

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT.

TIDSSKRIFT FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅAL, ØKONOMI OG HANDEL.

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENINGS BESTYRELSE,

Professor, Dr. V. FALBE HANSEN, Redaktør H. HERTEL,

Grosserer O. B. MUUS, Direktør MARCUS RUBIN og

Professor, Dr. WILL. SCHARLING.

REDAKTØR:

ALEKSIS PETERSEN-STUDNITZ.

37

TREDJE RÆKKES SYVENDE BIND.

KØBENHAVN.

FORRETNINGSFØRER: ALEKSIS PETERSEN-STUDNITZ.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICH

1899.

Den samlede Rækkes syv og tredivte Bind.

INDHOLD.

	Første Hefte.	Side
	Den handlende Middelstand og dens Fremtidsudsigter. Af cand. mag. <i>Bisgaard</i>	1
	Nationaløkonomisk Forening. Prof., Dr. <i>W. Scharling</i> : Banque de France's Privilegium.	46
	Arbejdsstatistik. (Snedkerfaget, fransk og tysk Arbejdsstatistik). Af Fuldmægtig <i>Adolph Jensen</i>	55
	Miscellanea: I. Amerikansk Imperialisme (Giddings). II. Statistiske Nøtiter (Skilsmisser i Michigan; Sveriges Befolknings Næringsveje; svensk Postsparebankstatistik). . .	77
	Engelske og tyske Bøger.	93
	Andet Hefte.	
	Evropas Guldforssyning. Af Prof., Dr. <i>W. Scharling</i> . .	97
	Børn i københavnske Lejligheder. Af Kontorchef <i>C. Trap</i>	109
	Landbruget i 1898. Af <i>Rud. Schou</i>	130
	Nationaløkonomisk Forening: Diskussion om Landbruget	152
	Miscellanea: I. Danske Landbrugsprodukter til England. Af Red. <i>H. Hertel</i>	160
	II. Engelske Fagforeninger. Af Kontorchef <i>Trap</i> .	165
	Boganmeldelser; <i>Fahlbeck</i> ; Sveriges Adel; <i>Ekonom. Tidskr.</i>	172
	Franske og engelske Bøger	174
	Tredje og fjerde Hefte.	
	Børsbetragtninger. Af Prof., Dr. <i>W. Scharling</i>	177
	Hartkornet som Maalestok for Landbrugsproduktion og Skatter. Af Fuldmægtig <i>M. Koefoed</i>	196
	Nationaløkonomisk Forening	222
	Skibsfarten i Amerika. Af Ingeniør <i>P. Vedel</i>	225
	Arbejderstandens Beboelsesforhold. Af Direktør <i>Rubin</i>	262
	Miscellanea: Luthers sociale og økonomiske Anskuelser	270
	Boganmeldelser: <i>Bruun</i> ; <i>P. F. Suhm</i> ; <i>Geertz</i> : Stat og Statsforfatning i Oldtidens Hellas; <i>Seligman</i> ; <i>Shifting and incidence of taxation</i>	292
	Femte Hefte.	
	Om Folke- og Arbejderforsikring. Af cand. mag. <i>Birger Hansted</i>	305
	Boligstatistik fra Leipzig. Af Kontorchef <i>Trap</i>	313
	Det sociale Spørgsmaal. I. Af <i>Aleksis Petersen-Studnitz</i>	321
	Central-Kreditforeningen. Af Direktør <i>A. Hein</i>	339
	Bemærkninger hertil. Af Prof., Dr. <i>W. Scharling</i>	341

MAR 23 '96 FOCK

	Side
Boganmeldelser: H. C. Adams: The Science of Finance; Wörterbuch der Volksw. . . . . S. 345 og	348
Miscellanea: Danmarks Statsskove; forulykkede Børn i Preussen; Cykleskat i Frankrig; Andelssystemet i Stor- britannien; Arbejderkonflikter i Storbritannien; Tysklands sidste Kolonialerhvervelser.	350
Tyske og engelske Bøger	364
Portræt af Adam Smith	368

Sjette Hefte.

Principspørgsmaal i svensk Bankpolitik. Af Gene- ralkonsul, Dr. <i>Heckscher</i>	369
Det sociale Spørgsmaal. Af <i>Aleksis Petersen-Studnitz</i> . .	381
Om Folke- og Arbejderforsikring. Af Dr. <i>Burrau</i> . .	422
Boganmeldelser: Landmann: Bankgesetz; Linderberg: Karl Marx . . . . . S. 426 og	429

Syvende Hefte.

Frikonkurrencen. Af Folketingsmand, Gross. <i>A. Peschke- Køedt</i>	433
Landbrugskrisen i England. Af Redaktør <i>H. Hertel</i> . .	448
Boganmeldelser: Skolebørns Arbejde udenfor Hjemmet. Anmeldt af Kontorchef <i>Trap</i>	485
Green: Fonds og Aktier	491
Miscellanea: International Landbrugskongres.	493
Tyske Bøger	495

Ottende Hefte.

Den store Lockout. Af cand. mag. <i>Bisgaard</i>	497
Frikonkurrencen (Forts.). Af Folketingsmand, Grosserer <i>A. Peschke Køedt</i>	522
Nationaløkonomisk Forening. Professor <i>W. Scharling</i> : Pengemarkedet og den økonomiske Situation. Generalforsamling.	548
Boganmeldelser: G. le Bon: Psychologie du socialisme .	561
Hoppe: Alkohol	571
Tyske Bøger	575

Niende og tiende Hefte.

Københavnske Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgifter. Af Birkedommer <i>Poul Sveistrup</i>	577
Den tyske Rigsbank. Af Prof., Dr. <i>Will. Scharling</i> . . .	630
Boganmeldelse: Masaryk: Marxismus	675
Nationaløkonomisk Forening	693
Miscellanea: I. Dansk Industristatistik (<i>Bisgaard</i>); II. Jernbane-Statistik (<i>Haarlov</i>); III. Statistisk Bureau	694

Den handlende Middelstand og dens Fremtidsudsigter.

Af

Cand. mag. H. L. Bisgaard.

Skulde man dømme efter de Nødskrig, man i vore Dage hører, snart fra den ene, snart fra den anden Kant af Samfundet, har det aldrig set saa galt ud i dette Samfund som netop nu. Overalt er der Nød paa Færde. Overalt er der Trængsel og Kamp. Vi har en lidende Arbejderstand, og vort Haandværk er næsten en Saga. Vi har en betrængt Industri, og vort Landbrug er i et Betryk som ingensinde. Nu er ogsaa vor handlende Middelstand kommen under Vejr med, at dens Existens staar paa Spil. — Overfor saa megen Elende er det ikke underligt, at Folk, hvem Samfundets Vel ligger paa Hjærte, bekymrede spørger: Hvad skal dette blive til?

Pessimismen har lagt sin tunge Haand over vort Samfund. Den synes at være Produktet af den vældige Gæring, Samfundet har befundet sig i i hele dette Aarhundrede, men især i dets sidste Fjerdedel. Den evige Higen, den stadige Stræben løber fra alle Realiteter og lader selv store Fremskridt føles som en Tilbagegang. Maalt med Ønsket synes det opnaaede intet. Driften er Evnen for stor. Saa taber man

Modet. Uroen slaar over i Tvivl. Modløshed, Haabløshed, Fortrykthed bliver Samfundssygdomme.

Heldigvis har de nævnte Klasser mere Modstandskraft, mere Levedygtighed og langt flere Udviklingsmuligheder, end de selv synes at antage. Har ikke Arbejderne trods al deres »Forkuethed« vidst at arbejde sig fremad til en baade i politisk, social og økonomisk Henseende langt gunstigere Position, end de før har haft? Har ikke vort Landbrug vist en aldeles forbausende Evne til at bære de tunge Tider? Har det ikke udviklet sig til en Perfektibilitet og til en Mobilitet, som man aldrig skulde have tænkt sig, et Landbrug kunde naa? Har ikke endeligt vort Haandværk og vor Industri trods alle Forsikringer om det modsatte, trods alt Kapitaltyranni og alt Arbejdertyranni, vidst at hævde sig en Stilling, der slet ikke varsler saa ilde for Fremtiden? Hvem tør for Alvor nægte dette?

Vi lever ikke i en økonomisk Dekadenceperiode. Vi lever ikke i en Tilbagegangens Tid. Det er »Løgn og forbandet Digt«, naar der siges saa. Vi lever i en Tid, hvor vore Ønsker er løbet for langt forud for vor Evne til at tilfredsstille dem; men derfor mangler vi ikke Evne. Det koster mere Kamp nu end før at naa fremad; men derfor gaar vi ikke tilbage. Vi stiller større Krav til Livet — til Gengæld stiller Livet større Krav til os, og Vanskeligheden ved at opfylde de sidste gør det svært at tilfredsstille de første: Deraf Trykket, deraf Haabløsheden — deraf ogsaa vor Væxt og vor voxende Styrke.*)

*) Det skal dog ingenlunde være paastaet, at vor Tid er en økonomisk Guldalder. Den stærke, man kan sige: den rivende Udvikling, som kendetegner den, skaber ikke lutter Lys.

For den handlende Middelstand er der lige saa lidt Grund til at fortvivle, som der har været det for de andre Klasser. Hvad det gælder om for den er at kende sin Stilling ret. For at kunne finde sine Lægemidler, maa den kende sine Svagheder. De følgende Bemærkninger er et Forsøg paa at give et Bidrag til et saadant Kendskab.

Det vil da for det første vise sig, at Trykket ikke kommer fra en, men fra flere Sider. Det vil for det andet vise sig, at Aarsagerne ikke helt og holdent er at søge udadtil, men at der ogsaa indadtil er saare Punkter, som maa søges fjernede, hvis Fremtiden skal bringe den forønskede Bedring. Og det vil endelig vise sig, at Stillingen trods de mørke Udsigter ikke er saa uholdbar endda.

Som en af Aarsagerne til de vanskelige Tider, hvorunder Middelstanden*) virker, kan nævnes den moderne Arbejderbevægelse. Det kan ikke forundre, at det Tryk, denne lægger paa dem, der producerer

---

Tværtimod: det gaar med Samfundet, som det gaar med Træet: jo stærkere Væxt des længere Skygge. Og i Skygge hviler især vort Samfunds allernederste Lag. Arbejdsløsheden — hvortil den industrielle Stordrift og Arbejdernes Organisationer i lige høj Grad har bidraget — er vort Samfunds saareste Punkt. Den femte Stand, den kan klage med Grund; thi ikke alene lades den tilbage; men den lades tilbage, berøvet alle Betingelser for at kunne naa fremad. Var der nogen Del af Samfundet, hvis Klager derfor skulde finde et aabent Øre, da var det denne.

*) For Kortheds Skyld bruges i det følgende blot Ordet Middelstanden. Hvor der intet andet er tilføjet, tænkes der imidlertid stadig paa den handlende Middelstand.

Varerne, forplanter sig til dem, der omsætter Varerne. Det er naturligt, at Producenterne saa vidt muligt søger at holde sig selv skadesløse, at befri sig selv for Trykket eller for en Del deraf, og dette kan de kun gøre ved at vælte det fra sig over paa andre. For saa vidt Konsumenterne da ikke kommer til at bære det, maa Handelsstanden gøre dette, og selv om ogsaa den kan frigøre sig derfor, er det klart, at selve den Omstændighed, at her er et Tryk at overvælde, at her er en Byrde at befri sig for, kan lamme Handelens frie Bevægelighed og gøre Situationen vanskelig for den Handlende.

Og Trykket er der. Det er sikkert nok. Kan ikke den enkelte Producent tvinge det over paa Handelsstanden, saa kan Karteller mellem Producenterne gøre det. Disse er meget hyppige og ofte en Følge netop af Arbejdernes Koalition og af disses Tvingen Lønnen i Vejret. Saaledes kommer Fagforeningsbevægelsen da til at spille en Rolle for Handelsstanden, og da det især kommer til at gaa ud over de smaa Detaljhandlere*), af hvilke mange vil bukke under for Trykket, medens de større, mere kapitalstærke Forretninger har større Chancer for at kunne modstaa det, komme Fagforeningerne ad denne Vej til at virke ganske paa samme Maade som den store Kapital: til Udskydelse af et socialt Mellemlid, til Uddybning af den sociale Klasseforskel.**)

*) Jfr. Herkner: Die Arbeiterfrage, 2. Opl., Pag. 87.

**) Om Fagforeningsbevægelsens Berettigelse eller Ikke-Berettigelse, om dens Værd for Arbejderne eller dens Betydning i anden Henseende for Samfundet som Helhed, er hermed intet sagt. Her er kun nævnt én af dens Virkninger. At den ad anden

At Arbejderbevægelsen ogsaa ved Arbejdernes hyppige Boykotninger — snart af visse Handlende, snart af de Fabrikanter, hvis Varer de forhandler — kan komme til at genere Handelsstanden, behøver blot at nævnes.

Ogsaa ved deres Produktionsforetagender træder Arbejderne ofte i Modsætning til de Handlende eller til en Del af dem, særlig til den Del, der paa en Gang er Handlende og Haandværkere. At disse — Bagere, Slagtere, Handske-, Hatte- og Skomagere o. s. v. — ogsaa i deres Egenskab af Producenter berøres af Arbejderbevægelsen, er en Selvfølge.

Imidlertid træder den sociale Bevægelse — eller maaske rettere: vil den træde — Middelstanden ganske anderledes nær under Øjnene end her omtalt. Naar man taler om det sociale Spørgsmaal eller om Arbejderbevægelsen, tænker man som oftest kun paa de egentlige Haandarbejdere. Bevægelsen er imidlertid stærkt i Færd med at brede sig udenfor disses Kreds, og blandt dem, der for Tiden synes at blive revet med af den — eller at ville blive det om ikke lang Tids Forløb — er Handelsmedhjælperne. De har jo herhjemme begyndt at røre paa sig, og i Udlandet har man allerede længe beskæftiget sig med denne Side af det sociale Spørgsmaal*). Den vil sikkert ogsaa komme frem her. Om kortere eller længere Tid vil den hand-

---

Vej — nemlig ved at forøge Arbejdernes Købeevne — kan virke til Fordel for den Handlende, kan med lige saa god Føje paaberaabes og skal heller ikke benægtes. Her har det kun været om at gøre at vise, hvorledes den kan komme Handelsstanden paa tværs.

*) Se bl. a. Karl Rathgen, Artiklen »Handel« i Wörterbuch der Volkswirtschaft, Pag. 1002 ff.

lende Middelstand være stillet overfor de samme For-
dringer om højere Løn, kortere Arbejdstid, indskrænket
Lærningehold o. s. v., som den industrielle Klasse alle-
rede i saa mange Aar har haft at kæmpe med. Den
gør rettest i at vænne sig til Tanken herom.

Den Anskuelse, at Modsætningen mellem Handels-
medhjælperen og hans Principal aldrig kan blive saa
stor som mellem Arbejder og Driftsherre, fordi de
førstnævnte er udgaaede fra samme sociale Lag, medens
de sidstnævnte kommer fra to forskellige Lag*), er
kun til Dels rigtig. Paa Grund af den sociale Opdrift
er de lavere Lag ogsaa paa det kommercielle Omraade
i Færd med at skyde sig opad og bringe Modsætningen
til Stede, og hvad Arbejderne angaar, saa er den
sociale Forskel mellem dem og Haandværksmestrene,
der lige saa vel som de store Fabrikanter berøres af
Arbejderbevægelsen, ikke større end den, der er mel-
lem de fleste Handelsmedhjælpere og deres Principaler.
At Bevægelsen indenfor Handelsmedhjælpernes Kreds
ikke er større end den er for Tiden, skyldes vistnok
hovedsagelig helt andre Grunde. Der er imidlertid
næppe nogen Tvivl om, at den med Tiden vil tage
Fart, og Middelstanden gør derfor, som sagt, bedst i
at tage den som en Faktor, den vil komme til at regne
med, naar den spørger om sine Fremtidsudsigter.

Foruden Producenternes Forsøg paa at vælte nye
Byrder — der selvfølgelig ikke blot behøver at skyldes
Arbejderbevægelsen — over paa Handelsstanden, kan
nævnes deres Forsøg paa helt at overflødig gøre denne
ved selv at træde i umiddelbar Forbindelse med Kon-

---

*) Karl Rathgen: anf. St.

sumenterne. Det er ogsaa en Bestræbelse, som den nyere Tid har bragt mere og mere i Forgrunden, og den er et Led i den for al Økonomi fælles naturlige Tendens til at udskyde og overflødigsgøre Mellemed. Vi har jo selv for ikke lang Tid siden oplevet et saadant Forsøg, og at dette mislykkedes, behøver ikke at betyde, at fremtidige Forsøg af samme Art ogsaa vil mislykkes. De vil komme igen, saa længe der blot er en Mulighed for, at de kan have Held med sig; og denne Mulighed er til Stede, og vil aabenbare sig endnu mere den Dag, det gaar op for Konsumenterne, hvilken Fordyrelse af deres Liv Handelsmandens Mellemskomst mellem dem og Producenterne betyder. Politiske og andre Forhold kan for en Tid tilsløre denne Kendsgæring. At de ikke kan det i Længden vil det følgende vise.

Er Karteller mellem Producenterne almindelige, hvor det gælder at vælte Byrden af forøgede Produktionsomkostninger over paa den Handlende, saa er nemlig allerede nu Karteller mellem Konsumenterne i den Hensigt at forhindre en videre Overvæltning — og for overhovedet at slippe for Mellemsmandens Prisforhøjelse af Varerne — ikke ualmindelige. Saadanne Karteller er Forbrugsforeningerne. Da disse i Virkeligheden allerede for Tiden spiller en meget betydelig Rolle, og efter al Sandsynlighed vil komme til at spille en endnu større, vil det være nødvendigt med et Par Ord at paavise deres Betydning.

Institutionen er ikke meget kendt herhjemme, og den findes mere paa Landet end i Byerne. Dog er den ikke ukendt. I 1876 fandtes der her i Landet

116 Husholdningsforeninger*), som de da kaldtes, med en samlet Omsætning af 2,300,000 Kr. Efter nogen Tilbagegang i de nærmest følgende Aar steg Antallet atter, og i 1885 var her 180 Foreninger, hvoraf de 116**) paa Landet. Deres Omsætning var da voxet til et Beløb af 2,700,000 Kr. Hvor mange her findes nu har jeg ikke kunnet faa nogen Oplysning om, men at ogsaa Forbrugsforeningerne er en Faktor, som Middelstanden i langt højere Grad end før maa regne med, viser Erfaringerne fra Udlandet, hvor disse Foreninger i en ganske anderledes høj Grad har fæstet Rod og fundet Udbredelse. Et Par Exempler vil være oplysende i saa Henseende.

For Tysklands Vedkommende angiver Wernicke***) Antallet af egentlige Konsumptionsforeninger som følger:

1865.	157
1875.	618
1885.	682
1895.	1400

Hertil kom endnu en Mængde beslægtede Foreninger, saa at Forfatteren for Aaret 1896 regner det samlede Antal af Konsumptionsforeninger i Tyskland til ca. 2500, hvortil endnu kom Varebasarer og Varemagasiner for tyske Embedsmænd og for Hær og Flaade. Den samlede Omsætning for alle disse Foreninger anslaaer han til mellem 300 og 400 Mill. Mark.

*) Poul Sveistrup: »Om Brugsforeninger«. Studentersamfundets Smaaskrifter. Nr. 45—46.

**) Falbe-Hansen og Scharling: Danmarks Statistik II. S. 768—69.

***) Kleinhandel, Konsumvereine und Warenhäuser, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, dritte Folge XIV, 1897, Pg. 720.

Et andet Land, hvor Konsumptionsforeningerne spille en Rolle — og det en meget stor Rolle — er England. Dette Land er disse Foreningers oprindelige Hjemsted, og deres Optræden her kan føres tilbage til Napoleonskrigenes Tid. Det var imidlertid først med Robert Owens Fremtræden, at Bevægelsen tog Fart, og 1832 angives deres Antal til ca. 500. Under Karlist-bevægelsen gik Antallet imidlertid stærkt ned, men voxer igen ved Midten af Aarhundredet. Nu opstaar der en Koncentration, idet de enkelte Konsumforeninger træder sammen under større Organisationer*), hvis Opgave det var at forsyne de enkelte Foreninger. Denne Koncentration er vedbleven og er kulmineret i et stort Forbund, der i 1893 talte 1,340,318 Medlemmer og havde en Omsætning til et Beløb af ca. 51,804,000 £.**)

Ogsaa i Frankrig har Forbrugsforeningerne gjort store Fremskridt. Der bestod i 1889 800 med omtrent 450,000 Medlemmer og en Omsætning til et Beløb af 190 Mill. Francs.***)

En Mængde af de saakaldte Konsumptionsforeninger — eller som Engelskmændene hellere kalder dem: kooperative Foreninger — har imidlertid grumme lidt tilfælles med vore Forbrugsforeninger. For det første er de meget ofte forbundne med store Fabriker, for

---

*) »Wholesale Societies«, s: Associationer af Forbrugsforeninger med det Formaal at gøre Indkøb i det store og fordele Varerne til de enkelte Foreninger. Jfr. Holyoake »History of Cooperation« II, Pag. 147.

Sammenlign vor i 1871 oprettede »Fællesforening for Danmarks Husholdningsforeninger«.

**) Herkner a. St. Pag. 184.

**) ibidem.

det andet er de Aktieselskaber, der kun deri adskiller sig fra andre Aktieselskaber, at Aktierne tegnes indenfor visse snævrere Kredse af Befolkningen. Dette udelukker dog ikke, at Udenforstaaende har Adgang til at købe i Foreningernes Udsalg. Enten er dette blot afhængig af, at de løser et Slags Adgangskort — paa Aaremaal eller paa Livstid — saaledes som Tilfældet er i den engelske Civil Service Supply Association — eller de nøjes med at indgive en Ansøgning om Tilladelse til at købe i Magasinet, saaledes som det saakaldte Junior Army and Navy Stores har indrettet sig — eller de behøver aldeles ingen Anstrængelse at gøre sig i saa Henseende, da Udsalget staar aabent for Alle og Enhver, hvilket sidste er Tilfældet bl. a. i den 1890 i Rom stiftede Unione militare.*)

Hvilken Rolle den sidstnævnte Slags Foreninger spiller, fremgaar tilstrækkeligt af deres aarlige Omsætning. Et Par Tal til Belysning heraf skal anføres. Den ovenfor nævnte Civil Service Supply Association havde i 1889 en Omsætning til et samlet Beløb af 1,775,000 £ (Aktiekapital 1889: 353,232 £). The Army and Navy Cooperative Society (Aktiekapital 60,000 £) solgte samme Aar Varer for 2,651,000 £ og den italienske Unione militare havde 1890 en Omsætning til et Beløb af 1,626,563 Lire.**)

Noget nærmere de egentlige Forbrugsforeninger staar den tyske Officersforening, der ikke har nogen Aktiekapital, men et til Tilbagebetaling bestemt Garantifond. Den er stiftet i 1884 og havde i Forretnings-

*) Jfr. Mataja: Grossmagasine und Kleinhandel, Side 10 ff.

**) ibidem.

aaret April 1889—Marts 1890 en Omsætning til et Beløb af 4,589,000 Mark.*)

At disse Foreninger med et mildt Udtryk »rumme en Fare for Middelstanden«, er begribeligt nok. Wer-nicke**) regner da ogsaa, at de tyske Konsumforeninger har overflødiggjort mellem 15,000 og 20,000 Detalj-handlere.***) De bliver saa meget farligere, som de driver Handel med saa godt som alt, hvad der kan tænkes at blive efterspurgt af deres Medlemmer. »De overtræffe ganske vist ikke Pariserstormagasinerne i Størrelse, men vel i Mangesidighed. De føre alle op-tænkelige Varer, som Stoffer, Beklædningsgenstande, Husgeraad, Møbler, Parfumerier, Ure, Juveler, Musik-instrumenter, Lædervarer, Bøger etc., dernæst ogsaa Kul, Spise- og Drikkevarer, Fourage, Tobak etc., kort sagt, alt hvad man vil. Man finder hos dem Medicin og kirurgiske Instrumenter, Ekvipager og Legetøj, Theaterbilletter, Pianister og Folk, der foranstalter komiske og andre Soirer til faste Taxter, de leverer Gravstene og besørger Begravelser. Man kan altsaa, kort sagt, gennem dem faa sin Føde, sine Klæder, sit Udstyr, blive underholdt, kureret og, hvis dette ikke lykkes, begravet«.†)

Særlig farlige bliver de, naar de tillige optræder som Fabrikanter. Dette gør de som oftest og i stor

*) Mataja a. St.

**) Anførte Sted, Pag. 721.

***) Ved en Interpellation i den tyske Rigsdag i Januar Maaned f. A. angaaende Regeringens Forhold til Stormagasinerne oplystes det, at Indehaveren af et parisisk Stormagasin skulde have ytret, at alene hans Forretning overflødiggjorde 900 selvstændige Næringsdrivende.

†) Mataja a. Sted Pag. 9.

Udstrækning. For blot at nævne et Exempel: »Det engelske Wholesale Society ejer 6 Dampskibe, Chokolade-, Klæde-, Bisquit-, Sæbe-, Støvle- og Skofabrikker samt en Kornmølle«.*) — Som man ser: Der er Grunde nok til, at Middelstanden ser skævt til dem.

Endnu kender vi som sagt herhjemme kun lidet til disse Foreninger; men da vor Detaljhandel frembyder ganske de samme Mangler og Ulæmper som Detaljhandelen alle andre Steder, er der al Grund til at antage, at de ogsaa hos os vil finde mere Udbredelse og gaa vor Middelstand ganske anderledes haardt paa Klingen, end det hidtil har været Tilfældet.

Medens Konsumforeningerne gaar ud paa helt at overflødiggøre den handlende Middelstand, er det Stormagasinerne Opgave at indskrænke det Omraade, hvorpaa denne virker. Forøvrigt er Forskellen paa de to Institutioner, som man vil have set af det foregaaende, meget lille, saa lille, at det ofte vilde falde vanskeligt at paavise den. Gennem en lang Række af Mellemed glider de over i hinanden, og det er svært at sige, hvor Forbrugsforeningerne hører op og Stormagasinerne begynder. Ikke en Gang den strax i det følgende nævnte Forskel kan helt opretholdes, og Tiden vil udentvivl udvidske denne endnu mere.

Stormagasinerne Hjemland er Frankrig, og deres Oprindelse her gaar i det mindste tilbage til Louis Philips Tid**. De trives og udbreder sig især under

*) Holyoake: The Co-operative Movement of To-Day Pag. 41.

**) Mataja, a. St. Pag. 5.

det andet Kejserdømme under Luxusforbrugets stærke Tiltagen, og er da ogsaa fra først af nærmest beregnede paa Luxussalg, særligt paa Kvindens Luxusforbrug. Men fra dette Udgangspunkt fjærner de sig mer og mer, og deres Forretninger omfatter nu for Tiden, saaledes som vort eget Stormagasin tilstrækkeligt godt-gør, omtrent alt mellem Himmel og Jord udenfor de egentlige Husholdningsartikler, der overlades Forbrugsforeningerne. Fra Frankrig breder de sig ud over den øvrige Verden og findes nu saa godt som i alle Lande, om end ikke saa storslaaede som i deres Hjemland. Et Par Tal, laante fra Mataja, vil angive deres Betydning.

Det berømte Bon Marchè i Paris havde 1890 en Aktiekapital af 20 Mill. Francs, en Reserve af 21,8 Mill. Francs. Dets Omsætning beløb sig i 1889 til 134 Mill., og det beskæftigede ca. 4,000 Mennesker.

Værdig ved dets Side staar Louvre, der havde en Aktiekapital af 22 Mill. Francs og en Omsætning af 135 Mill.

Derefter følger Printemps med en Aktiekapital af 35 Mill. Francs, men med en Omsætning af kun 60 Mill.

Af engelske nævnes Huset Whitely, der syssel-sætter ca. 5000 Mennesker, af amerikanske Marshal A. Field med en Omsætning paa 15 Mill., Steward med 13 Mill. og Ridly med 9 Mill. Dollars o. s. fr.

For nu at kunne danne sig en nogenlunde uhildet Mening om de forannævnte Institutioners Existensberettigelse, den Nytte, de gør, eller den Skade, de

kan forvolde, vil det være nødvendigt at kaste et kort Blik paa Forholdene indenfor den Stand, hvis Existens de siges at true, samt paa Forholdet mellem den og Forbrugerne. Det skal da vise sig, hvorvidt den Dom, Middelstanden fælder og ønsker fældet over dem, er begrundet, og om der ikke, for Konsumenterne i al Fald, kunde være al Anledning til at se paa dem med noget mere velvillige Øjne, end det synes, at man er tilbøjelig til herhjemme.

Ser man paa den industrielle Udvikling, vil man let som Norm for denne kunne konstatere en forøvrigt for al Udvikling fælles Stræben efter en mere og mere gennemført Økonomi med de Kræfter, der virker under Udviklingen. Derfor ser vi i Tidernes Løb de Befolkningsklasser, der beskæftiger sig med industriel Virksomhed, svinde mere og mere ind, medens de Klasser, der sysselsætter sig med aandeligt Arbejde, baade absolut og relativt voxer. Den Lov, der saaledes viser sig at være gældende for den Del af Befolkningen, der producerer Varerne, synes imidlertid ikke at gælde for den Del, der omsætter Varerne. Allevegnefra klages der over Handelsstandens uforholdsmæssige Tilvæxt. Det gælder Tyskland, Frankrig og England*), det gælder ikke mindst os selv. Allerede 1850 klagede Stuart Mill for en parlamentarisk Komité over, at af de engelske Dealers kunde meget godt de ni Tiendele undværes, og Th. Rogers mente, at dette i det mindste gjaldt de fire Femtedele.***) Lad være, at dette er vel overdrevent; Misforholdet mellem den handlende Klasse og den øvrige Befolkning er dog til

*) Exempler anføres hos Mataja, Pag. 38—39.

**) Mataja Pag. 38.

Stede. Fra 1881 til 1891 formindskedes i England den agerdyrkende Befolkning; den industrielle forøgedes med 15,1 pCt. (netop holdende Skridt med den erhvervsmæssigt beskæftigede Befolkning som Helhed), men den handlende Klasse udviste en Forøgelse af 42,8 pCt. *) For Danmarks Vedkommende kan et lignende Exempel anføres. Københavns Befolkning tiltog fra 1880 til 1890 med 33 pCt., akkurat samme Tilvæxt udviser den industrielt arbejdende Del af Befolkningen; men den Del, der lever af Handel og Omsætning, voxede med ikke mindre end 55 pCt.

Nu kunde man ganske vist mene, at Grunden til, at den industrielle og den handlende Del af Befolkningen opviser et saa forskelligt Tilvæxtforhold **), var den, at den sidstnævnte ikke saaledes som den første nyder godt af Opfindelser, Arbejdsdeling o. s. v. og derfor — hvis Omsætningen skulde kunne svare til de Krav, Tiden stiller — maatte forøges i et passende Omfang i Forhold til den øvrige Del af Befolkningen. Herimod er det imidlertid en vægtig Indvending, at den til Gengæld nyder godt af den overordentlig stærke Tilvæxt i Bybefolkningen, der gør det muligt at omsætte det samme Kvantum Varer med langt større Hurtighed og meget mindre Anstrængelse end tidligere,

*) Hobson: The Problem of the Unemployed, Pag. 68.

**) Forholdet stiller sig tilmed endnu ugunstigere for Haandværket end her antydtes, naar man tager de selvstændige Erhvervsdrivende til Udgangspunkt, saaledes i Tyskland: — efter Paul Voigts Beregninger faldt fra 1882 til 1895 Antallet af selvstændige Mestre fra 1551,000 til 1434,000, d. v. v. absolut 7,5 pCt., og i Forhold til den forøgede Befolkning 19,2 pCt. — citeret efter Rudolf Grätzer: Die Lage des deutschen Handwerks und seine Organisation. Zeitschrift für Socialwissenschaft, Pag. 289.

at den desuden nu til Dags betjener sig af et stort Apparat af Agenter, Filialer o. s. v., og endeligt, at den dog heller ikke er uberørt af vor Tids Opfindelser, idet disse kommer den til gode i Form af forbedrede Transportmidler. Der er Grund til at tro, at disse Omstændigheder, men ganske særlig den førstnævnte, maaske mere end opvejer de Fordele, som Industrien har i den forbedrede Arbejdsmaade, og saa meget mere forunderligt bliver det da, at den handlende Middelstand alligevel voxer saa stærkt.

Grunden hertil kan da først og fremmest søges i den honette Ambition eller, om man vil — og det lyder maaske kønneré — i den sociale Opdrift, der faar Folk til at forlade det grovere Haandværk for at kaste sig over den »finere« Handel — dernæst i vor Tids i høj Grad kulante Given Kredit, der ofte tillader selv den mest tomhændede Kommis at etablere sig, endvidere i, at en Mængde Mennesker, der aldrig har haft det mindste med Handel at skaffe, men har opsparret nogle faa hundrede Kroner, slaar sig ned som Detaljhandlere. At særlig den sidste Art af Tilgang som Helhed ikke betyder nogen Vinding for Handelen, synes utvivlsomt. »Den stærke Overfyldning af Detaljhandelen med Elementer, der egentlig slet ikke er købmandsmæssigt uddannede, skader i det hele taget Detaljhandelen langt mere end Forbrugsforeninger og Stormagasiner« siger Wernicke i sin ovenfor citerede Afhandling, og selv om dette er vel meget sagt, er Paastanden dog ikke uden Berettigelse. — Endelig virker den store Kapitals dominerende og stadig voksende Indflydelse i Industrien i samme Retning, idet den bevirker, at Folk med Kapitaler, der synes dem

for smaa til dermed at kunne tage Kampen op med Storindustrien, kaster sig over Handelen.*)

Men hvad end Aarsagen maatte være, Virkningen er klar nok: en ud i det unaturlige dreven Overfyldning af Detajlhandelen, saavel i dens øvre som i dens nedre Lag, og som videre Følge heraf en stærk, skrap og ødelæggende Konkurrence. Er der noget Sted, den frie Konkurrence ret kan vise sine Skyggesider frem, saa er det her. Det er derfor ikke underligt, at saa mange af Detajlhändlerne sidder smaat i det, og at en stor Del af nyetablerede inden kort Tid atter gaar til Grunde. »Fra Detajlhandelens Kredse fremfor alle andre stammer den store Tilvæxt i Konkurserne i den nyere Tid.**)

Men ogsaa for det øvrige Samfund har denne Tingenes Tilstand sine store og følelige Ulæmper. For det første betyder Overbefolkningen i Handels-

---

*) Forøvrigt mener Mataja, at Forholdene i Industrien ogsaa ligefrem nødvendiggør en større Mængde Handlende. Han siger derom følgende (a. St. Pag. 22):

— »Jo mere Konsument og Producent i Følge Transportmidlernes Forbedring kan rykke fra hinanden, jo mere derfor lokal og international Arbejdsdeling adskiller dem, jo mere den fabrikmæssige og den i det store arbejdende Bedrift udbreder sig og overflødiggør Produktionen for eget Behov og den lille Bedrift, hvilken sidste staar i direkte Forbindelse med Køberen — jo mere alt dette er Tilfældet, desto mere udvides ogsaa det Rum, som skiller Konsument og Producent, og desto større er ogsaa Anledningen til, at der indtræder en særskilt Virksomhed til Afvikling af deres indbyrdes Forhold«.

At denne Betragtningssmaa har sin Berettigelse, skal ikke benægtes; men man kan overfor dem passende anvende de Ord, hvormed Holyoake aabner et af sine Kapitler i sit sidst anførte Værk (Pag. 145): »The middleman is a necessary intermediate in many cases and places, but we may have too much of him«.

**) Karl Rathgen a. St. Pag. 1001.

standen et stort nationaløkonomisk Kraftspild, en Ødslen baade med Arbejdskraft og Kapital. Hvad den første angaar maa det tilmed erindres, at det her ikke alene drejer sig om Hovedpersonerne, men at det Sagte ogsaa gælder en stor Del af den Medhjælp, disse anvender. Og hvad Kapitalen angaar, er det naturligvis ligegyldigt om det, som hvor der er Tale om Etablering udelukkende paa Kredt, bliver Grossisterne, der lægger — og sætter — den til, eller om det er de smaa Forretningsdrivende selv, der gør det; ligesom Tabet ikke alene omfatter den Kapital, der gaar definitivt til Grunde ved Fallitter; men ogsaa en stor Del af den, der holdes bunden i Forretninger, som vel holder sig oven Vande, men faktisk ofte næppe betaler Indehaveren Lønnen for hans og hans Families Arbejde, end-sige da forrenter Kapitalen. Det er ganske sikkert overordentlig store Kapitaler, der paa denne Maade enten gaar helt tabt for Samfundet, eller i al Fald ikke giver det Udbytte, som de kunde og burde give.

Dernæst betyder det ikke blot trykkede Kaar, men altfor ofte et forspildt Liv for mange andre end dem, der naar saa vidt som til at etablere sig. De mange smaa Forretningsdrivende, der ikke formaar at betale voxen Medhjælp, og som dog maa have nogen, griber til den sædvanlige Udvej at holde Lærlinge. Naar disse da er udlærte, afskediges de, og nye antages i deres Sted. Men for de udlærte er der da altfor ofte ingen Beskæftigelse at opdrive. Uden Udsigter, ofte uden Existensmidler overlades de til deres Skæbne. Og den er — især for dem, der staar alene — i mange, — maaske i de fleste — Tilfælde, kun en Synken nedad til Arbejdsmændenes store Klasse, eller, hvis de ikke

har Kræfter til at paatage sig Arbejdsmandens Gærning, en Forsvinden i det mest haabløse Proletariat.

Og selv for dem, der finder Ansættelse, er Livet ofte surt nok. Lønnen kan — maaske med Undtagelser for de store Forretningers Vedkommende — under de givne Forhold kun blive lav, ofte saa lav, at man ikke forstaar, hvorledes disse Mennesker kan leve, især da Fordringerne med Hensyn til Klædedragt og meget ofte med Hensyn til videre Uddannelse (Aftenskoler, Handelskursus o. s. v.) er alt andet end smaa. Dertil kommer saa de store Fordringer, der stilles i Henseende til Arbejdstiden. Her frembyder vel den senere Tids Bestræbelser efter tidlig Lukning et Lyspunkt; men det maa jo ikke glemmes, at Medhjælpernes Arbejde ikke er endt med Butikkens Lukning, og at selv hans Søndag meget ofte maa ofres.

Og naar saa endda det store Omsætningsapparat betød en livligere, lettere og mere velordnet Omsætning, saa var der dog noget vundet. Men tværtimod! Apparatet virker netop paa Grund af sin uforholdsmæssige Størrelse, tungt og vanskeligt og under stærk Gnidningsmodstand. »En formindsket Mængde kommercielt Arbejde anvendes til den egentlige Fordeling, en forøget Mængde i det Øjemed at gøre Forretninger« siger Hobson.* Den enkeltes Arbejde gaar med andre Ord mere med til at fravriste Konkurrenterne en Del af deres Kunder, end til at tilvejebringe en lettere Omsætning. De voxende Udgifter til Agenter, Handelsrejsende og Reklamering er paa en Gang Udslaget heraf og Beviset herfor.

---

*) Anf. Sted Pag. 70.

Hvad Forholdet til Publikum i øvrigt angaar, er det klart, at Detaljhandelen er et Mellemed, hvis Anvendelse betyder en Forhøjelse af Varens Pris. Hvor meget denne Forhøjelse i Gennemsnit beløber sig til, er det naturligvis vanskeligt at danne sig nogen Mening om. Der er gjort adskillige Forsøg paa at finde et Udtryk herfor, men de er næppe fuldt gennemførte og kan maaske ogsaa vanskeligt gennemføres. At Fordyrelsen er til Stede, er imidlertid sikkert nok, og ogsaa naturligt nok; men at den er ikke saa lidt større, end den burde være, er der tillige al Sandsynlighed for.

Et Par Oplysninger i saa Henseende skal anføres.

»De Foville finder bl. a. følgende Differencer mellem Detaljprisen og — ikke en Gang de egentlige Engrospriser, men demi-gros Priserne: For tørrede Ærter og Bønner 17 pCt., Linser 10 pCt., fint Mel og Ris 50 pCt., Hvedemel 100 pCt.*) — Og Wernicke skriver bl. a.: »Ved Kaffe beløber Detaljhandelens Pristillæg sig nu for Tiden til ca. 15—20 pCt., ved Sukker omtrent lige saa meget, ved Smør ligeledes, ved Kartofler omtrent 25 pCt. Detaljhandelen i Kolonialvarer og Kartofler nøjes altsaa med et Pristillæg af $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$, derimod tager Slagterne i Berlin over 50 pCt., Bagerne endogsaa over 70 pCt., og ved Hvedebrød endnu meget mere.**)

Og Ch. Gide siger: »Hvis man i Tal kunde udtrykke hele den Tribut, som Mellemmand hæver hos Publikum, vilde man forfærdes. Efter en Undersøgelse,

*) Lexis, Artiklen »Handel«, Schönbergs Handb. der pol. Oek. Pag. 871.

**) Anf. Sted Pag. 722.

anstillet 1866 af Orléans-Jærnbaneselskabet, angaaende Varer, som det leverede sine Bestillingsmænd, varierede Forskellen mellem Anskaffelses- og Salgsprisen fra 30 til 127 pCt. Tager man blot det laveste Tal, 30 pCt., hvad der sikkert er under det virkelige, og anvender det paa Frankrigs samlede Forbrug, som i det mindste beløber sig til 25 Milliarder, ser man, at den af Mellemmænd hævede Tribut udgør $7\frac{1}{2}$ Milliard, eller mere end det dobbelte af det, vi betaler i Skat.**)

Man har ment, at den store Konkurrence indenfor Detaljhandelen dog for saa vidt vilde virke i det købende Publikums Favør, som den vilde trykke Pristillægget ned til det mindst mulige. Dette er imidlertid en Fejltagelse. Konkurrencen virker ikke saa meget til Gavn for Publikum, som den virker til Skade for dem, der konkurrerer. Med andre Ord: Varernes Pris gaar ikke ned paa Grund af Konkurrencen, men den Fortjeneste, den enkelte Handelsmand har paa Salget af Varerne, gaar ned. Dette synes maaske en Selvmodsigelse, men Forklaringen ligger i, at Kapløbet mellem de Handlende medfører en Mængde Udgifter til Reklame, Agentur, Folkehold, Butikskomfort o. s. v. o. s. v., og disse Udgifter hindrer Prisen i at gaa ned, i al Fald i at gaa saa langt ned, som den ellers vilde kunne gaa.**))

*) Ch. Gide: Principes d'économie politique, 3die Udg., Pag. 193.

**) Jfr. saaledes Karl Rathgen: »Konkurrencen i de distributive Smaaerhverv virker meget mindre i Retning af en Forringelse af den almindelige Gevinst (des Gewinnsatzes) end i Retning af en Formering af Destribuenterne, saaledes at Gevinsten fordeles sig paa et større Antal smaa Forretningsdrivende«. (A. Sted Pag. 1000).

Stuart Mill har udtalt sig paa lignende Maade:

Det er de samme Forhold, der bevirker, at en Opgang i Varernes Engrospris lettere føles af Publikum end en Nedgang. Paa Grund af det Tryk, hvorunder Detaljhandleren arbejder, formaaer han ikke selv at bære Prisforhøjelsen, og han vil derfor være nødt til saa vidt og saa hurtigt som muligt at vælte den over paa Køberen. Er det derimod en Prisnedgang, der er Tale om, finder denne ikke nær saa hurtigt Vejen til Forbrugerne. *) Det er naturligt og forstaaeligt, at De-

---

»Detaljprisen, den Pris, der betales af den egentlige Forbruger, synes kun meget langsomt og ufuldstændigt at føle Virkningen af Konkurrencen; og findes der virkelig en Konkurrence, deler denne ofte, i Stedet for at fremkalde lavere Priser, blot Fortjenesten ved den høje Pris mellem et større Antal Handlende. Deraf kommer det, at saa stor en Del af den Pris, der betales af Konsumenten, absorberes af Detaljhandlerens Gevinst, og den, der spørger om det Beløb, der betales Producenten af den Ting, han køber, vil ofte blive forbavset over dets Lidenhed. (Principles b. II ch. IV § 3).

Og Wernicke skriver: Saalænge Detaljhandelen var mere lokaliseret og de fleste Forbrugere dækkede deres Behov i de i Nærheden liggende Forretninger, formaaede heller ikke den stærke Overfyldning af Detaljhandelen at hidføre en nøjere Tilpasning af Detaljprisen til Engrosprisen. Først Publikums Emanciperung fra Lokalforretningerne ved de større Detaljforretningers Forsendelse af Varerne og ved Konsumforeningerne har reduceret Pristillægget og Detaljhandelens Gevinst til en passende Højde. (A. Sted Pag. 724).

*) Jfr. hermed følgende Udtalelse af Gide:

»Prisen paa Korn og Kød har været faldende i flere Aar. Konkurrencen fra de oversøiske Lande er Aarsagen hertil, og Klagerne fra Landejendomsbesidderne er Beviset herfor. Men Prisen paa Brød og Kød hos Bagerne og hos Slagterne er ikke falden i tilsvarende Forhold eller er overhovedet ikke falden, fordi Forøgelsen af Mellemandlernes Antal har forhindret det. Man talte for 30 Aar siden i Paris 1 Bager paa hver 1800 Indbyggere; nu (1890) tæller man 1 paa 1300: det vil sige, at enhver sælger en Trediedel mindre, og derfor for at holde sig skadesløs maa tjene mere paa hvert Brød. Det er derfor, man

tajlhandleren vil søge at benytte den gunstige Chance til en Forbedring af sine egne Omstændigheder. Lykkes dette, bliver Følgen af Prisfaldet — særligt hvis dette er nogenlunde almindeligt — ofte blot dette, at flere Handlende end før kan reussere. Resultatet er da for Handelsstandens Vedkommende blot flere Butikker, ny Konkurrence, ny Kamp og et nyt Kapløb i Henseende til Butikskomfort o. l. — og hvad Publikum angaar, da føler det vel Virkningen af Prisfaldet, men snarere i Form af lettere Indkøb og større Luxus end i Form af lavere Priser. Men »hvorvidt al denne tiltagende Luxus i Detaljhandelen i Virkeligheden er de Penge værd, som den koster Kunderne, kan henstaa som et aabent Spørgsmaal.*.)

Slaar endelig Prisfaldet igennem, vil det dog ofte kun være tilsyneladende, idet der under de lavere Priser skjuler sig en Forringelse af Varernes Kvalitet. Her har maaske Detaljhandelen sit saareste Punkt. »Den skarpe Konkurrence imellem de rivaliserende Handlende er antagelig Skyld i en stor Del af den Forfalskning og anden bedrageriske Praxis, der gaar ud paa en Forringelse af Varerne«, siger Hobson**); og han har sikkert Ret.***) Vi staar her overfor et Fak-

---

sælger for 35 Centimer pr. Kilo et Brød, som ikke er mere end 25 Centimer pr. Kilo værd.* A. Sted Pag. 192.

*) W. Scharling: »Detaljhandelen og Varepriserne«. Nationaløk. Tidsskrift, 24. Bind, Pag. 424.

**) A. Sted Pag. 70.

***) At Forringelsen i Varernes Kvalitet dog ikke alene skyldes Konkurrencen, fremgaar af, at den ogsaa kendtes under de gamle Lavsforhold, hvor Konkurrencen i moderne Forstand var saa godt som udelukket. Se herom Krebs: Det gamle og det nye Samfund, Pag. 246.

tum, der er saa meget desto sørgeligere, som Forringelsen især gaar ud over dem, der mindst kan taale den, nemlig de Fattige. Hvormeget disses Købekraft af denne Grund formindskes, kan naturligvis ikke konstateres; men her skjuler sig aabenbart et Moment, som bør tages i Betragtning ved Bedømmelsen af Fremgangen i de lavere Klassers Kaar i vore Dage.

Vi kan altsaa som Resultat af Middelstandens Virksomhed for Samfundet i al Almindelighed konstatere et stort Spild af Arbejdskraft og Kapital. Vi kan for Medhjælpernes Vedkommende konstatere daarlige Forhold saa vel hvad Arbejdsløn, Arbejdstid, Arbejdsydelse som — og ikke mindst — hvad Udsigten for Fremtiden angaar, og vi kan endelig for Forbrugerne konstatere en Fordyrelse, ikke sjælden ledsaget af en Forringelse af Varerne.

Er det da saa mærkeligt, at Tiden er i Færd med at reagere mod alt dette? Er det saa betænkeligt, at Udviklingen gaar i Retning af en større Økonomi? Vilde det være underligt, om Handelsmedhjælperne traadte op med Fordringer om en større Garanti for, at den Del af deres Liv, de har anvendt paa at lære Handelen, ikke gaar helt til Spilde? Og kan man endelig fortænke Forbrugerne i, at de ved at træde i direkte Forbindelse med Producenter eller Importører eller ved Stiftelsen af Konsumtionsforeninger søger at slippe fri for at betale en Skat, som de ikke synes at have nogen som helst Fordel af at erlægge?

Kan man med andre Ord undre sig over, at det begynder at se galt ud for Middelstanden?

Visseligt ikke!

Idet vi nu med den foranstaaende Skildring af Middelstanden som Baggrund atter optager Spørgsmaalet om de kommercielle Nydannelsers Existensberettigelse og Nytte, indskrænker vi dette Spørgsmaal til kun at gælde Stormagasinerne. Hvad Forbrugsforeningerne angaar, er nemlig de hjemlige endnu for betydningsløse til at kunne kræve en mere indgaaende Drøftelse, og med Hensyn til de udenlandske, da falder disses Væsen og Værd paa det nærmeste sammen med Stormagasinerne. Dette gælder i Hovedsagen ogsaa de af Producenterne gjorte Forsøg paa direkte Forbindelse med Køberne. Vi holder os altsaa til Stormagasinerne.

»Det for disse fælles Karaktertræk er Indtrængelsen af det storkapitalistiske Element i Detaljhandelen.«*)

Vi møder da ogsaa i Stormagasinerne alle den kapitalistiske Driftsmaades Fortrin. Disse kan i Korthed fremsættes saaledes:

1. Stormagasinerne har deres Varer billigere.

Dette har følgende Grunde: De køber i langt større Partier end den lille Handlende. Deres Kredit er langt større; følgelig er den Risiko, der løbes ved at sælge til dem, mindre; følgelig kan der ogsaa beregnes en mindre Avance. De kan, rede som de altid staar med Midlerne til at købe for, søge de bedste

*) Gustav Cohn: System der Nationalökonomie, 3. Bind, Pag. 178.

Markeder og gøre de fordelagtigste Lejlighedskøb, medens Detaljhandleren ofte er bunden til sine Leve-
randører og i mange Tilfælde helt afhængig af dem. Deres Magasineringsomkostninger bliver mindre: dels behøver det samme Kvantum Varer forholdsvis mindre Plads, hvor de magasineres paa et Sted, end hvor de ligge spredte omkring hos mange forskellige Handlende; dels benytter Magasinerne deres egne Lokaler, medens andre Handlende sædvanligvis maa leje deres og ofte betale dem i dyre Domme, dels endelig behøver Magasinerne et forholdsvis mindre Lager af de enkelte Varer, bl. a. ogsaa af den Grund, at de som oftest selv ejer Fabriker, der hurtigt kan forsyne dem med hvad de maatte mangle. Endvidere koster Udstyrelsen af det enkelte Magasin trods al anvendt Elegance forholdsvis mindre end Udstyrelsen af et til Magasinet svarende Antal Butiker. Endelig behøver Magasinet forholdsvis mindre Arbejdskraft, forholdsvis færre Befordringsmidler til Forsendelse af Varer, forholdsvis mindre Reklame o. s. fr. *)

2. Da Magasinerne saaledes har deres Varer billigere, vil de ogsaa kunne sælge billigere.**) Men selv

*) Ovenstaaende tildels efter Cohn: A. Sted Pag. 179.

**) Om de virkelig gør det, er et meget omstridt — og vistnok tvivlsomt Spørgsmaal. Mataja siger saaledes efter at have nævnet en Række af Fordele for Stormagasinerne:

Af det foranstaaende vil man maaske uden videre drage den Slutning, at Stormagasinerne betjener Publikum billigere end Detaljhandelen. Bedre er det dog her at lade nogen Forsigtighed raade.« Han ender dog selv efter en Del Overvejelser med følgende Ord: »Paastand staar mod Paastand, og man vil fælde sin Dom alt efter den Betydning, man skønner at kunne tillægge de enkelte for og imod anførte Grunde. I det Store og Hele, tror jeg, vil dog Vægtskaalen synke til Fordel for Stormagasinerne.« (Anf. Sted Pag. 48—50).

om de ikke gør dette, selv om de holder samme Pris som de almindelige Handlende, saa vil dog det samme Kvantum Varer være omsat med færre Omkostninger gennem Magasinet end gennem et større Antal Detalj-handlere og

3. derved er i Virkeligheden frigjort en Kapital, som nu kan komme Samfundet tilgode ad anden Vej, medens den ellers ligger bunden i de mange Smaa-forretninger uden at give tilbørligt Udbytte. Nærmere at paapege Betydningen heraf turde være overflødigt.

4. Men Stormagasinerne har Fortrin ogsaa i andre Henseender. — Vi kan nævne Bekvemmelighedshensynet. Det er nemmere at forsyne sig helt og holdent i en Forretning end at skulle købe sine Varer paa forskellige Steder. Det er desuden behageligere at staa i stadig Forbindelse med én stor Forretning end i mere eller mindre tilfældig Forbindelse med en Række af smaa, hvis Soliditet man ikke altid kan være overbevist om. Overhovedet er Garantien for Varernes Godhed større i det store Magasin end den som Helhed er i de almindelige Detaljforretninger, blandt hvilke ikke faa er baseret paa den saakaldte Strøghandel, 3: Handel med tilfældige Kunder. Tilliden blandt Kunderne er derfor større, og »forstærket bliver denne Tillid ved den — ganske vist ikke almindelige, sikkert dog i Frankrig, Danmark og Amerika forekommende — Sædvane, uden Indsigelse at tage Varen tilbage og erstatte Købesummen, hvis Køberen fortryder Anskaffelsen.« *) Endelig er Stormagasinet at betragte som en Udstilling, hvori man kan bevæge sig frit omkring

---

*) Mataja, anf. Sted Pag. 54.

uden generende Ledsagelse af Expedienter, og derfor uden den lige saa generende Følelse af Forpligtelse til at skulle købe. Og dette er maaske, naar alt kommer til alt, særlig i Forbindelse med det nysnævnte, den væsentligste Grund til den store Tilstrømning til Stormagasinerne. *)

Imidlertid er der dog ogsaa en dybere liggende og derfor mere skjult — men meget væsenlig Aarsag til Stormagasinerne Opræden i vore Dage. Foruden at være et Udslag af Kapitalmagts Omsiggriben, er de nemlig tillige et Udslag af den Tendens til Arbejdskræfternes Forening, som er den nyeste Tids vigtigste Karaktermærke. Hidtil har vi udelukkende bevæget os i Retning af en større og større Arbejdsdeling. Nu er denne Bevægelse i Færd med at slaa over i sin Modsætning. Vi lever i en Organisationens Periode. Overalt er man i Færd med at organisere. Men at organisere vil sige at samle de spredte, enkeltvirkende Kræfter til store fælles Masseudfoldninger. At organisere bliver at koncentrere, og det er Koncentrationen vi stræber henimod. Denne Koncentration betyder selvfølgelig ikke en Opgiven af Arbejdsdelingen. Det er ikke Meningen at ville arbejde sig tilbage til Tiden før forrige Aarhundrede. Tværtimod. Koncentrationen betyder kun, at man under fuld Bibeholdelse af de ved Arbejdsdelingen vundne Fordele stræber at frigøre sig for de med den altfor vidt drevne Arbejdsdeling forbundne Ulæmper, og til disse hører unægteligt et stort Spild af Tid og Kræfter, idet Arbejdsdelingen har Tendens til at opløse Samfundet i lutter Enheder,

*) Jfr. hermed og med det følgende i det hele taget min Artikel »Middelstanden og Kapitalen« i Tilskuerens Junihefte.

hvorved det økonomiske Maskineri bliver altfor kompliceret og altfor tungt arbejdende, Forholdene for lidt overskuelige, og Kapital og Arbejdskraft derfor ofte anvendt paa en Maade, der kun lidt er forenelig med den Tendens til en stadig videre fremskreden Økonomi, der er al sund og naturlig Udviklings Kendetegn. Det er dette, vi maa bort fra. Det er dette, der skal forandres. Det er en Afhjælpen af disse Ulemper, Centralisationen betyder.

Paa Detaljhandelens Omraade har Arbejdsdelingen givet sig Udslag i en stadig større Specialisering af Varesalget. Dette har selvfølgelig medført betydelige Fordele, saa vel for de Handlende som for Kunderne; men det har ogsaa medført en for stor Splittelse af Salget, saa vel som overhovedet de nævnte Ulemper. Det er herpaa, at Stormagasinerne saa vel som de øvrige før nævnte kommercielle Nydannelser skal raade Bod.

Derfor — og overhovedet som Følge af de før nævnte Fordele — betegner Stormagasinerne et Fremskridt fremfor det hidtil eksisterende Detailsalg, og hermed turde deres Existensberettigelse være godtgjort — en Berettigelse, som forøvrigt allerede lægger sig for Dagen i selve den Omstændighed, at Stormagasinerne opstaar og florerer, og som derfor ikke længer kan omdisputeres. Stormagasinerne har udfyldt en Lakune i det kommercielle Liv, har tilfredsstillet en Trang, har opfyldt et Krav — og Stormagasinerne er derfor et Faktum, som man maa lade urørt.

Men betegner dette Faktum end et Fremskridt, er det dog ikke derfor afgjort, at det har lutter gode Sider. Koncentrationen, som Stormagasinerne er et

Udtryk for, betegner vel en sundere Økonomi med de kommercielle Kræfter, men gør kun dette ved Udskydelsen af et hidtil anvendt Mellemed. Dette, der i økonomisk Henseende netop betyder en Fordel, netop skulde være Fordelen, det kan i social Henseende medføre Farer, som det vilde være urigtigt at lukke Øjnene i for. Vi staar her overfor en hel anden Side af Sagen, og for at kunne fælde en begrundet Dom over den, vil det være nødvendigt endnu en Gang at undersøge Mellemedets Betydning og den Rolle, det spiller.

At nu Middelstanden er et socialt Element af den allerstørste Betydning, derom kan der næppe herske nogen Tvivl. Den er i god Betydning Samfundets konservative Kærne. Den er Ballasten i Samfundsskibet. Den er det rolige Element, der skal holde Samfundet i den Ligevægt, som Strømningerne baade foroven og forneden truer med at bringe det ud af. Og i vore Dage, da den økonomiske Uligheds Gaaen Haand i Haand med den politiske Frihed synes at udsætte Samfundet for alvorlige Rystelser, trænges der mere end nogen Sinde til et saadant urodæmpende Element. »Jo mere Ejendommen samles paa faa Hænder, og jo mere derfor Modsætningen mellem de Rige og de Fattige bliver kendelig, desto mere vil Samfundet trues af store Omvæltninger.«*) — Det er disse Omvæltninger, der maa undgaas. Samfundet maa vel omdannes, men ikke omvælttes. Men for at forhindre dette, er det nødvendigt at Kløften mellem Rig og Fattig ikke bliver for dyb, at Misforholdet ikke bliver for skrigende. Det maa forhindres, at de to

*) Emile de Laveleye: De la propriété et de ses formes primitives, dansk Oversættelse Pag. 9.

økonomiske Modsætninger kommer til at staa som de to eneste sociale; thi i saa Tilfælde vilde den sociale Kamp for Alvor blive bitter og hidsig, og da er det sandsynligt, at Resultatet af den vilde blive det sidste af de to Alternativer, som Laveleye i sin ovenfor citerede Bog opstiller, naar han siger: »Enten vil Ligheden blive grundlagt, eller ogsaa vil de frie Institutioner forsvinde.« Men skal denne Kamp og denne Udgang af den forhindres, skal Samfundet ikke efter en vældig Reaktion være nødt til at begynde forfra paa sin baade politiske og kulturelle Udvikling, saa maa det forstaa at bevare de Elementer i sig, der frembyder et Værn baade mod Bruddet og Reaktionen, og det bedste, det betydningsfuldeste, det sikreste Værn herimod det er og bliver en stærk, fri og økonomisk uafhængig Middelstand.

At det er saaledes, har Historien leveret Beviset for. Hvor Mellemlassen er gaaet til Grunde, har den sociale Kamp ødelagt Samfundet. Latifundia perdidere Italiam, udraabte Plinius, og han fik Ret. Det var netop Godsernes Samlen sig paa enkelte Hænder i Forbindelse med Dannelse af et uhyre Proletariat — et Proletariat, hvori den selvstændige Middelstand mere og mere forsvandt — der undergravede Roms Magt. I Grækenland havde lignende Tilstande vist sig. »De græske Stæder svingede bestandig mellem to Revolutioner: den ene plyndrede de Rige; den anden gengav dem deres Formue. Denne Tilstand varede fra den peloponesiske Krig, indtil Grækenland blev erobret af Romerne.«*)

Herhjemme har Kongerne ved en Række af Be-

---

*) Fustel de Coulanges, citeret hos Laveleye. Anf. Sted Pag. 5.

stemmelser, der gaar saa langt tilbage som til Valdemar Atterdags eller Dronning Margretes Tid, søgt at bevare Mellemklassen paa Landet. Vi kan her nævne Forbuddene mod, at Bønderne solgte Jord til de privilegerede Stænder, og mod, at Selvejrbonden afhændede nogen enkelt Del af sin Gaard — Forbud, der ganske vist synes at betyde en Indskrænkning i Bondens Frihed, og som ogsaa er bleven opfattede saaledes, men som ikke desto mindre var til Bondens saavel som til Landets Bedste, idet de betød en Hindring mod Bøndergaardens Opgaaen i de store Godser, eller Udstykning i smaa Parceller*), altsaa netop en Hindring mod, at Landbostanden spaltedes i to Klasser; en, bestaaende af faa store og dominerende, og en, bestaaende af mange smaa, afhængige Jordbrugere. — Vi kan endvidere nævne Forordn. af 6. Juni 1769, der opretholdt det gamle Forbud mod Bøndergaardens Nedlæggelse**), Forordn. af 2. August 1786, hvori det hedder, at en Gaard ikke maa svækkes saaledes, at den ikke kan ernære en Gaardmandsfamilie***), Forordn. af 19. Marts 1790, der forbød at bortfæste Bøndergaarde paa visse Aar eller paa Opsigelse†) o. s. fr.

At Folket, da det omsider selv fik Magten, fortsatte disse Bestræbelser og af al Magt søgte at fremme og styrke Bondestandens Selvstændighed og Uafhængighed, kan ikke undre. Vi kan i saa Henseende nævne de mange Love om Fæstes Overgang til Selveje, om

*) Joh. Steenstrup: Den danske Bonde og Friheden, Pag. 39 ff.

**) Falbe Hansen: Stavnsbaandets Løsning og Landboreformerne, I, Pag. 147.

***) Joh. Steenstrup. Anf. Sted Pag. 41.

†) Falbe Hansen. Anf. Sted.

Tiendeafløsning, om Hoveriets endelige Afskaffelse, samt iøvrigt alle de Bestemmelser, der lige til den seneste Tid er trufne til Landbrugets Fordel, og som ikke mindst kommer den agerdyrkende Middelstand tilgode.

Hvad der saaledes har været god Politik for Landbostandens Vedkommende, synes jo ogsaa at maatte være det for Bybefolkningen. I sit Opraab til Medborgere peger da ogsaa Middelstandens Mænd herpaa og stiller deres Krav derefter. Dog kan dette ikke ubetinget indrømmes. At man uden Skade kan gribe ind med Regler og Love i Forhold, der er saa stabile, som de var i Bondestanden, da de ovenfor nævnte Forholdsregler blev trufne, behøver ikke at betyde, at man kan gøre det samme, hvor Talen er om Handelen, særlig vor Tids. Og det bliver da ogsaa et stort Spørgsmaal for det første, om der er nogen tvingende Grund til at Staten griber ind her, for det andet om den vil kunne gøre det med Nytte.

Hvad det første Spørgsmaal angaar, maa her da først og fremmest erindres om det før fremsatte Faktum, at vi ikke staar overfor en Formindskelse af den handlende Middelstand, men tværtimod overfor en vedvarende Forøgelse. Her er saa langt fra Tale om en Hensygtning, at Faren snarere har ligget i en altfor stærk Tilvæxt. Socialt set er Faren altsaa absolut ikke overhængende. Der er ingen Grund til foreløbig at frygte Middelstandens Forsvinden og det derved foraarsagede sociale Ragnarok. Ganske vist kan den uforholdsmæssigt store Tilvæxt ikke vedvare. Utvivl-

somt maa den formindskes. Ned maa den bringes i et til Tilvæksten i de øvrige Befolkningsklasser passende Forhold. Og det er netop dette, der er i Færd med at foregaa. Vi staar overfor Reaktionen mod Handelsstandens altfor stærke Væxt. Det er denne Reaktion, der lægger sit Tryk over Handelen — men der er ikke leveret noget som helst Bevis for, at den skulde gaa saa vidt som til en fuldstændig Udryddelse af vor Handelsstand.

Og der er heller ingen Grund til at tro, at der er nogen Fare herfor. Ikke alene socialt, ogsaa rent økonomisk set behøver vi en Middelstand. Samfundet kan endnu ikke undvære dennes Virksomhed i Fordelingens Tjeneste. Og i denne Samfundstrang ligger den sikreste Garanti mod Mellemklassens fuldstændige Forsvinden. At den er til Stede, er utvivlsomt. Der er ingen Grund til at tro, at Stormagasinerne alene skulde kunne varetage Forbrugernes Tarv, at Stormagasinerne skulde være den eneste Form, hvorunder Fordelingen kan finde Sted. Jo mere Udviklingen skrider fremad, desto mere sammensatte bliver de økonomiske Forhold, og under desto flere Former maa det økonomiske Liv leves. Heri bestaar netop Fremskridtet. Og naar det før blev sagt, at Stormagasinerne betød et Fremskridt fremfor de tidligere alene bestaaende Former for Detaljhandelen, saa kan denne Udtalelse derfor nu korrigeres saaledes, at den Tilstand, hvori Stormagasinerne bestaar ved Siden af de andre Former for Handelen, betegner et Fremskridt fremfor den Tilstand, hvori disse sidste bestod alene.

Og der er som sagt ingen Grund til at antage, at Stormagasinerne skulde kunne overflødiggøre disse

andre Former. De har jo nemlig deres Fortrin lige saa fuldt, som Stormagasinerne har deres. Specialiteterne har saaledes paa Detaljhandelens Omraade endnu en lang Fremtid for sig. Og selv de almindelige Detaljforretninger vil ikke kunne undværes. Stormagasinerne kan ikke oprettes i hver en Gade. For alle dem, der sætter Pris paa at have deres Leverandører af dagligdags Forbrugsartikler i deres umiddelbare Nærhed — og det gør til Stadighed den allerstørste Del af Publikum — er derfor Detaljhandelen i det smaa endnu en Nødvendighed.

Og det er den ogsaa af en anden Grund. De nye Institutioner har medført en forøget Lagdeling af det købende Publikum. Sammen med de ældre Former for Detaljhandelen danner de nu et Hele, hvis enkelte Dele svarer til Konsumenternes forskellige Stand, Smag, Livsvaner o. s. v. Denne Tilpasningsproces er endnu ikke fuldt gennemløbet; men det behøver næppe nogen nærmere Paavisning, at jo mere den skrider fremad, desto større en Mulighed frembyder den for, at de forskellige Køberes forskellige Krav opfyldes paa den mest fuldendte Maade, og at, hvad der er det samme, set fra en anden Side, Omsætningens Maskineri arbejder med størst tænkelig Fuldkommenhed. Men i dette Maskineri vil den lille Detaljforretning være et lige saa nødvendigt Led som de store Magasiner.

Men naar der saaledes ikke er nogen — i al Fald ikke nogen overhængende — Fare for, at Middelklassen skal forsvinde, forandres imidlertid ganske det Synspunkt, ud fra hvilket den nuværende Misere maa ses, ligesom ogsaa de Midler, ved hvilke den skal kunne afhjælpes, maa blive andre; thi der er nu ikke længer

Tale om Samfundsbestræbelser for at opretholde en socialt nødvendig Stand, der er kun Spørgsmaal om, paa hvilken Maade de nu eksisterende Repræsentanter for denne Stand skal ride den Storm af, som deres egen altfor store Mængde og de deraf flydende Ulæmper har været blandt de vigtigste Aarsager til at rejse. At de godt under deres Bestræbelser herfor kan høste nogen Bistand fra Statens Side behøver ikke at staa i Strid med det ovenfor sagte.

Spørgsmaalet om, hvad der kan gøres, er da nu rykket os nær paa Livet. Da der synes at være to Veje, ad hvilke der kan »gøres noget«, er det maaske heldigst at omtale dem hver for sig. Hvilke er da de to Veje?

Den ene gaar, som antydtes, gennem Statsmagten. De Midler, der ad denne Vej kan bringes i Anvendelse, synes at være de to: 1) en Revision af Næringsloven, 2) en Beskatning af Stormagasinerne.

Hvad den første angaar, kunde man for Danmarks Vedkommende tænke sig nye Indskrænkninger med Hensyn til Auktionshandel, Prøvehandel, Gadehandel, Omløben med Varer o. s. v. Man kunde tænke sig Retten til at nedsætte sig i en vis Branche, betinget af Fagdannelse. Man kunde endvidere tænke sig flere Indskrænkninger i Fabrikkers Ret til at drive Handel, Begrænsninger af Forbrugsforeningers Handelsberettigelse, af Stormagasinernes Ret til at have Filialer.*)

---

*) Her kunde Staten ogsaa gribe ind af nationaløkonomiske Grunde; fordi der ved Filialerne vilde klæbe en stor Del af den almindelige Detaljforretningers Mangler: dyr Husleje, forholdsvis stor Betjening o. s. v. Endvidere kunde Staten med Virkning gribe ind f. Ex. i Spørgsmaalet om tidlig Lukning, eller for at for-

Man kunde tænke sig en nøje Præcisering af, hvad de enkelte Brancher maatte omfatte o. s. v. o. s. v. Man kunde kort sagt tænke sig en lang Række af Bestemmelser; men — man kunde ikke tænke sig, at de vilde hjælpe noget. — De vilde for det første ikke i mindste Maade kunne hindre Storkapitalens Trængen sig ind i Detaljhandelen. En Udvikling i denne Retning, grundet, som den er, i Forholdenes egen Natur, lader sig ikke hindre af nok saa omfattende Lovbestemmelser. Og disse vilde for det andet heller ikke i Længden kunne holde Konkurrencen i Tømme. Hjalp de nemlig virkelig for en Tid, hindrede de virkelig de ikke Faglærte i at trænge sig ind i Detaljhandelen, eller begrænsede de Konkurrencen fra Forbrugsforeningers og Stor-
magasiners Side, og skabte de virkelig ad denne Vej bedre Vilkaar for den handlende Middelstand — ja, hvad vilde da Følgen blive? — Ene og alene den, at Konkurrencen indenfor Standen selv vilde antage saa meget desto større Dimensioner. En stor Del af dens Medlemmer etablerer sig allerede nu paa Kredit, og det er indlysende, at naar Udsigten til at have Held med sig blev større som Følge af de nævnte Foranstaltninger, vilde Adgangen til at faa Kredit blive udvidet i samme Omfang. Og naturligvis vilde ogsaa de, der selv ejede en Kapital, blive endnu ivrigere end nu for Tiden til at søge Anbringelse for den i Handelen.

---

hindre Salg af Varer, der er af en ringere Art, end de gives ud for. Men det vil ses, at for saa vidt Lovbestemmelserne her havde den tilsigtede Virkning, vilde denne dog snarest være i Købernes eller Medhjælpernes, mindre i Middelstandens Favør, om end vel de solide Forretninger altid vilde staa sig ved, at de tarveligste Vaaben i Konkurrencekampen blev gjort ubrugelige.

Inden lang Tids Forløb vilde Forholdene da være ganske de samme som nu; Kundejageriet vilde være lige saa vildt, og Konkurrencen lige saa skarp. Denne Konkurrence kunde kun udelukkes, hvis man gjorde Skridtet fuldt ud og skred til Oprettelsen af sluttede Laug. Men dette vilde staa i en saa skærende Modsætning til vore nuværende økonomiske Institutioner, at den blotte Tanke derom maa være udelukket.

Det andet Middel, Staten kunde anvende, og det, som Middelstanden synes at tillægge den største Betydning, er en Beskatning af Stormagasinerne. Spørgsmaalet er imidlertid: Hvad kan der for Middelstanden vindes ved en saadan Beskatning? At den for det Offentlige vilde være en stor og sikker Indtægtskilde, og at Stormagasinerne ud fra dette Synspunkt maaske ogsaa burde paalægges en klækkelig Skat — men da ogsaa kun i Forbindelse med en Beskatning af Aktieselskaber i al Almindelighed — er sandsynligt nok; men Betydningen heraf for Middelstanden? Tilsigter den ved Hjælp af en saadan Beskatning at faa sin egen Skattebyrde lettet, saa taler herimod den Omstændighed, at der staar andre Samfundsklasser med mere berettigede Krav paa en Skattelettelse, samt den endnu mere væsentlige Omstændighed, at det Offentliges Udgifter i det hele taget har en saa stærk Tendens til at voxe, at det er tvivlsomt, om det overhovedet vil kunne gaa ind paa at udligne en Merindtægt paa et Punkt ved en tilsvarende Mindreindtægt paa et andet. — Og tilsigter den — hvad der er det sandsynligste — ved Beskatningen en fuldstændig Udryddelse af Stor-

magasinerne, saa kan der overfor denne Plan gøres følgende ikke uvæsenlige Betragtninger gældende.

For det første, at det er i høj Grad tvivlsomt, om man overhovedet kan slaa Stormagasinerne ihjel ved en Beskatning. Har de først fæstet Rod i det kommercielle Liv, har de først vundet et Publikum, vil næppe nogen Beskatning kunne drive dem ud af den opnaaede Position. Det Publikum, der er vant til at søge dem, vil ikke let lade sig skræmme bort, selv om deres Priser paa Grund af Beskatningen maatte gaa op over de almindelige Detajlpriser. Og det er dog tvivlsomt, om de vilde det —, ikke at tale om, at Skatten for en stor Del vilde kunne bæres ved Nedsættelse af Arbejds løn, Nedtrykken af Engrospriserne, Forringelse af Varekvaliteten o. s. v. o. s. v. Under alle Omstændigheder vilde en Skat, der truede med at blive livsfarlig for Stormagasinerne, bevirke, at Konkurrencen med de mindre Næringsdrivende antog de aller brutaleste og hensynsløseste Former. Og hvem der vilde lide mest herunder, Stormagasinerne eller Detajlhandlerne, er næppe tvivlsomt. *)

---

*) Erfaringerne fra Udlandet synes da ogsaa tilfulde at godtgøre, at Stormagasinerne ikke generes af selv meget betydelige Skatter. I Følge Mataja betalte i 1890 (efter en Skatteforhøjelse ved Lov af 17. Juli 1889) de 5 største Parisermagasiner følgende Afgifter. (Anf. Sted Pag. 74).

Le Bon Marché.	424,000 frcs.
Le Louvre.	433,000 —
Le Printemps	117,000 —
La Belle Jardinière	94,000 —
La Samaritaine	62,000 —
	<hr/>
	1,130,000 frcs.

I det Hele taget er Sandsynligheden for, at man lige saa lidt ved Hjælp af dette Middel, som ved Hjælp af det før omtalte, kan standse en Udvikling, der i økonomisk Henseende synes baade sund og naturlig. Stordriften vil dog trods alle Hindringer vide at bane sig Vej, at skaffe sig Luft og gøre sig gældende. Intet Middel vil i Længden vise sig kraftigt nok til at hindre den deri. Blev den slaaet ihjel under en Form, vilde den som en moderne Fugl Phønix opstaa under en anden. Naturam furca pellas ex, hun kommer dog igen den Hex.

Dernæst er det dog tvivlsomt, om man bør tage Livet af Stormagasinerne. Eller rettere sagt, det er utvivlsomt, at man ikke bør gøre det. Skal man umuliggøre Stordriften i Detaljhandelen, hvorfor da ikke ogsaa umuliggøre den i Industrien? Og hvorfor ikke afskaffe Jærnbaner og de store Dampskibe til Fordel for Vognmændene og de smaa Skippere? Hvad skal vi med de store Landbrug, da Husmands-lodder og Boelssteders Jorder dog ogsaa kan give Korn? Hvad skulde vi overhovedet med det store — hvis det smaa var lige saa fuldkomment. — Hvis det var — ja for Sagen er den, at det nu en Gang ikke er det. Skulde man kappe Hovedet af alt stort, blot fordi det var stort, saa kom man tilsidst til at leve paa bar Bund. Skulde man fjerne det frem-

---

Og i sit Svar paa den før omtalte Interpellation i den tyske Rigsdag, udtalte Generaldirektør Burghart, at »Spørgsmaalet var fuldt berettiget. Til dets Belysning havde man skaffet sig Materiale fra flere Steder i Udlandet, bl. a. fra Frankrig, hvor Stormagasinerne betalte en meget høj Afgift, trods denne kunde de trives«.

skredne, blot fordi det stillede det tilbageblivende i Skygge, saa maatte man skrue Udviklingen tilbage til Køkkenmøddingernes Tidsalder.

Thi hvor skulde man vel ellers sætte Grænsen?

Endelig taler Hensynet til det store Publikum mod en Umuliggøren af Stormagasinerne. Er Stormagasinerne et økonomisk Fremskridt — og det er i al Fald ikke bevist, at de ikke er det — saa er de som alle saadanne til det store Publikums Fordel. At tilintetgøre dem for Middelstandens Skyld vilde derfor være at begunstige den enkelte Stand paa det Heles Bekostning. Det vilde være at sætte Særinteressen over Almeninteressen. Og Publikum kunde med Rette fordre, at dets Tarv ikke tilsidesattes til Fordel for en enkelt Klasse. Det kunde med Rette overfor hele Spørgsmaalet om en Beskatning af Stormagasinerne ræssonere som saa, at der ingen Anledning er til hos det at opkræve en ny Forbrugsskat, for at et mere eller mindre stort Antal overflødige Middelstandsmænd kunde existere.

Hensynet til Publikum taler nemlig overhovedet mod en Beskatning af Stormagasinerne til Fordel for Middelstanden, og undergraver derfor ogsaa det tredie Synspunkt, ud fra hvilket en saadan Beskatning kunde begrundes: det nemlig, ved Hjælp af den at gøre Konkurrencens Betingelser lige. Thi ogsaa ud fra dette Synspunkt bliver Beskatningen dog kun et Forsøg paa at hindre Publikum i at nyde godt af de Fordele, som Stormagasinerne maatte kunne byde det.

Da der saaledes ikke synes at være noget Haab for Middelstanden om ved Statens Hjælp at kunne opnaa nogen varig Forbedring i sine Kaar, er der kun en Vej tilbage for den at gaa, og det er Organisationens. Det er ad denne Vej, Arbejderne har forbedret deres Kaar; det er den, ad hvilken ogsaa Middelstanden vil naa videst. Og som hos Arbejderne bør Organisationerne dele sig i to Slags: personelle Foreninger og Kapitalforeninger.

Hvad de første angaar, maatte de først og fremmest tilsigte en Begrænsning af den altfor vilde Konkurrence, der føres mellem Detaljhandlerne indbyrdes. Man kunde her tænke sig Overenskomster mellem de Handlende om ens og bestemte Priser, som ved en let og iøjnefaldende Avertering, ved Priskuranter o. s. v. bragtes til Publikums Kundskab, og som — hvad der ikke er det mindst væsentlige — stod i et passende Forhold til Engrospriserne. — Dernæst maatte de vilde Skud ubarmhæjrtig skæres bort. Smudskonkurrencen maatte hensynsløst undertrykkes. Forretninger, der gaa ud paa ved slette Varer at holde lavere Priser end de virkelige solide Forretninger, maatte uden Naade boykottes, bl. a. ved en enig og energisk Optræden overfor Grossisterne. — Den tidlige og samtidige Lukning maatte gennemføres med langt mere Kraft og langt mere effektivt, end det nu er Tilfældet o. s. v. Iøvrigt vilde Organisationerne, naar de først fik taget fat, snart finde baade Maal og Midler, og har den vel til Dels allerede. Men det er en Selvfølge, at før de for Alvor kunde hjælpe, maatte Publikum kunne føle Virkningerne — og det gavnlige Virkninger — af

dem; thi kun hvis de bliver til Publikums Fordel vil de kunne blive Handelsstanden selv til Nytte. Ellers vil Forbrugerne dog søge ad andre Veje. — Og det kan ikke paastaas, at de endnu har mærket noget til, at de bestaaende Organisationer har skabt bedre Forhold.

Kapitalassociationerne, der som et nødvendigt Supplement maatte føjes til de personelle Foreninger, kunde bl. a. optage den Tanke, der ligger til Grund for Forbrugsforeningerne: billigt Indkøb. — Indkøbsforeninger kunde man kalde Associationerne med dette Formaal, og de burde naturligvis tillige virke som Fællesmagasiner. — Store fælles Lagere med bestemte og rimelige Betalingsvilkaar for de Handlende, der søgte dem, vilde gøre en hel Del til, at Detaljhandelen kom til at nyde godt af de Fordele, som nu Stormagasinerne sidder inde med, og vilde selvfølgelig styrke dem i Kampen mod disse. — Endvidere kan nævnes Associationer med det Formaal at producere visse af de Varer, som Detaljisterne forhandler, og som de nu maa købe i Smaapartier til forholdsvis høje Priser, endelig Kreditinstituter, indrettede særlig med Middelstandens Tarv for Øje o. s. fr. *).

---

*) Her kunde vor Middelstand lære en Del af den tyske. Af Foreninger, der realiserer Tanken om Middelstandens Fællesdrift, eksisterede der i 1896: 58 Raastoffeforeninger, 56 Magasinforeninger, 21 saakaldte Werkgenossenschaften, 3 Foreninger til Fællesudførelse af visse Arbejder i Lighed med vort eget nys oprettede fælles Kaffebrønderi. Nu er fælles Indkøbsforeninger i Færd med at vinde Terræn, stærkt anbefalede saa vel af Forfatterne som af Handelskamrene. I Mannheim har saaledes Kolonialvarehandlerne, i Berlin Slagterne oprettet en

Overhovedet maa det siges, at skal Middelstanden holde sig oven Vande under vor Tids livlige økonomiske Udvikling, saa gælder det at følge med denne, ikke at arbejde imod den. Byder Stormagasiner, Forbrugsforeninger og de øvrige kommercielle Nydannelser, af hvad Art de nu end er, Publikum saadanne Fordele, at det drages mod det nye, saa er den eneste rigtige Udvej for Middelstanden den, at arbejde sig frem til selv at kunne byde Publikum disse Fordele, eller andre lige saa væsentlige. At ville umuliggøre de nye Institutioner, blot fordi de har Fortrin, der gør dem stærkere i Konkurrencen end de gamle, det er Reaktion og intet som helst andet; og det vilde baade Samfundet ilde, om det rakte sin Haand hertil.

Den her nævnte kommercielle Reaktion er et fuldstændig Sidestykke til den industrielle Reaktion, Arbejderne gør sig til Redskab for, naar de optræder mod Indførelsen af nye Maskiner. Der vil ikke kunne paavises nogen væsenlig Forskel mellem de to. Men ligesom Udviklingen altid har besejret den sidstnævnte, saaledes vil den ogsaa — det nytter dog ikke at nægte det — vise sig den førstnævnte overlegen. Og hvad Samfundet angaar, saa har det altid

---

Indkøbsforening. — Ja selv store fælles Udsalgssteder, 3: fælles Stormagasiner, synes at skulle se Lyset. Tanken herom er i al Fald været drøftet af Berlins Detaljhandlere. Om den ogsaa er realiseret, forlyder der dog intet om.

Jfr. Wörterbuch der Volkswirtschaft, Pag. 674. — Conrad: Grundriss zum Studien der politischen Oekonomie, 2. Del, Pag. 43, og den i Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik optagne »Volkswirtschaftliche Chronik« Pag. 43, 135, 150 o. fl. Steder.

haft Skuldertræk — om ikke det, der værre var — tilovers for Arbejdernes Reaktionsforsøg. Middelstanden vil det beklage; men fremme det — gøre sig til Deltager deri? — Det vilde være selvmorderisk.

Som i det foregaaende vist, er der da heller ikke nogen tvingende Grund for Samfundet til at gøre dette. Hviler der end for Tiden et Tryk over den handlende Middelstand, betyder dette dog ikke, at der er nogen Fare for dennes Existens. Desuden ejer Middelstanden i Organisationen det bedste Middel til at afværge Trykket; og det bliver da dens Sag, om den vil anvende Midlet.

Nationaløkonomisk Forening.

I Foreningens Møde d. 15. December 1898 holdt Professor, Dr. Will. Scharling et Foredrag om Forhandlingerne om Fornyelsen af Banque de France's Privilegium. Det Følgende er et Résumé af dette Foredrag:

Da Spørgsmaalet om Fornyelsen af Seddelbankernes Privilegium staar paa Dagsordenen i flere europæiske Lande, og da dette Spørgsmaal ogsaa snart vil blive brændende hos os, havde Taleren tænkt, at det kunde have Interesse for Foreningens Medlemmer at erfare, hvorledes man i Frankrig havde behandlet de forskellige Spørgsmaal, der havde rejst sig i Anledning af Fornyelsen af den franske Banks Seddelmonopol. For ret at forstaa disse Forhold, var det imidlertid nødvendigt at genkalde i Erindringen nogle Momenter af Bankens Historie.

Som bekendt, stiftedes Banque de France i Aaret 1800 med det Formaal at skaffe Regeringen den finansielle Hjælp, som den trængte til, og som de da eksisterende mindre Banker vare ude af Stand til at præstere.

Banken oprettedes da med en oprindelig Kapital af 30 Millioner Francs. Uagtet det viste sig nødvendigt at undertrykke de mindre Banker, var det dog ikke oprindelig Meningen, at Banque de France skulde være en monopoliseret Bank for hele Frankrig; snarere havde man tænkt sig, at den skulde være en Banque de Paris. Dette gav sig bl. a. tilkende, da man i 1803, samtidig med at man udvidede Kapitalen til 45 Millioner Francs, gav Banken Seddelmonopol for 15 Aar, men kun for Paris. Og Loven af 1803 forbeholdt udtrykkelig Regeringen at sanktionere Seddelbanker i Provinserne. — Et Par Aar senere kom Banken i alvorlig Forlegenhed. Kejseren havde forlangt, at Banken skulde træde i Forbindelse med Skatteopkræverne og yde Regeringen Forskud paa de ikke opkrævede Skattebeløb. Ved Kejserens Afrejse til Rusland udbredte der sig da det falske Rygte, at han havde medtaget Bankens Beholdninger. Den derved opstaaede Panik tvang Banken til delvis at ophøre med Indløsningen af sine Sedler, hvilket i høj Grad mishagede Kejseren og gav denne Anledning til at forandre Bankens Statuter derhen, at den øverste Ledelse blev lagt i Hænderne paa en Guvernør og 2 Underguvernører, der udnævntes af Regeringen. Banken kom paa denne Maade delvis under Statsstyrelse; men paa den anden Side havde den og beholdt den en meget fri Stilling lige over for Seddeludstedelsen, idet den selv kunde bestemme baade Seddelmængden og Størrelsen af dens Metaldækning. — Om end Banken oprindelig havde Karakteren af at være en særlig Pariser-Bank, var det dog Kejserens Ønske, at den mere og mere skulde gaa over til at blive en Bank for hele Frankrig.

For at opnaa dette fordrede Kejseren — iøvrigt meget imod Bankens eget Ønske —, at der skulde oprettes Bankkontorer i alle Byer, hvor der var Trang dertil, og fremtvang foreløbig Oprettelsen af 3 saadanne. B. de F. havde imidlertid Tab af disse Provinskontorer (det i Lille 1810 stiftede Kontor maatte saaledes likvidere efter 3 Aars Forløb), og Banken androg da om, at den ikke blot maatte fritages for, men at det endog maatte blive den forbudt at anlægge Filialer. Det hertil sigtende Lovforslag vedtoges af Kammeret, men umiddelbart efter fulgte de 100 Dages Kejserdømme, og først i 1817 undertrykkedes de to da resterende Filialer. Banken selv ønskede altsaa oprindelig intet Seddelmonopol for Landet; et saadant Ønske kom først frem, da der senere oprettedes selvstændige Provins-Seddelbanker, som trivedes godt. Flere af disse Departementsbanker opnaaede et betydeligt Renommé (B. d. Lyon's Aktier noteredes i Fyrerne højere end B. de F.'s), og B. de F. søgte da — fra Slutningen af Trediverne — at hindre nye Provinsbankers Oprettelse, samtidig med at den arbejdede paa selv at stifte Filialer.

I den følgende Tid vandt B. de F. megen Anerkendelse for sin kloge og forsigtige Styrelse, og det Ry, den herved erhvervede sig, har den til enhver Tid forstaaet at bevare. Iøvrigt vidnede Forhandlingerne i Fyrerne om Fornyelsen af Bankprivilegiet om den Tids store Ukendskab til Kreditforhold. En uheldig Frugt af dette Ukendskab var Bestemmelsen om, at der ikke maatte findes Filialer og selvstændige Banker paa samme Plads. Da denne Bestemmelse virkede overordentlig generende for Handel og Omsætning,

androg Provinsbankerne om, at det maatte tillades dem at træde i indbyrdes Forbindelse og modtage hinandens Sedler. Naar dette nægtedes, stod det maaske i Forbindelse med, at Banque de France's egne Sedler faktisk kun cirkulerede i Paris, hvorfor Tilladelsen ansaas for overflødig.

Under den vanskelige Krise i 1846—48 var B. de F. udmærket styret. Umiddelbart herefter fulgte Revolutionen i 1848. Alle vilde nu forsyne sig med Guld for at være sikre, og Banken, som snart saa sin Metalbeholdning næsten udtømt, indgav da Andragende om at maatte suspendere Sedlernes Indløsning. Dette bevilgedes, og samtidig fik Sedlerne Tvangskurs. Nu blev der imidlertid fastslaaet en bestemt Grænse for Seddelmængden: 350 Mill. Frs. Disse Forhold virkede ogsaa forstyrrende ind paa Departementsbankernes Virksomhed; ogsaa disse Bankers Sedler fik Tvangskurs, hvad der var ganske utaaaleligt, fordi de kun maatte anvendes indenfor vedkommende Departements Grænser. Da gjorde den provisoriske Regering paa radikal Maade Ende paa de Vanskeligheder, den selv havde skabt, idet den ophævede Departementsbankerne og gjorde dem til Filialer af Banque de France. Nu havde denne altsaa faktisk Seddelmonopol for hele Landet.

Under Forhandlingerne om Bankspørgsmaalet i 50'erne havde Bankfriheden mange ivrige Forsvarere, men ikke desto mindre blev Privilegiet, som i 1840 var givet til 1867, i Aaret 1857 forlænget til Udgangen af 1897. Naar der ved de senest førte Forhandlinger om Bankens Stilling i Fremtiden ikke hævede sig en eneste Stemme for Bankfrihed, havde dette sin Grund

i det Ry og den Popularitet, Banken havde erhvervet sig ved i 1870—71 at skaffe Staten billige Laan paa en Tid, da dens Kredit var paa et Lavpunkt. Yderligere paaberaabtes det, at der for Øjeblikket gaar en Bevægelse gennem Europa hen imod Centralbanksystemet (England, Tyskland, Italien o. s. v.).

Allerede i 1890 begyndte man rundt om i Handelskamre og Foreninger at drøfte Spørgsmaalet, og i 1891 forelagde Regeringen et Lovforslag om Privilegiets Fornyelse. Det fremhæves i Deputeretkammerets Betænkning, at det var nødvendigt saa tidligt at beskæftige sig med Spørgsmaalet, fordi der maatte flere Aar til at forberede en ny Ordning i det Tilfælde, at Privilegiet ikke blev fornyet. Saa meget mærkeligere saa det ud, at Lovforslaget ikke paany blev forelagt før 1896, efter at Kammeret var blevet opløst i 1891. Det er blevet udtalt, at Grunden hertil var den, at efter Panama-Affæren vilde ingen Regering kunne forelægge Forslaget og ingen Deputeret forsvare det uden at paadrage sig Beskyldningen for at være bestukken. Men da Tiden saaledes var skreden saa langt frem, maatte det ogsaa være givet, at Privilegiet maatte fornyes. Man blev derfor hurtigt enig om, at Privilegiet skulde bestaa indtil 1920, men at det i 1911 ved Lov skulde kunne opsiges eller modificeres.

Medens der saaledes ikke var nogen Stemning for en Flerhed af Banker, udfoldede derimod Socialisterne i Deputeretkammeret kraftige Bestræbelser for at faa Banken omdannet til en Statsbank. Udvalget afviste imidlertid denne Tanke, idet der gjordes gældende, at Banque de France kun havde været i Stand til at gøre Staten de store Tjenester i 1870, fordi den var fri.

Dog maa det erkendes, at der i den faktisk bestaaende Ordning kan findes Støtte for Tanken om en Statsbank, idet Bankens højeste Embedsmænd, Guvernøren og de to Underguvernører, udnævnes af Regeringen og det fremhæves stærkt i Udvalgsbetænkningen, at det faktisk er dem, der styre Alt. Der var imidlertid et Forhold, som gjorde det særlig fristende at sige dette: man var bange for, at det bestaaende Bankraad, der vælges af de 200 største Aktionærer, ikke skulde være populært; netop derfor bestræbte man sig for at betegne Raadets Betydning som ret underordnet og at fremhæve Guvernørernes Betydning paa Bankraadets Bekostning. Imod Statsbank-Tanken gjorde Udvalgsbetænkningen imidlertid gældende, at det vilde være i højeste Grad misligt at udsætte Spørgsmaal vedrørende Banken og dens Forretninger for at blive indblandede i den politiske Debat. Ønsket om en Statsbank motiveredes fra Socialisternes Side ved, at Banken i saa Fald vilde kunne nedsætte sin Udlaansrente til $\frac{1}{2}$ pCt. (den skulde ikke give noget Udbytte, og af Deposita giver den ingen Rente, saa at der altsaa kun skulde tjenes til Administrationsomkostningernes Dækning). Det var klart, at man her havde overset, at da de øvrige Bankinstituter dog ikke kunde nedsætte Renten til samme Lavmaal, vilde det blive umuligt for B. d. F. at diskontere paa disse Betingelser for Alle og Enhver. Og behøvede Staten ikke Rente af de Penge, hvormed den maatte indløse Aktierne?

Der var Forslag fremme om at gøre Bankraadet mere demokratisk. Banken har nu 28,000 Aktionærer, hvoraf 25,000 eje færre end 10 Aktier hver og kun 350 eje flere end 60 hver. Men af disse 350 have endda

kun 200 Indflydelse paa Valget af Bankraadet. Overfor det i Deputeretkammeret fremkomne Ønske om at give alle Aktionærerne Valgret, gjordes gældende, at dette var betænkeligt, bl. a. fordi man da utvivlsomt vilde gaa videre og forlange Indflydelse paa Valget af Guvernørerne, og der vilde da ingen Garanti være for disse Embedsmænds Kvalifikationer.

Med Hensyn til Bankkapitalen skete ingen Forandring. Der var Forslag om at forøge den, men hertil blev der svaret med Spørgsmaalet: hvortil skulde Banken bruge en større Kapital?

Heller ikke ligeoverfor Sedlernes Fundering blev der forandret noget i den bestaaende Tilstand. Det staar vedblivende Banken frit at vælge, i hvilket Forhold den vil have Metal imod Sedler. Faktisk ejer B. d. F. en uhyre Metalbeholdning: i 1876 var den 2 Milliarder Frcs., i 1890 oversteg den 3 Milliarder, hvoraf dog en Del er Sølvmonter, hvilket forringer den reelle Værdi noget. Lige over for denne Metalmængde staar kun (ved Udgangen af 1897) en udækket Seddelcirkulation af c. 650 Millioner Frcs. Den absolute Grænse for Seddelmængden (dækket + udækket) maatte efter Tvangskursperioden i 1870 sættes op til $3\frac{1}{2}$ Milliarder, i 1897 blev det nødvendigt at gaa til 4 Milliarder; nu foresloges Grænsen sat til 5 Milliarder Frcs. Man har anført, at Banken maatte have en uhyre Fortjeneste paa sine Sedler, men man har ikke kunnet paavise dette i Regnskabet; tværtimod er Udbyttet nedadgaaende trods Seddelmassens stadige Forøgelse. Til en Nedsættelse af Grænsen for Seddeludstedelsen var der derfor ingen Grund, saa meget mindre som dette vilde tvinge Banken til at lade Metal gaa ud. —

Et Hovedspørgsmaal var dette: Hvad skulde Banken betale for Privilegiets Fornyelse? Tidligere, naar dette Spørgsmaal havde været fremme, havde man ikke forlangt noget direkte Vederlag for Fornyelsen, men kun krævet Oprettelse af nye Filialer o. l. Ogsaa nu forlangte man en meget betydelig Udvidelse af Filialernes Antal, en Foranstaltning, som repræsenterer en stor Byrde for Banken. — Af andre nye Krav til Banken kan nævnes, at Minimumspaalydende for de Vexler, den diskonterer, nedsættes fra 10 til 5 Frs., hvilket er ret betegnende for Bankens demokratiske Karaktertræk, ligesom at B. d. Fr. kun har én Diskontosats for alle Vexler (dog medfører dette naturligvis, at Banken maa være mere kræsen i sin Diskonteringsvirksomhed). — Medens Banken efter de nu gældende Regler kun maa diskontere Vexler med 3 Navne, blev det navnlig fra agrarisk Side — forlangt, at 2 Navne skulde være tilstrækkeligt. Dette Forlangende blev imidlertid afvist med den Motivering, at en Forandring af de 3 Navne til 2 kun vilde medføre, at Banken maatte stille større Fordringer til Navnenes »Finhed«. — Grænsen for Vexlernes Løbetid vilde man have forandret fra 3 til 6 eller endog 9 Maaneder, idet man gjorde gældende, at dette ikke vilde kunne genere Banken, da den dog saa ofte fornyede 3 Maaneders Vexler. Forslaget afvistes imidlertid med den Motivering, at det dog altid var en Fordel for Banken at kunne fordre Vexlen indløst efter 3 Maaneders Forløb. — Agrarpartiet vilde have indrettet en særlig »crédit agricole«, men herom udtalte Udvalget, at Krediten maatte være ens for alle Erhvervsklasser, og at det ikke vilde være forsvarligt at indrømme

Landbruget Laan paa særlige lempelige Vilkaar (Vexler med kun 2 Navne o. l.). Der var ogsaa Forslag fremme om Oprettelse af en særlig Landbrugsbank, hvortil B. d. Fr. skulde stille Kapital til Raadighed. Dette Forslag havde megen Tilslutning, men Forslagene om at lade B. de Fr. give Hundreder af Millioner dertil forkastedes dog med ringe Majoritet.

Foruden de forskellige foran nævnte mindre Krav til Banken forlangtes der imidlertid ved denne Lejlighed i Modsætning til tidligere ret betydelige reelle Vederlag for Fornelsen af Privilegiet. For det første havde Banken tidligere givet Staten forskellige Forskud til lav Rente; hertil skulde nu føjes et helt rentefrit Forskud paa 40 Millioner Frs. (Det maa dog, naar Talen er om disse Forskud, erindres, at Banken paa den anden Side heller ikke forrenter de Deposita, som Staten har staaende hos den). For det andet forlangtes nu en aarlig Afgift til Staten; først foresloges et fast Beløb, dernæst et forholdsmæssigt, endelig vedtoges en aarlig Afgift, der beregnes efter meget sammensatte Regler. Denne Afgift er beregnet til c. $2\frac{1}{2}$ Millioner Frs. i de første Aar, men stigende, saa at Banken i de 23 Aar indtil Privilegiets Udløb vil komme til paa denne Maade at betale Staten 95 Mill. Frs.

Alt i alt vil Privilegiets Fornelse komme til at koste Banken 147 Millioner Frs., eller i aarligt Gennemsnit c. 6 Mill., altsaa i Forhold til Aarsudbyttet, 18 Mill., en ret betydelig Byrde. Men paa den anden Side er der jo Mulighed for at indvinde en Del deraf gennem den forøgede Virksomhed, som de nye Filialer kunne tilføre den.

Arbejdsstatistik.

Anmeldelser af

Adolph Jensen.

Statistik over Løn- og Arbejdsforhold i Snedkerfaget i Byerne i Danmark for Aaret 1896 og over Procentforholdet mellem Arbejdskøbere, Svende og Lærlinge i Aarene 1871 og 1896. Udgivet af Snedkerforbundet i Danmark. København 1898.

Den af Snedkerforbundet udgivne Statistik over Løn- og Arbejdsforhold i 1896 slutter sig til en lignende for Aaret 1893 (anmeldt i nærværende Tidsskr. 1896 S. 762). De Oplysninger, man har indsamlet, vedrørende Arbejdernes Forhold, ere i det væsentlige de samme i de to Aar, men Statistikken for 1896, hvis Bearbejdelse er foretaget af Cand. mag. Aage Sørensen, udmærker sig frem for sin Forgænger ved en gennemgaaende mere rationel teknisk Behandling af Materialet og en langt fuldstændigere Udnyttelse af de givne Data. Derhos har man som Tillæg i 1896 forsøgsvis foretaget en Opgørelse af Antallet af Arbejdsgivere, Svende og Lærlinge paa to forskellige Tidspunkter af Aaret samt, som Supplement hertil, indhentet lignende Oplysninger om Tilstanden i Aaret 1871.

Naar der — som her — foreligger statistiske

Undersøgelser af en og samme Genstand paa to forskellige Tidspunkter, knytter Hovedinteressen sig mindre til selve de nye Tal end til de Sammenligninger med tidligere Erfaringer, hvortil de give Anledning.

Saadanne Sammenligninger vanskeliggøres imidlertid i nærværende Tilfælde derved, at Besvarelser af de udsendte Spørgeskemaer ikke ere indkomne i samme Forhold fra København og Provinserne i begge Aar, og kun for det sidste har man ved Bearbejdelsen foretaget en Sondring efter Sted. De indgaaede Besvarelser fordelte sig saaledes:

	Aar 1896	Aar 1893
København.....	431	595
Købstæderne	1000	} 621
Landdistrikterne	102	

Da Deltagelsen fra Hovedstaden saaledes har været forholdsvis langt større i 1893 end i 1896, og da de Forhold, der have været Genstand for Undersøgelse, næsten paa alle Punkter forme sig anderledes i København end i den øvrige Del af Landet, er det klart, at man kun med megen Varsomhed kan foretage Sammenligninger fra det ene Aar til det andet af de summariske Gennemsnitsresultater for hele Landet.

Dette fremhæves ogsaa i Beretningen for 1896 ved Omtalen af Arbejdernes Aldersforhold og ægteskabelige Stilling. Medens i 1893 kun c. 45 pCt. af de

Svende, der havde indsendt Besvarelser, vare under 30 Aar, var dette i 1896 Tilfældet med over 55 pCt. af Besvarerne. »Den overordentlig høje Stigning i Antallet under 30 Aar«, siges der, »skyldes den Omstændighed, at Deltagelsen fra Provinserne har været større og fra København mindre end i 1893; thi i København er Antallet af ældre og gifte Svende altid forholdsvis større end i Provinserne«.

Paa samme Maade forklarer Beretningen, at Antallet af gifte Svende er gaaet tilbage fra 63,6 pCt. i 1893 til 54,8 pCt. i 1896. En svagere Repræsentation af København er ensbetydende med en svagere Repræsentation af de Aldersklasser, i hvilke man fortrinsvis finder de gifte Svende.

Man kunde dog have ønsket, at Beretningen ikke havde slaaet sig til Ro med at pege paa dette forstyrrende Moment, men at man havde gjort Skridtet fuldt ud og undersøgt, om den svagere Repræsentation af København virkelig har været eneste Aarsag til de paapegede Forskelligheder. Dette kan nemlig uden Vanskelighed prøves ved Hjælp af de specielle Forholdstal for København og for Provinserne i 1896. Under 30 Aar var i 1896: 32,7 pCt. af Besvarerne fra København, 64,5 pCt. af Besvarerne fra Provinserne. Hvis man nu antog, at Forholdet mellem Antallet af Besvarelser fra København og fra Provinserne var det samme i 1896 som i 1893, nemlig som 595 til 621, vilde Procenten for Svende under 30 Aar for hele Landet være: $(595 \cdot 32,7 + 621 \cdot 64,5) : 1216 = 48,9$. Med andre Ord: hvis man borteliminerer Indflydelsen af Hovedstadens svagere Repræsentation i 1896, synker Procenten for de under 30aarige fra c. 55 til c. 50.

I 1893 var den tilsvarende Procent imidlertid — som før anført — endnu betydelig lavere, nemlig c. 45, og man maa da være berettiget til at formode, at andre forstyrrende Aarsager end den her omhandlede have været til Stede.

Det samme kommer frem, naar man betragter Fordelingen efter ægteskabelig Stilling. Af Besvarerne fra København i 1896 vare 71,7 pCt. gifte, af Besvarerne fra Provinserne 48,1 pCt. Giver man nu, paa samme Maade som før, København og Provinserne samme forholdsmæssige Vægt som i Aaret 1893, finder man, at den samlede Procent for gifte Svende i 1896 bliver 59,3 i Stedet for 54,8. Den er altsaa højere end den ved summarisk Beregning fundne men dog adskilligt lavere end Procenten for 1893, som var 63,6.

Men er der da virkelig i de tre Aar foregaaet saadanne Forandringer i Snedkersvendenes Fordeling efter Alder og ægteskabelig Stilling, som de fundne Tal hentyde paa? Dette kan man ikke antage; dertil er det paagældende Tidsrum alt for kort. En langt rimeligere Forklaring er det, at vi for Aaret 1896 have med et Udvalg af Snedkersvende at gøre, som ogsaa i andre Henseender end den foran omhandlede (Hovedstadens svagere Repræsentation) adskiller sig fra Materialet for 1893. Formodningen er for, at hvis man tog sidstnævnte Materiale op til fornyet Behandling og foretog en Deling deraf mellem København og Provinserne, vilde man finde, dels at det store Plus i Provinssvendenes Antal, som Materialet af 1896 har frem for det af 1893, fortrinsvis falder paa de yngre Aldersklasser, dels at det tilsvarende

Minus for de københavnske Svende fortrinsvis falder paa de ældre. Denne Formodning finder Støtte bl. a. deri, at Agitationen lettere formaar at vinde, respektive fastholde Fagets yngre end dets ældre Medlemmer.

Naar vi have opholdt os saa længe ved disse Forhold, er det fordi vi betragte det som en Hovedfejl ved det ellers saa fortræffelige lille Arbejde, at man har oversét den paapegede Forskel i Materialet for de to Aar. Oplysningerne om Aldersfordeling og ægteskabelig Stilling maa jo nemlig ikke betragtes isolerede; men de bør have i Erindring, naar Talen er om det, der er Undersøgelsens egentlige Hovedgenstand, nemlig Arbejdsvilkaarene og da navnlig Lønningsforholdene. Og af særlig Betydning bliver det i saa Henseende at anlægge en rationel Synsvinkel, naar man vil foretage Sammenligninger fra det ene Aar til det andet.

I 1893 blev den gennemsnitlige Aarsfortjeneste for Snedkersvende beregnet til c. 850 Kr. (hele Landet under ét). I 1896 var den efter de meddelte Oplysninger for København 1142 Kr., for Provinsbyerne 811 Kr., for Landdistrikterne 840 Kr. (og hvis man udskiller Lyngby og Gentofte Sogne, hvor Lønforholdene ere stærkt paavirkede af Københavns Nærhed, 734 Kr.). Den samlede Gennemsnitsfortjeneste for alle Snedkersvende udenfor København var 814 Kr. Endelig var Gennemsnittet for hele Landet under ét i 1896: 912 Kr.

En Fremgang i tre Aar fra 850 til 912 Kr. er i og for sig ikke ubetydelig, men den virkelige Fremgang er endda større, end disse Tal udtale. Tager man nemlig Hensyn til Hovedstadens svagere Re-

præsentation i 1896, naar man for dette Aar op til 975 Kr., altsaa en Forskel imod 1893 af hen imod 15 pCt. Her maa saa endvidere, i Henhold til det foregaaende, tages i Betragtning, at denne højere Gennemsnitsfortjeneste er oppebaaret af Arbejdere, der gennemgaaende vare en Del yngre end de, der i 1893 fortjente 850 Kr., og da Fortjenesten, ifølge de indsendte Meddelelser, i Almindelighed er stigende med Alderen indtil en vis Grænse (c. 50 Aar), har man saa meget mere Grund til at glæde sig over de paa pegede Forandringer i Snedkernes Lønningsvilkaar.

Det maa dog her ikke overses, at ikke hele Fremgangen i Fortjenesten kan tilskrives højere Løn; en væsentlig Del har sin Grund i, at der i Aaret 1896 har været mindre Arbejdsledighed end i 1893. Det gennemsnitlige Antal arbejdsledige Dage pr. Svend var i førstnævnte Aar kun 25 imod 55 i sidstnævnte. Regner man 300 Arbejdsdage i et Aar, var Tabet ved at være ledig altsaa 18,3 pCt. i 1893 og 8,3 pCt. i 1896.

Det maa i høj Grad paaskønnes, at Snedkerforbundet i sin Beretning for 1896 har foretaget en Bearbejdelse af Lønningsangivelserne efter de paa gældendes Alder. Vi gengive Hovedresultaterne af denne Del af Opgørelsen: (Se omstaaende Tabel).

Anmelderen har ved en tidligere Lejlighed (se nærværende Tidsskr. for 1897 S. 549) henledet Opmærksomheden paa lignende Undersøgelser, der ere foretagne af det norske statistiske Centralbureau, og som for Arbejdere i Træsliberier (altsaa Fabrikarbejdere) gav til Resultat, at Gennemsnitsfortjenesten

Alder :	Gennemsnitlig Aars- fortjeneste	
	København	Provins- byerne
under 19 Aar	—	670
20—24 Aar	973	759
25—29 —	1190	835
30—34 —	1189	839
35—39 —	1213	872
40—44 —	1139	882
45—49 —	1180	831
50—54 —	1096	816
55—59 —	968	779
over 59 Aar.....	873	664

for disse allerede begynder at aftage omtrent ved 35 Aars Alderen. Vi udtalte da den Formodning, at dette næppe kunde betyde, at de paagældendes Arbejdsdygtighed allerede fra det anførte Aldersaar skulde være kendeligt aftagende, men at de saa tidligt nedadgaaende Lønningscifre i alt Fald delvis kunde tænkes at skyldes en regelmæssig Afgang til Formandspladser og lignende Funktionær-Stillinger ved Fabrikkerne, Afgangen, som naturligvis fortrinsvis maatte omfatte de dygtigste Arbejdere. Denne Formodning finde vi i nogen Grad bestyrket ved at se, at Gennemsnitsfortjenesten for danske Haandværkere først begynder at aftage i en langt ældre Alder, da Arbejdsdygtigheden virkelig kan tænkes at have kulmineret. Dette er ogsaa naturligt, da der ikke for den store Mængde af dygtigere Haandværkssvende i tilsvarende Grad som for den ikke faglærte Arbejder er Anledning til at forlade Faget og træde ind i anden Livsstilling.

Af en detailleret Oversigt over Udgifterne til Husleje anføre vi, at de syv Tiendedele af de gifte Svende i København betale fra 150 til 250 Kr. aarlig i Husleje. En Forestilling om, hvad der faas for Pengene, give følgende Tal, hentede fra Tabelværk Nr. 11 til Københavns Statistik: i 1895 var den gennemsnitlige aarlige Leje for 1 Værelse med Køkken 116 à 108 Kr., henholdsvis i Forhus og i Mellem- og Baghus, for 2 Værelses Lejligheder 178 og 160 Kr., for 3 Værelses Lejligheder 296 og 260 Kr.

Forsøget paa at tilvejebringe en samlet Oversigt over Arbejdsgivere, Svende og Lærlinge i 1896 og i 1871 er ikke ret lykkedes. Oplysninger herom ere kun indkomne fra 31 Købstæder og nogle faa Pladser paa Landet. Medens Købstædernes samlede Befolkning fra 1871 til 1896 er voxet med c. 60 pCt., er Antallet af Snedkermestre i de 31 Byer kun tiltaget med c. 25 pCt. (fra 355 til 445); samtidig er dog Maskinsnedkeriernes Antal voxet fra 3 til 36. Antallet af Svende og Lærlinge er derimod i de paagældende 31 Byer tiltaget i samme Forhold som Befolkningen. For ret at kunne bedømme Udviklingen i de 25 Aar maatte man imidlertid have Landdistrikterne med ind i Opgørelsen, men hertil er det foreliggende Materiale alt for utilstrækkeligt.

Office du travail, Salaires et durée du travail dans l'industrie française. Tome I—IV. Paris 1893—97.

Det franske Office du travail har offentliggjort Resultaterne af en meget omfangsrig Enquête

over Arbejdsløn og Arbejdstid m. m. i den franske Industri i Aarene 1891—93. Undersøgelsen fremtræder som en Fortsættelse af lignende for Aarene 1840—45 og 1860—65, uden at det dog har været muligt helt at gennemføre en Tilknytning af de nye Resultater til de tidligere.

Den anvendte Methode er interessant i dobbelt Henseende. For det første fordi man resolut har opgivet ethvert Forsøg paa at behandle den store og den lille Industri paa samme Maade. Det er en almindelig Erfaring, at Undersøgelser af erhvervsstatistiske og sociale Forhold ofte lide under Umuligheden af at affatte Spørgeformularer o. l. saaledes, at de passe baade paa store og smaa Virksomheder; og hertil kommer, at Arbejdsforholdene i den lille Industri — selv inden for samme Branche — forme sig langt mindre efter ensartede Normer, langt mindre skematisk end i Fabrikindustrien. Dette har man været klar over ved Planlæggelsen af den franske Arbejderenquête, og man har derfor delt den i to af hinanden ganske uafhængige Undersøgelser.

Den lille Industri har man valgt at behandle monografisk, idet man har samlet de herhen hørende Fag i større Grupper. Af denne Del af Undersøgelsen, som kun omfatter Paris, er der hidtil offentliggjort to Bind, omhandlende Tilvirkning af Næringsmidler (udg. Aar 1893) og Beklædningsindustrien (udg. Aar 1896). Sondringen mellem den lille og den store Industri har naturligvis her — som sædvanligt — voldet adskillige Vanskeligheder. Det synes, som om man med megen Omhu har undgaaet at opstille en formel, vilkaarlig Grænselinie som Bedriftens Ar-

bejderstyrke o. l. Man har derimod ladet sig lede af en Flerhed af saadanne Momenter, som tilsammen tagne give Virksomheden dens Præg. Exempelvis har man til den lille Industri i Almindelighed henregnet Bedrifter, som ved deres hele sociale og økonomiske Niveau frembyde gunstige Betingelser for Arbejderens Overgang til at blive Driftsherre. De mest karakteristiske Ejendommeligheder for denne Kategori ere i Almindelighed: Haandarbejdets Overvægt over Maskinarbejdet, Anvendelse af simple Værktøjsmaskiner, af lejet Drivkraft o. l.

Den store Industri er i Modsætning til den lille behandlet for hele Landet og ens for alle Fag. Spørgeformularerne, der vare fuldstændig ens affattede for alle Arter af Virksomheder, krævede meget indgaaende Oplysninger om Forholdene i den enkelte Bedrift. Til Gengæld var det Antal Virksomheder, man henvendte sig til, ikke overvældende stort, nemlig 2957, medens Fabriktilsynet omfatter 269,000 Virksomheder. Dette er det andet Punkt, hvor den anvendte Methode frembyder særlig Interesse: man har lagt Hovedvægten paa at gøre Undersøgelsen saa dybtgaaende som muligt, medens de tidligere Enquêtes havde deres Styrke i at spænde over et meget stort Antal Bedrifter. Det ledende Princip har altsaa været det samme, som følges af de amerikanske Arbejdsbureauer, nemlig at samle forholdsvis faa, men absolut typiske og fuldt paalidelige Angivelser. Ogsaa i en anden Henseende er den franske Enquête gaaet frem efter amerikansk Mønster, idet der ikke paa noget Punkt er anvendt Tvang, men alle Meddelelser ere givne frivilligt af de Industri-

drivende. Ved Spørgeskemaernes Udfyldning har man betjent sig af fagkyndige, upartiske Tællere, der vare kendte med de lokale Forhold, nemlig i Paris Arbejderdepartementets, i Provinserne Bjergværks- og Vejinspektaternes Embedspersonale. At man i høj Grad har lagt Vægt paa, at Materialet kunde blive saa nøjagtigt som muligt, fremgaar bl. a. deraf, at der blev beregnet en Arbejdsdag for en Tæller til hver enkelt Fabrik.

Det hele store Arbejde er saaledes blevet rationelt og omhyggeligt planlagt, og — efter hvad der foreligger — skal Indsamlingen af Urmaterialet være lykkedes særdeles godt. Desværre kan det samme ikke siges om Bearbejdelsen, i hvert Fald ikke om alle Dele af denne, hvad vi skulle vise ved et Par Exempler, hentede fra den Afdeling af Undersøgelsen, som omhandler Storindustrien.

Den normale daglige Arbejdstid er for alle de undersøgte private Virksomheder opgjort til gennemsnitlig $10\frac{1}{2}$ Timer, for Statsvirksomhederne til $10\frac{1}{4}$ Timer. Dette er den Tid, i hvilken Arbejderne virkelig vare beskæftigede, altsaa ere Hvilepauserne ikke medregnede. Det er dog tvivlsomt, om man tør tillægge denne Gennemsnitsangivelse nogen Betydning. For det første ere Afvigelserne fra Gennemsnittet nemlig ret betydelige, saaledes som det ses af følgende Fordeling af de private Virksomheder: (Se omstaaende Tabel):

Men dernæst klæber der den Mangel ved den hele Opgørelse, at de største Virksomheder ere forholdsvis langt stærkere repræsenterede end de mindre, og da Arbejdstiden gennemgaaende er des kortere,

Daglig Arbejdstid	Virksomheder i	
	Seine-Dep. pCt.	Provinserne pCt.
8 Timer eller derunder.	2,5	1
8½ eller 9 Timer.....	3	5
9½ — 10 —	57	30
10½ — 11 —	31	37
12 Timer	6,5	24
Over 12 Timer	—	3

jo større Virksomheden er, vil baade det beregnede Gennemsnit og den anførte procentuelle Fordeling give et falsk Udtryk for det virkelige Forhold. At Fejlen ikke er helt uden Betydning, vil man let se ved at betragte følgende Tal:

Enquêten omfattede af de under Fabriktilsyn værende

Virksomheder med indtil 20 Arbejdere hver: 0,24 pCt.

— — 21—50 — — 11 —

— — 500 Arb. og dero. — 39 —

Denne Fordeling bør sammenholdes med følgende Oplysninger, som iøvrigt ikke ere uden selvstændig Interesse:

Den gennemsnitlige daglige Arbejdstid var for

Virksomheder med indtil 24 Arbejdere hver: 11 Timer

— — 25—999 — — 10¾ —

— — 1000 Arb. og dero. — 9¼ —

Den Dristighed, det franske Arbejdsdepartement har lagt for Dagen ved de anførte Beregninger angaaende Arbejdstiden, er dog for intet at regne imod den, der træder frem i et følgende Afsnit om

Arbejdets Stabilitet. Vi skulle gengive Hovedtrækene i Metoden.

Paa Spørgeskemaerne, som udsendtes til de Industridrivende, har man bl. a. søgt følgende Oplysninger, der ere lagte til Grund for Beregningerne:

1)	Arbejderstyrkens Maximum i Aarets Løb	
2)	— Minimum	—
3)	— Middeltal	—

(Middeltallet beregnes ved at tage det arithmetiske Gennemsnit af Arbejderstyrken i hver af Aarets 24 halve Maaneder).

Idet man gaar ud fra det saaledes beregnede Middeltal som den normale Arbejderstyrke i Aaret, har man dernæst for samtlige undersøgte Etablissements beregnet Gennemsnittet af Forandringerne i Arbejderstyrken, som viser sig at være: for Seine-departementet 22 pCt., for Provinserne 18 pCt. af Middelstyrken. Gennemsnittet af samtlige Afvigelser fra Normalen er altsaa henholdsvis 11 og 9 pCt. af denne, og man slutter derfor, at henholdsvis 89 og 91 pCt. af den normale (gennemsnitlige) Arbejderstyrke danner Maximumsgrænsen for Antallet af de til Stadighed beskæftigede Arbejdere.

Man har nu endvidere stillet følgende Spørgsmaal til Fabrikanterne: »Hvor mange Arbejdere have i Løbet af Aaret været beskæftigede i Fabrikken i kortere eller længere Tid?»

Paa Grundlag af Besvarelserne af dette Spørgsmaal (det blev for Provinsernes Vedkommende kun besvaret af lidt over Halvdelen af Fabrikerne!) har man beregnet, at den Arbejderstyrke, som i Aarets

Løb har passeret Fabrikerne, forholdt sig til den normale (gennemsnitlige) Styrke som 145 til 100 i Seinedepartementet og som 133 til 100 i Provinserne. Man slutter heraf, at den hele Arbejderbefolkning udgjorde højst $\frac{145}{100}$, resp. $\frac{133}{100}$ af Gennemsnitsstyrken.

Gennem Fabrikernes Opgivelser af det Antal Dage, de i Aarets Løb have været i Virksomhed, lærer man dernæst, at der (baade for Seinedepartementet og for Provinserne) har været 290 Arbejdsdage for hver Arbejder af den normale Arbejderstyrke. Fordeler man disse 290 Arbejdsdage paa alle de Individer, som faktisk have arbejdet (jfr. ovenfor), finder man, at hver af disse gennemsnitlig maa have haft Arbejde i mindst $\frac{100}{145} \times 290 = 200$ Dage (i Seinedepartementet) og mindst $\frac{100}{133} \times 290 = 218$ Dage (i Provinserne).

Forudsat at de undersøgte Virksomheder ere typiske for det her omhandlede Forhold, har man altsaa nu bestemt to Grænser, mellem hvilke det Antal Arbejdsdage, som gennemsnitlig har været til Disposition for hver Arbejder, maa ligge. Overgrænsen er 290, Undergrænsen 200, resp. 218.

For nu nærmere at erfare, hvor imellem disse to Grænser det faktiske Tal ligger, har Arbejdsdepartementet henvendt sig til Fagforeningerne, og paa Grundlag af Meddelelser fra disse har man antaget, at 250 Dage pr. Arbejder paa det nærmeste vil svare til det virkelige Forhold. Men da der var 290 Arbejdsdage for hver Arbejder af Gennemsnits-

styrken, og da de Arbejdere, som faktisk have været beskæftigede, gennemsnitlig have arbejdet i 250 Dage, maa Tallet for de sidstnævnte udgøre $\frac{290 \times 100}{250}$
 = 116 pCt. af Gennemsnitsstyrken.

Vi have foran set, at det Antal Arbejdere, som i Aarets Løb have passeret Fabrikerne, oversteg Gennemsnitsstyrken med 45, resp. 33 pCt. Hvis man nu gaar ud fra, at Arbejderstyrkens Minimum og Maximum ligge lige langt fra Gennemsnittet, er det klart, at de 45 eller 33 ikke have kunnet fortrænge fra Arbejdspladserne flere end 45 (33) andre. Heraf følger, at 55 pCt. (i Seinedepartementet) og 67 pCt. (i Provinserne) af Gennemsnitsstyrken danner Minimumsgrænsen for Tallet paa de til Stadighed beskæftigede Arbejdere. Maximum for dette Tal have vi foran bestemt; det udgjorde — henholdsvis for Seinedepartementet og Provinserne — 89 og 91 pCt. af Gennemsnitsstyrken. Det antages nu (vilkaarligt), at det virkelige Tal ligger omtrent midt imellem de to Grænser og udgør for Seinedepartementet 70 (skulde være 72) pCt., for Provinserne 79 pCt. af Gennemsnitsstyrken.

Med denne Bestemmelse af den stabile Arbejderstabs Forhold til den gennemsnitlige som Udgangspunkt, har man endelig beregnet det Antal Arbejdsdage, som tilfalder den vekslede Del af Aarets Arbejderstyrke. Fremgangsmaaden er følgende:

Gennem Spørgeskemaerne har man erfaret, at samtlige undersøgte Fabrikker gennemsnitlig have været i Gang 309 af Dage i Aaret. En fast Arbejder har derfor, slutter man, Beskæftigelse i højst 300

Dage (!); »lad os antage: 295 Dage« (!). Det Antal Arbejdsdage, som aarlig tilfalder hver Arbejder af Gennemsnitsstyrken, er derimod 290 (jfr. foran). Da nu det samlede Antal af Arbejdere (faste + vexlende) efter det ovenfor anførte er opgjort til 116 pCt. af Gennemsnitsstyrken, da der altsaa er 116 Arbejdere for hver 100 Pladser, faar man følgende Ligninger til Bestemmelse af det Antal Dage (N), hver af de ikke faste Arbejdere gennemsnitlig har haft Beskæftigelse.

For Seinedepartementet:

$$0.295 + N(116-70) = 290.100$$

$$N = 182.$$

For Provinserne:

$$79.295 + N(116-79) = 290.100$$

$$N = 154.$$

Vi resumere sluttelig Resultaterne af denne Undersøgelse af Arbejdets Stabilitet.

	Seine-depart.	Provinserne
Antal Arbejdere for hver 100 Pladser	116	116
Af 100 Arbejdere vare fast beskæftigede	60	68
— — midl. —	40	32
Det aarlige Antal Arbejdsdage udgjorde gennemsnitlig for fast beskæftigede Arbejdere.....	295	295
— — midlertidigt beskæftigede Arb.	182	154

Det fremgaar heraf, at der i Provinserne fandtes forholdsvis færre midlertidigt beskæftigede Industriarbejdere end i Seinedepartementet, og at Provinsernes midlertidige Arbejdere gennemgaaende arbejdede færre Dage i Aarets Løb end Seinedepartementets.

Begge disse Resultater have i og for sig Sandsynligheden for sig, navnlig naar man tager i Betragtning, at Provinsernes industrielle Arbejderbefolkning i højere Grad end Paris's har Adgang til Bierhervv ved Landbrug og lignende Virksomheder, som falde udenfor Enquêten's Omraade.

Men selv om de vundne Resultater saaledes synes at bekræftes af, hvad man maatte vente efter Sagens Natur, forekommer den hele Undersøgelse os dog ret prekær. Enhver, der har haft Taalmodighed til Punkt for Punkt at følge den ovenfor givne Fremstilling af den anvendte statistiske Methode, vil indrømme, at den saa langt fra er uangribelig, at man langt snarere maa betegne det som et Held, at ikke Resultaterne kom til at falde uden for Sandsynlighedens Grænser. Men naar dette er Tilfældet, tør man intet bygge paa de fundne Talforhold, og man kunde da lige saa gerne — eller hellere — have sparet sig den megen Møje.

Vi skulle vise, hvorledes man ved blot i ringe Grad at forandre de vilkaarlige Forudsætninger, hvormed Arbejdsdepartementet har regnet, faar væsentlig andre Resultater end de ovenfor anførte.

Som det vil erindres, fandt man paa Grundlag af Fabrikernes Opgivelser, at det Antal Arbejdsdage, der gennemsnitlig har været til Disposition for hver Arbejder, maatte ligge imellem Grænserne

for Seinedepartementet: 290 og 200,

for Provinserne: 290 og 218.

Disse Grænseværdier benyttede man imidlertid ikke, man spurgte Fagforeningerne, og af de fra disse indgaaede Meddelelser sluttete man, at Tallet baade

for Seinedepartementet og for Provinserne omtrent kunde sættes til 250. Det fremgaar imidlertid af selve Besvarelserne, der findes aftrykte i Beretningen, at dette Tal ingenlunde har en saadan exakt Karakter, som man skulde formode efter den Anvendelse, Arbejdsdepartementet har givet det. Det hviler tværtimod næsten helt igennem paa skønsmæssige og ufuldstændige Opgivelser, saa at sige aldrig paa virkeligt statistisk Grundlag. Det smukt afrundede Tal, som man har givet Gyldighed baade for Seinedepartementet og for Provinserne, synes tilmed at forraade en Tillem্পning med denne dobbelte Gyldighed for Øje. Tager man alt dette i Betragtning og endvidere erindrer, at den beregnede Undergrænse var adskilligt lavere for Seinedepartementet end for Provinserne (200 imod 218), synes det at maatte være mindst lige saa rimeligt at regne med Værdierne 245 for Seinedepartementet og 255 for Provinserne som at regne med 250 for begge. Foretager man denne Ændring, vil man finde, at det hele Antal af de Individuer, som Aaret igennem have været beskæftigede i Fabrikkerne, udgjorde:

$$\text{i Seinedepartementet: } \frac{290 \cdot 100}{245} = 118 \text{ pCt. af Gennemsnitsstyrken,}$$

$$\text{i Provinserne: } \frac{290 \cdot 100}{255} = 114 \text{ pCt.}$$

og man faar da følgende Ligninger til Bestemmelse af det Antal Arbejdsdage (N), der gennemsnitlig tilfaldt hver af de ikke faste Arbejdere:

For Seinedepartementet:

$$70 \cdot 295 + N(118 - 70) = 290 \cdot 100$$

$$N = 176.$$

For Provinserne:

$$79.295 + N(114-79) = 290100.$$

$$N = 163.$$

Man ser, at den foretagne Ændring har bragt Resultaterne for Seinedep. og Prov. til at nærme sig hinanden i betænkelig Grad.

En anden ganske vilkaarlig Forudsætning er denne, at de faste Arbejdere gennemsnitlig have været beskæftigede i 295 Dage. Som foran anført motiveres denne Antagelse dermed, at Fabrikerne gennemsnitlig have været i Gang 309 Dage af Aaret. Dette er nu i Virkeligheden kun Tilfældet for Seinedepartementets Vedkommende, hvorimod det tilsvarende Gennemsnit for Provinserne er 304.*) Hvis man altsaa overhovedet vil slutte fra Fabrikkernes Arbejdsdage til det faste Personales — hvilket vi iøvrigt anse for højst letsindigt — maa man i hvert Fald tage Hensyn til den foranførte Forskel mellem Seinedepartementet og Provinserne. Hvis man altsaa antager, at 295 passer for Provinsfabrikerne, maa man regne med f. Ex. 300 for Seinedepartementet, og indsætter man denne Værdi i Stedet for 295 i Ligningen, faar man for Seinedepartementet: $N = 167$.

Endelig er ogsaa Antallet af de til Stadighed beskæftigede Arbejdere bestemt vilkaarligt som Middeltallet mellem de fundne Minimums- og Maximumsgrænser. For Seinedepartementet ere disse Grænser 55 og 89 pCt. af den gennemsnitlige Arbejderstyrke. Middeltallet heraf er 72, men Arbejdsdepartementet har regnet med 70 (medens det for Provinserne har

---

*) Se 4de Bind Side 38.

taget det nøjagtige Middeltal $\frac{67 + 91}{2} = 79$). Ret-
telsen af denne elementære Regnefejl har den Virk-
ning, at Værdien af Størrelsen N for Seinedeparte-
mentet reduceres til 161.

Vi skulle nøjes med disse tre Korrektioner og
blot resumere, at det gennemsnitlige aarlige Antal
Arbejdsdage udgjorde:

	Seinedep.	Provinserne
efter Arbejdsdepartementets Beregning:		
for faste Arbejdere	295	295
for midlert. Arb.	<u>182</u>	<u>154</u>
efter første Korrektion:		
for faste Arb.	295	295
for midlert. Arb.	176	163
efter anden Korrektion:		
for faste Arb.	300	295
for midlert. Arb.	167	163
efter tredje Korrektion:		
for faste Arb.	300	295
for midlert. Arb.	<u>161</u>	<u>163</u>

Man lægge særlig Mærke til de udhævede Tal.
Vi paastaa ikke, at vor Beregning er væsentlig rigt-
igere end Arbejdsdepartementets, men vi have for-
mentlig godtgjort, at denne fra først til sidst er i
den Grad vilkaarlig, at det — som før bemærket —
nærmest maa betragtes som et Lykketræf, at Resul-
tatet er blevet i Overensstemmelse med, hvad man
paa Forhaand maatte formode efter Sagens Natur,
og at det ikke — saaledes som vort — er faldet ud
i stik modsat Retning.

Det vilde føre for vidt her at komme ind paa

et Referat af de mange Enkeltheder, der iøvrigt lade sig udlede af de offentliggjorte Beretninger. Ved Siden af en detailleret Lønningsstatistik i egentlig Forstand gives der en Mængde Oversigter over, hvad man har erfaret om Formerne for Lønbetalingen, om Naturalpræstationer, Anvendelse af Tentième- og Præmiesystemer, om Forsikrings-, Understøttelses- og Pensionskasser. Endvidere en Sammenstilling af Arbejdsløn og de nødvendige Udgifter til Livsfornødenheder. Endelig et historisk Tilbageblik med Benyttelse af de Oplysninger, der foreligge om Arbejdsløn og Leveomkostninger i de sidste 50 Aar. Af sidstnævnte Afsnit, der dog delvis er bygget paa ret usikkert Materiale, hidsætte vi efterstaaende Oversigt over Bevægelsen i en Pariser Arbejderfamilies Udgifter til Føde, Ildebrændsel og Belysning samt til Husleje.

	Føde, Brændsel og Belysning	Husleje
1844—53.....	931 Frcs.	120 Frcs.
1854—63.....	1052 —	170 —
1864—73.....	1075 —	220 —
1874—83.....	1093 —	270 —
1884—93.....	993 —	320 —

Medens Udgiftssummerne for Føde, Brændsel og Belysning hvile paa virkelige Værdiopgivelser, der have været offentliggjorte i Byen Paris's statistiske Aarbog, synes de ganske regelmæssige Intervaller i Rækken for Udgiften til Husleje at tyde paa, at man her har at gøre med helt fiktive Beløb.

Ermittelungen über die Lohnverhältnisse in Berlin im September 1897, eingezogen durch die Gewerbe-Deputation des Magistrats, bearbeitet und herausgegeben vom Statistischen Amt der Stadt. Berlin 1898.

Berlins Magistrat foranstaltede i tidligere Aar hyppige Enquêter over Arbejdslønnen i de forskellige Haandværks- og Fabriksfag. Efter 1891 ophørte man imidlertid med disse specielle Undersøgelser og indskrænkede sig til hvert Aar at offentliggøre en Bearbejdelse af de Oplysninger om Lønforhold, som enkelte Haandværkslaug tilvejebragte i almindelige Forvaltningsøjemed. Uagtet det erkendtes, at man ad denne Vej fik gode Enkeltoplysninger, følte det dog som en Mangel, at man ikke turde foretage Sammenligninger mellem de enkelte Fag, idet Fremgangsmaaden ved Lønningsangivelserne og Beregningerne var overordentlig forskellig; og da Lauges Meddelelser endvidere saa godt som udelukkende refererede sig til Lønnen i de større Etablissementer, besluttede man i Fjor at vende tilbage til Enquêten. Der udsendtes da i September Maaned til en stor Mængde Foreninger, Sygekasser o. l. Institutioner Skemaer med Spørgsmaal om Løn, daglig Arbejdstid, den almindelige Varighed af Aarets »døde Tid« m. m. I alle Tilfælde, hvor Besvarelsen af de stillede Spørgsmaal frembød Tvivl, søgte man ad mundtlig Vej nærmere Forklaring.

Enquêtens Resultater ere nedlagte i et under foranstaaende Titel udgivet Tabelhefte, hvis Indhold iøvrigt ikke har almindelig Interesse ud over de her givne Antydninger af methodologisk Natur.

Miscellanea.

I.

Amerikansk Imperialisme.

Den spansk-amerikanske Krig er, efter Manges Mening, ikke blot sidste Aars, men lange Tiders vigtigste Verdensbegivenhed. Dens Betydning ligger navnlig i det Fremtidsvue, den aabner for os. Talrige amerikanske Penne have i de sidste Maaneder søgt at forklare dette. Exempelvis henlede vi Opmærksomhed paa en Artikel i »Political Science Quarterly«, December 1898, af F. H. Giddings, den bekendte Professor i Sociologi ved Columbia Universitetet. Hans Artikel har det Formaal at vise, at den moralske Modstand, adskillige konservative politiske Tænkere i Amerika i sin Tid rejste mod Krigen, var uberettiget, om den end skyldtes en ærlig Overbevisning og støttedes af Grunde, der fortjente Overvejelse, — og at den Modstand, de samme Tænkere nu gøre mod en amerikansk »Imperialisme«, er ligesaa uberettiget og vil vise sig at være lige saa unyttig som en moralsk Opposition imod den Vind, der blæser, vilde være. Efter Prof. Giddings Mening, der vistnok i Øjeblikket maa siges at være den almindelige i Amerika, var Krigen med Spanien saa uundgaaelig som en Naturbegivenhed, — og om de

Forenede Staters »territoriale Expansion« siger han, at man kan stole paa den lige saa sikkert som man stoler paa, at Foraar følger efter Vinter.

Hvorfor mene vi, spørger Prof. G., at Krigen med Spanien var uundgaaelig? Tildels — siger han — have selve de Mænd, der hæftigst have erklæret, at Krigen »ikke burde have fundet Sted«, givet Svar. I alt Fald have de anført adskilligt, der netop taler for, at Krigen ikke kunde være undgaaet. De have henvist til, at der i visse amerikanske Kredse-raader en Slagsbroderaand. For disse Kredse begyndte det fredelige Arbejde at blive kedeligt. Der trængtes til »excitement«. Amerika »maatte have en Fjende«; ellers vilde Amerikanerne let synke hen i umandig Blødagtighed, blive til blodløse Bogorme, uskikkede for den praktiske Politiks alvorlige Gerning. Journalisterne havde nu desuden i den Grad udpint Skandalernes Mark, at det ikke mere tilstrækkeligt betalte sig at dyrke den; de maatte se at finde noget nyt Sensationelt, — og hvad vilde da betale sig bedre end Nyheder fra en Krigsskueplads? — Men — bemærker Prof. G. — de Mænd, der paa en saadan Maade skildre store Kredse af den amerikanske Befolkning, overse, at de gøre sig latterlige ved et Ræsonnement som dette: hvis Befolkningen havde været anderledes, end den er, vilde Begivenhederne have udviklet sig anderledes, end de faktisk udviklede sig.

Hine Modstandere af Krigen og af Amerikas territoriale Expansion anføre — tortsætter Prof. G. — andre Fakta, som, hvis de ere Fakta, netop maa føre til en saadan Expansion. De skildre den amerikanske Nation som en Samling Folk, der gaa paa Jagt efter Stilling, der uden at kræve stort Arbejde kaste godt af sig. Vi Amerikanere ere, siger man, blevne

trætte af at saa og at høste, af den legitime Handel og det respektable Haandværk. Vi maa have noget bedre end det hæderlige Arbejde i vort Ansigts Sved. Vi maa se at kapre nyt Land, der kan exploiteres. Ingen har en saa levende Forestilling om den forfærdelige Hurtighed, med hvilken Verden skrumper sammen, som disse Spekulant-Hajer. Og det er dem, der beherske den amerikanske Politik. Naar Tiderne begynde at blive flove, gøre de deres Yderste for at skaffe deres Energi et nyt Afløb. Det var dem, der agiterede for Annektering af Hawaii; det var dem, der pustede til Oprøret paa Cuba; de havde en Finger med i Venezuela-Spørgsmaalet; de haabede, at det skulde lykkes os at faa England puffet bort fra nogle af dets Kolonier; de havde nok ogsaa Planer om at faa bygget — paa offentlig Bekostning — en Jernbane fra Klondyke til Ildlandet, som en Anticipation af vor Annektering af Sydamerika .... Og saa: hine filosofiske Iagttagere, der fortælle os, at vor Regering og vor Politik staa under saadanne Banditters Indflydelse, mene eller erklære at mene: at Amerikas territoriale Expansion kan undgaas, naar man forklarer Banditterne, at en Kolonialpolitik vilde være usund for vore republikanske Institutioner, at den vilde være skadelig for det amerikanske Samfunds Tarvelighed, og at den vilde føre os ned i det Skyggerige, hvor Karthagos og Romerrigets Aander svæve omkring!

Alt dette, udbryder Prof. G., vilde være »highly amusing«, hvis det ikke var — saa nær Sandheden! Thi disse Skildringer af det amerikanske Folk ere i Virkeligheden snarere Karikaturer end nederdrægtige Opdigtelser. Trods Forvridningerne kan Sandheden skimtes igennem. Sandheden, der ligger bagved Karikaturen, er simpelthen denne: I

den amerikanske Befolkning er der opsamlet en uhyre Mængde af sydende Energi. Hvad Amerikanerne alt have udrettet for Menneskehedens Vel, er umaadeligt, og dog er det maaske kun en ringe Del af, hvad der er forbeholdt Fremtiden. Ingen Fantasi er i Stand til at udmale, hvad denne overstrømmende Energi endnu kan udrette for Menneskeheden, hvis den faar Lov til at kaste sig over nye Foretagender. Men stopper man ved en forfejlet Politik op for dens fri Afløb, er det muligt, at den drives ind i anarkistiske eller socialistiske Afløbsrender, hvorved den kan afstedkomme uberegnelig Skade. Tilvisse er det amerikanske Folks Moral ikke pletfri, og Fornuft og vidtskuende Visdom ere ikke eneherskende Dyder i Amerika. Folket er tværtimod en heterogen og spredt Mængde. Den Frihed, Millioner af Mennesker fandt i Amerika, slog ofte over i Tøjlesløshed. Til Amerika kom Millioner af Mennesker med meget tvivlsomme Egenskaber. Amerikanerne ere et ungt Folk, hvis Liden-skaber endnu ikke ere helt beherskede. Det maa ikke glemmes, at Amerikanerne for en stor Del nedstamme fra dristige Eventyrer, og den oprindelige Smag for vovelige Foretagender har ikke haft Tid endnu til helt at dø bort. Det er ikke sandt, at Amerikanerne ere en Bande Banditter og Slagsbrødre. Men det er sandt, at de ere modige, og at de grundigt foragte Fejhed og Svaghed. Svinder Lejligheden til Eventyr og dristige Foretagender bort, blive de urolige, og en krigersk Aand kan let slaa ud i lys Flamme, naar en Udæskelse menes at være til Stede, og det ellers fredelige Folk kan saa forvandle sig til en stor og modig Hær. De samme Impulser have, overførte paa det fredelige Arbejde, fremkaldt den amerikanske Handelsaand. Forkær-

lighed for Risiko og for det store Ansvar udmærker de amerikanske industrielle og kommercielle Foretagender i en Grad, hvorom den gamle Verden ikke har nogen Anelse. Den helt sikre Smaahandel er ikke noget for Amerikanerne. Om dette er godt eller ikke godt, skal ikke her undersøges; vi spørge her kun om, hvilke Forhold og Kræfter faktisk lede amerikansk Politik. Og faktisk er det, at i de østlige Stater, med mindre Hurtighed ogsaa i de vestlige, overlades Smaabedrifterne, Detailforretningerne og den lille helt sikre Industri til den indvandrede Befolkning af canadisk, tysk og italiensk Herkomst. Det er statistisk blevet bevist, at i Ny-England er den tidligere Fabrik-Befolkning af amerikansk Fødsel ikke bleven fortrængt af Irlænderne, Canadierne og Polakkerne, men at den frivilligt har forladt Fabrikerne for at kaste sig ind i mere indbringende Foretagender, hvor der var Plads for større personligt Initiativ, og hvor Risiko'en navnlig var meget større. Ingen anden Nation i Verden har med saa store Bekostninger og i et saadant Omfang som den amerikanske eksperimenteret med ny mekaniske Opfindelser. Intet andet Folk har, naar Talen var om Jernbaneanlæg, løbet saa uhyre en Risiko, og med saa liden Hjælp fra Skatteyderne. Intet andet Folk har været saa parat til at rive gamle og ny Byer ned for at bygge dem op i større Stil; ti Aars gamle, ret anelige Huse har man revet ned for at erstatte dem med de moderne »sky-scrapers«. Den størst mulige industrielle Risiko løb man altid gerne. Og det amerikanske Aristokrati talte baade i ældre og nyere Tider netop overvejende de Familier, hvis Formue store, dristige, eventyrlige Foretagender havde grundlagt. Alligevel holdes den amerikanske Forkærlighed for Eventyr, Kamp og Risiko beun-

dringsværdigt indenfor visse Grænser. Den herskende puritanske Aand i Moral og Religion er det, som holder igen. Hvor stærkt Amerikaneren end foragter den frygtsumme Mand og beundrer den personlige Heroisme, saa styrter han sig dog ikke ind i Krig eller ud i vovelige Spekulationer, medmindre han kan byde sin puritanske Samvittighed antagelige Undskyldninger. Der skyder hvert Aar en hel Del Spekulanter og Gründere op, hvem der ubetinget burde anvises Ophold i en Straffeanstalt; men Folkets store Mængde afskyr Uhæderlighed, og der er maaske ikke noget Land, hvor Handelskrediten har en saa god personlig Grundvold at hvile paa som i Amerika.

Lad os nu se, skriver Prof. G., hvorledes det ovenfor Anførte finder Anvendelse paa Begivenhederne sidste Sommer. Skulle vi tro, at et Folk, der var aldeles uskikket til Krig, og helt igennem uvilligt til at indlade sig paa militære Foretagender, pludselig forvandles til en militaristisk Nation blot ved Efterretningen om, at et Krigsskib var blevet ødelagt i Havannas Havn, og ved nogle Journalisters hidsige Hævnskrig? Skulle vi tro, at et Folk, der var fuldstændig vel tilfreds med sit nuværende Territorium og kommercielle Forhold, blot ved Efterretningen om et Par heldige Søtræfninger blev omdannet til en Nation, der attraar et Verdensherredømme? Nej, kun den, der ikke kender Amerikanernes sande Karakter, og som desuden overser talrige Begivenheder før den spanske Krig, kan besvare hine Spørgsmaal bekræftende. Krigersk Aand fandtes, længe før »Maine« sprang i Luften, og Ønsker om et Verdensherredømme havde oftere ytret sig. Mere end en Gang i de sidste femogtyve Aar have Amerikanerne været i en saadan Sindsforfatning, at en

Krig vilde være udbrudt, hvis noget Mere var stødt til (Valparaiso-Konflikten, det canadiske Fiskerispørgsmaal, Venezuela-Spørgsmaalet o. s. v.). I 1898 stødte nu dette Mere til. Forholdene paa Cuba gav Amerikanerne for første Gang siden Borgerkrigen en passende Undskyldning, naar de vilde slaas. Ingen Amerikaner var uvidende om, at Tilstandene paa Cuba vare forfærdelige, at Regeringen der var uduelig og slet og at Befolkningen der behandledes umenneskeligt. De Følelser af Medlidenhed og af Vrede, som i sin Tid havde ført til Borgerkrigens Udbrud, havde den cubanske Befolknings Lidelser atter vakt. Fremfor nogen insisterede den religiøse Presse paa, at det var Amerikas Pligt at intervenere. Saaledes forefandtes nu denne ejendommelige Sammensmelten af Medfølelsens og Overbevisningens moralske Kræfter med den nedarvede Lyst til farefulde Foretagender, der maa være til Stede, hvis det amerikanske Folk skal indlade sig paa Krig, men som, naar den er til Stede, ogsaa temmeligt sikkert vil føre til Krig.

— — I sin Afhandlings andet Afsnit skildrer Giddings — optimistisk og fantasifuldt — de gode Resultater, Krigen sandsynligvis vil føre med sig.

Først omtaler han den Kamp, Nationaløkonomer og oplyste Forretningsmænd i de Forenede Stater i omtrent en Menneskealder have ført for at faa det amerikanske Møntvæsen reformeret, saaledes at det kommer til at stemme med de evropæiske Guldforeslandes. Lige siden Borgerkrigen have de maattet kæmpe med de i Amerika saa talrige Talsmænd for et forkvaklet Penge- og Bankvæsen. Under denne Kamp have de henvist til, hvor vigtigt et ordnet Pengevæsen under Nutidens internationale økonomiske Solidaritet er; — men derpaa have de stadigt faaet

til Svar: at Amerika er »stort nok til at have sit eget Møntsystem»: »what have we to do with abroad!» Prof. G. mener, at nu efter Krigen vil dette populære Argument ikke mere kunne benyttes: Amerikanerne have faaet at vide, og ville fremtidigt endnu mere faa at vide, at Amerika har noget at gøre med »abroad«.

Dernæst søger Forf. at forsvare den Anskuelse, at Krigen, der bragte Amerika ud i Verdenspolitiken, ogsaa vil have den økonomiske Følge, at de Forenede Stater ikke længere blive i Stand til at hævde en saa eksklusiv Beskyttelsestoldpolitik som hidtil.

Yderligere forfægter han den Opfattelse, at Besiddelsen af Filippinerne er en nødvendig Betingelse, hvis de Forenede Stater med Eftertryk, paa en for Evropa og Asien forstaaelig Maade vil værne om sine økonomiske Interesser i Østen.

Fremdeles insisterer han paa Nødvendigheden af, at de Forenede Stater vinder et udstrakt Herredømme over Troperne.

Overhovedet venter han sig store økonomiske Fordele af en territorial Expansion, — men han indrømmer samtidigt Muligheden af, at politiske Eventyrer kunne komme til at spille en stor Rolle, at Korruption og Skandalerne kunne gøre sig gældende i endnu større Grad end hidtil. Han indrømmer Muligheden, men ikke Sandsynligheden heraf, idet han tværtimod tror, at det store Ansvar, Amerika vil komme til at føle, naar det kommer ind i den store Politik, vil højne Moralen.

Med følgende Slutningsbetragtning ender han sin Artikel:

»Republikanske Institutioner kunne gaa til Grunde formedelst Korruptionen i Landet selv, eller fordi de tilintetgøres af en ydre Magt. Denne sidste Fare

har aldrig virkeligt eksisteret for Amerika; thi i det Aarhundrede, i hvilket de Forenede Stater politisk have virket, er Verdenspolitiken bleven bestemt af en Magt, som, trods vor Ulydighed og stridige Aand i svundne Dage, altid har betragtet os med en vis Moderstolthed, og som altid har villet os det godt. Vor Skæbne vilde maaske være bleven en helt anden, var Verdenspolitiken i disse hundrede Aar bleven behersket af et Rige af den napoleonske Type. Men have vi nogen Sikkerhed for, at den Tid er uigenkaldelig forbi, da politisk Absolutisme raadede i internationale Forhold? Saa trygt have vi levet i vor vestlige Afsondrethed, at vi næsten helt have ophørt at forestille os Absolutismen som en levende Magt; vi have vænnet os til at betragte den som en enkelt Fortids-Levning, ligesaa afmægtig og ligesaa malerisk som en gammel Borgruin. Paa en ublid Maade ville vi maaske blive revne ud af denne Forestilling. Der er dem, der have begyndt at ane, at Jordens frihedselskende, engelsk-talende Folk har en stor Medbejler, nemlig den gigantiske Nation, hvis politiske Organisation fremdeles er absolut autokratisk, og hvis Millioner af Individuer for Størstedelen udgøre en overtroisk, uvidende Masse, der lydigt, uden at spørge, bøjer sig for Autoriteten. Stadigt udvider dette Folk sig, stadigt faar det et stærkere Hold i Øst-Asien, og dets Formaal er aabenbart at faa Magt over i det Mindste en stor Del af Kina. Kan Nogen tænke paa Dannelsen af et russisk-kinesisk Rige uden at opfyldes af Frygt for, hvorledes det skal gaa med de Ting, som vi ere vante til at betragte som Civilisationens Væsenmærker? Sikkert synes det at være, at der forestaar en gigantisk Kamp mellem hint Rige og den Magt, hvor vi have hentet vor Civilisation og vore Institutioner,

og som nu er vor sandeste Ven og stærkeste Forbundsfælle. Stort set, staar Menneskeheden herefter overfor dette ene Spørgsmaal: Skal Verdenspolitiken beherskes af engelsk-talende Folk i en engelsk Civilisations Interesse, med Frihed og Selvstyre som øverste Principer; eller skal den beherskes af den russisk-kinesiske Sammenslutning med de stikmodsatte Principer? Lad os ikke bedrage os selv med det Haab, at vi trygt kunne holde os borte fra dette Sammenstød. Hvis vi ville følge en saa selvsk og kortsynet Politik, er Sandsynligheden den, at baade Storbritannien og Amerika ville faa lukket for deres Handel, at de ville synke ned til Magter af anden Rang, ja at de ville blive nødte til i hele deres Politik at rette sig efter en Magt, der vil beherske de internationale Forhold ligesaa hensynsløst, som Napoleon og Cæsar gjorde det. Hvis, derimod, vi kaste os ind i Kampen i Forbund med Storbritannien, behøve vi ikke at frygte, at en ny Middelalders tusindaarige Nat vil sænke sig over den vestlige Verden.

Vi have nu en Lejlighed til at afgøre mer end en Nations Skæbne. I Aaret 451 kæmpedes paa den catalauniske Slette den blodigste Kamp, som Kristenheden kender. En Hær paa 700,000 Hunner fra Centralasien, der syntes i Færd med at bemægtige sig Evropa, og som truede med for evig Tid at tilintetgøre den latinske Civilisation og den kristne Tro, stødte her paa Aetius's og Theodoriks forenede Hære, og det blev en Kamp til Døden. Sagnhistorien beretter, at 160,000 Krigere efterlodes døde paa Valpladsen. Levningerne af Attilas Horder veg tilbage til Italien, tilsidst til deres asiatiske Hjem. — Den 1. Maj i det Aar, der nu er udrundet, udkæmpedes paa den anden Side af Jordkloden, under en tropisk

Himmel, i Manila-Bugten maaske det mindst blodige betydningsfulde Slag, som Kristenheden kender. Uden Blodtab overvandt en amerikansk Flaade den spanske Stillehavsflaade. Var det det Hele? Sejren paa de catalauniske Sletter drev de asiatiske Barbarer tilbage fra deres Marche vestpaa. Standsede Admiral Dewey dem i deres Marche østpaa? De Forenede Stater ville svare herpaa.«

A. P.-St.

II.

Statistiske Notitser.**Skilsmissestatistik.**

En Skilsmissestatistik for Michigan, offentliggjort i den amerikanske »Statistical Association's« Hefte 43, 1898, udviser, at der i den nævnte Stat i Aaret 1897 opløstes 1656 Ægteskaber ved Skilsmisse. Skilsmissestatistiken — ny som den er i den nævnte Stat — er næppe aldeles fuldstændig: det officielle Tal af Skilsmisser er nok noget lavere end det virkelige. Dog er 1656 Skilsmisser i et Aar et ganske respektabelt Tal; i Danmark var Skilsmissetallet i 1897 kun 344, — omtrent en Femtedel af Michigan-Tallet, skønt de to Stater have omtrent lige stor Folkemængde.

Af de 1656 Skilsmisser skete

423 efter Mandens Begæring,
1233 — Hustruens — .

771 af de opløste Ægteskaber — altsaa næsten Halvdelen — var barnløse.

52 af de opløste Ægteskaber havde bestaaet i mere end 30 Aar; mere end 100 af dem have bestaaet i over 25 Aar. 472 af dem var under 5 Aar gamle; 464 havde bestaaet i 5—9 Aar, 301 i 10—14 Aar o. s. v.

Som Skilsmisse-Aarsag anføres hyppigst »Mishandling« (»Cruelty«), enten som eneste Aarsag — i 560 Tilfælde —, eller som kombineret med »Undladelse af at underholde Ægtefællen« (»Non-support«), i 184 Tilfælde, eller med Desertio (40), Drikfældighed (25), og andre Aarsager (40). Til-

sammen er der saaledes 849 Tilfælde med »Cruelty«, som angiven Grund. Naturligvis var det især Hustruen, der fremførte denne Skilsmissegrund; dog er det interessant at se, at i ikke mindre end 155 Tilfælde anførte Manden »Cruelty« som eneste Skilsmissegrund.

I omtrent en Tredjedel af samtlige Skilsmissetilfælde forekommer der »desertio«; — omtrent Halvdelen af Mændene (223) søgte Ægteskabet opløst paa Grund heraf; i omtrent en Fjerdedel (309) af de bevilgede Skilsmisseandragender fra Hustruer klagede disse over at være forladte af Mændene.

»Non-support« anerkendes overhovedet ikke som Skilsmissegrund for Mandens Vedkommende; — men i 512 af de bevilgede Skilsmisseandragender fra Hustruer anerkendtes »non-support« enten som eneste eller dog som medvirkende Grund til Ægteskabets Opløsning.

Drifældighed anerkendtes i 104 Tilfælde enten som eneste eller som medvirkende Skilsmissegrund. Af de 104 Tilfælde skyldtes 99 Klager fra Hustruen, 5 Klager fra Manden.

Ægteskabsbrud var enten eneste eller medvirkende Skilsmissegrund i 62 Tilfælde; den skyldige Part var i 43 Tilfælde Hustruen, i 19 Tilfælde Manden. »Af nærliggende Grunde«, staar der i Beretningen, »var Statistiken nok her under Sandheden«.

Endelig kan anføres, at i 11 Tilfælde fik Hustruen Mandens Hensidden i Fængsel anerkendt som Skilsmissegrund. I ingen af de Skilsmisser, der bevilgedes Manden, anføres Hustruens Fængsling som Skilsmissegrund.

Den svenske Befolknings Fordeling mellem Næringsveje.

Sveriges Befolkning udgjorde:

i 1870 . . . . 4,2 Mill. Indb.

i 1880 . . . . 4,6 —

i 1890 . . . . 4,8 —

i 1897 . . . . 5,0 —

Procentvis fordeltes denne Folkemængde saaledes:

	1870	1880	1890	1897
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Jordbrug (samt Fiskeri).	71,87	67,42	60,92	57,02
Bjergværk og Industri ..	14,71	17,75	22,72	25,75
Handel og Samfærdsel..	5,06	7,14	8,92	9,98
Andet Erhverv	8,36	7,69	7,44	7,25
	100,00	100,00	100,00	100,00

De absolute Tal var ved Udgangen af 1897 følgende:

	paa Landet	i Byerne	Tilsammen
Jordbrug (med Fiskeri) ..	2,814,000	43,000	2,857,000
Bjergværk og Industri...	737,000	553,000	1,290,000
Handel og Samfærdsel ..	196,000	304,000	500,000
Andet Erhverv	232,000	131,000	363,000
	3,979,000	1,031,000	5,010,000

Af Handel og Samfærdsel levede i 1870 kun 211,000, i 1880 326,000, i 1897 derimod 500,000. Af Bjergværk og Industri levede i 1870 kun 613,000, — nu det dobbelte Antal eller mere: 1,290,000. Derimod er Jordbrugserhvervet gaaet ikke blot relativt, men endog absolut tilbage: ved de tidligere Tællinger levede deraf omtrent 3 Mill. Indb., nu kun 2,857,000.

(Jfr. G. Sundbärg i svensk »Statistisk Tidskrift« 1898, Nr. 2).

Postsparebankerne i Sverige.

I Sverige indsattes der i 1896 ialt:

i de private Sparebanker	77	Mill. Kr.
i Postsparebankerne	20	—

Og der udtoges:

af de private Sparebanker	69	Mill. Kr.
af Postsparebankerne	10	—

Af det samlede Indsættelses-Beløb faldt altsaa 20,6 pCt. paa Postsparebankerne.

De tilsvarende Procenttal var

i 1893	11,2	pCt.
i 1894	13,6	—
i 1895	17,6	—

Man ser altsaa, at Postsparebankerne stedse benyttes mere. Men de enkelte Len afvige meget stærkt fra hverandre. Der er enkelte Len, hvor Postsparebankerne endnu næsten ingen Rolle spiller: i Malmøhus Len, der har det største Indsættelses-Beløb, 25¹/₂ Mill. Kr., faldt kun 1,2 pCt. af det samlede Indsættelses-Beløb paa Postsparebankerne; —

omvendt er der nogle, hvor det tilsvarende Procenttal stiger til 68,5 pCt. (Kopparbergs Len), 65,5 pCt. (Vermlands Len), 60,7 pCt. (Skaraborgs Len). Disse Tal repræsentere Yderpunkterne. Næst Malmøhus Len har Stockholms Stad og Len det største Indsættelses-Beløb $11\frac{1}{3}$ Mill. Kr.; deraf faldt paa Postsparebankerne 29,4 pCt.

Udtagelsesprocenten (o: det udtagne Beløb i Procent af det indsatte) var i de private Sparebanker 90 pCt. (i det foregaaende Aar 93 pCt.), i Postsparebankerne derimod kun 51 pCt. (i 1895 ligeledes 51 pCt.).

(Jfr. J. Flodström i svensk »Statistisk Tidskrift« 1898, Nr. 2).

A. P.-St.

Engelske Bøger.

- Co-operation.** Statistics of Co-operative Societies in Various Countries. Prepared by the Statistical Committees of the International Co-operative Alliance. 4to, pp. 330. P. S. King and Son. 10.
- Cunninghame (W.)** Alien Immigrants to England. With 3 Maps and 7 Illusts. (Social England Series.) pp. 310. Swan Sonnenschein. 4.6.
- Darwin (Major Leonard)** Bimetallism. A Summary and Examination of the Arguments for and against a Bimetallic System of Currency. pp. 350. J. Murray. 7.6.
- Durand (E. D.)** The Finances of New York City. Macmillan. 7.6.
- Farrer (Right Hon, Lord)** Studies in Currency, 1898, or, Enquiries into Certain Modern Problems Connected with the Standard of Value and the Media of Exchange. pp. 440. Macmillan. 12.6.
- Gladden (W.)** Social Facts and Forces; The Factory, the Labour Union, &c. Putnam's Sons. 3.6.
- Gomme (George Laurence)** Lectures on the Principles of Local Government. Delivered at the London School of Economics, Lent Term, 1897. Roy. 8vo., pp. 284. Constable. 12.
- George (Henry).** The Science of Political Economy. 2nd ed. pp. 576. Paul, Trübner and Co. 7.6.
- George (Henry).** The Conditions of Labour: An Open Letter to Pope Leo XIII. With an Appendix containing the Encyclical of Pope Leo XIII. on the Condition of Labour. Popular ed. pp. 200. Swan Sonnenschein. 1.
- Kennedy (Thomas).** A History of the Irish Protest against Over-Taxation, from 1853—1897. pp. 196. Simpkin. 5.
- Kerr,** Scottish Banking During the Period of Published Accounts, 1865—1896. pp. 184. E. Wilson. 5.
- Mackay (Thomas).** The State and Charity. (English Citizen). pp. vii—201. Macmillan. 2.6.

- Mongredien** (Augustus). History of the Free-Trade Movement in England. A new ed. With Introductory and Supplementary Chapters by the Rev. Dr. H. de B. Gibbins. pp. 200. Cassell. 1.
- Nicholson** (J. Shield). Principles of Political Economy, Vol. 2, Book 3. pp. 312. Black. 12.6.
- Powell** (Sir George Baden). The Saviug of Ireland: Industrial, Financial, Political. Roy. 8vo, pp. 350. W. Blackwood. 7.6.
- Shaxby** (W. J.) An Eight-Hours Day. The Case against Trade Union and Legislative Interference. Cr. 8vo, bds, pp. vii—133. »Liberty Review« Pub. Co. 2.6.
- Smith** (G. Armitage). The Free-Trade Movement and its Results. (Victorian Era Series). pp. viii—244. Blackie. 2.6.
- Tebb** (W. Scott). A Century of Vaccination and What It Teaches. pp. 448. Swan Sonnenschein. 6.
- Twining** (Louisa). Workhouses and Pauperism, and Women's Work in the Administration of the Poor Law. (Social Questions of Today). pp. 288. Methuen. 2.6.
- Ward** (L. F.). Outlines of Sociology. Macmillan. 7.6.
- Webb** (Sidney and Beatrice). Industrial Democracy. 2 vols. Longmans. 25.
- Willoughby**. Working Men's Insurance. (Lib. of Economics and Politics). pp. xii—386. T. Y. Crowell and Co. (New York).
- Wines** (F. H.) and **Koren** (John). The Liquor Problem in its Legislative Aspects. Gay and Bird. 5.
-

Tyske Bøger.

- Beiträge**, Berner, zur Geschichte der Nationalökonomie, hrsg. v. Aug. Oncken. Nr. 12. Bern, K. J. Wysz. — 12, Grabski, Dr. Stanisl.: Karl Marlo (Karl Georg Winkelblech) als Socialtheoretiker. (116 S.) 1.60.
- Bibliothek** f. Socialwissenschaft m. besond. Rücksicht auf sociale Anthropologie u. Pathologie, hrsg. v. Dr. Hans Kurella. 13. Bd. L., G. H. Wigand. 6 —. — 13. Grotjahn, Alfr.: Der Alkoholismus nach Wesen, Wirkung u. Verbreitung. (412 S.) 6 —
- Brentano**, Lujo: Gesammelte Aufsätze. I. Erbrechtspolitik, alte u. neue Feudalität. (592 S.) St., J. G. Cotta Nachf. 14 —
- Clesz**, Alfr.: Theoretischer Anarchismus. (127 S.) Monterey, Cal. Zürich, Verlags-Magazin in Komm. 4 —
- Helfferrich**, Karl: Zur Erneuerung des deutschen Bankgesetzes. Erweiterter Sonderabdr. aus Schmollers Jahrbuch, (136 S.) L., Duncker & Humblot. 3 —
- Körösy**, Dir. Dr. Jos. v.: Einfluss der Confession, des Wohlstandes u. der Beschäftigung auf die Todesursachen. [Aus: »Publikation Nr. XXVI des statist. Bureau's der Haupt- u. Residenzstadt Budapest«]. Aus dem Ung. Lex. 8°. (97 S.) B., Puttkammer & Mühlbrecht. 2 —
- Merkel**, † Prof. Adf.: Hinterlassene Fragmente u. gesammelte Abhandlungen. 1. Tl. Fragmente zur Sozialwissenschaft. Mit e. Bildnis des Verf. in Heliograv. (354 S.) Straszburg, K. J. Trübner. 9 —
- Reichesberg**, Prof. Dr. N.: Die Sociologie, die sociale Frage u. der sogen. Rechtssozialismus. Eine Auseinandersetzung m. Hrn. Prof. Dr. Ludwig Stein, Verf. des Buches: »Die soziale Frage im Lichte der Philosophie«. (131 S.) Bern, Steiger & Co. 2.50.
- Sammlung** nationalökonomischer u. statistischer Abhandlungen des staatswissenschaftlichen Seminars zu Halle a. d. S., hrsg. v. Prof. Dr. Joh. Conrad. 18. u. 21. Bd. gr. 8°. Jena, G. Fischer. —

18. Kraaz, Dr. Alb.: Bauerngut u. Frohndienste in Anhalt vom 16. bis zum 19. Jahrh. Nach archival. Quellen des herzogl. anhalt. Haus- u. Staats-Archivs zu Zerbst, sowie der Familien-Archive derer v. Trotha zu Hecklingen u. v. Krosigk zu Hohenerxleben (273 S.) 7.50. — 21. Ward, Frank G.: Darstellung u. Würdigung der Ansichten Luthers vom Staat u. seinen wirtschaftlichen Aufgaben. (101 S.) 2.40.

Sammlung nationalökonomischer u. statistischer Abhandlungen des staatswissenschaftlichen Seminars zu Halle a. d. S., hrsg. v. Prof. Dr. Joh. Conrad. 19. Bd. Jena, G. Fischer. — 19. Tildsley, Dr. John L.: Die Entstehung u. die ökonomischen Grundsätze der Chartistenbewegung. (139 S.) 3.50.

Schmidt, Carl: Die Hypothekenbanken u. der grossstädtische Realcredit unter besond. Berücksicht. der Entwürfe zum sog. Bauhandwerkerschutz-Gesetz u. zum Reichshypothekenbank-Gesetz. (191 S.) B., Puttkammer & Mühlbrecht. 2 —

Europas Guldforsyning.

Af

Prof. Dr. Will. Scharling.

Det er et af de ejendommeligste og mest karakteristiske Træk i den Strid, som gennem en lang Aarrække har været ført imellem Bimetallister og Monometallister om Grunden til det siden 1873 indtraadte stærke og næsten uafbrudte Prisfald, — som først i de sidste Aar er næsten standset, men kun for at give Plads for et varigt, lavt Prisniveau, — at de Sidstnævnte, som ihærdigt have benægtet, at Guld-mængden har haft nogen Indflydelse derpaa og at en utilstrækkelig Guld-forsyning har været en Hovedgrund til de lave Priser, samtidig hermed have hilst enhver Efterretning om, at Guldproduktionen er voxet stærkt, med Forsikringen om, at nu kunde der imødeses stigende Priser. Thi den afgjorte Modsigelse imellem disse to Paastande springer dog stærkt i Øjnene. Desuagtet har særlig et saa dygtigt ledet og anset Organ for Monometallis-men som det engelske Ugeblad *Economist* jævnlig gjort sig skyldig i denne indre Modsigelse. Og samtidig har Bladet ret triumferende opfordret Modstanderne til at forklare, hvorledes det kan gaa til, at Varepriserne vedblivende holde sig lave, endog saa smaat dale yder-

ligere, uagtet Guldproduktionen i de senere Aar er steget saa enormt, at den nu langt overstiger det tidligere Maximum i 50'erne, da Guldproduktionen efter Opdagelsen af Guldlejerne i Kalifornien og Australien havde naaet sit Højdepunkt.

Som tidligere meddelt her i Tidsskriftet (Aargang 1894, S. 667—75) tilskrev jeg i den Anledning i Oktbr. 1894 Economist et Brev, som paaviste, at Forklaringen var ganske simpel. Dels er det nemlig ikke nok, at Pengemængden voxer, dersom samtidigt Produktion og Omsætning og særlig Mængden af de Omsætningsgenstande, der skulle betales med Penge, voxer i langt stærkere Grad, og dels — og fornemmelig — er en Forøgelse af den aarlige Guldproduktion ingenlunde enstydig med en Forøgelse af Pengemængden i det nordvestlige Europa — hvorom der i denne Sammenhæng er Tale —, da andre Lande have lagt Beslag paa saa store Guld-mængder, at der trods den stærke Forøgelse af Produktionen saa godt som Intet er blevet tilovers til Nordvesteuropa.

Efter den Tid har Economist nu selv leveret et Par interessante Bidrag til Belysning af de ovenberørte Spørgsmaal i nogle Artikler til forskellig Tid om Guldproduktionen og dens Resultater, først i Januar 1897 og nu senest i sit Numer for d. 14. Januar d. A. De deri fremdragne Data fortjene al Opmærksomhed og ville sikkert ogsaa interessere dette Tidsskrifts Læsere.

Det vil være disse bekendt, at Verdens samlede Guldproduktion, der allerede i 1853 naaede sit (foreløbige) Maximum med over 32 Mill. £ St., derefter stadig aftog og i Slutningen af 80'erne kun udgjorde gennemsnitlig ca. 20 Mill. £ St. aarlig, men at den fra

1890 har taget betydeligt Opsving, særlig paa Grund af de store sydafrikanske Guldminers Bearbejdelse, hvortil yderligere er kommen en forøget Tilvæxt baade i Amerikas og Australiens Guldproduktion. I 1893 havde da Guldproduktionen naaet samme Standpunkt som i 1853, nemlig over 32 Mill. £ St. Men derefter har der i de sidste fem Aar været en stærk, tilsidst en ligefrem kolossal, Tilvæxt Aar for Aar, idet den samlede Produktion var omtrent:

1890:	24	Mill. £ St.
1892:	30	— —
1893:	32	— —
1894:	36	— —
1895:	40	— —
1896:	43	— —
1897:	47	— —
1898:	60	— —

Der mangler altsaa ikke meget i, at Guldproduktionen nu er omtrent dobbelt saa stor som i 50'erne, og den har i hvert Fald i de sidste sex Aar fordoblet sig.

Overfor denne uhyre Forøgelse af Guldproduktionen er det ganske naturligt, at man med nogen Forbauselse betragter de seneste Aars Stilstand i Varepriserne og spørger: er det dog ikke rigtigt, at det ikke kan have været en utilstrækkelig Guldforsyning, som fra 1873—95 stadigt — kun med faa Afbrydelser — har drevet Varepriserne ned, siden de sidste Aars overordentlige Tilvæxt ikke har formaaet at bringe Varepriserne op igen? Bevægelsen i Varepriserne ser nemlig — efter Sauerbecks og Economist's temmelig samstemmende »Index-numbers« — saaledes ud:

	Sauerbeck	Economist
1870	96	2690
1873	111	2947
1879	83	2225
1885	72	2098
1887	68	2059
1890	72	2236
1891	72	2224
1892	68	2133
1893	68	2120
1894	63	2082
1895	62	1923
1896	—	1990
1897		1950
1898		1890
1899		1918

Selv efter at Guldproduktionen fra 1890 var begyndt at forøges stærkt, vedblev Varepriserne at dale, saa at de i 1895 vare 10 % lavere end i 1890, og den derefter følgende stærke Forøgelse har ikke kunnet forhindre en yderligere, ganske vist ikke betydelig, Nedgang, der først i den sidste Del af 1898 afløses af en ubetydelig Opgang.

I de før nævnte Artikler angiver imidlertid Economist selv væsentlige Bidrag til en Forklaring af dette ved første Øjekast saa forbausende Fænomen. I Jan. 1897 fremhævede Bladet først det Mærkværdige i, at uagtet Guldproduktionen i de tre sidste Aar var stegen fra 35 til 44 Mill. £ St. og derefter i 1896 var større end den samlede Produktion af baade Guld og Sølv i 1888, vare Bankernes Guldbeholdninger saa langt fra blevne forøgede, at tvært imod Bank of England i det sidste Aar havde mistet ikke mindre end 10 Mill. £ St., Banque de France ca. $2\frac{1}{2}$ Mill. £ (60 Mill. frs.), Deutsche Reichsbank omtrent det samme Beløb og den nederlandske Bank 1 Mill. £ — tilsammen en For-

mindskelse af disse fire Bankers Guldbeholdning med ikke mindre end 288 Mill. Kr. Hvor er Guldet da blevet af?

I saa Henseende oplyste Economist da, at de sydafrikanske Guldminer, hvis Produktion i de forløbne Aar var bleven saa stærkt fremhævet og som havde en væsentlig Andel i Guldproduktionens stærke Væxt, i Virkeligheden selv havde opslugt en stor Del af det nye Guld, idet »en stor Del af det i Transvaal producerede Guld praktisk talt er bleven holdt tilbage ved sin Kilde, da Guldbarrerne ere blevne betalte med engelske sovereigns, som ere indgaaede i Transvaals Cirkulation for at skaffe Kapital til Mineoperationer«. Men noget lignende gælder utvivlsomt ogsaa om flere andre guldproducerende Lande, særlig Australien, saa at en stor Del af de der producerede Guldsmængder forbleve i Landet selv eller blot gik til Europa for at erstatte de sovereigns, som bortsendtes fra England til Anbringelse i Mineforetagender. Endnu d. 7. Jan. d. A. bemærker Economist, idet det fremhæver, at Forøgelsen i Transvaals, Australiens og Indiens Guldproduktion i 1898 sandsynligvis vil vise sig at have udgjort omtrent 2 Mill. Unzer eller ca. $7\frac{3}{4}$ Mill. £ St., at »dette vel er tilfredsstillende i sig selv, men at Værdien af Udbyttet af de vigtigste guldproducerende Lande fremdeles er meget lille i Sammenligning med de enorme Kapitalbeløb, som ere blevne anbragte i Minernes Bearbejdelse og Udvikling.«*) Set fra et europæisk Synspunkt

---

*) I en Beretning, som en af Economist udsendt »special mining commissioner« har afgivet om de forskellige Miners Tilstand, hedder det bl. A. (31. Decbr. 1898) ved Omtalen af Vest-Australien: »Idet jeg har angivet omtrent 450 Miner i dette

virker saaledes de store Forøgelser af den aarlige Guldproduktion tildels mere paa Papiret end i den praktiske Virkelighed.

Medens det saaledes formentlig kun er en ringe Del af det i Sydafrika og Australien producerede Guld, som er kommen Europa til Gode, synes et andet Hoved-Produktionsland, Amerikas forenede Stater, endog at have lagt Beslag paa langt mere Guld, end de producere. I 1896 producerede de saaledes godt og vel en Fjerdedel af Verdens samlede Guldudbytte, nemlig 11,4 Mill. £ St., — men samtidig forøgede Unionens »Treasury» sin Guldbeholdning med 16,5 Mill. £ St., medens New Yorks Banker lagde Beslag paa 2 Mill. £ St. i Guld. Det bliver saaledes meget betydelige Fradrag, der maa gøres fra Aarsproduktionen, før der kan blive Tale om en Forøgelse for Europas Vedkommende.

Men dette er endnu ikke Alt. Som jeg alt for

---

besynderlige Land som »rotten«, har jeg samtidig vist fuld Retfærdighed overfor de 10 udmærkede Miner«. Det er ikke helt utænkeligt, at de 450 »raadne« Miner ligesom Pharaos magre Køer have foræret Udbyttet af de 10 gode. At heller ikke i Sydafrika alle Guldminer ere virkelige Guldgruber for Aktionærerne, fremgaar bl. A. af, at der i samme Nr. af Economist findes blandt Avertissementerne en Beretning fra Direktionen for et Guldmine-Aktieselskab med en indbetalt Aktiekapital af 325,000 £, i hvilken det finansielle Resultat for Aaret 1897—98 opgøres til et Tab af 2,611 £, eller »6 d. for hver Ton Erts, der er bleven bearbejdet«. Og i Numret for 28. Jan. d. A. findes en anden ret rosenfarvet Beretning fra et andet Guldmineselskab med en Kapital af 300,000 £ St., i hvilken Direktionen med megen Glæde meddeler, at der er naaet en »profit« af ca. 19,000 £ St., som det imidlertid er fundet rigtigt at overføre til en »Reserve against Depreciations«, af hvilken det allerede har været nødvendigt at tage lidt over 15,000 £ St. til Dækning af allerede lidte Tab.

flere Aar siden har fremhævet, har nemlig »Europa« nu i denne Sammenhæng en ganske anden Betydning end før, fordi den store østlige Del af Europa, som tidligere havde en Cirkulation af uindløselige Papirspenge, nu hører med til Guldodslandene og ikke blot deler med det vestlige Europa, men endog foreløbig, indtil de have faaet deres Møntreformer helt gennemført, tager Broderparten og lidt til. I 1896 forøgede saaledes den Østrig-Ungarske Bank sin Guldbeholdning med henved 6 Mill. £ St., og den Russiske Bank forøgede endog sin med ikke mindre end 24 Mill. £ St., hvoraf dog en Del alt i Forvejen tilhørte de russiske Finanser.

Det var derfor sikkert med god Grund, at jeg dengang skrev: »Naar saaledes alene de forenede Stater, Østrig-Ungarn og Rusland i Forening lægge Beslag paa et Beløb, der mindst svarer til Aarets hele Guldproduktion, — naar derhos Sydafrika og Australien selv beholde en ikke ringe Del af deres Produktion, — og naar endvidere Industriens Behov skal fyldestgøres og Svind ved Slid, Skibbrud o. l. erstattes, saa kan det ikke undre, om de nordvesteuropæiske Bankers Beholdninger i Stedet for at voxe gaa ned, og at den cirkulerende Pengemængde i hvert Fald ikke forøges — og saa kan det fornuftigvis heller ikke undre, at Varepriserne ikke ville gaa i Vejret«.

Rigtigheden af denne Opfattelse bekræftes yderligere ved Economists sidste Redegørelse for Anvendelsen af Guldproduktionens Udbytte i 1898 (i Numret for 14. Jan. 1899). Det fremhæves først, at dette Aars Produktion anslaaes til det enorme Beløb af 60 Mill. £ St., hvilket er $12\frac{1}{2}$ Mill. £ mere end i det foregaaende

Aar, der atter udviste en Fremgang af $7\frac{1}{2}$ Mill. £ imod de nærmest foregaaende Aar. Dersom da virkelig de tidligere Aars Guldproduktion var tilstrækkelig til at lade Pengecirkulationen holde Skridt med Omsætningens stadigt voxende Krav, maatte man jo tro, at dette + omsider maatte være tilstrækkeligt til at give Penge­mængdens Forøgelse Overvægten og fremkalde en op­adgaaende Bevægelse i Prisiniveauet. Men desuagtet viser dette endnu i 1897 og Begyndelsen af 1898 nærmest en tilbagegaaende Bevægelse (1. Oktbr. 1896: 1958 — 1. April 1898: 1885) og derefter kun en svag Opgang. Economist konstaterer da ogsaa, at, end­skønt »den aarlige Produktion har næsten fordoblet sig i lidt mere end fem Aar og den nu er $2\frac{1}{2}$ Gang saa stor som den var for 13 Aar siden«, hvorfor der ogsaa »var dem, som vare tilbøjelige til at tro, at den store Forøgelse af Produktionen vilde føre til en Oversvøm­melse med Guld og en deraf følgende hurtig Prisstig­ning«, saa »er det sikkert, at der endnu ikke er noget Tegn til den frygtede Oversvømmelse«. »Til Trods for de Anstrængelser, som Englands, Frankrigs og Tysk­lands Banker i det forløbne Aar have gjort for at be­skytte eller forøge deres Guldbeholdninger, stode disse alle ved Aarets Slutning lavere end ved dets Begynd­else«, idet de udvise en Nedgang af henholdsvis 1,125,000 £ St., 130 Mill. fr. og 74 Mill. RƳ. — til­ sammen over 10 Mill. £ St.! Ogsaa den østrig-ungarske Bank har haft en lille Nedgang, hvorimod de neder­landske og belgiske Banker saavel som Spaniens og Italiens Banker have forøget deres Beholdninger med tilsammen henved 4 Mill. £ St. I sin Helhed er der altsaa for hele det vestlige Europa — incl. de skandi-

naviske Lande, hvis Forøgelse af deres Guldbeholdninger i denne Sammenhæng vejer saare lidet — i 1898 en Nedgang i Bankernes Guldbeholdninger af ca. 6 Mill. £ St. eller over 100 Mill. Kr.

Ved første Øjekast synes Sagen at stille sig endnu ugunstigere for Rusland, idet Economist opfører en Nedgang af ikke mindre end $16\frac{1}{4}$ Mill. £ St. i den russiske Banks Guldbeholdning. Men ifølge de af den russiske Finansminister givne Oplysninger om den russiske Møntreforms Gennemførelse skyldes denne Nedgang simpelt hen den Omstændighed, at Banken nu har følt sig stærk nok til at lade en Del af sin Guldbeholdning gaa ud i Cirkulationen til Indløsning af Sedler. Seddelcirkulationen er saaledes bleven formindsket med 27,4 Mill. £ St., medens Guld-cirkulationen endog er bleven forøget med 29 Mill. £ St. eller godt 13 Mill. £ mere, end Bankens Beholdning er bleven formindsket med. Det er med andre Ord ikke mindre end $\frac{1}{5}$ af hele Aarets Produktion, som er bleven absorberet af Rusland.

Men langt større er dog det Indhug, som Amerika har gjort i Aarets Guldudbytte. Medens de store europæiske Banker ikke have kunnet holde paa, hvad de havde, have New Yorks Banker forøget deres Guldbeholdninger med ikke mindre end 13 Mill. £ St., medens derhos Treasury har forøget sin med ca. $17\frac{1}{2}$ Mill. £ St. Det er saaledes godt og vel 30 Mill. £ St. eller Halvdelen af Aarets Produktion, der er absorberet af disse to Forbrugere. Og dermed er Amerikas Forbrug endda ikke mættet. En anden Opgørelse viser nemlig, at Amerika foruden at forbruge de af det selv producerede $13\frac{1}{2}$ Mill. £ St. yderligere har indført (mere end udført)

henved 27 Mill. £ St. i Guld. Af de 60 Mill. £ St., som 1898 gav i Udbytte, har altsaa Amerika taget godt 40 Mill. og Rusland 12 Mill., saa at der herefter bliver (— incl. hvad der holdes tilbage i Sydafrika og Australien —) 8 Mill. £ St. til hele den øvrige Verden, — hvis aarlige Forbrug af Guld til industrielt Brug alene anslaaes til 10 Mill. £ St. Intet Under da, at der Intet er bleven tilovers til de europæiske Banker, men at disse endog have maattet afgive Noget af deres Beholdninger til Dækning af dette Forbrug eller Udførsel til hine stærkt guldkonsumerende Lande.

Sammenstille vi Bankopgørelserne for Udgangen af 1898 med dem for August 1892 (se Tidsskriftets Aarg. 1893, S. 230), vil man finde, at til Trods for den uhyre Forøgelse i Guldproduktionens aarlige Udbytte er den hele Forøgelse, som det nordvestlige Europas (Englands, Frankrigs, Hollands, Belgiens og Tysklands) Bankers Guldbeholdninger i disse 5—6 Aar har modtaget kun — $3\frac{1}{4}$ Mill. £ St. for dem alle tilsammen!

Naturligvis er ved Siden heraf selve Møntcirkulationen bleven forøget, men dog maaske næppe stort ud over, hvad Befolkningens Tilvæxt kræver, naar Beløbet pr. Ind. skal holdes paa samme Punkt. I Storbritannien er der saaledes i Henhold til Loven af 1891 om Inddragning og Ommøntning af de altfor slidte og lette Guldmønter i Aarene 1891—97 blevet inddraget lidt over 35 Mill. £ og udmøntet $39\frac{1}{4}$ Mill. £, altsaa en Forøgelse i disse 5—6 Aar med ca. $4\frac{1}{4}$ Mill. £, hvortil i 1898 paa lignende Maade er føjet ca. $3\frac{1}{2}$ Mill. £. Men om det alt er forblevet i Storbritannien, er vel ikke saa sikkert.

Naar alligevel Prisniveauet i de sidste Aar til Trods for den enorme Forøgelse af Produktions- og Omsætningsgenstandene har kunnet holde sig saa temmelig paa samme Punkt, skyldes det maaske nok saa meget den Omstændighed, at den udækkede Seddelmængde baade i Frankrig og Tyskland i disse Aar er bleven ikke saa lidt forøget. Samtidig med, at Banque de France fra Udg. af 1894 til Udg. af 1898 har set sin Guldbeholdning formindsket med 300 Mill. frs., har den forøget sin Seddelmængde med over 300 Mill. frs., saa at den udækkede Seddelmængde i disse 4 Aar er voxet med over 600 Mill. frs. Paa lignende Maade er den tyske Rigsbanks udækkede Seddelmængde, der i Aars-Gennemsnit for 1894 kun udgjorde 30 Mill. R $\mathfrak{f}$., derefter Aar for Aar steget, indtil den i 1898 i Aars-gennemsnit udgjorde 238 Mill. R $\mathfrak{f}$. — altsaa en Forøgelse af over 200 Mill. R $\mathfrak{f}$.

— Er end saaledes den store Guldproduktion i Aarene 1893—98 kun i forsvindende Grad kommen det nordvestlige Europa til Gode, er det dog ikke uden Betydning for dette, at den har gjort det muligt at fyldestgøre de store Krav, som Østrig-Ungarn, Rusland og Amerika — for ikke at tale om Japan — i dette Tidsrum have stillet. Man er i hvert Fald kommet saa meget nærmere det Tidspunkt, da de store Huller ere blevne fyldte og der atter kan begyndè en noget mere ligelig Fordeling over det Hele. Dog maa det stadig erindres, at der er endnu et stort Hul, som man tænker stærkt paa at fylde, nemlig Indien. Skulde den britiske Regering bestemme sig til at indføre Guld-foden i Indien, vil dette store Land sikkert sluge adskillige Aars Guldproduktion, d. v. s. den Del deraf,

som overhovedet er disponibel for monetære Formaal. Og det maa ikke glemmes, at Sølvfodslandene endnu rumme over 50 % af Jordens Befolkning. Der bliver endnu mange og store Huller at udfylde, dersom et større Antal af dem skulde følge Japans Exempel og gaa over til Guldoden.

Om Aldersfordelingen af Børn indenfor københavnske Lejligheder, ordnede efter Værelsesantallet.

Ved

Cordt Trap.

Direktør Rubin har i Tabelværk Nr. VI til Københavns Statistik, behandlende Resultaterne af Folketællingen af 1880, vist, at i Hovedstaden udgjorde Børn under 1 Aar en større Del af Befolkningen i Baghusene end i Mellem- og Sidehusene og atter en større Del i disse end i Forhusene. I god Overensstemmelse hermed gentager det samme Fænomen sig, kun endnu skarpere, ved en anden Undersøgelse, som den nævnte Forfatter samtidig foretog, og efter hvilken Københavns Gader vare delte i 3 Grupper, eftersom Husstandene i Et- og Toværelsers Lejligheder udgjorde under 50 pCt., fra 50 til 75 pCt. eller fra 75 til 100 pCt af samtlige Gadens Husstande. Procenttallene for Børn under 1 Aar i de tre Grupper vare i Forhold til den hele Befolkning henholdsvis 1,9, 3,1 og 3,8. Efter Stadslægens Beretning af 1897 udgjorde Børn under 1 Aar 2,6 pCt. af Befolkningen paa Kristianshavn mod 1,6 pCt. paa Gammelholm og 1,5 pCt. i St. Annæ Øster Kvarter: Til Belysning af

disse Tal meddeles det, at efter Folketællingens Resultater i 1895 boede af Befolkningen paa Kristianshavn 60,6 pCt. i Et- og Toværelsers Lejligheder mod henholdsvis 10,2 og 17,2 pCt. i de tvende sidstnævnte Kvarterer.

Den Forbindelse, som Rubin saaledes har paa-vist, og om hvilken der altsaa ogsaa senere findes Vidnesbyrd, mellem Befolkningens ydre Beboelsesforhold og Aldersfordelingen har jeg, med Folketællingsresultaterne af 1895 for Øje, søgt at knytte paany, men paa en noget anden Maade, nemlig ved at bringe den i direkte Forbindelse med Lejlighedernes Værelsesantal. Det er imidlertid fundet ønskeligt at begrænse Materialet, da saa mange forskellige Momenter paavirke en Aldersfordeling indenfor Lejlighedsgrupperne, t. Ex. Befolkningens Fordeling efter Civilstand, Tyende- og Logerendeholdenes Udstrækning, det højst forskellige Alderstær, paa hvilket Børnene drage ud fra Hjemmene i fattige og velhavende Familier med mere. For at eliminere nogle af disse mangeartede Paavirkninger har jeg valgt at undersøge, ikke Børnenes Procenttal af hele Befolkningen, men derimod deres indbyrdes Aldersfordeling, og for at tilvejebringe større Ensartethed har jeg endvidere holdt mig til Børnene hos de i Folketællingsøjeblikket i enkelte Lejligheder samboende københavnske Ægtepar. Fra Opgørelsen er saaledes navnlig udelukket alle uægte Børn, Enkers og Enkemænds Børn og saadanne Børn, der ikke opholde sig i Forældrenes Hjem.

Resultaterne af denne Undersøgelse, der omfatter hele København, foreligge i omstaaende Tabeller

a og b. Sondret er der mellem Børn under 1 Maaned, fra 1 Maaned til under 1 Aar, fra 1 til under 5 Aar, fra 5 til under 10 Aar, fra 10 til under 15 Aar og fra 15 til 20 Aar. (Se Tabel a).

Ønsker man at erfare Procenttallene for de i Hjemmene værende Børn pr. Ægtepar indenfor hver Gruppe af Lejligheder, fremgaar disse af omstaaende Tabel b, i hvilken Børnene ere delte i de tidligere nævnte Aldersklasser. (Se Tabel b).

Lavest er det samlede Procenttal af hjemmelevende Børn for Etværelses Lejligheder, det stiger derefter med et stort Spring for Toværelses Lejlighederne, naar endnu lidt højere op for den følgende Gruppe, men daler for Fire-, Fem- og Sexværelses Lejlighederne for derefter atter at højnes noget for Boliger med 8 Værelser eller derover.

Men vidt forskelligt stiller Forholdet sig for de enkelte Aldersklasser. For Børn under 1 Maaned naar Procenttallet højest op netop i den Lejlighedsgruppe, for hvilken det samlede Procenttal Børn var lavest, nemlig i Etværelses Lejlighederne, omtrent ligesaa højt i Toværelses Lejlighederne, medens det dernæst, med nogle Svingninger, daler med Boligernes stigende Værelsesantal. For Børn fra 1 Maaned til under 1 Aar have Et- og Toværelses Lejlighederne byttet Plads, dog saaledes at de gennemsnitlige Procenttal for de tvende Grupper ikke fjerne sig stærkt fra hinanden, medens de derimod for begge ere væsenlig højere end for alle de andre Lejlighedsgrupper. For Aldersklassen fra 1 til under 5 Aar have Toværelses Lejlighederne taget Têten, medens Etværelses Lejlighederne i Sammenligning med dem

Aldersfordeling af Børn i københavnske Lejligheder, ordnede efter Værelsesantal.

Tabel a.

Antal Ægtepar.....	¹ Værelse	² Værelser	³ Værelser	⁴ Værelser	⁵ Værelser	⁶ Værelser	⁷ Værelser	⁸ Værels. og derover
	2972	22119	9413	7639	3247	1969	1279	1545
Børn under 1 Måned	52	364	101	64	32	12	9	7
— fra 1 Måned til under 1 Aar.	490	3737	1096	781	269	154	95	97
— 1 Aar til under 5 Aar.	1306	12337	4316	3306	1122	674	403	416
— 5 — — — — 10 —	1204	12956	5518	4078	1487	883	575	716
— 10 — — — — 15 —	792	9184	4615	3652	1428	865	653	873
— 15 — — — — og derover.....	264	3862	2815	2238	980	638	494	741
Ialt Børn...	4108	42440	18461	14119	5318	3226	2229	2850

112

Tabel b.

I Forhold til Antallet af Ægtepar udgjorde:	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
	138,2	191,9	196,1	184,8	163,8	163,8	174,3	184,5
Børn under 1 Måned	1,7	1,6	1,1	0,8	1,0	0,6	0,7	0,5
— fra 1 Måned til under 1 Aar.	16,5	16,9	11,6	10,2	8,3	7,8	7,4	6,3
— 1 Aar til under 5 Aar.	43,9	55,8	45,9	43,3	34,5	34,2	31,5	26,9
— 5 — — — — 10 —	40,5	58,6	58,6	53,4	45,8	44,9	45,0	46,3
— 10 — — — — 15 —	26,7	41,5	49,0	47,8	44,0	43,9	51,1	56,5
— 15 — — — — 20 —	8,9	17,5	29,9	29,3	30,2	32,4	38,6	48,0

staa langt tilbage og omtrent befinde sig i Niveau med Fireværelses Lejlighederne, et Forhold, der stilles i en ejendommelig Belysning, naar det erindres, at der pr. Ægtepar ikke en Gang kommer halvt saamange Børn under 1 Maaned paa Fireværelses- som paa Etværelses Lejlighederne. Rykke vi højere op i Alderen, fortsættes Forskydningen i samme Retning. For Aldersklassen 10—15 Aar udvise To- og navnlig Etværelses Lejlighederne det laveste Børne- antal pr. Ægtepar; for Børn mellem 15 og 20 Aar ere Procenttallene i Forhold til Ægtepar 8,9 for Etværelses Lejlighederne, 17,5 for Toværelses Lejlighederne og stige derefter, væsenlig uden Afbrydelse, til det naar 48,0 pCt. for Lejligheder paa 8 Værelser og derover.

I store Træk kunne de af Tabellerne uddragne Resultater sammenfattes derhen, at de laveste Aldersklasser af Børn have betydelig Overvægt for Ægtepar i de mindste Lejligheder, medens omvendt større Lejligheder have Forspring for Børnenes højere Aldersklasser. Med særlig Styrke gør den nævnte Bevægelse sig gældende i det indbyrdes Forhold mellem de mindre Lejligheder fra 1 til 4 Værelser.

Selve disse Oplysninger have naturligvis deres Interesse; de tegne for os de smaa Hjem med mange spæde Børn, hvis Rækker imidlertid tyndes stærkt ud for hvert Alderstrin, der rykkes højere op, indtil man for Aldersklassen over 15 Aar møder et knusende Overtal af Børn i de store Hjem.

Men der frembyder sig yderligere det Spørgsmaal: Kan man af disse Tal læse andre Oplysninger end de nævnte, t. Ex. om Fødselshyppighed og

Dødelighed, om Vandringer mellem Lejlighedsgrupperne indbyrdes og Udvandring fra Hjemmene. Naturligvis ville Tallene i saa Fald faa forøget Interesse.

Skulde man for det første paa Grundlag af de foreliggende Oplysninger være i Stand til at bestemme Fødselshyppigheden indenfor forskellige Grupper af Lejligheder, maatte det være ved Hjælp af den laveste Aldersklasse af Børn, nemlig under 1 Maaned. Procenttallene for disse Børn pr. Ægtepar udgøre for Lejligheder paa 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 og 8 Værelser eller derover henholdsvis 1,75, 1,65, 1,07, 0,84, 0,99, 0,61, 0,70 og 0,45.

Det, som særligt her falder i Øjnene, er det overordentligt stærke Fald af Procenttallene fra Totil Treværelsers Lejligheder, og fra disse til Fireværelsers Lejligheder, og man har heraf Ret til at slutte, at Forskellen i Procenttallet af Fødsler pr. Ægtepar indenfor de nævnte Lejligheder i Løbet af Maaneden fra 2. Januar til 1. Februar 1895, der gik forud for sidste Folketælling, har været mindst lige saa stor, idet man tør regne med, at Dødeligheden mellem Børnene under 1 Maaned i alt Fald er lige saa stor om ikke større i en lavere Lejlighedsgruppe i Sammenligning med en højere.

Noget paalideligt Mærke for Fødselshyppigheden ere disse Tal imidlertid ikke. Dertil vilde i alt Fald kræves, at man yderligere, indenfor de enkelte Lejlighedsgrupper, havde klassificeret Ægteparrene efter Alder og sammenstillet tilsvarende Aldersklasser indenfor de forskellige Lejlighedsgrupper, hvilket ikke er gjort. Man maa altsaa indskrænke sig til at konstatere, at der fødes flere Børn pr. Ægtepar i

mindre end i større Lejligheder, og at navnlig Forskellen fra Etværelses Lejligheder opad indtil Fireværelses Lejligheder er ganske overordentlig betydelig. De nævnte Oplysninger ere iøvrigt i god Harmoni med de Undersøgelser, som man herhjemme har foretaget om Hyppigheden af Barnefødsler i de forskellige sociale Lag; men der kan altsaa ikke bygges selvstændige Resultater paa dem.

Muligvis ere vi imidlertid heldigere med i Børnenes Aldersfordeling indenfor de forskellige Lejlighedsgrupper at finde mere positive Spor.

Hvis man, begyndende fra neden, kæder hver Aldersgruppe og den nærmest højere sammen, viser Procentfordelingen indenfor de saaledes samlede Grupper sig i nedenstaaende Tabeller c, d og e, der omfatte Børnene indtil 10 Aarsalderen.

Tabel c.

Af Børn under 1 Aar vare:

	1 V.	2 V.	3 V.	4 V.	5 V.	6 V.	7 V.	8 V.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
under 1 Maaned	9,6	8,9	8,4	7,6	10,6	7,2	8,7	6,7
fra 1 Maaned								
til under 1 Aar	90,4	91,1	91,6	92,4	89,4	92,8	91,3	93,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel d.

Af Børn fra 1 Maaned til under 5 Aar vare:

	1 V.	2 V.	3 V.	4 V.	5 V.	6 V.	7 V.	8 V.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
fra 1 Maaned								
til under 1 Aar	27,3	23,2	20,3	19,1	19,3	18,6	19,1	18,9
fra 1 Aar til								
under 5 Aar	72,7	76,8	79,7	80,9	80,7	81,4	80,9	81,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel e.

Af Børn fra 1 til 10 Aar vare:

	1 V.	2 V.	3 V.	4 V.	5 V.	6 V.	7 V.	8 V.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
fra 1 til under								
5 Aar.....	52,0	48,8	43,9	44,8	43,0	43,3	41,2	36,7
fra 5 til under								
10 Aar.....	48,0	51,2	56,1	55,2	57,0	56,7	58,8	63,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Det mest iøjnefaldende ved ovenstaaende Tal er, at der, fraset nogle Uregelmæssigheder i Forholdet mellem de to laveste Aldersgrupper, der kunne skyldes den Omstændighed, at Tallet paa Børn under 1 Maaned i de store Lejligheder er meget lille, gennemgaaende viser sig et større Forholdstal mellem ældre og yngre Børn i de større fremfor i de mindre Lejligheder, og dette Træk synes at beherske det hele Talstof med stor Regelmæssighed. Med en vis Ret slutter man derfor, at en bestemt eller i alt Fald visse bestemte Aarsagsforhold gøre sig gældende, og Spørgsmaalet bliver da hvilke.

Forklaringsgrunden kan være en forskellig Dødelighed. Udtyndes Børnerækkerne i Lejligheder paa 1 Værelse stærkere ved Dødsfald end i dem paa 4, maa Følgen ceteris paribus blive denne, at de ældre Børn i Forhold til de yngre ikke ere saa talrige i de mindre som i de større Lejligheder. Men det samme Fænomen lod sig ogsaa forklare paa anden Maade. Gik der nemlig en Strøm fra mindre til større Lejligheder af Familier med Børn, alt som disse sidste voxede til, og der blev trangere Plads for den talrige Børneflok og maaske ogsaa bedre Raad for Forældrene, vilde det have samme Ind-

flydelse paa Aldersfordelingen som en forskellig Dødelighed af den nys beskrevne Art. En Selvfølge er det, at bægge de nævnte Aarsagsrækker kunne virke sammen, og det kan vel endog paa Forhaand siges, at den forskellige Dødelighed i alt Fald spiller med end i Resultatet; thi af andre Undersøgelser vide vi, at de ydre Livsvilkaar og den sociale Lagdeling øver sin betydelige Indflydelse paa Levedygtigheden i Børneklasserne. Imidlertid var det jo muligt, at Tallene kunne frembyde tilstrækkelig sikre Symptomer paa, at den anden omtalte Aarsagsrække, der bundet i en Bevægelse af Familier med Børn fra mindre til større Lejligheder, i hvert Fald er medvirkende til at fremkalde Resultatet, og der viser sig nu virkelig, naar man betragter Procentforskydningen mellem Børn af Aldersklasserne 0 til 5 Aar og af 5 til 10 Aar, formentlig tilstrækkelig sikre Holdepunkter for at fastslaa nævnte Aarsagsforbindelse. Procentforskydningens Styrke vil fremgaa af Tallene i nedenstaaende Tabel f.

Tabel f.

		Antal Børn fra 0—5 Aar	Antal Børn fra 5—10 Aar	procentvis Forskel mellem Alderskl. 0—5 og 5—10 Aar
1	Værelseslejligheder...	1848	1204	÷ 34,8
2	—	... 16438	12956	÷ 21,2
3	—	... 5513	5518	+ 0,1
4	—	... 4151	4078	÷ 1,8
5	—	... 1423	1487	+ 4,5
6	—	... 840	883	+ 5,1
7	—	... 507	575	+ 13,4
8	—	... 520	716	+ 37,7

Det ses af ovenstaaende Tal, at lige ned til Femværelsens Lejlighederne iberegnete, ere Børnene i Aldersklasserne 5—10 Aar talrigere end i Gruppen 0—5 Aar, for Tre- og Fireværelsenslejlighederne er der omtrentlig Ligevægt, medens der derimod for Et- og Toværelsenslejlighedernes Vedkommende findes et overordenlig betydeligt Overtal i den lavere Aldersklasse.

For at vurdere disse Tals Betydning, maa det for det første klares, hvilke Momenter der paavirke den højere Aldersklassens Tal i nedadgaaende Retning. Nævnes maa da i forreste Række Dødeligheden, der, som bekendt, netop i de laveste Aldersklasser er meget betydelig og gør lyst i Børnenes Rækker, ganske særlig blandt Smaakaarsfolks Børn.

I samme Retning virker den Omstændighed, at en af Forældrenes Død efter vor Opgørelsesmaade udelukker Børnene fra at optages i Tabellerne.

Stillede det sig nu blot saaledes, at Forholdstallet mellem ældre og yngre Børn var relativt højere i de større Lejligheder fremfor de mindre, da kunde dette forklares ved den højere Dødelighed blandt Fattigfolks Børn, men saaledes er Forholdet jo ikke. Lige ned til Femværelsenslejlighederne findes, som sagt er, en absolut Overvægt af 5—10 Aars Børn fremfor 0—5 Aars, og dette Fænomen lader sig naturligt kun tyde som fremkaldt ved Vandring af Familier med Børn fra mindre til større Boliger. Ganske vist var endnu en Forklaringsgrund mulig. Hvis man foretog en Aldersforskydning af Grupperne 5—10 Aar ved sidste Folketælling 5 Aar tilbage i Tiden, var det tænkeligt, at Børnene 0—5 Aar den-

gang vare talrigere end Børnene i samme Aldersklasser i 1895. At der her er et Moment, som ikke tør tabes af Sigte paa et Tidspunkt, da Fødslernes Antal har været i Tilbagegang, maa indrømmes — selv om det næppe er rimeligt, at det i Løbet af en kort Periode virker med synderlig Kraft netop for de større Lejligheders Vedkommende — og man vilde bygge paa sikrere Grund, hvis Undersøgelsen foretoges ved Slutningen af et Femaar, der med Hensyn til Fødselstallet ikke udviste nogen udpræget Bevægelsesretning fra det foregaaende Femaar. Men det synes kun lidet antageligt, at det nævnte Moment skulde mere end opveje alle de fremhævede Paavirkninger i modsat Retning.

At en saadan Bytten af mindre med større Lejligheder existerer indenfor de velhavende Klasser, vil heller ikke undre. Vi kunne sikkert alle indenfor vor Erfaringskreds oplede Exempler paa, at Familier, tilhørende det højere Bourgeoisie, efterhaanden som Børnetallet voxer og Forældrenes Indtægtsbudget maaske samtidigt stiger, føle det trangt indenfor de gamle Enemærker og flytte fra disse til flere og større Værelser. At det samme gælder for den egentlige Middelstand, hvis Indtægter vel for en Del maa forudsættes at stige med Alderen, har ogsaa Rimeligheden for sig og bekræftes af Tallene; thi helt ned til Femværelseslejligheder ere Børnene talrigere i 5—10 end i 0—5 Aars Alderen. Større Opmærksomhed vækker det, at i Tre- og Fireværelseslejligheder er der omtrentlig Ligevægt mellem de to nævnte Aldersgrupper. Til de foranførte Aarsager til et ringere Børnetal i den højere Aldersklasse,

nemlig Dødeligheden mellem Børnene og mellem Forældrene, der førte til samme Resultat, om end ad meget forskellige Veje, følger sig her endnu følgende Moment: Vandringer af Familier med ældre Børn fra mindre til større Lejligheder maa vel som Hovedregel foregaa saaledes, at en vis Lejlighedsgruppe modtager et Indvandringsoverskud fra den nærmest lavere Gruppe. Drager der nu ind i de større Boliger et vist Antal Familier med et Overtal af 5—10 Aars Børn, svarer dertil en Udttynding i de tilsvarende Aldersklasser for de lavere Lejlighedsgrupper. Naar til Trods for de fremhævede tre Momenter de 5—10 Aars Børn ere omtrent lige saa talrige i Tre- og Fireværelseslejligheder som de 0—5 Aars, da tyder meget paa, at der her maa finde en Indvandring Sted nedefra, og det bestyrkes naturligvis yderligere ved det dybe Svælg, der paa dette Omraade skiller To- og Treværelses Lejlighederne fra hinanden.

For muligvis noget at klare disse Vandrings Natur for de mindre Boligers Vedkommende har jeg for Et—Fireværelses Lejlighederne søgt at kombinere den ovenfor beskrevne Sammenstilling af Børnernes Aldersfordeling efter Lejlighedernes Værelsesantal med en Sondring efter Samfundsklasser, en Undersøgelse, som iøvrigt ogsaa i andre Retninger turde have nogen Interesse. Skelnet er der mellem I. Arbejds mænd, Daglejere og Personer af Arbejdsklassen, der nærmest slutte sig til dem. II. Svende og faglærte Arbejdere. III. Underordnede Funktionærer, Brandmænd, Bude, Opvartere, Tyende, Sporvognskuske m. fl. IV. Alle Personer, der ikke falde

ind under nogen af disse Klasser. Undersøgelsen omfatter nogle Roder af ældre og ny Bebyggelse, der væsenlig afgive Boliger for Arbejderne og dermed nærstaaende Befolkningslag. Medtaget er ogsaa denne Gang kun Børn hos samlevende Ægtepar, og for yderligere at eliminere Momenter, der kunde virke forstyrrende ind paa Undersøgelsen, har man ikke medtaget Familier med Logerende. Valgte ere Frimurerlogens og Gotersgades Roder i den indre By, paa Vesterbro Gasværkets og paa Nørrebro Havremarkens. Antallet af Ægtepar, for hvem Oplysninger ere samlede, udgjorde 4775. Af disse boede 688 i Etværelses, 2715 i Toværelsers, 906 i Treværelsers og 466 i Fireværelsers Lejligheder. Antallet af Børn i de undersøgte Lejligheder udgjorde 8957. Resultatet af Undersøgelsen ses af omstaaende Tabel g.

Det viser sig nu ved nærmere Betragtning af disse Tal, at Børnenes Aldersfordeling efter Lejlighedsgrupper for de her betragtede Roder ikke fjerner sig meget fra de for hele Byen konstaterede Forhold. Medens Forholdstallene mellem 0—5 Aar og 5—10 Aars Børn for hele Byen saaledes vare $\div 34,8$, $\div 21,2$ og $+ 0,1$ pCt. henholdsvis for Et-, To- og Treværelsers Lejligheder, udgjorde de tilsvarende Tal for de 4 her behandlede Roder $\div 32,4$, $\div 20,7$ og $\div 0,6$ pCt., en Overensstemmelse, som noget støtter den Antagelse, at de nævnte Roder ere heldigt valgte som Repræsentanter for den mindre Beboelse i hele Hovedstaden. For Fireværelsers Lejlighedernes Vedkommende er Forskellen derimod større, betegnet ved Tallene $\div 1,8$ og $+ 11,1$.

Tabel g.

Lejligheder paa																				
1 Værelse					2 Værelse					3 Værelse					4 Værelse					
I	II	III	IV	Ialt	I	II	III	IV	Ialt	I	II	III	IV	Ialt	I	II	III	IV	Ialt	
Antal Ægtepar .																				
342	249	31	66	688	990	1046	243	436	2715	128	289	111	378	906	25	67	61	313	466	
Antal Børn:																				
0—5 Aar																				
226	175	15	34	450	772	848	165	245	2030	88	195	54	182	519	22	41	40	141	244	
5—10 — . . .																				
147	125	18	14	304	627	664	130	189	1610	74	203	55	184	516	24	66	37	144	271	
10—15 — . . .																				
91	85	5	10	191	430	424	78	173	1105	68	177	54	177	476	17	60	26	134	237	
over 15 —																				
28	21	2	9	60	172	180	31	83	466	52	115	35	112	314	9	39	18	98	164	
Ialt Børn																				
492	406	40	67	1005	2001	2116	404	690	5211	282	690	198	655	1825	72	206	121	517	916	

Ser man dernæst bort fra Helhedsresultaterne til Tallene for de enkelte opstillede Samfundsgrupper, maa det være tilladt et Øjeblik at vige bort fra Undersøgelsens rette Linie og henlede Opmærksomheden paa de enkelte Grupperes Fordeling efter Lejlighedernes Værelsesantal.

Af de 4775 Familier, som Undersøgelsen omfatter, hørte 1485 til den første, 1651 til den anden, 446 til den tredje og 1193 til den fjerde af de opstillede Samfundsgrupperinger. Disse Tal betyde, at omtrent to Tredjedele af de gifte Familier, der boede i de her nævnte Roder, tilhørte Arbejderstanden. Føjer man hertil endnu den tredje Gruppe, der socialt staar Arbejderne nær, stiger Tallet til tre Fjerdedele af samtlige Familier. Af de tiloversblevne 1193 Ægtepar tilhørte langt det større Flertal, nemlig 917, den Gruppe, som i Rubin og Westergaards Ægteskabsstatistik er betegnet med Romertallet II, omfattende navnlig mindre Haandværkere og Industri-drivende, Detailhandlere, Værtshusholdere o. Fl., og hvis Existens vel for Størstedelen økonomisk afhænger af den omboende Arbejderstand. Til de andre Befolkningslag bliver der saaledes tilovers 276 Familier, hvoraf atter de fleste, nemlig 224, henhørte til den i ovennævnte Ægteskabsstatistik betegnede Gruppe III, Lærere, Kontorister, Handelsmedhjælpere, Assistenten i offentlige Kontorer, og kun 52 til Gruppe I. Embedsmænd, liberale Erhverv, Fabrikanter, Grosserere m. Fl. Tilsammen omfatte disse to Grupper kun 5 à 6 pCt. af det hele Antal Ægtepar. Det er, som det paa Forhaand kunde ventes, en højst ensartet Befolkning, der boer i de 1—4 Værelses Lejligheder i disse Roder.

Hver af de opstillede Samfundsgrupper fordelte sig nu imidlertid meget ulige paa Lejligheder med 1, 2, 3 og 4 Værelser. For Boligerne, tagne i den nævnte Rækkefølge, var Procentfordelingen for Gruppe I. 23,0, 66,7, 8,6 og 1,7, for Gruppe II. 15,1, 63,3, 17,5 og 4,1, for Gruppe III. 7,0, 54,5, 24,9 og 13,6 og for Gruppe IV. 5,5, 36,6, 31,7 og 26,2. Man mærke sig her særlig, at omtrent to Tredjedele af de to første Samfundsklasser bo i Toværelsers Lejligheder, hvilken Type herefter maatte siges at være den absolut fremherskende Beboelsesform for begge de opstillede Grupper af Arbejderbefolkningen. Derimod falder der paa Etværelsers Lejlighederne 23,0 og 15,1 pCt. henholdsvis af første og anden Gruppe, hvorimod der saa til Gengæld af de gifte Svende bo henholdsvis 17,5 og 4,1 pCt. i Tre- og Fireværelsers Lejligheder, medens de tilsvarende Tal for Arbejdsmændene kun udgjorde 8,6 og 1,7 pCt. Betragte vi endelig Gruppe III, da skydes Etværelsers Lejlighederne endnu stærkere i Baggrunden, Toværelsers Lejlighederne indtage endnu den fremherskende Plads med lidt over Halvdelen, og Tre- og Fireværelsers Lejlighederne møde op med 24,9 og 13,6 pCt. Gruppe IV er mere uensartet sammensat, og Fordelingen har her altsaa mindre Interesse. Oplyses skal det, at for den af Rubin og Westergaard betegnede Gruppe II er Fordelingen fra Et- til Fireværelsers Lejligheder henholdsvis 5,8, 36,6, 33,6 og 24,0 pCt.

Betragte vi dernæst Børnenes Aldersfordeling, viser der sig for hver af de 4 Samfundsgrupper, ved Sammenligning mellem 0—5 Aars og 5—10 Aars Børn, den samme Bevægelsesretning fra mindre til

større Boliger til Gunst for de ældre Børn. Værd at bemærke er det, at Overgangen fra To- og Treværelseslejligheder for Gruppe II i Modsætning til Gruppe I er meget betydelig og nok kunde tyde paa en stærkere Indvandring fra To- og Treværelseslejligheder for de faglærte Arbejderes Vedkommende end for Arbejdsmændenes. Utænkeligt var det vel ikke, at Faderens Alder har stærkere Indflydelse paa Indtægternes Størrelse for Svende end for Arbejdsmænd, og at dette Moment kunde fremkalde et stærkere Drag fra To- til Treværelseslejligheder for de første end for de sidste. Ved Siden heraf kan det jo ogsaa mærkes, at den samme Bevægelse gentager sig med stor Styrke i Forholdet mellem Tre- og Fireværelseslejligheder, et Træk, som jo godt harmonerer med hin Antagelse, om end Tallene for Fireværelseslejlighederne ere noget smaa til derpaa at bygge selvstændige Slutninger. Jeg drister mig imidlertid kun til paa dette Punkt at opkaste et Spørgsmaal. Hvis en lignende Undersøgelse foretoges en anden Gang, kan man jo have Opmærksomheden henvendt paa, om Tallene vise lignende Resultater.

Søge vi nu efter denne Digression atter tilbage til den for hele Byen foretagne Undersøgelse angaaende Børnenes Aldersfordeling, frembyder der sig for Aldersklasserne 5—15 Aar omstaaende Tal (se Tabel h) svarende til de i Tabel f meddelte.

Lade vi Blikket glide nedad de i tredje Kolonne anførte Procenttal i Tabel h, komme vi til et Resultat, der frembyder væsenlige Lighedspunkter med de nys fremhævede. Vi staa atter her overfor en betydelig

Tabel h.

				Antal Børn fra 5—10 Aar	Antal Børn fra 10—15 A.	procentvis Forskel mellem Alderskl. 5—10 og 10—15 A.
Lejligheder paa	1	Værelse		1204	792	÷ 34,2
—	2	—		12956	9184	÷ 29,1
—	3	—		5518	4615	÷ 16,4
—	4	—		4078	3652	÷ 10,4
—	5	—		1487	1428	÷ 4,0
—	6	—		883	865	÷ 2,0
—	7	—		575	653	+ 13,6
—	8	—		716	873	+ 21,9

procentvis Fremgang fra den lavere til den højere Aldersklasse i de store Lejligheder og overfor høje negative Tal for Et- og Toværelsers Lejligheder. Men det ses tillige, at den procentvise Overvægt for de ældre Børneklasser her allerede hører op med Lejligheder paa 7 Værelser, medens Skillelinien i de foregaaende Tilfælde laa længere nede mellem 5 og 4 Værelser, og man bemærker endvidere, at der for Lejligheder paa 2 til 4 Værelser, særligt dog for dem paa 3, er en langt stærkere Nedgang i Børnetallet mellem 5 til 10 Aar og 10 til 15 Aar end mellem de to laveste Femaarsklasser og det tiltrods for, at Dødeligheden som bekendt er langt mindre i Børnenes højere Alderslag. Spørges kunde der, om ikke den stærke Udtynding af Rækkerne nedad skyldes en endnu langt stærkere Bevægelse fra mindre til større Lejligheder mellem Børneklasserne 5—10 Aar og 10—15 Aar end mellem de to laveste Femaarsklasser; men hertil vilde imidlertid svare som Modstykke en stærkere Fyldning af Aldersklassen 10—15 Aar for de større Lejligheders Ved-

kommende, noget der netop ikke er indtraadt, idet man tværtimod kan sige, at der i Forholdet mellem Alderen 5—10 og 10—15 Aar for alle Lejlighedsgrupper igennem er et mindre Plus eller et større Minus end mellem Aldersklasserne 0—5 og 5—10 Aar. Den naturlige Forklaring til de indtraadte Forandringer er, at der i Aldersklassen 10—15 Aar gør sig gældende et Moment, som ikke eksisterer for den foregaaende Femaars Klasse eller i alt Fald ikke gør sig gældende med tilsvarende Styrke, og dette kan ikke være andet end en begyndende Udvandring fra Hjemmene.

At dette er saa, bekræftes af Tallene i nedenstaaende Tabel, hvor man for Folketællingsøjeblikket den 1. Februar 1895 finder angivet i Kolonne I Antallet af de i Hjemmet hos Forældrene værende Børn i Aldersklasserne 0—5, 5—10 og 10—15 Aar; i Kolonne II alle andre Børn af samme Aldersklasser og i III Samlingstallet for alle Børn i de nævnte Aldersgrupper.

	I*)	II	III
Børn fra 0 til 5 Aar	31422	5460	36882
— 5 - 10 —	27589	6134	33723
— 10 - 15 —	22198	8378	30576

Det mest iøjnefaldende ved disse Tal er, at medens det samlede Antal Børn synker betydeligt mellem hver Femaars Klasse og den nærmest højere Klasse, stiger Antallet af Børn i Gruppe II ikke alene relativt, men ogsaa absolut. Var Fordelingen mellem Grupperne I og II den samme for Aldersklasserne 5—10 og 10—15 Aar som for den nærmest

*) Herunder Børn i Lejligheder med uangivet Værselesantal.

foregaaende Femaarsklasse, vilde man komme til følgende Tal:

I	II	III
28732	4991	33723
25011	5565	30576

De virkelige Tal for Gruppe II er altsaa for Aldersklasserne 5—10 Aar 1143, og for Aldersklasserne 10—15 Aar 2813 større end de beregnede. Til Forskellen kunde, fraset Ind- og Udvandring, navnlig to Aarsager tænkes at have været medvirkende, nemlig a, en af Forældrenes Død, hvorved Børnene gaa fra Gruppe I til Gruppe II, og b, Udvandring fra Hjemmene. Den førstnævnte Aarsag maa tænkes virkende for bægge Aldersklasser, og den anden væsenligst kun for den ældste Børneklasse, fordi Udvandring fra Hjemmene af Børn under 10 Aar næppe kan være betydelig. Den langt større Tilvæxt i Gruppe II for Aldersklassen 10—15 Aar end for 5—10 Aar, i Forbindelse med den ovenfor berørte, gennemgaaende mindre Tilvæxt eller stærkere Udtynning i Rækkerne mellem 5—10 og 10—15 Aars Alderen end mellem Børnenes to laveste Femaarsklasser, tyder paa en ret stærk Udvandring fra Hjemmene for 10—15 Aars Børn, om end de forskellige samvirkende Aarsager umuliggøre at opløse Resultanten i sine enkelte Bestanddele.

Gaa vi endelig til den højeste Aldersgruppe af de i Hjemmet hos Forældrene værende Børn, bliver Forskellighederne mellem Lejlighedsgrupperne overordentlig betydelige, og Procenttallene for Børnenes Antal i Forhold til Ægteparrene falde fra 48,0 pCt. i de største Lejlighedsgrupper med store Spring lige

ned til 8,9 pCt. for Etværelsesgruppen (se Tabel b). Forklaringsgrunden til disse Forskelligheder ligger for Dagen. De to tidligere væsentlig virkende Momenter: Dødelighed og Vandringer fra en Lejlighedsgruppe til en anden, blive sandsynligvis ved at virke, om end for Dødelighedens Vedkommende inden for beskedenne Grænser. Men de træde fuldstændig i Baggrunden for en tredje Aarsag, hvis Virkning vi allerede have haft Lejlighed til at efterspore paa foregaaende Alderstrin, nemlig Vandringen bort fra Hjemmet. Det maa være den, der væsentlig udtynder Børnenes Rækker i Et- og Toværelses Lejlighederne, saa at Børnetallet fra 10—15 til 15—20 Aars Alderen falder med henholdsvis 66,7 og 57,9 pCt., medens det tilsvarende Tal i Syvværelses Lejlighederne kun synker med 24,3 og i den højeste Lejlighedsgruppe endog kun med 15,1 pCt. Vi ere jo vel vidende om de økonomiske Forholds Indflydelse paa Forældrenes Evne til at holde Børnene i Hjemmet, men det kan jo have nogen Interesse at se dette udtrykt i Tal, der i Hovedsagen bære Mærke af dette Træk.

Landbruget i 1898.

Indledningsforedrag i Nationaløkonomisk Forening
d. 26. Januar 1899.

Af

Rud. Schou,
Landbrugsministeriets Tilsynsførende med Landbrugets
Udførselsforhold.

Det er gentaget til Trivialitet, at Landbruget har daarlige Tider, snart saa ofte, at man begynder at vænne sig til det i sine mere almindelige Betragtninger. Sandt er det imidlertid, desværre, at Landejendommenes Indtægt — Prisen for Varene — er i Tilbagegang, og det stærke Pust af Foretagelsesaand og forhaabentlig forøget Fortjeneste, som Industri og Handel kan opvise i de sidste Aar, har kun naaet Landbruget i begrænset Omfang — Foretagelsesaanden findes lykkeligvis stadig, men den forøgede Fortjeneste er endnu ikke kommet.

For en Næringsvej som Landbruget, er det ogsaa af mindre Betydning at have enkelte gode Aar. Hovedsagen er, at det arbejder i den rigtige Retning og konsoliderer sig overfor Fremtiden — med andre Ord, at det vaagent følger de videnskabelige Forskninger og tekniske Fremskridt og samtidig foretager sin Omsætning paa den fordelagtigste Maade.

For imidlertid at udfinde, hvorvidt dette med Rette kan siges, maa man gaa Noget tilbage i Tiden, og navnlig begynde sin Undersøgelse omkring 1881 — det Aar, som kan betegnes som Overgangsaaret fra Kornavl til dyrisk Produktion.

Tager man Perioden 1875—78 finder man, at der i denne avledes her i Landet 19,6 Mill. Tdr. Korn, 6,4 Mill. Tdr. Rodfrugter og 2,1 Mill. Læs Hø (à 1000 R) og beregnet til en Værdi af c. 294 Mill. Kr.; Udbyttet var pr. Td. Ld. 103,6 Kr. I Perioden 1894—96 avledes aarlig c. 24 Mill. Tdr. Korn (altsaa en Fremgang af c. 4 Mill. Tdr.), c. 41 Mill. Tdr. Rodfrugter (Fremgang c. $34\frac{1}{2}$ Mill. Tdr.) og c. 2,9 Mill. Læs Hø (Fremgang 0,8 Mill. Læs) og beregnet til en Værdi af c. 300 Mill. Kr. og pr. Td. Land af 91,8 Kr. Disse Tal angive ganske tydelig den Væsensforandring, Landbruget er undergaaet. Man lægger navnlig Mærke til den store Forøgelse af Rodfrugtafgrøderne; langt den største Mængde heraf bruges til Kreaturfoder, og man finder ved at beregne, hvormeget der af Rodfrugter har været disponibelt pr. Kreatur daglig i de 7 Vintermaaneder: 1875—78 c. 2,8 R og nu c. 16 R , til hvilket sidste Tal maa lægges Affald fra Sukkerroernes Presning.

Man vil altsaa se, hvor yderst indgribende denne Forøgelse af Rodfrugtavlens er i Landbrugets Økonomi, og man vil endvidere af følgende Oversigt over Forandringen i Arealets Benyttelse fra 1871 til 1896, finde yderligere Bevis for, at der er foregaaet en Svingning i Retning af Tilvirkning af Næringsmidler for vore Husdyr:

Arealet med	forøget □ Mil	formindsket □ Mil
Hvede ..... er		4,1
Rug ..... er	7,8	
Byg ..... er		4,5
Havre..... er	12,5	
Moden Blandsæd..... er	15,8	
Boghvede ..... er		1,5
Bælgsæd ..... er		4,7
Kartofler ..... er	1,7	
Foderroer..... er	12,4	
Sukkerroer ..... er	2,3	
Agerhø ..... er	23,8	

Det samlede Høstareal i Danmark er siden 1871 forøget med c. 61 □ Mil, og medens Arealerne med saadanne Hovedsalgsafgrøder som Hvede og Byg ere betydelig formindskede, ser man at Arealerne med Havre, Blandsæd, Rodfrugter og Agerhø ere stærkt forøgede, altsaa netop hvad man kalder Foderafgrøder. Det er saaledes i Retning af Fremstilling af dyrisk Føde, at Landbruget arbejder og har arbejdet i den sidste Snæs Aar. Bevægelsen giver sig imidlertid ikke Udslag gennem et enkelt Aar — derfor har det været nødvendigt at søge tilbage, og særlig skal jeg fremhæve den fortrinlige Vejledning, som faas gennem Tabelværket over Arealets Benyttelse i Danmark 1896 samt den reviderede Tabel for Høsten i Danmark 1875—96.

Af de tidligere nævnte Tal for Høstudbyttet fremgaar, at der i Danmark nu avles c. $4\frac{1}{2}$ Mill. Tdr. Korn aarlig mere end for 20 Aar siden; men som

bemærket, er dette Merudbytte for en stor Del Fodersæd.

Lægges man indenlandsk avlet Hvede og Rug sammen med Overskudsindførslen, finder man, at den disponible Mængde Brødkorn ikke er forøget siden 1886—96; dog er dette Tal af mindre Betydning, da man ikke har noget Middel til at paavise, hvormeget heraf der anvendes til Menneskeføde, og meget betydelige Mængder vides at anvendes i andre Øjemed.

Af uformalede Kornvarer (undtagen Majs) har der været disponibelt siden 1886—96 omkring 4000 Mill. t aarlig; desværre har Tiden ikke tilladt mig at komme ind paa en nærmere Undersøgelse af dette Forholds mange forskellige Sider, men af Betydning er det at erindre Majsindførselens Stigning fra 1886—96: 150 Mill. t , og i det sidste Landbrugsaar: 866 Mill. t , saaledes at der herigennem kommer en Forøgelse af Kornmængden, som dog langt overvejende er anvendt til Fedning af Svin.

Endnu et Forhold skal jeg tillade mig at paapege, nemlig Overgangen til Anvendelsen af Oliekager i Stedet for Klid.

I Landbrugsaaarene var Overskudsindførslen:

	1886—96	1896—97	1897—98
Klid.....	190,4	147	126
Oliekager.....	143,5	231,3	288,9

Der er altsaa en stærk Bevægelse af at erstatte Klid med Oliekager og dermed Indførelse af en

mere økonomisk Foderblanding. Og særlig interessant er det at lægge Mærke til, at Landbruget meget vel forstaar, ikke alene at give Foderet en rationel Sammensætning, men tillige at vælge de pekuniært fordelagtigste Foderstoffer. Regner man efter den tyske Beregning af Foderstofværdienheder (kvælstofholdige Stoffer 3, Fedt 3 og kvælstoffri Extraktstoffer 1) finder man, at en Foderværdienhed har kostet i 1898

For Hvedeklid.....	4,25 Øre
— Hørfrøkager.....	3,99 —
— Rapskager.....	4,25 —
— Solsikkekager.....	3,33 —
— Bomuldsfrøkager.....	2,65 —

Og efter de indkomne Beretninger synes man med Bestemthed at kunne konstatere, at Forbruget af Oliekager væsentlig udgøres af de to billigste Sorter: Solsikkekager og særlig Bomuldsfrøkager.

Dette er et yderligere Bevis paa, at man har forstaaet at gøre Overgangen til — ikke alene den dyriske Produktion, men til den økonomisk-dyriske Produktion, og det er egentlig det, som kan fremhæves som ejendommeligt for de senere Aar, maaske navnlig det sidste.

Landbruget har gjort Vendingen fra Kornavl, og det er nu ved at tage denne Vending rationelt. Det gaar her som naar en hversomhelst ny Virksomhed tages op, det gælder først og fremmest om at faa den i Gang, og dernæst, naar Tiden bliver dertil, at foretage den finere Færdiggørelse, at gennemgaa hvert enkelt Punkt i Tilvirkningen og se om der kan indføres Forbedringer og Besparelser.

Gennemgaar man Landbrugets Virksomhedsgrene i det forløbne Aar, vil man bemærke en stigende Interesse for Planteavl, som dels har givet sig Udslag i Nedsættelsen af Udvalg, dels gennem Foredrag og Indførelse af Gødningsforsøg paa omkring 200 enkelte Gaarde, for at opnaa Kendskab til, hvilken Gødning der i hvert enkelt Tilfælde skal anvendes. Forbruget af Kunstgødning er i stadig Fremgang — jeg skal nævne, at det omtrent er fordoblet i Løbet af de sidste 5 Aar, og det er i fortsat Stigning. Dette er et glædeligt Bevis paa, at der er Fremgang i Planteavl og Interesse herfor. Og netop gennem en paa fornuftige Fremgangsmaader baseret Forøgelse af Udbyttet af vore til Landbrugsformaal anvendte 468 □ Mil, vil der tilføres Landet en stadig Indtægtsforøgelse.

Af Oplysninger angaaende Forandringer i Areal-ets Benyttelse i sidste Aar synes at fremgaa, at Hvedearealet er noget forøget, særlig paa Sjælland, Rugarealet synes i tilsvarende Grad formindsket, Arealet med Byg at være i ret stærk Tilbagegang, navnlig i Jylland, og Havre samt Blandsæd indtager et større Areal. Staldfoder dyrkes i stigende Mængde og af Meddelelser fra 89 Landmænd fremgaar, at Roeararealet er betydeligt udvidet, medens 15 udtale som deres Formening, at der er Stilstand, og kun 4 formode en Tilbagegang.

Husdyrbruget er i jævn Fremgang og gennem Konkurrencer imellem de enkelte Besætningers Ydeevne og Avlsværdi har man ogsaa her paabegyndt den finere Afpudsning af Systemet, ligesom der

igennem de saakaldte »Kontrollforeninger« tilvebringes Indseende i de enkelte Individets Produktion.

Paa Mælkeribrugets Omraade iagttager man, foruden den jævne Fremgang, Indførelse af Sammenligninger imellem Produktionsomkostninger ved Mælkenes Omsætning til Smør, en Foranstaltning, som gennem de allerede indsamlede Oplysninger viser sig at være paatrængende nødvendig, og som er taget op med betydelig Kraft. Altsaa ogsaa her Bestræbelser i Retning af Økonomi og Merudbytte.

Brugen af Maskiner breder sig hvert Aar og medfører Besparelser i Arbejdsudgift, som i mange Tilfælde er ret betydelig, ligesom Mangelen paa Arbejdskraft i adskillige Egne ligefrem tvinger til Anskaffelse af Maskiner.

Haand i Haand, eller maaske rettere som dybere Begrundelse for Indførelsen af en mere økonomisk Drift, gaar Trangen til mere Oplysning. Landbruget vil vide Besked om de Ting, det har med at gøre, netop i Erkendelse af, at Kundskab er Magt — Magt, som sikrer den økonomiske Selvstændighed.

Dette kunde forstaas saaledes, som om det udelukkende er en materiel Trang, som giver sig Udslag, hvad man dog ingenlunde kan sige. Men selvfølgelig ville de Mænd, som drive et Erhverv, hvis Varers Salgspriser ere nedadgaaende, søge at danne sig et økonomisk selvstændigt Grundlag samtidig med den aandelige Udvikling, og Erfaringen her i Verden godtgør da ogsaa, at en vis Grad af økonomisk Uafhængighed er Betingelsen for høj social Dannelse.

I det forløbne Aar har man paa adskillige Omraader set fremhævet Ønskeligheden af Oprettelse af

Uddannelsesanstalter for de Mænd, som Ansvaret for Landbrugets tekniske Tilvirkning paahvile, og en ret indgaaende Forhandling har udspundet sig herom; tillige er der med Held paabegyndt Afholdelsen af Kursus for praktiske Landmænd, ligesom de aarlige Møder ved de større Landboskoler vinde stigende Tilslutning og behandle en Mængde aktuelle Spørgsmaal ret indgaaende. De Impulser, som herigennem gives, ere selvfølgelig af omfattende Betydning saavel for Deltagerne som for deres Omgangsfæller.

Høsten af Kornafgrøderne har i 1898 omtrent naaet et Middeludbytte, Høet har givet over Middel og Rodfrugterne betydelig under. Men hertil er at bemærke, at det regnfulde Vejr har vanskeliggjort og fordyret Arbejdet, ligesom en Del af Høet, navnlig det tidligslaaede, tog Skade. For Kornhøsten var Vejret derimod glimrende.

Uheldige Vejrforhold ved Saaning, Brakbehandling og ved Roernes Pasning er imidlertid en Ulæmpe af stor Betydning og er en særdeles følelig Udgiftsforøgelse. Og endvidere medførte Vejrforholdene en mangelfuld Udvikling af Kornet, saaledes at der var forholdsvis mange smaa Kjærner. Udtrykket Middelhøst maa derfor forstaas som en stærkt fyldende Høst med forholdsvis rigeligt Kærneudbytte, men af noget mangelfuld Kvalitet som Salgsvarer. For de Jorder, som ikke sælge Korn — og det er jo langt den største Del af Landet, har Kvaliteten mindre Betydning, men ved Salget har den afgørende Indflydelse paa Prisen, og da netop de Jorder, som sælge Korn, have en Hovedindtægt af Sukkerroerne,

som slog meget fejl i Aar, og tillige regnfuldt og koldt Vejr forulæmper Arbejdet mest paa de sværere Jorder, kommer man til det Resultat, at Aaret 1898 har været ugunstigst for de sværere Jorder paa den sydlige Halvdel af de danske Øer.

Derimod har Aaret været langt bedre for de lettere Jorder, og det er jo saa meget glædeligere, som disse netop ligge i den Landsdel, som har lidt størst Skade af den for Udførsel af levende Kreaturer vanskeliggjorte Afsætning.

Hvedeprisen har i Gennemsnit af hele Aaret været omkring 1 Kr. højere pr. 100 Ø end i 1897, som atter var c. 80 Øre højere end i 1896. Desværre har i 1898 Prisen i sidste Kvartal været henholdsvis 85 og 20 Øre lavere pr. 100 Ø end i 1897 og 1896, og da Landmændene vist sælge mest i dette Kvartal, fremgaar det af Tallene, at Indtægten ved Salg af Hvede har været betydelig mindre end Aaret forud.

Prisen paa Byg synes derimod i sidste Kvartal 1898 at have været lidt (13 Øre) højere end i 1897; her spiller imidlertid Kvaliteten en saa stor Rolle, at Sammenligningen vanskeliggøres.

Rugen viser nogen Prisfremgang (54 Øre) imod 1897, hvorimod Havre har været 39 Øre lavere i Pris. Der kan maaske nok med ikke ringe Berettigelse rejses Indvending imod at nøjes med en Sammenligning af et enkelt Kvartal. Gennemsnitsprisen for hele Aaret giver imidlertid et ganske fejlagtigt Billede af Prisernes Indflydelse paa Landbrugets Omsætning, og Reglen turde være, at de Landmænd, som sælge Vintersæd og Byg, væsentlig afsætte det inden Nytaar,

hvorimod mulig en ikke ringe Mængde Havre sælges senere paa Vinteren.

Udbyttet af Kreaturholdet er Hovedfaktoren i Landbrugets Aarsoppgørelse. Grundlaget herfor har været en knap Foderbeholdning fra Høsten 1897, saa knap, at Kreaturerne mange Steder maatte paa »Græs« inden der var en blot nævneværdig Antydning af Græs. Tilskudet af Kraftfoder var derfor stort og medførte betydelig Extraudgift. Saa kom Sommeren med overordentlig rigelig Græsvæxt over saa at sige hele Landet, og derved fremkaldtes en meget stor Forøgelse af Smørproduktionen.

Tager man Landbrugsaaaret 1897—98, finder man en Udførsel af dansk Smør af 109 Mill. t imod 92,3 Mill. t i 1896—97 — altsaa en Forøgelse af c. $16\frac{1}{2}$ Mill. t . Og af disse kommer alene c. 10 Mill. t paa Juli Kvartal og c. 4 Mill. t paa Oktober Kvartal 1897. Den rigelige Græsning har altsaa givet sig Udslag i c. $8\frac{1}{4}$ Mill. Kr. Brutto! Man maa ikke forglemme at lægge Mærke til, at denne Forøgelse er fremkaldt af et Foderæmne som Græs, der ikke kunde finde anden Anvendelse end til Kreaturfoder — Forøgelsen af Udbyttet har altsaa ikke medført Udgifter til Indkøb af Kraftfoder. Dette er et Lyspunkt for 1898. Smørprisen har været dalende. Efter Gennemsnit af hele Aaret 2 Øre under 1896—97; men tager man Prisen og Udførslen kvartalsvis, kommer man til en endnu lavere Pris, nemlig 3,38 Øre pr. t under forrige Landbrugsaar. Dette Tal maner til Eftertanke, særlig da Udgiften til Foderstoffer have været en Del større end 1896—97 — vist i Alt omkring 2 Millioner Kroner Merudgift.

Udførslen af dansk Flæsk er gaaet ned fra 147 Mill. £ i 1895—96 til 133 Mill. £ i 1896—97 og 115 Mill. £ i 1897—98. Samtidig med denne Nedgang i Udførslen er Prisen steget henholdsvis 7 og $1\frac{1}{2}$ Øre pr. £ .

Det er ofte fremsat som en Antagelse, at Danmarks Tilførsel er medbestemmende ved Priserne i England, og saaledes, at Mindretilførsel forhøjede Prisen og omvendt. Det er ifølge Sagens Natur vanskeligt at finde en absolut afgørende Begrundelse for Prissvingninger; dog kan man ikke undgaa at fæste sig ved den Samstemning, som synes at være, dels i Flæskeprisens ovenfor nævnte Opgang og dels i følgende Tal:

	Oktober Kvartal	Januar Kvartal	April Kvartal	Juli Kvartal
	Mill. £	Mill. £	Mill. £	Mill. £
Udførsel af Smør 1896-97	19,3	23,8	29,0	20,3
— — 1897-98	23,2	25,8	30,0	30,0
Pris 1896-97	100,79	93,08	80,77	89,31
— 1897-98	95,77	92,77	79,15	82,69
Prisdifference mellem 18 ⁹⁶ / ₉₇ -18 ⁹⁷ / ₉₈	÷5,02	÷0,31	÷1,62	÷6,62

En Forøgelse af Udførslen af dansk Smør med 4 Mill. £ og en Prisnedgang af 5 Øre, og ved Forøgelse i et Kvartal med c. 10 Mill. £ en Nedgang af c. $6\frac{1}{2}$ Øre. Man standser uvilkaarlig ved disse Tal og tænker, at her ligger mulig en Sag af Betydning. Forinden man imidlertid slaar Noget fast, vil en langt grundigere Undersøgelse være at foretage,

men skulde det vise sig, at Forholdet virkelig forholder sig saa, at en Mindreudførsel fra Danmark kan forhøje vor Exportpris og det ved Beregninger kan godtgøres, at Prisforhøjelsen er saadan, at det betaler sig at formindske Produktionen, da kan man snart vente at se Landbruget — vaagent som det er — gøre en ny og hurtig Vending.

Danmark deltog med følgende Andele i Englands Forsyning med Smør, Flæsk (Baçon) og Æg:

	1896	1897	1898
Smør	41 pCt.	41 pCt.	45 $\frac{1}{2}$ pCt.
Flæsk (Baçon).....	27 —	20 $\frac{1}{2}$ —	18 —
Æg	12 —	12 $\frac{1}{2}$ —	14 —

Det kunde synes ejendommeligt, om en Mindretilførsel af 18 Millioner £ Flæsk skulde have en Prisforhøjelse til Følge, naar den samlede Indførsel til England udgør, som Gennemsnit af 1897 og 1898, c. 550 Mill. £ ; mere sandsynligt ser det ud, at en Forøgelse af Smørudførslen fra Danmark med 16 $\frac{1}{2}$ Mill. £ kan influere paa Prisen, idet Englands Smørindførsel i Gennemsnit af 1897 og 1898 var c. 330 Mill. £ . Det er dog sikkert ikke rigtigt at tage Tallene for den samlede Indførsel, thi Konkurrencen finder ikke Sted imellem alle de forskellige Slags Flæsk og Smør, men indenfor de Kvaliteter, som have de samme Købere, og deri kan mulig Forklaringen søges, hvis det skulde vise sig, at der er Forbindelse imellem Pris og Tilbud af dansk Smør og

Flæsk. Vort Flæsk konkurrerer ikke direkte med Amerikas 415 Mill. R Flæsk og ejheller — i alt Fald kun i ringe Udstrækning med Australiens og Amerikas 43 Mill. R Smør og med en stor Del af de fra forskellige Lande ankomne 27 Mill. R .

I denne Forbindelse skal jeg dog tillade mig at minde om, at man maa gøre en bestemt Adskillelse imellem en naturlig og kunstig Produktionsforøgelse. Den Forøgelse af Smørtilvirkningen, som sidste Sommer fremkaldtes af den meget rigelige Græsvæxt, maa kaldes naturlig, medens Vintersmørproduktionen og Flæskefremstillingen maa benævnes kunstig, naar man dertil anvender betydelige Mængder indført Korn og Foderstoffer.

Man maa ogsaa tage i Betragtning, at det gaar nutildags med Landbruget som med Industrien — der er en Mængde faste Udgifter til Forrentning, Assurance, Folkehold, Driftsmateriel og lign., som skulle udredes, og ikke paavirkes meget af den større eller mindre Produktion, og Udgiften hertil for hver Mængdeenhed af fremstillede Varer bliver selvfølgelig mindre ved en større Omsætning — ganske særlig fordi Landbruget som Helhed kan siges nu at have indrettet sig paa den større Produktion.

En nøjere Undersøgelse paa den ene Side af Grunden til Prissvingningerne og paa den anden Side af Produktionsudgifterne ved en større og ved en mindre Produktion, vil kunne give en god Antydning af, hvad der er at foretrække. Og nu er det netop saa heldigt, at det forløbne Aar kan paavise en stigende Interesse for Regnskabsføring — dette Landbrugets meget svage Punkt. Mange Aar ville

sikkert gaa, før et blot nogenlunde tilfredsstillende Regnskab gennemføres i Landbruget, men allerede en Sammenstilling af Produktionspriser for et forholdsvis ringe Antal Ejendomme vil være vejledende i høj Grad.

For Kødproduktionen var 1898 et ejendommeligt og uheldigt Aar. Medens vor Udførsel af levende Kvæg i tidligere Aar har andraget c. 80,000 Stkr., gik den i Landbrugsaaet 1897—98 ned til 52,000 Stkr., og samtidig steg Udførslen af Kød og Kødvarer samt Affald fra 19 Mill. £ i 1896—97 til godt 32 Mill. £ i 1897—98. Denne gennemgribende Forandring skyldes, at Tyskland den 1. Marts indførte Prøve med Tuberkulin for alle indførte Kreaturer og Tilbagevisning eller Tilintetgørelse af de reagerende. En saadan Anvendelse af Tuberkulinprøven er et Misbrug, idet Reaktionen kun angiver, at der et eller andet Sted i Dyret findes Tuberkelbaciller, men ikke i hvilket Omfang. Tyskland opretholder da ogsaa fornuftigvis fremdeles sin sædvanlige Kødkontrol og anvender kun Tuberkulinprøven paa Slagtedyr, som indføres fra Udlandet.

Der existerede allerede længe forinden den tyske Tuberkulinprøves Indførelse et dansk Forbud imod Indførelse af klovbærende Dyr fra Tyskland; dette opretholdtes og Tilbageførsel af reagerende Dyr var derved forhindret. Derigennem var det muligt at forhindre Udførsel af Kød af Dyr, som i tyske Karantainestationer havde reageret for Tuberkulinprøven og vor Kødudførsel hæmmedes ikke af det af den slesvigske Regeringspræsident udstedte Forbud imod Indførsel af saadanne Dyrs Kød til Tyskland.

Til den tyske Tuberkulinprøve kom den 15. November den danske Regerings, af et Udbrud af Mund- og Klovesyge i Vejle Amt foranledigede, Forbud imod Udførsel af levende Dyr fra Jylland, et Forbud, som hævedes den 23. Januar 1899. Jylland var saaledes i de sidste 6 Uger af 1898 ganske afskaaret fra Udførsel af levende Kvæg til Tyskland, og maatte slagte de hertil bestemte Kreaturer.

Omstændighederne have altsaa tvunget os ind paa Export af Kød i Stedet for Udførsel af levende Kreaturer. En saadan Overgang gøres selvfølgelig ikke uden Tab, men heldigvis vare vi allerede i god Tid forberedte paa Forandringen, og der var — til dels med Statsunderstøttelse — bygget Kvægslagterier i saadant Omfang, at den fornødne Slagteplads var disponibel, samtidig med at der blev Brug for den. Og medens Slagtningen og Kødets Behandling i Begyndelsen var ret mangelfuld, viste man sig hurtig i Stand til at efterkomme de Fordringer, som stilledes af Køberne.

I den tyske Rigsdag kan i den nærmeste Tid ventes forelagt et Forslag til Lov om Indførelse af almindelig Kødkontrol; der er dog Grund til at antage, at Bestemmelserne ikke ville hæmme vor Udførsel, men paa den anden Side synes Amerikas Adgang til det tyske Kødmarked samtidig at ville blive lettet, saaledes at man maa befrygte, at der herved paaføres os en ny Konkurrence.

Tilvirkningen af Pølser har som Følge af Udførseisvanskelighederne taget stærkt Opsving her i Landet — og vor Udførsel til Tyskland har vakt Opmærksomhed, saaledes at man kan befrygte For-

anstaltninger herimod. Det forekommer mig at gaa i den Retning, at Tyskland vil lette Pøsemagerne Tilvejebringelsen af Raamaterialier, og derved muliggøre, at Pølser, som i Tyskland er en saa stor Forbrugsartikel, tilvirkes i Indlandet.

Paa Grund af disse Forhold gaar Kreaturfedningen tilbage, hvilket er særlig føleligt for de Egne i Jylland, som frembringe Ungkvæg til Brug for Federne.

Vor Udførsel af Heste er i 1897—98 gaaet tilbage til omkring det Normale, idet man ikke kan regne med Aaret 1896—97, som udførte exceptionelt mange Heste, flere end vi kunne undvære.

Æggeproduktionen er i Tiltagende. Udførslen af danske Æg udgjorde 11,2 Mill. Snese i 1896—97 og 13,2 Mill. Snese i 1897—98. Priserne vare lidt højere og Kvaliteten synes at være i god Fremgang tiltrods for, at et stort Antal Producenter endnu mene at tjene deres egen Fordel ved at spekulere med Æggene.

Ved at sysle med Statistiken, saavel den danske som den engelske, er det ofte, at man kommer til at ønske, at vor Handelsstatistik var maanedlig, og at den kom nogle faa Dage ind i Begyndelsen af den følgende Maaned. Jeg er ikke ubekendt med, at en saadan Forandring vil være bekostelig, men Betydningen heraf vil være meget stor; man vilde derved være i Stand til hurtigt og nøje at kunne følge Bevægelserne, og det vilde meget bidrage til at klargøre Virkningen af indtrufne Begivenheder. Jeg skal dog ikke komme nærmere ind paa dette Punkt, da Statens statistiske Bureau selvfølgelig har

overvejet Muligheden af en saadan Forandrings Gen-
nemførelse. Skulde man ikke kunne naa saa vidt,
vilde det have sin store Betydning om Kvartals-
oversigterne over Ind- og Udførsel angav fra og til
hvilke Hovedlande Varerne vare ind- eller udførte;
herigennem vilde man i Aarets Løb allerede kunne
faa mangan værdifuld Oplysning.

Den Del af Lovgivningsarbejdet i det sidste Aar,
som direkte angaar Landbruget, har væsentlig taget
Sigte paa at fremskaffe Betingelserne for den øko-
nomiske Produktion. Loven om Handel med Gød-
nings- og Foderstoffer indeholder Bestemmelse om,
at industrielt behandlede Gødningsskifter skulle led-
sages af Oplysning om en Del forskellige Forhold,
som have Indflydelse paa Varens Brugsværdi, medens
lignende Oplysninger som Regel ogsaa skulle afgives
angaaende industrielt behandlede Foderstoffer. Ga-
rantien kan dog for disses Vedkommende bortfalde,
naar Overenskomst herom er oprettet med Køberen.
Det vilde være for tidligt allerede nu — Loven traadte
i Kraft den 1. Januar — at udtale nogen Mening
om, hvorledes Loven vil virke. For Gødningsskifterne
er der dog al Grund til at antage, at Loven vil have
den tilsigtede Virkning, nemlig at hæmme Salg af
Kunstgødninger paa Grundlag af en særlig tillukkende
Benævnelse eller særlig veltalende Forklaring til en
uforholdsmæssig høj Pris.

For Foderstofferne synes der at herske Enighed
hos Købmandsstanden om at formaa Køberne til at
afstaa fra Garantidokumenterne. Det vil først med

Tiden vise sig, hvorvidt Landbruget som Helhed vil gaa ind herpaa, jeg tror det næppe.

En anden Lov, som tager Sigte paa at tilvejebringe et Grundlag for billigere Omsætningsmidler, er Loven om landøkonomiske Forskudsforeninger, efter hvilken der af Statskassen kan udlaanes et Beløb af 5 Millioner Kroner til Dækning af Landbrugets Driftsudgifter, Ogsaa denne Lov er — om end udkommet 3 Fjerdingaar før den ovenfor berørte, af for ny Dato til, at man kan udtale sig om dens Betydning. Den er hidtil kun benyttet i forholdsvis ringe Omfang — der er til 24 Foreninger bevilget Laan til et Beløb af c. 700,000 Kr., og endvidere ere Vedtægterne for 7 Foreninger stadfæstede. Af disse 31 Foreninger ligge 29 i Jylland, 1 paa Fyen og 1 paa Bornholm. Det er dog ingenlunde udelukket, at Udlaanet vil tage Fart og at det saaledes vil vise sig, at Loven afhjælper et virkeligt Savn, derved at den byder Landbruget Adgang til ved Hjælp af billige Penge at gennemføre saadanne Foranstaltninger som Forbedring af Besætningerne, Anvendelse af Kunstgødning, kraftigere Fodring og lign., hvilke det tidligere af Mangel paa disponible Penge har været afholdt fra.

Endvidere skal nævnes Loven om Foranstaltninger til Bekæmpelse af Tuberkulose hos Hornkvæg, hvorefter der er bevilget 100,000 Kroner til Støtte for Kvægejere, som ønske at benytte Tuberkulin. Tillige indeholder Loven Bestemmelse om, at levende Hornkvæg kun maa indføres til de af Landbrugsministeriet fastsatte Steder og imod at de inden 5 Dage efter Ankomsten prøves med Tuberkulin;

de reagerende Dyr skulle da enten tilbagevises eller føres til offentligt Slagtehus. Dyr, som indføres til Slagtning, skulle ikke prøves med Tuberkulin, men de skulle slagtes inden Forløbet af 10 Dage efter Indførslen.

Loven bestemmer endvidere, at Køer med Yvertuberkulose skulle dræbes, imod Erstatning fra Statskassen af $\frac{1}{4}$ af Dyrets Slagteværdi. Kødet udleveres til Ejeren, for saavidt det ikke findes utjenligt til Menneskeføde, i hvilket Tilfælde der for det kasserede yderligere betales halv Erstatning.

I Henhold til samme Lov maa der ikke fra Mejerier til Kreaturføde udleveres Mælk og Kærnemælk, som ikke har været opvarmet til 68° R., ligesom ingen Mælk maa indføres til Landet, medmindre det godtgøres, at den har været opvarmet til samme Temperatur.

Af særlige Ønsker om Lovforanstaltninger, som ere oppe i Landbruget skal — foruden Skatteomlægningen og Forslaget om Jord til Landarbejdere — særlig nævnes: en Revision af Husdyrloven, Foranstaltninger imod Oldenborrer, Oxebremsen samt for Bekæmpelse af Ukrudt.

Forinden jeg slutter denne Oversigt er der en enkelt Side af Landbrugets Virksomhed, som jeg skal pege paa, nemlig det overordentlig store og ulønnede Arbejde, som udføres Landet over i de talrige enkelte Foreninger og Sammenslutninger, et Arbejde, som ganske sikkert i meget høj Grad har været Aarsag til Fremgangen. Det danske Landbrug organiserer sig i stedse fastere Rammer, og herigennem muliggøres det at udøve Paavirkning i be-

stemte Retninger og at berede Vejen for Forfølgelsen af et bestemt Maal. Uden saadant Fællesarbejde vilde det have været umuligt at faa Alle med, thi det er mange selvstændige Bedrifter her er Tale om — omkring 150,000.

Et meget nærliggende Spørgsmaal, efter at nu forskellige Forhold, Landbruget vedrørende, ere omtalte, er hvorledes Landbrugets Status egentlig er. Tal herfor kan ikke gives, men man har vist Ret i at antage, at de senere Aar betegne nogen Fremgang, forsaavidt som Besætninger, Driftsmateriel og mulig tillige Jordens Frugtbarhed forøges og, som gentagende berørt, Produktionen arbejder sig frem i økonomisk Retning. En lille Antydning af den nuværende Stilling kan findes deri, at medens Gælden til de Kreditforeninger, som laane ud til Landbruget, i $18^{95}/_{96}$ — $18^{96}/_{97}$ steg 8,6 pCt., steg Gælden i $18^{96}/_{97}$ — $18^{97}/_{98}$ kun 3,6 pCt., hvorimod Gælden til Kreditforeninger, som laane ud i københavnske og Købstads Ejendomme, steg henholdsvis 3,2 og 5 pCt.

Disse Tal give dog kun en svag Antydning, dels fordi Kreditforeningerne kun delvis adskille deres Virksomhed imellem Laan i egentlige Landejendomme og i andre Arter af Ejendomme, men væsentlig fordi man af Laanesummerne til Kreditforeningerne ingen Oplysning faar om de sekundære Prioriteter.

Nu at dømme om Aaret 1898 er for tidligt; thi vel er Mindreindtægten for Smør, sammenlagt med Merindtægten for Flæsk og Æg, c. 5 Mill. Kroner, sammenlignet med Priserne i forrige Aar, men Høst-udbyttet kan og har rimeligvis rigelig dækket Min-

dreindtægten. Man maa erindre, at Forskellen af Høstværdi i de sidste 5 Aar udgøre det store Beløb af 58 Mill. Kroner.

Naar man tager alle Forhold, Landbruget vedrørende, i Betragtning, tør man dog nok udtale den Antagelse, at dets økonomiske Stilling er i nogen Fremgang; dog herfra og til at betegne Landbruget som et særlig indbringende Erhverv, er der et langt Spring. Alene det at mene at kunne konstatere, at Forholdene have formet sig saaledes, at Landbruget, trods megen Modgang og stærke Prissfald, er i fuld Overensstemmelse med og Forstaaelse af Forholdene, er imidlertid saa glædeligt, at man tør sige, at det danske Landbrugs Stilling er til Ære for vort Land, og Aaret 1898 er en yderligere Bekræftelse heraf.

Vil man nu til Slutning forsøge at se ud i Fremtiden, da kan man ikke undlade at tænke paa de usikre Udsigter, som der er for vor Kødafsætning til Tyskland; dog maa man med Rette kunne vente sig Noget af den Protest imod Vanskelighederne for Tysklands Kødforsyning, som har givet sig Udslag saavel i Henvendelser fra de enkelte Byer, som i de sidste Dage fra Repræsentanter for tyske Købstæder paa et i den Anledning afholdt Møde, som nærmest tager Sigte paa Indførsel af levende Kreaturer.

Vore andre Produkter — Flæsk, Smør og Æg — gaa langt overvejende til England, og dette Lands Indførsel af disse Varer er heldigvis stadig i Fremgang. Indførslen af Kød (levende Kreaturer undtaget), Flæsk m. m., udgjorde i Aaret 1896 26,8 M pr. Individ, i 1897 29,3 M og i 1898 32,2 M , af Smør henholdsvis 7,7, 8,0 og 8,3 M , og af Æg 40, 42 og

43 Stk. England synes altsaa endnu ikke at være overmæt, og da det er en Kendsgerning, at Fordringerne til Fødemidlernes Velsmag stige i samme Grad som Adgangen til den bedre Kvalitet lettes, tør man vel nok haabe, at Danmark, ved stadig at arbejde paa Kvalitetens Forbedring, kan holde sin gode Stilling i det engelske Marked og finde Afsætning for sine Varer til de højeste Priser. De andre Lande ville nok forbedre deres Varer, men det staar til Danmark at vedblive med Fremgangen og at udnytte sin gunstige Beliggenhed saaledes, at om end Konkurrenterne naa frem, Danmark dog beholder sin ledende Stilling og tager Førerpræmien hjem.

Den mørke Sky, som viste sig for nogle Aar siden, da Tanken om det »større Storbritannien« blev sat frem, er dreven bort og synes for Tiden, da Parolen er den »aabne Dør«, næppe at have Udsigt til at faa den gunstige Vind, som kan bringe den i truende Forbindelse med vort Afsætningsomraade.

Landbruget ser saaledes fortrøstningsfuldt paa Fremtiden og haaber paa, at ikke pludselige Omvæltninger skulle gribe forstyrrende ind i dets rolige, maalbevidste Arbejde for at opbygge den Selvstændigheds Bygning, til hvilken Grunden blev lagt for over 100 Aar siden, og paa hvilken det siden den Tid Aar for Aar har føjet Sten paa Sten.

Nationaløkonomisk Forening.

Møde d. 26. Januar 1899.

Landbrugsministeriets Tilsynsførende med Landbrugets Udførselsforhold, Hr. Rudolf Schou, holdt det ovenfor meddelte Foredrag om Landbruget i det forløbne Aar, og dertil knyttede der sig følgende Diskussion:

Kontorchef Schovelin udtalte sig omtrent saaledes: Det er adskillige Aar siden, at Nationaløkonomisk Forenings daværende Formand, Etatsraad Levy, advarede mod vedblivende at følge den økonomiske Politik, som i det væsentlige kun lagde an paa at købe saa meget som muligt fra Udlandet, og han spaaede rigtigt, at der vilde komme en Depression i vort økonomiske Liv, en almindelig Nedgang, som særlig kom til at gaa ud over Landbruget. Man begyndte nu at fatte mere Interesse for Exporten, og man gik næsten til den modsatte Yderlighed, idet Staten satte et meget kostbart Apparat i Gang for at fremme vor Udførsel. Der er to Maader, hvorpaa man kan skabe Export: man kan gøre sine Varer bedre og dermed lettere sælgelige, og man kan bringe dem billigere frem til de fremmede Markeder. I begge Retninger har Staten

hos os intet forsømt, men mest er der dog gjort for Konsulentinstitutionen; medens man i andre Fag selv maa sørge for at skaffe sig Kendskab til sin Profession, have Landbrugerne altid deres Konsulenter at ty til, naar der er noget galt paa Færde. Det vilde nu være ret naturligt, om man efter alt dette saa et godt og glædeligt Resultat for Landbruget; men i Modsætning til Indlederen se Landmændene jo alt andet end lyst paa deres egen Fremtid, ja de paastaa selv, at de ere paa Armodens Rand. Imidlertid er det jo saa, at i alt Fald Mængden af Landbrugets Udførselsprodukter er stegen betydeligt i de senere Aar. Naar nu Salgsmængden er stegen og Indtægten med den, og der dog er Grund til Klage, ligger det nær at spørge, om der ikke er noget andet i Vejen, om det ikke er galt fat med Driften. Det har i saa Henseende interesseret mig at høre, at man har paabegyndt regnskabsmæssige Forsøg, som godtgøre, at Driftsomkostningerne ere meget forskellige. Hvorom alting er, bliver det altsaa et Spørgsmaal af største Betydning, om der ikke er et Misforhold mellem Driftsomkostningerne og de opnaaede Salgspriser. — Men der er jo ogsaa en helt anden Forklaring mulig. Det kan tænkes, at Landbruget vel som saadant, d. v. s. som økonomisk Virksomhed, betaler sig, men at Misèren stammer fra, at andre Udgifter end Driftsudgifterne — Forrentningsomkostninger, Leveomkostninger — ere uforholdsmæssig høje. Der er forskellige reelle Momenter, som tyde paa, at Landbrug nu til Dags i Virkeligheden ikke er nogen slet Forretning. Herpaa tyder bl. a. det betydelige Salg af Korn til gode Priser, som har fundet Sted i de seneste Aar. Efter hvad der er kommet frem i den seneste

Tid, er Danmark ikke mere saa udelukkende et Smør- og Flæskeland som før; Kornsalget har hævdet sin Betydning og vil formentlig gøre det endnu mere i Fremtiden. Paa den anden Side ere Foderstofferne blevne billigere, og i det hele taget har den sidste Sæson været ret indbringende for de Landmænd, der have forstaaet at handle. — Hvis det nu forholder sig saaledes, at Landbruget som økonomisk Virksomhed virkelig har givet et godt Udbytte, da maa Grunden til Klagerne, som alt nævnt, søges enten deri, at Forrentningsudgifterne ere for høje, eller deri, at der bruges for meget. En stor Del af Ulykken er formentlig at føre tilbage til Maaden for Prioritetslaanene; disse ere ikke blevne amortiserede hurtigt nok, saa at de endnu ligge tilbage som en Grundbyrde, der ikke er til at komme af med.

En anden Side af Sagen er Forholdet til det engelske Marked. Hvor længe vil vi kunne glæde os ved den store Afsætning til England? Vort Landbrug lægger jo overvejende Vægt paa Produktionen af Smør og Flæsk, — men hvor stor er disse Varers Bæreevne? Som et enkelt uheldigt Varsel i saa Henseende kan nævnes, at der er under Opsejling en engelsk Parlementsakt om en Række Begunstigelser til et nyt stort Foretagende »Imperial market and Store«, hvis Formaal det er midt i London at anlægge et Kvægtorv og en Markedshalle for Afsætning af Kvæg, Kød, Flæsk og Smør, alt af engelsk Oprindelse eller fra engelske Kolonier. Selskabets Kapital er foreløbig kun 2 Mill. £, men da Kapitalen skal omsættes saadan noget som en Gang ugentlig, vil man se, at med tre Ugers omsat Kapital er man oppe paa en Værdi, der er lige saa

stor som hele Danmarks Smørudførsel. — Indlederen gik meget let hen over Mr. Chamberlains Kolonialplaner; men selv om der for Øjeblikket er en kraftig Stemning imod Told paa Smør og Flæsk i England, er det dog ikke umuligt, at denne Stemning vil vende sig den Dag, da Kolonierne ere blevne saa leveringsdygtige, at de kunne skaffe England, hvad det behøver af disse Varer. — Dertil kommer, at engelske Købmænd ikke ere saa overordentlig glade ved at handle med dansk Smør; de tjene for lidt paa denne Artikel og ønske i Grunden at blive den kvit jo før jo hellere. Det gælder derfor — saaledes som Indlederen ogsaa betonede — i høj Grad om, at vi Danske sørge for stadig at bevare Forspringet med Hensyn til vore Exportvarers Kvalitet. — Det kan vel ikke nægtes, at vor Smørproduktion kan øve en vis Indflydelse paa Smørpriserne i England; men hvad der er af afgørende Betydning er dette, at medens vi i Januar 1882 havde en Toppris af 140 Kr. pr. 100 Pund, ere vi i Aar nede paa 94 Kr., og medens Sommerprisen 1881—82 var 100 à 110 Kr., var den i 1898 kun 76 Kr. Det er navnlig dette Moment, som tyder paa et tilstedeværende Misforhold mellem Landbrugets Produktionsudgifter og de opnaaede Salgsværdier, og det var derfor i høj Grad ønskeligt, om man kunde faa Regnskaber frem til rationel Undersøgelse af dette vigtige Forhold.

Taleren sluttede sit Foredrag med i meget stærke Udtryk at mane til ikke at betragte Landbruget som det eneste bærende Erhverv i Danmark. Hvis Fremtiden skulde vise sig at gaa Landbruget imod, vilde det i hvert Fald være en daarlig Politik nu at lægge Hindringer i Vejen for de øvrige Erhvervs Fremgang.

Direktør Rubin var enig med den foregaaende Taler i mange Enkeltheder af hans Foredrag, var heller ikke ganske uenig med ham med Hensyn til Konklusionen, men vilde i hvert Fald for sit Vedkommende ikke have anvendt saa energiske Former som dem, Taleren havde valgt. Man kom nemlig let herved til at tvivle om Ægtheden af Ræsonnementet. Hvis man mener, at der er Fare paa Færde for Landbruget, indpræntes dette bedre ved en saa at sige selvstændig Behandling af Spørgsmaalet, end naar det faar Udseende af, at der kun er Tale om at skabe en Folie for Kravet om Industribeskyttelse m. m. Iøvrigt var det sandt, at vi havde Landbrugsprotektion under adskillige Former; men mange af disse, f. Ex. Konsulentinstitutionen, lod sig ogsaa lettere anvende overfor Landbruget end overfor de øvrige Næringsgrene, helt bortset fra, at den historiske Udvikling, Landbrugets afgørende Betydning for Tilvejebringelsen og Opretholdelsen af Danmarks Nationalvelstand, fuldt ud forklarede det paaankede Forhold. Taleren vilde forresten ønske, at Forsøget med Konsulenter for Industri og Handel maatte blive gjort; det vilde da være interessant at se, om man fik de Industridrivende og Handlende til at sidde paa Skolebænk lige saa villigt som Bønderne. — Ønsket om at faa Landbrugsregnskaber frem som et Middel til Bedømmelsen af Driftsøkonomien, kunde Taleren fuldt ud dele. Danmarks Udførselsoverskud af Landbrugsprodukter havde nu samme Værdi som for 20 Aar siden, men de omsatte Værdier ere nu omtrent dobbelt saa store som da. Selv om dette var et Træk, som man genfandt ogsaa paa andre Omraader af Erhvervslivet, syntes det dog berettiget

at spørge, om hvorvidt den Maade, hvorpaa vort Landbrug drives, betaler sig. Til at komme til Bunds heri var der to Veje; den ene var Fremskaffelsen af Regnskaber i stort Antal, den anden Vej var den at undersøge, hvorledes Produktionsudbyttet bliver anvendt, hvor meget der fodres op o. s. v. Den sidste Methode, som Taleren forøvrigt alt for mange Aar siden havde fremdraget her i Foreningen, havde været under Overvejelse i Statens Statistiske Bureau, idet man havde villet knytte en saadan Undersøgelse til den senest foretagne Kreaturopgørelse; men Planen viste sig under denne Form ikke praktikabel. Man haabede imidlertid at kunne naa frem ad andre Veje. — Indlederens Ønsker om Forbedringer i Omsætningsstatistikken faldt ganske sammen med Talerens; men i denne Affære var Statens Statistiske Bureau helt sagesløs, da det var umuligt at naa væsentlig videre frem med det nu bestaaende Apparat. Hvor langt vi imidlertid paa det bestaaende Grundlag dog nu, efter de sidste Aars Reformer, vare naaede, fremgik af den i Indledningen til det sidste Handelstabelværk givne Oversigt over Grundlaget for den nuværende Handelsstatistik. Det maatte imidlertid erindres, at vi her i Danmark ikke — saaledes som i England og Tyskland — ere Herre over Primæropgivelserne til Handelsstatistikken. For at føre denne frem i samme Linie som i de nævnte Lande, vilde det være nødvendigt at faa en Lov, som paa-lægger de Handlende Deklarationstvang, og ved Siden heraf en Række af omfattende og kostbare administrative Foranstaltninger.

Professor Will. Scharling havde ikke opfattet Kontorchef Schovelins Bemærkninger om Landbruget

og de øvrige Erhverv som sigtende til Industribeskyttelse, og dette havde vist heller ikke været Talerens Mening. (Schovelin: Nej!). Men man kunde ikke være blind for den utiltalende Smaalighed, hvormed Landbrugets Repræsentanter paa Rigsdagen lade de andre Erhvervs Ønsker ligge, samtidig med at de meget villigt fremme de til Bedste for deres eget Erhverv fremsatte Forslag.

Grosserer O. B. Muus kunde kun udtale sig om Landbrugets Udsigter paa Grundlag af den Fornemmelse, som en Købmand, der stadig kommer i Berøring med Landmænd, uvilkaarligt faar. Taleren havde den bestemte Følelse, at der i de to sidste Aar var indtraadt en afgjort Bedring, og at de danske Landmænd navnlig ere mindre forknytte nu end før. Og der var ingen Tvivl om, at Bedringen skyldes en mere økonomisk Drift. Derimod hørte man i de sidste Aar flere Klager fra svenske Landbrugere, navnlig over disse to Punkter: at Folkeholdet er for dyrt, og at Landbrugets Produktionsevne er nedadgaaende. Medens de svenske Landmænd vare ret fortrøstningsfulde i de Aar, da det begyndte at gaa ned ad Bakke i Danmark, spores der nu i Sverig en kendelig Jalousi overfor dansk Landbrug.

Indlederen replicerede til Kontorchef Schovelins Udtalelse, idet han navnlig gjorde gældende, at det er let nok at udtale Tvivl om de bestaaende Driftsformers Rentabilitet, naar man ikke samtidig kan paavise, i hvilken Retning man skal søge mere hensigtsmæssige Former. Taleren omtalte i Forbindelse hermed en Række Fremskridt i Landbrugets Økonomi, som de senere Aar have bragt.

Fhv. Forpagter Winkel havde en ganske anden Opfattelse af svenske Forhold end Grosserer Muus. At det ikke stod saa helt ilde til i Sverig, kunde man se deraf, at de mange danske Landmænd, som i sin Tid ere vandrede der over, ikke ere vendte tilbage.

Miscellanea.

I.

Indførselen af danske Landbrugsprodukter til Storbritannien i 1898.

Indførselen fra Danmark af Smør, Flæsk og Æg til Storbritannien har — i Følge den engelske Statistik — i de 3 sidste Aar haft følgende Størrelse og Værdi:

	1896		1897		1898	
	cwts.	£	cwts.	£	cwts.	£
Smør . .	1,228,784	6,288,413	1,334,726	6,748,163	1,465,030	7,359,831
Bacon .	1,222,114	2,791,794	1,026,552	2,744,430	1,017,520	2,701,112
gt. Hunds.			gt. Hunds.		gt. Hunds.	
Æg . . .	1,566,623	522,985	1,748,800	596,282	2,019,508	685,447

Som bekendt staar Danmark som Nr. 1 af de smørtilførende Lande, baade hvad Kvantitet og Kvalitet angaar, og Danmark har i 1898 hævdet sin Førstestilling i højere Grad end i noget tidligere Aar. Vor Udførsel af Smør var i Fjor større end nogensinde før, ca. 45 pCt. af Englands samlede Smørimport, der var 3,209,093 Cwts. Af de smørtilførende Lande har, foruden Danmark, kun Kanada forøget sin Export, alle andre Lande ere gaaede tilbage, og Storbritanniens samlede Smørindførsel var i Fjor lidt mindre end i 1897. Som Danmarks vigtigste Konkurrenter maa i Sommertiden nævnes Irland, Frankrig og Holland, i Vintermaanederne Australien. Irlands Smørproduktion er vistnok stigende, hvorimod Frankrigs neppe har holdt Skridt med Stigningen i Landets eget Smør-

forbrug, i alt Fald var Frankrigs Smørdførsel i 90'ernes Begyndelse betydelig større end nu. Utvivlsomt hersker der baade i det irske og i det franske Mælkeribrug en stærk Konservatisme, man holder sædvanemæssig fast ved gamle Kulturer, der vel have vundet Verdensry, men som undertiden ogsaa synes at have overlevet sig selv, og som have vanskeligt ved at optage Konkurrencekampen under Nutidens Forhold. Derimod er Holland vistnok et Land, der er stærkt i Færd med at arbejde sig frem i Verdenskonkurrencen. Australiens Smørdførsel var i 90'ernes Midte større, end den har været i de 3 sidste Aar, men heraf tør man selvfølgelig ikke slutte, at dets Udførsel har kulmineret. At man nu har ophævet Exportpræmien for Smør, tyder paa, at man i Australien selv er sikker paa en videre Udvikling af Exporten. Men den Konkurrence, som Australien byder, svækkes dog altid af Landets fjærne Beliggenhed, af at det kun leverer Smør i Høst- og Vintermaanederne, og endelig af, at dets Tilførsler fra Aar til Aar kunne svinge betydeligt paa Grund af Tørkeperioder. Rimeligvis vil Kanada kunne blive os en nok saa farlig Konkurrent som Australien, thi det ligger England nærmere og har bedre Betingelser for Smørproduktionen end Australien. Ogsaa Argentina menes at ville blive en Fremtidsfaktor at Rang paa Smørmarkedet, hvorimod de Anstrængelser, der i 1897 og 1898 ere udfoldede for at skaffe Smør fra de Forenede Stater i Nordamerika Afsætning til gode Priser i Evropa, ikke synes at skulle krones med Held. I en Beretning for Aaret 1898 fra *the Secretary of Agriculture* fremhæves det, at for Tiden kan det amerikanske Hjemmemarked sikkert forbruge alt det bedste Smør, der produceres i Nord-Amerika.*)

*) Det fremhæves i Beretningen, at Afsætningen af amerikansk Smør og andre Landbrugsprodukter i Kina er tiltagende.

Den Gennemsnitspris, som de danske Mælkerier i 1898 have faaet hjem for deres Smør, er vel lavere end i 1897, men Aaret i Fjor har dog sikkert været et godt Mejeriaar. Først og fremmest har Sommerens rigelige Græsning bidraget hertil; den især skyldes det, at vor Smørproduktion i 1898 sikkert har været betydelig større end i noget tidligere Aar, medens den forøgede Produktion neppe har krævet forøgede Udgifter.

Englands samlede Ægindførsel var i Fjor 14,424,582 Gt. Hunds., den danske Tilførsel udgør altsaa ca. 14 pCt. De danske Æg vinde Aar for Aar stigende Af sætning og bredere Fodtæste paa de engelske Markeder, og vor Export vil rimeligvis vedblive at stige i de kommende Aar, thi Interessen for Fjerkræavl har i det sidste Par Aar taget et vældigt Opsving herhjemme. Gaardmandsbruget synes endnu at holde sig noget tilbage, men i en stor Mængde Husmandsbrug og paa ikke faa større Gaarde drives Fjerkræavl nu rationelt og giver godt Udbytte. I Slutningen af 1898 fremkom Forpagter Ulrik med nogle interessante Oplysninger om sit Hønsehold paa Sofiendal ved Haslev, af hvilke det fremgik, at Hønseholdet — der ved Udgangen af 1896 bestod af 400 Stkr., af 1897 af 650 og af 1898 af 1500 Høns — i 1896 havde givet en Nettofortjeneste af 1 Kr. 94 Øre og i 1897 af 2 Kr. 35 Øre pr. Høne. — Vor Ægexport er gaaet frem, ikke blot i Mængde, men ogsaa i Kvalitet, Æggene komme nu gennemgaaende Forbrugerne friskere i Hænde end for blot faa Aar siden, og danske Æg noteres næsthøjest af indførte Æg, efter de franske. Danmark staar som Nr. 5 i Rækken af ægindførende Lande, foran det kommer Rusland, Tyskland, Belgien og Frankrig. De 3 sidste Landes Ægtilførsler ere gaaede tilbage i det forløbne Aar, og deres Evne til forøget Ægudførsel

synes ret tvivlsom, derimod forøger Rusland stærkt sin Export, i 1897 indtog det Frankrigs Plads som Nr. 1 af de ægttilførende Lande, og det er nu blevet Danmark en generende Konkurrent.

Af Bacon var Englands samlede Indførsel i 1898: 5,711,322 Cwts., hvoraf Indførselen fra Danmark, der staar som Nr. 2 i Rækken af de indførende Lande, udgjorde ca. 18 pCt. Tilførslerne af dansk Flæsk ere i de 2 sidste Aar gaaet lidt tilbage, vistnok en Følge dels af de højere Priser paa Foder-Kornvarer en rum Tid af 1898, dels af de meget lave Flæskepriser i 1895 og 1896, der bragte Uro og Tilbagegang i Produktionen. I de 2 sidste Aar have Priserne været forholdsvis gode, og vor Export vil rimeligvis atter stige i Aar. Men det er sikkert uheldigt, at den danske Flæsketilførsel i 1897—98 er gaaet over 20 Millioner Pund ned, thi det vil jo være ensbetydende med, at en Del af den tidligere erhvervede Kundekreds har maattet opgives, at der med andre Ord gives Plads for vore Konkurrenter. Disse ere de Forenede Stater i Nord-Amerika, Irland og Kanada. Det er enorme Mængder af Bacon, der tilføres fra det første Land — i Fjor over 4 Mill. Cwts. —, men det amerikanske Flæsk er simpelt og grovt, og det konkurrerer ikke direkte med det danske. Det irske Flæsk er i de sidste Aar gaaet tilbage i Kvalitet, og det irske Gennemsnitsflæsk sælges nu billigere end vort, men der er i det forløbne Aar arbejdet meget energisk paa at forbedre dets Kvalitet. Kanada forøger sine Tilførsler, dets Svinebestand forbedres, og det »ærtedefede« kanadiske Flæsk er udmærket anskrevet i London, hvor de bedste Mærker opnaa Priser, der staa meget nær Prisen paa dansk Flæsk. Der kræves derfor al mulig Agtpaagivenhed fra dansk Side, om vort Forspring overfor Irland og Kanada skal bevares. Det er da

heldigt, at det kan fremhæves, at der arbejdes energisk herhjemme paa Kvalitetens Forbedring, man søger at fremme Produktets Fasthed og Egalitet og Exportens Regelmæssighed.

— Den samlede Indførselsværdi af Smør, Æg og Flæsk var i 1898: 30,738,368 £, medens den samlede Værdi af de danske Tilførsler var 10,746,390 £, altsaa ca. 31 pCt. af den samlede Indførselsværdi. De engelske Koloniers Tilførsler af de samme 3 Produkter havde en Værdi af 3,019,897 £, eller ikke 10 pCt. af Totalværdien.

Hvad der gælder for Smør, Flæsk og Æg, gælder ogsaa for Tilførslerne af levende Kreaturer, Kød, Korn, Margarine og andre Fødemidler; det er kun en mindre Del af disse Tilførsler, der komme fra Kolonierne. Disses Export af Landbrugsprodukter vil sikkert voxe, og navnlig synes Kanada at eje store Fremtidsmuligheder, men ogsaa Forbruget voxer baade absolut og relativt,*) og i en længere Fremtid er det dog vistnok mere end tvivlsomt, om Englands Kolonier kunne dække dets Trang til Levnedsmidler. I dette Forhold ligger formentlig den største Hindring for den gigantiske Plan om saa at sige at sammensvejde det britiske Verdensrige til en Enhed i toldpolitisk Henseende. Thi en økonomisk Politik, der uundgaaelig synes at maatte drage højere Priser paa Livsfornödenhederne med sig i England, er, som Forholdene nu en Gang ere i Storbritannien, dog til syvende og sidst vistnok umulig.

I Sammenligning med Smørret, Flæsket og Æggene er den øvrige danske Export af Landbrugsprodukter

*) Det gennemsnitlige Forbrug af Smør i England er voxende, men er dog endnu kun ca. 13 eng. Pund, saaledes at der kan være Haab om, at Gennemsnitsforbruget endnu vil voxe i mange Aar.

til England — Byg, Kød, Skind og Huder, Uld etc. — rent forsvindende, i Værdi kun nogle faa Millioner Kroner om Aaret.

H. Hertel.

II.

Engelske Fagforeninger i 1897.

I fjerde Hefte af Nationaløkonomisk Tidsskrift for ifjor har jeg søgt at gengive nogle karakteriserende Træk ved de moderne engelske Fagforeninger og omtalt disse Foreningers Statistik for 1896. Nu foreligger Beretningen for 1897, der ogsaa byder paa adskilligt af Interesse. Berørt er det i ovennævnte Artikel, at »The Labour Department« kun har forlangt nogle enkelte Oplysninger for samtlige Foreninger for saa meget grundigere at studere Forholdene indenfor de 100 vigtigste Organisationer. Den nævnte Fremgangsmaade er ogsaa fulgt i Beretningen for 1897. Man vinder ved denne Behandlingsmaade i Undersøgelsens Dybde, hvad der tabes i Udstrækning. Men Begrænsningen rummer her den Fare, at Forholdene indenfor disse 100 Foreninger ingenlunde kunne antages at være typiske for samtlige Organisationer. De enkelte Fagforeningers Udviklingshistorie frembyder visse Fællestæk, der vel modificeres af de veksle Tidsforhold, men som dog gøre sig gældende med større eller mindre Styrke. Fagforeningerne stiftes næsten altid som udprægede Kamporganisationer, der imidlertid, efterhaanden som de vinde i Fæsthed og Magt, i højere Grad søge at dele og tale sig til Rette fremfor stadig at staa med Sværdet af Skeden, medens samtidig Selvhjælpsformaalene skyde sig stærkere i Forgrunden.

Saaledes er det i alt Fald hidtil gaaet i Storbritannien. Men her er det at mærke, at de 100 Foreningers gennemsnitlige Udviklingstrin er et godt Stykke forud for Fagforeningernes tagne en bloc. Betegnende er det saaledes, at medens den gennemsnitlige Alder for en engelsk Fagforening er c. 20 Aar, stiger den for de 100 Foreninger til c. 35 Aar. Det væsenligste Forsvar for at lægge Hovedvægten paa at skaffe Oplysninger om dette snævrere Udvalg af 100 Foreninger er, at de vel i Antal kun udgøre en ringe Del af samtlige Fagforeninger, af hvilke der i Slutningen af 1897 eksisterede 1287; men at de samtidig omfatte ikke mindre end c. to Tredjedele af alle Fagforeningsmedlemmer. Den sidst aflagte Beretning har særlig Interesse ved, hvad der fortælles os om de 100 vigtigste Fagforeninger.

Lad os imidlertid, før vi gaa noget nærmere ind paa disse Oplysninger, forudskikke den Bemærkning, at Antallet af samtlige Fagforeningsmedlemmer i Løbet af 1897 er voxet fra c. 1,491,000 til c. 1,610,000. Resultatet er fremkommet derved, at de 100 Foreninger have forøget deres Bestand meget betydeligt, medens de andre Foreninger ere smeltede noget ind i Antal. Af de 1,610,000 Medlemmer ere c. 1,490,000 Mænd og c. 120,000 Kvinder. Man regner, at Fagforeningerne for Mændenes Vedkommende omfatte c. 21 pCt., for Kvindernes c. 12 pCt. af de voxne Arbejdere i Fag, hvis Medlemmer kunne melde sig ind i faglige Organisationer. At Tallet ikke er større, maa væsentlig forklares ved, at Landbrugets Arbejdere kun for en ringe Del ere organiserede.

Af stor Interesse i Beretningen for 1897 er en ny foretagen Gruppering af de 100 Fagforeninger efter Omfanget af deres Virksomhed, og undersøgt er tillige Gennemsnitsalderen for de saaledes sammenhørende Foreninger.

De ovenmeldte 100 Organisationer ere delte i trede Grupper.

Den første Gruppe, der tæller 25 Foreninger og c. 243,400 Medlemmer, bestaar væsenligst af Dokarbejdere og andre ikke faglærte Arbejdere samt en Del af Minearbejderne. Her er Understøttelse i Tilfælde af Arbejdsstridigheder Foreningernes eneste eller i alt Fald vigtigste Formaal. I denne Gruppe se vi altsaa repræsenteret Udviklingens første Stadium, hvor Arbejdet koncentrerer sig om Kampen for bedre Lønningvilkkaar, og paa hint Udviklingstrin befinde sig knap en Fjerdedel af de her omhandlede Arbejdere. Gennemsnitsalderen for disse Trade unions er c. 16 Aar.

I den anden Gruppe, der tæller 34 Foreninger med c. 264,500 Medlemmer og har sin væsenligste Bestand i Textil- og Mineindustrien, ere Rammerne for Foreningens Virksomhed udvidede og omfatte i alle Tilfælde Understøttelse under Arbejdsløshed. Nogle af disse Foreninger betale dog tillige Syge- og Begravelseshjælp eller Understøttelse i Ulykkestilfælde. Denne Gruppe omfatter en Fjerdedel af Arbejderne. Den gennemsnitlige Alder for disse Foreninger er 25 Aar.

Den tredje og langt den største Gruppe, der omfatter 41 Foreninger med c. 552,000 Medlemmer eller over Halvdelen af de 100 Foreningers Bestand, og til hvilken navnlig slutter sig Metal- og Bygningsindustriens gamle og fast sammentømrede Organisationer, har ved Siden af Arbejdsløsheds- og Strejkeforsikring tillige optaget Alderdomsunderstøttelse og Begravelseshjælp som faste Bestanddele af sin Virksomhed, medens nogle, men ikke alle af disse Trade unions tillige udøve Syge- og Ulykkesforsikring. I denne Gruppe have Foreningerne gennemsnitlig den anselige Alder af 55 Aar.

Af den højst forskellige Levetid for Foreningerne

indenfor de tre Grupper kan man læse den ovenfor berørte Lov, at de engelske Fagforeninger med stigende Alder udvider deres Virksomhed til en betydningsfuldere Selvhjælp. Det forskellige Udviklingsstadium for de tre Grupper illustreres ogsaa ganske godt ved nedenstaaende Oversigt over Indtægter og Udgifter pr. Medlem i 1897.

	Gnslt. Indtægt pr. Medlem			Gnslt. Udgift pr. Medlem		
	£	sh.	d.	£	sh.	d.
Gruppe I.....	0.	16.	3	0.	11.	8 $\frac{1}{4}$
— II.....	1.	0.	8	0.	19.	1
— III.....	2.	14.	9 $\frac{1}{4}$	2.	14.	2 $\frac{1}{4}$

Sammenfatte vi de 100 Foreninger under ét, ses Indtægter, Udgifter og Formuestatus i 1892—97 af nedenstaaende Tabel:

Aar	Indtægt	Udgift	Formue
	£	£	£
1892.....	1,455,885	1,418,311	1,618,790
1893.....	1,614,379	1,848,159	1,385,010
1894.....	1,629,550	1,433,867	1,580,693
1895.....	1,557,667	1,390,717	1,747,643
1896.....	1,673,571	1,233,494	2,187,720
1897.....	1,981,971	1,896,072	2,273,619

Hovedsummen af Indtægterne bestaar i Medlemernes Bidrag. I 1897 t. Ex. kom kun c. 237,000 £ fra andre Kilder. Det gennemsnitlige Aarsbidrag pr. Medlem er steget fra 28 sh. 9 $\frac{1}{4}$ d. i 1892 til 32 sh. 11 $\frac{1}{4}$ d. i 1897. I det sidstnævnte Aar var Aarskontingentet i de 44 Foreninger med c. 413,000 Medlemmer under 1 £, i de 35 Foreninger med c. 367,000 Medlemmer mellem 1 og 2 £ og i 21 Foreninger med c. 280,000 Medlemmer over 2 £.

En betydelig Interesse knytter der sig til Udgifternes Størrelse og Fordeling. I Aarene 1892—97 udgjorde de ialt c. 9,220,000 £ eller c. 167 Millioner Kr. Denne Sum fordelte sig paa følgende Maade:

I	II					III
Understøttelse i Arbejdsstridigheder	Selvhjælpsformaal					Administration
	Arbejdsløshed	Sygdom	Alderdom	Begravelse	alt II	
pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
20,3	27,5	15,9	8,3	10,9	62,6	17,1

I Virkeligheden ere Udgifterne i Anledning af Arbejdsstridigheder et Par Procent større, fordi en enkelt Gruppe ikke skelner mellem denne Post og de til Arbejdsløshed medgaaede Summer. Men i runde Tal kan det siges, at noget over en Femtedel af samtlige Udgifter gaa med til Understøttelse under Arbejdsstridigheder, c. tre Femtedele til Selvhjælpsformaal og knap en Femtedel til Administration.

Som naturligt er, variere Udgifterne til Kampformaalene meget betydeligt efter Aarenes hele økonomiske Fysiognomi. Ses vil dette af nedenstaaende Talrække, angivende Udgifterne i Anledning af Arbejdsstridigheder for Aarrækken 1892—97:

1892	1893	1894	1895	1896	1897
£	£	£	£	£	£
352,500	584,800	160,160	186,404	153,907	433,500

Det er de store Kampe indenfor Maskinindustrien, der i 1897 har foraarsaget den store Stigning, ligesom Kularbejderstrejken mærker det meget høje Tal i 1893. I Virkeligheden have Arbejdsstridighederne i 1897 kostet langt større Summer, fordi nogle af de Fagforeninger, der vare stærkest i Ilden, ikke skelne mellem Understøttelse under Arbejdsstridigheder og under Arbejdsløshed. The Labour Department antager, at de 443,500 £ for 1897 maa forøges med ikke mindre end c. 225,000 £, der da blive at fradrage Arbejdsløshedskontoen.

Langt stabilere end i foregaaende Tilfælde ere naturligvis Udgifterne til de forskellige Selvhjælps-

formaal; de ses for Aarrækken 1892—97 af nedenstaaende Tal:

Udgifter til:	1892 £	1893 £	1894 £	1895 £	1896 £	1897 £
Hjælp under Arbejdsløshed	351,512	462,501	461,189	436,234	284,406	542,224
Alderdomsunderstøttelse	102,432	112,588	122,434	131,861	142,518	152,207
Hjælp under Sygdom og Ulykkestilf...	210,243	241,638	230,233	263,966	246,788	269,784
Begravelsesh.	68,589	75,343	70,104	76,443	75,858	82,156

Fra Udgifterne ved Arbejdsløshed maa man for 1897, som berørt, drage c. 225,000 £, og for de foregaaende Aar nogle smaa Beløb. Resultatet bliver, at der til Understøttelse ved Arbejdsløshed er medgaaet mindre Summer i 1896—97 end i de foregaaende Aar, hvilket jo godt forklares ved det store økonomiske Opsving i de senere Aaringer. Udgifterne til Selvhjælpsformaal er i Virkeligheden større — det gælder t. Ex. Begravelseshjælp — idet Medlemmerne af nogle Fagforeninger søge denne Hjælp udenfor Fagorganisationen.

Det, som man særlig lægger Mærke til ved ovenstaaende Talrækker, og som der ogsaa er mest Grund til at glæde sig ved, er den støtte og ret betydelige Stigning i Udgifterne til Alderdomsunderstøttelsen, hvilke sidste fra 1892—97 ere voxede med c. 50 pCt., medens Medlemstallet i de Foreninger, der udøve denne Understøttelse, samtidig er forøget fra c. 383,000 til c. 531,000, Tal, der varsle godt for Fremtiden. Understøttelsen, der ganske overvejende ydes i Form af en ugentlig Hjælp, varierende fra 2 til 12 sh., er hyppigt betinget ikke alene af en vis Alder, men ogsaa af Invaliditet.

Den store Konflikt i 1897 har øvet sin Indflydelse paa Fagforeningernes Formuestatus. Ganske vist vise de 100 udvalgte Foreninger en Formuefremgang fra 1896 paa c. 86,000 £, men det gennemsnitlige Formuebeløb pr. Medlem er samtidig aftaget fra £ 2. 5. 6¹/₄ til £ 2. 2. 11. Men denne midlertidige Nedgang sluges for en noget længere Aarrække af en stærkt opadgaende Bevægelse. I 1892 besade Fagforeningerne pr. Medlem en Formue af £ 1. 15. 9³/₄, der i 1897 er voxet til det ovennævnte Beløb af £ 2. 2. 11.

Cordt Trap.

Boganmeldelser.

Pontus E. Fahlbeck: Sveriges Adel. Statistisk undersökning öfver de å Riddarhuset introducerade ätterna. Första delen; Ätternas demografi. Lund, C. W. K. Gleerups förlag. (15 Kr.).

»Det er gaaet Forfatteren til dette Arbejde som den, der vil tage en Traad ud, og ender med at løse hele Feddet op. Tanken var oprindelig at studere den levende Adel som Befolkningsgruppe — hvad der nu vil blive Genstand for næste Del —, men efterhaanden som Arbejdet skred frem, udvidede Synskredsen sig. Hermed fremtraadte Ætten — en indenfor Statistiken hidtil ukendt Folkegruppe — som den maaske interessanteste Genstand for demografiske Studier af denne Art. Dens Existens, skønt næsten glemt af alle Andre end Genealogerne — er en Realitet, som ikke længere bør forblive upaagtet af Videnskaben. Men Studiet af Ættegruppen førte til de døde Ætter, og saaledes kom Arbejdet til at omfatte alle baade døde og levende svenske og tildels ogsaa finske adelige Ætter«. Forfatteren bemærker yderligere med Hensyn til Fremstillingen, at det jo »er vanskeligt at tjene to Herrer, i dette Tilfælde Videnskaben og den store Almenhed. Hvad der maaske er for lidt for den ene, kan være for meget for den anden. Han har alligevel vovet Forsøget i Haab om til begge Sider at finde et velvilligt Øre«.

Det voluminøse Værk er smukt udstyret. Det er tilegnet det rets- og statsvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet.

Ekonomisk Tidskrift, Utgifven af David Davidson, 1899. Stockholm, Hugo Gebers Förlag.

Foruden det i Upsala udkommende statsvidenskabelige Tidsskrift har Sverige nu faaet sig et rent økonomisk Tidsskrift, der udgives af D. Davidson i Upsala. Udgiveren lover, at Tidsskriftets Indhold skal være rent sagligt og objektivt, og forskellige Standpunkter ville faa Lejlighed til gennem det at gøre sig gældende. Det første Hefte indeholder fire Bidrag: nogle økonomiske Data fra de senere Aar, særligt 1896 og 1897 (af G. Sundbärg), en Artikel om den svenske Rigsbanks Seddeludgivningsret (af D. Davidson), om Beskatning af Aktieselskabers Agiogeinst ved Aktieemission (af Samme) og nogle korte Meddelelser om de svenske Bankers Sparekassebevægelse. — I Tidsskriftets andet, i Februar udkomne Hefte, har Udgiveren skrevet en Artikel om de lovbestemte Begrænsninger af Arbejdstiden, G. Cassel en Artikel om ny Persontarifer paa de svenske Statsbaner, medens E. Arosenius har anmeldt Lindmans Bog: »Dödligheten i första lefnadsåret i Sveriges tjugo större städer 1876—95«.

Tidsskriftet vil udkomme med 12 Hefter om Aaret, paa tilsammen c. 40 Ark, til en Pris af 10 Kr. pr. Aargang.

Franske Bøger.

- Apostol (Paul).** — L'Artèle et la coopération en Russie. Son histoire, son état actuel. Traduit par E. Castelot. Préface par A. Raffalowich. 3 fr. 50.
- Arnauné (Aug.).** — La Monnaie, le crédit et le change. 7 fr.
- Caisses (les)** patronales de retraites des établissements industriels. Publication de l'Office du travail (Ministère du Commerce et de l'Industrie). 3 fr. 50.
- Fournière (Eugène).** — L'Idéalisme social. — Fait partie de la Bibliothèque générale des sciences sociales. Cart., 6 fr.
- Guesde (Jules).** — Le Socialisme au jour le jour. 3 fr. 50.
- Hauriou (Maurice).** — Leçons sur le mouvement social données à Toulouse en 1898. 4 fr.
- Hauser (H.).** — Ouvriers du temps passé (XVe et XVIe siècles). 6 fr.
- Lallemand (Léon).** — La Révolution et les pauvres. 12 fr.
- Le Bon (Gustave).** — Psychologie du socialisme. 7 fr. 50.
- Lorini (Eteocle).** — La Réforme monétaire de la Russie. Monographie faite par ordre du ministère du trésor d'Italie. Avec préface de R. G. Lévy. Traduction française par R. Ledos de Beaufort. 6 fr.
- Massart (Jean) et Emile Vandervelde.** — Parasitisme organique et parasitisme social. 2 fr. 50. — Forme le volume II de la Bibliothèque internationale des sciences sociologiques.
- Merlino (Saverio).** — Formes et essence du socialisme. Avec une préface de G. Sorel. 3 fr. 50.
- Neymarck (Alfred).** — Vocabulaire manuel d'économie politique. Cart., 5 fr.
- Nys (E.).** — Recherches sur l'histoire de l'économie politique. 5 fr.
- Pain (Maurice).** — Colonisation pénale. Avec une préface de Paul Mimande. 5 fr.
- Rienzi (H. van Kol).** — Socialisme et liberté. 3 fr. 50.

- Rieu** (Fernand). — La Coopération ouvrière à travers les âges. 4 fr.
- Rousiers** (Paul de). — Les Industries monopolisées (Trusts) aux Etats-Unis. 4 fr.
- Seillière** (Ernest). — Littérature et morale dans le parti socialiste allemand. Essais. 3 fr. 50.
- Soloweitschick** (Leonty). — Un Prolétariat méconnu. Etude sur la situation sociale et économique des ouvriers juifs. 2 fr. 50.
- Starcke** (C. N.). — La Famille dans les différentes sociétés. 5 fr. Forme le Tome XVI de la Bibliothèque sociologique internationale.
- Tessonneau** (Marcel) [Emile Vérité]. — Esquisse d'un tableau raisonné des causes de la production, de la circulation, de la distribution et de la consommation de la richesse. 2 fr. — Forme le tome 27 de la Petite Encyclopédie sociale, économique et financière.
- Vivier** (Paul). — L'Assurance contre le chômage involontaire. 5 fr.
- Walras** (Léon). — Etudes d'économie politique appliquée. (Théorie de la production de la richesse sociale). (Lausanne). 7 fr. 50.
-

Engelske Bøger.

- Hall** (F. S.) *Sympathetic Strikes and Sympathetic Lock-outs.* (Columbia University Studies in History, Economics and Public Law.) pp. 118. P. S. King and Son. 4.
- Judge** (Thomas). *Social and Political Economy.* Edited by his son, T. Geo. Judge. 178. Simpkin. 3.6.
- Macleod** (H. D.) *Indian Currency.* Longmans. 2.6.
- Miller** (H. A.) *Money and Bimetallism: A Study of the Uses and Operations of Money and Credit.* Putnam's Sons. 5.
- Payson** (Edward Payson). *Suggestions toward an Applied Science of Sociology.* Putnam's Sons. 5.
- Reid** (H. Lloyd). *The British Tax-payers' Rights.* pp. 316. T. Fischer Unwin. 12.
- Wyckoff** (Walter A.) *The Workers: An Experiment in Reality.* The West. With 12 Illusts. pp. VI-347. Heinemann. 3. —
The East. Heinemann. 3.
-

Et Par Børsbetragtninger.

Af

Prof., Dr. jur. Will. Scharling.

Den, der med nogen Opmærksomhed har fulgt vor Fondsbørs i den senere Tid, vil næppe have kunnet undgaa at undre sig over forskellige af de Fænomener, den frembyder. Det sidste Aar har været et godt Aar for de fleste industrielle og kommercielle Virksomheder, og vi se da ogsaa, at de fleste Aktieforetagender af denne Art have givet ikke blot tilfredsstillende, men endog mere end almindelig godt Udbytte. Men samtidig se vi, at Aktier, der lige have givet 10 à 12 % i Udbytte, umiddelbart derefter noteres under pari, ja endog 5 à 10 % under pari*) — og det uagtet der gennemgaaende paa de afholdte Generalforsamlinger er givet gode Forhaabninger ogsaa for det indeværende Aar. Og rettes Blikket derfra paa Obligationernes Kurs, finde vi, at — omtrent et Aar efter, at en betydelig

*) Idag, d. 4. April, noteres Aktier i Dampskibsselskaberne »Dannebrog« og do. af 1896, der i de tre sidste Aar have givet 10 % Udbytte, til henholdsvis $89\frac{1}{4}$ à $89\frac{1}{2}$ og $87\frac{1}{2}$ à 88: Aktier i Dampskibsselskabet »Urania«, der har givet 12—10—10 %, noteres endog kun til $83\frac{1}{2}$ à $84\frac{1}{2}$.

Del af Statsgælden er bleven konverteret fra $3\frac{1}{2}$ til $3\frac{1}{6}\%$ — staa 4% Obligationer ikke engang i pari og $3\frac{1}{2}\%$ Obligationer saa langt under pari, at man til de Kurser næsten kan opnaa 4% i Rente. Og end ydermere — kun et Aar efter, at nævnte Konvertering har bragt ca. 20 Mill. Kr. i Statsobligationer over paa fremmede Hænder samtidig med, at der yderligere optoges et nyt Laan paa over 10 Mill. Kr., og ganske kort efter at endvidere det nye Kommune-laan igen har bragt en halv Snes Millioner ind i Landet, staar ikke blot Diskontoen paa 5% , men fremmede Valuter ere saa exceptionelt høje, at man skal gaa langt tilbage for at finde Magen: London à vista, som kun undtagelsesvis har oversteget 18,20, noteres nu 18,23 — Paris à vista, som i Aarrækken 1888—95 ikke har oversteget og kun undtagelsesvis naaet 72,30, noteres nu 72,45, og selv Hamburg à vista noteres til den sjældent forekommende Højde af 89,30. Og se vi paa de københavnske Bankers Regnskabsopgørelser, finde vi deres Beholdning af fremmede Valuter med Tillæg af Tilgodehavende hos udenlandske Korrespondenter nede paa ca. $31\frac{1}{2}$ Mill. Kr. imod 60 Mill. Kr. i 1895 og ca. 58,8 Mill. Kr. i Marts 1898. Hvorledes hænger det sammen? Hvor ere alle Millionerne blevne af?

Man vil maaske hertil svare, at Tilstanden jo er en noget lignende paa Udlandets Børser. I Tyskland er Bankdiskontoen $4\frac{1}{2}\%$, i Paris og London 3% — hvad der for disse Pladser nutildags snarest er en høj Diskonto —, og i Christiania og Stockholm nu endog 6% . Og det er bekendt nok, at den tyske Rigsbanks Stilling i Slutningen af forrige Aar

var den svageste, den nogensinde havde været, og at Tilstanden overhovedet var ret betænkelig paa Grund af de store Krav, som de mange nye Aktieforetagender og Udvidelser af den industrielle Virksomhed i det Hele taget stillede til Bankerne. Ganske vist har det vist sig, at Rigsbanken i Begyndelsen af dette Aar ved Hjælp af sin høje Diskonto meget hurtigt har bragt en væsentlig Bedring tilstede: i Løbet af 14 Dage formindskedes dens Diskonteringer og Udlaan med næsten 290 Mill. M $\ddot{a}$., saa at den kunde formindske sin Seddelcirculation med over 180 Mill. M $\ddot{a}$., samtidig med, at den forøgede sin Metalbeholdning med næsten 60 Mill. M $\ddot{a}$., hvorfor den ogsaa d. 17. Jan. kunde lade Diskontoen gaa ned til 5 % og d. 20. Febr. til 4 $\frac{1}{2}$ %. Men de sene-
ste Beretninger lyde dog fremdeles paa, at Penge-
markedet i Berlin er meget stramt, og at, selv om Rigsbankens Styrelse vil søge at undgaa en yderligere Diskontoforhøjelse, venter den dog ikke nogen lav Diskonto for hele Aaret 1899 (Economist for 25. Marts).

Det skal nu gerne erkendes, at Forholdene paa vor Børs staar i Forbindelse med og have været paavirkede af den økonomiske Udvikling i Europa i det sidste Par Aar. Da den langvarige Stilstand i Forretningslivet for et Par Aar siden begyndte at give Plads for et Opsving og et forøget Liv, som man længe ikke har kendt det, var det naturligt, at dette blev saa meget stærkere, som den foregaaende Tids Ulyst til Paabegyndelse af nye Foretagender havde tilvejebragt en betydelig Kapitalopsamling, der nu stod til Tjeneste og ivrigt tilbød sig til An-

bringelse i de nye Foretagender, som nu i stort Omfang startedes, eller til Udvidelse af de alt bestaaende. I saa Henseende synes altsaa Bevægelsen her i Landet kun at have været et naturligt Udslag af en mere almen-europæisk Bevægelse.

Men deraf følger dog ikke, at den helt og udelukkende fremtræder som et saadant Udslag, og at de Vanskeligheder, hvorunder den nu sukker, ere netop de samme — og ikke videre —, som andesteds føltes. Det kan i saa Henseende strax bemærkes, at den tyske Rigsbanks Diskontoforhøjelse i November f. A. hurtigt fik et saa stærkt Tag i Forholdene, som foran er nævnt, medens vor Nationalbanks rigtignok lidt lavere Diskontoforhøjelse langtfra har øvet en tilsvarende Virkning i Retning af at bringe Bevægelsen paa ret Køl. Tværtimod viser det sig, at de københavnske Bankers Vexeldiskonteringer og Udlaan (incl. »Diverse Debitorer«) til Trods for Diskontoforhøjelserne i Oktober saa godt som uafbrudt have været i Stigning — og det en ret betydelig Stigning — fra Maaned til Maaned, og en Sammenligning imellem Bankernes Opgørelser for Udgangen af Marts henholdsvis 1898 og 1899 udviser følgende Stigning:

	1898	1899	Forøgelse
Indl. Vexler.	54,3 Mill. Kr.	67,2 Mill. Kr.	+ 12,9 Mill. Kr.
Udlaan	35,9 —	45,7 —	+ 9,8 —
Kassekredit og			
løb. Regn.	62,9 —	80,8 —	+ 17,9 —
Div. Debitorer ..	37,7 —	37,8 —	+ 0,1 —
tilsammen	190,8 Mill. Kr.	231,5 Mill. Kr.	+ 40,7 Mill. Kr.

En Stigning i de samlede Udlaan paa 40 Mill. Kr. i Løbet af 1 Aar — og det i Forhold til et Beløb

af kun 190 Mill. Kr., altsaa en Forøgelse med over 21 pCt. — er vistnok noget hidtil Enestaaende. Og til at møde dette forøgede Krav have Bankerne kun havt en Forøgelse af Deposita (Folio og Kontokurant, Indlaan og Sparekasseindskud) med — 9,2 Mill. Kr. (fra 183,8 til 193,0 Mill. Kr.) samt den Forøgelse af deres egen Kapital, som har fundet Sted i 1898—99. Det kan da tilvisse ikke undre, at der nu er Knapthed paa Kapital, — saa meget mere, som Bankerne ikke uden Tab kunne realisere nogen større Del af den Reserve, som de have i Obligationer og Fonds, hvilken Konto derfor ogsaa til Trods for de store Krav, der have været stillede til Bankerne, befinder sig omtrent paa samme Punkt som for et Aar siden.

Det maa derhos bemærkes, at selv om der fremdeles meldes om et stramt Pengemarked ogsaa i Tyskland, forlyder der dog Intet om en saadan Déroute paa dets Fondsbørser som dem, vi i denne Tid have været Vidne til her hjemme. Og endelig maa det vel erindres, at der baade i London og Berlin gør sig en Faktor gældende, der bereder særlige Vanskeligheder, og som vi ikke paa samme Maade kende her hjemme — nemlig de Angreb, som jævnlig rettes paa deres Bankers Guldbeholdninger, særlig fra Amerika, men ogsaa andetsteds fra, idet Bank of England og den tyske Rigsbank omtrent ere de eneste, hvor der findes en større Guldbeholdning til fri Disposition.

Der er derfor ikke Grund til her at komme nærmere ind paa de almen-europæiske Forhold; de følgende Bemærkninger knytte sig til vore særlige Forhold. Tidsskriftets Læsere ville maaske erindre, at

jeg for omtr. $1\frac{1}{2}$ Aar siden — i August 1897 — offentliggjorde en lille Artikel om »Vor økonomiske Situation«, som senere var Genstand for en Forhandling i Nationaløkonomisk Forening (Tidsskriftet for 1897, S. 586—601). Den noget pessimistiske Opfattelse, som laa til Grund for hin Artikel, fandt der endel Modsigelse, idet man gennemgaaende var tilbøjelig til at se lysere paa Forholdene og finde Udviklingen sund og god. Hvad der efter den Tid er passeret, har imidlertid ikke bragt mig til at fravige min Opfattelse, snarere yderligere bekræftet den. Med Kurser som de forannævnte, og naar tilmed Udbudet af 6—8000 Kr. i et Papir er i Stand til at trykke dettes Kurs 1 à 2 $\frac{0}{100}$, — idag d. 4. April er selv Nationalbankens Aktier blot ved et Udbud af 10,000 Kroners Beløb trykket $1\frac{1}{2}$ $\frac{0}{100}$ ned —, kan Tilstanden paa Fondsbørsen næppe kaldes fuldt ud sund. Og spørges der, hvad der fejler den, er Svaret let nok: disponibel Kapital, som Besidderne ere villige til at anbringe i de Fonds og Aktier, der udbydes.

Grundene hertil hænge nøje sammen med de Forhold, der vare Genstand for mine tidligere Undersøgelser. Det vil maaske erindres, at et Hovedpunkt i denne var Konstateringen af følgende Fakta: I de syv Aar 1884—91 oversteg Indførselens Værdi Udførselen med i Alt ca. 550 Mill. Kr.; i samme Tidsrum var det godtgjort, at vi havde afsat Værdipapirer til Udlandet til et Beløb af 120 à 125 Mill. Kr., og det maatte derefter betragtes som givet, at vi i disse syv Aar højst havde kunnet ved Handels- og Fragtfortjeneste m. m. dække et Indførselsoverskud af ca.

430 Mill. Kr. eller i aarligt Gennemsnit lidt over 60 Mill. Kr. aarligt. Desuagtet havde vort Indførselsoverskud i de sex Aar 1891—96 udgjort ca. 525 Mill. Kr., og vi havde da atter i disse Aar — særlig ved Hjælp af Konverteringen af 1894 — overført et Beløb af ca. 80 Mill. Kr. af Statsgælden paa fremmede Hænder samtidig med, at betydelige Poster af Kreditforenings- og andre Obligationer vare solgte til Udlandet.

Det var denne Udvikling, som jeg ikke ansaa for heldig og navnlig for umulig at vedblive med. »Det Faktum maatte synes at være fastslaaet, at vi kun have kunnet betale vor Indførsel ved at gøre Gæld og ved at forbruge af vor opsparede Kapital. Selv om det virkelig var Kapitalgenstande, som vi indførte, og hvormed vi altsaa ombyttede vor bestaaende Kapital eller for hvis Skyld vi gjorde Gæld, blev jo Spørgsmaalet, om den Anbringelse, vi gav den indførte Kapital, var saa god, at Udbyttet deraf svarede til det tidligere og til den Forrentning af Gælden, som vi jo fremtidig maatte erlægge«. Og dette var formentlig tvivlsomt.

Fra modsat Side nærede man ikke en saadan Tvivl, men var forøvrigt enig i, at Hovedspørgsmaalet ved Bédømmelsen af den stedfundne Bevægelse var dette: »Ere de fra Udlandet modtagne Værdier anvendte paa en saadan Maade, at man kan gøre sig Haab om et Udbytte, hvormed man kan forrente Laanet og endda faa Overskud?«

Medens det næppe tør siges, at den siden da forløbne Tid har givet noget afgørende Svar paa dette Spørgsmaal, maa det vistnok erkendes, at den

snarest har bestyrket den fra min Side rejste Tvivl, for saa vidt som den baade paa den ene og den anden Maade har forøget vor Gæld til Udlandet. Efter den berørte Diskussion fandt den sidste Konvertering ifølge Lov af 27. Novbr. 1897 Sted. Resultatet deraf er fremstillet i dette Tidsskrifts Aargang 1898 S. 321—28 og kan kortelig siges at være dette: Medens af de 59 Mill. Kr. amortisable $3\frac{1}{2}\%$ Obligationer, som skulde konverteres eller indfries ved det nye Laan, de $40\frac{1}{2}$ Mill. Kr. allerede befandt sig paa udenlandske Hænder, gik nu ogsaa Restbeløbet med Undtagelse af omtr. 1 Mill. Kr. over paa disse, og derhos forøgedes ved Statsgæld med ca. 13 Mill. Kr., hvoraf ca. $10\frac{1}{2}$ Mill. Kr. indbetaltes til Anvendelse til Jernbaneanlæg. I Alt var det altsaa nominelt ca. 30 Mill. Kr., hvormed det paa udenlandske Hænder værende Beløb af danske Statsobligationer forøgedes, medens det reelt indbragte Landet et Beløb af ca. 28 Mill. Kr.

At der herved atter er vundet Midler til at klare den Underbalance, som vor Ind- og Udførselskonto stadig udviser i vor Disfaveur, er utvivlsomt, og at det ikke har været tilstrækkeligt til at dække den, turde efter de foran anførte Data fra vor Fondsbørs være lige saa utvivlsomt. Og dette kan da heller ikke undre. Thi ganske vist udviste nævnte Konto for 1897 en noget mindre Differens end for 1896, nemlig ca. 89 Mill. Kr. imod 100 Mill.; men selv hint Tal var efter det foran Anførte vistnok ikke saa lidt mere, end vi kunde dække med vore øvrige Indtægtskrav fra Udlandet. Og i 1898 er Forskellen endog gaaet op til — 132 Mill. Kr. Til-

sammen bliver det altsaa for de to Aar 1897—98 en Differens af over 220 Mill. Kr., af hvilken vi vel ved hine Indtægtskonti næppe have kunnet dække mere end ca. 160 Mill. Kr., hvad der er omtr. 25 % af Udførselsværdien. Men selv om vi anslaaar dette Beløb endnu en halv Sned Millioner højere, vil det let ses, at de ved Konverteringen og det nye Laan vundne 28 Mill. Kr. have været ganske utilstrækkelige til at dække det Manglende. At vore Bankers Tilgodehavende i Udlandet gaar ned og at vor Fonds-børs er trykket, kan saaledes næppe undre.

Thi hvad det skorter paa, er disponibel Kapital. Og dette skyldes netop for en væsenlig Del den Omstændighed, at de fortsatte Konverteringer og den derved fremtvungne lave Rentefod paa en Tid, da der netop trængtes til en højere Rentefod for at opmuntre til Opsamling af disponibel Kapital, har tilskyndet til i Stedet at forbruge Kapital til Overmaal i nye Foretagender, som skulde give Folk det Udbytte, de ikke mere kunde faa ved en rolig Anbringelse i vore egne Obligationer. Man kan gerne prise den Energi og Foretagsomhed, hvormed man her i Landet i de sidste Aar har oparbejdet Skibsrhederiet og udvidet alle vore Dampskibslinier for at benytte de usædvanligt gunstige Konjunkturer, og dog mene, at lidt større Forsigtighed herved ikke havde været af Vejen. Der er saaledes i 1898 en Merindførsel af Skibe og Fartøjer til en Værdi af næsten 12 Mill. Kr., hvad der har bidraget ikke lidt til at bringe Underbalancen paa vor Ud- og Indførselskonto i Vejret. Men den trykkede Kurs, hvori Dampskibsaktier til Trods for det gode Aar og det høje Aktieudbytte staa, synes at vidne om, at en

stor Del af disse Nyanskaffelser i Virkeligheden først suksessive skulle betales ved det Udbytte, der efterhaanden indvindes. Dette kan gaa godt, dersom der uafbrudt kommer en Række gode Skibsfartsaar, og i saa Fald kan Spekulationen have været lige saa god som dristig. Men skulde Forholdene forandre sig, Fragterne blive ringere — og dette bliver jo stundom Følgen netop af et stærkt Opsving i Skibsbyggeriet —, saa vil det maaske vise sig mindre let, at skaffe den paadragne Gæld ud af Verden.

Noget lignende gælder om adskillige af de industrielle Aktieforetagender og ikke mindst om de mange Byggeforetagender. Det er vel næppe heller alle disse, der ere gennemførte med forud opsparet Kapital; en Del er vel nok foretagne mer eller mindre paa Kredit i Forventning om det gode Udbytte, de stærkt stigende Lejeindtægter ville give. Men dersom denne Forventning om en bestemt paaregnet Lejeindtægt ikke slaar til, saa kan det for mange af dem blive vanskeligt nok at klare sig.

Det er slet ikke Meningen at ville profetere noget Saadant, det er meget muligt, at Alt vedblivende vil gaa godt; men at der ogsaa er Mulighed for det Modsatte og en dermed følgende Risiko, lader sig vel næppe bestride. Foreløbig har imidlertid alt dette paaført vor Fondsbørs et større Materiale, end den har kunnet fordøje, — og Følgerne deraf er det, som nu vise sig. Og at de fra en vis Side saa stærkt paakaldte — for ikke at sige fremtvungne — Konverteringer bære en væsentlig Del af Skylden herfor, fordi de ere gennemførte paa en Tid, da de ikke vare naturligt grundede i For-

holdene hertillands, men udelukkende baserede paa exceptionelt gunstige Forhold andetsteds, lader sig ogsaa vanskeligt bestride.

Derfor have de heller ikke været til ublandet Velsignelse for selve dem, hvem de nærmest skulde være til Gavn. Ogsaa Kreditforeningerne, for hvis Skyld Konverteringerne særlig søgtes gennemført, have nu følt Svien deraf. Deres Obligationer ere tvært imod Forventning dalede saa stærkt i Kurs, at de endog ere blevne nødsagede til paany at udstede 4 % Obligationer — og det endog før den Tid, indtil hvilken de havde forpligtet sig til ikke at udstede saadanne. Man havde ventet, at de danske Kapitalister, der paa Grund af Konverteringen skilte sig ved deres Statsobligationer, i Stedet skulde købe Kreditforeningsobligationer og dermed styrke disses Kurs. Jeg tillod mig ved første Behandling af Konverteringsloven i Rigsdagen at paavise, at dette næppe vilde blive Tilfældet. »Der er al Grund til at antage«, udtalte jeg, »at en Del af den danske Kapital, som altsaa frigøres derved, at Indehaverne sælge deres Papirer, saa at disse gaar over paa udenlandske Hænder, vil til Gengæld blive bunden i udenlandske Papirer; thi naar de Paagældende nødsages til at skille sig ved deres Papirer, fordi de ikke kunne taale denne Nedgang i Renteindtægt fra $3\frac{1}{2}$ til 3 %, er det vistnok tvivlsomt, om de, naar de skulle til at gøre Forandring, ville købe $3\frac{1}{2}$ % Kreditforeningsobligationer, om hvilke de maa sige sig selv, at de om kortere eller længere Tid ville søges konverterede, saa de igen skulle gøre Forandring. Jeg antager, at de Fleste ville sige: Skulle

vi gaa til den Ulejlighed og den Udgift at sælge for at købe paa Ny, ville vi købe Papirer, som give større Fordele. Man vil gaa til udenlandske Papirer . . . Dernæst anser jeg det for ret sandsynligt, at den større Kapitalrigdom, der kommer tilstede, vil blive benyttet til Stiftelse af nye Aktieselskaber, af hvilke dog adskillige ikke ere saa naturligt grundede i Forholdenes Natur, at man kan betragte det som en virkelig Berigelse for Samfundet . . . Gør man disse Fradrag, som jeg tror, man maa gøre, fra det Beløb af fremmed Kapital, der overhovedet kan være Tale om at bringe ind paa Markedet, vil det blive saaledes reduceret, at hele Virkningen af den forestaaende Operation ganske sikkert vil blive den, at man med stor Lethed kommer over December Termin. Om den vil vise sin Virkning endnu i Juni Termin, er maaske lidt mere tvivlsomt.

Begivenhederne have mere end ønskeligt givet mig Ret i disse advarende Ord. Konverteringen bragte gennemgaaende en lille Bedring i Kreditforeningsobligationernes Kurs i December Termin: Østifternes 6te Serie, som i Oktober 1897 stod i 93, gik i December op til $94\frac{3}{4}$, og naaede i Marts 96, men i Juli vare de allerede gaaede tilbage til $93\frac{3}{4}$, i Oktober 1898 stode de i $91\frac{3}{4}$ og nu idag (4. April) noteres de 89 à 90.

At Kreditforeningerne under disse Omstændigheder have fundet det rettest paany at udstede 4 % Obligationer, er forklarligt, og at de kun højst ugerne ere gaaede hertil, er forstaaeligt. Men oprigtig talt — der er Noget af en Nemesis heri, og det er vel endog et Spørgsmaal, om det nu vil lykkes at naa

pari-Kurs selv for 4 % Obligationer. Thi Kreditforeningerne have selv ved deres Konverteringer nedbrudt Tilliden til, at dette var et roligt og sikkert Papir, hvori man trygt kunde anbringe en mindre Kapital, af hvilken det gjaldt om at kunne paaregne at faa en bestemt sikker Rente. Naar en Familieforsørger saaledes havde naaet at kunne samle en Kapital af t. Ex. 20,000 Kr. sammen til sin efterladte Enke eller Datter og dermed ment at have sikret den Paagældende en Aarsindtægt af 800 Kr., er det for denne en overmaade følelig Skuffelse at miste $\frac{1}{8}$ heraf og nu at skulle leve af 700 Kr. Jeg meddelte under Konverteringslovens Behandling et anonymt Brev, jeg havde faaet tilsendt ude i Thinget, og hvori Vedkommende skrev: »Jeg er Rentenyder af noget under 400 Kr. om Aaret. Kun med streng Nøjsomhed og Økonomi kan jeg hjælpe mig dermed. Selv den mindste Nedsættelse vækker Bekymring hos mig og Alle, der ere stillede saaledes«. Det er disse smaa Kapitalister, som Konverteringerne have skræmmet bort fra Kreditforeningsobligationerne, — og det er dem, som nu savnes, da det gælder om at holde deres Kurs oppe. Den dertil fornødne Efterspørgsel mangler.

Thi det maa erindres, hvad jeg oftere har gjort opmærksom paa, saaledes ogsaa ved den foran nævnte Behandling af Konverteringsloven, at »Kreditorerne, Kapitalisterne her i Landet, ere ikke store Matadorer, men overvejende Smaafolk. Dette oplystes i sin Tid af Justitsministeren ogsaa for de Kapitalers Vedkommende, som indestod i Overformynderiet, at det gennemgaaende er smaa Kapitaler,

og se vi paa Kapitalforholdene i det Store og Hele, hvilken Rolle spiller da ikke Sparekassernes flere hundrede Millioner? Det er overvejende Smaafolks Kapitaler. Det forholder sig paa samme Maade med Markedet paa Kreditforeningsobligationer. For en ikke ringe Del er det Smaakapitalister, som paa den Maade søge at gøre nogle faa hundrede Kroner frugtbringende.

Det er den store Fejl, som Kreditforeningerne have begaaet, at de altfor udelukkende have set paa Debitorernes Interesse. Istedenfor at have Øje for, at Kreditforeningernes store Betydning netop ligger deri, at de forene Kapitalisternes og Laantagernes Interesser, og istedenfor at betragte alle disse smaa Kapitalister, som ad denne Vej søge at anbringe deres Sparepenge i Prioritetslaan, som deres Allierede, have de ensidigt betragtet »Kapitalisterne« som Modstandere, som det gælder om at tage Magten fra — og det uagtet Debitorerne selv ere Kapitalister, som kun have deres Kapital i en anden Form: Landejendomsbesiddere, store Husejere i København, Fabrikanter osv., tildels langt større Kapitalister end mange af de Smaafolk, der ere Kreditforeningernes Kreditorer. Der er, saa vidt vides, kun en enkelt Kreditforening, hvis Statuter give Kreditorerne en beskeden Indflydelse paa de Beslutninger, som tages, ellers ere Debitorerne eneraadende. Det er Debitorerne, som ensidigt have besluttet at gennemføre Konverteringerne uden i mindste Maade at tage Hensyn til, at disse i Virkeligheden vare et Brud paa de stiltiende Forudsætninger, hvorpaa disse Laaneforhold maatte siges at være byggede. Thi

naar den ene Part — Kreditor — fraskriver sig al Ret til at kræve en højere Rente, hvor meget end Rentefoden gaar op i den Tid, da Laanet bestaar, saa sker det ganske sikkert i den Forventning, at den anden Part for sit Vedkommende ogsaa bliver staaende ved denne Rentefod, saa længe den dog er det Centrum, hvorm Renten svinger, og ikke benytter den første gunstige Vind, der rent forbigaaende blæser Renten lidt ned, til at frigøre sig for sine Forpligtelser.

Men idet Kreditforeningerne saaledes have undladt at tage det Hensyn overfor Kreditorerne, som de i Virkeligheden skyldte deres egne Interesser, have de tillige glemt at se paa de fremtidige Interessenters Tarv. For dem, der fik Renten af deres alt stiftede Gæld nedsat med $\frac{1}{2}\%$, var det naturligvis en Lettelse; men for dem, som først skulde til at optage Laan, har Fordelen ved at faa Laanet bevilget i $3\frac{1}{2}\%$ Obligationer ved de dalende Kurser ikke blot været væsentlig mindre, men den har tilsidst vendt sig til direkte Tab. Og naar man derfor nu igen har maattet ty til at udstede 4% Obligationer, er det et Spørgsmaal, om der fremdeles er den samme Villighed til at købe disse Papirer, som der tidligere har været, eller om ikke en Del af dem, der tidligere trofast meldte sig som Købere af dem, have vendt sig bort fra dette Marked. I saa Fald turde Konverteringen vise sig at have været en temmelig kostbar Forretning for Kreditforeningerne.

— Endnu en Betragtning paatrænger sig. Vort finansielle Mellemværende med Udlandet har i

de sidste 27, men navnlig i de sidste femten, Aar forandret sig stærkt til vor Ugunst.

Efter de af Moritz Levy og Prof. Falbe-Hansen i sin Tid foretagne Undersøgelser var det Beløb af danske Statsobligationer, som befandt sig paa udenlandske Hænder, i 1872 kun omtrent 24 Mill. Kr., hvilket Beløb derhos i Tidsrummet 1872—84 formindskedes med ca. 9 Mill. Kr., saa at altsaa i 1884 omtrent 15 Mill. Kr. i danske Statsobligationer befandt sig paa udenlandske Hænder. I 1891 var dette Beløb allerede voxet til 45 à 50 Mill. Kr., — og nu kan det anslaaes til (rundt) ca. 150 Mill. Kr.! (31. Marts 1898 udgjorde vor 3 % udenlandske Gæld over 138 Mill. Kr., der saa godt som helt befandt sig paa Udlandets Hænder, og af de ca. 60 Mill. Kr. i indenlandske 4 og $3\frac{1}{2}$ % Obligationer befandt sig vistnok omtrent en Snese Millioner ligeledes i Udlandet).

Af andre danske Værdipapirer (Bank- og Telegrafaktier, Kommune- og Kreditforeningsobligationer) fandtes i 1872 ca. 6 Mill. Kr., i 1884 ca. 40 Mill. Kr., men i 1891 mindst 60 Mill. Kr. i Udlandet; hvor meget Beløbet er bleven forøget siden da, vides ikke; men at det er bleven forøget, derom er der ingen Tvivl — snarest er det vel endog forøget ret betydeligt, idet jo baade det forenede Dampskibsselskabs nye Aktier og det nye Kommunelaan ere anbragte i Udlandet.

Alt i Alt gør man sig næppe skyldig i Overdrivelse, naar man regner, at der af danske Værdipapirer er udvandret til Udlandet

i Tidsrummet 1872—84 ca. 20 à 30 Mill. Kr.

— 1884—91 — 70 à 80 —

— 1891—99 — 120 à 130 —

Det kunde nu synes, som om en ikke ringe Del af dette Beløb var bleven erstattet med udenlandske Værdipapirer, som ere gaaede over paa danske Hænder, idet der ifølge den erlagte Stempelafgift i Aarene 1891—98 maa være indgaaet et Beløb (nominelt) af disse af omtr. 50 Mill. Kr. Men der er vistnok al Grund til at tro, dels at en ikke ringe Del heraf kun er en Ombytning imod tidligere indgaaede Papirer, som ere udtrukne eller opsagte til Indfrielse, dels at der ved Siden af de virkeligt stedfundne Køb har fundet betydelige Realisationer Sted. Thi efter Vexelereres Udsagn, som har særligt Kendskab til disse Forhold, er det Beløb af fremmede Kupons, som i de sidste Aar ere indleverede til Betaling, betydeligt mindre, end det tidligere har været.

Forholdet har derfor udviklet sig saaledes, at medens der i 1872 var et Overskud af over 150 Mill. Kr. af fremmede Papirer paa danske Hænder mere end af danske Papirer paa fremmede Hænder, var der allerede i 1891 kun omtrent Balance imellem disse Beløb — og nu er det ganske utvivlsomt Danmark, som er Udlandets Skyldner for et ikke ganske ringe Beløb. Medens derfor det finansielle Mellemværende i 70'erne gav et Overskud af 6 à 7 Mill. Kr. til Hjælp ved Dækning af Indførselsoverskudet af Varer, og der i 1891 — da de udenlandske Papirer, som findes her, gennemgaaende give højere Rente end de danske — endnu var et lille Overskud af $\frac{1}{3}$ Mill. Kr., maa Danmark nu, foruden at dække sit Indførselsoverskud, desforuden dække ogsaa et finansielt Underskud, idet alene Forrentningen af den udenlandske Statsgæld samt af den Del af den indenlandske, der findes paa frem-

mede Hænder, nu aarligt vil kræve 4 à 5 Mill. Kr. aarlig, hvortil kommer Rente af Kommune- og Kreditforeningsobligationer samt Udbytte af Aktier paa fremmede Hænder, og det er meget tvivlsomt, om der fremdeles, som i 1891, kan paaregnes at indgaa ca. $4\frac{1}{2}$ Mill. Kr. i Rente af udenlandske Papirer.

Det vil derfor forstaas, at dette finansielle Hjælpemiddel: Udførsel af danske Værdipapirer til Udlandet, har en Tendens til at udvikle sig paa en lignende Maade som det i tidligere Tid yndede finansielle Hjælpemiddel: Udstedelse af Papirspenge. Jo flere Papirspenge der udstedtes, desto større Beløb maatte der stadig til for til den synkende Kurs at skaffe det samme reelle Beløb tilveje. Og jo flere Værdipapirer der gaar ud af Landet, desto flere maa der følge efter blot for at dække det stadigt voxende Beløb af Renter. De foran meddelte Tal for de tre Tidsrum i Perioden 1872—99 ere derfor ganske oplysende med Hensyn til den Væxt, som Udførselen af Værdipapirer kan antages at ville faa, dersom der ikke tages Reb i Sejlene overfor Vareindførselen.

Der er saa meget mere Grund til at vente en saadan yderligere Væxt, som det jo fra forskellige Sider anses for at være en særlig Opgave for Staten at hjælpe til at faa den størst mulige Mængde Værdipapirer ført over paa udenlandske Hænder. Efter at det er lykkedes til Fuldkommenhed med Statsobligationerne, hvoraf nu næppe mere end omtr. $\frac{1}{6}$ befinde sig paa danske Hænder, arbejder man paa ved Statens Hjælp at faa Kreditforeningsobligationerne gjorte »exportfahige«. Med andre Ord: man vil anvende selve det

Forhold, der har medvirket til at fremkalde Øjeblikkets Vanskeligheder, som Middel herimod.

Havde man af alt det Passerede draget den Lære, at man ikke altfor raskt skal gribe ind med Flertalsmagtens stærke Haand i de økonomiske Forhold til ensidig Begunstigelse af en enkelt Part, men at man helst maa overlade dem til deres egen naturlige og rolige Udvikling og ikke foregribe dennes Gang med Magtsprog, — saa havde det dog ikke været helt uden Nytte. I saa Fald er der vel ogsaa Grund til at haabe og vente, at de øjeblikkelig lidet heldige Tilstande temmelig snart vil kunne rette sig og Udviklingen igen blive mere normal.

4. April 1899.

Hartkornet som Maalestok for Landbrugsproduktionen og Landbrugsskatterne.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening
d. 2. Marts 1899.

Af

Fuldmægtig **M. Koefoed.**

De Angreb, man i vore Dage saa almindeligt hører rettede mod Hartkornet som Beskatningsbasis og derigennem som Bærer af den største Del af de Skatter, der direkte paahvile det arbejdende Landbrug til Stat og Kommuner, have tilskyndet mig til at foretage en sammenlignende Undersøgelse af de Data, som vor officielle Landbrugsstatistik frembyder til en Bedømmelse af de paagældende Forhold. Som det vil være bekendt, tjener Hartkornet nemlig, saaledes som det blev fastsat ved Matriklen af 1844 her i Landet, i de fleste landbrugsstatistiske Publikationer som Grundlag, og med det som Basis foretages Sammenligninger fra Amt til Amt eller mellem de enkelte Landsdele indbyrdes, og det er derfor indlysende, at hvis dette Grundlag efterhånden er blevet forældet, maa de Resultater, man ved dets Benyttelse kommer til, ogsaa være misvisende.

Skulde man nu alene holde sig til det Tidsrum, som er forløbet siden Matriklens Ikrafttræden, ligger det nær at antage, at Hartkornet maatte være et ret ubrugeligt Grundlag, især naar samtidig henses til de store Forandringer i Kultur m. m., som netop den sidste Halvdel af indeværende Aarhundrede har været Vidne til, og det saa meget des mere, som det ikke er nok i denne Henseende alene at fæste Opmærksomheden paa de 55 Aar, som ere forløbne siden den saakaldte ny Matrikels Ikrafttræden; thi de grundliggende Hovedarbejder for denne, Kortenes Tilvejebringelse og Jordernes Bonitering, stamme fra vort Aarhundredes Begyndelse, og vare allerede i alt væsentligt færdige i 1826; der er saaledes nu ikke saa længe til, at vi kunne holde Hundredeaars Jubilæum for dette Materiales Tilvejebringelse. Erfaringerne fra den forrige Matrikel af 1688, til hvis Udarbejdelse der kun medgik 7 Aar, bidrager da ogsaa deres til at bestyrke os i den Tro, at et saadant Arbejde ikke med Rette burde staa ved Magt altfor længe; thi allerede kort efter Midten af forrige Aarhundrede rejste der sig kraftige Røster, der forlangte en Ommatrikulering, som man ogsaa var betænkt paa at gaa til i 1768, men hvis Forarbejder ganske vist atter standsede ved Minister-skiftet i 1772. Dog Beviset for, at der øvedes Uretfærdigheder ved denne Maalestok — ganske vist i ikke ringe Grad fordi den efterhaanden var gaaet i Forfald og navnlig ikke blev ført à jour med indtraadte Ejendomsforandringer —, haves i Frdn. af 1802, der dels ved de nye Skattepaalæg, skønt meget ufuldkomment, skulde raade Bod paa Manglerne,

dels betød Regeringens Anerkendelse af disse ved Løftet i § 44 om en ny Matrikulerings Foretagelse.

De Regler, man gik frem efter ved Matr. af Ager- og Engs Hartkornet — Skovskylden er, hvor det har været muligt at udskille den, ikke medtaget i Undersøgelsen — af 1844 med Hensyn til Jordernes Taxering, og som jeg ganske kortelig skal anføre her, da der senere vil blive hentydet dertil, var, at de paagældende Kommissioner, i hvis Hænder Arbejdet laa, skulde gaa ud fra Jordens naturlige Frugtbarhed i Forbindelse med de Fremskridtsmuligheder, den frembød, idet der skulde tages Hensyn til det Overskud — ikke Bruttoudbyttet alene —, Jorden kunde give ved normal Drift, dog saaledes at baade nødvendige Grundforbedringer bleve foretagne, og Jorden i det hele behandledes paa hensigtsmæssig Maade, men alt-saa uden Hensyn til den tilfældige Besidders større eller mindre Dygtighed, og tillige uden Hensyn til Jordernes mere eller mindre værdifulde Beliggenhed. Dette sidste var det ganske vist paatænkt skulde øve Indflydelse ved den endelige Hartkornsfastsættelse, men efter vidtløftige Forhandlinger frafaldt man det atter ved Resol. $\frac{6}{4}$ 1831. Ihvorvel dette er en betydelig Mangel, naar det gælder at konstatere den virkelige Værdi, en Td. Hrtk. har, da denne jo netop i høj Grad paavirkes af Beliggenheden, f. Ex. ved en stor By med gode Afsætningsmuligheder for visse Produkter, saa er det dog sikkert nok, at en stor Del senere Uretfærdigheder og Uligheder paa den Maade bleve undgaaede; thi den Indflydelse, som navnlig Jærnbannerne have haft i denne Henseende, kunde umulig forudses ved Taxeringens Foretagelse, og for-

resten paa mange Punkter knap nok endnu. Naar dette Moment derfor stadig fremføres som en af Hovedmanglerne ved Matr. af 1844, maa den for saa vidt anerkendes, men givet er det dog, at man ved at undlade at tage dette Hensyn har undgaaet andre og større Ubilligheder, hvorpaa kun en evindelig Gøren om og Supplering, som altid støder paa Vanskeligheder hos Befolkningen og derfor er meget vanskelig, kunde raade Bod. Ligesaa sikkert som det imidlertid er, at Fortiden umuligt kunde have Øje for Fremtidens Udviklingsmuligheder, ligesaa sikkert er det, at Nutiden let kan paavise store Uensartetheder i Hartkornsværdien, som netop ere forarsagede af dette Moment.

Strængt taget falder det ikke ind under den her stillede Opgave at undersøge Hartkornsprisen, men jeg skal dog anføre de Resultater, man kommer til ved en Betragtning af Hartkornssalgsstatistikken fra 1885—94. Paa Tabelbilaget S. 220—21 vil det af Kolonne 1 ses, hvor stor Prisen var for en Td. solgt Hrtk. i Gennemsnit i de 10 Aar 1885—94. Opgørelsen angaar kun solgte Selvejer- og Arvefæstegaarde paa een Td. Hrtk. og derover, og jeg har udeladt Tvangsauktionerne som et forstyrrende Moment, hvorimod Skovskylden ikke kan holdes ude her. Hvad man i første Øjeblik, og navnlig med tidligere Erfaringer for Øje, maa lægge Mærke til, er den ringe Forskel, der i dette Tidsrum var i Prisen paa 1 Td. Hrtk. paa Øerne og i Jylland, henholdsvis 6992 og 6489 Kr., og medens den højeste Salgspris i denne Periode naaede c. 8000 Kr. i Københavns Amt, hvor endda abnorme Forhold gøre sig gældende som Følge

af den bymæssige Bebyggelse, der i den nyeste Tid har fundet større og større Udbredelse, i hvert Fald i den Del af Amtet, som Københavns Amtsraads-kreds udgør, var den laveste Gennemsnitspris for noget Amt (Ringkøbing Amt) c. halvsjettetusind Kr. Forskellen mellem disse Tal er ikke særlig stor og er det navnlig ikke, naar vi sammenligne Salgssummerne i Tiaaret 1885—94 med Tiaaret 1860—69. Thi den Gang var den højeste gsntl. Salgspris — Frederiksborg Amt — over 6500 Kr., den laveste — Ringkøbing Amt — end ikke 3000 Kr., altsaa ikke Halvdelen, og Prisopgangen for Jylland karakteriseres ganske godt derved, at i 1860—69 stod Øernes Amter i Almindelighed over Jyllands, kun stod Vejle Amt over Sorø, Holbæk, Præstø og Maribo Amter og Aarhus over Maribo, men nu ses det, at Vejle Amt kommer som det tredjeførste Amt, og at foruden det Aarhus, Ribe, Thisted og Viborg ere rykkede op, medens Holbæk, Odense, Præstø og Maribo Amter ere rykkede ned som Nr. 10—13 af de 17 Amter.

Skulde man derfor tænke sig en Ommatrikulering paa Grundlag af de nuværende Salgspriser — et Forhold, som ogsaa i Aarhundredets Begyndelse, jfr. Reskript ²¹/₅ 1805, der paabød at give de paa-gældende Landinspektører nøje Underretning om de i det sidste Aar skete Salg og den derved opnaaede Pris, spillede en vis Rolle ved Matrikuleringen — vilde det sikkert ikke mindst blive Jylland, som vilde faa en slig Forandring at føle, en naturlig Følge af de store nykultiverede Strækninger, der ere komne til derovre, hvilket jo i og for sig er en prisværdig

Foranstaltning, som der maaske nok kunde tænkes en bedre Belønning for end just ved at forøge Skattebyrden. At paa den anden Side Prisen fremtræder som særlig lav i to saa frugtbare Amter som Maribo og Randers Amter, kunde nok skyldes den Omstændighed, at Jordens Dyrkning allerede paa Matrikulerings Tid stod temmelig højt i disse, og ret betegnende er det, at det var de to Amter, hvor der ved Matr. gik færrest Antal Tdr. Land paa 1 Td. Hrtk. indenfor de to paagældende Hovedlandsdele.

Jeg har ikke villet undlade at nævne de Hovedresultater, der kunne udledes af Tabellerne, vedrørende det sidste Tiaars Hartkornssalg, hvor Forskellighederne ikke ere overvældende store, og i hvert Fald ikke saa store nu som før, selv om jeg ikke i og for sig mener, at de ere af afgørende Betydning i denne Sammenhæng. Dels er Hartkornet i sin Oprindelse nærmest et Maal for de Jorden iboende naturlige Kræfter, hvor Beliggenhedsmomentet, der netop er af særlig Betydning for den Pris, en Ejendom under givne Forhold kan opnaa, er udeladt, dels har ogsaa Materialet sine Mangler. Det omfatter kun Ejendomme paa 1 Td. Hrtk. og derover, medens i Fremtiden Minimumsgrænsen bliver 2 Skpr., og selv om de smaa Ejendommers Hartkorn kun udgør c. 11 pCt. af alt Hartkorn, og selv om det ofte ved de smaa Ejendomme ikke er selve Jorden, der hovedsagelig bestemmer Prisen, bør der dog ogsaa tages noget Hensyn til disse, ikke mindst i Jylland. Endvidere solgtes i Tiaaret kun godt $\frac{1}{6}$ af alle Gaarde paa over 1 Td. Hrtk., og det er et Spørgsmaal, om en Slutning fra det solgte til alt Hrtk. derfor er tilladelig. Da der dernæst betaltes

en meget forskellig Pris indenfor de forskellige Ejendomsgrupper (mest for de smaa paa 1—2 Td., nemlig 6700, derefter for de store paa over 12 Td. 5900, for 2—4 Td. 5800 og 4—12 5400 Kr.), spiller selvfølgelig Ejendommenes forholdsvise Fordeling indenfor Størrelsesgrupperne i de enkelte Amter en stor Rolle. Endelig bidrager Forhold som fortrinlige Besætninger, ny Bygninger, Næringsdrift som Kro, Mølle, Tegl-værk m. m., medfulgte Tienderettigheder etc. deres til at rokke ved Materialets Brugbarhed. Værd at mærke er det ogsaa, at netop i de Amter, hvor Prisen synes mærkværdig lav — i Maribo og Randers Amter — var den solgte Hartkornsmængde, baade absolut set og som Procentdel af hele Amtets Hartkornsmængde, særlig stor.

Af de landbrugsstatistiske Data, jeg har haft at holde mig til ved den sammenlignende Undersøgelse, der er foretaget fra Amt til Amt, har jeg forøvrigt maattet udelade Bornholms Amt paa Grund af denne Landsdels afvigende Hartkornsansættelse, og endvidere ere Tallene for Københavns Amtsradsreds egentlig uden Betydning, idet Hovedstadens Nærhed og Kredsens i det hele bymæssige Bebyggelse bevirker, at dens Forhold slet ikke kunne sammenstilles med almindelige Landdistrikters. Iøvrigt ere de statistiske Data, vi besidde, benyttede systematisk, nemlig for det første den seneste Opgørelse af Arealets Benyttelse (af 1896), hvoraf kan udregnes, hvor mange Td. Land, der i det hele gaar paa 1 Td. Hrtk., og hvor stort det egentlig produktive Areal og selve Høstafgrødearealet er i Forhold til denne Enhed, ligesom ogsaa Græsareals Udstrækning i Sammen-

ligning med Høstarealet lader sig udlede heraf. Dernæst har jeg sat Høstværdien i de sidste 5 Aar saavel i Forhold til hele Arealet som til Høstarealet og Hartkornet, og da selvfølgelig Kreaturholdet, ikke mindst i vore Dage, spiller en stor Rolle i Landbrugets Økonomi, har jeg ogsaa sat Kreaturstyrken — efter Tællingen 1893 — i Forhold til Høstareal, Græsareal og Hartkorn. Af disse Data set enkeltvis og i deres indbyrdes Sammenhæng kan der udledes en Del Resultater med Hensyn til Landbrugets Produktionsforhold; hvad saa endelig Skatterne angaar, ere disse udregnede saavel i Forhold til Skattegrundlaget, Hartkornet, som til det produktive Areal, og endelig er Skattebeløbet sat i Forhold til selve Høstværdien.

Nu er jeg selvfølgelig ikke blind for, at man ved at holde sig til saa store Enheder, som Amterne ere, staar i Fare for at tilsløre Forskelligheder, som naturligvis maa komme des tydeligere frem, jo mindre Enheder man benytter. Indenfor det enkelte Amt ved man godt, at der fra Sogn til Sogn er store Uligheder, og indenfor det enkelte Sogn fra Ejendom til Ejendom. For de enkelte Sogne foreligger der nu ganske vist Materiale til lignende Undersøgelser i de til Statistisk Bureau aarlig fremsendte Indberetninger, selv om det vilde være forbundet med et ret uoverkommeligt Arbejde for Sogne at fremstille lignende Tal, som de der her ere givne for Amterne. For de enkelte Ejendomme vil derimod kun en personlig Henvendelse til Ejerne kunne give tilsvarende Data. Men til det foreliggende Øjemed, om Hartkornet kan benyttes som Maalestok, og til hvilke Resultater, man derved kommer, vil Amts-

inddelingen afgive et fuldt ud brugeligt Materiale; thi en detaljeret Undersøgelse af Bureauets Originalmateriale vil neppe vise andet, end hvad der dels er vel kendt af Befolkningen, dels ogsaa kommer frem i denne Undersøgelse, kun med stærkere Udslag i de Dele af Landet, hvor Hartkornets Fremtidsmuligheder ere stærkest benyttede.

Paa Grundlag af Arealopgørelsen i 1896 har jeg udregnet Tabelbilagets Kol. 2, 3 og 4, hvoraf den første angiver, hvor mange Td. Land af Amtets samlede Areal, der gsntl. kommer paa 1 Td. Ager og Engs Hrtk., den anden hvor mange Td. Ld. hvert Amt har pr. Td. Hrtk. af Ager og Eng, Haver, Hegn, Byggegrunde m. m.; her er altsaa af hele Arealet udeladt saadanne Strækninger som Skove, Heder, Flyvesand, Moser og Kær, Stenmarker og Vandarealer, hvorved man faar tilbage de Arealer, som paa den ene Side kan siges at repræsentere den langt overvejende Del af Hartkornet, og som paa den anden Side ogsaa skulle afkaste det Udbytte, hvoraf den paa dette hvilende Skattebyrde skal tages. Den sidste Rubrik er det til Høstafrøder anvendte Areal, altsaa det samlede Ager og Engareal med Udeladelse — foruden af enkelte Høstafrøder, som kun dyrkes i ganske forsvindende Grad — af Brak- og Afgræsningsarealerne.

Hvad nu først Amternes samlede Areal angaar, maa der selvfølgelig efter Jordens naturlige Frugtbarhed være stor Forskel paa, hvor mange Td. Ld. der gaar paa 1 Td. Hrtk., og Beviset herfor haves ogsaa deri, at der paa Øerne gsntl. kommer 11,1 Td. Ld., men i Jylland ikke mindre end 26,8 Td. Ld. pr. Td.

Hrtk. Medens det mindste Antal Td. Ld., der kan gaa paa 1 Td. Hrtk., er $6\frac{1}{6}$ (Taxt 20), kan der ved Hedejorder gaa indtil 3000 Td. Ld. paa Tønden. Indenfor Øamterne er der iøvrigt ret homogene Forhold, de frugtbareste skulde Københavns og Mariibo Amter være, og meget afvigende ere egentlig kun Holbæk og navnlig Frederiksborg Amter, og sidstnævnte Sted ved man da ogsaa, at de ufrugtbareste af Sjællands Jorder findes. Derimod er der store Spring fra Amt til Amt i Jylland; det mindste Antal Td. Ld. pr. Td. Hrtk. har den Del af Aarhus Amt, som Aarhus Amtsraadskreds udgør, hvor der omtrent gaar det samme Areal paa 1 Td. Hrtk. som i Sorø og Svendborg Amter; her ser man iøvrigt tydeligt, hvorledes for store Dele bidrager til at tilsløre Forholdene; thi for hele Aarhus Amt faar man, paa Grund af Skanderborg Amtsraadskreds' daarlige Jorder, 18 Td. Ld. pr. Td. Hrtk., noget der ogsaa vil ses ved senere Sammenligninger. Forøvrigt tale Tallene for sig selv; de Steder, hvor vi have store Hede- og Flyvesandsstrækninger, naas meget høje Tal, saaledes navnlig i Ringkøbing og Ribe Amter.

Den Forskel, der fremkommer ved at sætte det egentlig produktive Areal i Forhold til det Hartkorn, der repræsenterer det, er noget mindre fra Amt til Amt, fordi her de absolut øde Strækninger ere udeladte. Her faa vi som Gennemsnitstal 9,6 Td. paa Øerne, 19,4 i Jylland pr. Tdr. Hrtk., og Udsvingene fra Gennemsnittet ere ogsaa forholdsvis mindre, fra 8,6 til 11,4 paa Øerne, og fra 10,1 til 27,2 i Jylland, og saa er der endda et ret stort Spring

fra det laveste (Aarhus Kreds) til det næstlaveste (Randers Amt) nemlig fra 10,1 til 14,6.

Noget lignende kan, om end i forstærket Grad, siges om selve Høstarealet. Her have vi for Øerne en meget smuk Talrække for de enkelte Amter, som kun frembyder svage Udsving fra Gennemsnittet: 6,6, og hvor man ved at bortse fra Frederiksborg og Holbæk Amter næsten faar saa ens Tal, man kan ønske sig, svingende omkring 6,3 som Gennemsnit. Man kunde ved denne Talrække næsten fristes til at tro, at 1 Td. Høstareal saa omtrent skulde være det samme; men lige saa vel som man ved, at dette ingenlunde holder Stik, lige saa hurtigt faa vi Bevis for, at det ikke er Tilfældet, naar vi se paa Talrækken for Jylland. Her have vi som Gennemsnit 11,3 Td. Ld., men med Yderpunkter op og nedad paa 6,7 og 14,8. Samle vi Jyllands Amter i tre Dele, ikke den sædvanlig brugte Tredeling, der her som paa flere andre Punkter ikke frembyder ensartede Forhold, men efter selve Boniteringsforholdene, faa vi, at i de østlige Egne (Vejle, Aarhus Kreds og Randers) og i Thisted Amt med dets gode Jorder, kommer der 8—9 Td. Ld. Høstareal paa 1 Td. Hrtk., dog noget mindre i Aarhus Kreds, der med sine 6,7 Td. Ld. pr. Td. Hrtk. staar lavere og nærmere Øernes Gennemsnit, i Mellemjylland (Skanderborg Kr., Aalborg og Viborg) omkring 12 Td. Ld., og i Vestjylland (Ringkøbing og Ribe), hvortil det ogsaa er fuldt berettiget at regne Hjørring Amt, 14 à 15 Td. Ld. pr. Td. Hrtk.

I og for sig frembyde disse Talrækker ikke noget, der kan diskvalificere Hartkornet som Maale-

stok, tværtimod man bliver snarere forbauset over den Regelmæssighed i Tallene, man kan følge for Egne af ensartet Beskaffenhed. For nu yderligere at søge Bevis herfor har jeg foretaget en Gennemsnitsberegning af Høstværdien amtsvis for de sidste 5 Aar 1893—97, og har sat Høstværdien i Forhold til Amtets samlede Areal, dets Høstareal og dets Ager og Engs Hartkorn. Som grundliggende Materiale har jeg for 1897 brugt dette Aars Høstberetning og for de foregaaende 4 Aar den reviderede Høstberetning, som Statistisk Bureau har udarbejdet for alle de Aar, for hvilke Høststatistik foreligger (1875—96). Resultaterne fremgaa af Tabelbilagets Kolonner 5, 6 og 7. Nu kunde der maaske indvendes, at Grundlaget for Hartkornsansættelsen var det Nettooverskud, Jorderne normalt kunde give, hvilket i og for sig ikke behøver at være betegnet ved det absolutte Høstudbytte, idet Omkostningerne ved Høstudbyttets Frembringelse pr. Td. Ld. kunne være, forholdsvis set, langt større i et Amt end i et andet. Herom tie Tallene imidlertid; vi kende Udsædsbeløbene pr. Td. Ld. i de enkelte Amter, og der kan være ret store Uligheder amtsvis, men disse pege ingenlunde i den Retning, at der i magre Egne udsaaas mere, tværtimod. Dog, selv om det ikke er en ringe Procentdel af det hele Høstudbytte, der gaar til Udsæd, saa er dette dog kun en Brøkdel af de samlede Omkostninger, som medgaa til Udbyttets Tilvejebringelse. Men man kan dog vistnok gaa ud fra, at dette Moment neppe er af stor Betydning, og navnlig vil det ikke være de daarligste Jorder, som kræve størst Omkostninger pr. Td. Ld. Det store

Foldudbytte ejer ogsaa i sig selv Betingelsen for at kunne bære en større Driftsudgift, og absolut taget vil Driftsudbyttet blive størst, hvor Foldene ogsaa ere det.

Den Talrække (5), der fremstiller, hvor meget der er høstet pr. Td. Ld. af det samlede Areal, frembyder meget indbyrdes afvigende Forhold; gsntl. bliver det 65 Kr. paa Øerne mod 33 Kr. i Jylland, altsaa kun det halve her, men i Jylland falder der mere end det dobbelte Areal (Kol. 2) paa en Td. Hrtk. end paa Øerne (27 mod 11). Paa Øerne ere Yderpunkterne 75 Kr. (Assens Kreds) og 58 (Svendborg Amt), i Jylland 70 Kr. (Aarhus Kr.) og 24 (Ribe Amt), men ogsaa her er der et stort Spring fra det højeste til det næsthøjeste, nemlig fra 70 til 41 Kr.

Værdien pr. Td. Høstareal (Kol. 6) viser, at Lolland-Falster (her indenfor atter Falster) er den givtigste Landsdel, idet der her kommer en Høstværdi af 119 Kr. pr. Td. Høstareal; Fyn, hvor Assens Kreds naar højest af alle Amsraadskredse med 125, og Sjælland, begge tagne som Helheder, har 107 à 108 Kr. Høstværdi pr. Td. Høstareal; men indenfor disse Landsdele ere Afvigelserne ret store, og da navnlig paa Fyn, hvor Høstudbyttet er betydelig større i den nordvestlige Del end i den sydlige. Øerne som Helhed give 109 Kr., Jylland 79 Kr., altsaa 28 pCt. mindre. Indenfor denne sidste Landsdel træffe vi ellers ret stor Uensartethed, og lægger særlig Mærke til Aarhus Kreds, som endog staar lige saa højt som Lolland-Falster. Men holde vi os ellers til Delingen fra før, finde vi størst Udbytte i Østjylland og i Thisted Amt, men ellers forholdsvis

ensartede Forhold i Resten af Jylland, hvor samtlige Amter give en Værdi af 67 à 77 Kr. pr. Td. Ld.

Naar man erindrer, at al Jord, ansat til Taxt 24, ved Matrikuleringen nedsattes til Taxt 20, fordi man mente, at disse første allerede da vare naaede saa højt i Kultur, at de ikke, i Modsætning til andre Jorder, yderligere kunde forbedres, (en Fremgangsmaade, der vel nok var ret summarisk, men som dog vistnok har gjort Ulighederne mindre nu, end de ellers vilde have været), tyde disse Tal (Kol. 6) endnu mere end førstnævnte (Kol. 5) paa en langt større Tilvæxt i Kultur i Jylland end paa Øerne; thi medens Øernes Høstareal pr. Td. Hrtk. forholder sig til Jyllands som 100:171, er Forholdet mellem Udbyttet pr. Td. Ld. Høstareal kun som 100 til 73.

Men endnu skarpere fremtræder Jyllands begunstigede Stilling i Kol. 7, idet Gennemsnittet af Høstudbyttet pr. Td. Hrtk. paa Øerne er 725 Kr., men i Jylland 890 Kr., hvilket er en forholdsvis mindre Forskel mellem de to Landsdele end den, vi fandt ved hele Arealet og Høstarealet, og derfor ogsaa taler for Hartkornets Brugbarhed til Sammenligning. Vi se over det ganske Land, at det er Amterne med den lave Bonitering, som Kulturfremskridtene i særlig Grad ere komne til Gode. Et Fingerpeg i den Retning kunne vi ogsaa faa ved at sammenligne den første Arealopgørelse af 1861 med den i 1896; alene for denne Periode — og sandsynligvis end skarpere, hvis vi kunde gaa helt op til Matrikuleringens Dage — se vi, at naar vi sætte Ager- og Engarealet i 1861 til 100, have vi i det forløbne Tidsrum faaet en Forøgelse i Maribo Amt til 110, i Randers til 119, i Thisted til 126, men

i Ribe og Ringkøbing Amter til mellem 150 og 160. Af Kol. 7 ses nu ogsaa, at paa Øerne staa de tidligere mere ukultiverede Amter, Frederiksborg og Holbæk, en Del over de andre Amter. I Jylland har den østlige Del og Thisted Amt 7 à 800 Kr. Høstværdi pr. Td. Hrtk., hvor forresten Thisted Amt staar højt, Randers derimod lavt; Mellemjyllands Høstværdi er c. 900 Kr. og Vestjyllands, indbefattet Hjørring Amt, 1000 à 1100 Kr. pr. Td. Hrtk. Man forbauses noget ved at se denne langt større Høstværdi i Vestjylland, naar man erindrer, at selve Hartkornets Salgsværdi ifølge Prisstatistikken var saa lav i Hjørring og Ringkøbing Amter; men her griber foruden det hele Beliggenhedsspørgsmaal tillige det Moment ind, at det naturligvis er forbundet med større Omkostninger at dyrke 1 Td. Hrtk. af en saa stor Udstrækning, som dette har i de magre Egne fremfor i de fede, baade til Folkehold, Avlsredskaber, Udsæd og meget andet. Derhos maa ogsaa Bygningerne udgøre en større forholdsvis Værdi paa Øerne end i Jylland. Endelig maa det heller ikke glemmes, at Høstens Værdiberegning er opgjort efter Stifternes Kapitelstaxter og derved kommer til at dække over de mest forædlede Høstprodukter, saaledes Maltbyg f. Ex., et Forhold, der let bidrager til at forhøje de ringere Egenes Høstværdi i Modsætning til de bedre, der sættes for lavt.

Imidlertid vil det ikke være nok alene at fæste Opmærksomheden paa Høstudbyttet som det, der giver Landbruget Indtægt; en meget stor Betydning maa selvfølgelig ogsaa Kreaturholdet have. Jeg tænker dog her kun paa de Kreaturer, som græsse

og derved leve af Jorden, hvorved de maa faa Indflydelse paa Hartkornet, — altsaa Heste, Hornkvæg og Faar —; det vil derfor være nødvendigt i vor Undersøgelse ogsaa at medtage Græsarealet, dette forstaaet paa samme Maade som i Statistisk Bureaus Arealoppgørelse, nemlig som selve Afgræsningsarealet + 40 pCt. af Halvbrakarealet. Ganske vist have vi tidligere haft Græsningsarealet med, da vi talte om det samlede Areal pr. Td. Hrtk. og om det egentlig produktive Areal, men i selve Høstarealet gaar det ikke ind, da det ikke afkaster et Udbytte, som er Genstand for Indhøstning og Værdiberegning; men dog har det sin lige saa store Betydning for hele Landbrugets Økonomi, idet den Indtægt, det giver som Føde for Husdyrene jo er af uomtvistelig Værdi. Kol. 8 i Tabelbilaget angiver, hvor meget Græsareal der i pCt. af det anvendte Høstareal findes i de enkelte Amter, og den store Forskel, der er herpaa indenfor Amterne, illustreres bedst ved, at vi paa Øerne har et Græsareal, der svarer til 21 pCt. af Høstarealet, men i Jylland til ikke mindre end 52 pCt. Paa Øerne er det især Fyn, og da navnlig Svendborg Amt, som har et forholdsvis stort Græsareal, mindst træffe vi i Københavns og Maribo Amter, men iøvrigt ere Forholdene ikke udpræget forskellige. Det er de derimod i Jylland, hvor navnlig Græsarealerne ere af stor Udstrækning i de vestlige Amter, men langt mindre i Aarhus Kreds, hvor Høstarealet er stort, og til Dels i Aalborg og Hjørring Amter.

Naar vi saa overføre Sammenligningen paa selve Kreaturstyrken, hvor denne er udregnet paa sædvanlig Maade med Hornkvæget som Enhed, en

Hest sat lig $1\frac{1}{2}$ og 1 Faar lig $\frac{1}{6}$, faa vi de 3 Tabelbilagskolonner 9, 10 og 11, hvor den første angiver Kreaturstyrken pr. 100 Tdr. Høstareal, den anden pr. 100 Tdr. Græsareal og den tredje endelig pr. 100 Tdr. Ager og Engs Hrtk. Vi se af disse, at Kreaturstyrken set i Forhold til Høstarealet fordeler sig overmaade ligeligt paa de enkelte Amter, for Øerne er Gennemsnittet 77 pr. 100 Tdr. Høstareal, i Jylland 76. Størst Kreaturstyrke paa Øerne træffe vi paa Fyn, hvor vi ogsaa ovenfor saa, at vi havde mest Græsareal i Forhold til Høstarealet. I Jylland er det derimod ikke i de Amter, hvor Græsarealet er særlig stort i Forhold til Høstarealet, at Kreaturstyrken er særlig stor. Forholdene ere tværtimod paa dette Punkt mere ensartede i Jylland, end vi pleje at se ved vore Sammenligninger; store Udsving findes egentlig kun i Thisted Amt, hvor vi naa højere end i noget andet af Landets Amter, nemlig 93, hvilket kan forklares ved det store Høstudbytte pr. Td. Høstareal, vi træffe i dette Amt; noget lignende gælder ogsaa Aarhus Kreds og Randers Amt, hvor Tallene ere højere end for Fyn; endvidere have vi ogsaa i Thisted Amt et forholdsvis stort Antal Ungkvæg, hvilket her tæller lige med det store Kvæg.

Naar vi nu have denne ret regelmæssige Talrække, som netop ved sin Regelmæssighed har en betydelig Interesse, idet herved i hvert Fald Forskellighederne i Høstudbyttet pr. Td. Høstareal ikke forstærkes, men hvor tværtimod, som f. Ex. i Svendborg Amt, den større Kreaturstyrke opvejer det lave Høstudbytte, maa vi selvfølgelig faa store Forskellig-

heder ved at se Kreaturstyrken i Forhold til Græsarealet og Hartkornet, idet vi tidligere saa, at der navnlig i Jylland var stor Uensartethed til Stede mellem disse og Høstarealet. Vi se da ogsaa, at der paa Øerne kommer en Kreaturstyrke af 365 pr. 100 Tdr. Græsareal, men i Jylland end ikke Halvdelen heraf, nemlig gsntl. kun 146. Det er altsaa saare langt fra, at 1 Td. Ld. Græsareal betyder det samme overalt, og sætter man Kreaturstyrken som Maalestok for, hvad Græsarealet kan producere, faa vi her en ganske anderledes betydelig Forskel end den, vi før fik, da vi saa, hvor meget Værdiudbyttet af Høsten var pr. Td. Høstareal. Nu er det naturligvis ikke ganske rigtigt alene at sammenstille Græsareal og Kreaturer, idet den største Del af Høstafgrøden netop gaar til Kreaturfoder, men ganske sikkert er det ifølge disse Tal, at Græsarealet i Jylland langt fra har den Foder-værdi, som det har paa Øerne, alt dog under den Forudsætning, at den benyttede Beregningsmaade 1 Stk. Hornkvæg = $1\frac{1}{2}$ Hest osv. er den rette Værdimaaler i dette Tilfælde. Forholdene paa Øerne ere ellers — bortset fra Københavns Amt med de abnorme Forhold, idet den store Bys Nærhed netop medfører et stort Husdyrhold — ret homogene; i Jylland er der stor Forskel paa Aarhus Kreds, der som sædvanlig nærmer sig Øernes Forhold, og paa de ufrugtbare vestjydske Amter, hvor man ogsaa kan sige sig selv, at Græsarealet ikke kan være meget givtigt.

Ved at sammenholde Kreaturstyrken med Hartkornet (Kol. 11) faa vi en Talrække, der i meget ligner den, vi før fik ved at sammenstille Høstudbytte og Hart-

korn, dog saaledes at Forskellen her er større mellem de to Landsdele, nemlig en Kreaturstyrke af 514 paa Øerne, 863 i Jylland pr. 100 Tdr. Hrtk., medens Høstudbyttet pr. Td. Hrtk. var henholdsvis 725 Kr. og 890 Kr. Indenfor Amterne træffe vi ogsaa en ensartet Bevægelse, paa Øerne staa saaledes Frederiksborg og Holbæk Amter betydelig over de andre, Maribo lavt; i Jylland staar den østlige Del med Thisted Amt lavest, dog er ogsaa her Thisted over de andre, herefter følger Midtjylland som en Mellemklasse, og Vestjylland med Hjørring Amt staar betydeligt over de andre. Ved Sammenligning med Høstarealet havde vi nok en regelmæssigere Talrække end her, men paa den anden Side frembød Græsarealet langt mere uensartede Forhold; da det nu ikke kan gaa an at holde sig til det ene Grundlag, men begge bør tages i Betragtning, byder Hartkornet ganske gode Forhold til Sammenligning som en Slags »Mellemproportional«.

Jeg har hermed fremført, hvad man af den officielle Statistik kan slutte med Hensyn til Landbrugets Produktionsforhold og Hartkornet, og skal, forinden jeg gaar over til at omtale Skatteforholdene, kun gøre den Bemærkning, at det heraf tydeligt fremgaar, at Hartkornet langt fra kan siges at være et ubrugeligt Sammenligningsgrundlag, i hvert Fald ikke hvor det gælder saa store Enheder, som de her brugte: Amterne; tværtimod giver Hartkornet i Forbindelse med de øvrige anvendte Værdimaalere for Jordens Udbytte paa mange Punkter særdeles værdifulde Fingerpeg. Det er endvidere saa langt fra, at Sammenligningsmuligheden i Tidernes Løb er bleven for-

mindsket, som netop Kulturfremskridtene have bidraget deres til, at vi med større Udbytte nu end før kunne anstille Sammenligninger fra Amt til Amt med Hartkornet som Grundlag.

Endelig har jeg foretaget en Beregning af de Skatter, der hvile paa Hartkornet. I saa Henseende er der for hver Amtsraadskreds opgjort, hvor meget der af Ager og Engshartkornet betales til Staten i Gammelskat, Land- og Ligningsskat, Beløb som nødvendigvis stille sig temmelig ens fra Aar til Aar, og udgøre c. 17 Kr. pr. Td. Hrtk. overalt; endvidere hvor meget der er betalt i Hartkornsskat af alt Hartkorn til Amt og Sogne efter et 5 aarigt Gennemsnit (1892—96, saaledes at for Amtskommunerne det sidste Aar var $18^{96/97}$). Selv om dette nu i og for sig maa siges at være Hartkornsskatterne i egentligste Forstand, har jeg dog ikke ment helt at kunne bortse fra Formue- og Lejlighedsskatten til Sognekommunerne, thi da denne Skatteform anvendes mere i en Landsdel end i en anden, vil dette Forhold bevirke, at Hartkornsskatterne alene kunne komme til at give et galt Billede. Dernæst maa det vel ogsaa siges, at Formue- og Lejlighedsskatten paa Landet lige saa vel som Hartkornsskatterne for en meget væsentlig Del netop er en Skat paa det arbejdende Landbrug. Resultatet er fremstillet i Tabelbilagets Kol. 12—15, hvor 12 angiver Hartkornsskatterne til Stat og Kommuner pr. Td. Hrtk. i de enkelte Amter, og 14 samtlige Hartkornsskatter og Formue- og Lejlighedsskatten pr. Td. Hrtk.

Hartkornsskatterne alene udgør paa Øerne c. 49

Kr. pr. Td. Hrtk., i Jylland c. 54 Kr. Naturligvis er der Forskelligheder fra Amt til Amt, men de ere dog kun lidet betydende. Fæster man saaledes Blikket paa Øernes Amter, svinge Tallene — alene bortset fra Københavns Kreds — mellem 43 og 51 Kr., i Jylland er Hjørring Amt ret højt med 66 Kr., alle de andre Amter falde indenfor Grænserne 46 og 58 Kr., altsaa lidt større Udsving end paa Øerne. Medtages Formue og Lejlighedsskatten, faar man en gsntl. Skattebyrde paa Øerne af c. 59 Kr., i Jylland af c. 68 Kr. pr. Td. Hrtk., dog saaledes, at Forskellen her er noget større fra Amt til Amt, end naar man ser paa Hartkornsskatterne alene.

Hvad disse Talrækker iøvrigt mest lade falde i Øjnene, er den betydelige Skattebyrde, der efterhaanden er kommen til at hvile paa 1 Td. Hrtk., og desforuden er der mange andre Byrder, saasom Naturalarbejde og alle Tiendeafgifterne, som hvert Aar skulle udredes af Landbruget med store Beløb. Med Hensyn til disse sidste kan det nu ganske vist siges, at de efterhaanden ere blevne Grundbyrder, et Slags Tiendevederlag, som det vilde være urigtigt at jævnføre med Skatter, hvorfor de ogsaa her ere ladte ude af Betragtning. Nu siges det vel ogsaa om Gammelskatten, at den efterhaanden for en Del er bleven en Slags Prioritet, til hvilken der er taget Hensyn ved Ejendommenes Køb og Salg; om dette nu ogsaa virkelig holder Stik i Praxis, skal jeg ikke nærmere gaa ind paa, men selv om man vilde udelade de c. 14 Kr. pr. Td. Hrtk., som hele Gammelskatten gsntl. udgør, er den Sum, der aarlig udredes af Hartkornet som Skat alligevel meget betydelig, og man kan ikke

undre sig over de Klager, som lyde, ikke mindst fra de større Hartkornsejere, over den stadig stigende Skattebyrde, og som ogsaa have givet sig Udtryk i de foreliggende Skatteoverførelsesforslag. At Skatterne ere højere i Jylland end paa Øerne, hænger sammen med, at i Td. Hrtk. er saa langt større i Udstrækning derovre, hvilket paa mange Punkter medfører forøgede Udgifter baade til Vejvæsen og andre kommunale Formaaler. Holder man sig derimod til det produktive Areal, faar man et langt mindre Beløb i samlet Skat pr. Td. Ld. i Jylland. Min Beregning i Kol. 15 viser, at Skatten pr. Td. benyttet Areal i Øernes Amter — udenfor Kbhvns. Kreds — ligger mellem 5,6 og 6,0 Kr., altsaa meget ensartet, medens den i Jylland i den østlige Del varierer mellem 4 og 6 Kr. pr. Td. Ld., i den mellemste mellem 3 og $3\frac{1}{2}$ Kr., i Vestjylland gaar ned under 3 Kr., undtagen i Hjørring, hvor den er over $3\frac{1}{2}$ Kr. Dette er en naturlig Følge af Jordernes ringere Værdi i Vestjylland; man skulde maaske snarere, og da navnlig for Hjørring Amts Vedkommende, have ventet endnu lavere Tal.

For endelig at konstatere, hvad Skattebyrden egentlig kan siges at være, har jeg sammenlignet saavel Hartkornsskatterne som de samlede Skattebeløb med den samlede Høstværdi, og Resultatet heraf findes i de to sidste Kolonner (16 og 17). Hartkornsskatterne alene udgør 6,7 pCt. af Øernes og 6,0 pCt. af Jyllands samlede Høstværdi, og et Blik ned ad den paagældende Talrække viser, at Forholdene ere ret ensartede. Bortset fra Kbhvns. Kreds naar vi kun over 7 pCt. i Svendborg og

Randers Amter, og kun i Ringkøbing og Ribe Amter under $5\frac{1}{2}$ pCt., atter et Bevis paa Kulturfremgangen her. Medtages Formue- og Lejlighedsskatten, bliver Talrækken endnu regelmæssigere; Skattebyrden bliver saa 8,2 pCt. paa Øerne, 7,7 i Jylland af hele Høstværdien. Men ogsaa disse Talrækker vise, at det er en ikke ringe Byrde, naar de direkte Skatter til Stat og Kommuner udgøre c. $\frac{1}{12}$ af Høstværdien, og selv om det ikke er korrekt at betegne denne alene som Landbrugets Bruttoindtægt, idet Græsarealets Udbytte bør medtages i Bruttoindtægten og lægges til Høstværdien, faa vi ogsaa med Hensyntagen hertil en forholdsvis stor Del som Skattebyrde. Kreaturerne hente jo nemlig deres væsentlige Foder paa Græsmarkerne de $\frac{5}{12}$ af Aaret; en Beregning af Udbyttet herved findes ikke, men Værdien maa selvfølgelig medtages, naar man vil vide Landbrugets Bruttoudbytte; hvor stor den er, maa altsaa bero paa et Skøn, men man kan maaske gaa ud fra, at naar de trykte Procenttal vare tagne af Landbrugets hele Bruttoudbytte af Ager og Eng i Stedet for af Høstværdien, maatte de reduceres med c. $\frac{1}{3}$ under Hensyn til Græsarealets Udbytte.

Her ligesom ved Produktionsforholdene maa jeg imidlertid gøre gældende, at Hartkornet er en i statistisk Henseende fuldt ud brugelig Maalestok. Dette burde naturligvis allerede for saa vidt være givet, som Hartkornet jo netop er et Skattegrundlag; det er og har altid været dets Bestemmelse, men det fremgaar da ogsaa af Tallene, at det er ret lige store Beløb, Hartkornet bærer i de enkelte Amter, og naar vi altsaa paa den ene Side ser det, og paa

den anden Side at ogsaa Procenten i Forhold til Høstværdien er ret ensartet, ligger deri en Antydning af, at Hartkornet i hvert Fald for de større Landsdele slet ikke frembyder saa gal en Skattebasis; men, som naturligt er, gaa vi mere i det enkelte, skulle vi nok finde iøjnespringende Afvigelser med meget lavt beskattede Sogne (der var saaledes i 1894: 56 Sogne, der udskrev under 10 Kr. i Hartkornsskat, medens 116 udskrev over 30 Kr.); men selvfølgelig frembyder enhver Skattebasis des større Mangler, jo haardere den Skattebyrde er, der lægges derpaa.

Tabel Bilag.

Amtsraadskredse	1	2	3	4	5	6	7	8
	Pris paa 1 Td. Hartkorn ¹⁾ 1885—94	Tdr. Land pr. Td. Ager og Engs Hrtk.			Høstværdien 1893—97 genstl.			Gresareal ⁴⁾ i pCt. af Høstareal ⁵⁾
		hele Areal ²⁾	produktivt Areal ²⁾	Høst- areal ²⁾	pr. Td. Ld. ³⁾	pr. Td. Høstareal	pr. Td. Hrtk.	
	Kr.	Td.	Td.	Td.	Kr.	Kr.	Kr.	pCt.
Københavns.....	8081	10,0	8,6	6,1	72	120	728	12
Roskilde.....		10,1	9,0	6,5	68	105	687	16
Frederiksborg.....	7857	14,2	11,4	8,2	62	108	887	20
Holbæk.....	6849	12,3	11,0	7,6	65	105	798	23
Sorø.....	7154	11,2	9,7	6,7	64	107	712	21
Præstø.....	6503	10,8	9,2	6,3	61	106	665	20
Maribo.....	5990	10,1	8,9	6,3	74	119	750	19
Svendborg.....	7656	11,0	9,6	6,3	58	101	632	27
Odense.....	6828	10,3	9,4	6,4	67	106	683	23
Assens.....		10,3	9,0	6,2	75	125	769	23
Øerne genstl.	6992	11,1	9,6	6,6	65	109	725	21
Vejle.....	7727	19,2	16,0	9,2	41	86	796	50
Skanderborg.....	7437	25,9	20,2	11,8	35	77	910	46
Aarhus.....		11,4	10,1	6,7	70	119	797	30
Randers.....	5646	17,7	14,6	8,5	39	82	699	51
Aalborg.....	5809	28,8	21,3	12,8	31	69	886	44
Hjørring.....	5854	31,5	23,1	14,4	32	70	1002	43
Thisted.....	6923	22,3	14,8	8,9	38	96	857	50
Viborg.....	6906	28,1	21,4	12,2	33	77	940	56
Ringkøbing.....	5458	45,2	27,2	14,6	25	77	1117	66
Ribe.....	7354	40,2	26,3	14,8	24	67	985	65
Jylland genstl.	6489	26,8	19,4	11,3	33	79	890	52

1) Selvejer- og Arvefæstegaarde over 1 Td. Hartk. uden Tvangssalg.

2) Ager og Eng, Byggegrunde, Oplagspladser, Haver, Planteskoler, Høstareal og Læplantninger.

3) Af hele Arealet (Kol. 2).

4) Afgr.

5) Gamle

Bilag.

7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
pr. i u. Hrtk.	Græsareal ⁴⁾ i pCt. af Høstarealet	Kreaturstyrke 1893 (Heste, Hornkvæg og Faar)			Hartkornsskat ⁵⁾ pr. Td. Hrtk.	Formue- og Løjlighedsskat pr. Td. Hrtk.	Skatter (Kol. 12 og 13) ialt		I pCt. af Høstværdien udgjorde	
		pr. 100 Tdr. Høstareal	pr. 100 Tdr. Græs- areal	pr. 100 Tdr. Hrtk.			pr. Td. Hrtk.	pr. Td. produktivt Areal	Hart- kornsskat- terne	Hrtk. + Formue- og Løjligheds- skat
Kr.	pCt.				Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	pCt.	pCt.
728	12	76	646	462	74,0	56,6	130,6	15,3	10,2	18,0
687	16	71	427	464	42,9	10,1	53,0	5,8	6,2	7,7
887	20	75	378	615	51,0	15,7	66,7	5,8	5,7	7,5
798	23	76	328	573	51,5	9,9	61,4	5,6	6,4	7,7
712	21	78	371	519	48,7	9,2	57,9	5,9	6,8	8,1
665	20	78	387	491	46,0	9,0	55,0	6,0	6,9	8,3
750	19	71	375	446	47,6	5,2	52,8	5,9	6,3	7,0
532	27	85	319	534	47,2	6,5	53,7	5,6	7,5	8,4
583	23	82	353	526	46,4	6,0	52,4	5,6	6,8	7,7
769	23	80	344	496	44,5	5,3	49,8	5,5	5,8	6,5
725	21	77	365	514	48,8	10,5	59,3	6,2	6,7	8,2
96	50	74	146	682	51,4	11,3	62,7	3,9	6,4	7,9
10	46	70	152	831	54,5	17,0	71,5	3,5	6,0	7,8
97	30	87	294	582	46,3	16,3	62,6	6,2	5,8	7,8
99	51	84	166	715	50,0	8,5	58,5	4,0	7,2	8,4
86	44	74	166	944	53,8	9,2	63,0	3,0	6,1	7,1
02	43	77	177	1105	65,9	17,7	83,6	3,6	6,6	8,3
57	50	93	186	826	55,8	16,2	72,0	4,9	6,5	8,4
40	56	76	137	927	57,6	11,9	69,5	3,2	6,1	7,4
17	66	71	106	1029	49,6	25,4	75,0	2,8	4,4	6,7
35	65	70	107	1037	52,0	21,9	73,9	2,5	5,3	7,5
90	52	76	146	863	53,6	14,8	68,4	3,5	6,0	7,7

⁴⁾ Afgræsningsarealet + 40 pCt. af Halvbrakarealet.⁵⁾ Gammelskat, Land- og Ligningsskat, Hartkornsskat til Amt og Sogne.

Nationaløkonomisk Forening.

Møde d. 2, Marts 1899.

Af den offentlige Del af den Diskussion, der knyttede sig til Hr. Fuldmægtig M. Koefoeds ovenfor aftrykte Foredrag om Hartkornet, er Nedenstaaende et kort Referat:

Professor Will. Scharling fandt, at den Maade, hvorpaa Foredragsholderen havde fremstillet Skattebyrden paa Hartkornet, var noget misvisende. Det var jo ganske sandt, at tog man den samlede Sum af Statens og Kommunernes Hartkornsskatter og beregnede Gennemsnitsbyrden pr. Td. Hartkorn indenfor hvert Amt, fik man en Række, som ikke frembød saa overordentlig store Forskelligheder. Men det skulde erindres, at de Variationer, som fandtes, udelukkende faldt paa Kommuneskatterne, idet Hartkornsskatterne til Staten overalt udgjorde det samme Beløb pr. Td. Hartkorn, nemlig 17,5 Kr. Det var derfor rigtigst, naar Talen var om Ulighederne i Hartkornets Belastning, at holde det fixe Beløb, som svaredes til Staten, udenfor Betragtning. Men naar man gjorde dette, fik Talrækken, som altsaa angav Hartkornets Skatteydelse til Amts- og Sognekommune, en noget anden Karakter, idet Udsvingene fra det normale eller gennemsnitlige blev relativt større. — Naar Foredragsholderen som et Hovedresultat af sin Undersøgelse havde fremhævet, at Hartkornet ikke var en slet saa ulige Maalestok som det havde Ord for, maatte det dog ikke glemmes, at dette Resultat kun var rigtigt, naar man tog saa store

Enheder som Amterne; men Amtsgennemsnittene dækkede jo over særdeles betydelige Forskelligheder fra Herred til Herred og fra Sogn til Sogn; og det maatte jo dog erindres, at Skatterne ikke lignede paa Amterne, end ikke paa de mindre Administrationskredse, men paa de enkelte Ejendomme.

Landstingsmand, Proprietær la Cour: Naar Indlederen havde skønnet, at Skatteprocenten i Forhold til Høstudbyttet maatte reduceres med $\frac{1}{3}$ af Hensyn til den Indtægt, Afgræsningen giver, for derved at faa en Procent i Forhold til hele Bruttoudbyttet frem, troede Taleren, at Reduktionen snarere burde ske med $\frac{1}{4}$.

Professor Prytz bad Indlederen oplyse, om Skovarealet var udeladt i de Beregninger, hvor hele Arealet var sat i Forhold til Amternes Hartkorn. Hvis dette nemlig ikke var Tilfældet, kunde man heri finde en Forklaring til nogle af Uregelmæssighederne i de paagældende Talrækker.

Indlederen oplyste i Anledning af det sidst fremsatte Spørgsmaal, at det hele Areal, altsaa ogsaa Skovene, var medtaget i vedkommende Beregning. — Naar Hartkornsskatterne til Staten ikke vare udsøndrede fra den samlede Hartkornsbeskatning, var dette sket for ikke yderligere at forøge det foreliggende trykte ret store Talmateriale med flere Kolonner; i Realiteten viste Summatallene jo ogsaa det samme, som hvis man delte dem i to Rækker. Naar Professor Scharling endvidere havde gjort gældende, at den relative Ligelighed i Beskatningen, hvis Tilstedeværelse det havde været Talerens Opgave at paavise, kun fremkom, naar man tog Amtet som Enhed, kunde dette,

som ogsaa fremhævet, ikke bestrides; men Tilstedeværelsen af denne Ligelighed Amt og Amt imellem var heller ikke i den Grad uden praktisk Betydning, som Prof. Scharling syntes at mene; den kunde f. Ex. være af Vigtighed, naar Talen var om Skatteoverførelser, Repartitioner o. lign., hvor man vilde benytte Amtsinddelingen som Fordelingsgrundlag.

Direktør Rubin troede — i Modsætning til Indlederen — ikke, at man skulde rose vor Matrikel, fordi den ikke havde taget Hensyn til Ejendommenes Beliggenhed. Det var sandsynligt, at Beliggenhedsmomentet vilde blive ret proportionelt paavirket af Udviklingen. — Derimod var Taleren enig med Indlederen i, at man ikke maatte undervurdere den Betydning, det kunde have, at Hartkornsbeskatningen var nogenlunde ligelig Amt og Amt imellem.

Professor Scharling erkendte ganske vist, at det var en Fejl, naar man i sin Tid ved Udarbejdelsen af Matriklen ikke havde taget Hensyn til Jordens Beliggenhed; men paa den anden Side var Taleren, ligesom Indlederen, af den Anskuelse, at Udviklingen netop havde bidraget til at udviske denne Fejl. Havde man i sin Tid taget Beliggenheden med i Betragtning, vilde Skyldsætningen nu have frembudt langt større Uligheder, end Tilfældet er; eksempelvis var det ganske utvivlsomt, at Jernbanerne havde virket mere til Gavn for de magre Egne i Vestjylland end for Jorderne i Københavns Nærhed.

Med en Tak til Foredragsholderen for de interessante Oplysninger, han havde tilvejebragt, og for det store Arbejde, der laa bagved de mange Tal, sluttede Formanden (Prof. Scharling) den officielle Del af Mødet.

Skibsfarten i de Forenede Stater i Nordamerika.

Af

P. Vedel,
Ingeniør.

Fra den Tid, da »Majblomsten« landsatte de puritanske Pilgrimme paa Plymouth-Stenen i Massachusetts, til Yankee'n i de sidste Aar fra sin egen, amerikanske Dampskibslinies »Ocean-Mynder« kan træde i Land i Kæmpebyen New York, fra den Tid da »Præri Skonnerten« langsomt arbejdede sig Vest paa, til Exprestogene nu fare afsted tvers igennem Kontinentet fra Verdenshav til Verdenshav, har de Forenede Stater været det nye Land og Amerika den nye Verden. Men Landet er ikke mere et Nybyggerland, optaget af sig selv og sin Kamp mod Naturen; de samme Problemer indadtil og udadtil, som i den gamle Verdens Stater fordre en Løsning, frembyder sig ogsaa for disses yngre Søster, og efterat have knust det stolte Spanien er den nordamerikanske Republik indtraadt i Stormagternes Raad.

I den første Del af dette Aarhundrede, indtil Udbrudet af Borgerkrigen, saas det amerikanske Flag paa alle Have, og i 1860 var de Forenede Staters Tonnage tilnærmelsesvis saa stor som Englands. Dette var egentlig unaturligt og skyldtes særlige Om-

stændigheder. I et nyt Land, hvor rig, jomfruelig Jord kan haves for intet, hvor Agerbrug og Kvægavl, Skov- og Minedrift ere i rivende Udvikling, hvor Jagt og Fiskeri, Æventyr og Guldfund drager de mere rastløse Naturer, der er i Reglen saadanne Tillokkelser for Kapitalen og saadanne Chancer for hver arbejdsfør Mand, at Rhederi-Bedriften, som maa være i Stand til at møde den internationale Konkurrence, ikke kan udvikle sig. De Lande, der i saa Henseende nærmest kunne stilles ved Siden af de Forenede Stater, La Plata Staterne i Sydamerika, have derfor ikke nogen Skibsfart af Betydning og eje en adskilligt mindre Tonnage pr. Hoved af Befolkningen.

I de Forenede Stater har den udenrigske Skibsfarts Udvikling været vidt forskellig, fra hvad man skulde have ventet. Stor og blomstrende, medens Landet endnu var ungt, er Handelsflaaden senere hensygnat Aar for Aar under Statens faderlige Beskyttelse af Skibsbyggerier og andre Industrier. Toqueville, der i 1832 saa amerikanske Skibe fylde Evropeas Havne og besørge 80—90 % af Handelen paa de Forenede Stater, spaaede Landet en Fremtid som den første Sømagt i Verden. At amerikanske Rhedere kunde tilbyde lavere Fragter end europæiske, uagtet deres Skibe vare dyrere og Hyren, de betalte, højere, tilskrev han det større Antal Ture, som disse Skibe kunde sejle i et givet Tidsrum, takket være Nationens Energi og Fart, den »Heroisme«, som den udfolder i al dens Handel og Vandel, den høje Spænding, hvormed den arbejder. Forfatteren af »De la démocratie en Amérique« har muligen over-

drevet Betydningen af dette moralske Element, naar han tilskriver Skibsfartens Udvikling hovedsagelig dertil; men det kan ikke nægtes, at det har haft og i Fremtiden i høj Grad vil faa Betydning i Konkurrencen. Amerikas politiske Stilling som i Hovedsagen passiv Tilskuer til de store Krige, der i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede rasede i Europa, og i hvilke England stedse var impliceret, frembød, trods Hindringer fra de krigsførende Magters Side og trods »Embargo« Acten og »Non-Intercourse« Acten, store Fordele for Skibsfarten. I 1810 naaede den udenrigske Skibsfart sit Kulminationspunkt pr. Hoved af Befolkningen, og skønt den atter tiltog efter den kortvarige Krig med England, begyndte den strax efter at aftage, indtil den i 1831 naaede et Minimum. Under Krimkrigen naaedes atter et Maximum, og derefter er Tonnagen pr. Hoved af Befolkningen stadig aftaget, først som en Følge af Borgerkrigen og senere maaske tildels paa Grund af uheldige Lovforanstaltninger.

Omtrent samtidig med at Decadencen begyndte, var der foregaaet en Forandring i Skibsbygningskunsten, idet Jernskibene mere og mere trængte sig frem paa Træskibenes Bekostning. Men herved mistede da de paa det fortrinlige amerikanske Skibsbygningstømmer baserede Værfter tildels deres Betydning, og Arbejdet gik til de engelske Værfter, indtil i de allersidste Aar Amerika har bragt sin Jernindustri paa Højde med Englands.

Naar man ser hen til de store Opgaver og de store Muligheder, som frembød sig i Landets Indre, efterat først de vestlige Stater og senere det yderste

Vesten vare aabnede for Civilisationen, kan det ikke forundre, at den udenrigske Skibsfart havde Vanskelighed ved at lokke Kapitalen til sig. At Forholdene i Begyndelsen efter Uafhængighedskrigen vare anderledes, hidrører fra, at Landet dengang ikke egentlig var noget Eldorado, og kun en ringe Del deraf, en smal Strimmel langs Atlanterhavet, endnu var taget i virkelig Besiddelse af Kolonisterne, der ikke vare komne som Lykkejægere, men som Landflygtige. Og naar nu atter Skibsfarten synes at ville tage et Opsving, er det en Antydning af, at de Forenede Stater begynde paa at blive ældre, Mulighederne færre, Konkurrencen større og Rentefoden lavere.

Ganske anderledes end den udenrigske Skibsfart har Kabotagefarten og Skibsfarten paa de store Søer og Floderne imidlertid udviklet sig. Fremmed Konkurrence er fuldstændig udelukket i Kystfarten, idet denne i dens videste Forstand — saasom imellem amerikanske Atlanterhavs- og Stillehavshavne, og snart ogsaa mellem Moderlandet og de nyerrhvervede Kolonier — er forbeholdt Landets egne Skibe. Paa de store Søer og St. Lawrence Floden kunne ifølge Washington Traktaten kanadiske Skibe baade deltage i den udenrigske og den indenrigske Fart.

Nedenstaaende Tabel viser i Millioner Registertons Tonnagen af Handelsflaaden, samt af den i søgaaende Udenrigsfart, i Kystfart paa Havet, i Fart paa de store Søer og i Fart paa Floderne værende Del af denne. Medens den samlede Handelsflaade og den i Udenrigsfart værende Del deraf begge naaede deres absolute Maximum i 1861, hen-

	1790	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1897
Søgaende												
Udenrigsf.	0,4	0,7	1,0	0,6	0,5	0,8	1,4	2,4	1,5	1,3	0,9	0,8
Kystfart paa												
Havet ...	0,1	0,3	0,4	0,7	0,7	1,2	1,6	2,1	1,7	1,8	2,4	2,3
Fart paa de												
store Søer						0,1	0,2	0,4	0,6	0,7	0,8	1,4
Flodfart ...						0,1	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
Ialt Handels-												
flaaden ..	0,5	1,0	1,4	1,3	1,2	2,2	3,5	5,3	4,2	4,1	4,4	4,8

holdsvis 5,539,813 R. T. og 2,496,894 R. T., har den første senere skiftevis aftaget og tiltaget, med Minima i 1871, 1880 og 1895 og Maxima i 1875 og 1893, og den sidste først aftaget stærkt til 1864, derefter holdt sig nogenlunde uforandret til 1878 og fra den Tid stadig aftaget. Kystfartstonnagen har siden 1862 og Tonnagen paa de store Søer siden 1891 overskredet den udenrigske Tonnage. Hvorledes denne har varieret pr. Hoved af Befolkningen i Hundredele af en Registerton, og hvor stor den deraf besørgede procentvise Andel i Omsætningen med Udlandet — o: Værdien af Ind- og Udførselen — har været, viser efterfølgende Tabel. I 1796, 1807 og 1826 foregik c. 92 % og i 1895 c. 12 % af Omsætningen i amerikanske Skibe, og medens Gennemsnittet i Aarhundredets første Tiaar var c. 89 %, har det hidtil i dets sidste Tiaar været c. 13 %. I 1799 og 1810 var Registertonnagen pr. Hoved c. 13 Hundredele Ton, i 1896 c. 1 Hundrededel. Til Sammenligning med nogle

Den udenrigs- ske Skibsfarts	1790	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1896
Størrelse pr. Hoved af Befolkn., ‰ R. T...	9,8	12,3	13,4	6,0	4,2	4,5	6,2	7,6	3,8	2,6	1,5	1,2
Andel i Om- sætningen med Ud- landet, ‰.....	40	89	92	90	90	83	72	66	35	18	13	12

andre Lande vedføjes følgende Tabel, der vel er egnet til at bringe den paa andre Omraader saa sejersstolte Yankee til Tavshed. Derimod kan Nordmanden med Rette være stolt af sin store Sejlskibsflaade, naar han blot erindrer, at en Sejlskibstons Transportevne kun er $\frac{1}{3}$ af en Dampskibstons.

	Tonnage i 100,000 R. T.			‰ R. T. pr. Hoved af Befolkningen			‰ af udenrigsk Omsætning i nationale Skibe		
	1800	1850	1896	1800	1850	1896	1800	1850	1896
England ...	18,0	42,3	135,6	16,0	23,9	35,8	54	73	72
Tyskland ..	2,0	6,5	17,3		1,9	3,3		50	52
Norge		3,0	17,1		22,0	85,2			86
Frankrig ...		6,9	11,5		1,9	3,0		39	22
U. S. A. ...	6,5	14,4	8,3	12,3	6,2	1,2	89	72	12
(udenr. Fart)									

De Forenede Staters samlede Handelsflaade udgjorde i 1897 ialt 4,769,020 R. T., og heraf vare 792,845 R. T. beskæftigede i søgaaende, udenrigsk

Fart, 2,293,963 R. T. i søgaaende Kystfart, 1,410,103 R. T. paa de store Søer og 272,109 R. T. paa de store Floder. Af den samlede Tonnage vare 49 % Dampskibstons, og af de i de fire Fartklasser beskæftigede Tonnager henholdsvis 31 %, 54 %, 52 % og 52 %.

Da ifølge den amerikanske Registreringslov intet i Udlandet bygget Skib kan overføres til amerikansk Register uden særlig Lov, — forsaavidt det ikke efterat være forlist i Hovedsagen er nybygget —, maa Flaaden næsten udelukkende rekruteres ved Nybygninger fra Landets egne Værfter. Dette har i lang Tid været en for Skibsfarten og de mange i Forbindelse dermed staaende Interesser ruinerende Beskyttelsespolitik, hvorved imidlertid de Forenede Stater med den Amerikanerne egne, brutale Energi tilsidst har naaet at skabe en Skibsbygningskunst, der ikke staar tilbage for Moderlandets. Man kan og maa vel beklage, at saa store Interesser ere blevne tilsidesatte for det ene Øjemed, men man maa beundre den »Heroisme«, der har udviklet Jernskibsbyggeriet, saaledes at der i 1870 byggedes 8,281, i 1880 derimod 25,582, i 1890 indtil 80,378 og i 1896 endelig 113,220 R. T. Jern- og Staalskibe. Vel er der i de sidste 8 Aar ved Lov overført over 100,000, i Udlandet byggede Tons til amerikansk Register, og de under den sidste Krig tagne spanske Priser have haft samme Skæbne; men saalænge Registreringsloven som Regel udelukker fremmede Skibe, maa Skibsfarten være nøje forbundet med og afhængig af Skibsbygningskunsten. Den har udviklet sig samtidig og jevnbyrdig med denne, skønt Udviklingen af begge har været for-

skellig paa hvert af de tre store Vandomraader, som komme i Betragtning i de Forenede Stater, de store Søer, Floderne og Havet. Det vil derfor være rigtigst at betragte hvert af disse for sig.

Paa det af de store Søer dannede Indlandshav, der dækker et Areal af c. 4400 Kvadratmile, saas første Gang i 1679 et Sejlskib paa c. 60 Tons, under fransk Flag og med den franske Opdager La Salle, Fader Hennepin og 32 Pelsværkshandlere og Jesuiter ombord. Efter at Frankrigs Herredømme i Nord-Amerika i 1763 var gaaet over til England, byggedes, tildels i militært Øjemed, en Del engelske Skibe paa Søerne, og efter at de Forenede Stater havde vundet deres Uafhængighed, sattes i 1797 det første amerikanske Skib i Fart derpaa. Under den senere Krig med England vandt i 1813 en Flaade af 9 amerikanske Krigsskibe under Perry et Søslag paa Erie Søen og bemægtigede sig den af 6 Skibe bestaaende engelske Flaade med ialt 70 Kanoner, og uagtet Lykken det følgende Aar viste sig mere lunefuld paa Michigan Søen, have dog Amerikanerne fra den Tid haft det ubestridte Overherredømme paa de store Søer.

I 1816 bestod Handelsflaaden af Sejlskibe paa 10—134 Tons; Indianerne kaldte dem »store Kanoer med Vinger«. Men Aaret efter sattes det første Dampskib, af 240 Tons Størrelse, i Vandet i Ontario Søen, og 1818 begyndte »Walk-in-the-water«, af 342 Tons Størrelse, regelmæssige Ture paa Erie Søen. Det var forholdsvis korte og brede Hjulskibe, der, navnlig efter at Welland Kanalen imellem Erie og

Ontario Søen i 1829 var aabnet og Krigene med Indianerne i 1832 vare sluttede, efterfulgtes af andre, saaledes at der i 1840 var en betydelig Skibsfart paa Søerne. Fragten var navnlig Passagerer, Korn og Fødevarer, der i Reglen førtes Vest paa; men i 1836 skiftede Kornbevægelsen første Gang Retning, og nogle Aar senere foregik den regelmæssigt fra Vest til Øst. I 1841 saas den første Skruedamper, af 138 Tons Størrelse, paa Ontario Søen, og fire Aar senere sattes det første Dampskib i Fart paa Superior Søen, der ved St. Marie's Vandfald var adskilt fra de andre Søer, indtil i 1855 en Kanal med Sluser aabnedes udenom dette og allerede det første Aar passeredes af 106,296 R. T. I de Aar, 1840—1860, fandt en stor Udvikling Sted paa de store Søer, der byggedes Fyrtaarne, Havne, Kornsiloe, Sejl- og Dampskibe, og navnlig for Hjuldampere i Passagerfart var det den gyldne Tid; thi Jernbanerne havde endnu ikke bemægtiget sig denne ret betydelige Trafik. I 1850 betjente saaledes et Dampskibsselskab med 16 første Klases Hjuldampere Ruten mellem Buffalo og Chicago, idet der 2 Gange om Dagen afgik Skib fra hver af disse Havne. Turen tog 3—4 Dage og kostede c. 36 Kr., og Skibene, der vare elegant udstyrede og medførte Musikkorps o. s. v., vare hyppigt overfyldte med 4—500 Passagerer. Fragt derimod kunde besørges billigere af Skruedampere, der derfor ogsaa, samtidig med at Passagertrafiken aftog, mere og mere fortrængte Hjuldampere. I 1850 var 62 % af Tonnagen Sejlskibe, 28 % Hjuldampere og 10 % Skruedampere; i 1862 var Forholdet 67 %, 17 % og 16 %. Den første direkte Udklarering pr.

Dampskib fra Michigan Søen til Europa fandt Sted i 1856, idet en Ladning paa 3450 Tdr. Hvede afgik fra Chicago til Liverpool, hvor den ankom efter $2\frac{1}{3}$ Maaneders Rejse.

Handelsflaaden paa Søerne bestod i 1862 af 203 Skruedampere, 147 Hjuldampere, 62 Barkskibe, 86 Brigger, 989 Skonnerter og 15 Slupper af en gennemsnitlig Tonnage af henholdsvis 300, 440, 405, 289, 207 og 187 Tons eller ialt 1502 Skibe af gennemsnitlig 255 Tons. Som Exempel paa Datidens hurtigt sejlene Klipper Skibe kan nævnes en i 1854 bygget, tomastet Skonnert paa 185 Tons, hvis Længde var 97', Brede $27\frac{3}{4}'$, og som med et Dybgaaende af $7\frac{1}{2}'$ kunde bære en Ladning af 8—9000 Kubikfod Tømmer; den var bestemt til Trælastfart paa Michigan Søen og kunde med god Vind tilbagelægge 14—15 Sømil pr. Time. Men ligesom den gennemsnitlige Tonnage af Handelsflaaden stadig voxede, saaledes at den for egentlige Fragtskibe i 1870 var c. 500 Tons og i 1892 884 Tons, saaledes blev ogsaa i senere Aar den mest yndede Sejlskibstype en 700—1100 Tons, 3- eller 4-mastet, for- og agterrigget Skonnert med en Længde 200—250', Brede 35—40' og Dybde og Dybgaaende 14'; Ladeevnen af en saadan er 12—20,000 Tdr. Korn. Dybgaaendet var begrænset af Dybden i Havnene til højst $15\frac{1}{2}'$, og uagtet Regeringen i de senere Aar har ladet foretage meget betydelige Uddybningsarbejder for at tilvejebringe et 20' Løb imellem de tre Hovedhavne: Buffalo, Chicago og Duluth, kan man dog endnu ikke paaregne mere end 16—18' Vand. Men idet Kravene om større Ladeevne for samme Dybgaaende vedbleve med at

voxe, naaede Træskibene, paa Grund af deres store Egenvægt, efterhaanden en praktisk Grænse af c. 2000 Tons. For at naa videre, begyndte man i 1872 at bygge de forholdsvis lettere Jernskibe af indtil over 3000 Tons Størrelse, og omtrent samtidig, 1873, forsøgte Bugsering paa længere Afstand af store, pramlignende Fartøjer, »Consorts«, med ingen eller kun en let Rigning. Siden den Tid have Træskibsbyggerierne tabt deres Betydning, og uagtet der endnu findes smukke Sejlskibe paa Søerne, er den nye Tonnage væsentlig Jern-Dampskibe og Consorter; der er for Tiden c. 300 Staalskibe.

I 1886 bestod den registrerede Handelsflaade paa Søerne af 1130 Skruedampere, 89 Hjuldampere, 3 Barkskibe, 1250 Skonnerter, 70 Slupper og 130 uriggede Fartøjer af en gennemsnitlig Tonnage af 224, 251, 367, 232, 85 og 245 R. T. eller henholdsvis 283, 342, 387, 244, 89 og 254 G. T., ialt altsaa 2672 Skibe af gennemsnitlig 226 R. T. eller 260 G. T. Siden da har Skruedamperen yderligere fortrængt Hjuldampere og Skonnerten alle anderledes riggede Sejlskibe, medens de uriggede Fartøjers, Consorternes, Antal er voxet. I 1891 var Antallet af Dampskibe 1592 og af Sejlskibe og uriggede Fartøjer 2008 med en Tonnage af henholdsvis 365 og 198 R. T. eller 463 og 208 G. T., ialt altsaa 3600 Fartøjer af gennemsnitlig 272 R. T. eller 321 G. T. I 1896 vare Antallene henholdsvis 1792 og 1541 eller tilsammen 3333 Fartøjer, og de tilsvarende gennemsnitlige Tonnager 410, 247 og 337 R. T. eller 516, 260 og 397 G. T.; af Dampskibene vare 383 større end 1000 Tons og gennemsnitlig 1400 R. T. eller 1856 G. T. hvert. I

1897 endelig var Dampskibstonnagen c. 1,030,000 og Tonnagen af Sejlskibe og uriggede Fartøjer c. 380,000 R. T.; der var c. 3500 Skibe af over 300 Tons og heraf c. 400 Dampskibe paa over 1000 Tons. Foruden Handelsflaaden holder de Forenede Stater paa Søerne en Kanonbaad med 8 Kanoner og af 450 G. T. Størrelse; ifølge Traktat af 1817 med Kanada maa hver af Regeringerne kun have et saadant Krigsskib.

Da de Fragter, der beskæftige Skibsfarten paa de store Søer, næsten alle udgøre hele Ladninger, nemlig Korn, Malm, Tømmer, Kul, Salt, Frugt o. s. v., altsaa Styrtegods og Trælast, ere Skibene ogsaa særligt indrettede for saadan Fragt. I Dampskibene ligger som Regel Maskinen helt agterligt, hvilket letter Losningen og Ladningen, men skader Fartøjets Ligevægt og svækker det; paa Træskibene ere derfor hyppigt Siderne baarne af Plankebuer, der naa op over Dækket og danne Bueværks Dragere. Temmelig langt forude, foran den første af hyppigst 2—3 Master, findes Bestiklukafet og Kommandobroen, og derimellem og Maskinrummet ere Lastlugerne anbragte. Men her ved faar Skibet, der ikke sjældent har to, tverskibs ved Siden af hinanden siddende Skorstene, et eget, ikke særlig tiltalende Udseende. Forholdet mellem Længde, Brede og Dybde varierer gennemsnitlig fra 1:0, 15:0,08 til 1:0, 11:0,6. Typen for større Dampere var i 1886 $243' \times 37' \times 16'$ af 1370 R. T. og 1570 G. T., i Almindelighed af Træ, i 1892 derimod $300' \times 40' \times 24\frac{1}{3}'$ af 1841 R. T. og 2513 G. T., i Reglen af Staal, som med 3000 Tons Ladning stikker 16' og tilbagelægger 10 Knob i Timen, og i

1897 endelig $420' \times 47' \times 27'$, som med et Dybgaaende af 14—18' bærer en Ladning af 4—6000 Tons og løbe 12—15 Knob.

Men ved Siden af disse Fragtdampere er der ogsaa i de senere Aar, navnlig for Lystrejsende, mindre for Forretningsrejsende, bygget store Passagerdampere, sande Indsømynder, der, udstyrede med den mest luxuriøse Elegance, vel kunne taale Sammenligning med Oceanmynderne. Ruten Buffalo—Duluth betjenes saaledes af $383' \times 44' \times 26'$ Dobbelkrue Staalskibe, 5000 R. T. drægtige og udelukkende bestemte for Passagerer, hvoraf de kunne medtage 550; de have en Maskinkraft à 7000 H. K., kunne gøre indtil 21 Knøbs Fart, saa at Turen frem og tilbage tager c. 1 Uge, samt stikke paa lavt Vand $15\frac{1}{2}'$, men i aaben Sø, med Vandballast, 18'. I Chicago beskæftige 10 forskellige Dampskibsselskaber c. 30 Skibe i Passagerfart, deriblandt ogsaa en »Hvalrygdamper«.

Det er dog til egentlig Fragtfart, navnlig af Styrtegoods-Ladninger, og for at opnaa størst mulig Bæreevne med et begrænset Dybgaaende, at de særegne Skibsformer ere fremkomne. Mc. Dougall's »Hvalrygge«, der bygges i Superior, Wis., have tilnærmelsesvis elliptiske eller ovale Tversnit og ingen Stigning af Dækket imod Stævnene; de kunne derfor lades med Malme helt op under Dækket, ere gode Søskibe og maales efter Maalereglerne til en forholdsvis lav Registertonnage. Med et Dybgaaende af 14—17' kan en $322' \times 38' \times 24'$ Hvalryg bære 2500—3600 Tons og løbe 13 Knob; den noget større, til Passagerfart byggede »Christopher Colum-

bus«, der sejler mellem Chicago og Milwaukee, en Afstand af c. 65 Sømil, kan rumme indtil 5000 Passagerer. De første af disse Skibe byggedes i 1889, to Aar senere førte et af dem en Ladning Korn over Atlanterhavet til Liverpool for derefter at sejle Syd om Cap Horn til Stillehavskysten, og siden den Tid er der bygget en hel Flaade deraf paa Søerne, bl. a. ogsaa til Transport af Petroleum i Tanks. »Ligerygge« eller »Monitorer« ere over Vand formede som Hvalrygge, under Vand som almindelige Fragtskibe; ogsaa af dem findes adskillige af 3000—3600 Tons Bæreevne. Af »Consorter« kan en Hvalrygdampers bugser to af samme Størrelse som den selv med en Hastighed af 7 Knob.

Naar Skibsfarten paa de store Søer saaledes har udviklet sig til en overordentlig stor Betydning, saa skyldes dette naturligvis navnlig Handelsartiklernes Natur, idet de som Raaprodukter ikke kunne bære den forholdsvis højere Jernbanefragt. Konkurrencen med Jernbanerne har paa begge Sider nedsat Fragtraterne, og navnlig i 80'erne var Kampen haard. For Korn har Fragten i Øre pr. Ton Sømil været pr. Jernbanerne i Aarene 1870, 1880, 1883, 1890, 1895 henholdsvis 6,7, 3,1, 0,5, 1,8, 3,8 og pr. Skib paa de store Søer i Aarene 1860, 1870, 1880, 1890, 1895 henholdsvis 3,1, 1,5, 1,0, 0,8, 0,2; for Malm og Kul ere Fragterne lavere. Den samlede Fragtbevægelse paa Søerne var forrige Aar over 25,000 Millioner Ton Sømil, og kun 4 Havne i Verden have en større ind- og udgaaende Skibsfart end Chicago og Buffalo, medens St. Mary's Flod mellem Superior og Huron Søn og Detroit Floden mellem Huron og

Erie Søen aarlig — d. v. s. i den Tid de ikke ere tillagte af Is — passeres af en Tonnage, der henholdsvis er 2 og $3\frac{1}{2}$ Gange saa stor som den, der passerer gennem Suez-Kanalen. At Skibsbyggeriet maa have holdt Skridt med denne Udvikling, er en Selvfølge, og det kan derfor ikke forundre, at der er over 30 store Skibsbygningsfirmaer og 38 Tørdokker, og at der aarlig bygges over 100,000 Tons Skibe, hvoraf nogle ere af Træ, men de fleste af Jern. Værdien af Dampskibene er gennemsnitlig 150—250 Kr. og af uriggede Skibe og Sejlskibe 100—150 Kr. pr. Ton Lasteevne.

Paa de store Floder, der høre til Mississippi-Omraadets c. 8000 Sømile sejlbare Flodløb, navnlig Ohio og Mississippi, paa de østlige Floders c. 2600 Sømile Vandveje og paa nogle af Floderne i det fjerne Vesten har der ogsaa udviklet sig en ret betydelig Skibsfart. Efter at den første Vareladning, væsentlig af Tobak, i en »Kentucky Fladbaad« i 1787 var ført ned ad Ohio og Mississippi Floden til New Orleans og der solgt med Fordel, havde Handelen nedad Floderne i saadanne Fartøjer, der ikke førtes tilbage op imod Strømmen, efterhaanden antaget store Dimensioner. Men ved Aarhundredets Begyndelse bleve Fladbaadene fortrængte af »Kølbade«, der efter at have bragt deres Ladninger nedad Floden atter arbejdede sig tilbage op imod Strømmen. En saadan Baad kunde lade 30—75 Tons, var forsynet med en Mast med et Raasejl og havde en Besætning af 10—50 Mand; naar Vinden ikke

forslog, blev Fartøjet ved Touge, der førtes fremefter i Land og gjordes fast i Træer ved Bredden, langsomt halet opad Floden med en Hastighed, der gennemsnitlig ikke overskred 13 Sømil om Dagen, saaledes at Turen fra New Orleans til Louisville tog c. 3 Maaneder.

Efter at Fitch i 1785 havde drevet sin Dampgalej op ad Delaware, og Ramsay det følgende Aar sit Dampvandstraale Fartøj op ad Potomac Floden, havde i 1807 »Fulton's Folly«, den 150' lange Hjuldamper »Clermont« begyndt sine regelmæssige, 30—32 Timers Ture op ad Hudson Floden imellem New York og Albany. I 1811 blev »New Orleans«, den første Damper Vest for Allegheny Bjergene, bygget i Pittsburg, hvorfra den sejlede ned ad Ohio og Mississippi Floden, paa hvilken den derefter i flere Aar gjorde regelmæssige Ture mellem New Orleans og Natchez. Den var 138' lang, 300 Tons drægtig og havde Agterhjul og to Master; Middelhastigheden op imod Strømmen var c. 3 Knob, med Strømmen derimod 10—12 Knob, og den c. 262 Sømil lange Tur frem og tilbage med Ophold ved Stationerne medtog c. 10 Dage. I 1816 blev den første Todækker bygget og sejlede fra New Orleans op ad Mississippi og Ohio; omtrent samtidig fremkom ogsaa forskellige Misfostre, bl. a. et Fartøj med Kedel fra en og Maskine fra en anden Melmølle og en Murstensskorsten, som dog faldt ned, saasnart Fartøjet lagde til Land. Men, stadigt mere og mere forbedrede, byggedes der fra den Tid flere og flere Dampskibe, indtil i 1850—60 Dampskibsfarten paa Mississippi-Området havde naaet sin mest glimrende Udvikling.

Talrige, hurtigsejlende Sidehjulsdampere af stor Maskinkraft, men forholdsvis ringe Bæreevne, førte Post og Passagerer op og ned ad Floderne, og Konkurrencen mellem de forskellige Dampskibsselskaber var skærpet til det yderste. Det var Træskibe, alle med Sidehjul, og af ret betydelige Dimensioner. For de i Begyndelsen af 50'erne byggede Klippere varierede Forholdet mellem Længde, Brede og Dybde fra 1:0,10:0,02 til 1:0,13:0,02, idet Skroget var 280—330' langt, 30—37' bredt og $6\frac{1}{2}$ — $7\frac{1}{2}$ ' dybt; Drægtigheden var 550—1000 Tons og Bekostningen 2—400 Kr. pr. Ton. De opnaaede en Hastighed opad Floden af indtil 10,6—11,6 Knob, og de hurtigste Ture fra New Orleans opad Mississippi og Ohio til Cincinnati, 1315 Sømil højere oppe, tog $5\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{2}$ Dage, heri indbefattet Standsningerne ved 40—50 Stationer paa Vejen.

Gradvis ere imidlertid siden den Tid Sidehjulsdamperne aftagne i Antal og Størrelse, og Agterhjulsdamperne, »Trillebørsbaadene«, have taget deres Plads paa Mississippi-Området. De ere billigere at anskaffe og vedligeholde, kunne med en større Ladning og mindre Kraft naa samme Hastighed og ere mere komfortable for Passagererne. Forholdene, under hvilke disse Flodskibe skulle virke, ere ganske egne. Der skal kunne gøres Fart op imod en undertiden ret rivende Strøm og lægges til Land ved flade Bredder uden Anlægsbro eller Bolværk; der skal navigeres i Flodløb, hvor Vanddybden varierer fra 3'—30', hvor Sandbanker opstaa og forsvinde fra en Dag til en anden, og hvor Drivtømmer og nedfaldne Træer kunne danne milelange Spærringer, »rafts«,

eller enkeltvis fastsiddende med den ene Ende i Sandbunden og den anden Ende nær Vandoverfladen, betegnede som »snags«, »planters«, »sawyers«, kunne bore Fartøjet i Sænk; og der skal samtidig holdes nogenlunde regelmæssige Ankomst- og Afgangstider. Der fordres derfor størst mulig Drivkraft og god Skibsform, men tillige mindst mulig Vægt, selv paa Styrkens Bekostning, og saa stort Displacement med saa lille Dybgaaende som muligt. Som Følge heraf arbejdes der med høj Dampspænding, maaske 175—225 $\varnothing$ Tryk, og det til Skroget benyttede Materiale, der som Regel er hvid Eg, erstattes med Fordel af den lettere Oregon Fyr eller tildels Jern.

Det mærkelige Udseende af disse Floddampere med deres lave Skrog og høje Overbygning, der med dens to til fire Dæk naar indtil 30' over Vand-spejlet, vil ikke være ubekendt fra Illustrationer. To høje Skorstene ere stillede ved Siden af hinanden tværskibs, og agten for dem ligger Bestiklukaf og Styrehus. Der er ingen Master, men i Forstævnen findes i Reglen en Kran til at bære Landgangsbroen, hvor der lægges til med Stævnen mod Land, eller til at løfte Træstammer ud af Vandet; mod Farerne ved Paasejling af disse er Fartøjet ofte beskyttet ved særlige »Snagrum« i Stævnen, adskilte fra det øvrige Skrog ved vandtætte Skod.

I 1889 bestod Dampskibsflaaden paa Mississippi-Området af 729 Skibe af en Gennemsnitstonnage af 249 R. T. og gennemsnitlig $140' \times 27\frac{3}{4}' \times 4\frac{1}{2}'$ eller et Forhold mellem Længde, Brede og Dybde af 1:0,20:0,03; der var 24 Skibe af over 1000 R. T., det største af 2048 R. T. og Dimensioner

303' $\times$ 48 $\frac{1}{2}$ ' $\times$ 10'. Som Typer paa Skibe, byggede i de sidste Aar, kan nævnes en Agterhjulsdamper, 235' $\times$ 44' $\times$ 6 $\frac{1}{2}$ ', 1400 R. T. drægtig, med Maskiner paa 2000 H. K. og kun 26 Tommers Dybgaaende, samt en Sidehjulsdamper, 301' $\times$ 42' $\times$ 7', 1142 R. T. drægtig, med en største Hastighed af 18 og 11 Knob, henholdsvis nedad og opad Ohio Floden. Forsøgene paa at bygge kombinerede Flod- og søgaaende Skibe af særegne Former, saasom det for nogle Aar siden meget omtalte »Lucas Skib«, der skulde etablere en direkte Forbindelse mellem St. Louis og Sydamerika og Vestindien, synes ikke at være faldne heldigt ud. Uagtet de enorme Summer, som Nationalregeringen har ofret paa Mississippi Flodens Regulering, ere Resultaterne kun tarvelige, og en Vanddybde af 8' ved Lavvande kan ikke vedligeholdes op til St. Louis; thi Sandbankerne danne sig strax igen efter at være gennemgravede af de kæmpestore Muddermaskiner, der stadigt ere i Arbejde.

Paa Hudson og de østlige Floder, hvor Vanddybden er større og mindre variabel, ere Skibstyperne noget anderledes end paa Mississippi. De flydende Paladser eller store, første Klasses Hoteller, der benyttes til Passagerfarten, og som i Forbindelse med Dampfærgerne paa »North« og »East River« er noget af det, der først tiltrækker sig Opmærksomheden ved Ankomsten til New York, ere hyppigt gengivne i Illustrationer. Den høje, maaske meget høje, Overbygning med dens 3—5 Dæk bæres af et lavt Skrog, udover hvilket det c. 5' over Vandet liggende, nederste Dæk danner et undertiden ret betydeligt Fremspring. Men i Stedet for Agterhjul-

dampere er det i Reglen Skrue- eller Sidehjulsdampere, der navnlig i ældre Tid havde Balance-maskine med stor Slaglængde og derfor Balancierens liggende højt oppe over alt andet paa Skibet, undertagen Skorstenene. Skroget er hyppigt forstærket ved en langs Fartøjets Midtlinie, over det meste af dets Længde rækkende Armering af Stolper og Jernbaand og en paa hver Side anbragt, langskibs løbende Bue, der naar op over det øverste Dæk. Andre af Fartøjerne nærme sig mere til de i Kystfart benyttede, efter smukkere Linier byggede Skibe. Forholdet mellem Hoveddimensionerne er for nogle af Hudson Flodens Dampere gennemsnitlig $1:0,17:0,06$, idet de ere 150—300' lange, 30—40' brede og 10—13' dybe; de tilbagelægge Turen fra New York til Albany i 9—12 Timer med en Hastighed af 10—14 Knob.

Paa Floderne paa Pacific Kysten, særlig Oregon og Willamette, ere Fartøjerne skarpere og smukkere byggede end paa Mississippi Floden, men ere ligesom der i Reglen Agterhjulsdampere. En moderne, typisk Tredækker er $175' \times 32' \times 6'$ og har altsaa et Forhold mellem Hoveddimensionerne af $1:0,18:0,03$.

I 1875 fandtes der paa de store Floder 843 Dampskibe, 2 Sejlskibe og 826 uriggede Fartøjer af en gennemsnitlig Drægtighed af henholdsvis 234, 40 og 214 R. T. eller ialt 1671 Skibe af gennemsnitlig 224 R. T. I 1888 var der 1122 Dampskibe, 1 Sejlskib og 120 uriggede Fartøjer eller ialt 1254 Skibe af henholdsvis gennemsnitlig 191, 92, 758 og 243 R. T. I 1891 endelig var der 1111 Dampskibe og 166

uriggede Fartøjer, eller ialt 1277 Skibe af gennemsnitlig 185, 618 og 241 R. T. Der var i 1897 13 Dampskibe af over 1000 Tons med en gennemsnitlig Tonnage af 1100 R. T.

Det vil ved Betragtning af en saadan Flaade af Flodfartøjer være indlysende, at en betydelig Varebevægelse maa foregaa, navnlig paa Mississippi Omraadets Floder. I 1896 transporteredes paa Ohio Floden over 8 Millioner Tons Varer og imellem $\frac{1}{2}$ og 1 Million Passagerer. Fragten bestaar navnlig af Kul, Bomuld, Jern, Korn og Tømmer. Men en ikke ringe Del af disse Varer transporteres ikke i egentlige Flodskibe, men enten som Tømmerflaader eller i store Lægttere, der bugseres. Paa St. Lawrence Floden, Hudson Floden o. s. v. bugseres disse Lægttere gerne i en Række efter hinanden med en betydelig indbyrdes Afstand eller, hver med sin uafhængige Bugsertrosse, alle ved Siden af hinanden og bag Bugserdamperen. Paa Mississippi Omraadet samles Lægterne, der kunne være 150—230' lange, 25—40' brede og 6' dybe og rumme 5—12,000 Tdr. Korn eller 500—1500 Tons Kul, til hele Flaader, der kunne dække betydelige Arealer og skydes fremad ved en bag dem eller imellem dem anbragt større Bugserdamper. En saadan Flaade, bestaaende af 41 Fartøjer og dækkende et Areal paa 620' $\times$ 300' eller $3\frac{1}{8}$ Td. Land, kan saaledes af en Bugserdamper føres ned ad Ohio Floden, medførende 25,000 Tons Kul.

Paa Havet har den søgaaende Kystfart, forbeholdt amerikanske Skibe og altsaa beskyttet

mod Konkurrence, jevnt udviklet sig, indtil den i 1897 udgjorde over $2\frac{1}{4}$ Millioner Registertons.

Den moderne Kystdamper, bygget til Passagerfart mellem de østlige Havnebyer, er en Skrue- eller Sidehjulsdamper, skarpt tegnet med smukke Linier, hyppigt med flere, 3—5, Dæk og i meget lignende visse Floddampere eller — uagtet Misforholdet i Størrelse — de i Sverrig vel kendte, smaa, sirlige Skærgaardsdampere, der fra Stockholm gaar ad Saltsjön eller Mälaren til. De kunne være 300—425' lange, 44—52' brede, 13—20' dybe, med et Forhold mellem Hoveddimensionerne af 1:0,14:0,05, have en Drægtighed af indtil 2700 Tons med Køjeplads til indtil 500 Passagerer og gøre en Fart af 16—18 Knob. Bedre Søskebe og mere ulig Floddamperne ere de til noget længere Ture bestemte Fragt- og Passagerskebe, der opretholde Forbindelsen mellem de nordlige og de sydlige Atlanterhavshavne, Savannah, New Orleans, Galveston o. s. v. De danne Overgangen til de i udenrigsk og tildels i oversøisk Fart sejlene Skibe, og det er en Selvfølge, at man i Kystfarten finder alle Gradationer fra fuldstændige Flod- til lige saa fuldstændige Oceanfartøjer.

Ligesom paa Floderne og de store Søer benyttes ogsaa i Kystfarten Bugsering af Lægterfartøjer i ikke ringe Udstrækning. Men til Transport af Tømmer har man i de aller sidste Aar med noget Held forsøgt en egen Fremgangsmaade, som muligen paa et begrænset Omraade kan blive af Betydning, og hvorved en Del Kystfartøjer miste deres Trælaster. I 1888 byggedes den første, til en længere Tur paa Havet bestemte Flaade eller »Raft« af Rund-

tømmer og bugseredes fra Bay of Fundy til New York, en Afstand af c. 500 Sømil. Siden den Tid ere andre saadanne Tømmerflaader indkomne til New York, men det er dog navnlig paa Stillehavs-kysten, at de for Tiden bygges for fra Oregon og Washington at bugseres til San Francisco, en Afstand af c. 600 Sømil. En saadan af rundt eller firkantet Tømmer bygget »Raft« er som en »Hvalrygsdamper« cigarformet med afstumpede Ender og et foroven noget fladtrykt, men iøvrigt cirkulært Tværnit. Den kan være 396' lang, 12' i Diameter ved Enderne og gradvis tiltagende ind imod Midten, hvor den er 50' i Diameter eller maaske oval, 53' bred og 47' høj. Formen vedligeholdes ved Hjælp af Kæder, der med 12' indbyrdes Afstand omslutte Raften paa tvers, og ved gennemgaaende lodrette Bolte, ligeledes med 12' indbyrdes Afstand; Bugserkæden er forbunden med alle disse Kæder paa saadan Maade, at et Træk i den spænder dem fastere om Tømmerstokkene, der gennemsnitlig ere 55' lange og ved Rodenden 14" tykke. I færdig Tilstand stikker en saadan Raft c. 20', og den indeholder 450—500,000 løb. Fod Tømmer eller c. 3 Millioner Kubikfod (c. 18,000 Standards), o: 4 à 5 Gange saa meget som et almindeligt stort Skib. Vel er den i de 7 Dage, som Bugseringen til San Francisco tager, udsat for som den første, der udsendes, at sønderlaas i Storm, og de paa Havet spredte Tømmerstokke ville da frembyde adskillig Fare for Sejladsen; men da Bølgerne frit kunne vadske derover som over en Hvalrygsdamper, kan selv en Storm af 56

Sømls Hastighed pr. Time maaske udholdes uden større Havarier.

Den amerikanske Skibsfarts Smertensbarn er imidlertid den udenrigske Oceanfart. Englands Navigationslove i det 17de Aarhundrede, Uafhængighedskrigen og den bevæbnede Neutralitet, Napoleons Dekreter i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede og de Forenede Staters »Embargo«, »Non-Intercourse« og Reciprocitets Akter have vel alle øvet deres Indflydelse paa den udenrigske Skibsfarts Udvikling; men desuagtet tiltog denne, som det ovenfor er vist, stadigt fra i Slutningen af forrige Aarhundrede, da Baltimore og Boston Sejlerne først viste Flaget i Ostindien og Kina, til Navigationslovene ophævedes i 1849 og New York og Boston Klipperne i Begyndelsen af Treserne sejlede omkap med de pragtfulde engelske Teklippere. Men fra 1861 indtraadte et Omslag, og siden da har en stadig Tilbagegang fundet Sted.

Naar den udenrigske Skibsfart ikke desto mindre i de aller sidste Aar synes at begynde paa at skulle faa lidt mere Vind i Sejlene, samtidig med at Skibsbyggeriet har udviklet sig betydeligt, er det som ovenfor antydnet en Følge af Forholdene, at det ene staar i nøje Forbindelse med det andet. Thi endnu ialfald bygges Skibe ikke saa billigt i Amerika, at de med Fordel kunne sælges til Udlandet, hvor der ogsaa skal betales Indførselstold deraf. Og paa den anden Side kan Handelsflaaden ifølge Registreringsloven af 1792 — og til Trods for et mægtigt Partis

Fordring om »frie« Skibe — som anført kun forøges ved Nybygninger fra amerikanske Værfter eller — ifølge Tillægsbestemmelse af 1884 — ved delvis Nybygning, om der end efter en Krig som den sidste eller efter særlig Lov kan tilføres Registrene enkelte som Priser opbragte eller i Udlandet indkøbte Skibe. Men Følgen heraf er ogsaa blevet, at adskillige Tramps saavel som Turdampere, skønt i Hovedsagen tilhørende Amerikanere, sejle under fremmed Flag og derved miste Retten til at drive Kystfart.

Det første Skib, der ved Damp fremdreves over Atlanterhavet i 1819, var det amerikanske Dampskib »Savannah«. I de følgende Aar byggedes forsøgsvis andre, navnlig engelske Dampskibe til Oceanfart, men først fra 1840, efter at Cunard Selskabet var dannet, tog Udviklingen Fart. I 1843 erstattedes Sidehjulene, der indtil da udelukkende havde været benyttede, af en Skrue, og i det og det følgende Aar byggedes, henholdsvis i England og Amerika, det første Jernskib. Navnlig i England traadte efterhaanden i 60'erne Jernet mere og mere i Stedet for Træ, indtil man i 1878 begyndte paa at benytte blødt Staal; det angives, at et Jernskib vejer 30 % mindre end et lige saa stort Træskib, og et Staal-skib 15 % mindre end et Jernskib. I Amerika vedblev man imidlertid længe med at bygge Træskibe, indtil under Secessionskrigen en stor Mængde af dem opbragtes, og den indtil da blomstrende Skibsfart gik til Grunde. Ude af Stand til efter Krigen selv at bygge nye Jernskibe og forhindret fra at købe dem i Udlandet maatte man roligt se paa, at Stjerneflaget mere og mere forsvandt fra Verdenshavene, medens fremmede Skibe fyldte Landets Søhavne.

For at illustrere denne fænomenale Tilbagegang kan det eksempelvis anføres, at der i alle tyske Havne i Tidsrummet fra 1873—95, ialt 23 Aar, tilsammen indkom og udgik under amerikansk Flag 1304 Sejl- og 12 Dampskibe af henholdsvis 1,073,100 R. T. og 11,400 R. T. eller henholdsvis 0,08 % og 0,001 % samt 0,90 % og 0,003 % af de tilsvarende Tal for alle Flag tilsammen, det tyske inclusive.

For Perioderne 1873—75, 76—80, 81—85, 86—90, 91—95 var det aarlige Gennemsnit af indkomne og udgaaede amerikanske Skibe henholdsvis 127, 132, 35, 13 og 7 Stk. à 85,6, 122,9, 38,3, 16,0 og 8,3 Tusind R. T. I alle Storbritannien og Irlands Havne ind- og udgik i Aarene 1893 og 94 tilsammen under amerikansk Flag 166 Sejl- og 184 Dampskibe af 223,907 R. T. og 777,007 R. T. eller henholdsvis 0,26 % og 0,10 % samt 1,00 % og 0,58 % af de tilsvarende Tal for alle Flag tilsammen, det engelske inclusive. I de fleste andre Lande i Europa ere amerikanske Skibe næsten ukendte, derimod ses de noget hyppigere i Østasien. I Japans Havne ind- og udgik saaledes i 1893 under amerikansk Flag 120 Sejl- og 74 Dampskibe i udenrigsk Fart af 66,056 R. T. og 173,772 R. T. eller henholdsvis 7,80 % og 2,23 % samt 27,27 % og 3,92 % af de tilsvarende Tal for alle Flag tilsammen, det japanesiske inclusive.

I 1894 bestod den under amerikansk Flag i udenrigsk Fart sejlen de Dampskibsflaade, foruden af 101 Tramps à 62,639 G. T., af 91 i mere eller mindre regelmæssig Fart beskæftigede Dampere à 201,763 G. T., hørende til 19 forskellige Linier, hvoraf navnlig fremhæves »International Navigation«

(7), »Red D. Line« (7), »New York & Cuba Mail« (12), »Southern Pacific« (7), »Pacific Mail« (16) og »Pacific Coast« (6) Dampskibsselskaber. Af disse 91 Skibe, hvoraf de største ere paa 10,500 G. T., vare 16 af Staal, 64 af Jern og 11 af Træ, og 20 af dem vare byggede i Udlandet, men optagne i amerikansk Register. Der var ialt c. 740 Dampskibe à 2,300,000 G. T. i stadig, mer eller mindre regelmæssig Fart imellem de Forenede Stater og Udlandet, og deraf sejlede c. 400 under engelsk, 91 under amerikansk, 85 under tysk, 45 under norsk, 32 under fransk og 20 under hollandsk Flag. Men c. 70 af disse Skibe, — deriblandt nogle tilhørende »American Line«, men de fleste Tramps, — ejedes, skønt de sejlede under engelsk, belgisk og hawaiiisk Flag, i Hovedsagen af amerikansk Kapital; som byggede i Udlandet kunde de ikke registreres og altsaa ikke faa Del i Kystfarten.

Er der imidlertid noget, hvori Amerikaneren fremfor andet staar over Europæeren, saa er det hans Evne til at opdrage og lære sig selv ved Iagttagelse og Selvstudium. Og kendte man end til at begynde med ikke noget til at bygge Jernskibe, saa var det dog noget, som kunde læres. I 1872 byggede Cramp i Philadelphia 4 transatlantiske Jerndampere, alle efter samme Tegning, $343' \times 43' \times 24,7'$ à 3127 G. T. eller 1936 R. T. Harlan & Hollingsworth i Wilmington, Del. havde allerede tidligere (1862—72) for vestindisk Fart bygget Jern Hjul-dampere, $227' \times 34' \times 17,5'$ à 1160 G. T. eller 684 R. T. og byggede efterhaanden større Skibe. Roach i Chester, Pa. fulgte efter og byggede i 1873—74 flere

3—5000 G. T. eller 2—3000 R. T. Jerndampere til Stillehavs fart. Den saaledes vel begyndte og jevnt og stadigt fremskridende Skibsbygningsindustri modtog en mægtig Impuls, da i 1883 Regeringen begyndte Bygningen af dens nye Krigsflaade og bestilte 4 Staalskibe hos Roach. Det var en stor Opgave, der her var at løse, men den blev løst, og Slag i Slag fulgte derefter Bestillingerne paa andre Krigsskibe hos Cramp, Roach, Bath Værftet i Bath, Me., Union Iron Works i San Francisco, Cal o. s. v. Netop paa den Tid begyndte den store Udvikling af Stormagternes Orlogsflaader — 1885 i England, 1888 i Tyskland, 1890 i Rusland og Frankrig —, som bl. a. viste sig ved, at der i det sidste Tiaar af de syv største Sømagter er bygget 79 Slagskibe, men i det foregaaende Tiaar kun 49. De Forenede Stater have fulgt med i denne Udvikling og har paa sit nuværende Program Bygningen af en større Mængde Slagskibe, Monitorer, Torpedojagere og Torpedobaade. Slagskibenes Displacement er 10,200—11,500 Tons, medens de i England og Japan bygges à 12,500—15,000 Tons, og Hastigheden er 15—17 Knob; Krydserne ere mindre, 8—9,500 Tons, og gjøre 20—21 Knob.

I England har Skibsbyggeriet modtaget sin væsentligste Stimulus fra Handelsmarinen, og Regeringen benytter de derfra indvundne Erfaringer til Orlogsmarinen. Foruden de egentlige Regeringsværfter i Portsmouth, Chatham, Devonport, Pembroke, Sheerness o. s. v. er der 248 private Tørdokker langs Englands Kyster, hvori omtrent Halvdelen af Marinens Skibe bygges, og hvorfra der før og efter Ved-

tagelsen af »naval defence act« er bestilt saadanne for over 850 Millioner Kroner. I Amerika har det private Skibsbyggeri i de senere Aar navnlig udviklet sig paa Grundlag af Regeringsbestillingerne, og for 17 Krigsskibe er der i Kraft- og Hastighedspræmier bleven betalt indtil 10—25 % eller gennemsnitlig 7,85 % af deres Bekostning. Takket være tildels denne Støtte, og uagtet den ringe Opmuntring fra Handelsmarinen, have Skibsbyggerne endelig set sig i Stand til at bygge moderne »Oceanmynder«. I 1894 sattes fra Cramps Skibsværft Søsterskibene »St. Louis« og »St. Paul« i Vandet; det er de største amerikansk byggede Dampskibe og de eneste Deltagere af dem i det store internationale Væddeløb over Atlanterhavet. Med en Længde af 554' have de en Brede af 63' og en Dybde af 42', et Deplacement af 16,000 Tons og en Tonnage af 11,629 G. T. eller 5,880 R. T., ere forsynede med 4-dobbelte Expansions Maskiner à 20,000 ind. H. K., rumme 1,350 Passagerer og 1,800 Tons Fragt og gøre gennemsnitlig 18—20 Knobs Fart. De kunne indrettes som Hjælpekrydsere og deltog som saadanne, hver forsynet med et Batteri af 12 Stk. 6" Kanoner, i den spansk-amerikanske Krig.

Den transatlantiske Dampskibsfart var fra 1819, da »Savannah« tilbagelagde Vejen fra Savannah, Ga. til Liverpool i 35 Dage, til 1838, da »Great Western« sejlede fra Bristol til New York i 13 Dage, bleven besørget af indbyrdes uafhængige, Enkeltmand tilhørende Skibe. I 1839 dannedes Cunard, i 1840 Wilson Linien og i 1849 den amerikanske Collins Linie, der dog atter opløstes i 1858. Derefter

fulgte Slag i Slag de andre Linier, Inman 1850, Allan 1854, Anchor og Hamburg-Amerikanske 1856, Nordtyske Lloyd 1858, Compagnie Générale 1862, National, der nu kun er Fragtlinie, 1864, Guion 1866, American, der nu har absorberet Inman Linien i sig, 1871, White Star 1872, Red Star 1873, Holland-Amerikanske 1874, Thingvalla 1879. Medens Skibenes Tonnage forøgedes fra »Savannah«s 380 G. T. til 1—3,000 G. T. i 40'erne, 4—5,000 G. T. i 70'erne, 5—10,000 G. T. i 80'erne og 10—14,000 G. T. eller endog i enkelte Tilfælde (»Philadelphia«, »Kaiser Wilhelm«, »Oceanic«) over 20,000 G. T. i 90'erne, forøgedes ogsaa Maskinkraften fra c. 200 til 20 à 30,000 ind. H. K. og Hastigheden fra 6 til 20 à 21½ Knob. Og medens Længden mellem Perpendiculærene voxede fra 150 til 600 Fod, varierede Forholdet mellem Længde, Brede og Dybde fra 1:0,17:0,11 i 40'erne til 1:0,12:0,08 i 60'erne, 1:0,10:0,08 i 70'erne og 1:0,11:0,07 i 80'erne og 90'erne; efterat Forholdet 1:10 mellem Brede og Længde var naaet, er man altsaa atter — dog med Undtagelse af den under Bygning værende »Oceanic« — begyndt paa at bygge Skibene forholdsvis noget bredere.

Ligesom Orlogsmarinens Jernkolosser have ogsaa Rigmændenes elegante Lystfartøjer bidraget til at udvikle Skibsbyggeriet i Amerika. Takket være den taabelige, sportslige Kappestrid, om hvem der kan eje det hurtigste Fartøj, har Skibsbyggeren gjort nyttige Erfaringer; og Staten har, som man har set under sidste Krig, ogsaa kunnet drage Fordel af disse extravagante Frembringelser. Lystflaaden bestaar for Tiden af c. 1200 større Fartøjer af tilsammen

c. 45,000 Tons, og deraf er en Del Dampyachts, byggede siden 1870. Navnlig Herreshoff's Værft i Bristol, R. I., har kastet sig over denne Specialitet samt over Bygningen af Torpedobaade.

Hvad der imidlertid mere end noget andet har haft Betydning for Skibsbyggeriet, er Jærnindustriens mægtige Opsving i de Forenede Stater. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede søgte den engelske Regering at udvikle Raajernsproduktionen i de daværende amerikanske Kolonier, medens det dog forbødes Kolonisterne at forarbejde Jernet videre. Nu er de Forenede Stater Europas og specielt Englands Overmand paa dette Omraade, uagtet de først senere ret ville optræde som, efter al Sandsynlighed sejrriege, Konkurrenter paa fremmede Markeder, naar den indenlandske Efterspørgsel er bleven mindre end Tilbudet. I 1896 var den relative Produktion af Raajern og Smedejern og Staal i de 5 vigtigste jernproducerende Lande: Belgien, Frankrig, Tyskland, England, Forenede Stater, henholdsvis 4, 8, 23, 28, 37 % af deres samlede Produktion af $42\frac{1}{2}$ Million Tons; og der exporteredes henholdsvis 30, 6, 16, 24, $\frac{1}{2}$ % af Landets Produktion, altsaa endnu kun et ringe Kvantum fra Amerika. Af de samme 5 Landes Staalproduktion i 1870 og 1890 faldt henholdsvis 45 og 23 % paa England og 9 og 50 % paa de Forenede Stater; og af færdige Jernvarer produceredes i de samme Aar henholdsvis 43 og 26 % i England og 22 og 37 % i de Forenede Stater.

Denne stærke Udvikling af Jærnindustrien skyldes først og fremmest de rige og yderst billigt indvundne Jernmalme, navnlig fra Lake Superior Omraadet i

Staterne Michigan, Wisconsin og Minnesota (Mesabi, Vermilion, Gogebic Minerne etc.), men ogsaa fra sydligere Stater som Alabama og Tennessee; i 1877 kostede Brydning og Læsning paa Vogne ved Gruben 6—8 Kr., nu koster den, takket være forbedrede Metoder, $\frac{1}{2}$ —1 Kr. pr. Ton Malm. Transporten af disse Malme fra Minerne til Jernværkerne er udviklet saa rationelt og systematisk, at den baade pr. Skib og pr. Axe er billigere end noget andet Steds. Det er derved muligt at levere i Kul- og Industricentrene Pittsburg, Chicago, Philadelphia, Birmingham, Cleveland 60—65 % Malme for 11—18 Kr. og 40 % Malme for $2\frac{1}{2}$ —4 Kr. pr. Ton, medens i England 35 % Malme koste $5\frac{1}{2}$ Kr. Ogsaa paa Kullene, der navnlig brydes i Pennsylvania, Illinois, Ohio og West Virginia, og paa Kokes er Prisen lav, bl. a. paa Grund af den billige Transport. Men dernæst ere de amerikanske Jernværker ogsaa bedre udstyrede med teknisk Materiel end de europæiske, deres Metoder og Apparater ere mere effektive og holdes, med store Bekostninger, stadig paa Højde med Teknikens nyeste Fremskridt. Det kan europæiske, selv engelske, Værker ikke; thi deres Produktion er ikke saa stor, at den vilde kunne bære de hyppige, kostbare Nyanskaffelser. Men amerikanske Værker kan det paa Grund af det store hjemlige Marked — Jernforbruget pr. Hoved var i 1880 og 1890 henholdsvis 243 t og 290 t , medens Befolkningen var 50 og 63 Millioner — og paa Grund af Protektionstolden, der holder Priserne oppe. Da Brændsel er billigere og Daglønnen højere end i Europa, benyttes i stor Udstrækning arbejdsbesparende Maskiner, og Resultatet

heraf og den større Intensitet, hvormed der arbejdes, er, at det i Arbejdsløn betalte Beløb pr. Ton færdigt Produkt, f. Ex. Staalskinner, uagtet den høje Dagløn ofte er lavere end andetsteds.

Medens Jernpriserne ere undergaaede store Svingninger, tildels maaske paa Grund af for smaa Forraad af Raajern, for hvilke warrants kun i ringe Udstrækning benyttes i Amerika, ere deres successive Minima, der nærmest give et Maal for Produktionsomkostningerne, dog stadig aftaget. Uagtet Prisen pr. Ton Bessemer Raajern i 1854, 1864, 1872 og 1880 var oppe paa 180, 290, 220 og 160 Kr., var den i 1853, 1862, 1879 nede paa 68, 65, 72 Kr., i 1884 paa 61 Kr., i 1893 paa 38 Kr. og i 1897 paa 36 Kr., og i de sydlige Stater og det vestlige Pennsylvania endog paa 25—28 Kr. og derunder. England, der i ikke ringe Udstrækning bruger spanske Malme (Bilbao), og Tyskland, der foruden tyske og spanske ogsaa bruger svenske Malme (Grängesberg, Gellivare) kunne ikke producere Raajern billigere end 28—50 Kr. Ogsaa forarbejdet Jern og Staal kan de Forenede Stater levere ligesaa billigt som England, og de begynde derfor at konkurrere med Europa paa det europæiske Marked. Hvad en saadan Konkurrence betyder fra Værker som Carnegies, Illinois Staal Co., Tennessee Jern Co. og andre, vil forstaas, naar det erindres, at der i Carnegies Værker i Pittsburg (Edgar Thomson, Homestead, Duquesne, Keystone) aarlig produceres 2 Millioner Tons Raajern, 1 Million Tons Bessemer Staal, 1 Million Tons Siemens-Martin Staal og 650,000 Tons valset Jern, eller ialt omtrent saa meget som Belgien og Frankrig tilsammen.

Amerika kan saaledes producere det Raamateriale, der behøves for at bygge en Handels- og Orlogsmarine. De særlige Betingelser for Skibsbyggeri, som Landet naturligt havde, saalænge Materialet var Træ, har det atter genvundet efter at have udviklet sin Jernindustri; Yankee'ens brutale Energi har atter sejret. Uden Jern og Staal er moderne Skibsbyggeri umuligt, selv om der endnu i Amerika bygges en Del Træskibe, i 1896 saaledes næsten Halvdelen af den nybyggede Tonnage. Af Verdens 14,200 Dampskibe af tilsammen 18 $\frac{1}{2}$ Millioner G. T. ere 1200 Træ, 6700 Jern- og 6300 Staalskibe, og af Sejlskibene ere mange nutildags af Jern eller Staal. Det bløde har mere og mere fortrængt Jernet; under Lloyds Tilsyn og Klassifikation byggedes i 1877 ialt 443,000 G. T. Jern- og ingen Staalskibe, i 1878 derimod 518,000 G. T. Jern- og 4,000 G. T. Staalskibe, og i 1896 endelig 10,000 G. T. Jern- og 908,000 G. T. Staalskibe. Og stadig ere Fordringerne til Materialet og Konstruktionens Enkeltheder blevne skærpede. Maskinerne ere fra éncylindriske blevne to, tre og fire Gange expanderende, Kjedlerne ere blevne Rørkjedler, Damptrykket er fra 10 $\mathbb{E}$ forøget til 100—200 $\mathbb{E}$ pr. Kvadrattomme, og Kulforbruget fra 2,5 $\mathbb{E}$ formindsket til 1,9 $\mathbb{E}$ pr. Hestekraftstime; samtidig fordres stærkere Skrog med vandtætte Skod og dobbel Bund, skarpere Skibsformer, Dampstyring, Dobbelskrue o. s. v., medens Slagskibenes Panserplader skulle kunne modstaa Nutidens enorme Skyts. Der fordres Sejlskibe, der sejle som Dampskibe, og Dampskibe, der kappes med Jernbanetog. Men Amerikas Jernværker og Skibsværfter ere nu i Stand

til at møde Tidens Fordringer. Og hvad Skibsbyggeriet kan betyde for et Land, forstaas, naar man ser hen til, at de engelske Værfter tilsammen aarlig bygge gennemsnitlig 1,2 Millioner G. T., hvoraf 200,000 G. T. for fremmed Regning, og aarlig betale i Arbejdsløn omtrent 200 Millioner Kr. Det angives, at Arbejdslønnen udgør c. 50 % af Staalvarer, 34 % af Værdien af Lastdampere og mere endnu af Passagerdampere; og Værdien pr. nybygget G. T. anslaaes for Sejlskibe til 150—300 Kr., for almindelige Tramps til 2—400 Kr., for blandede Dampere à 14—15 Knobs Hastighed til 3—500 Kr., for Hurtigdampere til 5—800 Kr. og for Atlanterhavsmysterne til 8—900 Kr. I de Forenede Stater, hvor Skibsbyggeren nu faar sit Raajern og Staal ligesaa billigt som i England eller billigere, bygges aarlig c. $\frac{1}{6}$ saa stor Tonnage som der. Men ligesom i alle andre Virksomheder er ogsaa i Skibsbyggeriet Haandarbejdet meget mere erstattet eller understøttet af Maskiner end i Europa; det færdige Produkts Værdi i Forhold til den udbetalte Dagløn angives for alle Industrier tilsammentagne til 3,1 i Rusland og Frankrig, 3,5 i Tyskland, 4,0 i England og 5,4 i Amerika, og den forholdsvis højeste Dagløn bliver derfor forholdsvis den laveste Arbejdsløn.

Resultatet er da det, at Amerika for Tiden kan bygge Skibe af den højeste Klasse, Krigsskibe og hurtigsejlende Passagerskibe, tilnærmelsesvis lige saa billigt som England, og at det muligen inden længe ogsaa for andre, lavere klassificerede Skibes Vedkommerfde vil kunne optage Konkurrencen. Men endnu angives det, at amerikansk byggede Tramps

i Amerika ville koste 25—30 % mere end engelskbyggede i England — takket være Protektions-systemet —, og den overvejende Del af den byggede Tonnage maa dog henregnes til denne Klasse. Paa Vestkysten af England, paa Clyde, Barrow og Birkenhead Værfterne, hvor de fleste Hurtigdampere bygges, ere c. 80 % af de byggede Skibe Fragtdampere, og paa Nordøstkysten, paa Blyth-Whitby Værfterne, hvor der vel nu bygges en Del Passengerdampere af moderat Hastighed, er den overvejende Del Tramps, f. Ex. à 3,000—3,500 G. T.; af Verdens samlede Dampskibsflaade have kun 400 Skibe en større Hastighed end 15 Knob og 13,800 Skibe en mindre Hastighed. Af de store moderne Jern- eller Staal-Sejlskibe bygges ingen paa Nordøstkysten af England, men næsten alle paa Clyden. Medens de Forenede Stater have 9 saadanne Sejlskibe af over 3,000 R. T., har England kun 6; men til Gengæld har rigtignok England 215 Dampskibe af over 5,000 R. T., og de Forenede Stater kun 5.

Den nys afsluttede spansk-amerikanske Krig vil utvivlsomt yderligere stimulere den begyndte Udvikling af den amerikanske Skibsfart. Et Land, for hvilket ingen Monroe Doctrin mere eksisterer som et Baand, og som søger Kolonier i fremmede Verdensdele, behøver en Krigsflaade og en Handelsmarine. Og har end hidtil de for Befordring af Post subventionerede Dampskibslinier været yderst faa og de betalte Subventioner smaa, sammenlignet med hvad andre Lande ofre for at ophjælpe Skibsfarten, saa er det sikkert at vente, at et stærkt protektionistisk* Land som Amerika, saasnart Kravet gør sig tilstrækkelig stærkt

gældende, ogsaa vil udstrække sin Beskyttelse til den paany opblomstrende Skibsfart.

Et Land væsentlig befolket af Angelsaxer og Skandinaver, med en Kyststrækning paa c. 7,500 Sømils Længde og de bedste, naturlige Oceanhavne i Verden, beskyttet paa den ene Side af Atlanterhavet og paa den anden Side af Stillehavet, beliggende midt imellem det stærkt pulserende Europa og den opvaagnende Orient og bugnende under Rigdomme af Produkter, der skal og maa udføres, maa nødvendigvis, naar Tiden kommer, blive en Sømagt. Og Tiden synes at være kommen. Ligesom Amerika med en Flaade, man smilede af, og en Armé af Frivillige, som man skoggerlo af, uden Tabet af et Skib og med et latterligt lille Mandefald i nogle Maaneder ødelagde to stolte Flaader og tilintetgjorde en Kolonimagt, i hvis Lande engang Solen aldrig gik ned, saaledes vil det øjensynlig engang med samme brutale Energi søge at »bottle up« de europæiske Handelsflaader i de hjemlige Farvande og selv bringe Vestens — og maaske endogsaa Østens — Produkter til Europas Dør i Stedet for at lade Europa hente dem histovre.

Om Arbejderstandens Beboelsesforhold.

Af

Marcus Rubin.

Dersom Kontorchef Traps Afhandling om københavnske Beboelsesforhold havde været offentliggjort i en Bog eller i et andet Tidsskrift end nærværende, vilde det have ligget nær at anmelde den her og henlede Opmærksomheden paa, hvor mange Data af Interesse den indeholder. Nu er det overflødigt; den findes i dette Bind S. 109—129. Imidlertid har Hr. Trap fornemlig haft for Øje, med Udgangspunkt fra mine Undersøgelser for Folketællingen 1880, at belyse, hvorledes Børnebefolkningen fordelte sig i de forskellige Arter af Lejligheder (jfr. Titlen paa hans Afhandling), og han giver hertil, paa Grundlag af Folketællingen i 1895, et rigt Materiale, ved hvilket Spørgsmaalet prøves og følges i langt videre Udstrækning, end der tidligere var Tale om; ogsaa andre Beboelsesspørgsmaal berøres vel, men dog kun mere summarisk. Hermed er Afhandlingens Talmateriale imidlertid ikke udtømt, og det turde derfor maaske være mig tilladt at benytte en af dens Tabeller til nogle Overvejelser, der have ligget udenfor, hvad Forf. har haft til Formaal at fremhæve.

Fra fire Roder af Byen, repræsenterende udprægede Arbejderkvarterer, nemlig Frimurerlogens, Gotersgades, Gasværkets og Havremarkens Roder, har Forf. udtaget alle de i Lejligheder med 1, 2, 3 eller 4 Værelser boende Familier, forsaavidt der stod et samlevende Ægtepar i Spidsen for Husstanden, og denne ikke til-lige omfattede Logerende. Af saadanne, om det saa maa siges, regulære Familier blev Tallet i de fire Roder 4775, og disses Fordeling efter Stand, Børnetal og Lejlighed, fremgaar af nedenstaaende Tabel, der er resumeret og omordnet efter Forfatterens Tabel S. 122.

		Antal Ægtepar	Disse Børn			
			0—15 Aar	over 15 Aar	Til- sammen	
Klasse 1: Arbejdsmænd og Daglejere m. v.	{	Lejligh. paa 1 Vær.	342	464	28	492
		— — 2 —	990	1829	172	2001
		— — 3 —	128	230	52	282
		— — 4 —	25	63	9	72
	Tilsammen		1485	2586	261	2847
Klasse 2: Svende og andre faguddannede Arbejdere m. v.	{	Lejligh. paa 1 Vær.	249	385	21	406
		— — 2 —	1046	1936	180	2116
		— — 3 —	289	575	115	690
		— — 4 —	67	167	39	206
	Tilsammen		1651	3063	355	3418
Klasse 3: Fast ansatte Arbejdere (Sporvogns- kuske, Brand- mænd, Bude m.v.)	{	Lejligh. paa 1 Vær.	31	38	2	40
		— — 2 —	243	373	31	404
		— — 3 —	111	163	35	198
		— — 4 —	61	103	18	121
	Tilsammen		446	677	86	763
Klasse 4: Øvrige (øvre) Samfunds- grupper	{	Lejligh. paa 1 Vær.	66	58	9	67
		— — 2 —	436	607	83	690
		— — 3 —	378	543	112	655
		— — 4 —	313	419	98	517
	Tilsammen		1193	1627	302	1929

Det vil af denne Tabel let ses, at der af Klasse 4 bor en forholdsvis større Del i de store Lejligheder end af Klasse 3, og at den endvidere omfatter forholdsvis flere Børn over 15 Aar (der altsaa ere blevene i Hjemmet m. v.); det samme gentager sig ved Klasse 3 overfor Klasse 2 o. s. fr. En tilsvarende Regelmæssighed svigter imidlertid paa et andet Punkt. Antallet af Børn pr. Ægtepar udgjorde for

Klasse 1	.....	1,92
— 2	.....	2,07
— 3	.....	1,71
— 4	.....	1,62

Saaledes har Klasse 2 flere Børn pr. Ægtepar end Klasse 1, hvad der strider imod den Antagelse (jfr. »Ægteskabsstatistikken«), at det lavere Lag har det forholdsvis større Antal Børn, en Antagelse, der bekræftes ved Tallene for Klasserne 3 og 4. Man kan indvende, at de børnetalrigere Familier i Klasse 4 findes i Lejligheder paa over fire Værelser, men dette er saa et Argument, der kun i ringe Grad kan anvendes paa Klasse 3, og vilde man henvise til, at der mangler (er borte fra Hjemmet) flere Børn over 15 Aar i Klasse 1 end i Klasse 2, holder dette endnu mindre Stik, thi betragte vi kun Børnene under 15 Aar, viser Tabellen os et Børnetal for de tre første Klasser af henholdsvis 1,74 — 1,86 — 1,52 pr. Ægtepar. Skarpest finde vi Forholdet udtrykt derigennem, at der af den oprindelige Tabel (S. 122) fremgaar følgende Data:

Børn pr. Ægtepar		0—5 Aar	5—10 Aar
Etværelseslejlighed	{ 1ste Klasse....	0,66	0,43
	{ 2den —	0,70	0,50
Toværelseslejlighed	{ 1ste Klasse....	0,78	0,633
	{ 2den —	0,81	0,635

Om Aarsagen er at søge i, at første Klasse har større Børnedødelighed og altsaa, trods lige eller større Frugtbarhed, har færre tiloversblevne Børn end anden, eller om Ægtefællernes Alder og Ægteskabets Varighed spiller nogen Rolle — hvad der iøvrigt skulde være besynderligt, naar Forholdet her genfindes overalt —, lader sig ikke se af Materialet. Af dette fremgaar kun selve Faktum.

Den fundne Ejendommelighed fører os imidlertid videre. Det er rigtigt, at der bor flere af Klasse 2 end af Klasse 1 i de større Lejligheder, og alligevel ser det næsten ud til, at den bor slettere. Ethvert Ægtepar tæller jo 2; lægge vi nu disse to til Børnetallet, finde vi, at der bor i hver Lejlighed med

	1 Værelse Personantal	2 Værelser Personantal	3 Værelser Personantal	4 Værelser Personantal
Klasse 1....	3,44	4,021	4,20	4,88
— 2....	3,63	4,023	4,39	5,01
— 3....	3,29	3,66	3,78	3,98
— 4....	3,02	3,58	3,73	3,65

Klasse 4 bor overalt bedre end Klasse 3, denne overalt bedre end Klasse 2, men Klasse 2 bor overalt slettere end Klasse 1, og det saa meget mere, som dens Tal af voxne Børn jo er forholdsvis større. Det er klart nok, at taget som Helhed maa der gøres en Reservation: det er bedre at være noget over fire Personer i en Lejlighed paa to Værelser end noget over tre i en Lejlighed paa et Værelse, og da der af Klasse 1 bor 23 pCt., men af Klasse 2 kun 15 pCt. i Etværelseslejligheder, ere sidstnævntes Beboelsesforhold altsaa at foretrække. Det samme Forhold kan imidlertid udtrykkes saaledes: vi behandle i alt for de to Klasser 3136 Lejligheder, deraf er den overvejende

Del, nemlig 2036, Toværelserslejligheder, og kun 1100 ere Lejligheder paa under eller over 2 Værelser. I Toværelserslejlighederne bo de to Tredjedele baade af første og af anden Klasse, nemlig 66,7 pCt. af Klasse 1 og 63,4 pCt. af Klasse 2, derimod bor der af første Klasse færre i de gode Lejligheder (over 2 Værelser), flere i de slette Lejligheder (under 2 Værelser) end af anden Klasse; det store Gros af begge Klasser bor altsaa ens, men Fortroppen er størst i Klasse 2, Bagtroppen størst i Klasse 1 —, indenfor enhver Art af Lejligheder bor imidlertid Klasse 2 slettere end Klasse 1. Det er muligt, at vi ved endnu større Specialisering af Materialet vilde erfare, at de to Klassers Beboelse udviser andre Forskelligheder, efter Værelsernes Størrelse, Beliggenhed i Forhus eller Baghus o. s. fr. Men af det foreliggende Materiale fremgaa kun de her nævnte Forhold.

Vilde man gøre Boligen til Maalestok for Familiens Indtægter, maatte man af ovenstaaende uddrage den Slutning, at den overvejende Part af Arbejdsmænd og af faguddannede Arbejdere er ens stillet, ja at, i hvert Fald for de flestes Vedkommende, de sidstnævnte saa langt fra ere bedre situerede end de førstnævnte, at snarere det modsatte er Tilfældet; samtidig skulde imidlertid Svingningerne bort fra Fælleslønnen forholdsvis hyppigere ske opad for anden end for første Klasse, forholdsvis hyppigere nedad for første end for anden Klasse. Saa enkelt er Sagen dog ikke, thi naar af to Mænd den ene har 900 Kr., den anden 1000 Kr. aarlig, er det ikke givet, at sidstnævnte bor dyrere end førstnævnte, selv om han har lige saa mange, ja flere Børn. Merindtægten fra 900 til 1000 Kr. kan meget

vel gaa til andre Udgifter end Huslejen, dels netop paa Grund af de flere Børn, dels og navnlig fordi man selvfølgelig snarere ledes til at holde igen overfor Huslejen end overfor andre halvt umærkeligt stigende Udgifter.

Men om end saaledes Boligens Størrelse ingenlunde fuldt holder Skridt med den større eller mindre Velstillethed, er det dog klart, at visse Boliger ligge under, andre over et vist økonomisk Niveau. Rige Folk bo ikke i smaa, fattige ikke i store Lejligheder. Man kan derfor spørge om, hvad det er for Arbejdsmænd og Daglejere, der bo i Lejligheder paa over to Værelser. Af 1485 Ægtepar hørende til første Klasse fandt vi 128 boende i Lejligheder paa 3 Værelser, 25 i Lejligheder paa 4 Værelser, og det er dog lidet sandsynligt, at en Tiendedel af Arbejdsmændene skulde have Raad til at bo i Lejligheder til ca. 300 Kr. aarlig Husleje. Forholdet turde da her være det, at der under Arbejdsmænd er henregnet f. Ex. Bryggerkarle eller Gæstgiverkarle eller Mænd, hvis Kone har et lille Vadskeri eller en lille Systue o. s. fr. Dette vil med andre Ord sige, at om end Boligen ikke er tilstrækkelig til at byde os en finere gradueret Skala, saa kan den paa den anden Side ikke undværes til Fastsættelsen af den økonomiske Skala i store Træk. Folk i tre Værelser behøve ikke at være saa og saa meget rigere end Folk i to Værelser, men Budgettet maa — brutto eller netto — have en vis Højde for at muliggøre de tre Værelser, og om end Familier i 1 Værelse og i 3 Værelser paa en vis Maade høre under samme Erhvervsbenævnelse, kunne de dog høre under to saa forskellige økonomiske Kategorier, at man til Brug for sociale Undersøgelser kan blive tilbøjelig til at forene Erhvervsdelingerne i

større Fællesgrupper og da dele disse efter økonomiske Linjer. Man kan nemlig, i nærværende Undersøgelse, ikke slaa sig tiltaals med, at det under forøvrigt lige økonomiske Forhold navnlig er det forskellige Børneantal, der bestemmer Boligens Størrelse, thi, som alt nævnt, Børnetallet kan endog virke i modsat Retning, og Huslejen gøres nødigt tungere med samme eller endog lidt stigende Budget; selv hvor vi træffe størst Forskel i Beboelsestæthed af en Lejlighed paa 1 Værelse og paa 3 Værelser, nemlig for anden Klasse, vil Afstanden imellem 3,63 og 4,39 Ind. pr. Lejlighed (jfr. ovenfor) ikke være nær nok til at forklare Flytningen; her maa være væsentlig forskellige økonomiske Vilkaar tilstede.

Efter at man derfor gennem Materialets Sondring i de tre Klasser har lært, at nederste Klasse i højere Grad søger Etværelseslejligheder end næstnederste o. s. fr., men at Delingen paa den anden Side ofte er uoverensstemmende med de reale Livsforhold, turde det, som nys nævnt, være paa sin Plads at samle de tre Klasser under et og gennem deres Boligforhold søge et summarisk Udtryk for deres økonomiske Forhold, saa meget mere som de socialt baade ifølge Sprogbrug og almindelig Folkeopfattelse høre ind under det fælles Navn: Arbejderstanden. For alle tre Klasser tilsammen anføre vi da, ifølge foranstaaende Tabel, følgende Oversigt:

622 Ægtepar med 938 Børn i Lejligh. paa 1 Vær., d.e. 3,51 Pers. pr. Lejl.									
2279	—	—	4521	—	—	—	2	—	3,98
681	—	—	1569	—	—	—	over 2	—	4,30
<hr/>									
3582 Ægtepar med 7028 Børn ..... d.e. 3,96 Pers. pr. Lejl.									

Ved at inddrage saavel Klasse 3 som Lejligheder paa fire Værelser i Oversigten, faa vi altsaa som

Resultat, at der i de bedste Lejligheder — 3 Værelser uden eller med Tyendeværelse (sidstnævnte = 4 Værelser uden Tyendeværelse) — bor 0,79 Individ mere pr. Lejlighed end i Etværelseslejlighederne. Men paany maa det gentages, at Springet imellem den ringeste og den bedste af de her omhandlede Lejligheder er økonomisk saa overordentligt, at det kun i forholdsvis underordnet Grad kan være bestemt ved Familieforøgelsen. Alligevel vil Familieforøgelsen som Regel være et Motiv til Flytning, hvor denne økonomisk lader sig gennemføre. (Den ovenantydede Mulighed af, at den virker i modsat Retning, vil vel kun danne Undtagelse, og Klasse 2's større Individantal pr. Lejlighed end Klasse 1 kan vist næppe sættes i Forbindelse hermed). Naar man derfor tager Hensyn til, at Arbejderstanden til den ene Side gennem et voksende Børneantal kan tvinges op i en større Lejlighed, end Familiens Kaar egentlig tillade, til den anden Side, paa Grund af Huslejens Vægt som betydelig fast Udgift, kan holdes længere tilbage i en ringere Lejlighed, end Familiens Kaar strængt taget nødvendiggøre, vil man maaske gennem den nylig anførte tabellariske Oversigt faa et som Helhed ret korrekt Udtryk for den samlede Arbejderstands nuværende økonomiske Kaar — saa langt Materialet rækker og giver Anvisning paa. Tabellen udsiger da, at af den Del af Arbejderstanden, der lever i Ægteskab, og som her er undersøgt, bor godt en Sjettedel (17,4 %) i Etværelseslejligheder, noget over tre Femtedeile (63,6 %) i Toværelserslejligheder og lidt under en Femtedel (19,0 %) i Treværelserslejligheder.

Miscellanea.

I.

Luthers politiske, sociale og økonomiske Anskuelser.

En af de sidste Afhandlinger fra det statsvidenskabelige Seminarium i Halle er Frank G. Ward's »Darstellung und Würdigung der Ansichten Luthers vom Staat und seinen wirthschaftlichen Aufgaben«. (Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1898, 101 S.).

Tidsforholdene — udvikler Forfatteren — tvang Luther til ofte at udtale sig om politiske og økonomiske Sager, omend den religiøse Bevægelse altid for ham stod som Hovedsagen. Omstændighederne førte det med sig, at han kom til at spille en Rolle ogsaa paa det politiske og nationaløkonomiske Omraade. Men nogen Systematiker blev han ikke, og i Enkelthederne er han ofte inkonsekvent; ligeoverfor det Politiske var han mistroisk, derfor i Almindelighed konservativ; alt var i en kaotisk Forfatning, og Luthers Forslag blev derfor ofte blot øjeblikkelige Hjælpemidler. Det var ikke hans Opgave at vise sig som original økonomisk Tænkere; han søgte kun at udfinde, hvad der i Øjeblikket passede bedst. Hans rent økonomiske Skrifter ere, forsaavidt de fremføre Klagemaal, ofte yderligt gaaende og en-

sidige; hans andre Skrifter, som Prækener, Bordtaler, Breve, der kun lejlighedsvis komme ind paa økonomiske Betragtninger, moderere, udjævne, udviske ofte Ensidighederne og Skarphederne i hine Skrifter.

Om Staten som Indehaver af Retsmagten, Staten som Retsstat, forklarer Luther, at den er nødvendig formedelst Menneskenes Slethed. »Naar alle Mennesker var rette Kristne, vilde ingen Fyrste, Konge, Herre etc. være nødvendig«. Men »der er altid langt flere Onde end Gode«, »Folket er et vildt Folk«, der »trænger til Øvrighed« og »muss unterliegen wie das Ross einem Herrn«. I saadanne kraftige Udtryk udtaler Luther sig i sit Skrift om den »verdslige Øvrighed« og i andre Skrifter. Henvisende til Biblen (Romerbr. 13, 1—2, og f. St.) gør han gældende, at Gud har indstiftet de verdslige Øvrigheder for at stifte Fred: ellers »würde eins das ander fressen, dass Niemand kunnt Weib und Kind ziehen, sich nähern und Gotte dienen«.

Indtil dette Punkt divergerer Luther hverken fra den romerske Kirke eller fra de andre Reformatorer. Men han gik videre. Han sluttede sig ikke til den middelalderlige Lære, at Staten var underordnet under Kirken. Det var tværtimod hans Opgave at skaffe Staten en uafhængig Stilling ligeoverfor Kirken. Han mente ikke, at Kirken alene bar det sædelige Liv. Han tilskrev tværtimod Staten ligeoverfor Kirken en selvstændig Værdighed. Han trængte til en uafhængig Stat for at faa Bugt med de kirkelige Misbrug. Dog ikke alene dette. De materielle Opgaver, der hidtil havde paahvilet Kirken, maatte efter Reformationen naturligt tilfalde Staten. Dennes Magt og Betydning maatte i alle Henseender voxe. Og for Reformationstidsalderen blev det snart til en uomstødelig Grundsætning, at den verdslige

Øvrighed umiddelbart var indstiftet af Gud, at den ikke var Paven underordnet.

Om Regeringsformen har Luther ikke videre udtalt sig; han holdt i Hovedsagen paa det Bestaaende og advarede mod Efterabning af udenlandsk Skik. Derimod udtalte han sig ofte om Standsvæsenet. Som konservativ Politiker holdt han naturligvis i Hovedsagen paa de bestaaende Stænder; dog indrømmer han, at Forskydninger mellem Stænderne muligvis kunne være hensigtsmæssige. »Mussen denn«, skriver han etsteds, »Alle Fürsten und Edel bleiben, die Fürsten und Edel geboren sind? Was schadt es, ein Fürst nähme eine Bürgerin, und liesse ihm begnügen an eins ziemlichen Bürgers Gut? Wiederum eine Edle Magd nähme auch einen Bürger? Es wird doch die Länge nicht tragen, eitel Adel mit Adel heirathen. Ob wir für der Welt ungleich sind, so sind wir doch für Gott alle gleich, Adams Kinder, Gottes Creatur, und ist je ein Mensch des andern wert«. Det, Luther vil betone, er: at de forskellige Stænder bestaa ikke for deres egen Skyld, men for Samfundets, og de dermed forbundne Forskelligheder ligge i Stillingens Væsen, ikke i den menneskelige Natur i og for sig. Et andet Sted udtaler han sig skarpt derom: »Vi betragte det ikke som nogen særlig Ære, at vi ere Guds Værk! Men er En en Fyrste og stor Herre, saa spærre vi Øjne og Mund op, skønt Samme kun er en menneskelig Skabning og bagefter lavet Ting; thi naar Gud ikke først kom med sin Skabning og gjorde et Menneske, vilde man ikke kunne lave nogen Fyrste. Og dog klamre alle Mennesker sig derved, som var det en herlig, stor Ting; skønt det er dog langt herligere og større, at jeg er Guds Værk og Skabning. Derfor skulde Karle og Piger og Enhver tage sig saadan høj Ære

og sige: jeg er et Menneske; det er en højere Titel end Fyrste. Aarsag: Fyrsten har Gud ikke skabt, men Menneskene; men at jeg er et Menneske, det har Gud alene gjort. Men — om vi end Alle ere »Adams Børn« og »lige for Gud«, saa har Gud dog, siger Luther et andet Sted, indrettet det saaledes, »at Menneskene ere ulige, og at den Ene maa regere over den Anden, den Ene maa adlyde den Anden«. Thi »en Fyrste er en anden Person end en Præst, en Tjenestepige en anden Person end hendes Frue, en Skolemester en anden Person end en Borgmester. Darumb sollen oder können sie nicht einerlei Wesen oder Weisen führen«.

Den Lighed, Luther taler om, er en »Lighed for Gud«, ikke en Lighed i de jordiske Forhold. Med dem, der sværme for en »Genindførelse af en indbildt Urlighed«, som Thomas Münzer, maatte han komme i Konflikt. Vel har Luthers Virksomhed virket med til, at den store Bondeopstand i 1525 tog saa store Dimensioner; men i Hovedsagen var Bondekrigen i 1525 dog en Fortsættelse af de talrige Bondeopstande omkring Aar 1500, for hvilke man ikke kan give Luther Skylden, da de udbrød før Luthers Optræden. I 1525 søgte Bondeopstandens Ledere at vinde Terræn ved at fremføre bibelske Citater til Støtte for deres Fordringer; men paa Luther gjorde disse Citater intet Indtryk. At gøre Oprør og at komme med jordiske Krav i Evangeliets Navn, var netop at handle mod Evangeliet: »leiden, leiden, Kreuz, Kreuz ist der Christen Recht, dess und kein anders«. At forlange Livegenskab afskaffet »fordi Kristus har befriet Alle«, »das heisst christliche Freiheit ganz fleischlich machen und aus dem geistlichen Reich Christi ein weltlich äusserlich Reich«. Saaledes i Skriftet »Ermahnung zum Frieden«. Men

endnu skarpere optraadte Luther i Skriftet »Wieder die mörderischen und räuberischen Rotten der Bauern«. Her taler han om de oprørske Bønders »gruelige Synder«, om disse Bønder, der have fortjent Døden, »an Leibe und Seele manchfälteligh«. Deres første Synd er, at de have været utro mod Øvrigheden; deres anden: at de have gjort Oprør: »en stor Ild, der antænder og ødelægger Landet«; deres tredje: at de have gjort sig skyldige i Gudsbespottelse, idet »de ville dække saadan skrækkelig, gruelig Synd med Evangelio«. Alle Midler maa nu, siger Luther, godkendes for at faa Ende paa Bevægelsen: »darum, liebe Herren, löset hie, rettet hie, helft hie, erbarmt euch der armen Leut, stäche, schlahe, würge sie, wer da kann. Bleibst du drüber todt, wohl dir, selichern Tod kannst du nimmermehr überkommen, denn du stirbst im Gehorsam göttlichs Wort und Befehls Röm. 13 (1), und im Dienst der Liebe, deinen Nächsten zu retten aus der Höllen und des Teufels Banden«.

Bondeopstanden blev slaaet ned; Fyrstevælden øgedes; Luther mistede i stort Omfang Folkets Tillid, og Reformationen ophørte at være en Folkebevægelse. Men at Luther ved den Holdning, han indtog ligeoverfor Bønderne, kom i virkelig Uoverensstemmelse med sig selv, »kan ikke med samme Sikkerhed hævdes«, om det end er let at paavise retoriske Selvmodsigelser hos ham. —

Udførligst behandler Ward Luthers økonomiske Anskuelse.

»Den middelalderlige Lærebygning, som jo ogsaa i sig indesluttede et økonomisk System, hvilede paa et ethisk Grundlag, som paa den ene Side førte til Foragt for det Materielle, og paa den anden Side til en individualistisk Bestræbelse efter Ens egen Fuldkommengørelse, set fra den da herskende For-

tjenestetheori. Deraf fulgte, at trods de utallige Almisseydelser manglede Middelalderen dog i Grunden indre Kraft til en videre Samfundsudvikling, thi en saadan kræver fremfor Alt, at man i Stedet for at se paa Enkeltinteressen ser paa Helhedsinteressen. Paa samme Maade kunde man umulig tænke paa en økonomisk Udvikling, saalænge de materielle Goder i og for sig endnu ringeagtedes. Kort sagt: Kirkens Lære udelukkede ligefrem et national-økonomisk Fremskridt.« Protester imod hine Principer var ganske vist alt tidligere blevne nedlagte og ny økonomiske Anskuelser søgte at gøre sig gældende, — men Reformationen og særligt Luther fik dog ogsaa et vægtigt Ord at sige.

For det Første opponerede Luther mod den asketiske Opfattelse: Askese er ikke nogen Dyd, de materielle Fornødenheder ikke i og for sig af betænkelig Art. »Gud har skabt sine Skabninger ikke for at de skulle fordærves, men for at de skulle nyde.« Salighed opnaas ikke ved at kaste Vrag paa de jordiske Goder. Den, som ved at følge religiøse Skikke skader sit Legeme og derfor dør før Tiden, er ligefrem en Selvmorder, paastod Luther. Guds Gaver skulle nydes og bruges. Selskabelig Glæde er at billige. Saadanne og lignende Udtalelser findes ofte hos Luther. Og disse sine Udtalelser giver han — i Modsætning til Humanisterne — en religiøs Begrundelse, idet han henviste til, at det er Gud, der i den menneskelige Natur har nedlagt Drifterne, og at det er Gud, der har givet Anvisning paa de jordiske Goder. Tilvisse skulle disse nydes med Maadehold, men Luther var ikke saa streng som andre Reformatorer, særligt Calvin, — ikke fordi Calvin i Grunden tænkte anderledes om Livsfornødenhedernes Værdi, men fordi han i Afholdslæren saa

et Middel til Bevarelsen af den for ham særligt vigtige Disciplin. Dog er der her kun Tale om en Gradsforskell, thi ogsaa Luther forlangte Tugt »for at Kroppen kan tæmmes og tvinges«, »at den ikke skulde blive for kaad«; »denn sonst, wo der Leib voll ist, dienet er weder zu predigen, noch zu beten, oder studirn, noch sonsts gut zu thun«.

Fremdeles, og dette er af særlig Betydning, traadte Luther i Skranken for det økonomiske Arbejdes Ret og Værdighed.

Den kanoniske Lære kendte ikke noget til en virkelig Pligt til at arbejde; tværtimod anbefalede den en økonomisk Uvirkosmhed; paa Ens Sjæls Frelse kom det an; at forblive fattig var i og for sig noget Fortjenstligt; et vist produktivt Arbejde var jo — desværre — uundgaaeligt, men det maatte opfattes som en sørgelig Nødvendighed, der burde begrænses saa vidt muligt: »Armsein sei ebenso ein Beruf wie Arbeiten«. Følgen af denne Lære var den Lediggang og det Tiggeruvæsen, hvoraf Middelalderen i saa høj Grad plagedes: Sebastian Franck mente, at det overhovedet var et Vidunder, at Tyskland kunde ernære sig, »denn kaum der halb Theil, ja nit der dritt Theil arbeit«; — Andre beregnede, at af 15 arbejdede kun 1, de Øvrige gik ledige. Luther selv skrev: »Niemand will arbeiten, darumb müssen die Handwerksleute ihre Knechte feirn: die sind denn frei, und mag sie niemand zähmen . . . . Nun ist die grösste Klage in der Welt über das Gesinde und Arbeitsleute, wie ungehorsam, untreu, ungezogen, vortheilisch sie sind; das ist eine Plage von Gott«.

Imod denne middelalderlige Ringeagt for Arbejdet og mod den Uskik, der fulgte dermed, kæmpede Luther til det Yderste, og han har gjort Sit til,

at Arbejdet atter blev ædlet, »Arbejdet«, sagde han, »er ikke blot ikke forbudt i Biblen, men det er paa det stærkeste paabudt; det er ogsaa paabudt, at man skal lægge Flid og Umage i det«. »Ligsom Fuglene fødes til at flyve, saaledes Menneskene til Arbejde«, sagde han med Henviſning til Job 5, 7. Paa dobbelt Maade viser Arbejdet sine ethiske Virkninger: for det Første ved sin velgørende Indflydelse paa selve Arbejderen, for det Andet ved at sætte os i Stand til »Nächstendienst«. At vi ved Arbejdet blive nyttige Samfundsmedlemmer, at vi derved blive i Stand til at hjælpe vor Næste, var Kærnen i Luthers Arbejdslære. I Stedet for unyttige »gode«, »hellige« Gerninger, i Stedet for det demoraliserende Almissevæsen, hvorved man haabede at vinde sin Sjæls Frelse, vilde han sætte nationaløkonomisk nyttigt Arbejde. »Wir bedürfen die Werke gegen Gott nicht, sondern gegen den Nächsten«, sagde han. Fremdeles: »Es liegt Gott keine Macht daran, ob du ihm gleich nimmermehr keine Kirche bauest, so du alleine deinem Nächstem nützlich bist«. Enhver skulde arbejde efter sin Stilling, Mand og Kvinde, Kejser og Staldkarl, Fyrster og Øvrighed, Herre og Tyende osv. Paa Munkene havde Luther meget at udsætte, fordi de »sich von frembden, ander Leute Gütern nähren«. Atter og atter indskærpede han: »Dette er den rette Udlægning af Budet: du skal ikke stjæle: det er: du skal ernære dig med dit eget Arbejde, for at du kan have dit Eget og ogsaa kan give den Trængende Noget. Det er du skyldig, og gør du ikke saaledes, vil Gud ikke betragte dig som en Kristen, man vil dømme dig som en Tyv og Røver, fordi du gaar ledig og ikke selv arbejder det, hvorved du ernærer dig, men har taget Andres Blod og Sved«. Det var Luther om at gøre at bekæmpe den da herskende Theori, ifølge hvilken

et kontemplativt Liv var at foretrække for et arbejdsomt. Men ikke blot drejede det sig om at bekæmpe en Theori; — Datidens talløse Dagdrivere og Tiggere gav store praktiske Problemer at løse. Luther har paa dette Punkt ydet meget for den økonomiske Udvikling; med Rette kan man gøre gældende, at Luthers stærke Hævdelse af det produktive Arbejdes Værd særlig paa den Tid var af Vigtighed, ja var banebrydende for økonomisk Fremskridt.

Luthers Opfattelse af Arbejdet fører til hans Opfattelse af Privatejendom og Kommunisme. Ikke blot af politiske, men ogsaa af økonomiske Grunde bekæmpede han Datidens kommunistiske Bevægelse. Arbejdet var for ham Privatejendommens Udspring, og han benægtede, at Evangeliet foreskrev Ejendomsfællesskab. Den Kommunisme, der tales om i Apg. 4, 32, var, ytrede han, en rent frivillig Kommunisme.

Hvad de forskellige Arter af produktivt Arbejde angaar, vilde han vel lade ethvert hæderligt Arbejde komme til sin Ret. Dog havde han en umiskendelig Forkærlighed for Agerbruget: »Den Acker bauen ist ein göttlich Werk, das Gott befohlen hat«. Bondearbejdet ansaa han desuden som det mest glædebringende, som det, der giver mest Haab. Det var et jævnt, tarveligt, naturligt Arbejde, forholdsvis frit for Uredelighed, navnlig sammenlignet med Handlen. I sit Skrift til den tyske Adel skrev han: »Das weiss ich wohl, dass viel gottlicher wäre, Ackerwerk mehren und Kaufmannschaft mindern, und die viel besser thun, die der Schrift nach die Erden arbeiten und ihr Nahrung daraus suchen, wie zu uns nnd allen gesagt ist in Adam«. I denne Mening stemmede Luther overens med de kanonistiske Anskuelse, som atter væsenligt fulgte Oldtidens Filosofer, der overvejende betragtede Agerbruget som det hæderligste Arbejde. Zwingli og

Calvin, i hvis Omgivelse Handelsvæsenet var forholdsvis mere udviklet, havde noget friere Anskuelser i dette Kapitel; ellers var Luthers Samtidige for Størstedelen enige med ham i Forkærligheden for Agerbruget.

»Om Kapitalens Produktivitet havde Luther lige saa liden Anelse som den strengt kanoniske Ret«, siger Roscher. Dette var jo heller ikke saa mærkeligt. Naturaløkonomien var fremherskende og den store Bedrift næsten ukendt; Kirken prækede mod »avaritiam«, og anbefalede de Troende at bortskænke, hvad de ejede. Imidlertid oversaa Luther ingenlunde helt Kapitalens Produktivitet. Fra et ethisk Standpunkt var han imod Rente; men fra et økonomisk Standpunkt har han lejlighedsvis anbefalet en end ikke saa ganske lav Rentefod. I sin store og sin lille »Sermon vom Wucher« (1519), i Skriftet »Von Kaufshandlung und Wucher« (1524), og i sin Opfordring »An die Pfarrherrn wider den Wucher zu predigen« (1540) har han — foruden ved andre, mere tilfældige Lejligheder — dvælet ved Aagerspørgsmaalet. Hans Holdning er uklar og vaklende, og han staar overhovedet i Forstaaelsen af dette Spørgsmaal langt tilbage for Calvin. Men trods sine heftige Udfald mod Aager har han, naar han stilledes ligeoverfor det praktiske Livs Krav, vidst at lempe sig. En »Nothwücherlin« kan han gaa med til: Enker og faderløse Børn med en Smule Formue skulle have Lov til at anlægge denne i en Handel, saa at den kan afkaste lidt Rente til dem.

Med Hensyn til Arbejdslønnen nærede Luther højst konservative Anskuelser. Calvin har sagt, at Folket — for ikke at glemme sin Lydighedspligt — burde holdes i Fattigdom, og lignende Anskuelser nærede Luther. For deres konservative Opfattelse stod høj Løn som et Middel til Folkets Demoralisation.

Arbejdslønnen burde, efter Reformatorenes Mening, vel være saa høj, at flittige Arbejdere kunde leve standsmæssigt, — men i denne Sætning maa der lægges stærkt Eftertryk baade paa »flittig« og paa »stands-mæssigt«, og ved det sidste Ord udelukkes vistnok omtrent Muligheden for en kendelig Forbedring af de bestaaende Kaar.

Om Priser og Prisregulering findes der adskilligt hos Luther. Paa den ene Side nærede han, af Hensyn til Myndighedernes Upaalidelighed, Betænkelighed ved officielle Prisreguleringer, — paa den anden Side ivrede han mod Principet: jeg sælger mine Varer saa dyrt som jeg kan. Salgsprisen burde kun indbringe Sælgeren »eine ziemliche Nahrung«. Ved Bedømmelsen heraf maatte Produktionsomkostningerne, ikke Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel, være det Afgørende. Det var utilladeligt at benytte sig af Folks Nød; det var forkasteligt at søge at fremkalde en almindelig Prisstigning. Folk, der gjorde sig skyldige i Sligt, vare »Tyve og raptore«. Meget streng var Luther mod de Bønder, der holdt deres Korn tilbage, til det blev dyrt. Ligeledes fordømte han den Methode, hvorefter »Nogle opkøbe Varer i et Land eller en By helt og aldeles, saa at de helt og aldeles have disse Varer i deres Magt, og derefter kunne sætte Prisen i Vejret saa dyrt, de ville eller kunne«. Om saadanne »Monopolia« sagde han: »Det er egennyttige Køb, der slet ikke skulde taales i Land eller By, og Fyrsterne skulde forbyde og straffe Sligt, naar de vilde varetage deres Embede. Thi saadanne Købmænd bære sig ad, som om Guds Skabninger og Goder kun var skabte for dem, og som om de efter Forgødtbefindende kunde tage dem fra de Andre«. Disse Monopolister »sind nicht werth, dass sie Menschen heissen. Recht thät die weltliche Oberkeit, dass sie Solchen nähmen Alles,

was si hätten, und trieben sie zum Lande aus«. Noget ganske Andet var det, naar Fyrsterne opkøbte Korn, for at det senere kunde komme Landet tilgode. Luther anførte her Hertug Friedrich som et lysende Exempel: han havde »samlet ind med Skæpper og øst ud med Skeer«. I nogle Rigsstæder, f. Ex. Breslau, Frankfurt, Strassburg, var det forøvrigt jævnlig sket, at det Offentlige havde opkøbt Næringsmidler for i Tilfælde af Krig eller Hungersnød at kunne fordele dem. Luther indrømmede vel, at der kunde indtræde en uafvendelig Dyrtid, men i 1539 skriver han, at den da herskende Dyrtid var »eine gemachte Theurung, do die Edelleute und Bauern alles steigern«. Høsten havde været god nok, »aber ohne alle Noth, allein umb des Geizes Willen, steigert man das Getraide, und macht der Bauer itz aus Einem Pfennige drei Pfennige, und aus Einem Sack drei Säcke«. Og dette var højst ubehageligt for Luther: thi »ich und meines Gleichen müssen bei der Besoldung bleiben, können sie nicht steigern, und sind izt die Welt, die Bauern und Edelleute eitel Diebe«. Fyrsterne, mente Luther, burde »mit solchen Junkern reden« ...

Ward nægter ikke, at Luther ofte viste Mangel paa Selvbeherskelse, Mangel paa Logik, Mangel paa Konsekvens; — disse Fejl ere jo ogsaa saa iøjnefaldende, at de ikke godt kunne skjules. Men han søger paa den anden Side at gøre gældende, at Luther har øvet en stor og gavnlig Indflydelse paa den senere politiske, sociale og økonomiske Udvikling. Luther har arbejdet for, at Staten tog sig af Kulturopgaver, som den tidligere forsømte. Han har fremfor Alt ideelt accentueret, at »die Nächstenliebe« maa være Grundlaget for alt socialt Liv; dette stod fuldstændig i Modsætning til Middelalderens Individualisme, der ogsaa viste sig i de stadige Almisseydelser, som i

Virkeligheden først og fremmest skete i Giverens egen Interesse. Han har arbejdet hen til en fuldstændig Reorganisation af Fattigvæsenet: medens Middelalderens kirkelige og private Fattighjælp var ganske demoraliserende, fuldstændigt regelløs, letsindig og tilfældig, arbejdede Luther for Tiggeriets Afskaffelse, for Fattigdommens størst mulige Indskrænkning og for en kommunal Organisation af Fattigvæsenet. Han var paa den ene Side ingen liberal Økonom, ingen »Manchestermand«, — men paa den anden Side hævdede han Personlighedens Ret og Privatejendommens Ret; extreme socialistiske Anskuelse bekæmpede han paa det kraftigste. Han har indlagt sig den største Fortjeneste ved atter at hæve Arbejdet op til Ære og Anseelse: intet økonomisk Fremskridt var muligt, hvor den middelalderlige Ringeagt for Arbejdet, det middelalderlige Spild af Tid og Kraft, den middelalderlige Ødselhed i Produktion og Forbrug trivedes. Luther har i økonomiske og ikke-økonomiske Skrifter atter og atter kæmpet for den Anskuelse, at Hænderne ikke skulle hvile i Skødet eller blot foldes til Bøn, men at de skulle benyttes til Arbejde — og Hovedet ogsaa —, at Enhver efter sine Kaar og Forhold stadig skal arbejde for at kunne forsørge sig og Sine og — ikke at forglemme — for at han kan blive Samfundet et nyttigt Medlem.

Paa den evangelisk-sociale Kongres i 1898 holdt Privatdocent, Lic. Lezius, et Foredrag om Luthers Stilling til sin Tids sociale Spørgsmaal, — ifr. »Die Verhandlungen des neunten evang.-soz. Kongresses« (Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht) — og dette Foredrag kan man med Nytte læse i Forbindelse med Wards udførligere Arbejde. Foredraget supplerer Afhandlingen ganske godt.

Lezius fremhæver ligesom Ward stærkt, hvor eftertrykkeligt Luther indskærpede Arbejdspligten. »Arbeiten soll jeder Mensch, dass ihm der Schweiss über die Nase fliesst«. Arbejdet kan være af forskellig Art, — men arbejdes skal der af Alle. Fyrsten sørger for, at Folket ikke er »populus sine lege«; han haandhæver Retten, straffer Misdæderne, skaffer Orden og Fred i Landet, saa at Enhver kan arbejde for sit Vel-færd osv.; »so thut er gute Werke von übermenschlicher Grösse«. Men ogsaa det ringere Arbejde skal agtes: »das Herz der Magd soll beim Spülen des Geschirrs in Sprünge gehen und der Knecht beim Warten der Pferde frohlocken«. »Hvor ringe end deres Arbejde synes for den taabelige Fornuft, saa agter Gud det dog lige saa højt som Fyrstens Arbejde«. Arbejdes skal der, Dag ud, Dag ind, — og »de mange Fest- og Helligdage bør som en Dovenskabens Skade afskaffes«. Ja »Søndagen kan faa Lov at bestaa som Hviledag for de lavere Klasser og for Kreaturerne«, — men paa en »Helligdagslovgivning« har Luther ikke tænkt; paa hans Tid tiltrængtes ikke Sligt.

Ward havde ogsaa et Kapitel om Luthers Forhold til Familie og Ægteskab m. m. Luther opfatter Ægteskabet som en Menneskeret, som Ingen behøver at skamme sig ved: »Lieber Knabe, schäme du dich nicht, dass du eines Mädchens begehrest, und das Mädchen eines Knaben begehrt, lass nur zur Ehe gelangen, nicht zur Buberei, so ist dir keine Schande, so wenig als Essen und Trinken«. »Gud tvinger jo næsten alle Mennesker til, at de maa gribe til Ægteskab. Naar Ynglingen er 20 Aar gammel og Pigen 18, saa kunne de trøstigt gifte sig; — for Børnene vil Gud sørge«. »Malthusianer« var Luther paa ingen Maade: af fysiologiske Grunde anbefalede han tidligt Ægteskab. Det guddommelige Ord: »vorder frugtbare

og mangfoldige og opfylder Jorden maatte ikke glemmes; Kvinderne skulde uden økonomiske eller andre Betæneligheder føde Børn: »sie sind darumb da«.

Ved Luthers Stilling til Aagerspørgsmaalet dvæler Lezius ogsaa. »Verden kan jo desværre ikke være uden Aager, ligesom den heller ikke kan være uden Mord og Ægteskabsbrud. Forhindre kan man ikke, at Aager finder Sted, men naar den tager altfor stærkt Overhaand, saa kan og skal man vel forhindre det«. Om en Aagerlovgivnings tekniske Enkeltheder vil Luther som Theolog ikke tale med; det overlader han til Juristerne, »hvis Forretning det er, at dømme og lære i slige dødelige, forgængelige, elendige, jordiske Sager«. Men Kirken maa ikke her se roligt til: »Uns Predigern gebührt hie nicht zu feiern und hie lass uns Bischöfe sein, das ist wohl zu sehen und wachen, denn es gilt uns unsre Seligkeit. Erstlich dass wir den Wucher auf der Kanzel getrost schelten und verdammen, den Text fleissig und dürre sagen; nämlich: wer etwas leihet und drüber oder besseres nimpt, der ist ein Wucherer und verdampt als ein Dieb, Räuber und Mörder. Darnach, wenn du einen solchen gewiss weisest und kennest, dass du ihm nicht reichest das Sakrament noch die Absolutio, so lange er nicht busset; sonst machst du dich seines Wuchers und Sünden theilhaftig und fährest mit ihm zum Teufel um fremder Sünden willen. Zum dritten, dass du ihn im Sterben lassest liegen wie einen Heiden und nicht unter andere Christen begrabest, noch mit zu Grabe gehest, wo er nicht zuvor gebusset hat«.

I Aagerspørgsmaalet kan Lezius ikke følge Luther, — »hier hat er am meisten geirrt« —, derimod billiger han hans Holdning i de politiske Spørgsmaal. Vel véd han, at Luther ofte udtalte sig med megen Ringeagt om Fyrsterne, betegnede dem som dumme, udue-

lige, lastefulde, tyranniske: »kein Stand hat so viel Narren wie die grossen Stände, einer oder zweie sind christlich, die andern alle bleiben Höllenbrände«. Men Lezius tillægger ikke Luthers stærke Udtryk om Fyrsterne nogen videre Vægt: Luther har dog altid agtet Monarkiet »als die gottgewollte« Statsform. Luther har, mener Lezius, »unvertilgbar« indpræget Fyrsterne den Tanke: »dass das Fürstenthum herrschend zu dienen hat«; de skulle tjene Gud »aber auch ihnen Unterthanen *die Füsse waschen*«. Præsterne tilkommer det, ikke de almindelige Borgere, at minde Fyrsterne om deres Pligt. Præsten skal hverken være Hoftjener eller Bondetjener, maa hverken smigre Pøblen eller Fyrsten. Folket har altid at lyde: hvor megen Ret Folket end maatte have, saa erklærer Luther, at han dog altid vil være mod Oprørsbevægelser, og hans meget stærke Ord derom kalder Lezius »gyldne Ord«. »Mit zerschmetternder Zorneswucht« tog Luther til Orde mod de revolutionære Bevægelser, og »kun den«, siger Lezius, »vil vove at dadle hans haarde Ord, som ganske mangler Forstaaelsen af Staten som en Guds-Ordning og af Reformatorens nødvendige saglige Ubarmhertighed«. Selv havde Luther den faste Overbevisning, at naar man bebrejdede ham Ubarmhertighed, maatte man selv føle hemmeligt Velbehag ved Revolutionen. Skønt Luther vel vidste, at »en Adelsmand undertiden har mere Forstand end tre Fyrster, og en Borger mere end sex Adelsmænd«, saa maatte han dog misbillige Borgernes Forsøg paa at trænge opad: lad Enhver blive, hvor han er, og lad ham føle sig tilfreds der, ligegyldigt om han sidder højt oppe eller langt nede. »Gud vil ikke, at den gemene Pøbel regerer«. »Misbruger en Fyrste end ofte sin Magt, saa er det dog ikke blot guddommeligt paabudt at forblive ham tro, men det er ogsaa fordelagtigere at finde sig

i ham end at styrte ham; thi naar Øvrigheden styrtes, saa komme de værste Gavytve til at regere, — »die nicht wert sind, dass sie die Schüssel sollten waschen«. En Revolution gør derfor kun Ondt værre. Jagten efter Frihed er overhovedet en Chimære, »frei ist nur das Wild oder der Mensch, der unter Wölfen lebt«. Her i de jordiske Samfund ere Menneskene ikke fri, og skulle heller ikke være det. Undersaatterne ere Fyrsternes »Fanger«. Længslen efter social Lighed og Stændernes Nivellering fordømmer han som naturstridig; politisk Lighed er identisk med Pøbelregimente; Frihed ikke andet end Tøjlesløshed. Alt dette lyder jo lidt haardt i moderne Øren, indrømmer Lezius, — men han billiger øjensynligt Luthers Standpunkt. Luther var »naiv Absolutist, men en Fjende af Tyranniet. At gøre Tyranniet umulig ved retslige Skranker, faldt ham ikke ind; derpaa kunde kun en senere Tid tænke, der var vænnet til større Ro og Lovmæssighed, og som følte Vilkaarligheden mere smerteligt end Luthers Samtidige. De lovmæssige Former taxerede Luther altid lavt. Aldrig har han i Undersaatternes Interesse forlangt den ringeste retslige Begrænsning af Territorialfyrsternes Magt. Desto mægtigere var de moralske Skranker, som han satte Fyrsterne«. Og, som ovenfor anført, var det Gejstligheden, der skulde holde Fyrsternes Pligtfølelse vaagen. Da Luther selv ikke nedlod sig til at smigre, være sig Fyrste eller Pøbel, da Luther selv holdt sig udenfor Partierne, — saa ventede han, at de andre Præster vilde gøre ligesaa.

»Bortset«, siger Lezius, »fra enkelte, forholdsvis ubetydelige Svingninger, blev Luther sig selv hele sit Liv tro«. Men rigtignok er der — som vi nu strax skulle se — dem, som bestride denne Opfattelses Rigtighed.

Paa samme evangelisk-social Kongres, hvor Lezius holdt sit Foredrag om Luther, var der en anden Theolog, Pastor Rade, som udførligt talte om »die religiös-sittliche Gedankenwelt unsrer Industri-arbeiter«, og som i dette sit Foredrag ogsaa gav et Slags Bidrag til Luther-Spørgsmaalet. Pastor Rade havde gjort sig al Umage for at skaffe sig Materiale til sit Foredrag. Til Arbejdere af alle Partier var der blevet udsendt Spørgeskemaer, paa hvilke Arbejderne anmodedes om at notere deres Stilling ligeoverfor Spørgsmaalet om Kirke og Gejstlighed, Biblen, Viden-skaben, Kristus, Miraklerne, Livet efter Døden, Ægte-skab og Familieliv, det kristelige Velgørenhedsværk etc. Det Materiale, der blev indsamlet paa den Maade, udgjorde Foredragets Kerne. Foredraget er ingenlunde vanskeligt at kritisere, men det interesserer i ethvert Fald, det fortjener at bemærkes, og paa den evangelisk-social Forsamling gjorde det endog et dybt Indtryk. Kongressen var enig med Foredragsholderen i oprigtigt at anerkende Arbejderstandens »geistigen Streben und Ringen«. Med Smerte bemærkede Kongressen, at Arbejderstanden i stort Omfang vender sig bort fra Kirken; — men den vilde ingenlunde opgive Haabet om, at ogsaa den af Socialdemokratiet ledede Del af Arbejderne atter vilde mødes med Kristendommen, at de atter vilde finde hinanden: thi Kristi Person be-tragtes med Ærefrygt selv dybt ned i det socialdemo-kratiske Parti, og den kristelige Retfærdighedside og Kærlighedside indtage ogsaa i den socialdemokratiske Livsanskuelse en Hovedplads, og dermed hænger det endelig sammen, at den socialdemokratiske Kritik ikke egentlig gælder den kristelige Morals Indhold, der netop respekteres, men tværtimod den saa lidet fyldest-gørende Maade, hvorpaa de Kristne overholde den kristelige Morals Bud.

Arbejderne udtalte ogsaa her deres Opfattelse af Luther. En Arbejder karakteriserede Luther som »de herskende Stores Ven, der prækede, at man kun maatte have en Kone, og som dog indvilgede i, at Filip af Hessen tog sig to«. »Die Reformation«, sagde en anden, »eine Weiberfrage für die Pfaffen, eine Geldfrage für die Fürsten«. »Luther var«, ytrede en tredje, »in seiner Anfangszeit Revolutionär und Bahnbrecher neuer Ideen, nachher Fürstendiener«. »For Fyrstegunsts Skyld«, skrev en fjerde, »forraadte Luther sin Sag og sit Folk«. Andre udtalte sig med ligesaa liden Anerkendelse, — Nogle dog i modsat Retning. Pastor Rades Undersøgelser over dette Punkt bragte ham til dette »schmerzliche Ergebnis«: det er lykkedes Socialdemokraterne og de Ultramontane ved deres fortsatte Bestræbelser helt at ødelægge Glæden over vor Luther for denne Del af vort Folk; de fleste socialdemokratiske Vidner have kun at fortælle om en sørgelig Rolle, som Luther skal have spillet, og henvise særligt til hans Holdning ligeoverfor Bondekrigen og ligeoverfor Spørgsmaalet om Filip af Hessens Dobbeltægteskab; — dette er de to historiske Momenter i Luthers Liv, som de have bidt Mærke i; som et tredje kan nævnes hans Ægteskab.*)

Heri har Pastor Rade vistnok Ret. Den socialdemokratiske Agitationsliteratur har gjort, hvad den har evnet, for at faa Arbejderne til at se med Ringagt paa Luther. Kautskys underholdende skrevne, dygtige og, forsigtigt benyttet, ogsaa instruktive, men

*) Ward gaar til den modsatte Yderlighed, naar han mener, at dette meget omtalte Ægteskab »eine seiner (o: Luthers) grössten reformatorischen Thaten bilde, weil Luther nicht, wie einige seiner Zeitgenossen behaupten, um zu heiraten, Reformator wurde, sondern umgekehrt durch eigene That seine Lehre über den Ehestand bestätigen wollte«.

i ethvert Fald stærkt tendentiøse Værk »Die Vorläufer des neueren Sozialismus« (Stuttgart, Dietz) har — ogsaa med Hensyn til Arbejdernes Opfattelse af Reformationen og Luther — øvet sin umiskendelige Indflydelse. Som Marxianer gør Kautsky naturligvis denne Opfattelse gældende: Reformationen blev bestemt ved de økonomiske Interesser. Fjerner man den »Wust theologischer Zänkereien über Prädestination und Abendmahl etc., den die kirchlichen Reformatoren der verschiedenen Parteien später darüber (o: over Reformationens virkelige Kernepunkt) gelagert«, saa ser man, at det, det gjaldt om, var at befri Tyskland fra »der päpstlichen Ausbeutung«. Man kunde — det er Kautsky, der taler — ikke længere roligt se paa, at »Paven skummede Fløden af«. Kun »den overfladiske Betragter« kan tro, at Reformationskampene »kun drejede sig om Religionen«. Nej, det var »Pengepungen«, som det drejede sig om. Og her forstod Luther at tage fat. Agitator var han, heller ikke andet, — men en sjelden dygtig Agitator, der forstod at faa baade de Store og de Smaa i Tale. Hos ham fandt man: »die Vereinigung der Schmiegsamkeit, der charakterlosen Anpassungsfähigkeit des Höflings mit der urwüchsigen Kraft, ja Grobheit des Bauern und der wilden Leidenschaft, die mitunter bis zu blinder Tollwuth ausartete, des Fanatikers«. Revolution har han præket, f. Ex. i sit Skrift »An den christlichen Adel deutscher Nation«. Et Blodbad i bogstavelig Forstand har han forlangt: »Naar vi straffe Tyve med Strikken, Mordere med Sværdet, Kættere med Baalet, hvorfor angribe vi ikke langt snarere med alle Vaaben disse Fordærvelsens Lærere, disse Kardinaler, disse Paver, og det hele romerske Sodomas Byld, alle dem, der uden at aflade fordærver Guds Kirke, og hvorfor vaske vi ikke vore Hænder i deres Blod!«. Og dog

havde endnu hans Theses af 1517 et helt andet Indhold. Ogsaa Fyrsterne kunde han tage alvorligt fat paa, og Kautsky vil i disse Majestætsfornærmelses-Processernes Tider »ikke raade Nogen at udtale sig om levende tyske Fyrster saaledes som hin Gudsmand har gjort det«. »wie es der »theure Mann Gottes« that«. Kejseren stemplede han offentlig som Tyran. Hertug Georg af Sachsen betegnede han slet og ret som »das Dresdner Schwein«, og advarede mod »auf jenes dumme Hirn des Herzogs Georg zu hören«. Ja endnu i 1523 skrev Luther i sit Skrift »Von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr Gehorsam schuldig ist«: »Gott, der Allmächtige hat unsere Fürsten toll gemacht, dass sie nit anders meinen, sie mögen thun und gebieten ihren Unterthanen was sie nur wollen«; »Gott hat sie in verkehrten Sinn geben und will ein Ende mit ihnen machen, gleichwie mit den geistlichen Junkern«. Fra Verdens Begyndelse har, mener han, en klog Fyrste været en sjelden Fugl; endnu langt sjældnere er det dog at finde en from: »i Almindelighed (»gemeiniglich«) er de de største Narre og værste Gavtyve paa Jorden«. Med den Slags Citater bliver Kautsky ved; — men hvis man tror, at hans Mening dermed er at karakterisere Luther som den modige Mand, der turde sige de Store Sandheder, saa kender man ikke denne Socialdemokratiets Historieskriver. Det forekom ham hensigtsmæssigt paa en Tid, »hvor de lutheranske Kirkers Støtter højlydt raabe efter en Socialistlov i Betragtning af den socialdemokratiske Agitations »grænseløse Hefthighed og Raahed«, at henvise til, hvilket Sprog den Mand ustraffet førte, hvis Lære er bleven til en Støtte for det nuværende Samfund«. Dernæst fremhæver han, at Luther, hvor revolutionært han end gebærdede sig, dog »vel vogtede sig for at overskride de Grænser, Hensynet til hans Herres og Beskytters,

Kurfyrst Frederik af Sachsens Gunst, drog for ham«. Og til Syvende og sidst sørgede Luther for at komme over paa den rigtige Side. »Efter at han fra 1517—22 havde taget imod alle demokratisk-revolutionære Elementers Hjælp, og havde koketteret med dem alle, har han fra 1523—25 ladet dem alle efter hverandre i Stikken, og har forraadt dem, den ene efter den anden«. Han »skaffede ikke Fyrsternes Sag Sejr, derved at han traadte over paa deres Side; men derved at han traadte over paa Fyrsternes sejrende Side, fik han Udseende af at være Sejrherre, og vandt alle de Belønninger og al den Ære for sin Person og sit Minde, som Sejren bringer med sig. Og derved at han tidligere med flammende Ord havde anraabt alle Revolutionæres Hjælp og havde givet sin Sag Udseende af at være deres, vandt han alle de Udbyttedes Kærlighed og Beundring«. »Denne sjældne Blanding af revolutionær Lidenskab og Hensynsløshed med karakterløs Opportunisme tilskrive vi det, at Luther under den mægtige Storm, som i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede bruste henover Tyskland, en Tidlang samtidigt var den mest populære og den mægtigste Mand, tilsyneladende den hele Bevægelses Ophavsmand og Leder. Men at han kunde spille denne Rolle, skyldte han ikke blot sine personlige Egenskaber, men ogsaa, og maaske i endnu højere Grad, Forholdene i det Land, hvis Fyrste beskyttede ham«.

Det er Fremstillinger som den her omtalte, der have paavirket de tyske socialdemokratiske Arbejderes Opfattelse af Luther.

A. P.-St.

Bog anmeldelser.

Chr. Bruun: Peter Frederik Suhm, 18. Oktbr. 1728—7. Septbr. 1798. En Levnetsbeskrivelse. Med ... Portræter ... København, Forlagt af Universitetsboghandler G. E. C. Gad. 1898. (504 + 84 S.) (12 Kr.).

Som Prædikeren taler om alle jordiske Tings For-gængelighed, saaledes skrev ogsaa Suhm i sine »Blandede Tanker«: »Indprent dig, at om hundrede Aar, og maaske længe før, bliver Intet tilovers af dit Navn, dine Arbejder og Alt, hvad du har gjort; at Alting er ej Andet end en Sæbeboble af prægtige Farver«. Vel er Suhms Navn ikke glemt, og netop hundrede Aar efter hans Død rejste Overbibliothekar Chr. Bruun ham et stort og smukt Monument, — men hans Arbejder, hans Bøger staa nu ulæste, og Ingen tager dem mere ned fra Boghylden. Ikke blot Suhms Samtidige, men ogsaa senere Forfattere (C. Molbech f. Ex.), have betegnet hans Værker som »udødelige«, lovet dem et Liv »saalænge det danske Tungemaal varer«. Og dog have Tiderne forandret sig saa fuldstændigt, at, bortset fra en enkelt Historiegransker, læser Ingen, Ingen dem nu. Vanitas vanitatum, et omnia vanitas!

Overbibliothekar Bruun har i Hundred-Aaret efter hans Død atter fremmanet Suhms Navn for os. Han

har givet et i høj Grad sympathetisk Billede af denne Mand; han har skrevet en overordentlig læseværdig Biografi, og at hans Redegørelse for Suhms Liv og Arbejde er bleven saa fyldig, maa Læserne, der jo ikke selv vove at granske Skrifterne, takke ham for. Selvfølgelig vedrører den største Del af Bogen ikke særligt Nationaløkonomisk Tidsskrift, og lades derfor her uomtalt, men ogsaa paa Omraader, der særligt interessere nationaløkonomiske Læsere, viste Suhm sig som »en af vort Folks mærkelige Mænd«, og noget af det herhenhørende skal her nævnes.

Allerede i Drengesaarene begyndte Suhm at sysle med literære Arbejder. I 1740—42, da han var 12—14 Aar, begyndte han at skrive en dansk og en norsk, en østrigsk, en ungarsk Historie, den gamle Historie, foruden at han oversatte og gjorde Uddrag af forskellige latinske og græske Klassikere. I 1743 begyndte han »at samle til en almindelig Geografi«; i 1744 tog han fat paa den jødiske Historie; i 1745 gik han videre i de angivne Retninger, samlede Materiale til en Udgave af flere af de græske Talere, tog fat paa historiske Arbejder som »Fruentimmernes Historie«, »berømmelige Mænds Historie«. I 1748 begyndte han at skrive »Dissertatio de Saxonis Grammatici historiae autoritate et fide«. I 1750 kom hertil forskellige Collectanea til flere af de oldenborgske Kongers Historie, til de gamle Svenskes og de gamle Russers Historie, til Dronning Margrethes og Canuti Sancti Historie etc. etc. »Af vor store Baron Holbergs Skrifters Læsning er jeg ellers først kommen paa de Tanker ogsaa at skrive Bøger«, staar der i hans Journal for 1742. Og »man maa«, bemærker Bruun, »paa ingen Maade tro, at alle

disse Skriverier var som skrevne af en overmoden Skoledreng; thi de vare alvorlige, med Flid udførte Arbejder, af hvilke flere senere bleve trykte«. Til den historiske Skribentvirksomhed, der senere hen jo blev den alt overvejende, sluttede der sig i de yngre Aar ogsaa en ret omfattende æsthetisk, og sociale, økonomiske og politiske Anskuelser udtaltes ofte. I et Skrift om Adelen fra 1748 udtaltes meget liberale Anskuelser og i et andet af Smaaskrifterne berørtes ogsaa, hvad man i en senere Tid kaldte »Kvindesagen«. Saa tidlig som midt i det forrige Aarhundrede har Suhm »udtalt den usædvanlige Mening, at Fruentimmer lige-saa vel burde beklæde Embeder som Mænd, og at derfor deres Opdragelse i mange Maader burde for-andres«. I Afhandlingen: »Nærværende 18. Seculi Karakter« (i det Thronhjemske Videnskabernes Selskabs Skrifter 1761—68) udtales ligeledes meget liberale Anskuelser. Her findes bl. a. følgende Udtalelse: »Frihed i at tænke og skrive maa tillades. Al Lyst, alt Mod, al Tænke-Kraft betages Menneskene, saasnart de mærke, at et draget Sværd i en Spindel-Væv hænger over deres Hoveder. Onde Skrifter, tilstaar jeg, hæmmes vel nogenlunde paa saadan Maade, men gode kvæles ogsaa. Intet Principium er rigtigere end at lade Klinten voxte tilligemed Hveden. Det haver frembragt i England og Holland mange onde Skrifter, som inden kort Tid blive til Kræmmer-Huse, men jeg tør sige, end flere gode, der vare ved indtil Verdens Bygning falder«. Ved saadanne Udtalelser viste Suhm sig at være langt forud for sin Tid; men der findes ogsaa meget liberale økonomiske Anskuelser udtalte i samme Afhandling. Ligesaa i det Tidsskrift, Suhm

udgav 1761—65 under Titlen »Tronhiemske Samlinger, udgivne af Philaletho«, hvor man træffer de mest heterogene Sager. Her findes ogsaa en Afhandling »Om Oekonomien«, 1763. »Hvad der giver denne Afhandling sin Betydning er, at den indeholder en Kritik af Forholdene i Norge, baade hvad Agerdyrking, Fiskeri, Handel og Industri, f. Ex. Bjergværker, angaar, men tillige en Anvisning til Forbedring i de bestaaende Forhold. Suhm taler paa det ivrigste imod det store Forbrug af Brændevin og den udbredte Brændevinsdrikken; han fremsætter Forslag, som vistnok have forbavset mange paa den Tid, f. Ex.: »Alle Laug burde ophæves, thi de lægge Baand paa Vindskibeligheden«, »Finmarken burde have Frihed til at handle med alle Kongens Undersaatter uden Forskel. Det samme bør og siges om Island«. »Alle Monopolier burde afskaffes og aldrig herefter tillades«. Som man ser: Suhm er en erklæret Tilhænger af den fri Handel, han er en ren og skær Manchester-Mand«. Afhandlingen »Om Oekonomien« udkom som Bog i 1771, forsynet med nogle i meget frimodig Tone skrevne Anmærkninger.

Samme Aar som den nysnævnte Bog udkom, offentliggjordes »Essay sur l'État présent des Sciences, des Belles-Lettres, et des Beaux-Arts dans le Danemarc et dans la Norvegue. Par un Anglais. À. Friebourg, 1771«. Trykkestedet er fingeret; Bogen udkom i København og »Englænderen« er Suhm. Af Forsigtigheds-Hensyn mente han den Gang at burde bevare Anonymiteten. Skriftet indeholder en skarp Kritik af forskellige offentlige Forhold.

Ligeledes i 1771 begyndte Suhm Udgivelsen af et

Hefte-Skrift med Titel: »Samlinger, udgivne af Peter Friederich Suhm«. Her findes bl. a. en Lovtale over »Skrive-Frihed«, forfattet efter d. 14. September 1770, den Dag da Forordningen om Censurens Ophævelse og om Indførelse af uindskrænket Trykkefrihed blev udstedt. Ikke alene prises Skrive-Friheden her, men Afhandlingen har ogsaa Interesse derved, at Suhm i den stærkt anslaaer nationale Streng. Forøvrigt fremsættes eller antydes forskellige Reform-Forslag, f. Ex. Offentlighed i Commerce- og Finance-Sager, »hvilke ere blevne holdte som Helligdomme og skjulte Liggendefæ iblandt os. Det var derfor nyttigt, om i vore offentlige Tidender blev aarligen indrykket tilforladelige Udtog af alle vore Stæders Told-Bøger, saa vel over indsom udgaaende Varer, saa og at de Fortegnelser bleve udgivne, som ere indløbne over alle Indvaanernes Antal og Tilstand i alle Kongens Riger og Lande, og at herefter paalidelige Lister bleve udgivne over alle Døde, Fødte, Ægteviede, af begge Køn, Antallet af alle Haandværker etc. grundet paa bemeldte Lister, saa at man kunde se Af- og Tilgangen i alle Næringsveje. I Mangel af saadant har den ærlige Eutropius Philadelphus*) maat gætte sig frem i sin økonomiske Balance og tage Alting paa en Slump, hvilket foraarsager, at hans gode Plan er bleven temmelig ubrugbar«. Oprettelsen af et »statistisk Bureau« har her, som det synes, foresvævet Suhm.

I samme Hefte-Skrift offentliggjorde Suhm en Fremstilling af det danske Landbrugs Historie i ældre Tid. Her findes bl. a. en Forklaring af Valdemar den Andens

*) Under dette Navn skrev E. Pontoppidan 1759 sin »Økonomiske Balance«.

Jordebog; — det var første Gang, at dette mærkelige Middelalders-Aktstykke fremdroges, og det for det store Publikum paa Dansk.

Kort efter, i 1772, skrev Suhm (Offentliggørelsen fandt først Sted i 1799, efter Suhms Død, ved Nyerup) et Udkast til en ny Regeringsform. Efter Suhms Forfatnings-Udkast skulde Enevælden ophøre og afløses af en indskrænket, konstitutionel monarkisk Regeringsform. Ved Siden af Kongemagten skulde der staa et folkevalgt Parlament, en Stænder-Repræsentation, omfattende de tre Stænder: Bystanden, Landstanden, Gejstligheden. For Adelsstanden forlangte Adelsmanden Suhm ingen særlig Repræsentation. Hver Stand skulde i Parlamentet stemme for sig. »Ingen Skat maa paalægges, ingen Formering eller Forandring ske i Krigshæren til Lands og Vands, ingen Hovedforandring gøres i Landets Økonomi og indvortes Bestyrelse, ingen Betjent afsættes uden Stændernes og Kongens overensstemmende Vilje«. »Disse Stænder udgøre en Samling paa 48 Personer, som stændig [d: bestandig] opholde sig i København, som sidde i 3 Aar og derefter afløses af andre 48 og saa videre, som kan ses af Grundloven«. »De samme Personer kunne ej genvælges før efter ni Aars Forløb«. »De skulle have aarlig 500 Rdlr., som udredes af Valgdistriktet«. »Parlamentet holder sine Møder i Kongens Palais«. »Intet Parlamentsmedlem kan udstødes eller fængsles, uden han overbevises om Bestikkelse«. »Forsøg paa Køb af Stemmer medfører bestandig Udelukkelse fra Valg«. »Ingen maa indsættes i Parlamentet, som har Betjening ved Hoffet eller i Konseilet«. »Tager noget Medlem Salarium af Hoffet, da kunne hans Vælgere votere

ham ud«. Danmark-Norge deles i 16 »Portioner«, hvoraf hver vælger 3 Personer, Ejendomsbesiddere paa Landet, anselige Embedsmænd i Byerne.

Endnu samme Dag da Struensee var styrtet, d. 17. Januar 1772, viste Suhm sin, unegteligt, i Forhold til Tiden, radikale Plan til Guldberg: »Jeg leverede Guldberg min Plan om Regeringens Forandring, men den blev forkastet af ham som vant til Slaveri«, skriver Suhm i sine hemmelige Efterretninger om Kristian VII's Regering. Guldberg kunde ikke bruge Planen, eftersom han stod paa Kongelovens rene Grund; Suhm maatte da stikke Manuskriptet til sig og gemme det, indtil han mange Aar efter gav det til Nyerup, som lod Planen trykke og saaledes røbede Hemmeligheden med dette Forsøg paa at vise Vejen til at indføre en konstitutionel Forfatning; — men denne Offentliggørelse, i 1799, havde nær bragt den hæderlige Nyerup i Forlegenhed; — formaaende Mænd lykkedes det dog at formilde Generalprokurøren. Saa lagde Glemslens Slør sig atter over det mærkelige lille Arbejde, indtil Fr. Schiern i 1872, hundrede Aar efter dets Udarbejdelse, lod det trykke og fortalte dets Historie.

Strax efter d. 17. Januar offentliggjorde Suhm et lille Skrift »Til Kongen«, der som et Lyn slog ned i hele Befolkningen og vakte Genlyd over hele Riget. Med den største Frimodighed tilraabte han her Enevoldskongen: »Jo større Magt, jo større Pligter«, og han nævnte blandt saadanne Pligter: at Regeringen lededes i national Aand, at den gjorde Ret og Skel til alle Sider, at Skattebyrden lettedes eller fordeltes ligeligere, at Luxus-Udgifter indskrænkedes, at Bank- og Handelsforhold ordnedes. »Da skal Enevoldsmagt-

ens Land være Friheds, Glædes, Overflødigheds, Trygheds Land, mer end det frie England selv«. — Brevet til Kongen, der tildels er holdt i en overspændt Tone, har ofte været Genstand for stærkt nedsættende Domme; — dissens Ubillighed belyses imidlertid klart i den foreliggende Bog.

Efter gentagende at have udtalt sig om den struenseeske Politik tog Suhm atter fat paa Statsøkonomien, idet han i 1772 udgav sit Skrift »Om Danmarks og Norges Tilstand i Henseende til Handelen«. Han klager her atter over Manglen af en officiel Statistik, kritiserer Handelsforholdene, dvæler særligt ved de københavnske Forhold, udtaler sig om Told, og bemærker her bl. a.: »Maaske det og var nyttigt, at al indenlandsk Told, saa vel for indgaaende som for udgaaende Varer, blev ophævet, thi derved vilde den indenlandske Handel, som er Grunden til den udenlandske, til Skibsfart og til Sømagten, udvides«.

I 1774 udsendte Suhm en »politisk Roman« eller »Statsroman« under Titlen »Euphron«, i hvilken der i en novellistisk Form udvikles de Grundsætninger, en Regent bør følge, — gennemgaaende meget liberale Grundsætninger. Guldberg syntes ikke om Bogen; den var ham for liberal. Derimod var Joh. Bülow, da han nogle Aar senere modtog et Exemplar af Bogen med de 42 Regeringsregler — »Euphron« udkom nemlig, af Forsigtighedshensyn, ogsaa i en Udgave uden de, efter Tidens Forhold, tildels noget radikale Regler — meget glad over den. I sine Optegnelser skrev han: »Jeg var ikke sen med at forelæse min Prins Alt«.

Det var dengang! Nu læses ikke »Alt«, nu læses Intet af Suhm. Længst holdt hans »Udtog i Danmarks,

Norges og Holstens Historie« sig; — men nu er ogsaa denne lille Bog lagt bort. Nyerup, der med stærke Farver udmalede, hvorledes »den seneste Efterslægt« vilde velsigne Suhms Minde, kunde paa den Tid, da han skrev, ikke beregne, hvor ganske og aldeles Tiden vilde løbe fra Suhm. Overbibliothekar Bruun begynder sin Bog med en træffende Paavisning af »den forbavsende Udvikling«, Danmark gennemgik i »Oplysningens Tidsalder«, mellem 1728, Suhms Fødselsaar, og 1798, Suhms Dødsaar, »en saa forbavsende Udvikling, at det kan siges, at Folket ved Tidsrummets Slutning var blevet et helt andet, end det var ved dets Begyndelse«. Men under det nittende Aarhundredes Forløb blev Folket atter et helt andet. Udviklingen har været endnu langt stærkere i vort Aarhundrede, — og et Navn som Suhm synes nu at ligge saa langt tilbage, at det neppe mere kan skimtes. Noget af det Støv, der har lejet sig over det, har den foreliggende Biografis Forfatter villet fjerne. Hans baade lærde og interessante Værk vil ogsaa i Nationaløkonomernes Kreds blive paaskønnet.

A. P.-St.

M. Cl. Gertz: Stat og Statsforfatninger i Oldtidens Hellas. Gyldendal. 162 S. 1898.

Den lærde Filolog er her kommen ind paa et Omraade, hvor man ellers ikke er vant til at træffe ham; et Omraade, hvor han aabenbart ikke desto mindre er hjemme som Faa. Den foreliggende Bog er et ypperligt Arbejde, fortrinlig anlagt, udmærket gennemført,

skreven med stor Flugt, med dyb Forstaaelse og med en kolossal Viden.

Forfatteren tager sit Udgangspunkt i Aristoteles' Statstheorier. Det er hans første Opgave at vise, hvorledes disse har deres Rod ikke i Fantasiens, men i Virkelighedens Verden. Aristoteles kræver til den fuldkomne Stat et Landomraade af passende Størrelse og Beskaffenhed med en By, som helst maa være gunstigt beliggende for Færdselen baade ad Land- og Søvejen, dernæst en passende Folkemængde, bestaaende af Statsborgere og Ikke-Statsborgere. De sidstes Klasse bør være dannet af Agerdyrkere, Haandværkere og Handlende, medens de virkelige Statsborgeres kun bør bestaa af vaabenføre Mænd, omfatte en vis Mængde Ejendomsbesiddere og velhavende Mænd, rekruttere Præstestanden, og, hvad det især gælder om, ikke bør mangle Mænd, som kan raadslaa, bestyre og dømme. Forfatteren viser nu, hvorledes der i Datidens Grækenland fandtes Betingelser for, at Aristoteles kom til at opstille netop disse Krav. — Under denne Udvikling giver han da en Skildring af Landbrugets, Haandværkets og Handelens Kaar — økonomiske og politiske —, som man læser med meget stor Interesse. For Landbrugets Vedkommende kan det anbefales at sammenholde den Skildring, Forfatteren giver her, med den Skildring, Joh. Steenstrup giver af den danske Bondes Stilling i Oldtiden i sin Bog: Den danske Bonde og Friheden. Man vil ikke kunne undgaa at blive slaaet af Ligheden.

Medens det hidtil udviklede drejer sig mere om Samfundet end om Staten, vender Forfatteren sig nu til de egentlige Statsinstitutioner og tager ogsaa her

Aristoteles' Lære til Udgangspunkt. Ogsaa under denne Udvikling bliver der dog Lejlighed til at komme ind paa det økonomiske og sociale Omraade. Forfatteren viser saaledes, hvordan Pengearistokratiet under det store Handelsopsving trænger sig frem ved Siden af det gamle Jordaristokrati og blander sig med dette. I det hele taget er det interessant her at lægge Mærke til, hvorledes Udviklingen i Datidens Hellas er en Parallel til den Udvikling, der senere finder Sted paa Overgangen til »den nyere Tid« og forøvrigt heller ikke er uden Sidestykke saa vel i de italienske Republikers Blomstringsperiode som i vor egen Tid (Udenrigshandelens Opsving, Kolonijageriet).

Bogens fjerde og sidste Kapitel, »de græske Statsforfatningers historiske Udvikling« indtager de to Tredjedele af Bogen, men er til Gengæld delt i en Mængde Underafdelinger, der svarer til de forskellige Regeringsformer — Kongedømmet, Oligarkiet, Tyranneredømmet, det ældre og det yngre Demokrati o. s. v. — Afset fra den Interesse, disse Afsnit frembyder i historisk Henseende træffer man ogsaa i dem interessante Oplysninger af økonomisk Natur. Om Tyrannen Hippias faar man saaledes at vide, at »han lagde en Afgift paa alle Altaner, Trappegange og Udbygninger af forskellig Art, der fra Husene gik ud paa offentlig Gade, og ligeledes paa alle Døre, der aabnedes udad; han satte pludselig al kurserende Mønt ud af Kurs, inddrog den mod en vis Godtgørelse og gav strax igen de omstemplede Møntstykker ud til den dobbelte Værdi o. a. m.«

Under Forfatterens Skildring af den ikke altid lige straalende Tilstand under det yngre Demokrati faar man i øvrigt ikke saa sjældent det samme Indtryk, som man

faar ved Læsningen af Quiddes Caligula: det nemlig, at Skildringen har en bestemt Adresse. Men maaske har Forfatteren slet ikke tænkt sig noget saadant, og i alt Fald berøver det ikke Læseren noget af den Nydelse, man i det hele har ved Læsningen af denne udmærkede Bog.

H. L. Bisgaard.

Edwin R. A. Seligman: The Shifting and Incidence of Taxation. Second Edition, completely revised and enlarged. New York, The Macmillan Company. 1899. (337 S.) (3 Doll.)

Spørgsmaalet om »Skatternes Overvæltning« (shifting of the tax), Spørgsmaalet om hvem Skatten tilsidst falder paa (incidence of the tax), er et indviklet og vanskeligt Spørgsmaal, men et af de allervigtigste Finansspørgsmaal, som ingen blot nogenlunde samvittighedsfuld Finanspolitiker tør overse. Professor Seligman udgav for nogle Aar siden et udmærket Værk til dette Spørgsmaals Belysning. Nu foreligger der en »anden Udgave«, der er i den Grad omskreven og udvidet, at den næsten kan betragtes som et nyt Værk. Værket vidner ikke blot om en sjelden Lærdom, men ogsaa om et usædvanligt Herredømme over det store og vanskelige Stof og om et betydeligt stilistisk Talent. Det vil kort sagt hævde sig en Plads i første Række i den finansvidenskabelige Literatur.

Værket falder i to omtrent lige store Hovedafsnit: et dogmehistorisk og et theoretisk. Det historiske Afsnit er atter delt i to »Bøger«: Bog I omhandler de ældste, især engelske, Theorier, fra Tiden før Fysiokraterne, og henvender sig særligt til de neppe talrige Læsere med udpræget literærhistoriske Interesser. Bog II, der vil kunne paaregne et langt større

Publikum, omhandler »de moderne Theorier«, nemlig: den fysiokratiske Theori, den absolute Theori (Ad. Smith, Ricardo), den almindelige Udjævnings-Theori, »the equal-diffusion theory«, der atter er enten optimistisk (Thiers, f. Ex.) eller pessimistisk (Proudhon), Kapitalisations-Theorien, den eklektiske Theori, der vistnok har det største Antal Tilhængere, den agnostiske (Held), den socialistiske (Lassalle) og den matematiske Theori (Cournot, Pantaleoni, Walras, Marshall, Edgeworth bl. Fl.). Efter dette meget lærerige dogmehistoriske Afsnit følger det theoretiske, hvor der baade søges opstillet almindelige Principer og gives en Behandling af de enkelte Skatter fra Overvæltningssynspunktet.

Forfatterens Standpunkt er ikke det optimistiske: »Sagen ordner sig nok af sig selv«; »alle gamle Skatter ere gode«; »med Tiden vil Skattebyrden ligelig udjævne sig over det hele Samfund« o. s. v. Hans Standpunkt er heller ikke det pessimistiske eller agnostiske: »det nytter ikke at spekulere over den Sag; vi vide dog ikke noget om, hvorledes det vil gaa med Skatteovervæltningen«. Han mener tværtimod, at man nok kan vide noget derom, — skønt den virkelige Verden er mere broget, mere fuld af forskelligartet »Gnidningsmodstand«, end det ofte synes i Studerekamret.

Prof. Seligman's Bog henvender sig først og fremmest til Theoretikerne, — men af de praktiske Finanspolitikere bør den ikke lades upaaagtet. Finansministre, Lovgivere og Andre, der have at gøre med praktisk Skattepolitik, vilde gøre vel i at læse Bøger som den her anmeldte.

A. P.-St.

Om Folke- og Arbejderforsikring.

Af

Birger Hansted,
cand. mag.

Under den heftige Konkurrencekamp, de talrige private Livsforsikringsselskaber i vore Dage føre med hverandre, maa disses Ledere stadig have deres Opmærksomhed rettet paa at finde »ny Jord«, som de med Fordel kunne opdyrke og udbytte. Nye Klasser af Befolkningen drages derfor stadigt ind under Forsikringens Omraade, men næppe altid til Held og Gavn for den paagældende Klasse. Af tvivlsomt Værd er saaledes den saakaldte Folke- og Arbejderforsikring, der tilsigter at indfange i sit Net det brede Lag af Befolkningen i Ordets videste Betydning, en Art Forsikring, der jo i de sidste Aaringer ogsaa søges energisk udbredt hos os.

Den tyske officielle Statistik byder tilstrækkeligt Materiale til at begrunde et alvorligt Varsko herimod. I Følge »Zur Statistik der deutschen Lebensversicherungsgesellschaften im Jahre 1897« — Vierteljahrsschrift zur Statistik des deutschen Reiches 1898, Heft 4 — have 8 tyske Livsforsikringsselskaber, hvoraf dog de 6 ere ganske ubetydelige, optaget

denne Art af Forsikring. Af de to større, Victoria og Friedrich-Wilhelm, begge med Sæde i Berlin, findes i alt Fald det førstnævnte repræsenteret her i Landet. I disse 8 Selskaber var der ultimo Decbr. 1897 udstedt ialt 1,874,458 Policer (imod 1,302,476 ultimo Decbr. 1896) lydende paa en Forsikringssum af 332,5 Mill. Mrk. (imod 242 Mill. Mrk. 1896). Alene i 1897 var der blevet udfærdiget 841,658 nye Policer lydende paa en Forsikringssum af 133 Mill. Mrk. Denne kolossale Fremgang er unægtelig et Bevis paa, at der i de bredere Lag maa være en mægtig Trang til Forsikring tilstede; men de bør under ingen Omstændigheder betragtes som Bevis for, at Folkeforsikringen i sin nuværende Form formaaer at tilfredsstille denne Trang.

Et ganske lignende Maal som Folkeforsikrings-selskaberne forfølge iøvrigt de saakaldte Sterbe-Versicherungen, Forsikringer af Begravelseshjælp. I Følge den anførte Statistik dyrke ikke mindre end 22 tyske Livsforsikringsselskaber denne Art Forsikring. Tilsammen havde de i 1897 410,311 Policer med en Forsikringssum af 115,2 Mill. Mrk. løbende. Ogsaa Flertallet af disse Forsikringsselskaber ere ganske smaa.

	Policer	Forsikrings- sum
I 1897 havde		Mrk.
Victoria i Berlin.....	1,020,908	200,236,745
Tilvæxt i 1897	416,106	67,164,519
Friedrich Wilhelm i Berlin	740,403	105,675,999
Tilvæxt i 1897	115,396	16,319,245

Af »Sterbekassen-Versicherungen« havde i 1897

	Policer	Forsikrings- sum
Rothenburger Versicherungs- anstalt i Görlitz.....	200,948	Mrk. 56,510,630
Allgem. deutscher Versiche- rungsverein i Stuttgart.....	42,736	11,736,224

Medens de 8 Folke- og Arbejderforsikringer i 1897 kunne fremvise en Tilvæxt af 571,982 Policer lydende paa en Forsikringssum af 90,492,540 Mrk., hvoraf kun ca. 40,000 Policer falde paa de 6 mindre Selskaber, beløb Tilvæksten for »Sterbekassenversicherungen« sig i samme Tid kun til 15,356 Policer lydende paa en Forsikringssum af 5,992,015 Mrk., hvilket viser, i hvilken Grad denne Form for Forsikring trænges tilbage af den nyere Folkeforsikring, hvis Agenter muligvis ogsaa optræde mere energisk og hensynsløst.

I Virkeligheden er disse Forsikringer dog ganske ensartede. Begge kendetegne sig ved Forsikringssummens Lidenhed og den ugentlige Præmiebetaling. Ugentlig Præmiebetaling, der tilmed som Regel indkasseres i den Forsikredes Hjem, imødekommer selvfølgelig i høj Grad de paagældende Klassers Ønsker og har vel navnlig bidraget til at gøre Systemet yndet blandt disse. For et overmaade ringe Bidrag — 5, 10 à 20 Pf. — der bliver opkrævet ved Døren, er Arbejderen ikke bange, og paa saadant Vilkaar er han let at overtale til at tegne en Livsforsikring. Ja Forsikringssummen synes vel endog ofte disse Mennesker, der sjældent besidde videre Færdighed i

Regning, erhvervet for næsten intet, saa ringe et Offer forekommer den ugentlige Præmiebetaling dem at være. Et Glas Øl eller to mindre i Ugens Løb og Udgiften til Præmien er dækket.

Nægtes kan det heller ikke, at denne tvungne Opkrævning for visse Dele af Befolkningen kan være et ypperligt Middel til Fremme af Sparsommelighed — og dog kan man ikke skarpt nok advare de mange tusinde Mænd og Kvinder, der have ustadige og usikre Indtægter fra at indlade sig med Folkeforsikringens Agenter. En Arbejder kan i Ungdommen eller i gode Arbejdstider med let Sind paatage sig den stadige Udredelse af en i og for sig ganske ringe Præmie, og han kan maaske udrede den rettidigt i en lang Række Aar; men endelig oprinder Modgangens, Arbejdsløshedens eller Sygdommens Tider, og Udredelsen af den ringe Præmie bliver Uge for Uge mere trykkende og besværlig, indtil det tilsidst bliver den Forsikrede umuligt at afse dette Beløb. Præmien bliver ikke rettidigt betalt, og dermed er Forsikringen forbrudt, og Retten til alt, hvad der i Aarenes Løb er indbetalt, tabt. Vel ved jeg, at de fleste Selskaber indrømmer en kort Frist for Præmiens Erlæggelse eller endog give Forskud imod Pant i Policer. Men hvor betydningsløse disse Midler ere giver den foreliggende Statistik et afskrækkende Vidnesbyrd om. (Se omstaaende Tabel).

Medens de nævnte 8 tyske Selskaber altsaa i 1897 kun havde udbetalt 18,856 Policer med en Forsikringssum af 3 Mill. Mrk. paa Grund af Dødsfald, var ikke mindre end 250,986 Policer til en Værdi

	I Tilgang i Aaret 1897	II Afgang i Aaret 1897			III Mertilgang
		a ved Dødsfald	b formedelst Udbetaling af Forsikrings- summen i den Forsikredes Levetid	c formedelst Opgivelse af Forsikringen	
Saaledes havde	Victoria { Policer ..... Forsikringssum ..... Mill. Mrk.	585,843 93,9	8,976 1,7 (1320 Mrk.)	160,749 25,0	416,106 67,2
	Friedrich Wilhelm { Policer ..... Forsikringssum ..... Mill. Mrk.	191,773 27,3	8,768 1,0 (837 Mrk.)	67,587 10,0	115,396 16,3
De 6 mindre Selskaber {	Policer ..... Forsikringssum ..... Mill. Mrk.	64,042 11,8	1,112 0,3	22,450 4,3	40,480 7,2
	Ialt { Policer ..... Forsikringssum ..... Mill. Mrk.	841,658 133,0	18,856 3,0	250,986 39,3 (2157 Mrk.)	571,982 90,7

af 39,3 Mill. Mrk. blevne inddragne paa Grund af, at de Forsikrede ikke havde kunnet fortsætte den regelmæssige Præmieudbetaling. Hvor meget der har været indbetalt paa disse Policer, oplyser Beretningen desværre intet om; men det er utvivlsomt, at der paa det store Flertal af disse Policer har været betalt i en Aarrække. Disse forskærtsede Policer til en Værdi af næsten 40 Mill. Mrk. oprulle et dystert Billede af Kamp, Nød og knuste Forhaabninger; men mest graverende er det, at det af Statistikens Tal fremgaar, at Forsikringsselskaberne have deres Hovedindtægt af disse opgivne Forsikringer, og turde man antage, dette har været Stiftterne forud bevidst, kunde man næsten fristes til at antage, at disse Selskaber fortrinsvis ere planlagte for at drage Fordel af den Nød, der næsten med mathematisk Nøjagtighed kan forudsiges engang i Fremtiden at ville træffe selve den kraftigste, dygtigste og ædrueligste Mand indenfor Arbejderstanden og de med den jevnbyrdige Lag af Befolkningen.

Forøvrigt er selve Navnet Folkeforsikring yderst vildledende. Det drejer sig jo i intet Tilfælde om en Sum, hvorpaa der kan begrundes en Forsørgelse af de Efterladte. I Gennemsnit er der i 1897 ved Dødsfald udbetalt til den Forsikredes Efterladte ca. 160 Mrk. Men dette Beløb rækker jo dog næppe videre end til Bestridelse af Omkostningerne ved en anstændig Begravelse. At Selskaberne optage de Forsikringsøgende uden Lægeattest, er paa Grund af den lange Carenztid, der selvfølgelig er nødvendig til Selskabets Sikring, kun et tvivlsomt Gode for Flertallet af de Mænd og Kvinder, der søge Optag-

else i Selskaberne. Og hertil kommer de særdeles høje Omkostninger, som ere uadskillelige fra en saadan Ordning af Forsikringen. I Victoria er Omkostningerne endog stegne til 37 % af Præmien.

Ligesaa sikkert som det er, at den moderne Folkeforsikring i den Form, som den fra Tyskland er kommen til os, ikke er anbefalelsesværdig for Arbejderne, ligesaa uimodsigeligt er det, at Arbejderne mere end nogen anden Samfundsklasse trænger til at sikre deres Alderdom. Jeg skal derfor kort skitsere et Forsøg som Allgem. deutsche Versicherungsverein i Stuttgart efter Opfordring og med Støtte af den indflydelsesrige Forening »Arbeiterwohl« i M. Gladbach har gjort paa denne Opgaves Løsning. Dette Selskabs ifjor oprettede Afdeling for Arbejder-, Spare- og Livsforsikring er indrettet efter Systemet med fuldt indbetalte Præmier. Men disse Præmier kunne af den Forsikrede gentages naar og saa ofte, som han vil. Medens man i Folkeforsikringen sikrer sig Udbetalingen af en vis forudbestemt Sum i Tilfælde af Død eller med Opnaaelsen af en vis Alder imod at paatage sig Forpligtelsen til at betale regelmæssige ugentlige Præmier, saa længe man lever eller til en forudbestemt Alder, betaler den Forsikrede i Allgem. deutsche Versicherungsverein kun saa ofte og saa meget, som han har Lyst til. Hvert Bidrag giver ham et umisteligt Krav paa en Alderdomsforsørgelse eller Kapitalforsikring, hvis Størrelse han kan læse i sin Police, og hvilket Beløb han under ingen Betingelse kan fortabe Retten til. Arbejderen opnaaer derved den Fordel i gode Arbejdstider at kunne henlægge større Bidrag, men derimod

i Nødens og Arbejdsløshedens Tider helt at kunne unddrage sig disse Betalinger. Og da han tillige ved, hvormeget hver enkelt Indbetaling — se vedføjede Tarifer — forøger hans i Forvejen erhvervede Skat, gribes han snart af Lyst til at spare. Denne Form for Forsikring, der jo endnu er ny og uprøvet, synes derfor tillige at have en opdragende Betydning, der neppe bør vurderes ringe. Omkostningerne ved denne ere dog betydelige, men disse kunne betydeligt formindskes, naar Forsikringsselskabet kan træde i direkte Forbindelse med Arbejderforeningerne, hver Arbejderforening ansætter da en af sine Medlemmer, der maa stille Kaution overfor Selskabet, som en Slags Agent, og den derved til Agenter og Opkrævere sparede Provision kommer udelukkende Arbejderforeningen til Gode.

	og Forsikringssummen skal være betalbar	
	Tarif I	Tarif II
	ved den Forsikredes Død	ved den Forsikredes fyldte 65de Aar
For 1 Mrk. eengang for alle indbetalt Præmie, erholder den Forsikrede, naar han ved Indbetalingen er i en Alder af	Mrk.	Mrk.
20 Aar	2,71	2,49
25 —	2,52	2,28
30 —	2,29	2,05
35 —	2,08	1,83
40 —	1,88	1,63
45 —	1,70	1,44
50 —	1,54	1,28
55 —	1,38	»
60 —	1,28	»

Boligstatistik fra Byen Leipzig.

Ved

Cordt Trap.

I Tyskland raader for Tiden en stærk Bevægelse for, at Stat og Kommune bør højne de hygiejniske Krav, som stilles til private Lejligheder, og i det vidtforgreneede Boligspørgsmaal indtager atter Logerendeholdet med alle dets Ulemper og Farer en betydningsfuld Plads.

I Byen Leipzig har saaledes et kommunalt Udvalg beskæftiget sig indgaaende med at formulere Betingelserne for, at Logerendeholdet kan blive farefrit for Sundheden og Sædeligheden. Efter lange Forhandlinger og Overvejelser er man naaet til et Regulativ, der synes at give betryggende Værn i saa Henseende. Et andet Spørgsmaal er det imidlertid, om Gennemførelsen af disse Bestemmelser, hvoraf nogle af de vigtigste her skulle gengives, ikke i andre Retninger rummer Farer; men herom senere.

En Hovedregel indeholder Regulativets § 2, der udtaler, at Logerendeholdet er forbudt i Lejligheder, der kun bestaa af Stue, Kammer og Køkken eller endnu færre Rum. Forbudet kommer dog ikke

til Anvendelse paa Lejerens eller hans Hustrus Slægtninge eller paa Børn under 14 Aar. Undtagne fra Bestemmelsen ere desuden enlige Personer, naar de leje ud til Logerende af samme Køn og ældre Kvinder tillige, naar de leje ud til Mænd, naturligvis under de øvrige Betingelser, som Regulativet stiller.

Ifølge § 3 maa hele Familier kun optages som Logerende, naar hver Familie har mindst en Stue og et Kammer til Disposition. Køkkenet derimod er det dem tilladt at have fælles med Lejeren.

Rum, til hvilke der ikke er umiddelbar Luft- og Lystilførsel, Køkkener, Kældere m. m. maa ikke benyttes til Opholds- eller Soveværelse hverken af Lejeren eller af de Logerende (§ 4).

Enkelte Personer af forskelligt Køn maa kun optages som Logerende, naar deres Værelser er fuldstændig adskilte og have særskilt Indgang fra Forværelset. (§ 6).

En lignende Regel slaas i den følgende Paragraf fast for det indbyrdes Forhold mellem Lejerens og de Logerendes Værelser. Her er dog tilstedet den vigtige Undtagelse, foruden de i § 2 nævnte, at Personer af Lejerens Husstand maa sove i Værelse sammen med Logerende af samme Køn.

Af største Betydning og supplerende de foregaaende Paragrafer ere de i § 8 for Soveværelserne fastsatte Mindstemaal af Gulvflade paa $3\frac{1}{2}$ □ Meter og af Kubikindhold paa 10 Kubikmeter pr. Indvaaner. Disse Bestemmelser bør findes opslaaede i ethvert til Logerende udlejet Rum. For hver 3 Familier eller 10 Personer skal der findes mindst 1 Kloset, og der kræves dernæst ufravigeligt, at enkelte

Logerende skulle have deres egen Seng, og Sengene maa ikke paa k jevis være anbragte over hinanden. Naar en Person vil optage Logerende i sin Bolig, maa han for Politimyndighederne opgive de Logerendes Antal og give nøje Beskrivelse af de til dem bestemte Rum. Derefter giver Politiet ham et skriftligt Bevis for, at Lovens Fordringer er sket Fyldest. Dette Dokument skal opbevares og paa Forlangende forevises Tilsynsmyndighederne.

Overtrædelser af Regulativet straffes med Bøder indtil 60 Mrk. eller Fængsel indtil 14 Dage.

Man har imidlertid ikke nøjedes med Udarbejdelsen af dette Regulativ, men ogsaa gennem Byen Leipzigs Statistiske Bureau i 1897 foretaget en Undersøgelse af de trufne Bestemmelers faktiske Rækkevidde. Undersøgte bleve 22037 Lejligheder (c: 26,4 eller omtrent en Fjerdedel af samtlige Stadens Boliger)*). De tilvejebragte Oplysninger ere af betydelig Interesse.

Af de bemeldte 22037 Boliger var der ikke færre end 14231, eller henimod to Tredjedele, hvis Forhold stod i Strid med Regulativet, og da mange Lejligheder kom paa Kant med flere af dettes Paragrafer, var Antallet af Forsyndelser mod disse endnu langt større, nemlig 20890. En interessant Iagttagelse var det, at det fortrinsvis var de Værelser, som Familierne havde forbeholdt sig selv, der ikke kunde staa for Lovens strenge Prøvelse.

En fremtrædende Rolle spillede Overtrædelserne mod § 8. 1 om Mindstemaal af Gulvflade og af Rum-

*) Procenttallet for Lejligheder med Logerende udgjorde i København i 1895 c. 15 pCt.

indhold. Ikke færre end 11018 eller Halvdelen af de undersøgte Lejligheder opfyldte ikke Lovens Forordninger i saa Henseende. Blandt de talrigere Forsyndelser mod Regulativet kan nævnes, at 2751 Lejligheder til Soveværelser benyttede Køkkener eller Rum, der enten slet ikke vare belyste eller kun havde Lystilførsel ad indirekte Vej, at 2019 Lejligheder ikke opfyldte Betingelserne med Hensyn til Adskillelse af Udlejerens og de Logerendes Rum og at der i 3326 Tilfælde var mere end 3 Familier eller 10 Personer om et Kloset. Af Boliger, der ikke havde det foreskrevne Antal Værelser, fandtes der 1459, og af disse var der atter 306, som kun havde et Rum. — Hermed kan det jævnføres, at der efter Folketællingen af 1895 for København fandtes 274 Etværelseslejligheder med Logerende. I 52 Lejligheder boede Logerende af forskelligt Køn i samme Værelse, og i 265 Tilfælde kom der ikke en Seng paa hver Logerende.

I Ny Leipzig ere Rumforholdene uheldigere end i den gamle Del af Byen. Paa det Punkt har Udviklingen været gunstigere i København; thi uden at være i Besiddelse af en Rumstatistik som den i Leipzig tør man vel gaa ud fra som nogenlunde sikkert, at Forholdene her i Staden ere værst i den gamle Bys Arbejdersgader. At Gammel Leipzig har forholdsvis flest Overtrædelser af Forbudet mod Benyttelsen af utilstrækkelig oplyste Rum (Alkover) til Sove- eller Opholdsværelser, kan ikke undre.

Om de tilvejebragte Oplysninger siger Direktøren for Stadens Statistiske Bureau, Professor Hasse, at de give et godt Indblik i Logerendeholdets Mysterier,

men tilføjer meget forsigtigt, at han for Tiden afholder sig fra enhver Dom om Undersøgelsens Konsekvenser. Muligvis findes en saadan dog i en løsevet Udtalelse om, at Minimum af Flade- og Rumindhold er fastsat ens for Voxne og for Børn, og at Antallet af Overtrædelser mod § 8. 1 vilde være blevet betydelig mindre, hvis man, som i mange andre Byer, havde gjort en Adskillelse paa dette Punkt. Uvilkaarligt spørger man ogsaa sig selv, hvorledes det vil blive muligt med ét Slag at gennemføre et Ideal, som ligger saa milevidt fra den sørgelige Virkelighed, uden at der indtræder den alvorligste Forstyrrelse af Forholdet mellem Efterspørgsel og Udbud af Lejligheder. Fornuftigere havde det nok været at lade Undersøgelsen gaa i Forvejen og bygge Lovgivningen op paa de derved tilvejebragte Oplysninger. Men om Regulativet tilføjes der rigtignok ogsaa, at det af forskellige — ikke nærmere angivne — Grunde, ikke har været muligt at lade det træde i Kraft.

Den forannævnte Undersøgelse havde haft til umiddelbart Formaal at skaffe Oplysninger om Regulativets Virkninger, men den er samtidig benyttet til Tilvejebringelsen af en fyldigere Beboelsesstatistik. Denne havde tidligere taget sit Udgangspunkt i Lejlighedernes Værelsesantal, som da var kombineret med forskellige andre Oplysninger; nu har man, for alle Boliger med Logerende, altsaa for en Fjerdedel af det samlede Antal, undersøgt Lejlighedernes Kubikindhold og brugt dette som Inddelingsmærke. Af de opstillede Tabeller er den interessantest, der grupperer Boligerne efter disses Kubikindhold pr. Beboer.

Der fandtes 25 Lejligheder (0,1 pCt.) med et Rumindhold pr. Indvaaner af under 10 Kubikmeter, 2323 Lejligheder (10,8 pCt.) med fra 10 til under 20 Kubikmeter, men det store Flertal af Boligerne, nemlig 65,5 pCt., have fra 20 til under 40 Kubikmeter og 23,6 pCt. over 40 Kubikmeter pr. Beboer.

Ligeledes har man udarbejdet en Prisstatistik, der tager en Kubikenhed Boligrum til Sammenligningsmaalestok og Tabellen gengiver, hvor meget en Kubikmeter koster for Lejligheder af forskellig Størrelse i de enkelte Kvarterer af Byen. Rigtignok maatte man, for at faa denne Boligstatistik i Stand, gaa ud fra, at de almindelige for alle Lejligheder med et vist Værelsesantal gældende Gennemsnitspriser ogsaa kom til Anvendelse paa de tilsvarende Gruppe-Lejligheder med Logerende, men man antog, at dette kunde gøres uden synderlig Fejlslutning. Naturligvis er det et Fremskridt at vælge en Kubikenhed til Sammenligningsmaalestok fremfor Værelsesenheden, fordi man ad den førstnævnte Vej eliminerer Rumforskellens Indflydelse paa Prisen. Naar man t. Ex. af den sidste københavnske Boligstatistik ser, at et Værelse i en Etværelses Lejlighed i Forhuset koster 37 Kr. om Halvaaret, i en Lejlighed paa 7 Værelser derimod $68\frac{3}{7}$ Kr., ser man ikke heraf, hvor stor Indflydelse Værelsernes forskellige Størrelse har paa disse Tal. Af den nye Undersøgelsesmethode for Leipzig fremgaar blandt andet, at den aarlige Pris pr. Kubikmeter Boligrum i en Lejlighed paa 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 eller 8 Værelser og derover udgjorde henholdsvis 1,56, 1,73, 2,05, 2,15, 2,38, 2,59, 2,52 og 3,37 Mark. Som man ser stiger Prisen med

Lejlighedernes Værelsesantal, og den samme lagttagelse bekræftes, naar man sammenligner de tilsvarende Lejligheder indenfor de enkelte Bydistrikter. Det er et Resultat modsat det, Karl Bücher er kommet til for Staden Basel. Rigtignok har man saa i Leipzig, i Modsætning til hvad Tilfældet var i den forannævnte By, under Udmaalingen inddraget Køkken og andet Tilbehør, der staar i Forbindelse med de egentlige Beboelsesrum. Naar Beretningen udtaler, at den højere Pris pr. Kubikenhed for de større Lejligheder uden videre forklares ved disses bedre Udstyrelse, er denne Dom vistnok forhastet; thi det er klart, at mange Momenter, t. Ex. Administrations, Reparations- og Amortisationsomkostninger samt Rentefoden til den ene, Grundpriserne til den anden Side, nødvendigvis maa øve deres Indflydelse paa Lejlighedernes gennemsnitlige Pris. Paa Forhaand maatte man vel ogsaa antage, at disse Momenter kunde gøre sig gældende med forskellig indbyrdes Styrke, og at Resultatet ikke overalt behøvede at være det samme.

Den nye Beboelsesstatistik for Leipzig giver ogsaa Adgang til at sammenholde Priserne pr. Kubikenhed indenfor samme Lejlighedsgruppe, men for forskellige Kvarterer af Byen. For de mindre Boliger er Prisen pr. Kubikenhed langt dyrere i den gamle By, nemlig 1,98, 2,06 og 2,13 Mk. pr. Kubikmeter henholdsvis for Et-, To- og Treværelses-Lejligheder mod 1,39, 1,57 og 1,86 Mk. for de tilsvarende Lejligheder i Ny Leipzig. For Boliger af Mellemstørrelse differere Priserne kun lidet, og af de store Lejligheder med 7 og 8 Værelser eller derover findes

ikke ret mange i Ny Leipzig, og en Sammenligning er derfor her ufrugtbar.

Den ovenomhandlede Beboelsesstatistik indeholder ogsaa andet af Interesse; men herom maa jeg nøjes med at henvise til Staden Leipzigs Forvaltningsberetning for Aaret 1897, hvor den findes offentliggjort.

Det sociale Spørgsmaal.

Literatur-Anmeldelser.

I.

Naar man i Aarenes Løb har læst en Hoben socialistiske og socialdemokratiske Bøger og Afhandlinger og hørt en Række af Talere forklare Socialismens Evangelium, uden at man derved er bleven omvendt, saa kan man dog atter spidse Øren, naar en ny Mand opstaar, en Mand, der er udgaaet af Ens egen Samfundsklasse, af »Overklassen«, af »den reaktionære Masse«, en Doctor philosophiæ, som lover at berette for os, hvorledes det gik til, at han blev Socialdemokrat.*)

Dr. Gustav Bang er den ungdommelige Enthusiast, og paa den ungdommelige Enthusiasmes Regning maa adskillige Ting i hans Artikel skrives, for Exempel det pudsige Udtryk, der et Par Gange kommer igen, at han er »stolt« over at være Social-

---

*) Dr. Gustav Bang: Hvorfor jeg er Socialdemokrat. I Tidsskriftet »Vagten« 1899, 3. Hefte. »Vagten« er et nyt, meget net illustreret Tidsskrift; — dog ere Illustrationerne undertiden mærkeligt anbragte: Dr. Bangs socialdemokratiske Artikel er forsynet med et Landskabs-Billede, der synes at skulle være en symbolsk Fremstilling af den individualistiske Samfundsorden.

demokrat. Opnaar Dr. Bang engang Sæde i Rigsdagen som socialdemokratisk Repræsentant, kan han vel have Lov til at være »stolt« over den ham viste Tillid, — men sine Meninger plejer man dog ikke at være stolt af. Dr. Bang begrundet sin Stolthed over at have Plads i den socialdemokratiske Hær ved at henvise til, at denne Hær er den »sejrende«. Denne Begrundelse er — ganske bortset fra Spørgsmaalet om Postulatets objektive Rigtighed — ikke fyldestgørende: Historien nævner os adskillige Tilfælde, hvor det forekommer os, at de tabende Soldater havde en »mere ærefuld« Plads end de sejrende.

Socialdemokratiet er det sejrende Parti; dette er Dr. Bangs Overbevisning, og derfor blev han, som han forklarer, Socialdemokrat. I disse faa Ord ligger i Virkeligheden Svaret paa Spørgsmaalet: »hvorfor blev jeg Socialdemokrat?« Hvis vi kun ønskede at faa dette Spørgsmaal besvaret, kunde vi da standse her; men selvfølgelig knytter Interessen sig til den nøjere Forklaring af den Maade, hvorpaa Dr. B. vandt sin Overbevisning, og derfor maa vi gaa videre, tilmed da der derved kan blive Lejlighed til at imødegaa nogle meget udbredte Vildfarelser.

Det, der strax springer i Øjnene, naar man læser den her foreliggende Artikel (ligesom de mange lignende, der have været dens Forbilleder), er dette: Videnskabsmanden Dr. Bang taler i en ikke altid synderlig videnskabelig Tone. Enten af agitatoriske Hensyn eller fordi Forfatteren har et lidenskabeligt Temperament, der gør ham det vanskeligt at moderere sine Udtryk, taler han i en Tone, som om

Modsigelse overhovedet var umulig. Forfatteren tror, at hans »socialdemokratiske Overbevisning« har en »logisk Underbund«; — men det er netop det, som den ikke har. Dens »Underbund« er Lidenskab, ikke Videnskab. I Socialvidenskaben findes ikke saadanne »pythagoræiske Læresætninger«, som han tror at kunne finde der. Endog af sine socialdemokratiske Læremestre vilde han kunne lære, at Socialøkonomen kan komme til at fortryde det, naar han, beruset af Troen paa den kommende Sejr, giver sig til at agere socialvidenskabelig »Astronom«. Dr. Bangs socialistiske Videnskab er ikke »Astronomi«, i det højeste er den Astrologi.

Den »Tankerække, der har ført Dr. B. over i den Lejr, hvor han føler sig stolt over at være« »begynder« — skriver han — »med den simple og uomtvistelige Kendsgerning, at Samfundet er stadige Ændringer underkastet, at Dagen idag er en anden end Dagen igaar, at der bestandig træder nye Kræfter ind, som virker omskiftende paa hele Tilstanden. Det næste Udgangspunkt er, at Summen af disse Ændringer er en organisk Udvikling, at der ingen tilfældige Stød finder Sted, ingen uforklarlige Spring, ingen Mirakler, at der i Virkeligheden ingen Revolution eksisterer, kun Evolution, at det, der fremtræder som en voldsom Omstyrtning, kun er koncentreret Udvikling, at enhver Omdannelse, der finder Sted, kun er et Produkt af tidligere Forhold. Heller ikke dette Udgangspunkt, tror jeg«, (det er fremdeles Dr. Bang, der taler), »ret vel kan angribes. Men naar dette er givet, saa er dermed ogsaa givet, hvor vi skal gaa hen for at lære at kende, i hvad Retning

den sociale Udvikling gaar, og mod hvad Maal den stiler. Først og fremmest maa vi ikke fortabe os i taagede Drømmerier og Fremtidsperspektiver, der svæve oppe i den blaa Luft; vi maa give os i Lag med en ærlig og nøgtern, tit ganske brydsom og besværlig Undersøgelse af det Samfundsliv, der leves rundt om os, og den Samfundsudvikling, der har fundet Sted i den nærmeste Fortid, studere de Grundtræk, der tegner sig, de Hovedlinjer, der træder frem. Jo dybere vi trænger ind i hele Samfundstilstanden, med des større Sikkerhed kan vi forlænge Linjerne fremefter, med en Sikkerhed, der tilnærmelsesvis kan blive som den, med hvilken en Astronom kan forudsige en Formørkelse. Den Samfundstilstand — man kalder den med et meget betegnende Navn den kapitalistiske — som vi staar i nu, og som det gælder at studere for at lære dens Arvtager at kende, viser sig først og tydeligst i England. Den begynder at gry her allerede mod Slutningen af forrige Aarhundrede, da en Del industrielle Opfindelser, som opstod, og som slog an, fordi Tiden var bleven moden for dem, fremkaldte en Række dybt indgribende Ændringer i Produktionsforholdene.

Denne Prøve paa Dr. Bangs Stil viser, at Stilen er ordrig, — og de mange Ord fordunkle ofte Tanken. Forstaa vi Dr. B. rigtigt, er hans Mening den, at den sociale Udvikling er retlinjet, — men dette er en Fejltagelse. Udviklingen er en Zigzag-Udvikling, og Grunden hertil er maaske, at de »tilfældige Stød« — som Dr. B. anser for umulige — i den sociale Udvikling, ligesom ogsaa i den individuelle, spille en stor Rolle. Astronomen kan forud-

beregne Sol- og Maane-Formørkelser, men de sociale Formørkelser lade sig ikke forudberegne. Er det vanskeligt at beregne det enkelte Individets Fremtids-skæbne, er en Beregning af Samfundets Fremtids-skæbne ikke mindre vanskelig, af den simple Grund, at den athænger af en stor Mængde af Aarsager, som ere os ganske ukendte. Materialet til en Beregning af den Skæbne, vort Samfund gaar imøde, skaffer Dr. B. sig altfor nemt, nemlig ved en Betragtning, endog en ganske overfladisk Betragtning, af Evropas økonomiske Historie i de sidste hundrede Aar. Men »den Samfundstilstand, som vi staar i nu, og som det gælder om at studere for at lære dens Arvtager at kende«, er ikke »begyndt at gry« for blot 100 Aar siden. Den Antagelse at den »begyndte at gry« for blot 100 Aar siden, staar i Strid med selve Dr. Bangs egen Præmis om »den organiske Udvikling«. Var den først begyndt for c. 100 Aar, maatte der da være sket et af de »Spring«, som han ikke vil høre Tale om. Efter Dr. Bangs egne Præmisser maa »den Samfundstilstand, som vi staar i nu«, være begyndt med Adam og Eva. Men Dr. B har — ikke blot for at gøre den historiske Forklaring nemmere — men ogsaa og overvejende af agitatoriske Hensyn ladet den »begynde at gry« langt senere. Det var ham om at gøre at faa Stikordet: »den kapitalistiske Samfundstilstand« frem. Udtrykket den »kapitalistiske« Samfundstilstand er sat i Kurs af sociale Agitatorer, for hvem Hovedsagen var — ikke den videnskabelige Sandhed — men Ophidselsen af den besiddelsesløse Del af Samfundet imod den besiddende. Marx's »Das Kapital« ser saa »videnskabelig«

ud, ser ud som en Bog, der er bestemt for Granskning i det stille Studerekammer. Men hvad der i Virkeligheden laa bagved, var: Agitationen. Resultaterne var paa Forhaand givne; de lærde Værker skulde give de Resultater, de konkluderede i, en videnskabelig Politur, der kunde tage sig godt ud. Men paa Forhaand var det givet, at »Kapitalen«, skønt i Virkeligheden en yderst hæderlig Ting, skulde vise sig i en blodsugende Vampyrs Skikkelse. Derfor skulde, coûte qu'il coûte, Anklagerne mod Kapitalen gentages og gentages, indtil den tilsigtede Hypnose var opnaaet.

Efter det ovenciterede Stykke giver Dr. B. sig til at berette om »Drifternes voxende Koncentration, Kapitalens stigende Upersonlighed, det personlige Arbejde som den mere og mere udelukkende Kilde til personlig Velstand«, hvilket »alt«, forsikrer han, »viser Socialismen som den eneste mulige Afløser for Kapitalismen. Enten det nu«, fortsætter han, »vil ske ad fredelig Vej eller ved en voldsom Revolution, enten det vil ske med et Slag eller lidt efter lidt gennem en hel Række af Trin, hvad der forekommer det sandsynligste, Kapitalen, det vil sige Produktionsmidlerne, vil engang afviske den sidste Rest af Personlighed, vil socialiseres, vil træde over i Hænderne paa et Aktieselskab, hvis Aktionærer ikke er en Række Privatmænd, men alle Samfundets Medlemmer. I det ny Samfund, der gaar frem af denne Omdannelses Smeltedigel, vil Kapitalrenten være forsvundet, Kapitalistklassen vil ophøre at være til, hele Samfundet vil være forvandlet til et Samfund af Lønarbejdere i Samfundets Tjeneste, enhver Klasse-

modsætning vil ophæves, enhver Klassekamp slukkes, Enhvers personlige Velstand vil være betinget af hans personlige Arbejdsiver og Intelligens«. »Dette er det socialistiske Fremtidssamfund, om hvis Komme« Dr. Bang er overtydet som han er overtydet om sin egen Existens. »Og først naar det med klare Grunde kan bevises mig (Dr. Bang), at Udviklingen ikke bliver i denne Retning, men i en modsat, først da vil jeg (Dr. B.) ophøre at være Socialdemokrat, thi da vilde enhver socialdemokratisk Bevægelse, hvor ideel og retfærdig den end kunde være, staa for mig som haabløs«.

Det falder ikke Anmelderen ind at tro, at enten han eller nogetsomhelst andet Menneske skulde kunne anføre noget, som en saa sikker Mand som Dr. B. vil anerkende som »klare Grunde«, som Modbeviser mod Rigtigheden af den Overbevisning, han i Øjeblikket er besjælet af. Ligeoverfor Fanatikere maa man trøste sig med Sætningen: deo et die. Men af Hensyn til Andre, der kunne være tilbøjelige til at følge Dr. Bang, eller til at lade sig paavirke af ham, men som dog endnu ere modtagelige for et Par fornuftige Ord, er det formentligt berettiget at dvæle ved en Afhandling som Dr. Bangs, der jo tilmed er en meget dygtig og intelligent Mands Arbejde. Nogen fuldstændig Imødegaaelse af den kan der ikke være Tale om; den vilde tage for megen Plads; — kun nogle faa beskedne Bemærkninger skulle her finde Plads.

For det Første: Hvoraf kan det ses, at »Kapitalistklassen« en skønne Dag »vil ophøre at være til«? Dr. B. svarer: af den hidtidige Udvikling, der

har givet sig følgende Udslag: stigende industriel Koncentration, Stordrifternes Væxt, Kapitalens Ophoben i Millionærernes Pengeskabe, »Kapitalens stigende Upersonlighed«, »Profitratens Fald«. Betyder da alt dette, at Kapitalismen i det nittende Aarhundredes Slutning er aftagen i Sammenligning med Kapitalismen i Aarhundredets Begyndelse? Svarer man: »Ja, den er aftagen«, saa spørges der, om den er aftagen i et saadant Omfang og paa en saadan Maade, at man med »Astronomens« Sikkerhed tør forudsige en forestaaende total Kapital-Formørkelse? Svarer man omvendt: »Kapitalmagten er saa stærk som nogensinde«, saa synes det lidt løjerligt at vente, at den en skøn Dag pakker sammen.

Dernæst: Hvorledes vil denne skønne Dag indfinde sig? Dr. B. siger: »sandsynligvis lidt efter lidt gennem en hel Række Trin«. I sin Artikels Begyndelse skrev han, at Revolution overhovedet var umulig; i sin Artikels Slutning udelukker han ikke Tanken om en Revolution, en Forandring »med et Slag«, men den læmpelige, trinvis Forandring forekommer ham dog at være den »sandsynligste«. Lad os da holde os til den. Hvorledes tænker han sig nu Privatbesiddelserne »lidt efter lidt« socialiserede? Formodenlig vil han søge at undvige, idet han beder sig forskaanet for Spørgsmaal angaaende »Enkeltheder«. Men der er dog vistnok nogle »Enkeltheder«, som man ikke har Lov til at løbe fra, og blandt disse Enkeltheder hører formentlig denne: Skulle Produktionsmidlerne »socialiseres« paa den Maade, at de mod Erstatning til deres nuværende

Privatbesiddere bringes over paa Samfundets Haand? Eller skulle de konfiskeres uden Erstatning til de nuværende Privatbesiddere?

Hidtil have Socialdemokraterne, hvor Spørgsmaalet praktisk laa for, stemt for Erstatning, og da Socialdemokraterne — trods alle Deklamationer — lige saa fuldt som alle andre Mennesker ere gennemtrængte af Privatejendomsrets Forestillinger, ville de — naar man ser bort fra enkelte mulige, men helt specielle Tilfælde — nok blive ved dermed. Altsaa tør vi antage, at Produktionsmidlerne skulle »socialiseres« mod Erstatning til de nuværende Privatbesiddere. Men bringer en saadan »Socialisering« os nærmere henimod det store Maal: Kapitalistklassens Afskaffelse? For snart tyve Aar siden »socialiserede« vi herhjemme de sjællandske Jernbaner. Man gav Aktionærerne for en Aktie paa 400 Kr. en 4 pCt.s Obligation paa 500 Kr. De sjællandske Jernbanel kapitalister lod til at synes ganske godt om den Art Udryddelse; strax da Forslaget om Udryddelsen kom frem, steg Kursen paa de Aktier, der skulde udryddes. »Socialiseringen« androg ca. 30 Mill. Kr.; — men blev den private Kapitalbesiddelse formindsket med 30 Millioner Kr.? Naturligvis ikke! Resultatet er da dette: Socialisering uden Erstatning — utænelig; Socialisering mod Erstatning — blot en Formforandring, en Ombytning af den ene Privatkapital mod den anden Privatkapital, altsaa ikke nogen Udryddelse af Kapitalistklassen. Ja endnu mere: Ved den eneste tænkelige Art Socialisering — Socialisering mod Erstatning — kommer man ikke blot ikke nærmere til Socialdemokraternes skønne Maal —

Kapitalistsamfundets Tilintetgørelse —, man kommer endog længere bort fra det; thi naar man forøger Tallet paa Statens Kreditorer, hvad man vil gøre ved saadan Socialisering, forøger man Tallet paa dem, der paa den mest direkte Maade vilde være imod en Kuldkastelse af den bestaaende Stat; Statskreditorerne ere selvfølgelig Statens mest konservative, mest statsbevarende Elementer.

— Dr. Bang forklarer, hvorfor han »ikke kan nøjes med at være theoretisk Studerekammersocialist«, hvorfor han søger Plads »midt i det kæmpende Proletariat«, d. v. s. i det aktive Socialdemokrati. Og Forklaringen lyder paa, at han sammen med de øvrige Socialdemokrater vil være med til at mildne og moderere, jævne og regulere den sociale Strøm, der uden dem let kunde bruse for stærkt! Socialdemokraterne have, forsikrer han, til Formaal at »inddige« den sociale Strøm, at »regulere dens Løb«, at »hindre Oversvømmelser, voldsomme, ødelæggende Udbrud«, kort sagt: »at gøre Bevægelsen saa jævn og saa rolig som muligt«.

Tilvisse: Mange ville undres, naar de høre, at dette er Socialdemokraternes kære, stadige Tanke! Og Mange vilde vistnok ogsaa mene, at naar Dr. Bang netop ønsker, at der skal tages med blød og læmpelig Haand paa Tingene, saa kunde han gerne have benyttet lidt læmpeligere Udtryk end de Udtryk, han i Virkeligheden har betjent sig af. Sin Skildring af den stigende industrielle Koncentration slutter han med følgende Ord, der ikke forekomme paafaldende »udjævnende«: Den stadigt stigende industrielle og merkantile Koncentration er »Hoveddrivkraften i hele

den moderne sociale Udvikling; det er den, fra hvem de mangfoldige Ændringer i hele Samfundstilstanden udflyder«, og blandt disse Ændringer nævnes særligt den »Klassekløft«, der aabner sig, »og som æder sig stedse dybere og dybere ned«. »Det Ejendommelige for den moderne Udvikling er ... at alle Mellemed, alle Overgangsformer udtyndes mere og mere, og Modsætningen tegner mere og mere til at ville formes til en Modsætning mellem to og kun to Klasser, der er skilt fra hinanden ved et Svælg, der ikke kan raabes over«. Paa den ene Side »breder Proletariseringen sig mere og mere«; »alle Sunde lukkes«, idet Svenden er afskaaren fra at blive Mester, blot er Lønarbejder, »besiddelsesløs, udsigtsløs, Proletar«; — paa den anden Side »stiger det lille Mindretal, der er naaet over paa den heldige Side af Samfundsskellet, bestandig højere ad den sociale Trappe; deres Overvægt bliver stadig mere dominerende«. »Alt stiler under den moderne Udvikling mere og mere hen mod det Punkt, da kun to Klasser staar overfor hinanden, to Klasser, hvis Interesser er hinanden stik modsatte, besiddelsesløse Lønarbejdere og Kæmpeproducenter, Proletarer og Millionærer«.

»Dette er efter min (Dr. Bangs) Mening Essensen af den moderne Samfundsudvikling«, og denne Mening deler han jo, som bekendt, med temmelig Mange, — men derfor bliver den ikke rigtigere. Dr. Bangs Opfattelse er ikke blot, efter Anmelderens Skøn, formuleret lovligt skarpt; den er overhovedet

aldeles urigtig. Alt dette om »Klassekløften, der æder sig dybere ned«, gabende »Svælg, som der ikke kan raabes over« o. s. v. er øjensynlige Overdrivelser og Paastande, der staa i Strid med Virkeligheden. Og den Statistik, Dr. Bang anfører, er blottet for Beviskraft.

To Ting blandes, naar Talen er om »Klassekløften«, jævnlig sammen: dels tales der om den Modsætning mellem Samfundsborgerne, der viser sig deri, at nogle oppebære en større, andre en mindre Indtægt; dels tales der om den Modsætning, at nogle ere selvstændige Erhvervsdrivende, andre lønnede Arbejdere. De to Ting behøve selvfølgelig ikke at falde sammen: de »Selvstændige« høre ikke alle til dem med de større Indtægter, og de »U selvstændige«, de lønnede Arbejdere høre ikke alle til dem med de mindste Indtægter. Der er ingen Kongruens mellem »Selvstændige« og »større Skatteydere«, ingen Kongruens mellem »lønnede Arbejdere« og smaa Indtægter. Der mangler endog meget heri. Dr. Bang bemærker selv meget rigtigt, at under »Lønarbejdere« høre ogsaa for Exempel Aktieselskabernes Direktører, der kunne have Gager paa 25,000 Kr. eller mere. Generaler, Departementschefer, Biskopper, Universitetsprofessorer ere »Lønarbejdere«. I Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse har der altid overvejende siddet Lønarbejdere. En af dem var en »Proletar« (— Dr. Bang bruger Betegnelserne »Proletar« og »Lønarbejder« i Flæng) med circa 60,000 Kr. i aarlig Indtægt.

Altsaa maa der skelnes mellem de to Arter af

Modsætningsforhold. Først et Par Ord om Indtægts-Modsætningen. Dr. Bangs statistiske Bevis for »Samfundsspaltningen« i dette Forhold lyder saaledes: »I Aaret 1863 havde 389 Promille af samtlige Skatteydere (— i København —) 1000 Kr. eller derunder i aarlig Indtægt, i 1893 var Tallet voxet til 492; og de meget store Indtægter, paa 15,000 Kr. eller derover, var gaaet frem fra 13 til 21 Promille; alt hvad der laa derimellem, hele Middelstanden, var gaaet tilbage, fra at udgøre 598 til at udgøre 487 Promille«. Dette er det statistiske Bevis for »Klassekløften« i det her omtalte Forhold, og det — beviser intet. Naar de smaa Skatteyderes Promilletal voxer saa stærkt som fra 389 til 492, og der ogsaa er nogen Fremgang i de Velhavendes Promilletal, maa Promilletallet for den mellemliggende Klasse selvfølgelig i tilsvarende Grad gaa tilbage. Denne Sætning er unægtelig lige saa sikker som den »pythagoræiske«. Men dertil er det ikke, at Interessen knytter sig. Det, der skulde have været bevist, men som ikke blev bevist, var dette: at Stigningen i de smaa Skatteyderes Promille skyldtes tidligere bedre stillede Skatteborgeres »Proletarisering« eller deres Tilbagegang til slettere Kaar. Men hvis nu Stigningen i Tallet af smaa Skatteydere kom derfra, at Individet, der før havde været for smaa til overhovedet at komme paa Skattelisterne, nu var rykkede op blandt Skatteyderne, hvad saa? Hvor bliver »den omsiggribende Proletarisering« saa af?

Dr. Bangs Statistik paa dette Punkt kunde man da benytte til at bevise netop det Modsatte af, hvad

han vil bruge den til. Dog er det klart, at en Indkomstskatstatistik fra en enkelt By ikke kan afgøre noget med Hensyn til den almindelige Udvikling. Og som bekendt haves der ogsaa Indkomst-Statistik, der gaar imod den af Dr. Bang anførte. I National-økonomisk Tidsskrift er der oftere blevet henvist til statistiske Skrifter angaaende det omhandlede Forhold, der pege i modsat Retning. Vi minde om de grafiske Fremstillinger, der findes gengivne i Tidsskriftet Bd. XXXII, S. 285 fg., i Artiklen »Agrarbevægelsen og Liberalismen«, hvor der overhovedet findes adskilligt anført til Belysningen af Spørgsmaalet om »Klassekløften«. Og i senere Bind findes ogsaa herhen hørende Statistik omtalt. Men heldigvis kunne vi ogsaa hjælpe os uden Statistik. Den sunde Fornuft har endnu ikke helt udspilt sin Rolle. Den siger os, at en saadan Udtynding af Mellemklasserne, at der indtraadte en »Samfundsspaltning«, en saadan Spaltning, at »Proletarer og Millionærer« staa ligeoverfor hinanden som de to eneste Klasser, er en urimelig Tanke. Hvilke af Samfundstogens Trin ere faldne ud eller ere i Færd med at falde ud? Hvor er Hullet? Hvor er Kløften? Er det Indkomsterne paa 2000 Kr., eller de paa 3000 Kr., eller de paa 4000 Kr. o s. v., der ere forsvundne eller ere i Færd med at forsvinde? Nej, heldigvis kunne vi stole paa den mest dagligdags Erfaring, naar den belærer os om, at »Mellemlæddene« mellem »Proletarer« og »Millionærer« ikke mangle, at de tværtimod ere tilstede i en saadan Fylde, at Overgangen fra Fattig til Rig bliver saa gradvis og saa lidet brat som vel mulig, og at al Tale i modsat

Retning ikke er andet end slet og ret agitatorisk Tale.

Vi komme derefter til det andet Modsætnings-Forhold: Modsætningen mellem Principaler og Medhjælpere. Naar det indrømmes, at den industrielle og kommercielle Koncentration stiger, at Stordriften voxer paa Smaadriftens Bekostning, ja saa har man jo dermed sagt, at Mestrenes og Forretningsejernes Tal bliver mindre, og at Svendenes og Arbejdernes Tal bliver større. Men er der noget slemt i det? En Lønarbejders Stilling kan være meget bedre, baade bedre lønnet og i Realiteten mere sikret, end en Principals. Saa at sige daglig ser man da ogsaa, at rige Forretningsejere med Fornøjelse overdrager deres Forretninger til et Aktieselskab, af hvilket de derefter engageres mod Løn, bliver »Lønarbejdere«, som Dr. Bang kalder det. De foretrække »Lønarbejderens« Stilling for Principalens. Dr. Bang siger ogsaa selv, at der ikke kan være noget »Fristende« ved den »Selvstændighed«, som Handelsmedhjælperen kan vente, naar han »aabner en lille Butik i en af de smaa Gader«; — Dr. B. behøvede da ikke at sukke saa dybt ved Tanken om at »Udsigten til nogensinde at naa op iblandt de selvstændige Producenter« bliver mindre, efterhaanden som Stordriften griber om sig. Fra sit socialdemokratiske Standpunkt var han endog ganske uberettiget til at klage over, at Udsigten til at komme ud af Lønarbejder-Stillingen under den moderne Udvikling svækkes, — thi det socialdemokratiske Program, han forkynnder, gaar jo netop ud paa, at Alle skulle forvandles til Lønarbejdere; hele Samfundet, siger han, skal forvandles

til »et Samfund af Lønarbejdere i Samfundets Tjeneste«. Hvad bliver der saa tilbage af den meget omtalte »Selvstændighed«? Skal Eftertrykket mulig lægges paa de tre sidste Ord: »i Samfundets Tjeneste«, saa spørges: hvad er bedst: slet lønnet Arbejder »i Samfundets Tjeneste« eller godt lønnet Arbejder i Privatkapitalismens Tjeneste? Portør i Statsbanernes Tjeneste med 800 Kr. om Aaret, eller Malersvend i Privatkapitalens Tjeneste med 1500 Kr. om Aaret?

Den stigende Uselvstændighed kan vel være et ubehageligt Lod i den ene Vægtskaal, — til Gengæld er den materielle Fremgang, den overordentlige Forbedring af Arbejdernes Kaar et vægtigt Lod i den anden Vægtskaal. At Balancen stiller sig stedse mere i Arbejdernes Favør, er der ikke Mange, som vove at benægte. Kun holder man ikke saa meget af at tale om Forholdets gode Side; den moderne Pessimisme kommer oftere til Orde end Optimismen, og derfor udstødes disse Veraab om »Udsigtsløshed« og »Uselvstændighed« o. s. v.

Ja Uselvstændighed, Mangel paa Uafhængighed er der, — men man søger den i Almindelighed paa det gale Sted. Ligeoverfor sin Principal viser den moderne Arbejder i Almindelighed en saadan Grad af Uafhængighedsfølelse, at Fortidens Principaler vilde korse sig, hvis de kunde staa op af deres Grave og se, hvilken Uafhængighedens Aand og Tone, der raader paa Nutidens Værksteder. Har Arbejderen tabt i Uafhængigheds-Følelse, saa er det ikke ligeoverfor sin Mester; — det er i Forholdet til de andre Arbejdere, til sine Kammerater og Kollegaer, at han har tabt Selv-

stændighed og Uafhængighed. Men om dette Tab taler Dr. Bang ikke! Om de Baand, Arbejder-Organisationerne lægge paa den enkelte Arbejders individuelle Frihed, hører man ikke megen Tale. Dog turde denne Side af Sagen ogsaa have sin Interesse.

— Hvis det sociale Spørgsmaal var, — hvad man saa ofte har paastaaet, at det er — et »Madsørgsmaal«, et »Mavesørgsmaal«, Spørgsmaalet om den store Befolkningsmasses bedre Ernæring, bedre Beklædning, overhovedet bedre materielle Kaar, saa er man i de sidste hundrede Aar skredet mægtigt fremad i den gode Retning. Det vil ikke være let at benægte denne Sætning. Og Socialdemokratiet kan ikke tilskrive sig Æren for denne Fremgang, eller i det Mindste langt fra ikke hele Æren; thi Fremgangen var begyndt, længe før Socialdemokratiet overhovedet havde noget at sige.

Hvis det sociale Spørgsmaal er Spørgsmaalet om Klassemodsætningernes Udjævning, saa er Samfundet ogsaa i dette Forhold i dette og i forrige Aarhundrede vandret ad den rette Vej. Umaadeligt meget er der blevet opnaaet i de sidste 150 Aar. Encyclopædisterne, Revolutionen, Adam-Smithianismen, Liberalismen overhovedet har her indlagt sig en Fortjeneste, der ikke kan vurderes højt nok.

Hvis det sociale Spørgsmaal er Spørgsmaalet om, hvad der kaldes »Klassehad«, stiller Forholdet sig mindre klart. Klasseafstandene ere mindre nu, end de var før, men de mindre Afstande afmales med de grelleste Farver og ses paa gennem et For-

størrelsesglas, saa at de se meget værre ud, end de faktisk ere. Den Uhygge, der heraf fødes, er for en Del Socialdemokraternes Værk.

Hvis det sociale Spørgsmaal er Spørgsmaalet om den sociale Lykkefølelse, synes man at fjerne sig fra dets Løsning. Jo mere Menneskeheden skrider frem, desto længere tror den at være fra Maalet. Socialdemokraterne ere her ikke de eneste Skyldige. Socialdemokraternes materialistiske Grundopfattelse maa bringe dem til at fremstille det sociale Spørgsmaal, saaledes som de gøre det. Men man kan undre sig over, at Mænd, der netop ikke have nogen materialistisk Opfattelse, dog behandle det sociale Spørgsmaal, som om det var et materielt Spørgsmaal.

A. P.-St.

Central-Kreditforeningen.

Af

A. Hein.

I sine »Børsbetragtninger« i Nationaløkonomisk Tidsskrifts sidste Hefte udtaler Hr. Professor W. Scharling i Forbigaaende, at Bestræbelserne for at gøre vore Kreditforeningsobligationer »exportfahige« tilsigte »at anvende selve de Forhold, der har medvirket til at fremkalde Øjeblikkets Vanskeligheder, som Middel herimod«. Dette uden nærmere Motivering fremsatte Angreb paa mit Forslag om Kreditforeningernes Sammenslutning i en Central-Kreditforening, kan jeg ikke lade staa uimodsagt, naar det fremkommer fra en saa anset Forfatter. Jeg beder derfor om Tilladelse til strax i al Korthed at paapege det Misvisende i Professorens Bemærkning.

Professor Scharling fremhæver selv, her ligesom i 1897, endog gentagne Gange, at Vanskelighederne skyldes Mangel af disponibel Kapital. Det er tilstrækkeligt erkendt, at Danmark ingenlunde er et fattigt Land, tværtimod ejer vi forholdsvis større Kapital end de allerfleste andre Lande; men tildels fordi denne Kapital er saa jævnt fordelt, at der kun

findes meget faa Stor-Kapitalister, og paa Grund af den i en Aarrække stedfundne meget stærke økonomiske Udvikling, er vor Kapital stærkere bunden end andetsteds. Derfor savne vi disponibel Kapital. Denne Mangel kan kun afhjælpes paa en af 2 Maader: enten maa vi meget stærkt begrænse eller endog helt standse denne økonomiske Udvikling og saaledes spare paa den tilstede værende disponible Kapital, eller ogsaa maa vi søge at skaffe os forøget disponibel Kapital.

Det er rigtigt, at vi har bundet store Kapitaler i Havne- og Jernbane-Anlæg, i nye industrielle Anlæg, i Landbrugets Udvikling, i Anskaffelse af Skibe (paa Grund af Tolden væsentlig ved Køb i Udlandet) m. v., men det tør neppe modsiges, at denne Anvendelse af vor Kapital i alt Væsentligt har været sund og vil give et økonomisk tilfredsstillende Udbytte for selve Samfundet. Skal nu dette standse? Ja hvis vi derved komme til at savne den til al økonomisk Virksomhed fornødne Driftskapital, saa vil det være nødvendigt, hvis der ikke skal hidføres endnu værre og uovervindelige Vanskeligheder. Men hvis vi kan tilvejebringe den til en fortsat sund og fordelagtig økonomisk Udvikling fornødne disponible Kapital, saa vil det for Samfundet som for den enkelte Forretningsmand være fuldt forsvarligt yderligere at udvikle Produktionsmidlerne, hvorved Evnen til Amortisation af den anbragte Kapital yderligere forøges.

I 1897 paaviste Professor Scharling fuldkommen rigtigt, hvorledes Renten her hjemme til Stadighed er væsentlig højere end i Udlandet, og han henstiller

det som et Spørgsmaal, om det er heldigt, naar vi paa billige Vilkaar skaffe os en Del af Udlandets rigelige disponible Kapital. Men naar han i alt Fald til en vis Grad ikke tør modsige dette, saa maa han ubetinget indrømme, at det er fordelagtigere, at skaffe sig den udenlandske Kapital paa billige Vilkaar end paa dyre, og det er jo alene hertil Forslaget om at gøre vore Obligationer »exportfahige« sigter. — Savner vi disponibel Kapital, maa vi enten undvære den, eller ogsaa maa vi skaffe os den, og i saa Fald selvfølgelig helst saa billigt som muligt. Og det maa vel betænkes, at der er Forskel paa at »leve af Gæld« og at optage et Forretningslaan, der f. Ex. forrentes og amortiseres med 4 pCt., men giver et Udbytte af 6 pCt.

Professor, Dr. Will. Scharling bemærker i Anledning af ovenstaaende Linjer:

Det er en Fejltagelse, naar Direktør Hein mener, at jeg har angrebet hans Forslag om Kreditforeningernes Sammenslutning i en Central-Kreditforening. Man kan finde det glædeligt eller mindre glædeligt, at vore Kreditforeningsobligationer i stort Omfang gaa over paa udenlandske Hænder og at derved i Virkeligheden en Del af Ejendomsretten til vore faste Ejendomme gaar over til Udlændinge, vel navnlig Tyskere, — og det tilmed den sikreste og bedste Del, medens kun den usikre Top forbliver paa danske Hænder —; men der er naturligvis Intet at sige derimod, at Kreditforeningerne bestræbe sig for at finde saa stort og godt et Marked for deres Obli-

gationer, som muligt, og søge at afhænde dem saa fordelagtigt som muligt, og at de vælge de dertil bedst egnede Midler. Men min Udtalelse gjaldt — som det formentlig maa kunne forstaas af Sammenhængen — Bestræbelserne for ved kunstige Midler, særlig ved en Statsgaranti under den ene eller den anden Form, at fremskynde og forstørre en Bevægelse, som maaske er uundgaaelig, men som ganske sikkert har sine meget betænkelige Sider.

Det tør heller ikke overses, at denne Bevægelse kun er et første Skridt og let fører betydeligt videre, end det fra nogen Side ønskes. Tyskerne ere ikke dummere end andre Mennesker, og de ville snart finde, at det er mindre fordelagtigt at give Forretningslaan, der t. Ex. forrentes og amortiseres med 4 pCt., men giver et Udbytte af 6 pCt., end at forskaffe sig Andel i dette gode Udbytte — eller endog føre den gode Forretning over paa sine Hænder. Det siges allerede nu at være Tilfældet — maaske mere end man aner —, at forskellige baade industrielle og kommercielle Forretninger delvis drives for tysk Regning og at det gode Udbytte deraf saa langt fra er et Plus i vor Faveur, at det tvært imod bliver et yderligere Minus i vor »Handelsbalance«. Har ikke i sin Tid selv en dansk Indenrigsminister med sørgelig Kortsynethed hjulpet med til at bringe Granitbrudene paa Bornholm med tilhørende Havneanlæg over paa tyske Hænder, saa at det nu endog, som der for nylig offentligt er klaget over, er bleven nødvendigt at benytte et tysk Firmas Medhjælp til at rejse et dansk Nationalmonument af dansk Granit?

Direktør Hein fremhæver, at Mangelen paa disponibel Kapital kun kan afhjælpes paa en af to Maader: enten maa vi stærkt begrænse eller endog standse den hidtidige økonomiske Udvikling, »eller ogsaa maa vi søge at skaffe os forøget disponibel Kapital«. Det Sidste er rigtigt; men dersom der herved, som det synes, er underforstaaet: »fra Udlandet«, saa maa det hævdes, at der er et tredje Alternativ, nemlig at opmuntre til Dannelsen af indenlandsk disponibel Kapital. Men det er netop dette, man i de senere Aar har ikke blot forsømt, men direkte modarbejdet. Ved Rentekonverteringer og Rente-nedsættelser har man gjort, hvad man kunde, og arbejder yderligere i samme Retning ved Forslag om Kapital- og Formuebeskatning — for at modvirke Tilbøjeligheden til at opspare Kapital til Disposition for dansk Forretningsvirksomhed. Intet Under, at det da omsider skorter paa Udbud af saadan Kapital.

— En Indsender i »Politiken« har i Anledning af min Artikel gjort gældende, at det dog altid har været en Fordel for Mangfoldige, at de ved Rentekonverteringerne have opnaaet en Besparelse af $\frac{1}{2}$ pCt. af flere hundrede Millioner. Dette har jeg ingenlunde overset; jeg nævner det selv udtrykkeligt. Men hvad Andre, ogsaa den ærede Indsender, ganske overse, det er, at der til denne Fordel for Nogle svarer et akkurat lige saa stort Tab for Andre, saa at Samfundet visselig ikke er blevet rigere derved. Tvært imod paastaar jeg med Bestemthed, at Tabene føles langt stærkere af Kreditorerne, end Fordelen af Debitorerne. Det er for en Enke, der kun har

Renten af 20,000 Kr. i Obligationer at leve af, langt føleligere at faa sin aarlige Indkomst reduceret fra 800 til 700 Kr., end det er for en Landejendomsbesidder eller en københavnsk Husejer paa en Gæld af 20,000 Kr. at vinde en Rentebesparelse af 100 Kr. Og Fordelen for denne sidste bliver saa meget mindre, naar man samtidigt netop ved denne Operation slagter den Høne, der har lagt Guldæggenes, d. v. s. tilintetgør den Sparsommelighed, der har bragt disse Tusinder af smaa Kapitalister til selvfornægtende at lægge Krone paa Krone — til Disposition for dem, der behøve disponibel Kapital.

Boganmeldelse.

The science of Finance by Henry Carter Adams, Professor of political economy and finance at the university of Michigan (New York 1898 573 p.)

Naar Finansvidenskaben ikke staar i synderlig stor Gæld til engelske økonomiske Forfattere for den betydelige Udvikling, som dette Fag kan opvise i vore Dage, er Grunden hertil vel for en Del at søge deri, at de nævnte Forfattere ikke have betragtet denne Disciplin som en selvstændig Videnskab, men kun som en Underafdeling af Nationaløkonomien. De have vel i saa Henseende været under Indflydelse af deres store Epigoner Adam Smith og Stuart Mill, der behandlede Finansvidenskaben som Underafdelinger af deres nationaløkonomiske Hovedværker »Wealth of Nations« og »Principles of political economy«. Naturligvis skylder man Englænderne mange værdifulde Afhandlinger om enkelte finansvidenskabelige Emner, men det har ikke været deres Sag at skrive en sammenhængende Finansvidenskab. Der er imidlertid i den senere Tid Tegn til en begyndende Strømkæntning. I 1892 offentliggjorde Bastable saaledes »Public finance«, og i 1898 har en amerikansk Forfatter, Henry Carter Adams, ofret den nævnte

Videnskab et Værk med den i Overskriften angivne Titel. Ret naturligt sætter Adams det skete Omslag i Forbindelse med en gennemgribende Forandring i Betragtningen af det organiserede Samfund. Dette bedømmes ikke længere under et rent individualistisk Synspunkt, men som en Organisme med sine helt selvstændige Opgaver og Funktioner. Denne Opfattelse have engelske Videnskabsmænd været længst om at tilegne sig; men er den først naaet, har man samtidig fastslaaet Berettigelsen af selvstændigt at studere denne Organismes Liv, i hvilken atter den økonomiske Side indtager en saare vigtig Plads.

Professor Adams har ikke følt sig besværet af den tunge Rustning, i hvilken den moderne Finansvidenskab, særlig den tyske, plejer at optræde; han har paa mange Punkter med stor Dristighed bygget sig sit eget System. For at tage et saa vigtigt Punkt for sig som Skatternes Inddelingsgrundlag sondrer Forfatteren mellem 3 Hovedgrupper, eftersom Skatten tages:

- 1) direkte af Indtægten,
  - 2) af Formuen som Kilde til Indtægten,
  - 3) af Erhvervet, som Midlet til at sikre en Indtægt;
- men under den sidstnævnte Gruppe finder man saa indrangeret Forbrugsafgifterne, saa vel de indenlandske som Tolden. Denne Omkalfatring af alle de gængse Delingslinjer bevirker, at store Dele af Bogen læses med ikke ringe Besvær, og man kan vanskeligt overbevise sig om, at den foreslaaede Gruppering bærer Fortrinet.

Eller for at fremdrage et andet Exempel skal jeg nævne Forfatterens Forhold til Formuebeskat-

ningen. Naturligt er det her at holde Linjerne klare og skarpe og undersøge denne Skats relative Beretigelse i Forhold til den rene Indkomstbeskatning, hvad enten man saa endelig beslutter sig til praktisk at optage Formuebeskatningen i Indkomstskatten ved forskellige Satser for blivende eller forbigaaende Indtægter eller man foretrækker at anvise Formuebeskatningen en helt selvstændig Plads. I Stedet derfor udvisker Forfatteren Grænserne mellem Indkomst- og Formueskatten derved, at Indtægt af personlig Virksomhed omsættes til kapitaliseret Formue; men da denne Forvandling støder paa de største Vanskeligheder i de virkelige Forhold, bliver Undersøgelsen højst besværlig.

Større Interesse end ved sine theoretiske Deduktioner har Adams Bog ved en Mængde Oplysninger om amerikanske Forhold, hvilke man ellers maa hente mange Steder fra. Og vil man prøve Hovedlinjerne i de bestaaende finansielle Systemer, turde Bogen ogsaa kunne tjene som nyttig Tankegymnastik.

Cordt Trap.

Bog anmeldelse.

Wörterbuch der Volkswirtschaft in zwei Bänden, herausgegeben von Prof., Dr. Ludwig Elster. Jena, Gustav Fischer. 1899. 1092 + 1018 S.

»Den »Wörterbuch der Volkswirtschaft«, der hermed overgives Offentligheden, er fuldstændig uafhængig af den paa samme Forlag udkommende »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«. — Den foreliggende »Wörterbuch« er bestemt for videre Kredse. Den skal i første Linje tjene de Studerende, til hvis Behov der særligt er taget Hensyn, som en brugbar Haand- og Lærebog — — den skal endvidere være Raadgiver for Alle, som med Interesse følger vor Tids økonomiske og sociale Spørgsmaal.«

Saaledes siger Bogens Forord, og Løftet er blevet fuldt indfriet. Her findes i en — baade hvad Stofets Ordning og hvad Sprogets Klarhed angaar — let tilgængelig Form meddelt alle de Oplysninger om økonomiske og sociale Forhold og Begivenheder, som de i saadanne interesserede Mennesker kan ønske at faa at vide. Det positive Stof er fyldigt forhaanden, de theoretiske Begrundelser prisværdigt klare og upartiske. Med stor Fornøjelse og ikke mindre Udbytte læser man saaledes Artiklerne om de sociale

Reformer, om Handel og Haandværk og om vor Tids mere og mere sig udbredende Foreningsliv (Arbeitervereine, Berufsgenossenschaften, Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften, Gewerbevereine, Gewerkvereine o. s. v.) — men hvortil en videre Opremsning: Alt, hvad der kan gøre Krav paa at behandles udførligt, er blevet det, og alt er behandlet med Omhu og Omsigt. Føjer man til de nævnte Fortrin Bogens enestaaende Prisbillighed — 20 Mark for hele Værket — er det klart, at denne Bog vil og maa finde Udbredelse; og man kan være i Tvivl om, til hvem man mest skal anbefale den: til de Studerende eller til »de videre Kredse«.

Og naar man sidder med denne Bog foran sig, spørger man sig selv med et Suk: Hvornaar vil det blive muligt at skaffe et lignende Værk paa Dansk! Er det skandinaviske Bogmarked virkelig saa lille, at det ikke vil kunne bære Udgifterne til et saadant! Eller er det maaske Interessen der mangler? — Men hvad er da Aarsagen hertil?

H. L. B.

Miscellanea.

Statistiske Notitser.

Danmarks Statsskove.

Skovreguleringen har udarbejdet og offentliggjort et »Tillæg til Statistiske Oplysninger om Statsskovene i Danmark« (København 1899, 92 S. in 4to), der supplerer det i 1888 udgivne Skrift om de danske Statsskove. Derefter er disses Areal, der i sidstnævnte Aar udgjorde 87,105 Tdr. L. (foruden Lystskovdistriktet, 11,000 Tdr. L., Vandet Plantage, 605 Tdr. og Sorgenfri Skov, 69 Tdr. L.), voxet med c. 17,028 Tdr. Ld., og udgør altsaa nu 104,133 Tdr. L. eller

24 pCt. af hele Skovarealet og

1,5 — — Landets Areal.

Det samlede danske Skovareal udgør c. 437,000 Tdr., eller 6,3 pCt. af hele Landets Areal. Af Øernes Areal er 9,3 pCt., af Jyllands 4,8 pCt. skovbevoxet; men af det jyske Skovareal er en stor Del af en saadan Alder og Beskaffenhed, at det i Virkeligheden neppe fortjener Navn af Skov.

Af Statsskovene findes

38,9 pCt. paa Sjælland

1,3 — — Falster

5,6 — — Bornholm

54,2 — i Jylland.

Statsskovene paa Sjælland findes overvejende mellem København og Helsingør, samt omkring Isefjorden og Frederiksværk.

I Jylland findes der paa Højderyggen to ældre Distrikter, nemlig Buderupholm og Silkeborg Distrikterne, tilsammen 8672 Tdr. Ld., der begge have været og tildels endnu ere Bøgeskove. Et tredje Løvskovdistrikt i Jylland er Stenderup Distriktet, 2402 Tdr. L. Dertil kommer de fire Hededistrikter, Viborg, Feldborg, Palsgaard og Randbøl Distrikterne, der i Hovedsagen bestaa af Naaletræbevoxninger eller Hede. Disse fire Hededistrikter ere siden 1888 blevne forøgede med 10511 Tdr. L., saa at de nu udgøre 40,134 Tdr. L.; men foruden dem er der endvidere tilkommet to Hededistrikter, Hoverdal og Straasø Distrikterne, der bestaa af nogle i 1891—92 indkøbte Hedearealer, 5268 Tdr. L., der nu ere under Tilplantning. Saaledes udgøre da de jyske Stats-Løvskovdistrikter 10,6 pCt. af det hele Statsskovareal, de jyske Hedeskovdistrikter derimod 43,6 pCt. af det samlede Statsskovareal.

Af Statsskovarealet udgør det egentlige Skovareal 93,2 pCt., medens 6,8 pCt. gaar til Tjenestejord, Lejejord, Søer, Veje etc. Af det førstnævnte Areal er 91,1 pCt. Haarbund, 8,9 pCt. Mosebund. Af Haarbundsarealet er

31,9 pCt.	bevoxet med Løvskov
38,8 — — —	Naaleskov
29,3 —	ubevoxet.

Dette store ubevoxede Skovareal skyldes de jyske og bornholmske Heder; det ubevoxede Haarbundsareal udgjorde nemlig

af de sjællandske Statsskove	3,4 pCt.
— bornholmske —	22,3 —
— jyske —	47,1 —

Af Mosebundsarealet er

27,6	pCt.	bevoxet med Løvtræ
21,4	—	— — Naaletræ
51,0	—	ubevoxet.

I Statsskovene var

25,166	Tdr. L.	bevoxet med Bøg	paa Haardbund
2,220	—	— Eg	— —
819	—	— andet Løvtræ	— —
34,332	—	— Naaletræ	— —
2,374	—	— Løvtræ	— Mosebund
1,840	—	— Naaletræ	— —

Af Bøgskovarealet fandtes i Jylland kun c. 5200 Tdr. L., paa Sjælland derimod henimod 19,000 Tdr. L., paa Falster c. 700, paa Bornholm c. 450 Tdr. L. — Af Egeskovene fandtes i Jyllands Statskovene kun 206 Tdr. L., paa Sjælland derimod 1864, paa Falster 55, og paa Bornholm 95 Tdr. L. — Af andet Løvtræ fandtes i Jylland 58, paa Sjælland 563, paa Falster 15, paa Bornholm 183 Tdr. Land. — Af Naaletræ i Jylland over 21,000, paa Sjælland knap 10,000, paa Falster knap 150, paa Bornholm over 3,000 Tdr. Land.

Med Hensyn til disse Arealers Fordeling efter Alder anføre vi følgende for Haardbunds-Arealernes Vedkommende:

	Bøg	Eg	Naaletræ
	pCt.	pCt.	pCt.
1— 20 Aar	20,75	4,68	56,25
20— 40 —	15,73	7,25	23,55
40— 60 —	11,98	17,71	12,08
60— 80 —	13,87	38,21	7,24
80— 100 —	17,92	30,70	0,88
100— 120 —	7,18	1,17	„
over 120 —	12,57	0,28	„

Mellem de enkelte Landsdele er der selvfølgelig betydelige Forskelligheder: i Jylland stiger f. Ex. Naalet-

træsprocenten i den yngste af disse Aldersklasser til over 67 pCt., medens den paa Sjælland er 40 pCt. og paa Bornholm endog kun 30 pCt. Egeprocenten er i den yngste Aldersklasse i Jylland over 22, paa Sjælland kun 2,2, paa Falster 26, paa Bornholm 2,3. Omvendt udgør Egeprocenten i Aldersklasserne 60—80 Aar: i Jylland knap 20, paa Sjælland næsten 39, paa Bornholm omkring 90 pCt. De gamle Bøgeskove findes forholdsvis mere i Jylland, de unge forholdsvis mest paa Bornholm, hvor der overhovedet ingen gammel Bøg findes. I de sjællandske Statskove er 13 pCt. af disses Bøgeareal over 100 Aar gamle, i de jyske endog 47 pCt. Af gammel Eg, d. v. s. Eg paa 100 Aar og derover, er der nu kun levnet meget lidt: i de sjællandske Statsskove er der kun 15 Tdr. Land (knap 1 pCt. af disses Egeareal), i de jyske kun 11 Tdr. Land (5 pCt.) Eg, og paa Falster og Bornholm næsten Intet; — de gamle Beholdninger af Løvtræ, der var os overleverede fra Fortiden, ere nu overhovedet snart forbrugte. — Af Naaletræ kan der ikke findes noget i de højeste Aldersklasser, da Naaletræ som bekendt først i Slutningen af forrige Aarhundrede indførtes i Statsskovene.

Statsskovene ere for Tiden bestemte til aarligt at afgive

af Bøg.....	2,352	Mill. Kbfd.
- Eg.....	0,300	—
- andet Løvtræ	0,121	—
- Naaletræ	1,679	—
- Løvtræ paa Mosebund	0,095	—
- Naaletræ —	0,036	—

Tilsammen altsaa c. $4\frac{1}{2}$ Million Kubikfod, hvoraf henved 3 Millioner falder paa det egentlige Afdrivningsudbytte, lidt over $1\frac{1}{2}$ Mill. paa Gennemhugningsudbyttet.

Det ovennævnte Udbytte udgør pr. Td. Land
af Træartens Areal

af Bøg	93	Kbf.
- Eg	135	—
- andet Løvtræ	148	—
- Naaletræ	49	—
- Løvtræ paa Mosebund	40	—
- Naaletræ	—	20 —

Statens Brutto-Indtægt af Skovene er aarligt omtrent 1 Million Kr., hvoraf (i de sidste Finansaar) c. 82 pCt. medgik til Udgifter, saa at Netto-Indtægten kom til at udgøre c. 18 pCt. af Brutto-Indtægten. Men selvfølgelig er der stor Forskel mellem Øerne og Jylland. Statsskovene paa Sjælland opførtes (1892—93 til 1896—97) med 768,000 Kr. Brutto-Indtægt, Statsskovene i Jylland med 185,000 Kr. Men af det første Tal gik til Udgift 66 pCt., saa at Netto-Indtægten blev 34 pCt., medens de tilsvarende Forholdstal for de jyske Statsskove var: 146 pCt. og ÷ 46 pCt.; med andre Ord: de jyske Statsskoves Brutto-Indtægt var 185,000 Kr.; Udgiften udgjorde 270,000 Kr., Underskudet 85,000 Kr. Naturligvis skyldes dette Resultat Hedeplantningerne: Statsskovene paa den jyske Østkyst gav omtrent det samme Overskud — relativt taget — som Statsskovene paa Sjælland, — men Hedeplantagerne forarsagede et saa meget større Tab; i de nævnte fem Finansar var Brutto-Indtægten gennemsnitligt kun 64,000 Kr., Udgiften derimod 173,000 Kr.

I det citerede Skrift vil man finde detailleret Redegørelse for saa vel de ovenfor berørte som andre Forhold, Skovene og Skovdriften vedrørende.

Ved Ulykkestilfælde omkomne Børn i
Preussen.

I Aaret 1897 omkom ved Ulykkestilfælde i
Preussen 3626 Børn (under 15 Aar), hvoraf

63,8 pCt. Drengene

36,2 — Piger.

Ganske anderledes lavt var Procenttallet for omkomne
voxne Kvinder, thi af 8969 Voxne, der omkom ved
Ulykkestilfælde, var

85,6 pCt. Mænd

14,4 — Kvinder.

Af de omkomne Børn var

0—5 Aar gamle	1254	Drengene	=	57,5	pCt.
0—5 — —	926	Piger	=	42,5	—
5—10 — —	572	Drengene	=	70,3	—
5—10 — —	242	Piger	=	29,7	—
10—15 — —	489	Drengene	=	77,4	—
10—15 — —	143	Piger	=	22,6	—

I de spædeste Aldre ere Drengene og Piger altsaa
omtrekt lige meget udsatte, men jo mere Alderen
skrider frem, des bedre passes der paa Pigerne.

Af de omkomne Børn

drukne	38,1	pCt.
brændte	20,5	—
overkørtes	11,5	—
nedstyrtede	9,1	—
kvaltes	8,4	—
ihjelsloges	4,6	—
døde ved Gift	2,2	—
døde paa anden Maade	5,6	—

Af de Børn, der druknede, druknede henved en
Fjerdedel ved Badning. Drukning er for alle Aldre
og begge Køn ubetinget den hyppigste Forulykkel-
sesmaade; men forholdsvis er Drukning en endnu
hyppigere Dødsmaade for Børn end for Voxne.

Blandt Tilfældene af Død ved Brand ere Skoldnings-Tilfældene — ialt 372 Tilfælde — medregnede; ikke færre end 342 Børn under 5 Aar døde som en Følge af Skoldning. Ved »Brand« forstaas ikke blot Ild i Huset o. lgn., men ogsaa Brand foraarsaget ved at »lægge i Kakkellovnen«, »gøre Ild paa Komfuret« o. lgn. (Petroleums-Optændinger!), og dette er vel Forklaringen til, at denne Dødsmaade fortrinsvis rammer Personer af Kvindekøn (Børn saavel som Voxne).

Ved Nedstyrtning omkommer forholdsvis færre Børn end Voxne. Ikke mindre end en Fjerdedel af de Voxne, der omkom ved Ulykkestilfælde, omkom som en Følge af Nedstyrtning, medens det tilsvarende Forholdstal for Børn knap er en Tiendedel. Næsten en Tredjedel af de Børn, der døde ved Nedstyrtning, styrtede ud af Vinduer.

Medens de ganske smaa Børn, som endnu ikke kunne gaa, ifølge Forholdets Natur kun sjældent ere udsatte for Overkørsel, ere de til Gengæld i en overvejende Grad udsatte for Kvælning. Hyppigst foraarsagedes Kvælning ved Røg og Gas-Udstrømninger, 109 Tilfælde; men 61 Børn kvaltes i Sengen (deriblandt 11 Børn, der blev trykkede ihjel af den sovende Moder), og 56 Børn kvaltes ved at nedsluge Genstande (i 12 Tilfælde Sugeprop).

Blandt de Børn, der ihjelsloges, døde adskillige som en Følge af Slag af Møllevinger, nedfaldende Bygningsdele, Maskiner, ved Spark af Heste o. s. v.

Blandt de 78 Børn, der faldt som Ofre for Forgiftnings-Tilfælde, havde 16 spist giftige Svampe og Bær.

44 Børn blev ihjelskudte, enten som Ofre for de Voxnes Vaadeskud, eller fordi de uforsigtigt havde leget med Faderens ladte Bøsse.

Nogle faa Børn døde som en Følge af Explosioner, andre som en Følge af Blodforgiftning, Forblødninger, Snitsaar. Insektstik forarsagede 16 Børns Død; et mindre Antal blev bidt dels af gale Hunde, dels af Slanger, og døde som en Følge deraf. 23 ihjelsloges af Lynet; 15 ramtes af Solstik; 2 frøs ihjel, og 1 — en treaarig Dreng — for vild i Skoven og led Hungersdøden der.

(Efter »Statist. Korrespond.«)

Cykle-Skat i Frankrig.

Ved Lov af 23. April 1893 indførtes i Frankrig en Skat af 10 Fr. aarlig pr. Cykle. Fritagne for denne Skat ere Militæretatens og den offentlige Administrations Cykler samt de Cykler, Cyklehandlerne have paa Lager. I 1897 indbragte denne Skat lidt over 4 Millioner Francs, svarende til lidt over 400,000 skattepligtige Cykler. Pr. 100 Indbyggere i Frankrig kommer der gennemsnitligt 1,06 skattepligtig Cykle. I nogle Departementer — dels bjergrige, dels Departementer uden store Byer — synker Tallet af Cykler langt under det gennemsnitlige; størst er det i følgende Departementer:

	pr. 100 Indb. beskattede Cykler
Seine-et-Marne	3,11
Seine-et-Oise	2,70
Seine	2,38
Oise	2,20
Marne	2,02
Seine-Inférieure	1,22

Tallet af beskattede Cykler steg fra 1894—95, 1895—96, 1896—97 med henholdsvis 26,13, 28,79, 23,97 pCt.

(Efter »Statist. Korrespond.«)

Andels-Systemet i det britiske Rige.

I England bragte i Aaret 1829 et Firma Systemet med at give Arbejderne Andel i Forretningens Overskud til Anvendelse. Næste Gang gjordes Forsøget i 1865, — af fem Firmaer. Næsten i ethvert af de følgende Aar har en eller anden Forretning prøvet Forsøget. Navnlig udmærkede Aarene 1889 —1892 sig i denne Henseende; senere er der indtraadt en Slappelse. Ialt bragte fra 1829 til 1897 178 Firmaer Forsøget under den ene eller anden Form til Anvendelse; men af disse Forsøg opgaves i Tidernes Løb efterhaanden 78, og om 7 vides det ikke, om de endnu bestaa; tilbage bliver altsaa 93 Forretninger, om hvilke det vides, at de praktisere Andels-Systemet (eller nøjagtigere: at de anvendte det d. 30. Juni 1898). Blandt disse 93 Forretninger med Andels-System er den ældste fra 1865, den næstældste og den tredjeældste fra 1866 og 1867; fra Treserne altsaa i alt 3: fra Halvfjerdsene 4, fra Firserne 37 og fra Halvfemserne 49. Blandt Forsøgene kunne saaledes ikke mange siges at have bestaaet i lang Tid.

De 93 Forretninger, der i 1898 anvendte Andels-Systemet, beskæftigede henved 50,000 Arbejdere. Deraf tog Metal-Industrien og Skibsbyggerierne de fleste; paa Textil-Industrien, Tobaks-Industrien, Bogtrykkerier, Gasværker faldt ogsaa endel Arbejdere, hvorimod vigtige Fag, som Bygningsfagene og Transport-Industrien saa at sige slet ikke benytter denne Lønningsmethode. I den store Mine-Industri og i Agerbruget nød kun henholdsvis 300 og 315 Arbejdere godt af dette System.

Om Grundene til at Forsøget atter opgaves i 78 Tilfælde, foreligger der ogsaa tildels Oplysninger. I

en Snes Tilfælde var Grunden slet og ret den, at Forretningen ophørte eller omdannedes. I 19 Tilfælde var Aarsagen den, at Arbejdsgiverne var utilfredse med Resultaterne. I 13 Tilfælde angives Forretningstab som Aarsagen. I enkelte Tilfælde klagedes der over Arbejdernes »apathy«.

Oplysningerne om det Forhold, hvori den udbetalte Bonus stod til de udbetalte Lønninger, omfatte kun 72 Tilfælde i 1896 og ligesaa mange i 1897. Der beskæftigedes her 20 à 22,000 Arbejdere i alt, og Participanternes Antal var kun resp. 12,000 og 14,700. I 23 og 12 Forretninger med 3700 og 1200 Arbejdere — henholdsvis for 1896 og 1897 — blev der overhovedet ikke udbetalt nogensomhelst Bonus. I de Forretninger, der naaede at fordele Bonus, var dennes procentuale Højde meget forskellig, varierende mellem 1 og 44 pCt. af den udbetalte Arbejdsløn. Gennemsnitlig var den 10 à 11 pCt. af Arbejdslønnen, naar man kun regner med de Forretninger, der udbetalte Bonus, og med Participanternes Antal. Tager man derimod alle de 72 Forretninger, kommer Bonus kun til at udgøre henholdsvis 4,9 og 7,2 pCt. af Arbejdslønnen. I henholdsvis 7 og 14 Tilfælde udgjorde Bonus 11 eller endnu flere Procent af Arbejdslønnen.

(Efter: Fifth Annual Abstract of Labour Statistics of the United Kingdom. 1897—98).

Arbejder-Konflikter i Storbritannien.

I de sex Aar 1893—98 fandt der ialt omtrent 5300 Arbejds-Standsninger Sted i Storbritannien, flest i 1894 og i 1896 — henholdsvis 1061 og 1021 —, i hvert af de øvrige fire Aar circa 800. I 1893, da Arbejds-Standsningernes Tal var 783, altsaa noget

under det sædvanlige, berørte de det største Tal af Personer, nemlig over 636,000; ellers berørtes i hvert af Aarene mellem 200,000 og 324,000 Personer af dem. Det Antal Arbejdsdage, der gik tabt ved Arbejds-Standsningerne, løb i 1893 op til over 31 Millioner; men i 1896, da Tallet af Arbejdsstandsninger var saa stort (1021), var deres Betydning, maalt i tabte Arbejdsdage, mindst, idet kun $3\frac{3}{4}$ Millioner Arbejdsdage tabtes. I 1897 og 1898 var Tallet af Standsninger ikke særligt stort; men de var langvarige, thi der tabtes henholdsvis 10 og henimod 15 Millioner Arbejdsdage.

Ser man hen til Standsningernes Aarsager, overraskes man ved den forholdsvis ringe Rolle, Spørgsmaalet om Arbejdsdagens Længde har spillet. Over 636,000 Personer berørtes, som ovenfor nævnt, af de Standsninger, der fandt Sted i 1893; deraf kæmpede 567,000 i Anledning af Lønnings-Spørgsmaal (— nemlig 190,000 for en Forhøjelse af Lønnen, og omtrent 370,000 imod en Nedsættelse af Lønnen); knap 1200 kæmpede om Arbejdstiden (370 for en Forkortelse af Arbejdsdagen, 821 om andre Spørgsmaal vedrørende Arbejdstiden); Resten, c. 70,000, kæmpede om Spørgsmaal vedrørende Fagforeningerne, Arbejdsordningen, Benyttelsen af særlige Klasser af Personer etc. — I de andre Aar fordelte vel Aarsagerne sig noget anderledes; men gennemgaaende var Spørgsmaalet om Arbejdslønnen den sædvanligste Aarsag: i 1893 gjaldt det især at forhindre Arbejdsgiveren i at nedsætte den; i de følgende Aar kæmpede Arbejderne overvejende for dens Forhøjelse; i de sidste to Aar var der overhovedet næsten slet ikke Tale om nogen Nedsættelse af Lønnen, men (— især i 1898 —) kun om en Forhøjelse af den. — I 1897 kæmpede omtrent en Femtedel af de strejk-

ende Arbejdere for en Nedsættelse af Arbejdstiden. I de øvrige Aar spillede Spørgsmaalet om Arbejdstiden kun en forsvindende lille Rolle.

Spørger man om, hvorledes Stridighederne endte, om deres Resultater, saa lyder Svaret saaledes: I 1898 endte af Arbejdsstandsningerne

31 pCt. med Sejr for Arbejderne
31 — — — — Arbejdsgiverne
31 — — Kompromis
7 — forblev uafgjorte.

Forholdstallene ere naturligvis ikke ens i de forskellige Aar, men meget store ere Afgivelserne dog ikke, naar der ses hen til Tallet af Arbejdsstandsninger. Anderledes, naar Antallet af Personer, som berørtes af Arbejdsstandsningerne, tages i Betragtning. Af Arbejdsstandsningerne endte saaledes:

	i 1893	1894	1895	1896	1897	1898
	Procent af Arbejdere, der berørtes af Standsningen					
Sejr for Arbejderne	62,9	22,1	24,1	39,5	21,6	24,4
— — Arbejdsgiverne	12,1	42,1	27,9	33,4	44,5	56,5
Kompromis	24,7	34,2	47,1	26,9	32,7	15,8
Uvist eller uafgjort	0,3	1,6	0,9	0,2	1,2	3,3
	tils. 100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Arbejderne synes derefter ikke i de senere Aar at have haft særligt Held med deres Striker.

Med Hensyn til de Arbejdsstandsninger, der begyndte i 1897, sluttedes Freden oftest efter direkte Forhandlinger mellem de stridende Parter eller disses Repræsentanter: 81,2 pCt. af de Arbejdere, der berørtes af Standsningen, kom atter i Arbejde efter saadanne Forhandlinger. Voldgift afgjorde kun Striden for 4,2 pCt. af Arbejderne, Mægling ligeledes kun for 4,2 pCt. 6,6 pCt. af Arbejderne vendte tilbage til Arbejdet paa Arbejdsgivernes Betingelser uden Forhandling.

(Efter »Abstract of Labour Statistics« 1897—98).

Tysklands sidste Koloni-Erhvervelse.

Ved Erhvervelsen af Karoline-, Palau- og Mariane-Øerne — disse Ø-Grupper i det Store Ocean, øst for Philippinerne —, som Spanien mod en Penge-godtgørelse har afstaaet til Tyskland, har dette Rige forøget sine Koloni-Besiddelser med circa 2000 Kvadratkilometer og 37600 Indbyggere. Deraf falder paa Karolinerne 1000 Kvadratkilometer og 26,000 Indbyggere, paa Palau-Øerne 443 Kv. Kilom. og 10,000 Indb., og paa Marianerne 626 Kv. Kilom. og 1629 Indb.

Mariane-Øerne (tidligere ogsaa kaldet Ladroneerne), den nordligste af de tre Ø-Grupper, toges i 1668 i Besiddelse af Spanierne og opkaldtes efter Dronning Maria-Anna af Østrig. Den største og vigtigste af disse Øer, tillige den sydligste, hedder Guam; men denne Ø har Tyskland ikke faaet: den havde Amerikanerne alt sikret sig. Forøvrigt bestaar Ø-Grupperne af 14 Øer, hvoraf de 10 nordligste ere vulkanske og vanskeligt tilgængelige; de ere ubeboede; — de fire sydligere Øer (Saipan, Rota, Tinian og Agrigan) ere beboede og ikke saa høje; de højeste Bjerge naa her 800 Meter. En enkelt brugbar Havn findes her. Sundt Klima, gennemsnitligt 27° Varme, tilstrækkelig Fugtighed, yppig Plantevæxt, Kokospalmer, Ris, Sukkerrør, tætte Skove og udstrakte Græsmarker. Da Spanierne erhvervede sig Øerne vare de tæt befolkede, — nu meget svagt.

Karolinerne erhvervedes af Spanierne i 1686 og opkaldtes efter deres Konge. Ø-Gruppen tæller ikke færre end 500 Smaa-Øer, for Størstedelen flade og omgivne af Koralrev. Fire af Øerne ere noget større og højere. Overalt yppig Vegetation. Selv paa de høje Øer ere de højeste Bjergtoppe (900 Meter) skov-

bevoxede. Tropisk Klima; Temperaturen svinger i Almindelighed kun mellem 25° og 31° . Ved Jævn-
døgntid hemsøges Øerne af og til af heftige Storme.
Flere gode Havne. De fire største Øer ere Kusaie,
Ponape, Ruk og Yap, henholdsvis 112, 347, 132 og
207 Kvadratkilometer, og ligeledes henholdsvis 400,
2000, 5000 og 2750 Indbyggere.

Palau-Øerne opdagedes 1543. De bestaar af 6
Øer, af hvilke den nordligste Baobeltaob, 300 Kva-
dratkilometer med 8000 Indbyggere, er den vigtigste.
Hele Gruppen er omsluttet af et bredt Korallrev.
Øerne ere af vulkansk Oprindelse. God, frugtbar
Agerjord; gode Havne.

(Efter »Statist. Korresp.«)

Tyske Bøger.

- Abhandlungen**, volkswirtschaftliche, der badischen Hochschulen, hrsg. v. Carl Johs. Fuchs, Gerh. v. Schulze-Gävernitz, Max Weber. 2. Bd. 1. u. 2. Hft. Freiburg i. B., J. C. B. Mohr. — 1. Borgius, Dr. Walt.: Mannheim u. die Entwicklung des südwestdeutschen Getreidehandels. Geschichte des Mannheimer Getreidehandels. (236 S.) Subskr.-Pr. 5 —; Einzelpr. 6 —.
- Arendt**, Abg. Dr. Otto: Die Ursache der Silberentwerthung. An die rechtlich Denkenden aller Parteien. Eine Antwort f. Hr'n. Dr. Helfferich. (215 S.) Berlin, H. Walther. 2 —
- Bericht** üb. die Verhandlungen der Arbeitsnachweis-Konferenz zu Leipzig am 5. IX. 1898. Hrsg. vom Arbeitsgeber-Verband Hamburg-Altona. (107 S.) Hamburg, Verlagsanstalt u. Druckerei. 1.50.
- Bernstein**, Ed.: Die Voraussetzungen des Sozialismus u. die Aufgaben der Sozialdemokratie. (188 S.) Stuttgart, J. H. W. Dietz Nachf.
- Cohn**, Dr. Heinr.: Die subjektive Natur des Werthes. (38 S.) Berlin, J. Guttentag. 1 —
- Conrad**, Prof. Dr. J.: Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie. 3. Tl.: Finanzwissenschaft. (176 S.) Jena, G. Fischer. 3.50.
- Goldstein**, Dr. Ferd.: Urchristentum u. Sozialdemokratie. (191 S.) Zürich, C. Schmidt. 3 —
- Gumplowicz**, Ludw.: Soziologische Essays. (174 S.) Innsbruck Wagner. 2 —
- Herkner**, Prof. Dr. H.: Das Frauenstudium der Nationalökonomie. (55 S.) Berlin, C. Heymann's Verl. 1 —
- Hitze**, Dr. F.: Die Arbeiterfrage u. die Bestrebungen zu ihrer Lösung. Nebst Anlage: Die Arbeiterfrage im Lichte der Statistik. (145 u. 46 S.) Berlin, Germania in Komm. 2 —

- Inama-Sternegg**, Deutsche Wirtschaftsgeschichte. 3. Bd. Deutsche Wirtschaftsgeschichte in den letzten Jahrhunderten des Mittelalters. 1. Tl. (455 S.) Leipzig, Duncker & Humblot. 12 —
- Jentsch**, Karl: Rodbertus. (259 S.) Stuttgart, F. Frommann. geb. 3.80.
- Kautsky**, Karl: Die Agrarfrage. Eine Uebersicht üb. die Tendenzen der modernen Landwirtschaft u. die Agrarpolitik der Sozialdemokratie. (451 S.) Stuttgart, J. H. W. Dietz Nachf. geb. in Leinw. 6.50.
- Reichsberg**, Prof. Dr. N.: Der Kampf gegen die Arbeitslosigkeit in der Schweiz. (80 S.) Bern, Steiger & Co. 1.50.
- Schriften des Vereins f. Sozialpolitik.** 80. u. 82. Bd. Leipzig, Duncker & Humblot. 80. Untersuchungen üb. die Lage des Hausiergewerbes in Deutschland. 4. Bd. (XIII, 461 S.) 10.20.
— 82. Untersuchungen üb. die Lage des Hausiergewerbes in Österreich. (LXXI, 339 S.) 9.60.
- Simkhowitsch**, Wladimir Gr.: Die Feldgemeinschaft in Russland. Ein Beitrag zur Socialgeschichte u. zur Kenntniss der gegenwärt. wirtschaftl. Lage des russ. Bauernstandes. (399 S.) Jena, G. Fischer. 10 —
- Stegemann**, Reg.-R. Dr.: Tanne u. Wieda. Geschichte zweier Harzer Arbeiter-Genossenschaften. (158 S.) Braunschweig. 3.60.
- Stengel**, Prof. Karl Frhr. v.: Der ewige Friede. (26 S.) München, C. Haushalter. — 50.
- Stieda**, Prof. Dr. Wilh.: Das Hausiergewerbe in Deutschland. Vortrag. (53 S.) Dresden, v. Zahn & Jaensch. 1 —
- Stillich**, Doz. Dr. Osk.: Die englische Agrarkrise, ihre Ausdehnung Ursachen u. Heilmittel. Nach der Enquête der »Royal Commission on Agriculture« bearb. (149 S.) Jena, G. Fischer. 3.60.
- Studien**, Münchener volkswirtschaftliche. Hrsg. v. Lujo Brentano u. Walth. Lotz. 30. Stück. Stuttgart, J. G. Cotta Nachf. — 30.
- Kustermann**, Dr. Rob.: Das Mühlen Gewerbe im rechtsrheinischen Bayern. (74 S.) 2 —
- Walter**, Dr. Frz.: Socialpolitik u. Moral. Eine Darstellg. ihres Verhältnisses m. besond. Bezugnahme auf die v. Prof. Werner Sombart neuestens geforderte Unabhängigkeit der Socialpolitik v. der Moral. (346 S.) Freiburg i. B., Herder. 3.60.
- Webersik**, Postbeamte, Glied.: Weltpost-Statistik. Telegraphen- u. Telephonverkehr, Postsparkassenwesen. 4°. (24 farb. Karten.) Mit Text. 12°. (27 S. m. 1 farb. Karte in qu. gr. 8°.) Wien, G. Freytag & Berndt. Geb. in Leinw. in 12° n 2 —
- Wehberg**, Dr. Heinr.: Beiträge zur Entwicklung u. Begründung des Sozialismus. I. (64 S.) Hagen, H. Risel & Co. 1.50.

Weisengrün, Dr. Paul: Das Ende des Marxismus. (80 S.) Leipzig. O. Wigand.

Wolff, Gymn.-Dir. Prof. Emil: Grundriss der preussisch-deutschen socialpolitischen u. Volkswirtschafts-Geschichte vom Ende des 30jährigen Krieges bis zur Gegenwart (1640—1898). (232 S.) Berlin, Weidmann. Geb. in Leinw. 3.60.

Zeitfragen, volkswirtschaftliche. Vorträge u. Abhandlgn., hrsg. v. der volkswirtschaftl. Gesellschaft in Berlin, Berlin, L. Simion.
— **Brentano, Lujo:** Der Schutz der Arbeitswilligen. Vortrag. (35 S.) 1 —. Der Hypothekenbank-Gesetzentwurf. Vortrag. (32 S.) 1 —. **Wittenberg, Doz. Dr. Max:** Praktische Beiträge zu e. Reichs-Hypothekenbank-Gesetz. (59 S.) 2 —

Engelske Bøger.

- Clarke** (Allen). *The Effects of the Factory System*. Written 1895—96. Revised 1897—98. 12mo, p. 186. G. Richards. 2.6.
- Davies** (D. H.). *The Cost of Municipal Trading: A Paper Read before the Society of Arts with Discussion thereon, and Diagrams*, p. 71. P. S. King. 2.
- Hall** (F. S.). *Sympathetic Strikes and Sympathetic Lock-outs*. (Columbia University Studies in History, Economics and Public Law.) pp. 118. P. S. King and Son. 4.
- Marriott** (E. F.). *The Indian Currency Question a Simple Problem*. Paul, Trübner and Co. 6d.
- Miller** (H. A.). *Money and Bimetallism: A Study of the Uses and Operations of Money and Credit*. Putnam's Sons. 5.
- Payson** (Edward Payson). *Suggestions toward an Applied Science of Sociology*. Putnam's Sons. 5.
- Questions** on Banking Practice, from Vols. 1—18 (inclusive). (The Institute of Bankers). Revised and Issued under the Sanction of the Council of the Institution. 5th ed. Enlarged and Revised. p. 388. Blades, East and Blades. 6.
- Rae** (George). *The Country Banker: His Clients, Cares, and Work. From an Experience of 40 years*. 11th ed. pp. 336. J. Murray. 7.6.
- Sargent** (A. J.). *The Economic Policy of Colbert*. (Studies in Economics and Political Science). Longmans. 2.6.
- Seligman** (E. R. A.). *The Shifting and Incidence of Taxation*. 2nd ed. (Columbia University Series). Macmillan. 12.6.
- Stead** (W. T.). *The United States of Europe on the Eve of the Parliament of Peace*. With numerous Maps and Illustrations. Review of Reviews Annual. 4to, pp. 216. Office. 1.
- Wyckoff** (Walter A.). *The Workers: An Experiment in Reality. The West*. With 12 Illusts., pp. vi—347. Heinemann. 3. — *The East*. Heinemann. 3.
-

Portrait af Adam Smith.

Nationaløkonomisk Forenings Sekretær har modtaget Følgende, der herved bringes til Medlemmernes Kundskab:

A medallion portrait of Adam Smith was made in his lifetime by James Tassie which is the best known as well as probably the best portrait of him, (John Rae, Life of A. Smith). A reference to this medaillon in Dr. Bonars Catalogue of A. Smith's library led Mr. Inglis Palgrave to enquire of Messrs. Josiah Wedgwood & Sons of Etruria, whether they had the original mould in their possession. They answered him that they still possessed it and that they were willing to execute from it copies in Wedgwood ware. These can be supplied, post free, for 10.6 a copy. Or should a silver clasp to hang it up by be desired, this could be added for 5.- extra.

The medallion would be $4\frac{1}{2}$ inches by $3\frac{1}{2}$ inches. The ground would be either the light blue or sage green of Wedgwood ware, as desired, the medallion itself in white Wedgwood ware. It is a very good example of Josiah Wedgwood's well-known and excellent work.

Members of your Association who wish to have copies of the medallion are requested to send their names to Mr. R. H. Inglis Palgrave, Belton, Great Yarmouth.

Et Par Principspørgsmaal i svensk Bankpolitik.

Af

I. Heckscher.

Man kunde have ventet, at Reformbestræbelserne indenfor den svenske Banklovgivning for en længere Tid vare komne til Ro, efterat det ved Lovene af 12. Maj 1897 omsider var lykkedes at fastslaa den saa længe forberedte Opgivelse af Flerbanksystemet og at stille Rigsbanken i et naturligere Forhold til den samlede Statsmagt. Efterhaanden som Tidspunktet for denne Reforms faktiske Iværksættelse nærmede sig, var der imidlertid fremkommet flere og flere Udtalelser, der røbede stor Uro for dens Følger. Ikke blot næredes der i adskillige Bankkredse Bekymring for, at Grænserne for Rigsbankens Seddeludstedelsesret vare trukne for snævert; men selve det System, som siden gammel Tid har været adopteret som Basis for Statsbankernes Seddel-emission saavel i Sverig som i Nabolandene, Kontingentsystemet, blev paany optaget til Diskussion og fik ved denne Lejlighed samme ublide Medfart som det i en Aarrække har faaet andetsteds, i det mindste i den theoretiske Behandling af Bankpolitiken.

Om selve denne Diskussion maa der henvises til den svenske Dagspresse og Tidsskriftsliteratur*) fra det sidste Halvaar. Den vil frembyde en vis Interesse for danske Læsere, maaske ikke mindst ved den Omstændighed, at den paa adskillige Punkter hentede Argumenter og Paralleler fra danske Bankforhold og danske Theoretikers Udtalelser. For Udfaldet af de legislative Skridt, hvortil den gav Stødet, skal der derimod her i Korthed gøres Rede. Vel var deres Resultat indtil videre væsentligt negativt; men i sin Frugtesløshed er det ikke desto mindre ret oplysende baade for Landets Bankpolitik og for dets finansielle Tilstand.

I sidstnævnte Henseende befandt det svenske Pengemarked sig nemlig ved Aarsskiftet 1898—99 og i de første Maaneder af indeværende Aar øjensynligt i en Situation, der vel ikke tør kaldes kritisk, men som i al Fald var temmelig abnorm. Den stigende Rentefod — laveste Diskonto var i de seneste Maaneder af 1898 i Sverig $5\frac{1}{2}$ og steg d. 23. Marts 1899 til 6 pCt. — havde Sverig tilfælles med Nabolandene; men karakteristisk var navnlig dets yderst svage udenlandske Beholdninger. Summen af Bankernes udenlandske Vexelportefeuller og deres Netto-Tilgodehavende hos udenlandske Banker og Bankiers udviste nemlig følgende ejendommelige Billede: (Se omstaaende Tabel).

Det samlede udenlandske Tilgodehavende var altsaa i Løbet af to Aar — fra Slutningen af 1896

*) Se navnlig Ekonomisk Tidskrift (Upsala 1899) S. 29, 127, 140 og 191 ff. samt Nationalekon. Föreningens Förhandl. f. 1898 S. 24—46.

	31/12 1896	31/12 1897	31/12 1898	31/1 1899	28/2 1899	31/3 1899	30/4 1899
hos Rigsbanken Mill. Kr.	26,87	24,73	24,15	17,13	15,41	22,95	31,98
— Ensk. Banker —	22,07	22,27	7,53	2,87	÷ 2,48	÷ 12,99	÷ 15,39
— Aktiebanker —	17,57	11,48	2,61	2,58	÷ 1,09	÷ 6,38	÷ 9,45
— samtl. Banker —	66,51	58,48	34,29	22,58	11,84	3,58	7,14

til Slutningen af 1898 — svundet ind til Halvdelen og gik derpaa med rivende Fart nedad, indtil det ved Udgangen af 1. Kvartal 1899 var reduceret til $3\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Og dette Tilgodehavende var derhos efterhaanden blevet udelukkende Rigsbankens; de to private Bankklasser havde — meget i Strid med deres tidligere priselige Bestræbelser for at gøre sig uafhængige af udenlandsk Kredit — som Helhed lidt efter lidt set sig nødsagede til at overtrassere deres udenlandske Konti samtidigt med, at Tilbudet af fremmed Valuta som Udbytte af Exporten blev knappere, indtil der for deres Vedkommende ved Slutningen af Marts og April blev en Underbalance af henholdsvis c. 19 og c. 25 Mill. Kr. Denne Tilstand, der til enhver Tid vilde vække Betænkeligheder, maatte saa meget mere gøre det nu, da Rigsbankens Bestræbelser nødvendigvis bør rettes paa at forøge sin Seddeldækning af Hensyn til Bankens forestaaende Opgave som Landets eneste Seddelbank. Thi vel var Landets Guldbeholdning ikke formindsket; den holdt sig i de senere Aar nogenlunde stabil, henved de 40 Mill. Kr., hvoraf c. 30 Mill. hos Rigsbanken. Men det er som bekendt

en af det svenske Dækningssystems Ejendommeligheder, at det med Guldbeholdningen ligestiller Tilgodehavendet i Udlandet i løbende Regning. Selv om man altsaa ikke netop behøvede at befrygte nogen Guldexport til Betaling for Landets store, stadigt voxende Vareindførsel, kunde det lige fuldt medføre de største Ulemper, at Guldbeholdningen blev saa at sige Landets eneste Seddeldækning. Der vilde da, efterhaanden som den nu til c. 150 Mill. Kr. anslaaede samlede Seddelmasse faldt alene paa Rigsbankens Part, udfordres en langt større Forstærkning af Guldsmængden, end man hidtil havde forestillet sig som nødvendig. Med en saadan Seddelmasse fordres nemlig — da det saakaldte udækkede Seddelbeløb efter Loven aldrig tør overstige 100 Mill. Kr. — mindst 50 Mill. Kr. i Guld, naar det udenlandske Tilgodehavende forsvinder*), altsaa c. 10 Mill. Kr. mere end Landets nuværende Guldsmængde, og det er en Selvfølge, at der maatte anskaffes endnu en stor Del mere, saafremt man skulde tænke paa at sikre Rigsbanken den fornødne Elasticitet overfor nye Krav til dens Seddelbeholdning.

Det var ikke underligt, at slige Betragtninger, der bidrog til at forstærke de fra alle Sider rejste Indsigelser mod Lovens Brugbarhed, virkede foruroligende, saa at selv besindige Finansmænd, der uden Betænkeligheder havde støttet Bankreformen i dens omsider fæstnede Form, begyndte at faa Skrup-

---

*) Dette til berigtigende Belysning af en Bemærkning i den her i Tidsskriftet 1898 aftrykte Indberetning S. 706 øv. Paa det nævnte Sted tænkes der kun paa Minimalbestemmelserne efter Rigsbanklovens § 8, isoleret betragtede.

ler og fandt det nødvendigt at tænke paa nye Udveje. Tre Forslag til Forandring i de nye Seddel-dækningsregler fandt Vej til Rigsdagen i 1899. Det ene gik ud paa at supplere Rigsbankens Seddel-emissionsret, hver Gang en privat Seddelbank ophørte at udgive Sedler, med et til vedkommende private Banks Seddelomløb svarende Beløb, uagtet der selvfølgelig allerede fra Begyndelsen af var taget fornødent Hensyn til den private Seddelemissions Ophør, den Gang Grænserne for Rigsbankens Seddelemission fastsattes. De to andre Forslag vare noget mere beskedne, men tilsigtede dog ligeledes en rent mekanisk Forøgelse af det »udækkede« Seddelbeløb fra 100 Mill. Kr. til henholdsvis 150 og 161 Mill. Kr.

Alle tre Forslag forkastedes af Rigsdagen i Henhold til vedkommende Udvalgs Indstilling og saa godt som uden Diskussion. Der fremkom i Rigsdagen ikke heller nogen Antydning af, at man burde forlade det rene Kontingentsystem, saaledes som det nu i lange Tider har været gældende i Sverige, for at adoptere det saakaldte indirekte Kontingentsystem, efter tysk Mønster, altsaa et System, der bemyndiger Banken til i fornødent Fald at overskride den fastsatte Grænse mod at give Statskassen en vis Godtgørelse for det udover Grænsen optagne Beløb og mod at holde Diskonto paa en vis, større Højde under Overskridelsestiden. I den literære Diskussion var et nogenlunde tilsvarende System for Sverige bragt i Forslag, dog saaledes, at en særlig Godtgørelse for Overskridelsen, som naturligt var, ikke lod sig stipulere, hvor Talen var om en Statsbank*);

*) Jfr. nærmere *Økonomisk Tidsskrift* 1899 S. 45.

Garantien var følgelig efter dette Forslag væsentlig mindre end efter den tyske Regel og maatte saa godt som alene søges i Bankbestyrelsens Omsigt og Forsigtighed. Mod at lægge en saa stor Magt over Landets Pengeforsyning i Hænderne paa nogle faa, af Rigsdagen valgte Tillidsmænd vil der sikkert være store Betænkeligheder.

Hvad der imidlertid i Rigsdagen uden al Tvivl gjorde Udslaget, var en af Bankens »Fuldmægtige« til Udvalget afgiven Erklæring, dateret d. 23. Febr. d. A., i hvilken Vægten med usædvanligt stærkt Eftertryk blev lagt paa det udenlandske Tilgodehavende som Seddeldækningens virkelige Kærne, og hvorved der rejstes Forlangende om, at Rigsdagen vilde bevilge et Statslaan paa 25 Mill. Kr., der skulde stilles til Rigsbankens Disposition som Forstærkning af dens udenlandske Beholdninger. Dette Laan bevilgedes ogsaa uden videre Vanskeligheder af Rigsdagen d. 22. Marts. Bankbestyrelsens Udtalelse om det nævnte væsentlige Punkt er saa betegnende, at den her skal gengives i Udtog.

Rigsbankens Evne til at sætte sine Sedler i Omløb afhænger ifølge denne Udtalelse »kun i ringe Grad« af de videre eller snævrere Grænser, som Loven fastsætter for den ikke af Guld dækkede Seddelmængde. Heller ikke Sedlernes uafbrudte Indvexling kan betrygges ved et lovbestemt Guld-kontingent, beregnet til en vis Procent af Seddelmassen, eftersom Guldfondens Minimum altid maa ligge urørt i Banken og det udover Minimum opbevarede Kvantum Guld ikke kan udgives uden at nødvendiggøre Inddragelsen af en betydeligt større

Mængde Sedler, end Værdien af Guldets udgør. »Alt-saa« beroer Evnen til at forskaffe Omsætningen Sedler — som Byttmiddel mod denne Omsætnings forskellige Gældsfor skrivinger — paa »Tilbudet af saadanne Valuter, som sædvanligt forlanges ved Sedlernes Præsentation og Indløsning, og det er: a-vista Anvisninger paa Udlandet til Dækning af Import-handelens Gældsposter. Saa længe saadanne Anvisninger kunne erholdes til rimelig Pris og saalænge Rigsbankens Sedler nyde fuld Kredit, lægges der ikke Beslag paa Guld-kassen, og vil man have et Bevis paa denne i og for sig indlysende Sætning, saa finder man det deri, at Guld-kassen under sædvanlige Forhold forbliver i alt Fald væsentligt uforandret, medens Betalingerne ved Hjælp af Anvisninger paa Beholdninger i udenlandsk Regning ere saa betydelige, at Omsætningen paa disse Regninger i Løbet af forrige Aar beløb sig til over 350 Mill.«.

Der kunde vel gøres berettigede Indvendinger mod denne Slutningsrække, der trænger Metaldækningens Betydning for den indenlandske Omsætning ganske tilbage, forkaster Forholdsdækningen som ikke betryggende for Sedlernes Indløselighed og af disse Præmisser drager Konklusionen om Guldbeholdningens saa at sige udelukkende Opgave at tjene som Reserve ved Opgørelse af Landets Betalingsbalance. Men som Erfaringssætning er denne Konklusion »under sædvanlige Forhold« uden Tvivl rigtig. Der fortsættes imidlertid nu saaledes: »Bankloven har ogsaa anvist det eneste rationelle og under alle Forhold paalidelige Middel til at forøge Rigsbankens Seddeludstedelsesret, idet den bestemmer, at uaf-

hængigt af og udover det paa Grund af Valuta-beholdningen i Metal tilladte maa der udgives Sedler til ubegrænset Beløb, men kun saaledes, at til enhver Seddel fuldt svarer a-vista Guldforbring i udenlandsk Regning.« Herefter udvikles nærmere, at Betalingsbalancens ugunstige Stilling volder Bankens Bestyrelse store Vanskeligheder, da Banksedlerne vise Tendens til strax at vende tilbage med Krav paa Dækning af udenlandsk Valuta. Da Diskontoforhøjelserne ikke have vist sig virksomme nok til at forhindre dette, da Benyttelsen af Bankens almindelige løbende Kredit i Udlandet vil vise sig ufyldestgørende overfor den forhaandenværende Situation, og da heller ikke Salget af Bankens Obligationsbeholdning vilde kunne afhjælpe Vanskelighederne, foreslaar Bankbestyrelsen Optagelsen af et udenlandsk Statslaan; ellers vil den se sig nødsaget til at indskrænke sin Udlaansvirksomhed til følelig Skade for Næringslivet.

Hvis man tør antage, at Lovgivningsmagten ved at tage Bankbestyrelsens Forslag til Følge ogsaa har godkendt dets Motivering, foreligger der her en ret mærkelig bankpolitisk Bekendelse. Thi det siges udtrykkeligt, at Ligestillingen af det udenlandske Tilgodehavende med Guld som Seddelfundering er »det eneste rationelle og under alle Forhold paalidelige Middel« og at saadant ogsaa er Banklovens Standpunkt. Ligestillingen fremtræder herefter ikke som en Indrømmelse fra den strænge Metaldæknings Standpunkt, motiveret ved Hensigtsmæssighedshensyn, men meget mere som Udtryk for det Princip, at det udenlandske Tilgodehavende i Virkeligheden er den afgørende Faktor ved Seddel-

dækningens Fastsættelse. I saa Fald staar den svenske Banklovgivning paa et langt mere avanceret Standpunkt end de allerfleste andre Landes tilsvarende Bestemmelser, navnlig ogsaa sammenlignet med de i Danmark gældende.

Det har ikke været Opgaven her at kritisere dette Standpunkt, men kun at udhæve det til sagkyndig Prøvelse. En slig Prøvelse vil ikke undlade at gaa ind paa, om det nævnte Standpunkt virkeligt staar i Overensstemmelse med det oprindelige theoretiske Grundlag for Kontingentsystemet. Thi dette Systems Væsenmærke synes at være, at den metaliske Dækning krævedes af Hensyn til Indlandets Sikkerhed, saa snart Efterspørgslen efter indenlandske Betalingsmidler voxede over en vis, normal Grænse. Vigtigere end denne theoretiske Betænkelse er imidlertid den øjensynlige Kendsgerning, at Seddel-dækningen bringes i et stadigt Afhængighedsforhold til en af de mest fluktuerende af Bankens samtlige Aktivposter. Det enkelte Aars Produktionsresultat, Exportens større eller mindre Underskud paavirker derefter ikke blot — som uundgaaeligt — Betalingsbalancen til Udlandet, men ganske umiddelbart ogsaa Seddelmængden i Indlandet, langt hurtigere end sligt kan følge af eventuelle Krav til Landets Guldbeholdning. Endelig virker Tilbagekøb fra Udlandet af indenlandske Obligationer og Aktiver — noget der i usædvanligt høj Grad fandt Sted i Sverige i Løbet af de senere Aar — ikke blot som en Indskrænkning i Landets Driftskapital, men efter den her omhandlede Bankpolitik tillige som et Minus i Seddelfonden,

der nødvendiggør Optagelsen af Statslaan i Udlandet, altsaa erstatter Næringskredit med Statskredit.

Det er vistnok nu fra alle Sider indrømmet, at det svenske Dækningssystem i dets her omhandlede Ligestillen af udenlandsk Tilgodehavende med Metal indeholder en stor Lettelse for Seddelbanken, maaske endog en for stor Lettelse, saafremt Bankbestyrelsen ikke med stræng Kritik vælger sine udenlandske Forbindelser.*) Baade i denne Retning og i Henseende til Metaldækningens Højde stiller den svenske Lovgivning Rigsbanken langt friere end den danske Nationalbanks Normer stille denne.***) Men at Benyttelsen af det udenlandske Tilgodehavende som Seddeldækning paa den anden Side frembyder Farer for Seddelfondens Elasticitet nok saa meget som en ensidig Metaldækning, synes de seneste Erfaringer fra Sverig at have lært os.

I Bankernes Indlaansvirksomhed har den svenske Lovgivning hidtil ikke gjort noget Forsøg paa at gribe ind. Andetsteds har man derimod indset det Inkonsekvente i vel at give detaillerede Regler for

*) Jfr. D. Davidson i *Økonomisk Tidsskrift* 1899 S. 152—153.

**) Hvor stor Forskellen imellem de to Dækningsregler er, fremgaar bedst deraf, at der til et Seddelomløb af 100 Mill. Kr.

i Sverig fordres 29,5 Mill.

i Danmark — 67 — i Metal, til et Seddelomløb af 150 Mill. Kr. henholdsvis 50 og 117 Mill. i Metal o. s. v. Den for Nationalbanken gældende Regel om $\frac{3}{8}$ Metaldækning faar kun praktisk Betydning, naar Seddelomløbet — der nu er mellem 90 og 100 Mill. — gaar ned under 53 Mill. Dette til nærmere Forklaring af en Bemærkning i den ovennævnte Indberetning her i *Tidsskriftet* 1898 S. 708.

Dækning af Sedlerne, men ganske at overlade til Banken selv, hvorledes de ville placere de langt større Summer, der betros dem til Forrentning. Paa Rigsdagen 1899 forelagdes nu af Regeringen det første Forslag i denne Retning, nemlig sigtende til at regulere Bankernes Sparekasseregninger. Forslaget, der antoges af Rigsdagen og nu er promulgeret som gældende Lov for alle Privatbanker fra 1. Januar 1900, indeholder, at der paa en enkelt Indskyders Sparekasseregning ikke maa godtgøres Rente paa mere end 3,000 Kr., samt at Bankerne for slige Indlaan skulle forbeholde sig mindst en Uges Opsigelse, dog uden at det forbydes dem at iværksætte Udbetalingen tidligere.

Bestemmelsen er motiveret ved Sparekasseregningernes ganske abnorme Tilvæxt i de senere Aar som Følge af Bankernes Konkurrence indbyrdes. Medens denne Indlaansgren f. Ex. i 1880 kun dreves af 3 større Banker og da kun optog 2—3 Mill. Kr., havde ved Udgangen af April 1899 af de bestaaende 26 private Seddelbanker og 33 Aktiebanker henholdsvis 17 og 32 indført den, og hos disse 49 Banker indestod da ca. 82,6 Mill. Kr. paa Sparekassevilkaar. Saa vidt det kan ses, ere disse Midler for en Del unddragne Bankernes Folioeregninger, der udvise en vis Stilstand i de senere Tider; men de skyldes maaske ogsaa Beløb, som ere hævede i de egentlige Sparekasser, hvis Indlaansbetingelser ikke altid ere ligesaa liberale som Bankernes. I det mindste har for Postsparebankens Vedkommende Udbetalingen mod Sædvane oversteget Indskudet, endog med et

ret betydeligt Beløb (2,06 Mill. Kr. i de første 4 Maaneder af 1899).*)

Sikkert have mange Banker kun modstræbende ladet sig føre ind paa denne lidet heldige Indlaansgren, der ikke byder dem nogen Fordel, men frembyder store Farer under kritiske Tider. For slige Banker vil den nye Lovbestemmelse kunne blive en Støtte overfor Kundernes altfor overdrevne Fordringer. Meget mere tør man vel ikke vente af den; thi at den let kan eluderes, har man ikke været blind for. Men som Udtryk for et nyt Princip, Statens Regulering af Indlaansvirksomheden, har den sin store Betydning. I Danmark, hvor Grænserne mellem Bank og Sparekasse længe have været flydende, vil man sikkert forstaa at vurdere Principet og med Interesse følge dets videre Udvikling.

---

*) Jfr. iøvrigt Økonomisk Tidsskrift 1899, S. 55, 251 og 298.

Gøteborg i Juni 1899.

Det sociale Spørgsmaal.

Literatur-Anmeldelser.

II.

Professor Westergaard har i sine varmt følte Foredrag om »Socialismen og Samfundsudviklingen«^{*)} ofte ladet sig forlede til at bruge noget for stærke Udtryk; — men man skal ikke derfor overse de træffende Bemærkninger, der findes, især henimod Slutningen. Skønt Ven af Arbejdernes Fagforeninger er Prof. W. saaledes ingenlunde blind for Farerne ved dem, navnlig Faren for aandelig Tvang. »Det er«, siger han, »efter min Opfattelse den alvorligste Anklage, der kan rettes mod vore Dages Associationsvæsen, at det lægger et Kammeratskabets Aag paa Mennesker og kun altfor ofte tvinger dem ind i en aandelig Spændetrøje. Der er Mange, som tro, at de gavne den Sag, som de kæmpe for, ved en saadan Tvang. Og det kan maa-ske se saaledes ud en Tid lang. Men i Længden vil den virke som en Forbandelse. Skulle vi naa

---

^{*)} Sociale Smaaskrifter. Udgivne af Udvalget til social Oplysnings Fremme. I. Harald Westergaard: Socialismen og Samfundsudviklingen. København, Vilhelm Trydes Forlag, 1899.

frem til en lykkelig Samfundsudvikling i vort Land, skulle de dybe Kløfter mellem Samfundsklasserne fyldes, saa maa først og fremmest den Enkeltes aandelige Frihed respekteres som den største og vigtigste af alle Menneskerettigheder«. Med denne Professor Westergaards stærke Hævdelse af den aandelige Individualisme, som saa lidet harmonerer med de socialdemokratiske Bestræbelser, kan Anmelderen ganske sympathisere.

Og naar Prof. W. videre frem endog profeterer, at det endelige »lykkelige Resultat af Udviklingen« kan blive, »at Klasseadskillelsen forsvinder«, saa tror Anmelderen ganske vist, at denne Profeti ikke fuldt ud kan virkeliggøres, men han vil dog henlede Læsernes særlige Opmærksomhed paa disse Professor Westergaards Ord: »Det er dette [Klasseadskillelsens Forsvinden], der maa være det store Endemaal for alle sande Menneskevenner. Der er aabenbart rige Muligheder tilstede, for at Maalet kan naas.*) Naar Arbejdere og Arbejdsgivere naa hen til at betragte sig som indbyrdes solidariske, hver for sig samlede i faste, tæt byggede Organisationer, da vil Brodden paa mange Maader være taget af Klasseadskillelsen. Den værste Kilde til Utilfredshed turde være Følelsen af at blive overset. Og der kan gøres mere for at udtørre denne Kilde, saa at den menige Arbejder kan komme til at føle sig paa lige Trin med Embedsmanden og den store Fabrikant. Atter maa jeg have Lov til at pege paa de gamle Stier, og nævne de Reformkrav, som de liberale

---

*) Udhævelserne ovenfor ved A. P.-St.

Nationaløkonomer nærede. Man gør dem ofte Uret, naar man mener, at de slet Intet havde at foreslaa. Det var ikke Tilfældet. De vilde en stor Reform af Undervisningsvæsenet; de Penge, som kunde spares ved den af Malthus foreslaaede Ophævelse af Fattigvæsenet, vilde han f. Ex. have anvendt i Folkeoplysningens Tjeneste ...« Man vil i den her citerede Udtalelse bemærke: det lyse Blik paa den Fremtid, vi gaa i Møde, — Erkendelsen af at det sociale Spørgsmaal væsentligst ikke er noget materielt, men et aandeligt Spørgsmaal, — og den Anerkendelse, der ydes de ellers saa ringeagtete »liberale Nationaløkonomer«.

Prof. Westergaard holdt sine Foredrag i »Bethesda« som Dele af en Foredrags-Cyklus, der var bleven arrangeret af et kristeligt Foretagende, der hedder »Udvalget til social Oplysnings Fremme«. Om den Gerning, dette Udvalg har begyndt, udtalte Prof. W. det Ønske og det Haab, at den »maatte hjælpe med til, at man forstaar Udviklingen og ser paa den med Tro paa, at Samfundslegemet ikke behøver at være sygt, fordi det ser anderledes ud end for halvtredsindstyve eller hundrede Aar siden. Maatte den bidrage til, at Mennesker, der nu staa paa Post overfor hinanden, kunne række hinanden Broderhaand og enigt og samdrægtigt arbejde paa at bringe hele Udviklingen fremad i et sundt og naturligt Spor, saa at Digterens Ord kan blive Sandhed, omend i en anden Betydning end han drømte om: Atter det Skilte bøjer sig sammen, en Gang i Tiden vorder det Et«.

Denne Slutning tør vi ikke forstaa som en Pro-

feti om, at al Forskel en Dag vil være forsvunden fra Jorderiget. Meningen turde vel være denne: Den »bellum omnium contra omnes«, hvorom man i tidligere Tider — med betydelig Overdrivelse — talte, svinder Dag for Dag; — en fuldstændig og evig Fred er ganske vist uforenelig med den menneskelige Natur, ja med al jordisk Natur, men vi gaa dog sikkert frem ad den gode Vej, ad den Vej, der fører mod den sociale Enhed. — Dette er Professor Westergaards Konklusion, og den ville vi gerne acceptere. I sit Foredrags Begyndelse oprullede han et trist Vinterbillede for os; Slutningen, derimod, er fuld af Haab; her males med Foraarets lyse Farver, — og paa Konklusionen kommer det jo dog an.

I det Følgende skal der dvæles lidt ved en enkelt Sætning, som findes i det ovenfor citerede Stykke, nemlig denne Sætning: »Den værste Kilde til Utilfredshed turde være Følelsen af at blive overset«. Hermed har Prof. W. rigtigt, men kort antydnet Spørgsmaalets Kerne. »Kilden til Utilfredshed« er ikke fortrinsvis den materielle Nød og Elendighed, der findes i Nutiden, skønt i langt ringere Grad end

Fortiden; ejheller fortrinsvis den sociale Klasseadskillelse, der er aftagende; nej, »den værste Kilde« er en i de faktiske Forhold maaske begrundet, maaske ikke begrundet »Følelse«, nemlig den subjektive Følelse af at blive overset. Deraf følger, at naar vi staa for den store Opgave: at fjerne eller mildne Utilfredsheden, bør vi ikke fortrinsvis tænke paa materielle Forholdsregler, der muligvis slet ikke kunne udrette noget ligeoverfor en Følelsessag. Opgaven maa gribes an dybere nede. »Det sociale Oplysnings-Udvalg«

Mænd ville formentligt indrømme dette; men det maa dog tilføjes, at den Tale, som i alt Fald nogle af disse Mænd føre, meget ofte er saaledes, at den ikke vejleder, men tværtimod vildleder Tilhørerne med Hensyn til det, der er og maa være deres virkelige Mening.

Naar man nu skulde formulere, hvad det sociale Spørgsmaal er, — det vil sige: det store Spørgsmaal, i hvilket alle Enkelt-Spørgsmaal opgaa, — og naar man samtidigt vilde bestræbe sig for at holde sig saa meget som muligt op til, hvad der, som ovenfor antydet, er og maa være »det sociale Oplysnings Udvalgs« inderste Mening, saa turde man vel bruge disse Ord: det sociale Spørgsmaal er det store Lykke-Spørgsmaal, der ikke blot er afgørende for de enkelte Individier, men ogsaa er af social Art, — dette Spørgsmaal nemlig: hvorledes finde vi Hvile for vore Sjæle?

Hvorledes dette Spørgsmaal maa besvares af Kristne, behøver ikke at siges: Svaret for Kristne findes paa selve det Sted, hvor Spørgsmaalet først er formuleret. Her skal Spørgsmaalet ikke fremsættes »i kristelig Belysning«. En almenmenneskelig Betragtning skal her forsøges.

— Den store, afgørende Betingelse for social Lykkefølelse er: Tillid til og Agtelse for den sociale Orden. Uden Agtelse for det Samfund, vi leve i, finde vi ingen Hvile for vore Sjæle. Hvis vi, der arbejde og ere besværede, ikke med Tillid tør henvende os til det Samfund, der dog opretholder os Alle, vil der ikke blive givet os Hvile. Hvo der

nedbryder vor Agtelse for Samfundet, ødelægger den Fred, den Hvile, den sociale Lykkefølelse, vi fremfor Alt trænge til.

Det burde ikke være nødvendigt at tilføje, at Agtelse for Samfundsordenen ikke er det Samme som en ubetinget Godkendelse af Alt, hvad der sker i Samfundet. Ligesom jeg kan agte, elske og beundre en Mand, skønt jeg tydeligt ser hans store Mangler, saaledes kan jeg ogsaa have Agtelse for den sociale Mekanisme, ja beundre den Sikkerhed, hvormed den i det Store og Hele arbejder, skønt jeg ved, at der ofte finder store og beklagelige Uregelmæssigheder Sted. Det er min Ret, ja min Pligt at dadle de Fejl, der begaas, og at gøre, hvad der staar i min Magt, for at faa de sociale Mangler afhjulpne, — men jeg bør ikke i min reformatoriske Iver gaa ud over en vis Grænse. Jeg bør ikke overdrive Fejlene, ikke overdrive dem i en saadan Grad, at det Billede, jeg giver, bliver usandt. Det er min Ret og min Pligt at henlede Opmærksomheden paa den sociale Nød, og at fastslaa Hjælpe midler imod den, hvis jeg kender saadanne; men jeg bør ikke forme min Skildring paa en saadan Maade, at det kommer til at se ud, som om Samfundet sank stedse dybere i Nød og Elendighed, thi dette er ikke sandt. Det er min Ret og Pligt at dadle de sociale Uretfærdigheder, den sociale Ulighed som bestaar, skønt den ikke burde bestaa, — men jeg bør ikke i min Skildring lade Ulighederne omforme sig til »gabende Svælg«, »Samfundsspaltninger«, »Klassekløfter«, og Sligt, som ikke stemmer med Virkeligheden. Jeg har Lov til at tale om, at det, man kalder Kon-

kurrence, har sine Mangler, — men jeg gaar for vidt, naar jeg taler om en i vort Samfund formentlig herskende »anarkisk« Konkurrence.

»Den anarkiske Konkurrence«! Sandheden er den, at Konkurrencen ikke er noget anarkisk, men i Realiteten tværtimod et vidunderligt stærkt sammenholdende Princip. I Regeringskontorerne, som Socialisterne saa saare elske, kan der lettelig findes en saadan Uorden, at der der næsten kan tales om »Anarki«. Endog i de Organisationer, der skulde være de stærkest sammentømrede, de store Hærororganisationer, har man set haabløst Virvar. I den fri Konkurrences Samfund findes det ikke.

Beviserne, eller de hyppigt hørte saakaldte »Beviser« for at Konkurrencen fører til »Anarki« lyde saaledes:

1. Under den fri Konkurrence er der ganske vist blevet opsamlet større Rigdomme end tidligere, men samtidig er Proletariseringen tiltagen. De store Rigdomme ere blevne opsamlede paa nogle faa Hænder, — Befolkningens store Flertal smægter i Nød og Elendighed. Paa den ene Side: de stormægtige Kapitalister, »Millionærerne«, — paa den anden Side: det arbejdende Proletariat. En Samfundsspaltning, der maa ende med Samfundets Undergang. Spaltnings-Spørgsmaalet!

2. Samfundet forlanger, at Alle, undtagen Kapitalisterne, skulle arbejde, — og dog findes der i vort anarkiske Samfund en stor Mængde arbejdsdygtige og arbejdsvillige Personer, der ikke kunne finde Arbejde. Arbejdsløshedens store Problem!

3. Samfundet hjemsøges periodisk af svare Kri-

ser. Alt synes en Stund at gaa saa godt for det arbejdende Samfund; der produceres og handles og tjenes gode Penge, — og saa en skøn Dag viser det sig, at den straalende Bygning kun er et Korthus, der falder overende ved et Vindpust. Det økonomiske Krise-Problem!

Om Nr. 1, Spaltnings-Spørgsmaalet, er her alt blevet talt (se forrige Hefte). Det er ufor-
nødent yderligere at dvæle ved den tomme, agitatoriske Tale om Samfunds-Spaltningen. Derimod nogle Ord om Arbejdsløsheds-Problemet og om Krise-Problemet.

Arbejdsløsheds-Problemet. Ja, selvfølgelig findes der Arbejdsløse. Fra forskellige Lande haves der nogen, men rigtignok kun en lidet fyldestgørende Arbejdsløsheds-Statistik. Til det britiske »Board of Trade« gav de britiske Fagforeninger Meddelelse om, at af de paagældende Foreningers Medlemmer var følgende Procent »unemployed« i de enkelte Maaneder af de syv Aar 1892—98 gennemsnitligt:

Gennemsnitligt
for de syv Aar
1892—1898.

pCt. Arbejdsløse,

Januar	6,1
Februar.....	5,8
Marts.....	5,2
April	4,8
Maj.....	4,7
Juni	4,5
Juli.....	4,6
Avgust.....	5,0
September	5,2
Oktober	5,3
November.....	5,3
December.....	6,0

Gennemsnits-
Procent Ar-
bejdsløse for
de hele Aar.

Aar 1892	6,3
— 1893	7,5
— 1894	6,9
— 1895	5,8
— 1896	3,4
— 1897	3,5
— 1898	3,0

Igennem den første Talrække skimter man Aars-
tidernes sædvanlige Indflydelse; igennem den sidste
»de gode Tider«, vi nu glæde os over. Forøvrigt
ere Tallene kun anførte eksempelvis, — og nogen
videre Vægt kan der ikke tillægges slig Statistik.
Uden Statistikens Tal vil man ogsaa være vidende
om, at her og der, blandt dette eller hint Fags
Medlemmer vil der findes flere eller færre Arbejds-
løse, samtidigt med at der er andre Fag, hvor det
modsatte Fænomen, Arbejder-Mangel, findes, om
hvilket Forhold Statistiken helt tier. Dette bør man
da mærke sig: at til Arbejdsløsheden paa det ene
Sted svarer der Arbejder-Mangel paa det andet Sted,
og, om man vil, kan man jo gerne kalde dette
»Uorden«, »Anarki«. Men inden man af den Grund
fordømmer Samfundet, maa man betænke: 1. hvor-
ledes denne »Uorden« opstaar, og 2. hvorledes den
kan forebygges.

Hvorledes opstaar den saakaldte »Uorden«? Ofte
ganske simpelt derved, at Arbejderne paa Grund af
den Frihed, de have til at drage, hvorhen de ville
— letsindigt drage fra det Sted, hvor de havde Ar-
bejde, til et andet Sted, hvor Pladserne alt ere be-
satte. Naar Landarbejdere skarevis forlade Landet

og drage til Byerne, blive Følgen, at Landmændene komme til at lide under Arbejdermangel, medens der i Byerne vil blive overfyldte Erhverv, Fag med Arbejdsløse. Naar Tjenestepigerne ikke mere ville være Tjenestepiger, men foretrække Pladser som Butiksjomfruer, Syersker, Fabrikarbejdersker o. s. v., bliver der Mangel paa Tjenestepiger og Overflod paa Arbejdere i andre Fag. De derved opstaaende Ulemper for Arbejderne maa for en stor Del betegnes som selvforskyldte. Om en stor Mængde Arbejdsløse vil det overhovedet gælde, at deres Arbejdsløshed af den ene eller den anden Grund ligefrem er selvforskyldt. For Andres Vedkommende vil dette vel ikke kunne siges; men de blandt de Arbejdsløse, der med Rette kunne sige, at deres Arbejdsløshed skyldes en Ufuldkommenhed i den sociale Organisme, repræsentere kun en Brøkdel. Hvor stor denne er, kan Ingen sige. Ligesaa umuligt er det selvfølgeligt at antille nogen Sammenligning mellem Arbejdsløsheden i Nutiden og Arbejdsløsheden i Fortiden. Paa Grund af Nutidens stærkere pulserende Liv bliver Arbejdsløsheden nu vel lettere akut, og falder derved i Øjnene. I Fortiden fandtes Ondet ogsaa, men det var, i alt Fald til sine Tider, mere et kronisk Onde, som man havde vænnet sig til og ikke talte saa meget om.

Naar Arbejdsløsheden opstaar ved uforstandig Brug af Friheden til at vandre, hvorhen man vil, i Forbindelse med Arbejdsgivernes Frihed til at engagere, hvem og hvormange de ville, — er der kun et Middel til at faa Uregelmæssigheden bort, og dette Middel er Frihedens Afskaffelse. Men dette Middel er uheldigvis, eller rettere: heldigvis, umuligt. Bebel

siger, at i den socialistiske Fremtidsstat »bestemmer den Enkelte selv, hvor han vil arbejde«. Men strax efter slaar han sig selv paa Munden og siger: »Viser det sig, at der etsteds er Overflod, et andet Sted Mangel paa Arbejdere, saa har Forvaltning at træffe de fornødne Arrangements og at hidføre en Udjævning«. Dermed er det sagt, at i den socialistiske Fremtidsstat, hvor det gaadefulde Væsen, der kaldes »Forvaltningen«, træffer sine »Arrangements«, vil der ikke mere existere nogen Frihed for Arbejderne til selv at vælge Arbejde og Arbejdssted. Befaler »Forvaltningen«, at Arbejderne skulle blive paa Landet, saa kunne de ikke mere drage til de elskede Storbyer. Befaler »Forvaltningen«, at Arbejderen skal blive paa sin Plads, saa nytter det ikke, at han svarer, at den Plads synes han ikke om. Saaledes mene Socialisterne at løse Arbejdsløsheds-Problemet. Betalingen herfor er: Friheden. Betalingen er maa-ske lidt rigelig; man kan ogsaa købe Guld for dyrt. Men forøvrigt er jo den saa nemt henkastede Bemærkning om, at de nødvendige »Arrangements« træffes af »Forvaltningen«, en saa flov Frase, at det ikke er Umagen værd at opholde sig længere ved den. Arbejdsløsheds-Problemet bestaar; ved Socialisternes »Arrangements« kan det ikke løses; det er overhovedet uløseligt; det er en uundgaaelig Følge af den menneskelige Naturs Ufuldkommenhed; og det er da en Trøst, at det i Virkeligheden ikke er saa ondartet, som de sociale Agitatorer udgive det for at være.

Det næste Spørgsmaal er Krise-Spørgsmaalet, der jo forøvrigt er nøje forbundet med det

foregaaende, idet Krisens indledende Afsnit, den opadgaaende Periode, i Almindelighed udmærker sig ved stærk Efterspørgsel efter Arbejdskraft, medens der i Reaktionsperioden omvendt foregaar en Indskrænkning i den produktive Virksomhed, altsaa Afskedigelser af Arbejdere.

Disse Afskedigelser og denne Indskrænkning i den produktive Virksomhed kunne paaføre mange Enkelte Ødelæggelse; — som Helhed lider Samfundet i Almindelighed ikke saa meget ved Kriserne som det ofte fremstilles. Overhovedet fremstilles de Ulykker, Kriserne bringe med sig, sædvanligvis med betydelige Overdrivelser, — medens man undlader at fremhæve, at Kriserne høre aldeles nødvendigt sammen med alt økonomisk Liv. Alt Liv har en bølgeagtig Karakter, med opadgaaende og nedadgaaende Perioder. Bølger rejse sig, stige og løbe fremad, for atter at falde og gaa tilbage. Bølgebevægelserne ere ingenlunde ejendommelige blot for det økonomiske Liv; ogsaa i det religiøse Liv kendes de; den »indre Missions« Bølge har en Tidlang været stærkt stigende og fremadbrusende, men ogsaa den vil engang kulminere og derefter gaa tilbage; i Skønlitteraturen have tilsvarende »Kriser« raset, være sig romantiske, realistiske, naturalistiske, symbolistiske; paa det politiske Omraade se vi Frihedsperioder og Reaktionsperioder afvexle med hinanden; kort sagt: paa alle Aandslivets Omraader træffer man Bevægelser, der ere beslægtede med de »Kriser«, Nationaløkonomerne særligt beskæftige sig med. Man vil da ikke kunne vente, at disse Kriser snarere end alle andre Kriser skulde kunne forsvinde. Først naar man har faaet

Sommer og Vinter, Dag og Nat, Blomstring og Høst, Arbejde og Hvile udjævnede, saa at ingen Forskel kendes; først naar det er lykkedes at faa Verdenshavets Bølger til at lægge sig for aldrig mere at rejse sig, — først da vil det lykkes at faa det økonomiske Vexelspil, den økonomiske Bølgegang, Krisebevægelsen til at ophøre. Bølgebevægelsen er uadskilleligt sammenknyttet med Samfundslivet, og først naar dette er udslukket, vil Bølgebevægelsen ogsaa ophøre.

Under saadanne Omstændigheder nytter det da ikke at græde over de økonomiske Kriser. Kender man Midler, ved hvis Anvendelse Kriserne kunne mildnes, uden at det økonomiske Liv derved lammes, saa kan man jo komme med dem. Socialdemokraternes positive Forslag ere paa dette Punkt lige saa lidt som paa andre at tage *au sérieux*.

Noget »Anarki« have vi ikke bemærket i det økonomiske Samfund; »Beviserne« herfor have forekommet os utilstrækkelige. Mangler se vi derimod, og undre os ikke derover, naar vi vide, at alt Jordisk er ufuldkomment. Ufuldkommenhed er imidlertid ikke det samme som radikal Slethed. Overdrivelses-Taktiken burde de sociale Oplysningsmænd overlade til de socialdemokratiske Partiførere eller hvem der ellers lever af at forøge det menige Folks Utilfredshed med de bestaaende Forhold.

Den socialdemokratiske Taktik, denne Taktik, der bestaar i systematisk at overdrive Manglerne, systematisk fortie det Gode i Samfundet, burde ikke være de sociale Oplysningsmænd et Exempel til Efterfølgelse, men tvertimod et advarende Exempel. Paa

sin drastiske Maade sagde Carlyle: »Det bedste Middel til at naa til Tilfredshed er dette: at forestille sig, at man egentlig fortjente at hænges — hvåd sandsynligvis ogsaa er Tilfældet —; saa kommer Tilfredsheden ganske naturligt af sig selv«. Fra et kristeligt Standpunkt er Carlyles under en ejendommelig Form udtalte Tanke utvivlsom rigtig. Carlyle har her sagt de kristelige Socialreformatorer, at deres reformatoriske Iver fører dem paa Afveje. Ved at udsaa Had og Foragt for den bestaaende Samfundsorden baner man ikke den Vej, der fører til det store Maal: Hvile for Sjælen. Kristendommen har anvist en Vej, den stoiske Filosofi en anden. Maalet er i Virkeligheden det samme: Lykke. Her kan anbefales til Prøvelse den schweiziske Professor Hiltys Bog om »Lykke«^{*)}. Den indeholder Afsnit, som baade kristelige Socialreformatorer og Andre med Udbytte kunne læse. Særligt synes os Afsnittet om Epiktet af Interesse.

Den stoiske Filosofi, saaledes som især Epiktet har formuleret den, tager sit Udgangspunkt i den Betragtning, at Dyden er det eneste sande Gode, Lasten det eneste sande Onde, og at overhovedet de indre Goder, der ere ufortabelige og som ligge indenfor Menneskets Magt, ere langt at foretrække for de ydre, som ere prisgivne alle mulige Tilfældigheder. Det Højeste i Mennesket er Forstanden, som indser dette; derefter følger Viljekraften, som udfører og holder fast; begge disse Sjælskræfter ville da holde Attraaen indenfor de rette Skranker. Men det

---

^{*)} Hilty: Glück. I—II. Frauenfeld und Leipzig.

svage Punkt i denne ophøjede Anskuelse ligger først deri, at der allerede udkræves en høj Grad af Forstand og Viljekraft til overhovedet at kunne tilegne sig den, og dernæst en umaadelig Viljekraft til Dag efter Dag praktisk at gennemføre, hvad man theoretisk har antaget, og denne Kraft maa hvert enkelt Menneske bestandig udvikle paany. Det er en saa stor Opgave, at man let vil segne under den; Maskinen slides op paa Grund af den altfor store Friktion, der skal overvindes. Som en anden Mangel ved den stoiske Filosofi anfører Hilty, vistnok med nogen Ret, at den let fører til en vis Haardhed og Mangel paa Medfølelse med alle dem, de Ringere, som ikke formaa at tilegne sig den. »Stoa ligner en Art filosofisk Kaserne, i hvilken en begunstiget Del af Menneskeheden lever i bestandig streng Pligtopfyldelse, belønnet med en højere Standsbevidsthed.«

Hvis denne Filosofi, som værende af hedensk Oprindelse, ikke tilfredsstiller de kristeligt-sociale Oplysningsmænd, saa bør det dog fremhæves, at den stoiske Filosofi og Kristendommen have det samme store Endemaal: Hvile for Sjælen. Men Forskellen er den, at Kristendommen gaar ud fra, at Menneskene — deres intellektuelle Standpunkt være, hvordan det vil — overhovedet ikke selvstændigt kunne udvikle en saadan Kraft, som Stoicismen forlanger; men den lover dem denne Kraft udefra, som Resultatet af en Tro paa visse Kendsgjerninger. Imidlertid er det for Mange ikke let at tilegne sig denne Tro, og Hilty har Ret i, at i Nutiden ligger den stoiske Moral mange Mennesker nærmere end den religiøse Tro. Men hvadenten man staar inden-

for, i den kristelige Kirke, sammen med de sociale Oplysningsmænd, eller man staar udenfor, i det hedenske Mørke, sammen med Marcus Aurelius*) og Epiktet, saa har dette Ord dog sin Gyldighed:

Kommer hid til mig, det store Samfund, uden hvilket end ikke den mest uafhængige Individualist bestaar; kommer hid til mig, Alle, som arbejde og ere besværede, og jeg vil vederkvæge den trætte Sjæl!

Fremfor Alt maa det da komme an paa at give en ærlig, ufarvet Fremstilling af dette Samfund, under hvis Vinger vi Alle søge Ly.

Den mægtigste Faktor i Samfundet, saaledes som vi kende det, er Konkurrencen. Det nytter ikke at ledsage dette Ord »Konkurrence« med ned-sættende Tillægsord; det nytter ikke at skænde paa Konkurrencen; — det som det kommer an paa er, at forstaa denne sociale Faktor. Nylig har en amerikansk Sociolog leveret et Bidrag til Belysning af den Rolle, som »Personal Competition« spiller i Samfundet i det Hele, særlig med Hensyn til den Virkning, den har paa Menneskenes Karakter og Lykke.***) Hvad man end mener om hans Afhandling, saa maa man dog i det Mindste indrømme, at

---

*) Marcus Aurelius Antoninus: Betragtninger. Paa Dansk ved L. C. Hansteen, København, 1897. Em. Langhoffs Forlag.

**) Charles H. Cooley: Personal Competition, its Place in the Social Order and Effect upon Individuals; with some Considerations on Success. Published for the American Economic Association by the Macmillan Company. New York, 1899. (»Economic Studies IV, 2).

den er dygtigt skrevet, og at den vidner om »a painstaking desire to see the truth and to state it fairly.«

Konkurrencen — saaledes begynder Dr. Cooley sin ca. 100 Sider store Afhandling — har den Op-gave at angive hvert Individ dets Plads i Samfundet. Hvis »Verden er et Theater«, saa er den personlige Konkurrence den Myndighed, der fordeler Rollerne mellem Skuespillerne. Om den gør det godt eller ikke godt, er et Spørgsmaal for sig; — den gør det i ethvert Fald.

I Løbet af en Menneskealder sker der en For-nyelse af de Rollehavende. Ny Samfundsmedlemmer fødes uden noget paatrykt Stempel, der kunde fortælle os, hvad de du til; deres Evner er fra Begyndelsen af en Hemmelighed for Andre saavel som for de Paagældende selv; den unge Mand ved ikke, hvad han egner sig til, og Ingen kan sige ham det. Den eneste mulige Vej til at faa Spørgsmaalet løst er Forsøgets Vej. At heller ikke denne Vej er helt sikker, forstaar sig af sig selv, — men der er ingen anden Vej at gaa. Fra vor Barndom af og gennem hele vort Liv ere vi daglig Genstand for Bedømmelser, der bestemme vor Løbebane. »The world is full of judgment-days«. Nogen bevidst fjendtlig Modsætning mellem de konkurrerende Parter er ikke nødvendig. Ved Besættelsen af en Post komme f. Ex. A og B i Betragtning. Deres respektive personlige Egen-skaber prøves og vejes, af hvem der har at gøre med Udnævnelsen, og den ene af Parterne gaar tilsidst af med Sejren; men før Valget har fundet Sted, er det slet ikke nødvendigt, at de modstaaende Parter vide noget om deres indbyrdes Konkurrence. Det

at en Mand kan vælges til en Post, gør ham til Konkurrent, men det er ikke nødvendigt, at han ved noget derom; Modsætningsforholdet kan være ham ganske ubevidst.

Maa der i ethvert Samfund bestaa en Konkurrence som den her omtalte? Tilvisse er det for moderne Kulturmennesker vanskeligt at tænke sig et Samfund helt uden Konkurrence; men der findes i alt Fald Samfund, hvor Konkurrencen spiller en mærkelig lille Rolle, sammenlignet med den Rolle, den spiller i de evropæisk-amerikanske Samfund. Hvor Konkurrencen ikke anviser Individerne deres Plads i Samfundsordenen, maa en anden Faktor overtage denne Funktion, — og denne anden Faktor maa da, som Dr. Cooley udtrykker det, være en eller anden Form af »Status«, en fastslaaet, mekanisk Regel, i Almindelighed en Arve-Regel, der uden Hensyn til personlige Egenskaber, uden Vejning og Prøve og Sammenligninger anviser Individerne deres Plads. Der findes i Virkeligheden Samfund, hvor de allerfleste Individer faa deres Pladser anviste ved de engang fastslaaede Arveregler. I Indien er, for Exempel, den herskende Forestilling den, at Individernes Plads i Samfundet bestemmes ved deres Herkomst, og Landsby-Skomageren, Præsten osv. arver sin Bestilling efter lige saa uforanderlige Regler som dem, der gælde for Tronfølgen i de evropæiske Monarkier. Hvis alle Bestillinger nedarvedes paa den Maade, hvis der aldrig fødtes enten for mange eller for faa Børn, hvis Samfundet aldrig skred fremad eller gik tilbage, saa at der ikke blev Trang til henholdsvis Indførelse af ny eller Afskaffelse af gamle

Bestillinger, — vilde Udvælgelses-Processen kunne undværes. Men i samme Grad som Samfundet afviger fra denne Uforanderlighed, i samme Grad som de individuelle Ejendommeligheder erkendes og gøre sig gældende, — i samme Grad kommer Konkurrencen frem.

Det er Konkurrencen, der bringer Samfundet frem. *Status* er af udelukkende konservativ Natur; *Status* benyttes som et Middel til at slippe for de mulige Ulemper ved de idelige Omordninger i Samfundsbygningen. *Status* er ikke det opbyggende Princip, heller ikke det oprindelige. Det er en Misforstaaelse at tro, at *Status* er det særligt naturlige eller primitive Organisationsprincip, og Konkurrencen en forholdsvis ny Opfindelse. Tværtimod er det oprindelige Forhold mellem Menneskene, som man ser det blandt Børn, og som man kan slutte sig til det fra en Betragtning af Dyrenes Liv, i høj Grad et Konkurrence-Forhold, hvor de personlige Fortrin gøre Udslaget, medens der tages lidet Hensyn til Individets Afstamning. De første Peers i det engelske Overhus erhvervede deres Sæde paa Grund af visse personlige Egenskaber, der gjorde dem elskede eller frygtede af en Konge eller Minister; — nu arve deres Efterkommere Sædet paa Grund af deres Fødsel. Konkurrence-Principet gaar saaledes forud; Arve-Principet, *Status*, kommer i anden Række. Mellem de to Principer har der altid staaet en Kamp om, hvem af dem der skulde have Overmagten i Samfundssystemet. *Status* har sin Styrke i den Orden og Kontinuitet, Samfundet antages at opnaa derigennem, sin Svaghed i den Undertrykkelse af den

personlige Udvikling, der følger med det, og som let fører til Samfundets Forstivnelse, Svækkelse, Forfald. Konkurrencen derimod udvikler Individerne og giver Samfundet Liv og Bøjelighed, men kan medføre Fare for en »disintegration« under en eller anden Form. I nyere Tider er Konkurrenceprincippet gaaet stærkt fremad, — men selv i de frieste Lande har det modsatte Princip, *Status*, fremdeles sin Rolle at udføre. Ved Formuers Nedarving viser det sig, og Samfunds-klasserne hævde, hvor de overhovedet bestaa, væsentligt deres Magt gennem de nedarvede Formuer, ned-arvet Dannelse og hvad dermed følger. Det er iøjnefaldende, at *Status* befæster sociale Uligheder og Skaar i Friheden; naar Princippet alligevel, uden videre alvorlig Modstand, holder sig, er Hensynet til den Orden og Kontinuitet, det giver Formueforholdene, vel det afgørende.

Efter i sin Afhandlings første Afsnit at have redegjort for »the function of personal competition«, gaar Dr. Cooley i det andet Afsnit over til en Omtale af »the intensity of competition«. Han viser, hvorledes Konkurrencen maa stige med den personlige Frihed og med Omskifteligheden i Samfundsforholdene, hvorledes endvidere de udvælgende Myndigheders Beskaffenhed, Raceforhold, biologiske og folkepsykologiske Forhold indvirke paa Konkurrencens Styrke. Sluttelig fremhæver han, at man, hvis man af Frygt for de Ulemper, der naturligvis kunne følge med en stærk Konkurrence, vil indskrænke den, saa maa man altid erindre, at en Begrænsning af det ene Princip, in casu Konkurrence-Princippet, maa efterfølges af en Udvidelse af det

modsatte Princip, altsaa *Status*, der ogsaa har sine Ulemper. Man maa altsaa betænke, hvad man foretrækker eller er mest bange for: paa den ene Side med den vidtdrevne Konkurrence forskelligartede Udskejelser; paa den anden Side, naar *Status* faar mere Magt, stivere Klasseafsondring.

I Afhandlingens tredje Afsnit omhandles Forholdet mellem Konkurrence og Association. Forfatteren fremhæver, at hvor der foreligger en Fælles-Interesse, er det rationelt at forfølge den ved Sammenslutninger. I vor Tid er der ingen Nødvendighed for at bekæmpe den Vildfarelse, at Konkurrencen er det ene naturlige Forhold og Samvirken, Kooperation, Kombination, et irregulært og unaturligt Forhold. Tendensen gaar snarere imod den modsatte Vildfarelse, at Konkurrencen er det irregulære og unaturlige Forhold og Kombination det alene normale. De to Fremgangsmaader skulle naturligvis tvært imod supplere hinanden, og hvert har sit eget Omraade.

Sædvanligvis tales der om Konkurrence og Kombination som om to helt afsondrede Processer. Dette stemmer ikke med de virkelige Forhold. Skønt helt adskilte som Principer gaa de i det faktiske Liv Haand i Haand. Enhver af os er Konkurrent paa et eller mange Omraader, og samtidigt ere vi Medlemmer af koopererende Grupper; ja, endnu mere: vi konkurrere sandsynligvis netop med selve de Personer, som vi kooperere med. Ethvert Fag har sine kooperative Institutioner, — men Fagets Medlemmer konkurrere indbyrdes paa det stærkeste. Men det er i og for sig ganske naturligt, at man koopererer,

hvor det drejer sig om Fælles-Interesser, og samtidigt konkurrerer, naar det drejer sig om modstridende Interesser.

Kooperation opstaar da, naar Menneskene have faaet Forstaaelsen af, at de have en Fælles-Interesse, og naar de samtidigt have tilstrækkelig Selvbeherskelse til at søge denne Fælles-Interesse fremmet gennem Samarbejde. For at Koopereringen kan komme i Stand, udkræves baade Intelligens og Selvbeherskelse. Kooperationer i større Mængde ville derfor kun findes i de fremskredne Nationer; ja, man kan næsten benytte Associationsvæsenets Udviklingsgrad som en Maalestok for de respektive Nationers Civilisationsgrad. I Amerika florerer Associationsvæsenet; samtidigt ere Amerikanerne et Konkurrence-Folk fremfor noget. Men der er ikke noget Selvmodsigende deri: at konkurrere paa det kraftigste og at være hurtigt paa Færde med Sammenslutninger, — det er, hvad man maatte vente af Folk, der baade ere aggressive og samtidigt intelligente og begavede med Medfølelse.

Da Sammenslutningerne ofte udfordre forholdsvis betydelig Intelligens og Selvbeherskelse, er det forstaaeligt, at de undertiden kunne lade noget længe vente paa sig, saa at Konkurrencen ikke hurtigt nok bliver trængt bagved de rette Skranker. Forfatteren bemærker: »if we look about us we see almost everywhere a condition of disintegration, of working at cross-purposes, which gives much color to the views of those who charge the age with »anarchical individualism« and call for repressive control«. Som Exempler paa at Sammenslutningen ofte »lags behind

the need for it«, anfører Forfatteren: Trades unions gaa ikke dybt nok ned og ere for de højere Arter af Arbejder i Almindelighed usikre og slet ledede; fremdeles: der er altfor mange Smaahandlende, Stormagasinbevægelsen er endnu ikke kraftig nok; endvidere: der bygges for mange Smaakirker o. s. v. Men — tilføjer han — med Tiden retter det sig nok; det er altfor tydeligt, at vi leve i en Sammenslutningens Tidsalder, og den værste Fare er den: at vi paa nogle Omraader maaske kunne faa for meget, paa andre for lidt af Sammenslutninger, saa at der kan blive en »Mangel paa Symmetri«, »a lack of symmetry«. Men i det Store og Hele er Forfatteren — siger han — lige saa langt fra at dele deres Frygt, der i Organisationens Opkomst se »et kommende Slaveri« som han er fra at billige en forskelsløs Fordømmelse af Konkurrencen. Man behøver ikke at være bange for, at Konkurrencen skulde forsvinde; den er lige saa rodfæstet som Associationsbevægelsen. De to Faktorer ville vedblive at existere, Side om Side, omend med stadige Omskiftelser i Form og Karakter.

Forfatteren fastholder stærkt, at Konkurrencen ikke mindre end Kooperationen er en mægtig Organisations-Faktor, og han tror, at hvis nogle Sociologer ikke synes at dele denne Mening, er Grunden vist den, at de ved »Konkurrence« forstaa en Konkurrence, der er kommen paa Afveje, »bad competition«. Han citerer her en Udtalelse af Professor Lester F. Ward, som heller ikke vi ville undlade at anføre.

Professor Lester F. Ward skriver:

»Engang da jeg botaniserede i en vild, forsømt

Egn, fandt jeg noget ubetydeligt, forkommet Straa, der en Tidlang satte mig i Forlegenhed, men som en nøjere Analyse viste at være ikke andet end — ægte Hvede. Tilfældigvis var det blevet saaet i denne forladte Krog, hvor det var blevet nødt til at kæmpe for Tilværelsen sammen med den øvrige Vegetation. Der var det voxet op og havde bestræbt sig for at naa den Majestæt og Skønhed, som en bølgende Hvedemark viser os. Men for hvert Skridt, det gjorde, følte det disse Omgivelser som en Hindring og Modstand, disse Omgivelser, der ikke beherskedes af nogen ordnende Intelligens. Det savnede omhyggelig Pleje, den Pleje, der bortrydder Konkurrencen og fjerner Fjenderne, og som skaber gunstige Betingelser for den højeste Udvikling. Dette kaldes Kultur, og Forskellen mellem mit lille døende Straa og den velpløjede Marks Hvede, er blot en Kultur-Forskel, aldeles ikke nogen Evne-Forskel ... Jeg betragter den eksisterende Menneskehed, og jeg ser en forældet Vegetation. Hele den kæmpende Masse trykkes ved Konkurrencens ubønhørlige Love ned i en Forfatning, der er langt ringere, end den kunde være. Ligesom det, der kunde have været Korn, kun var Straa, saaledes kunde Folk have været Kæmper i den intellektuelle Verden, — Folk, som ikke kom videre end til at blive Brændehuggere og Vandbærere. Professor Ward anbefaler herimod: en Opdragelse i Ordets videste og fuldeste Betydning, en Opdragelse, der skaffer hvert Individ de Omgivelser, der bedst passe for Udviklingen af dets Evner.

Dr. Cooley svarer, at Prof. Wards Synspunkt vel i høj Grad tiltaler ham, — men at han dog tror,

at Lignelsen med Hvedekornet halter. Sin Tvivl udtrykker han i disse moderate Ord: »den eksisterende Konkurrence, hvor utilfredsstillende den end er i mange Henseender, har dog en relativ Retfærdiggørelse, eller forklares dog i det Mindste ved det Faktum: at den er den eneste organiserende Kraft, der her kan benyttes«. Lignelsen med Hvedekornet holder ikke Stik; thi den sociale Udvælgelse har at tage Hensyn ikke til en enkelt Type, der skal bevares og udvikles, men til et uhyre Tal af divergerende Typer. Ikke blot Hvedekornet, men overhovedet enhver af de voxende Planter forlanger sit Bed, sin særlige Kultur. Man tør end ikke paa-staa, at der overhovedet findes Ukrud paa Samfundets Landevej. Den Kultur, Hveden forlanger, medfører Udryddelsen af andre Planter, men Sligt tør man ikke indlade sig paa i det menneskelige Samfund. Hvis det kun gjaldt at udvikle høje Mænd eller stærke Mænd eller blaaøjede Personer eller Matematikere eller Musikere, saa kunde vi stemple alle de andre Typer som Ukrud og uden Barmhjertighed pløje dem ned; — men saaledes gaar det nu ikke i det menneskelige Samfund; der maa vi finde os i Kampe, som vi paa andre Omraader ikke behøve at finde os i. Vi vide, hvad vi ville have ud af Hvedekornet, men vi vide ikke, hvad et Barn kan udvikle sig til; det maa den blinde og anarkiske Konkurrence afgøre.

Hvad der ogsaa maa tages i Betragtning ved en Bedømmelse af det Arbejde, Konkurrencen — »as an organizing Process« — har at udrette, er den Grad af naturlig Afpasning, der bestaar mellem Menneske-

nes medfødte Evner og det Samfund, i hvilket disse Evner skulle spille en Rolle. Efter den optimistiske Opfattelse er der en Plads aaben for hver Enkelt, og Spørgsmaalet drejer sig kun, om hvorledes hver Enkelt kommer paa sin Plads; ethvert Menneske har sit specielle Anlæg, som kun skal have Lov til at udvikle sig, for at han kan blive baade lykkelig og nyttig; naar hver Enkelt faar Lov til at vandre den Vej, der passer for ham, hindrer han ikke, men hjælper han tværtimod sine Konkurrenter. Konkurrencen betragtes fra dette optimistiske Stade*) i sin højeste Form som en venskabelig Prøve og Sammenligning af Evner, med det Øjemed at sikre Alles Lykke, idet Enhver hjælpes til at finde det Arbejde, der netop passer for ham.

Dr. Cooley svarer, at der er meget Sandt i denne Opfattelse; den udtrykker det Ideal, henimod hvilket Konkurrencen stræber; man vil ogsaa kunne komme nærmere henimod det; — men nogen fuldstændig Afpasning tror Dr. Cooley ikke paa. Det forekommer ham, at Samfundsordenen, der bestandig skifter, stedse stiller ny og stærkere Krav, og at Menneskene, sete fra den sociale Organisations Synspunkt, maa betragtes som en Masse Raastof, der altsammen er mer eller mindre utilfredsstillende, ja hvoraf noget er ubrugeligt. Denne Del, der vel ved en fornuftig Arbejdsmethode kan betydeligt formindskes, maa skilles ud, og Resten maa saves og høvles, indtil det bliver anvendeligt. Enhver af os passer bedre i en Plads end i andre, men paa os alle maa der ved

---

*) Emerson: Essay on Greatness.

Opdragelse og Tugt files, indtil vi blive afpassede efter de sociale Forhold. Dette store Arbejde besørger Konkurrencen, og hvor mangelfuld den end er, saa besørger den dog Arbejdet bedre end *Status*. Ja, store Mangler og Ufuldkommenheder har Konkurrencen naturligvis, men »nothing but the situation as a whole is responsible« derfor. Den Anklage, at den bringer de runde Mænd i de firkantede Huller og omvendt, og derved gør Individerne utilfredse og skader Samfundet, vil man finde berettiget eller uberettiget, alt efter det Synspunkt, hvorfra man betragter de faktiske Forhold. Hvis man ganske ignorerer de praktiske Vanskeligheder ved at skaffe hvert enkelt Individ paa den Plads, hvor det bedst vil nytte Samfundet og selv vil føle sig tilfreds, saa falder Dommen over det bestaaende Samfund ugunstigt ud; thi der er en stor Mængde Mennesker, der enten ikke ere komne paa deres rette Plads eller i alt Fald mene dette. Men hvis man tager tilbørligt Hensyn til Vanskelighederne ved Problemets Løsning, og hvis man anstiller en Sammenligning mellem det, som Konkurrencen udretter, og det, som det andet Princip, *Status*, vilde kunne udrette, saa kommer Dommen til at lyde ganske anderledes.

I et følgende Kapitel, om »conditions of success« bemærker Forf., at i al Almindelighed kan man sige, at de Evner, Samfundet forlanger af sine Medlemmer, ere af dobbelt Art: dels specielle, dels sociale. De første gøre mig det muligt at udfolde en særlig Virksomhed, i Modsætning til Andre; de sociale Evner, derimod, forene mig med mine Medmennesker, og gøre mig det muligt at bringe min

specielle Virksomhed i et gavnligt Forhold til det hele Samfund. Har jeg til Fuldkommenhed lært Snedkerhaandværket eller Bankvirksomhed eller Lægekunsten eller Lovkyndighed eller en hvilken-somhelst anden Specialitet, saa synes dette jo i og for sig meget godt, men i Almindelighed vil denne specielle Dygtighed dog ikke nytte mig stort, hvis jeg ikke desuden er i Besiddelse af saadanne sociale og moralske Egenskaber, at jeg kan komme til at indgaa som et nyttigt Led i den hele sociale Mekanisme. Og jo mere Samfundet skrider fremad, desto strængere Betingelser stiller det til mig, desto mere forstandigt Overlæg, Moral, Selvbeherskelse osv. forlanger det. Individualisation og Socialisation maa, mener Forf., under gunstige Forhold gaa fremad *pari passu*. Og han forklarer, at netop i et Konkurrence-Samfund, »in a competitive society«, stilles der særligt store Krav til Udholdenhed, Dygtighed, Foretagelsesaand, almindelig sund Dømmekraft, Moral og Selvbeherskelse.

At Konkurrencen virker demoraliserende, er jo en almindelig Antagelse; — Forf. viser nu, i et Kapitel, om »success and morality«, at denne Antagelse er urigtig. Hvis man i det Hele stod sig bedre ved Immoralitet end ved Moral, vilde det se galt ud; thi den Praxis, der betaler sig bedst, d. v. s. som bedst, hurtigst og sikrest fører os til vort Maal, vil i Almindelighed ogsaa være den, der vil blive fulgt; og især gælder dette, naar denne Praxis er saa nem og bekvem som Løgn, Bedrag, Vold, og ikke saa vanskelig som Selvfornegtelse, Tro paa det Usete, Udholdenhed trods allehaande Skuffelser etc.

Den Moral, som Individet har for Øje, er selvfølgelig den — mer eller mindre individualiserede — Moral, som foreskrives af det paagældende Individets sociale Omgivelser, af den Gruppe, den Klasse, vedkommende Individ hører hjemme i, hvad enten nu dette er Prokuratorernes, Præsterne, Lægernes, Haandværkernes, Skoledrengenes eller endog Forbrydernes Gruppe. Enhver Gruppe kontrollerer til en vis Grad sine Medlemmer, og hvis disse ikke ville rette sig efter de i Gruppen herskende Anskuelser, blive de stødt ud. Hvorledes Kontrollen udøves — naturligvis i Almindelighed ikke ved en direkte, overlagt Indskriden — derom henvises forøvrigt til Prof. Ross's Artikler om »Social-Kontrol« i »the American Journal of Sociology«.

Altsaa i enhver Branche maa Enhver, der vil frem, rette sig efter visse Forskrifter, som ere mer eller mindre særlige for den paagældende Branche, mer eller mindre afvigende fra, hvad der gælder i andre Brancher. Officererne maa bøje sig for Officersmoralen, Præsterne for Præstemoralen. Foruden disse særlige Betingelser foreskrives der yderligere mere almindelige Betingelser af den offentlige Mening og af Loven, som Individerne maa rette sig efter. Altsaa, naar der ses bort fra det helt ufattelige Anarki, betinges Individernes Trivsel af sociale Kræfter, baade almindelige og specielle, hvoraf nogle virke gennem udtrykkelige Paabud eller Forbud (Loven), men hvoraf de fleste ikke ere saaledes udtrykkeligt formulerede, skønt de kunne være lige saa virksomme for det, idet de gøre sig gældende gennem Samfundsfølelse, Ærgerrighed, Frygt for Mishag osv. Grunden

til, at hver Gruppe paalægger sine Medlemmer sine særlige Betingelser, er naturligvis den, at dette stemmer med Gruppens Interesser. Deraf følger atter, at den Moral, en speciel Gruppe foreskriver, i Reglen i nogle Henseender er højere, i andre lavere end, hvad der gælder som Moral i Samfundet i Almindelighed. Resultatet bliver, at den unge Mand, der kommer ind i en ny Livsstilling, vil ved sine ny Omgivelser — sammenlignet med sine tidligere Forhold — i nogle Henseender hæves, i andre trykkes. Bliver han Officer, forlanges der af ham en Nøjagtighed og en Regelrethed m. m., som han i Almindelighed har særdeles godt af at vænne sig til; — paa den anden Side vil for Exempel det individuelle Initiativ neppe blive udviklet hos ham, og han kan maaske henfalde til visse Laster, der mindre dadles i det militære end i det civile Liv. Naturligvis, jo højere Gruppen staar, moralsk set, desto strengere moralske Betingelser stiller den. Forbryder-Gruppen forlanger Forbrydelser; Videnskabsmændenes Gruppe forlanger, fremfor nogen, Sandhed.

De, der tale om Konkurrencens demoraliserende Virkninger tænke ofte særligt eller maaske udelukkende paa Handels-Konkurrencen. Dr. Cooley bemærker, at han ikke tror, at der gælder andre Regler for den kommercielle Konkurrence end for Konkurrencen i Almindelighed; de almindelige Principer maa ogsaa i Handelsverdenen komme til Gyldighed. Den unge Mand, der kommer til Handelen, vil snart mærke, at vil han frem, maa han føre sine Bøger ordentligt, være nøjagtig, flittig, aarvaagen og overhovedet opføre sig saaledes, at han kan erhverve

sig sine Medborgeres Agtelse. Den Gruppe, han kommer ind i, forlanger, at han nøjagtigt skal opfylde sine Forpligtelser. Ganske bortset fra hvad den skrevne Lov forlanger, forlanger Handels-Gruppen, af Hensyn til sin egen Trivsel, at dens Medlemmer ere paalidelige i Pengesager. Herimod ville nu Nogle gøre følgende Indvending: »Det er klart, at der ofte kan tjenes ved Samvittighedsløshed. En højere Pris kan opnaas for nogle Varer ved falskelig at udgive dem for at være af en bedre Kvalitet, end de faktisk ere. Konkurrencen er skarp; Avancen ringe; de, der benytte den uredelige Fremgangsmaade, ville vinde et Forspring for de andre og ville tvinge dem ud af Forretningen. Saaledes medfører Konkurrencen, at der sættes Præmie paa Immoraliteten, eller, for at udtrykke det under Form af en økonomisk Lov: Konkurrencen har Tendens til at trykke Forretningslivets moralske Niveau ned til de mindst moralske Forretningsmænds Niveau«. Dr. Cooley siger, at man jo kan prøve at vende Ræsonnementet om: »Da Handelen er baseret paa Kredit og Tillid til at Forretningsfolk i Reglen ville efterkomme deres Forpligtelser, er det klart, at et Forspring vil erhverves af dem, der vinde Anseelse for Retskaffenhed og Ærlighed i Forretningssager. Konkurrencen er skarp, Avancen lille, og nysnævnte Forspring vil derfor gøre Udslaget, saa at de hæderlige sejre, de uhæderlige drives ud af Forretningen. Eller, for at udtrykke det, under Form af en økonomisk Lov: Konkurrencen har Tendens til at hæve Forretningslivets moralske Niveau op til de hæderligste Forretningsmænds Niveau«.

Ligeoverfor disse to modsatte Ræsonnements bemærker Dr. Cooley, at intet af dem er afgørende. Sagen er, at Konkurrencen snart kan højne, snart kan sænke det moralske Niveau. De, som hyldede den pessimistiske Betragtningsskema, og som særligt tænke paa Handels-Koncurrencen, overse, at denne Begrænsning er ikke logisk berettiget. Man kan ikke nævne nogen Branche, hvor der ikke kan profiteres ved Løgn og Bedrag og alskens Samvittighedsløshed; skal Løgn og Bedrag være Midler til at komme frem i Handelslivet, maa dette ogsaa gælde om de andre Omraader. Det ovenfor anførte Ræsonnement maa have samme Gyldighed for Jurister, Læger, Lærere osv. som for Handelsfolk. Og den logiske Slutning bliver da, at Verden maa blive værre og værre, da en ubønhørlig Tendens tvinger det moralske Niveau ned til de mindst moralske Mænds Niveau.

Dette er en »reductio ad absurdum«. Saa det saa galt ud, vilde det økonomiske Samfund snart falde fra hinanden i Stumper og Stykker. Tværtimod bliver det faktisk stadig stærkere sammentømret. Sammenligning med tidligere Tider viser Moralens Højnelse. Alt beror paa den personlige Karakter. Og hvad viser ikke en Sammenligning mellem de forskellige Lande. De Lande, hvor de i Handlen arbejdende Personer ikke ere paalidelige, hvor Svig og Bedrag er Reglen, ikke Undtagelser, ere netop dem, der mangle et velorganiseret økonomisk Liv. Upaalidelige og svigefulde Personer ere som sammensmuldrende Murbrokker; af dem kan ingen solid Bygning bygges.

At der er Exempler, endog mange Exempler paa, at slette Mennesker have sejret og gode tabt, er naturligvis ubestrideligt. »Ærlighed er den bedste Politik« er en Regel, der, som enhver anden, har sine Undtagelser. Disse Undtagelser, sørgeligt mange, kunne indordnes i tre Grupper:

1. I den første Gruppe træffe vi nogle Aagerkarle og lignende Herrer, bekendte for deres Samvittighedsløshed, Haardhjertethed og gennemgaaende Gemenhed. De have samlet en god Slump Penge, og Pessimisten siger: »Se, saadanne Folk er det, der trives under Konkurrence-Regimentet!« Ser man nøje til, opdager man maaske, at disse Folk ere energiske, arbejdsomme, klartskuende og sparsomme-lige, og at de skylde disse gode Egenskaber deres Rigdomme. Den Uvilje, Folk nære mod saadanne Mænd, det daarlige Navn, de gennemgaaende have, maa have været en Hindring for dem; det er rimeligt, at de ogsaa pekuniært vilde have staaet sig bedre, hvis deres moralske og sociale Position havde været højere. I Konkurrence-Samfundet ere de ikke komne frem takket være, men trods deres lave moralske Niveau.

2. Under den anden Gruppe komme Folk, der mere tilfældigt eller forbigaaende have tjent store Formuer ved dadelværdige Operationer. Under denne Gruppe kommer f. Ex. adskillige store Spekulanter. De ere at sætte i Klasse med Spillere. Ved deres store Gevinster have de tiltrukket sig almindelig Opmærksomhed, — men i Virkeligheden veje de ikke tungt i Vægtskaalen i det store alvorligt arbejdende Samfund. Forholdsviis spille de ingen stor Rolle.

3. Den tredje Gruppe er den vigtigste, den omfatter virkelige, ikke blot tilsyneladende Undtagelser fra Reglen, at Ærlighed er den bedste Politik, uhæderlige Folk, som formedelst en Demoralisation af de Forhold, under hvilken Konkurrencen finder Sted, komme bedre frem end de hæderlige. Navnlig hvor der sker en pludselig Forrykkelse af Konkurrenceforholdene, en pludselig og stærk Opgang, bliver Faren stor. Man har set det for Exempel i Amerikas vestlige Stater, hvor Konkurrencen helt brutaliseredes, og hvor Ingen kunde klare sig, der ikke forstod at benytte sin Revolver. Et andet Exempel afgiver Pariser-Kommunen i 1871: efter en Række hurtige og voldsomme Forandringer, der kulminerede i den udmattede og udhungrede Bys Overgivelse til Tyskerne, fik et uansvarligt Proletariat Magten over den, og en Slump blodtørstige og snu, ryggesløse Mennesker blev Proletariatets Førere, plyndrede, myrdede og terroriserede Befolkningens hæderlige Elementer. Her blev, for at bruge de darwinistiske Udtryk, Raoul Rigault »the fittest«, Ærkebiskop Darboy »one of the unfit«. Det samme Princip gælder tildels om pludseligt opstaaende Industrier, hurtigt opskydende Byer, overhovedet ny Forhold. Hvor ny Samfundslag, ny Partier, ny Mænd pludselig faa Magten i de store Byers Kommunalbestyrelser, har man oftere set Korruptionen gribe om sig. Ved Omtalen af den kommunale Korruption nævner Forf. ogsaa som en vigtig Faktor den Omstændighed, at under Nutidens hastige Forretningsforhold maa de dygtigste Mænd i Almindelighed vie hele deres Energi til deres egne private Affærer, saa

at de kommunale Anliggender let falde i Hænderne paa mindre heldige Personer.

Det paastaas saa ofte, at Konkurrencen ifølge sin Natur er anti-social, at den i Stedet for at være en Freds-Tilstand er en Krigs-Tilstand, som avler Fjendskhed i Stedet for Sympathi og Kærlighed. Vore barbariske Forfædres blodige Kampe ere blevne afløste af noget mindre Tydeligt, mindre Aabent, men — paastaar man — lige saa Bittert og Ødelæggende, af Noget, der kan betegnes som »et tilsløret, et indirekte Menne-skeæderi« (saaledes den italienske Forfatter Ferri). — Dr. Cooley svarer, i et Kapitel om »competition and sympathy«, at der ikke er nogen nødvendig Forbindelse mellem Konkurrence og Fjendtlighed. I de fleste Tilfælde virker Konkurrencen jo ganske upersonligt. Naturligvis kan det ikke nægtes, at der er »a great deal of competitive bitterness«; men Forf. tror, at de fleste Folk betragte de sociale Forhold, under hvilke de virke, omtrent som Landmanden betragter for Exempel Vejrliget: det kan være, at det passer ham eller at det generer ham, og at han derfor henholdsvis høster godt eller daarligt, — men der er i ethvert Fald ikke nogen Enkeltperson, der kan gøres ansvarlig herfor. Desuden er en aaben Kamp, hvor de modstaaende Parter kunne benytte sig af lige Vaaben og kæmpe under samme anerkendte Regler, ikke netop det Forhold, der avler mest Had, selv om Kampens Udfald maaske bliver nok saa ødelæggende for den ene Part. Værre er det, hvor aaben og lige Konkurrence ikke finder Sted. Blandt de offentlige Kontorers og de store Privatforretningers Kontorpersonale, hvor Forfremmelse beror paa Enkeltmands eller nogle En-

keltes Tykke, — der er der langt mere end ude i det fri Konkurrencesamfund Fare for, at Misundelse og allehaande slette Følelser kunne udvikle sig, da der her saa let kan opstaa Mistanke om Favoritisme. Paa saadanne Steder kan endog en Ubetydelighed avle Fjendskab. Naar Ens Skæbne ligger i Hænderne paa en Enkeltmand, der ikke anses som fuldt retfærdig, saa er det, at en selvfortærende Bitterhed kan udvikle sig. Saa komme de søvnløse Nætter med hadefulde Tanker, Hævnplaner osv. Ganske anderledes, hvor fri Konkurrence hersker. En sund, selvtilidsfuld Tone, en Tilbøjelighed til hos sig selv at søge Aarsagen til Ens Held eller Uheld i det økonomiske Liv, træffes — bemærker den amerikanske Forfatter — hyppigere i Amerika end i Evropa, og Grunden turde for en stor Del være den, at Konkurrencen i Amerika er mere fri til alle Sider end i Evropa. Konkurrencen har i det Hele Tendens til at udvide Samfundsfølelsen. Den bringer os i Berøring med vore Medmennesker, saa at vi lære baade dem og os selv bedre at kende. Den skaffer en større Forstaaelse af Samfundslivet. Ingen Selvished, ingen Snæverhed i Socialfølelse er værre end den, som opstaar ved Afsondrethed fra Andre. I det stærkt konkurrerende Amerika faar ingen Samfundsklasse Lov til at leve ørkesløst hen; men hvilken forstandig Mand ser ikke de gode Virkninger af de sociale Brydninger? De fleste Mennesker have i og for sig en noget træg Samfundsfølelse; den trænger til Oppositionens Spore for at komme i Bevægelse.

Dr. Cooley indrømmer, at naar et ungt Menneske, der har levet et lykkeligt Liv i sit Hjem, forlader dette og kommer ud i den store Verden, hvis Meninger og

Skikke han nu skal lære at kende, vil han ofte føle nogen moralsk Tilbagegang, og bitre Følelser kunne opstaa, som dog i Almindelighed, skønt ikke altid, atter fortage sig. Ja, et godt Hjem er en social Gruppe af en højere Type end Samfundet i det Hele, et Sted hvor Kærlighed, Retfærdighed, Sandhed og Finfølelse indpodes. Typen er nødvendigvis af højere Art, ikke blot fordi man i den store Verden finder en Sammenblanding af alle Slags Folk, men ogsaa fordi de store, sammensatte, skiftende Grupper, der ere ledende i det kommercielle og politiske Liv, ikke saa hurtigt som de mindre, mere ensartede Grupper kunne gøres sociale, i højere Forstand. Vanskeligheden ved Organisation stiger med Størrelsen, Sammensatheden, Uensartetheden, saa at disse store Grupper nødvendigvis maa holdes samlede ved Faktorer som Lov og økonomisk Nødvendighed, mindre ved personlig Følelse. Den gode Familie er et lille »Utopia«, og der har man hentet det sociale Broderskabs-Ideal. Overgangen fra Livet i det fredelige Hjem til Livet i den kæmpende Verden kan derfor være en smertelig Forandring, — alligevel er den i de fleste Tilfælde gavnlig: hvad der tabes i Finfølelse og Ømhed, vindes i Bredde og Styrke; et videre Blik vindes, og den Selviskhed, der let udvikles hos dem, der føre et beskyttet Liv bag Hjemmets fire Vægge, stryges af. Den amerikanske Forfatter henviser atter til amerikanske Exempler. Hvad skyldte ikke vore store amerikanske Demokrater, Mænd af Lincolns Type, den Omstændighed, at de have været nødt til at kæmpe sig frem, Trin for Trin, gennem et broget og helt igennem konkurrerende Samfund! Hvilket et Kendskab til Menneskene og

hvilket Herredømme over Livet have de ikke derved erhvervet sig! De have lært at manøvrere med hemmelighedsfulde Kræfter i Folkesjælen med samme Sikkerhed som den, hvormed Kemikeren manøvrerer med sine Substanser. En saadan Udvikling af Personligheden som den, de have opnaaet, vilde ikke have været mulig under en snævrere Samfundspolitik. Og naar Lincolns Navn nævnes, saa er dermed sagt, at den Erfaring, der erhverves i den store Verden, ikke nødvendigvis skader Udviklingen af Medfølelse og Mildhed. Hvert Skridt fremad Lincoln gjorde, vandtes i en Konkurrence-Kamp; indenfor de rette Grænser søgte han sin personlige Fordel, og aabent tilstod han, at han søgte at overvinde sine Modstandere, i Politik og andetsteds; — alligevel bevarede han sin Mildhed og Sandhedskærlighed saa godt, at naar man hører hans Navn, er det disse hans Egenskaber, man først tænker paa.

Forf. ender dette Kapitel bl. a. med følgende Betragtninger:

Endel meget fintfølende Mænd have ikke kunnet taale at se de Omskiftelser, det stærkt konkurrerende Samfund undergaar, »the restless activity of our social life, the breaking up of established relations, the partial disorganization of moral control and support of every kind, the general racking and jerking, that go with social change«. De have tabt eller ikke vundet »that mastery of the moral situation, that power to control the passions and subordinate them to rational endeavor, which constitutes strength of character«. De opfyldes af pessimistisk Bitterhed mod Samfundstilstandene, — og ofte lade de deres Klager komme til Orde i Lite-

raturen. Om andre, tildels fremragende, Mænd bemærker Forf., at de have været nærved at blive Ofre for den pessimistiske Syge — »this terrible form of suffering« —, uden dog faktisk at gaa under. Han nævner eksempelvis Tolstoi, Ibsen, Ruskin, henviser ogsaa til talrige nationaløkonomiske og socialistiske Skribenter. Fra dem har der lydt »en bitter Protest«, »en skarp, meget gennemtrængende Tone i Dagens Literatur«. »Man maa ikke tro«, bemærker Dr. Cooley, »at jeg anraaber om Befrielse fra denne Protest; tværtimod den har sin Berettigelse, og naar den indeholder noget udover ren og skær Klage, noget Haabefuldt og Genopbyggende, er den gavnlig og en Spore til Fremskridt. Det vilde være for meget at forlange, at saadanne Forfattere skulde veje den bestaaende Samfundsorden paa en ganske rigtig Vægtskaal. Det er sandsynligt, at de ville overse den gunstige Side, og særligt det vigtige Faktum, at den Støj og Uro, der plager Nogle, bringer Vækkelse til en langt, langt større Mængde, den noget sløve Mængde, der tidligere var hensunken i Slendrian og Slaphed«.

Saaledes bestræber, som man ser, Dr. Cooley sig for at gøre Ret og Skel til begge Sider, uden at dømme Nogen for strengt.

Han taler fornuftige Ord om »the standard of success«, om de gode, mandige Egenskaber, Konkurrencen udvikler, men ogsaa om den Uro, Usikkerhed, Overanspændelse, den medfører. Dog denne Tale om Uro, er, siger han, i høj Grad overdreven: i alle Klasser udgøre Flegmatikerne det overvældende Flertal. Det er saa langt fra, siger han — Amerikaneren —, at den sociale Larm og Ophidselse er overdreven, at

den tværtimod endnu er langt fra at have udrettet det Arbejde, der paahviler den, og de Forenede Staters Befolkning kan kun kaldes aktiv, naar den sammenlignes med Fortidens eller andre Landes. De Fleste, siger han, leve fremdeles Livet hen i en søvnig Døs, uden bestemt Ærgerrighed, uden virkelig Berøring med Tidens aandelige Bevægelser. Man behøver blot at gaa ud paa Landet og se sig om, og man vil opdage, hvor »grossly exaggerated« er meget af hvad der skrives om Amerikanernes Uro. Ja, i Sammenligning med andre Landes Befolkninger ere Amerikanerne vel nok meget tilbøjelige til at protestere mod bestaaende Forhold og til at forlange Forbedringer. Men dette betyder aldeles ikke, at de ikke ere lykkelige. De socialdemokratiske Deklamationer om Arbejdernes ulykkelige Kaar, skulle ikke tages for alvorligt. Social Agitation er bleven en Sport, en Slags Folkeforlystelse. Folk trænger til Bevægelse, til Sport af forskellig Art. »Our contentment is kinetic, not static«. Befolkningens store Masse har i Virkeligheden en meget optimistisk Livsopfattelse. Selve de Personer, der skrive de værste Brandartikler mod det nederdrægtige Kapitalist-samfund, vise sig ved nærmere Bekendtskab ofte at være rigtigt gemytlige Kammerater.

Men Dr. Cooley maa dog indrømme, at der er en Undtagelse fra Reglen: Befolkningens store Masse har den kraftigere Konkurrence bragt Liv i, og den befinder sig særdeles vel derved. Men visse sartere, mere sensible Naturer lide ved Synet af den stærke Konkurrence. De trænge ikke som Befolkningens Masse til Konkurrencens Spore; den irriterer dem blot. Hvis de overhovedet ville acceptere en Konkurrence, maatte

det være en mere forskeltagende end den nuværende. Den bestaaende Samfundsorden er dem ikke symmetrisk nok, ikke æsthetisk nok. De forfalde ofte til excentriske sociale Anskuelser og forøge gerne Dagens pessimistiske Deklamationer. Ved Synet af den Konkurrence, som Enhver af os maa og skal leve i, udbryde de med Thomas a Kempis: »tædet valde sic cotidie vivere in lite«, idet de glemme Ordet:

Vivere est militare.

A. P.-St.

Om Folke- og Arbejderforsikring.

Hr. Birger Hansteds Artikel med ovenstaaende Overskrift i 5te Hefte af dette Tidsskrift trænger paa væsentlige Punkter til Imødegaaelse.

Medens saa godt som alle Forfattere paa dette Omraade hidtil have været enige om at anerkende Livsforsikringens og specielt ogsaa Folkeforsikringens store sociale Betydning, er Hr. Hansted saa langt fra at anerkende Folkeforsikringens gode, men møjsommelige Arbejde, at han i Stedet benytter nedsættende Ord om dette (»indfange«, »udbytte«), ja endog advarer Publikum »mod at indlade sig med Forsikringens Agenter.« Det maa i høj Grad beklages, at et saadant Angreb er fremkommet i et Tidsskrift, fra hvilket man nærmest maatte være tilbøjelig til at vente en paa Forstaaelse bygget Anerkendelse af Folkeforsikringens nationaløkonomiske Værd, men forhaabentlig vil det af den efterfølgende Fremstilling fremgaa, at Angrebet er ubeføjet og kun beror paa usagkyndig Misforstaaelse af nogle Tal, hvoraf Hr. Hansted har draget fejlagtige Konklusioner.

Hr. Hansteds Grundbetragtning er den: Arbejderen kan ikke paatage sig at udrede bestemte Præmier. Før eller senere kommer han i Restance og Anstalterne griber da til og konfiskerer »alt hvad der i Aarenes Løb er indbetalt«. Vel har Hr. Hansted hørt

noget om Respittid og lignende, men det anser han som »betydningsløse Midler«. Denne Grundbetragtning er saa falsk som vel mulig og beror kun paa Hr. Hansteds Ukendskab til Forholdene i Praxis. Kendte han disse, vilde han vide, at Anstalterne gøre alt, hvad der staar i deres Magt for at hjælpe den Forsikrede til at holde sin Police i Kraft, at allerede den ordinære Respittid er et godt Middel, at Respittidens Udvidelse under større Strejker og Lock-out'er er langt fra betydningsløs, at den Forsikrede ved at indbetale Restancerne (med Rentetillæg) inden Aarsdagen efter den første skyldige Præmies Forfaldsdag kan sætte Forsikringen i Kraft igen, og endelig, at hvis Præmiebetalingen af en eller anden Grund ophører efter et vist ringe Antal Aars Forløb, da vil den Forsikrede erholde en præmiefri Police lydende paa saa stort Beløb, som kan erholdes, naar Forsikringens matematiske Værdi anvendes som Indskud. Denne sidste Bestemmelse umuliggør jo ganske, at Anstalten kan tjene syndeligt ved de opgivne Policer, thi paa saadanne omskrevne Policer tjener Anstalten ikke paa nogen anden Maade end paa alle andre Forsikringer, nemlig ved mulig Underdødelighed og ved Rentegevinst, ligesom den løber Risikoen for mulig Overdødelighed og Rentetab.

Hr. Hansteds Grundbetragtning er altsaa falsk, men tilbage staar hans Tal: De halvtredje Hundrede Tusinde opgivne Policer med de 39 Mill. Marks Forsikringssum. I dyb Beklagelse af det store Antal opgivne Policer kunne vi mødes med Hr. Hansted. Men ganske ufatteligt er det, hvorledes han regner sig til, at Anstalterne her har haft ublu Fortjeneste af disse

opgivne Policer. Det fremgaar vel allerede af det ovenfor sagte, at saasnart der er indbetalt nævneværdigt Beløb paa en Police, saa gaar der intet tabt for den Forsikrede og bliver der ingen irregulær Fortjeneste for Anstalten. Og paa de Policer, der opgives ganske kort efter Tegningen (og det er det overvejende Antal, thi naar først en Police har været i Kraft i nogen Tid, opgiver den Forsikrede den nødigt, og Anstalten hjælper ham paa alle Maader), saa kort, at Omkostningerne ved Anskaffelsen, ved Udstedelsen osv. endnu ikke ere dækkede, har Anstalten jo kun Tab. — Det er altsaa en ganske fejlagtig Konklusion, at det af Statistikens Tal skulde fremgaa, at Forsikringsanstalterne have deres Hovedindtægt af disse opgivne Forsikringer, en Konklusion, som kun en Usagkyndig kan drage deraf. At dømme efter disse efterfølgende Hr. Hansteds Ord: »Disse forskærtsede Policer til en Værdi af næsten 40 Mill. Mark« . . ., da synes han endog at være saa ukendt med Livsforsikringsvæsen, at han antager en Polices Forsikringssum for ensbetydende med dens Værdi! Og herfra har han vel saa sin Mening om Anstaltens ublu Fortjeneste.

Men en saadan Betragtning er jo ganske meningsløs. Lad os f. Ex. tænke os, at en 25-aarig Mand tegner en Livsforsikring paa 1000 Kr. med 50 Øres ugentlig Præmiebetaling, men efter 2 Uger hører op med Betalingen. Policen har da ikke Spor af Værdi. Den Krone, som Anstalten har opkrævet, er jo meget langt fra at dække Udgifterne ved Tegningen. Anstalten har kun haft Tab herved. Men efter Hr. Hansteds Mening skal Anstalten have tjent 1000 Kr. paa denne Forretning! Desværre har han jo ikke ganske

Ret i denne Betragtning. Det kunde tværtimod være, at det netop er den Slags Forretninger, der for en Del bevirker, at Omkostningerne ved Folkeforsikringen ere saa høje, som de desværre ere.

Den af Hr. Hansted til Slutning omtalte og stærkt roste Form for Folkeforsikring kunne vi ikke tilkende væsentlige Fordele fremfor den nu her i Landet praktiserede Form. Men den er dog bedre end slet ingen Forsikring, og da den uden Lovændringer eller anden Ulejlighed kan optages af begge de her i Landet bestaaende solide Folkeforsikringsanstalter, er det jo nok rimeligt, at den vil blive forsøgt. Dens Fordel er, at al Vanskelighed med at holde Forsikringen i Kraft bortfalder. Dens svage Sider ere: 1) hvis den Forsikrede dør efter faa Aars Forløb, har han ikke naaet at faa Forsikringssummen op til noget nævneværdigt; 2) synes navnlig Manglen paa Forpligtelse til at indbetale bestemte Bidrag at rumme en stor Fristelse for de svagere Karakterer (og disse ere dog blandt os Mennesker i Overtal) til at anvende Pengene til andet end Livsforsikring. Om end denne Form for Forsikring maaske vil passe enkelte Mennesker, vil den dog næppe faa nogen større Betydning, men fortjener maaske alligevel at prøves af de bestaaende Folkeforsikringsanstalter. Og vil Hr. Hansted anvende sit agitatoriske Talent paa Udbredelsen af Kendskab til denne Form for Forsikring, da gør han derved en nyttigere Gerning end ved at bruge ringeagtende Ord om og fremsætte Insinuationer mod hæderlige Institutioner.

Carl Burrau,

Dr. phil., Aktuar i »Tryg«, folkelig Livsforsikringsanstalt.

Anmeldelse.

Jul. Landmann: Zur Abänderung des deutschen Bankgesetzes. Eine kritische Studie auf dem Gebiete der Bankpolitik. Kiel u. Leipzig. Verlag von Lipsius u. Fischer. 1899. (42 S.).

Dette lille Skrift giver en Oversigt over Hovedbestemmelserne i den nye tyske Banklov, der skal træde i Kraft d. 1. Januar 1901 og som i den forløbne Vinter har været Genstand for den tyske Rigsdags Forhandlinger, idet det samtidig gør de Ændringer, som derved ere blevne gjorte i det oprindelige Regeringsforslag, til Genstand for en vistnok i det Hele rigtig Kritik. Det lader sig jo nemlig ikke nægte, at disse Ændringer nok saa meget have været dikterede af politiske og Parti-Hensyn som af økonomiske Grunde og særlig Sagkundskab paa Bankomraadet.

Forf. begynder da ogsaa med at fremhæve den Modsætning, som Rigsdagsforhandlingerne nu frembyde til dem for 25 Aar siden, da den oprindelige Banklov af 14. Marts 1875, hvortil den nye Lov kun fremtræder som et Tillæg, forhandlede. I begge Tilfælde har et Kompromis imellem to Interessegrupper øvet sin Indflydelse paa Resultatet; men medens det dengang sluttedes imellem Repræsentanterne for Rigsideen og Enkeltstaternes Partikularinteresser, hvor altsaa dog

almindelige Samfundsinteresser gjorde sig gældende paa begge Sider, var det nu specielle Klasseinteresser, som kæmpede mod hinanden og traadte frem i en ikke tiltalende do-ut-des-Politik. Fremfor Alt var det Agrarinteresserne, som gjorde sig saa stærkt gældende, at det, som Forf. bemærker, næsten saa ud, som om hele Rigsbankens Virksomhed skulde bedømmes alene efter, hvad den havde udrettet til Grund for de landøkonomiske Interesser, og den fremtidig omdannes til en agrarisk Kreditanstalt.

Forf. paaviser derfor først de Fortjenester, som Rigsbanken ubestridelig har haft af den hele økonomiske Udvikling i Tyskland, og hævder, at dens Ledelse paa alle Punkter har været god og ikke giver virkelig Grund til Angreb og nedsættende Domme. Han bekæmper derfor ogsaa — og med god Grund — Bestræbelserne for at gøre Banken til en Statsbank, og paapeger, at de Forventninger om at faa billig Kredit, som knytte sig dertil, let vilde blive skuffede, fordi Statskassens Interesser da maaske vilde blive gjort nok saa stærkt gældende som nu Aktionærernes Interesser.

Punkt for Punkt gennemgaar han derefter de syv Hovedbestemmelser, som Regeringsforslaget indeholdt, og de derved i Rigsdagen foretagne Ændringer, idet han søger at paavise, at disse gennemgaende ikke have været Forbedringer. I det Væsentlige maa man vistnok give Forf. Ret i denne Kritik. Hverken Forhøjelsen af Grundkapitalen med 60 istedenfor 30 Mill. Mk. eller de nye Regler om Fordelingen af Udbyttet imellem Aktionærerne og Staten kunne anses for heldige eller tilstrækkeligt begrundede. Noget mere tvivl-

som er Berettigelsen af Forf.'s Udtalelser om Seddelkontingentet og Forholdet til Privatbankerne. Men i sin Helhed fortjener Skriftet at læses og giver en let Oversigt over de Forandringer, som Bankloven vil undergaa, og deres Betydning.

W. S.

Anmeldelse.

Fernando Linderberg: Karl Marx og den historiske Socialisme. I. København, Lehmann & Stages Forlag. 1899. (141 S.).

Forfatteren, hvis Specialitet er Motto'er, begynder med et Motto, som anbefaler os fra et Højdepunkt, et Bjerg, at skue ud over den sociale Fremtid; — man vender Bladet og snubler over et nyt Motto, der, som om dets Sandhed var selvindlysende, uden nærmere Begrundelse anbefaler os at betragte Samfundets historiske Udvikling fra Samfundets Dybder, nedenfra: »hvad vi maa overtage fra Socialdemokratiet er først og fremmest Synspunktet fra neden«. Ligeoverfor denne Sætning tillade vi os at stille denne: hvad vi først og fremmest ikke skulle overtage fra Socialdemokratiet er dets Ensidighed; de sociale Spørgsmaal skulle ikke betragtes exclusivt fra et Arbejderstandpunkt, ej heller exclusivt fra et Arbejdsgiverstandpunkt, overhovedet ikke fra et ensidigt Klassestandpunkt, men fra det Almenes Standpunkt. Men en Bestræbelse for at gøre Ret og Skel til den ene Side saa godt som til den anden Side maa man ikke vente at træffe hos en Agitator og Fanatiker, der har ondt ved at styre baade sine Tanker og sine Ord. Hos ham vil man træffe

ikke blot saadanne uoverlagte Ord som det, at »Civilisationens vidunderlige Fremskridt paa snart sagt alle Omraader« »i det væsentligste er købt« paa Arbejderens Bekostning, skønt det i vort Aarhundrede netop er Arbejderen, der er gaaet mest fremad; — hos ham vil det heller ikke overraske, at han forklarer den national-økonomiske Videnskabs anti-socialistiske Holdning, som han dadler, ved at henvise til, at de nationaløkonomiske Videnskabsmænd »gennemgaaende have tilhørt den forholdsvis bedst stillede Del af Samfundet«, og overser, at Marx, Engels og næsten alle de andre Ordførere for den saakaldte »videnskabelige Socialisme«, som han priser, netop have tilhørt den samme Del af Samfundet, netop ikke have staaet ved »Foden af Bakken«, men tværtimod oppe paa »Bakketoppen«. Dette er jo det Ejendommelige: vore Socialdemokrater fortælle os, at alle de, der ikke arbejde med Høvl eller Spade, alle de, hvis Haand ikke er bleven hærdet ved legemligt Arbejde, danne en »reaktionær Masse«, der er og maa være Arbejderstanden og dens Bestræbelser fjendtlig; og saa glemme disse Socialdemokrater, at al den aandelige Næring, de have suget til sig, have de »den reaktionære Masse« at takke for. Hvad vilde der være blevet af det hele Socialdemokrati, naar det ikke hos »den reaktionære Masse« havde fundet sine Ideer? Al Fremskridtsbevægelse er udgaaet fra »den reaktionære Masse«.

Det Emne, Hr. Linderberg har valgt sig, er jo interessant nok, — men magte det kan han ikke. Med sin Ven Weitling trøster han sig saalunde: Vel har jeg ikke læst Filosoferne, men jeg er dog bleven ret gennemtrængt af deres Aand. Men Læseren føle desværre

ikke den samme Overbevisning. Kapitlerne om »den klassiske Filosofi«, »den hegelske Filosofi« osv. ville vist ikke tilfredsstille mange Læsere. Kapitlerne om Weitling ville vist forekomme temmeligt overflødige. Bogen er udarbejdet paa Grundlag af nogle faa Skrifter, deriblandt især Mehrings; de benyttede Kilder er for Størstedelen meget urene, og, hvad der er det værste, de ere benyttede aldeles kritikløst. En Bemærkning hos en Forfatter om, at »man ligefrem opdrager Forbrydere« for at kunne komme til at straffe dem, sluger Hr. Linderberg raa, og han venter, at hans Læsere skulle gøre ligesaa. Weitlings Kritik karakteriseres som »træffende«, og med Velbehag citeres store og smaa Stykker af ham, blandt de smaa f. Ex. dette: »Kristus vilde ikke have noget med Penge at gøre, men svarede, at man skulde give Kejseren den Mønt, der bar hans Billede ... Da han ikke vilde have med Pengesystemet at gøre, lod dette System ham nagle til Korset for 30 Sølvpenge«. Hr. Linderberg er saa optagen af sine tyske Hjemmelsmænd, at han ikke en Gang giver sig Tid til at oversætte ordentlig, og man finder Germanismer som denne: »Bogen falder i 2 Dele. I en første Del fremfører han ...«. Maaske vil han have »i en første Del« henført til Trykfejlenes omfattende Klasse. Sammesteds høre »med stor Sandsynlighed for Sandheden«, »Herschbirgerdalene« og adskillige andre Mærkeligheder hjemme. Prøver paa Forfatterens Kritikløshed træffer man overalt i Bogen, altsaa ogsaa strax i det første Afsnit, der bærer den ikke ganske beskedne Titel: »Historisk Indledning«. Denne »historiske Indledning« bestaar for Størstedelen af nogle Udklip af Mehrings Bog. Indledningens Formaal er

at sætte Læseren i den rette Stemning, og for at opnaa dette Formaal sparer Forfatteren ikke med Anklager imod »Kapitalismen«, der »holdt sit Indtog« i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og som i det 19. Aarhundrede skabte »en Masseelendighed, som i alt Fald Kristenheden aldrig havde kendt.« Men Hr. Linderberg bruger her et noget for omfattende Udtryk. »Kristenheden« har nok kendt en større Elendighed end den, Maskintekniken i det nittende Aarhundrede bragte ud over Europa. Derimod synes det som om Hr. Linderberg, der dog kun repræsenterer en mindre Del af Kristenheden, ikke har kendt de Skildringer, man har af tidligere Tiders økonomiske og sociale Forhold. Havde han gjort det, vilde han vel have taget lidt lempeligere paa »Maskintekniken«, »Storindustrien«, »Kapitalismen« og det nittende Aarhundredes andre Bussemænd.

I den Grad lader Hr. Linderberg sig paavirke af de halvt eller helt socialistiske, ofte ogsaa atheistiske Bøger, der ere faldne ham i Hænderne, at den kristelige Mand endog forledes til at fornægte sin Kristentro. Der staar skrevet, at ikke en Spurv falder til Jorden uden Guds Vilje. Troen paa dette Guds Ord spottes (S. 8) som »middelalderlig Theologi«. Vil Hr. Linderberg kunne faa Præster til at udstede Anbefaling ogsaa for denne Bog?

A. P.-St.

Frikonkurrencen.

Af

A. Peschcke Kædt.

I.

Indledning.

Inden Arbejderne i vort Aarhundrede naaede frem til deres nuværende Magtstilling, har de i mange Generationer levet under et nedværdigende Aag. Underkuelse har været Reglen, selv om der kan nævnes mange Undtagelser. Først efter at det gennem haarde og langvarige Kampe var lykkedes at skaffe Arbejdernes Førere Lov og Ligeberettigelse til mundtlig og skriftlig i fri Konkurrence med andre Klassers Talsmænd at paavirke den offentlige Mening, skete det store Gennembrud, som de sidste Slægtled har været Vidne til.

Selv om man fuldt ud anerkender alt det gode, Socialdemokraterne har udrettet for Befolkningens brede Lag ved at samle Arbejderne inden for fortrinligt ledede faglige Organisationer, maa man ikke ensidigt tilskrive disse hele Fortjenesten af Nutidens sociale Reformarbejde.

Arbejdernes Forsamlingsfrihed og Organisationsret er ikke Frugter af revolutionære Arbejderrejs-

ninger. De er lige som Tale-, Trykke-, Nærings- og Trosfriheden Led i en længe forberedt frisindet social Udvikling. Tusinder af Fortidens humant tænkende Fremskridtsmænd deler med Nutidens Arbejderførere Æren for den liberale Lovgivning, der til Held for hele Samfundet i vort Aarhundrede saa mægtigt har forbedret Arbejdernes Kaar.

Naar disse nu i deres Presse, paa deres Møder og i vore lovgivende Forsamlinger frit kan kritisere det bestaaende Samfund og dets Ledere, staar de med begge Ben paa Frikonkurrencens Grund. Fyrsternes, Præsternes, Adelen og Stændernes Forsamlinger har faaet en tidligere ukendt Konkurrent i Arbejdernes nationale og internationale Kongresser og Forsamlinger.

Ved Siden af mange sande og vækkende Ord er der fra disse ogsaa udgaaet en Del umodne Tanker. Man har opnaaet Flertalsgodkendelser for Programkrav, der, hvis de blev ophøjede til Lov, vilde skade Udviklingen og forværre de sociale Tilstande i Stedet for at forbedre dem.

Selv om Socialdemokraterne i deres Reformbestræbelser foreløbig nærmest tager Sigte paa at bekæmpe Konkurrencefriheden paa det økonomiske Omraade, er de ogsaa her inde paa et fejlt Spor. For at komme til Klarhed om de mange forskellige i denne Forbindelse rejste Spørgsmaal og blive sat i Stand til at drage forsvarlige Slutninger angaaende Fremtiden, er det nødvendigt at søge Oplysninger om den fri Konkurrences Betydning som Led i den foregaaende sociale Udvikling. Den økonomiske Dispositions- og Handlefrihed hænger saa

nøje sammen med den personlige Frihed og Selvstændighed i det hele taget, at man ikke kan ophæve eller indskrænke den første uden samtidig at gøre tilsvarende Indgreb i den sidste.

II.

Oplysningsarbejdet.

Den Opgave at reformere den bestaaende Samfundsorden er lige saa gammel som Menneskets Historie. Hvor langt man end gaar tilbage i Tiden, vil man finde samlede eller spredte Bestræbelser for at føre Udviklingen fremad fra en mindre fuldkommen til en mere tilfredsstillende Tilstand.

Hvor et Mindretal af Samfundet paa Flertallets Bekostning høster Fordele af Fejlene ved den bestaaende Orden, vil den favoriserede Klasse i Reglen modsætte sig Forandringer, der har til Formaal at skabe større Lighed i Fordelingen af Arbejdets Byrder og Livets Goder. Der fremkaldes en Interessekamp for og imod det bestaaende, og de kæmpende deler sig i to Lejre, der konkurrerer om Magten til at beherske Udviklingen.

Men inden det kommer til Kamp, maa der hos den forurettede Part være vaagnet en Erkendelse om den bestaaende Samfundsordens Brøst. Der maa være forudgaaet et Oplysningsarbejde, som hos Masserne har vakt Bevidstheden om Klassernes Overgreb. De Elementer, der til forskellige Tider har præsteret dette Oplysningsarbejde, har altid bevidst eller ubevidst været Frikonkurrencens Talsmænd.

Enhver gavnlig Reform, hvert Skridt fremad i Udviklingen, er Resultatet af en Kamp mellem konkurrerende Kræfter. Naar denne Konkurrence hindres af Magthaverne, naar man truer og kuer Reform-Ideernes Talsmænd, indtræder der Stagnation og Tilbagegang. Hvor ny Tanker faar Lov til frit at brydes med gamle Forestillinger, skabes der Betingelser for Fremskridt.

Darwins Bevisførelse for Rigtigheden af Theorien om: »the survival of the fittest« finder ej alene Anvendelse paa Mennesker, Dyr og Planter, for saa vidt som de mere fuldkomne efterhaanden, under Konkurrencens Tryk, fortrænger de mindre fuldkomne Former. Nøjagtig den samme Lov gør sig gældende paa Tankernes og Ideernes Omraade. Højere, renere og sandere Forestillinger vil efterhaanden besejre og fortrænge mindre fuldkomne Ideer og Tankeslutninger, selv om Rækker af skiftende Magthavere Slægt efter Slægt med alle til deres Raadighed staaende Tvangsmidler søger at udstyre de af dem kendte og godkendte Udviklingstrin med Evighedspræget.

Vor Viden om meget af det, der foregaar omkring os, vore Domme om det, der sker og er sket, vore Forventninger og Spaadomme om det, der vil ske i Fremtiden, er i mange Tilfælde Vidner om forgængelige Trappetrin, midlertidige Udviklingsstadier, der efter at have opfyldt deres Bestemmelse viger Pladsen for højere Erkendelsesformer.

Ser man Jordens Overflade, saaledes som den præsenterer sig i Slutningen af det 19. Aarhundrede, finder man nu som før skiftevis mørke og lyse Pletter.

Man standser forundret ved skærende Modsætninger som det fredsæle finske Folks brutale Undertrykkelse og det samtidig fra samme Magtkilde i den lidende Menneskeheds Navn udsendte Opraab til Verdens Fyrster om, at samles til en international Freds- og Forsoningsfest paa Kongressen i Haag.

En nøjere Iagttagelse viser dog, at de lyse Pletter alle Vegne ere i Tiltagende. Selv der, hvor Mørket synes dybest, er der Tegn paa gryende Lysning, Glimt af Solskin, Haab om Fremgang. Sandheden fortrænger Vildfarelsen, Samvittighedsfriheden sejrer over den stivnede Autoritetstro, den sunde Fornuft behersker Mysticismen. Alle Vegne, hvor Oplysningen og Uvidenheden faaer Adgang til fri Konkurrence om Paavirkningen af den offentlige Mening, sejrer Oplysningen tilsidst, selv om Kampen ofte er langvarig.

En Gang var vor Klode ifølge Datidens højeste menneskelige Viden et privilegeret Centrum i Verdensrummet. Solen og Stjernerne skinnede efter personlige Ordre fra den styrende Kraft for vor Skyld, og sommetider modtog de i en snæver Vend- ing et efter Øjeblikkets jordiske Krav afpasset Paalæg om at staa stille. Fortsatte Forskninger førte til mere korrekte Slutninger om vor virkelige Betydning. Vi vandt i sand Beskedenhed, hvad vi tabte i indbildt Omfang og Værdighed. Hvert Skridt fremad til en højere Erkendelse blev ledsaget af en ny Afklædning, indtil vi fra et første Rangs Væsen efterhaanden blev reducerede til »et Sandskorn« i Verdensriget. Magthaverne havde Vanskelighed ved at forson sig med den af Sandhedsgranskerne fremskyndede Degradation i vor tilvante Selvvurdering. Endnu den

Dag i Dag gør man som for tusinde Aar siden Forsøg paa at standse Udviklingen. Man klamrer sig fast til nedarvede Magt- og Trosbegreber og hævder Dogmer, der interesserer Nutidens oplyste Tænkere paa lignende Maade, som de lader sig belære af Urverdenens Knokkelrester. Begge Dele, Dogmerne og Knoklerne, ere Vidnesbyrd om tidligere Tiders Udviklingsformer. Men Dogmerne er sejjere end Knoklerne. Der kræves fra Slægt til Slægt et energisk fortsat Oplysningsarbejde for at faa Bugt med dem.

III.

Fremskridt.

Ægyptens Konger bygger Pyramider. Flere hundrede Tusinde Arbejdere maa slide og slæbe og sulte og lide og dø for at rejse et enkelt, ofte ubetydeligt Menneske et Gravmonument, der kan bevare hans Minde for kommende Slægter.

Saa kommer der en Samfundsreformator og siger til Arbejderne: »Vi er Mennesker som han. Jorden tilhører os alle. Arbejdet er Kilden til al Rigdom. Vort Liv og vort Arbejde er vort eget. Vi vil saa og høste og bygge Huse og rejse Gravmonumenter for os selv og vore Børn«.

Den saaledes talende og tænkende Slave vil ægge sine Medslaver til at nyde Livet og udnytte Jordens Goder i fri Konkurrence med Magthaverne. Han fanges og pines og dræbes. Nye Pyramider bygges. Slægtled af tavse Slaver træller videre for uvidende

og tyranniske Magthavere som tilforn. Tyrannerne mindes; Reformatorerne glemmes. Dødens Haand lægger sig — saa synes det — over Udviklingen. Alt begravnes i Ørkensand. Men efter Aartusinders Forløb finder nye Slægter i Pyramidernes Kongegrave Beviserne for, at Frikonkurrence-Principet med uimodstaaelig Magt langsomt men sikkert har besejret Magthavernes Forsøg paa at hindre frisindede Fremskridt.

I Indien og Persien i Peru og Mexiko er den menneskelige Arbejdskraft bleven misbrugt paa lignende Maade som i Ægypten. En straffende Nemesis har alle Vegne virket i Fremskridtets Tjeneste. Sphinxen er detroniseret. Den tiltagende Oplysning lærer Mennesket at løse stedse flere af Tilværelsens Gaader. —

Vi gaar nogle Tusinde Aar frem i Tiden. Dronning Elisabeth af England lader udarbejde og revidere Love, der ifølge deres officielle Motivering har til Hensigt at beskytte Arbejderne mod strafbar Deltagelse i samfundsfarlige Konspirationer. Naar en Arbejder første Gang bliver overbevist om, at han har gjort sig skyldig i den Forbrydelse sammen med andre Arbejdere at fremføre Kollektiv-Krav om Forhøjelse af Arbejdslønnen eller Forkortelse af Arbejdstiden, straffes han med høje Bøder. Anden Gang idømmes han Gabestokken i Forbindelse med forøgede Bøder. Tredje Gang afskæres begge hans Øren; han ekskluderes af det honnorte Selskab og mister for hele Fremtiden alle sine borgerlige Rettigheder.

Vi lader i Tankerne nogle Slægtled komme og svinde og standser ved et Blad af den nyere Historie.

I 1847 var Mr. George Adcroft Præsident for det af Rochdales Arbejdere dannede ko-operative Selskab, der senere gennem sin kæmpemæssige Udvikling har erhvervet sig et berettiget Verdensry. Adcroft var den Gang som senere Talsmand for Arbejdernes Reformkrav. Drivkraften og Argumenterne fandt han i sine egne Erfaringer. Som ung Mand havde han arbejdet i en af Englands Kulminer, og han beskriver Tilstanden med følgende, her i forkortet Form gengivne Ord:

»Vi arbejdede i Aarhundredets første Fjerdedel i absolut nøgen Tilstand i Minerne. Vi havde ikke saa meget som en Skjorte paa Kroppen. Ved Siden af Mændene arbejdede deres Hustruer og voxne Døtre. Det var den Gang Skik at fortsætte Arbejdet, saa længe der blev kørt tomme Vogne frem foran Minens Munding. Vi var vant til at arbejde 16 Timer i Døgnet, og vi plejede kun at vaske os én Gang om Ugen. En Lørdag Aften havde vi arbejdet til Kl. 12 om Natten, men endnu blev stadig flere Vogne kørt frem for at fyldes. Til sidst nægtede vi at arbejde videre. En af Opsynsmændene kaldte paa Minens Ejer, der stod og ventede paa os med en Pisk, som han gjorde Brug af, medens vi blev trukne frem af Gruben, Arbejdernes Taalmodighed brast ved denne brutale Behandling. De rev Pisken fra ham og forsøgte at dræbe ham.«*)

*) George J. Holyoake: »History of co-operation in England«. S. 258.

Dette Billede viser Samfundstilstande, der fandtes i en af Verdens Kulturstater for kun 70 Aar siden, og man har let ved gennem Exempler fra den nyeste Tid at paavise et Fremskridt, hvis blotte Mulighed endnu levende humane Tænkere i deres Ungdom maatte anse som udelukket.

Naar afdøde Reformatorer som Malthus, J. S. Mill o. m. a. saa Arbejderbefolkningens Fremtidsperspektiv i tiltagende Solformørkelse, maa man søge Aarsagen til deres pessimistiske Konklusioner i Datidens fortvivlede Forhold paa de Omraader, der laa dem nærmest, og hvis triste Erfaringer maatte forekomme dem at være afgørende.

En Russer vilde under Indtrykket af den forfærdelige Hungersnød, der rammer Millioner af hans ulykkelige Landsmænd, den Dag i Dag over Indgangen til den russiske Bondes Hytte kunne sætte Dantes alt Haab udelukkende Advarsel, og i mange af Verdens store Hovedstæder findes endnu Forhold, der kan tjene som Illustration til Shelley's bevingede Ord: »Hell is a city much like London«.

Hvis den ovenfor omtalte ægyptiske Oprører kunde rejse sig af sin Grav og overvære et af vor Tids socialdemokratiske Agitationsmøder, vilde han dog sikkert blive meget forbavset ved at høre, at man fremdeles trods alle i Mellemtiden opnaaede, for ham ufattelige Forbedringer, taler til Nutidens frie Arbejdere paa lignende Maade, som han talte til Datidens trælbundne Slaver.

Ved at høre de Forhandlinger, der i vor Tid under parlamentariske Former, hyppigt med efterfølgende Fællesmaaltid, føres om Striker og Lock-

out'er vilde han, hvis han skulde begynde forfra, maaske vakle i Valget mellem Stillingen som Arbejder og Arbejdsgiver.

Men af Fortidens Retsbegreber kan man ikke udlede en korrekt Dom over Berettigelsen af Nutidens Klager.

IV.

Socialdemokratiet.

Dersom en Politiker vilde staa frem og erklære, at Socialdemokratiet var den bestaaende Samfundsordens bedste Forbunds-fælle, vilde Flertallet af hans Tilhørere rimeligvis beklage hans mentale Tilstand. Naar man imidlertid i »den bestaaende Samfundsorden« ser en perfektibel Udviklingsform, hvis mangfoldige iøjnefaldende Ufuldkommenheder paa utallige Punkter fremkalder berettigede Klager fra Samfundets brede Lag, ligger der en Sandhed i Mandens Ord.

De Kræfter, der yder det største Bidrag til Løsningen af den Opgave ad Lovgivningens Vej at klargøre og afhjælpe bestaaende Fejl og Uretfærdigheder, er ikke Samfundets Fjender. Deres Virksomhed kan snarere sammenlignes med Lægens ligeoverfor Patienten. Men lige som Lægen kan stille en fejl Diagnose og skade sin Patient i Stedet for at helbrede ham, kan ogsaa Samfundsreformernes Talsmænd paa afgørende Punkter drage fejle Slutninger og forværre den bestaaende Tilstand i Stedet for at forbedre den.

Netop den Kendsgerning, at den bestaaende Samfundsorden har saa overordentlig mange svage og saarbare Punkter, taler imod Anvendelsen af en Universalmedicin. Det har vist sig, at Lægekunstens Specialister i Reglen dømmer og hjælper bedst paa deres særlige Omraade. Paa lignende Maade handler man erfaringsmæssigt bedst i at reformere Samfundets forskelligartede Brøst ved Hjælp af Midler, der vælges og afpasses efter hvert enkelt Tilfælde.

Socialdemokraternes Fortjeneste bestaar ikke mindst deri, at de med utrættelig Energi opsøger og paapeger Samfundsorganismens syge Steder, indtil man fra Statsstyrelsens Side gør Skridt for at forbedre Tilstanden. Enhver ad denne Vej fremkaldt Forbedring bliver et Led i Evolutionen; et Skridt fremad, der mindsker Faren for Revolutionen.

Frygten for Socialdemokraternes stadig voxende nationale og internationale Organisationer har fra Magthavernes Side fremkaldt mange Modtræk, der vidner om Uklarhed i Bedømmelsen af Situationen. Den Statsmand, der i Arbejdernes politiske og faglige Sammenslutninger kun ser en mod den bestaaende Samfundsorden fjendtlig Magt, der bør bekæmpes, er umoden til at lede Samfundets Anliggender. Arbejdernes Organisationer er ligesom »den bestaaende Samfundsorden« en Udviklingsform, der, som Erfaringen allerede har vist, er modtagelig for Forbedringer.

Med Magten til at styre Staten følger Forpligtelsen til fordomsfrit at drage Nytte af alle Kræfter, der kan hjælpe med til at løse Opgaven paa den for hele Samfundet bedst tjenlige Maade. Den rette

Statsmand er ikke en Repræsentant for Klasse- men for Samfundsinteresser. Han vil i vor Tid gøre sig særlig Umage for at sætte sig ind i Arbejdernes Opfattelse. Han vil fordomsfrit undersøge Berettigelsen af deres Klager. Han vil søge at vende Arbejderførrernes gode Sider til sig og retlede Arbejderbevægelsen, hvor den efter hans Mening er ført ind i et fejlt Spor.

Stymperen vil foretrække principmæssigt at stille sig paa Krigsfod overfor Arbejdernes Organisationer, bl. a. fordi han derved i sit eget Omdømme undgaar at blotte sin Mangel paa Forstaaelse af de Forhold, han er kaldet til at styre. Han vil, hvis han har Magt dertil, dæmme op for Reformbevægelsen, indtil Arbejderne gennem en Revolution sprænge Klasse-Lovgivningens Lænker. Og dersom han overlever Katastrofen, vil han skyde Skylden for det skete paa Dampkraften, i Stedet for at erkende, at han selv har fremkaldt Omvæltningen ved at lukke for Ventilen.

V.

Statsstyrelsen.

Tilfælde af den sidstnævnte Art og dens Afskygninger er desværre ikke sjeldne. Herbert Spencer har utvivlsomt Ret, naar han under sine prisværdige Forsøg paa at nedstemme Borgernes parti-politiske Autoritetstro og afkøle Begejstringen for konge- og folkevalgte Ministres forventede Præstationer karakteriserer Gennemsnits-Statsstyrelsen som bestaaende af:

»a few clever, many ordinary and some decidedly stupid men.«*)

Mellem den fremragende Statsmand, der selv under de vanskeligste politiske Situationer aldrig taber sit store Samfundsmaal af Sigte, Politikeren, der med klart Blik og fast Haand vælger og vrager blandt de foreslaaede Lægemidler, og dette Styrtalents stupide Modsætning, den tanketomme, ministerielle Marionetfigur staar en hel Hær af avtoriserede Kvaksalvere, der fylder Verdens Lovsamlinger med et Kaos af indbyrdes modsigende Regler og Bestemmelser, som kun har den ene sikre Virkning at forvirre Samfundets Retsbegreber og reducere Agtelsen for Lovgivningsarbejdet og dets Mænd.

Buckles og Spencers sønderlemmende Kritik af det i de fleste Lande praktiserede politiske Kvaksalveri rammer Sandheden lige i Pletten. Fællesmærket for Kvaksalvernes Statsmandsklasse er i vor parlamentariske Tid den karakterløse Opportunisme, der bukkende og smilende, mæglende og truende, vakler mellem Strengthed og Mildhed, Ret og Uret, Løgn og Sandhed, og som oftest famler sig frem til den fejle Side.

Det bør atter og atter gentages, at en malplaceret Mildhed og Eftergivenhed, selv om den i Reglen midlertidigt vil sikre Styrrerne Mængdens Bifald, kan være lige saa skadelig og lige saa uretfærdig som en malplaceret Strengthed.

Dr. Rudolf von Ihering siger om dette Punkt i sin berømte polemiske Afhandling: »Der Kampf ums Recht«:

*) »The study of sociology« (subjective difficulties).

»Diese Milde selber ist eine despotische, sie raubt dem Einen, was sie dem Andern schenkt — es ist die Milde der Willkür und Laune, nicht die des Charakters — der Katzenjammer der Gewaltthätigkeit, die das Unrecht, das sie begangen hat, durch ein anderes wieder gut zu machen sucht«.

De bedste Ministre faar man der, hvor Lovgivningen giver oplyste Vælgere Lejlighed til for Statsstyrelsen at udpege Mænd, der gennem en af Rang- og Standsfordomme befriet Konkurrence har erhvervet sig deres Medborgeres Højagtelse og Tillid.

Men i den Kunst at vælge saadanne af Stands- og Klassefordomme frigjorte noble Karakterer har Socialdemokraterne endnu ikke aflagt fyldestgørende Fagprøver. Og vi Tilhængere af den liberale Skole savner en forklarlig og forsvarlig Logik i det socialdemokratiske Reformprogram, der først tilstræber Udelukkelsen af Civilisationens kraftigste Løftestang, den fri Konkurrence, og dernæst forener en fortsat harmfyldt og hidsende Bevisførelse for den bestaaende Statsstyrelses bristende Evne og Vilje til at løse de simpleste Samfundsproblemer med lige saa høj-røstede Krav om stadige Udvidelser af denne »usle og impotente« Stats-Administrations økonomiske og aandelige Magtomraade.

For den liberale Skoles Tilhængere er der under vor Tids politiske Brydninger rig Anledning til atter og atter uden at trættes at paapege den Fare, der fra to Yderfløje truer den sunde Samfundsudvikling. Paa den ene Side samles koldt beregnende Stag-

nationselementer, der i Kraft af bestaaende Fordomme føler sig kaldede til at bekæmpe enhver Forandring, der svækker Auctoritetstroen, bidrager til at udjævne Standskløfterne og rokker ved bestaaende Særrettigheder. Paa den anden Side staar flere Grupper af varmbloedige Progressister, der under truende Motiveringer fremsætter Reformkrav, som i ikke faa Tilfælde bundet i Misundelse, Fejlsyn eller Uvidenhed. Til denne sidste Klasse af Politikere sigter Herbert Spencer, idet han siger:

»New democracy is but old despotism, differently spelt«.

(Fortsættes).

Landbrugskrisen i England.

Af

H. Hertel.

I September Maaned 1893 nedsattes der i England en kongelig Kommission, der skulde anstille Undersøgelser vedrørende den landøkonomiske Krise i Storbritannien samt fremkomme med Forslag om, ved Lovgivningsforanstaltninger eller ved andre Midler, at søge den mildnet. Resultaterne af Kommissionens Overvejelser foreligge i forskellige Indberetninger, af hvilke den sidste udkom i 1898. Det Stof, der her fremlægges til Belysning af Landbrugskrisen, er interessant og ikke blot for engelske Læsere, thi mange af de fremdragne Forhold have almindelig Interesse som gældende ogsaa for andre Landes Agerbrug. Specielt turde et Kendskab til the Royal Commission on Agriculture's Beretning have Interesse for os. Landbruget i det egentlige England, mindre i Skotland og Irland, staar i flere Retninger højt og giver os mange gode Exempler til Efterligning, særlig hvad Husdyravlen angaar. Men foruden at være vor Læremester er det engelske Landbrug ogsaa vor Konkurrent. Englands Marked er jo langt det vigtigste for vore Landbrugsprodukter, danske Landmænd

konkurrere stadig med de engelske, og vort Landbrugs Rentabilitet vil da altid til en vis Grad være afhængig af Udviklingen indenfor det engelske Landbrug. En kort Fremstilling af forskellige Hovedpunkter i den engelske Kommissions Beretning vil derfor formentlig have sin Interesse.*)

Landbrugskrisen i Storbritannien begyndte i 70-ernes Slutning. Uheldige Vejrforhold indledte den. Fra 70'ernes Midte hjemstøget Landet af en Række daarlige Høstaar, idet enten en sviende Tørke eller, og som oftest, uafbrudt strømmende Regn nærmede Høsten til Misvæxt. Lidt senere indtræder de store Forandringer paa Verdensmarkedet, og en fra Aar til Aar stærkt voxende Konkurrence med Landbrugsprodukter fra nær og fjærn bryder ind over det aabne engelske Marked.

Landbrugskrisens Udstrækning. Krisen har berørt det hele Land, men dog i ret forskellig Grad. Haardest ere de Grevskaber ramte, hvor Hovedvægten lægges paa Korndyrkningen, medens de Grevskaber, hvor Græsgangene have Overvægten, have lidt mindre. Den første Gruppe Grevskaber — 23 i Tal — ligge i det væsentlige i det østlige og sydøstlige England, deres Agerland var (1895) 6,924,000 acres stort, medens deres permanente Græsarealer

*) Foruden forskellige Artikler og Meddelelser i udenlandske Landbrugsblade er som Grundlag for den efterfølgende Fremstilling i det væsentlige benyttet: Dr. O. Stillich: Die englische Agrarkrise, ihre Ausdehnung, Ursachen und Heilmittel, Nach der Enquête der »Royal Commission on Agriculture«. (Jena 1899).

udgjorde 5,015,000 acres. I den anden Gruppe paa 20 Grevskaber vare de vedvarende Græsgange 8,230,000 acres, deres Kornareal 4,676,000 acres. I Fyrstendømmets Wales' Grevskaber havde (1895) Græsarealet en Udstrækning af 1,979,000 acres, Ageren kun af 860,000 acres. Den sidste har derimod størst Udstrækning i Skotland, nemlig 3,507,000 acres mod 1,387,000 acres permanent Græsland.

De korndyrkende Distrikter, 3: Englands og Skotlands østlige og sydøstlige Egne, ere som sagt haardest ramte af Landbrugs krisen. Den høje Hvedepris lokkede i Aarhundredets Begyndelse Landmændene til at forvandle vide Egne af tarvelig Beskaffenhed — Hedestrækninger, Høje, Overdrev — til Pløjeland. Kornarealet fik derved Overvægt over Græsningsarealet, og der anbragtes store Kapitaler i Jorden til Forbedringer. I lange Tider forrentedes Kapitaludlægget godt, og disse Egne betragtedes som det engelske Landbrugs Paradis. Men da Kornpriserne, specielt Hvedeprisen, begyndte at falde, forandrede dette Forhold sig. Nu er der her store Strækninger, hvor Ploven hviler, fordi det ikke kan betale sig at behandle dem. Men er Jorden først gaaet ud af Kultur, er den som Regel værdiløs. Thi vil man forsøge at forvandle Jorden til permanent Græsleje, vil det kræve betydeligt Kapitaludlæg og ikke faa Aar, før Agerjord i Forfald omskabes til frugtbar Eng. Men det er i det Hele tvivlsomt, om en slig Omlægning vil være heldig, thi Regnmængden i disse Egne er ikke nær saa stor som i de egentlige Græsegne. Værst stillede ere de »extreme« Jorder, d. v. s. de meget lette Jorder eller de

svære Lerjorder. Man kan i al Almindelighed gaa ud fra, at jo lettere eller jo sværere Jorden er, og jo større det egentlige Kornareal er paa en Ejendom, desto haardere føles Krisens Virkninger.

Mindre berørte af Krisen ere de Grevskaber, hvor Græsgangene have Overvægten. Det fugtige Klima og den korte Vinter, der kun sjældent bringer lange Frostperioder, skaber her meget günstige Forhold for en frodig og vedholdende Græsvæxt, der danner et ypperligt Grundlag for Kvægavl og Mælke-ribrug, hvis Produkter (jævnfør nedenfor) ikke ere faldne i saa høj Grad i Pris som Kornet. Dog kan ogsaa det Tab, som de slette Konjunkturer have bragt disse Egne, være haardt nok at bære.

Mindst har endelig Tabet været for saadanne Egne eller Bedrifter, hvor Forholdene tillade Fjerkræavl, Frugt- og Havedyrkning i større Stil, eller i hvis Nærhed der findes større Byer, Bjergværker, Stenbrud etc., til hvilke Landbrugsprodukterne kunne finde lønnende Afsætning.

Karakteristisk for Krisens Forløb er den Forskydning, der har fundet Sted i Storbritannien mellem Kornarealet og Græsningsarealet. Der fandtes saaledes i Storbritannien af:

	Agerland (arable land)	Græsgange (permanent pasture)	Tilsammen
	acres	acres	acres
1875....	18,104,000	13,312,000	31,416,000
1880....	17,675,000	14,427,000	32,102,000
1885....	17,202,000	15,342,000	32,544,000
1890....	16,751,000	16,017,000	32,768,000
1895....	15,967,000	16,611,000	32,578,000
1898....	15,918,000	16,559,000	32,477,000

Kornarealets Formindskelse med over 2 Mill. acres og Græsarealets Forøgelse med over 3 Mill. acres — det er den store Forandring som, paa Grund af Krisen, er foregaaet i det britiske Landbrug i den sidste Snes Aar.

Landbrugskrisens Virkninger paa de enkelte Klasser. Naar dette Forhold skal undersøges, maa man først erindre sig, hvorledes Landbrugsforholdene ere i England. En stor Del af Jorden er, som bekendt, ved fideikommissariske Baand unddraget den almindelige Omsætning, medens en anden, meget stor Del, tilhører rige Kapitalister, der ikke selv drive deres Ejendomme. Langt det almindeligste Brugssystem er da Forpagtning, og det er meget almindeligt, at der forpagtes paa ét Aar ad Gangen. Selvejerbøndernes og de jordbesiddende Husmænds Antal er meget ringe og har været aftagende i Nutiden.

Det Tab, Landbrugskrisen har medført for de store Ejendomsbesiddere, Godsejerne, viser sig først i Forpagtningsafgifternes Fald. Dette Fald er selvfølgelig højst forskellig i de forskellige Grevskaber. I »Korngrevskaberne« (arable counties) er Forpagtningsafgiften ofte falden med 50 pCt. og derover, ja for daarlige Jorder i Østen og Syden betales der nu ofte slet ingen Afgift. Hvor Krisens Karakter er mildere, i »Græsgrevskaberne« (grazing counties) er Nedgangen betydelig mindre, 15 pCt. og derunder.

Det Tab, som de engelske Godsejere lide ved Forpagtningsafgifternes Fald, kan belyses gennem Indkomstskatte-Ansættelserne under Shedule A.

Denne Afdeling er, som bekendt, en Skat paa al Grundejendom, i Byen som paa Landet, og Skatten paa Landejendommene paalignes efter Forpagtningsafgiften eller, hvis de ikke ere bortforpagtede, efter den sandsynlige Forpagtningsafgift. Forandringen i den aarlige Bruttoindtægt af den til Landbrug benyttede Jord og Grund (inklusive Tienden) var efter Opgivelserne under Shedule A fra Krisens Begyndelse til 90'ernes Midte følgende:

	Det aarlige Bruttoudbytte (gross annual values)		Nedgang	
	1879—80	1893—94	absolut	relativ
	£	£	£	pCt.
England	48,533,340	36,999,846	11,533,494	23,7
Wales	3,265,610	3,065,985	199,625	6,1
Skotland	7,769,303	6,251,898	1,517,405	19,5
Storbritannien	59,568,253	46,317,729	13,250,524	22,2

Disse Tal, der vel tale et tydeligt Sprog, kan imidlertid kun tages med et vist Forbehold. Under Begrebet »lands« indbefatte de engelske Indkomstskattelister nemlig ikke blot den Jord og Grund, der virkelig benyttes til Landbrug, men t. Ex. ogsaa Arealer, paa hvilke der er opført Huse og Bygninger, endvidere Blomsterhaver og forskellige mindre Indkomster, der staa i Forbindelse med Jorden, og der stadig ere stegne i Værdi eller i det mindste have holdt sig stabile. Først Agricultural Rates Act af 1896 har foretaget en Søndring. Derefter var det skattepligtige Udbytte af de egentlige Landbrug i England og Wales i 1896 kun 24,563,000 £, medens de

ovenfor gengivne Tal efter Indkomstskattelisten for 18⁹³/₉₄ angive den aarlige Bruttoindkomst af »lands« til over 40 Mill. £. Det skattepligtige Udbytte af den virkelig til Landbrug benyttede Jord var altsaa efter den nøjagtige Opgørelse i 1896 kun ca. 61 pCt. af den aarlige Bruttoindkomst af »lands« i Betydningen efter Indkomstskattelisten af 1893. Af de anførte Tal fremgaar det, at den sidste er blevet ikke uvæsentlig formindsket under Krisen.

Dernæst have de store Ejendomsbesiddere lidt Tab derved, at Ejendommenes Værdi er falden betydelig. Aarsagen hertil maa ikke blot søges i det aarlige Udbyttes Forringelse, men ogsaa deri, at Publikums Tillid til Sikkerheden af Pengeanbringelser i Landejendomme er svækket stærkt. Kommissionens Beregninger give det Resultat, at Nedgangen i Værdien af den Jord og Grund, der anvendes i Landbrugets Tjeneste, for Storbritanniens Vedkommende i Tiden fra 1875 til 1894 beløber sig til ca. 834 Mill. £ — det vil med andre Ord sige, at Værdien er falden med ca. 50 pCt. For det forenede Kongerige beløber Nedgangen sig omtrent til én Milliard £ — 18,000 Mill. Kr.! En vældig Post paa Landets Tabskonto! Landejendommene i Storbritannien (the lands) have nu omtrent samme Værdi som i 40'ernes Begyndelse. Den stærke Værdiforøgelse i Mellemtiden, der kulminerede i Aarene 1872 og 73, er tabt ved de vigende Konjunkturer.

Endelig lide Godsejerne Tab derved, at i de senere Aar maa de som Regel betale Udgifterne til Ejendommenes Reparation, til Dræning, nye Byg-

ninger etc., men disse Udgifter ere ikke faldne, de ere tværtimod hyppig forøgede.

Det Resultat, hvortil Kommissionen kommer, er, at Landbrugskrisen har lagt den tungeste Byrde paa Godsejernes Skuldre. Men disse ere imidlertid ogsaa i Stand til bedst at bære den.

Det engelske Landaristokrati er ved Landbrugets gunstige Vilkaar næsten gennem et Aarhundrede blevet i høj Grad kapitalstærkt. Det er nøje knyttet til *la haute finance* og til Englands Industri og Verdenshandel. For det lidte Tab paa Landejendommene har det for en Del faaet Erstatning derved, at dets Ejendomme og Byggepladser i Byerne samtidig ere stegne i Værdi. Dets yngre Sønner, der som oftest gaa over i Borgerstanden, finde deres Udkomme ved Industri, Handel og Bankvæsen, i Kolonierne etc.

Med andre Ord: Standens Modstandskraft mod de nedadgaaende Landbrugskonjunkturer er meget stor, og for dens Vedkommende veje disse da ikke saa tungt til, som man paa Forhaand skulde formode.

Hvad dernæst Forpagterne angaar, bringer Kommissionsbetænkningen fra alle Storbritanniens Egne talrige og stærke Klager over de Tab, som de faldende Priser have bragt dem. De nedadgaaende Konjunkturer have, i alt Fald for den første Tids Vedkommende, ramt Forpagterstanden først og føleligst, og de fleste Forpagtere have stadig overordentlig svært ved at bringe deres Udgifter i Samklang med de formindskede Indtægter. Deres Gennemsnitsfortjeneste anslaaes nu om Stunder til at være ca. 60 pCt. mindre end tidligere. Og uagtet Godsejerne have nedsat Forpagtningsafgifterne — indtil

6 Kr. pr. Td. Land for svær Lerjord — ere disse dog paa Grund af Produktprisernes stadige Fald i et stort Antal Tilfælde endnu for høje og maa ofte i større eller mindre Grad betales af Kapitalerne.

I de østlige og sydlige Grevskaber er Forpagt-
ernes Stilling den mest kritiske. Navnlig i Essex,
Suffolk, Norfolk, Cambridge, Lincoln, Wilt og Hamp-
shire have mange Forpagtere, trods en meget væs-
entlig Reduktion af Afgifterne, maattet opgive deres
Forpagtninger. I Skotland har det dér herskende
»blandede System» hjulpet mange Forpagtere til
Driftens Fortsættelse, men ogsaa her maa Forpagter-
standen regne med store Kapitaltab og formindskede
Indtægter. Noget mindre berørte ere Forpagterne i
de Grevskaber, hvor Græsarealerne have Overvægten,
og mindst ramte af Krisen ere Forpagterne af Ejen-
domme, fra hvilke der sælges Mælk, Frugt, Grønt-
sager, Æg etc. til nærliggende, større Afsætnings-
pladser. Disse have ved Nedsættelse i Forpagt-
ningsafgiften som Regel kunnet vedblive at drive
Ejendommene uden større Tab.

Men dette er Undtagelser og forandrer ikke den
Kendsgerning, at Forpagterstanden i sin Helhed er
ramt meget føleligt af Krisen. Mange ere ruinerede
eller staa ved Ruinens Rand. Dette forklarer den
nu fremherskende Mangel paa Driftskapital i det
engelske Landbrug og den store Gæld, hvori Farm-
erne staa til Godsejerne, Frøforretninger, Gødnings-
handlere, Maskinfabrikanter etc.

Endnu værre stillede ere de smaa selvstænd-
ge Ejendomsbesiddere, Selvejerbønderne,
de saakaldte Jeomen, o: dem der eje en lidt større

Ejendom, og Freeholders, 3: Ejerne af smaa Jordlodder. Naar de første af dem have lidt mere af Krisen end Forpagterne, da er Grunden den, at som Regel ere deres Ejendomme stærkt behæftede med Prioriteter, og Kreditorerne have ikke ydet nogen Nedsættelse i Renterne. Disse repræsentere i mange Tilfælde en saadan Byrde, at Bonden ikke kan bære den, men er han endnu i Stand dertil, maa han udrede mere i Rente, end han vilde komme til at betale i Forpagtningsafgift, hvis han havde forpagtet Ejendommen. Dette er Grunden til, at saa mange af disse Selvejerbønder have spillet Fallit og have maattet forlade Landbruget. Landets tidligere Stolt-hed, dets gamle fri Bondestand, forsvinder mere og mere, og de Faa, der endnu ere tilbage, ville snart gaa ud af Sagaen. »De ville Alle forsvinde — siger Mr. Read i Kommissionens Betænkning — hvis der ikke indtræder en Forandring til det bedre«.

Selvejerbøndernes Stilling er imidlertid værre end Forpagternes ikke blot af den Grund, at Kapitalrenten er højere end Forpagtningsafgiften, men ogsaa fordi de saa at sige ere bundne til deres Ejendomme. De kunne ikke sælge dem uden at blive ruinerede, thi Salgspriserne ere faldne stærkt — der meddeles Exempler paa, at Ejendommene ere solgte til Priser, der vare 45—60 pCt. lavere, end hvad de kostede i 70'erne — og de kunne ikke bortforpagte dem, thi Forpagtningsafgiften er mindre end Prioritetsrenten.

Ogsaa den anden Klasses, de saakaldte Freeholders Stilling er overordentlig sørgelig. Det var endnu for 20—25 Aar siden en god Forretning at købe en lille Jordlod, og der var mellem disse smaa

Bønder en formelig Kamp om at komme til at eje Jord. Den Mand, der ejede 100 £, betænkte sig ikke et Øjeblik paa at byde 1000 £ for 10 acres godt Land, thi det var tilstrækkeligt, naar han betalte 10 pCt. af Købesummen kontant, Resten kunde han let faa til Laans. Men Laanet maa han nu som dengang forrente med $4\frac{1}{2}$ —5 ja op til 6 pCt., og det er mere, end han nu kan bære. Uagtet disse Folks Arbejdstid er meget lang — et Landbrugs-kammer beretter: fra Kl. 3 Morgen til Kl. 9 Aften — uagtet de leve utrolig nøjsomt (der kommer aldrig Kød paa deres Bord) og gøre alt, for at klamre sig ved Hus og Hjem, forsvinde de dog mere og mere. Kommissionen beklager dette dybt, thi disse Folk er en Pryd for deres Stand — myreflittige, pligtopfyldende, dygtige.

Hvad Landarbejderne angaar, viser Agrarkrisens Virkninger sig først i en Formindskelse af deres Tal og den derved foraarsagede Afbefolkning af Landdistrikterne. Dette staar selvfølgelig i Forbindelse med Kornarealernes Formindskelse og de varige Græsganges Forøgelse. Kommissionen oplyser, at Antallet af mandlige Arbejdere i Landbruget aftog

i Tiaaret	1871—81	med	105,414
i	—	1881—91	med 81,942

og af Kvinder i Landdistrikterne

i Tiaaret	1871—81	med	16,385
i	—	1881—91	med 38,312

Denne Formindskelse af Landarbejdernes Tal træder endnu skarpere frem, naar man sammenstiller den med den Forøgelse af Landets samlede Befolkning.

der samtidig har fundet Sted. Den samlede Befolkning voxede

fra 26,072,284 i Aaret 1871

til 33,028,172 i Aaret 1891

Overfor denne Tilvæxt af ca. 7 Millioner Mennesker i et Tidsrum af 20 Aar falder Formindskelsen i Landarbejdernes Tal med ca. 242,000 Mennesker særlig tungt i Vægtskaalen. *)

Hvad Arbejdslønnen angaar, steg den i den største Del af Storbritannien indtil Aaret 1892. Da samtidig alle Fødemidler faldt i Paris, forbedredes Landarbejdernes Kaar ret betydeligt. Men efter 1892 er der delvis indtraadt et Omslag heri, en Forringelse af Arbejdernes Stilling. Denne Forringelse indskrænker sig dog hovedsagelig til Østens og Sydens Korngrevskaber. I Cambridgeshire og i Essex er Ugelønnen falden med ca. 2 sh. I Suffolk var Ugelønnen for en almindelig Arbejder i 1892 ca. 12 sh., men faldt efterhaanden til 10 og 9 ja ned til 8 sh. Derimod har Arbejdslønnen ikke vist nogen faldende Tendens i Skotland, Wales og de engelske Grevskaber, i hvilke Græsarealerne have Overvægten. Imidlertid har Landbrugskrisen ogsaa i disse haft en uheldig Virkning for Arbejderne, idet den ofte medfører en vis Uregelmæssighed i Arbejdet. Ofte hører man Arbejderne beklage sig over, at en regelmæssig, sikker Beskæftigelse i de senere Aar ganske er ophørt.

*) Som en Grund til den stærke Vandring fra Land til By nævnes i England foruden Landbrugskrisen ogsaa — Frihandelens Genneførelse. Thi ved at forøge Omsætningen med fremmede Lande har Frihandelen forstærket Efterspørgselen efter Arbejdskraft i Fabrikdistrikterne og Byerne.

Hovedresultatet bliver altsaa, at Landbrugskrisen har ramt Landarbejderne mindre føleligt end de andre Klasser, thi det stærke Fald i Levnedsmidlernes Pris er i første Linje kommen Arbejderne til Gode. I de seneste Aar har deres Stilling imidlertid forværret sig dels derved, at Arbejdslønnen er falden i vide Egne, dels derved, at deres Arbejde ofte nu er mere usikkert og uregelmæssigt end tidligere.

Aarsagerne til Landbrugskrisen. Som den generelle Grund til de sidste 20 Aars Agrarkrise fremhæver Kommissionen det progressive og stærke Prisfald paa alle Landbrugsprodukter. Paa Landbrugets 3 vigtigste Felter: Agerbruget, Kvægavlen og Mælkeribruget har Prisrevolutionen medført enorme Tab. Efter Beregninger af Sir Robert Giffens har dette Prisfald medført, at Landbrugsprodukternes aarlige Værdiforringelse i Aarene fra 1874 til 1891 i Gennemsnit beløber sig til 77 Mill. £, d. v. s. til 25 pCt. Og drager man de følgende Aar med ind i Sammenligningen, bliver Tabet endnu større. Mr. Turnbull anslaa Reduktionen af den aarlige Bruttoindtægt i Aarene 18⁷⁴/₇₅, sammenlignet med den i 18⁹²/₉₃, til 82 Mill. £ eller over 30 pCt.

a. Agerdyrkningsprodukterne. I Følge de officielle Noteringer var Gennemsnitsprisen pr. imperial quarter:

	Hvede	Byg	Havre
1876-78.....	49 sh. 9 d.	38 sh. 4 d.	25 sh. 6 d.
1893-95.....	24 - 1 -	24 - 0 -	16 - 9 -

Hvede er altsaa faldet ca. 52 pCt., Byg ca. 37 pCt. og Havre ca. 34 pCt.

For disse 3 Hovedkornsorters Vedkommende vilde Storbritanniens aarlige Produktion efter Priserne i Treaaret 1876—78 repræsentere en Værdi af 52,836,800 £, men efter Priserne i 1893—95 kun 31,213,000 £. Dette betyder et Deficit af 21,618,000 £ eller mere end 40 pCt.

For Kartofflernes Vedkommende har Prisfaldet været mellem 20 og 30 pCt. Prisen paa Humle har svinget ret betydeligt, men har navnlig siden 90'ernes Begyndelse vist en faldende Tendens.

b. Kvægavlsprodukterne. I intensiv Grad bryder den store Prisrevolution først ud paa Kødmarkedet i 80'ernes første Halvdel. Fra 18⁷⁶/₇₈ til 18⁹³/₉₅ var Prisfaldet efter Noteringerne paa Londons Hovedkvægmarked for

	I Kvalitet pCt.	II Kvalitet pCt.	III Kvalitet pCt.
Oxekød.....	24	27	40
Faarekød.....	17	21	31

Det er værd at lægge Mærke til, at Prisfaldet har været mindst for de bedste Kvaliteter. Og det gælder ikke blot for Kød, men for de fleste af Landbrugets Prima-Frembringelser, at de have været mindst berørte af Krisen.

I endnu højere Grad end paa Kødmarkedet har Krisen ødelagt de tidligere meget rentable Priser paa Uldmarkedet. Ogsaa her have de forskellige Kvaliteter lidt i forskellig Grad, de bedre dog i Almindelighed mere end de daarligere, hvortil Aarsagen maa søges i de brede Samfundsklassers store og stigende Efterspørgsel efter billige Klædestoffer. I Almindelighed kan man gaa ud fra, at Uldprisen er falden med ca. 50 pCt.

c. Mælkeribrugets Produkter. Prisfaldet har for disses Vedkommende været mindre stærkt end for Kornsorternes og Kvægavlsprodukternes. Man anslaaer i England Forbruget af Mælk til Husholdningerne og til Smørproduktionen for omtrent at være lige stort*), henholdsvis ca. 33 og 32 pCt., ca. 20 pCt. anvendes til Osteproduktionen og ca. 15 pCt. til Føde for Kalvene. Smørret er faldet mest i Pris, dernæst Osten, og Mælken, der sælges direkte til Forretningerne, mindst. For Mælk, Smør og Ost under ét sættes Prisfaldet til ca. 30 pCt.

The Royal Commission on Agriculture standser sine Undersøgelser med Hensyn til Priser etc. ved og med Aaret 1895. Efter de sidst udkomne Agricultural Returns (1899) skal der meddeles nogle Tal, der supplere de ovenfor angivne.

Fra 1895—96 indtræder der en ret betydelig Prisstigning paa det engelske Kornmarked. Saaledes var den gennemsnitlige Aarsnotering pr. quarter for britisk

	Hvede	Byg	Havre
1894.....	22 sh. 10 d.	24 sh. 6 d.	17 sh. 1 d.
1895.....	23 — 1 -	21 — 11 -	14 — 6 -
1896.....	26 — 2 -	22 — 11 -	14 — 9 -
1897.....	30 — 2 -	23 — 6 -	16 — 11 -
1898.....	34 — 0 -	27 — 2 -	18 — 1 -

Den stærke Stigning i Hvedepreisen medfører, at Hvedearealet, der i en Aarrække aftog stadig og stærkt, atter i de senere Aar er forøget. Der dyrk-

*) I Befolkningens store Tæthed maa Aarsagen søges til, at en saa stor Del af Mælken sælges direkte til Husholdningsbrug.

edes i Storbritannien af Hvede, Byg og Havre (Rug dyrkes kun i meget ringe Udstrækning) følgende Arealer:

	Hvede acres	Byg acres	Havre acres
1894....	1,927,962	2,095,771	3,253,401
1895....	1,417,483	2,166,279	3,296,063
1896....	1,693,957	2,104,764	3,095,488
1897....	1,889,161	2,035,790	3,036,056
1898....	2,102,206	1,903,666	2,917,760

Det meddeltes ovenfor, at fra 1875 til 1898 var Kornarealet formindsket med ca. 2 Millioner acres, men Græsarealet forøget med ca. 3 Millioner. Denne Forskydning giver sig bl. a. Udslag i en ret betydelig Tilvæxt i Kreaturbestanden. Der fandtes i Storbritannien af

	Kvæg Stkr.	Faar Stkr.	Svin Stkr.
1894....	6,347,000	25,861,000	2,390,000
1898....	6,622,000	26,743,000	2,451,000

Paa Købmarkedet har der imidlertid i de seneste Aar gjort sig en modsat Tendens gældende af den paa Kornmarkedet. De officielle Noteringer for Gennemsnitsprisen for britisk Oxe- og Faarekød var paa Londons Kvægmarked (metropolitan cattle mark) pr. stone for:

	Oxekød		Faarekød	
	fra	til	fra	til
1894....	2 sh. 5 d.	4 sh. 6 d.	3 sh. 7 d.	5 sh. 10 d.
1895....	2 — 8 —	4 — 6 —	3 — 11 —	5 — 11 —
1896....	2 — 4 —	4 — 5 —	3 — 3 —	5 — 5 —
1897....	2 — 5 —	4 — 6 —	3 — 8 —	5 — 8 —
1898....	2 — 4 —	4 — 3 —	3 — 2 —	5 — 6 —

I de seneste Aar ere Gennemsnitspriserne de laveste, de have været i mange Aar.

I Uldpriserne fandt der navnlig i Aarene 1895 og 1896 en Stigning Sted, der imidlertid atter er tabt i de 2 sidste Aar.

Endelig er ogsaa Smør-, Oste- og Ægpriserne dalede lidt i de senere Aar.

Heraf synes altsaa at fremgaa, at Konjunkturerne i 90'ernes sidste Halvdel vel have forbedret sig noget for de udprægede Kornegne, men ikke for Græseegnene.

II.

Landbrugsprodukternes stærke Prisfald staar i nøje Forbindelse med den voxende udenlandske Konkurrence, der er fremkaldt ved at nye store Landstrækninger ere tagne under Kultur, ved Transportmidlernes Forbedring og Fragtsatsernes Nedsættelse. Fjerne Lande ere dragne med ind i Verdensomsætningen og forsyne nu i stigende Grad de evropæiske Stater med Landbrugsprodukter, først og fremmest det forenede Kongerige, der ved sine udstrakte Handelsforbindelser, sin Frihandelspolitik og sit uhyre Forbrug af alle Slags Levnedsmidler er blevet det egentlige Verdensmarked for Landbrugsprodukter. I det britiske Marked spekulerer nær sagt Alverdens Landbrug, og Priserne paa det have efterhaanden faaet Betydning for de fleste Landbrugs Rentabilitet. Af det betydelige statistiske Materiale, som Kommissionen har samlet til Belysning af Importhandelens Betydning, skal her anføres følgende Data.*)

---

*) Som tidligere meddelt, standse Kommissionens Oplysninger ved og med Aaret 1895. Tallene for de 3 sidste Aar ere her meddelte efter den officielle engelske Statistik.

Kornindførselen. Englands vigtigste Kornsort er Hveden. Mængden og Værdien af den indførte Hvede og Hvedemel (omregnet i Kornvægt) var i 3aarigt Gennemsnit følgende:

	Mængde Cwts.	Værdi £
1875—77	58,314,000	33,665,000
1878—80	67,051,000	37,839,000
1881—83	79,062,000	43,153,000
1884—86	72,088,000	29,980,000
1887—89	79,856,000	31,316,000
1890—92	89,175,000	36,473,000
1893—95	99,257,000	29,264,000
1896—98	94,284,000	33,851,000

Den samlede Indførselsmængde af Hvede og Hvedemel er altsaa i den sidste Snes Aar voxet mellem 60 og 70 pCt. Denne kolossale Forøgelse af den fremmede Tilførsel er fulgt af et stærkt Prisfald, saaledes at England i 1893—95 kunde købe 99 Mill. Cwts. Hvede $4\frac{1}{2}$ Mill. £ billigere, end det i 70'ernes Midte betalte for 58 Mill. Cwts. Endnu til henimod 70'erne indførte England kun omtrent lige saa meget Hvede, som det selv producerede, nu dækker det over 75 pCt. af sit Forbrug med fremmed Hvede.

Den overvejende Del af denne, for Tiden over 50 pCt., kommer fra Nordamerikas forenede Stater, fra Rusland og Indien kommer der i Alt 20—25 pCt., fra Argentina kom der i 90'ernes Midte ca. 11 pCt. af Importen, men i de sidste Aar betydelig mindre. Tilførslen fra Kanada er voxende, medens de evropæiske Lande (Frankrig, Østrig-Ungarn osv.), der tidligere forsynede England med Hvede, nu saa godt som ingen Rolle spille med Hensyn til dets Hvedeforsyning.

Kommissionen undersøger nærmere Omfanget af samt Betingelserne og Udsigterne for Hvedeproduktionen i de nævnte Lande. Hvad først de forenede Stater angaar, er i Tiaaret 1880—90 Hvedearealet i de vestlige Stater voxet stærkt, medens det er aftaget i de centrale og østlige Stater, og det samlede Hvedeareal er fra 18^{80}_{82} til 18^{93}_{95} aftaget fra 37,600,000 acres til 34,500,000 acres. De lave Hvedepriser paa Londonermarkedet er den væsentlige Grund til Formindskelsen, og Kommissionen mener, at en Prisstigning her strax vil blive efterfulgt af en udvidet Hvededyrkning i Amerika. Forholdene i det sidste Par Aar har givet den Ret heri, thi Amerikanerne have ikke tøvet med at følge Markedets Love og udvide deres Hvedeareal. *) Efter Kommissionens Anskuelse vil Hvedekonkurrencen fra de Forenede Stater endnu kunne vare ved i henimod en Menneskealder. — Heller ikke Rusland har endnu udnyttet sine Muligheder, der navnlig gaa i 2 Retninger: en Indtagning af dets store, frugtbare, udyrkede Arealer under Ploven og Agerbrugets Udvikling i rationel Retning. Men Fremskridtet vil kun kunne ske efterhaanden, og Produktionens og med den Exportens Forøgelse vil i Rusland sikkert kun kunne foregaa meget langsomt. — I Argentina stiller Forholdet sig anderledes. I dette Land kan man vente en hurtig og stærk Udvidelse af Hvedearealet, der endnu kun lægger Beslag paa ca. 15 Mill. acres, medens ca. 240 Mill. acres skulle egne sig for Hvededyrkning. Det hedder i Kommissionsbetænkningen: »intet Land

*) Fra 1895 til 1897 voxede det med ca. $5\frac{1}{2}$ Mill. acres, og det var i Fjor atter forøget.

i Verden formaar at producere en Quarter Hvede saa billigt som Argentina« og »saa længe en Quarter Hvede i London kan sælges til 20 sh., kan den argentinske Landmand udføre med Fordel. Han er i Stand dertil paa Grund af den høje Guldpræmie. Men falder Hvedeprisen yderligere, eller formindskes Guldpræmien, saa vil han tvinges til at gaa over til en mere lønnende Produktion. ... Nu for Tiden staar imidlertid ingen anden Vej ham aaben, han maa forøge Produktionen og gennem Mængden søge at skaffe sig Erstatning for Nedgangen i Værdien«. — Ogsaa i Indien kan Hveden produceres meget billigt, da Jorden er overordentlig frugtbar og Arbejdslønnen utrolig ringe, og tilmed har den indiske Landmand paa Grund af Møntforholdene en betydelig Exportpræmie. — For Australien synes derimod de nuværende Hvedepriser ikke at indeholde nogen Opfordring til at udvide Hvedearealet, men Kommissionen mener, at ogsaa her vil en Prisstigning sikkert bevirke, at store Arealer ville blive inddragne under Hvedekulturen.

Kommissionen udtaler sig ikke om Kanada og Sibirien. Det sidste Land deltager jo heller ikke endnu i Verdensforsyningen, men naar det nu ved den sibiriske Banes Fuldendelse flyttes Vestevropa nærmere, vil efter Sagkyndiges Udtalelser Hvede og andet Korn kunne udføres i store Mængder derfra. Hvad Kanada angaar, blev det i Fjor ved det aarlige Møde af den Britiske Forening for Videnskabernes Fremme fremhævet under en Forhandling om Hvedespørgsmaalet, at Kanada vilde blive et af Verdens vigtigste Hvedelande. For Tiden er der kun ca.

1,290,000 acres anvendt til Hvede, men der er 500 Mill. Acres, som der kan være Tale om at dyrke, og det meste af dette Areal egner sig godt til Hvede.

Af Byg var Indførselen til Storbritannien og Irland i Gennemsnit af Aarene følgende:

	Mængde Cwts.	Værdi £
1875-77....	11,261,000	4,593,000
1884-86....	14,011,000	4,238,000
1893-95....	25,902,000	6,135,000
1896-98....	21,964,000	5,727,000

Det meste af det indførte Byg kommer fra det evropæiske Fastland, de oversøiske Lande deltage kun med ca. 10 pCt. i Forsyningen. Rusland er Hovedleverandøren, der efterhaanden har trængt Tyskland, Frankrig og Skandinavien ud af det engelske Marked, fordi det russiske Byg kan sælges langt billigere end noget andet Lands. »Intet Land i Verden formaar at producere Byg saa billigt som Rusland«.*) England producerer selv 60-70 pCt. af sit Forbrug.

Indførselen af Havre var i

	Mængde Cwts.	Værdi £
1875-77....	12,186,000	5,007,000
1884-86....	13,155,000	4,139,000
1893-95....	14,821,000	3,974,000
1896-98....	16,427,000	4,216,000

Tidligere kom de største Tilførsler fra Rusland og Sverige. Men i de senere Aar have de Forenede Stater i høj Grad forøget deres Havreudførsel, og i

*) Medens Gennemsnitsprisen for Aaret 1897 var for østerrigsk Importbyg 28 sh. 2 d., for fransk 26 sh. 1 d., tysk 28 sh. 2 d., dansk 22 sh. 8 d. osv., var den for russisk kun 14 sh. 3 d. pr. Quarter.

1897 og 98 udførte de betydeligt mere end Rusland. Sveriges Havreudførsel er nu omtrent helt standset.

Af andre Sædarter komme særlig Majs, Bønner og Ærter i Betragtning. Den gennemsnitlige Aarsimport viser følgende Stigning:

	1875—77	1896—98
Majs.....	30,303,000 Cwts. 10,245,520 £	54,242,000 Cwts. 9,965,000 £
Bønner	4,219,000 Cwts. 1,702,000 £	2,745,000 Cwts. 757,000 £
Ærter	1,583,000 Cwts. 701,000 £	2,673,000 Cwts. 771,000 £

Indførselen af Kvæg og Kød er steget stærkt i den sidste Snæs Aar, medens den engelske Kvæg- og Kødproduktion i samme Tidsrum omtrent har været stationær.

	Hjemlige Produktion i 1000 Tons				Indførselen i 1000 Tons		
	Oxe- og Kalvekød	Faare- og Lammek.	Svinekød, Flæsk etc.	I Alt	Slagtet	Levende	I Alt
1876—78....	657	404	265	1326	246	90	336
1880—82....	661	357	231	1249	317	126	443
1884—86....	718	368	257	1343	320	132	452
1888—90....	699	376	280	1355	419	179	598
1893—95....	731	382	261	1374	532	157	689

Af det forenede Kongeriges samlede Forbrug af Oxekød, af Faarekød og af Flæsk og Svinekød dækkes nu henholdsvis ca. 28—30 pCt., 20—30 pCt. og 45—50 pCt. af Tilførslerne udefra.

Fra hvilke Lande komme nu disse store Tilførsler af Kvæg og Kød?

De kom tidligere i overvejende Grad fra Evropa. Endnu i Aaret 1876 leverede Evropa 99 pCt. af Hornkvæget, men fra dette Aar af er dets Export stadig gaaet tilbage, og siden 1893 er den helt standset for Kvægets Vedkommende. Det er nu de Forenede Stater, der spille den vigtigste Rolle m. H. t. Englands Kødforsyning. Af det indførte Oxekød (inkl. levende Hornkvæg) kommer ca. 80 pCt. fra de Forenede Stater, og det samme gælder om det indførte Svinekød (Spæk, Skinker). Derimod kommer Fri-staterne først som Nr. 3, hvad Forsyningen af Faar og Faarekød angaar, her maa de vige først for Australien, dernæst for Argentina.

Af største Vigtighed — ogsaa for det danske Landbrug — er Spørgsmaalet om, hvilke Udsigterne ere for Kødproduktionen og dermed ogsaa for Kød-exporten i disse Lande.

Til Bedømmelse af dette Forhold for de Forenede Staters Vedkommende tjene følgende Tal, der belyse Befolkningens og Kvægbestandens Tilvæxt. Der var

i Millioner Stkr.					
Aar	Befolkning	Køer	Andet Hornkvæg	Faar	Svin
1870....	38,5	10,1	15,4	40,8	26,7
1880....	50,2	12,0	21,2	40,8	34,0
1890....	62,6	15,9	36,8	44,3	51,6
1895....	69,7	16,5	34,4	42,3	44,2
1897....	72,8	15,9	30,5	38,8	40,6
1898....	—	15,8	29,3	37,7	39,8

Det fremgaar heraf, at »Andet Hornkvæg« (Oxer osv.), der udgør Hovedmassen af Exporten, fra 1870 —90 steg fra 399 til 580 Stkr. pr. 1000 Mennesker, men fra 1890 til 1895 faldt til 493 og fra 1895 til 1897

yderligere til 419 Stkr. pr. 1000 Mennesker. Ogsaa Faarenes og Svinenes Tal er formindsket betydeligt siden 1890 og Køernes siden 1895. Aarsagen hertil maa søges i Kødprisernes stærke Fald.

Kommissionen kommer da til den Slutning, at en Skærpelse af Konkurrencen fra de Forenede Staters Side foreløbig ikke kan ventes, hvis da ikke en Prisforhøjelse kommer til at virke som en Stimulus for Exporten. Men man maa ikke glemme, at de Forenede Stater kunne producere langt mere Kvæg, end de gøre nu. Afgørende for Fremtiden bliver da ikke saa meget de naturlige Betingelser, Landets Produktionsevne, som Markedets økonomiske Forhold, Kødpriserne.

Derimod kan man maaske snarest vente, at selv med de nuværende lave Priser vil Exporten fra Argentina voxе, saaledes som Tilfældet har været igennem 90'erne. Udførslen af Hornkvæg, Faar og Faarekød fra Argentina til England var:

	Hornkvæg	Faar	Faarekød
	Stkr.	Stkr.	Cwts.
1890	653	—	435,084
1892	3,500	—	471,128
1894	9,546	73,446	585,729
1896	65,699	339,381	801,733
1898	89,368	430,075	1,106,201

Denne stærke Forøgelse af Exporten samtidig med det store Prisfald forklares ved Landets overordentlig gunstige Betingelser for Kvægavl. Det overgaas i denne Henseende næppe af noget andet Land. Landets Bestand af Kvæg og Faar anslaaes til over 25 Mill. og 75 Mill. Stkr., Bestanden forøges stærkt og kan i lange Tider vedblive at voxе, thi

»Kvægbrugets Udvikling i Republiken er lige saa ubegrændset som Agerbrugets«. De sidste Aars overordentlig lave Priser paa frossent Faarekød skulle imidlertid have bragt argentinske Exportører store Tab, ligesom i det Hele de lave Kødpriser af Sagkyndige menes i Længden at ville medføre stor Fare for Argentinas Kødexport-Forretning.

Ogsaa Australien og Nyzeland udvide deres Kødproduktion og søge at vinde Markeder for den i Evropa, navnlig i England. Nærmere Oplysninger mangler imidlertid for disse to Lande.

Af det samlede Kødforbrug dækkes ca. 30 pCt. af Tilførselen udefra. Det billige fremmede Kød er stærkt efterspurgt af de brede Befolkningsklasser, og Kommissionen mener, at det vil være vanskeligt at opnaa nogen Forandring heri ved gennem Lovbestemmelser at foreskrive, at Kødet skal sælges som udenlandsk.

Uld. Tidligere var det England, der forsynede hele Verden med Uld — nu er 70 pCt. af den i Landet anvendte Uld indført. Indførselen af Uld har næsten fordoblet sig. Den var:

1875—77...	384,614,000 lbs.	til en Værdi af	23,444,000 £
1884—86...	537,438,000 —	—	23,128,000 £
1896—98...	712,850,000 —	—	24,278,000 £

Af den indførte Uld kommer ca. 70 pCt. fra de australske Kolonier og kun ca. 10 pCt. fra de britiske Besiddelser i Sydafrika.

Indførselen af Smør til det forenede Kongerige var i Aaret

1876: 1,604,000 Cwts.

og steg efterhaanden til:

1898: 3,209,000 Cwts.

til en Værdi af ca. 16 Mill. £.

Af Smørindførselen kom der i Aarene 1895 og 1898 fra

	1895 pCt.	1898 pCt.
Danmark	41,1	45,5
Sverige	11,5	9,2
Frankrig	16,1	12,9
Australien	11,1	7,0
Holland	6,8	8,4
Tyskland	4,0	1,3
Kanada.....	1,4	4,9

Hvad der ellers findes i Betænkningen af Oplysninger vedrørende Smørproduktionen i de forskellige Lande, er kun lidt. For Danmarks Vedkommende fremhæves det, at Grunden til dette Lands Førstestilling paa det engelske Marked fortrinsvis maa søges i Udviklingen af Andelssystemet (co-operative system), og Aarsagen til Australiens Konkurrencedygtighed søger Kommissionen i Exportpræmierne (som forøvrigt nu ere bortfaldne) og Oprettelsen af store Smørfabriker. »Men den dybere liggende Grund til den hele Udvikling maa søges i, at Hvededyrkningen paa Grund af de lave Priser er bleven urentabel, og den australske Landmand derfor er bleven tvunget til at søge sig en mere fordelagtig Produktion«.

Indførselen af Margarine, hvorefter langt den overvejende Del kommer fra Holland, holder sig omtrent uforandret. Den var i 90'ernes Begyndelse noget over 1 Mill. Cwts., i Tiaarets Slutning noget derunder (1898: ca. 900,000 Cwts.).

Af Ost beløb Indførselen i 1876 sig til ca. $1\frac{1}{2}$ Mill. Cwts., i 1898 til 2,3 Mill. Kanada er Hovedleverandøren (i Fjor med 1,4 Mill. Cwts.), derefter følge de Forenede Stater og Holland.

Indførselen af frisk Mælk og Fløde er ikke betydelig og er formindsket i de senere Aar, hvorimod Indførselen af kondenseret Mælk er stegen betydelig. Den sidste var i 1888 ca. 352,000 Cwts. til en Værdi af 735,000 £, i 1898 ca. 817,000 Cwts. til en Værdi af ca. $1\frac{1}{2}$ Mill. £.

Kommissionen antager, at Indførselen af Smør, Margarine og Ost dækker over Halvdelen af Landets Forbrug af disse Artikler.

Af Humle har Indførselen i den sidste Snes Aar omtrent været stationær (1898: ca. 244,000 Cwts. til en Værdi af 1 Mill. £). Importen af Kartofler, der fortrinsvis bestaar af tidlige Varieteter, var i en Aarrække 2—3 Mill. Cwts. aarlig, men er i de 2 sidste Aar gaaet betydelig i Vejret (1898: 6,8 Mill. Cwts. til 1,9 Mill. £). Æbleindførselen har været underkastet ret betydelige Svingninger, i de sidste 6 Aar var den saaledes mellem 3 og 6 Millioner Bushels. Der kommer flest Æbler fra Kanada, de Forenede Stater og Belgien, i den sidste Tid er ogsaa Australien begyndt at exportere stigende Mængder af Æbler. Indførselen af Æg er voxet meget stærkt, fra 763 Mill. Stkr. i Gennemsnit af 1876—78 til 1668 Mill. Stkr. i 1896—98. De vigtigste Leverandører er nu Rusland, Tyskland, Belgien, Frankrig, Danmark og Kanada. Ogsaa af Fjerkræ, Fedt, tørrede Frugter og endnu flere Fødemidler er Indførselen stegen stærkt.

— Af det anførte fremgaar det da, at Englands Udvikling og Existensbetingelser knyttes bestandig stærkere til Verdensomsætningens store og indviklede Maskineri. Det mægtige Ørige er nu i høj Grad blevet afhængigt af andre Lande, hvad Folkets Ernæring angaar, og Aar for Aar voxer denne Afhængighed.

Som fremhævet, indtage de Forenede Stater den første Plads, hvad Tilførslerne af Hvede og Kød (ekklusive Faarekød) angaar, medens Argentina nu har erobret sig den anden Plads. I Importen af Korn deltager Rusland med Hvede og Byg og Indien (hvis Udførsel rigtignok er gaaet betydelig tilbage) med Hvede alene. Australien tilfører Hovedmassen af Uld og Faarekød og en Del Smør. Hovedmængden af dette kommer fra Danmark, der ogsaa er en af de vigtigste Leverandører af Bacon og Æg. Kanada og de Forenede Stater tilføre saa godt som al Osten og Holland al Margarinen.

Den forøgede Konkurrence med Cerealier og Kød tilskriver Kommissionen Kommunikationsmidlernes Forbedring til Lands og til Vands, Fragtnedsættelser, Opdyrkningen af uhyre frugtbare Strækninger, særlig i Nord- og Sydamerika, samt Kvæghjordenes Forøgelse. De oversøiske Landes Overlegenhed med Hensyn til de naturlige og klimatiske Betingelser for Korn- og Kvægavl har bevirket, at de have kunnet oversvømme England med Korn og Kød, medens den følelige Konkurrence med Mælkeribrugets Produkter skyldes, at de indførende Lande her indtage et højere Standpunkt end England.

Hvor længe vil den nuværende haarde Verdens-

konkurrence med Landbrugsprodukter vedvare? Det er umuligt, mener Kommissionen, at give et bestemt Svar herpaa. Men i Henhold til de ovenstaaende Betragtninger mener den ikke at kunne stille Horoskopet gunstigt for den nærmere Fremtid. Vi frygte — saaledes slutter Kommissionen dette Afsnit — at der for den nærmeste Fremtids Vedkommende ikke er nogen Udsigt til, at det Tryk, som den fremmede Konkurrence lægger paa det engelske Landbrug, vil kunne fjærnes for længere Tid.

III.

Kommissionen beskæftiger sig endelig til Slutning med Midler, der kunne raade Bod paa Landbrugskrisen og hjælpe Landbruget frem.

Her beskæftiger den sig først med det for det engelske Landbrug saa karakteristiske Forpagtningssystem, mod hvilket der i den nyere Tid har rejst sig en skarp Kritik, idet det beskyldes for at være en Hemske for landøkonomisk Fremskridt. Vel have et Par Love af nyere Dato givet ret detaljerede Regler for den Erstatning, der tilkommer Forpagterne for udførte Forbedringer, men Forholdet mellem Ejer og Forpagter er dog endnu ikke ordnet paa fuldt ud tilfredsstillende Maade. Kommissionen fremkommer med forskellige Forslag om at søge dette Forhold mere betryggende ordnet for Forpagteren, saaledes at der sikres ham passende Erstatning for Forbedringer, der forøge Ejendommens Værdi eller Kultur — Forslag der i alt Fald delvis ere tagne til Følge. Nær op til denne Sag ligger Spørgs-

maalet om Forpagtningsafgifternes Størrelse. Mange mene, at Landbrugskrisens Virkninger vilde neutraliseres, naar blot Forpagtningsafgifterne bleve tilstrækkelig nedsatte, men til denne Anskuelse kan Kommissionen ikke slutte sig. Den fremhæver den Dobbeltthed, der her er til Stede, idet Ejerne have Interesse af høje, Forpagterne af lave Afgifter, og søgte man ad Lovgivningsvejen at regulere Afgiftens Størrelse, vilde den af Krisen foraarsagede Byrde ikke hæves, kun flyttes. Forholdet reguleres bedst ad Frivillighedens Vej. Om end ofte langsomt og under større eller mindre Gnidningsmodstand tvinge dog Forpagterne efterhaanden Afgifterne ned til et passende Forhold, og Forpagtningsbetingelserne ere i det Store og Hele nu mere end for 10 og 20 Aar siden i Farmernes Favør. Kommissionen fraraader altsaa ad Lovgivningsvejen at gribe ind, hvad Forpagtningsafgifternes Regulering angaar.

Derimod foreslaar den en saadan Indgriben, hvad Prioritetsbehæftelserne angaar. Det engelske System er paa dette Omraade meget indviklet, og det er yderst bekosteligt at faa afløst en tidligere optagen Prioritet. Prioritetsrenten er, i Modsætning til den almindelige Rente, ikke falden i de senere Aar, men var det nuværende Afløsnings-System simplere og billigere, er der ingen Tvivl om, at Ejerne bedre havde kunnet drage Nytte af Rente-fodens Fald. Nu maa ingen Del af en Ejendom sælges uden Prioritetshavernes Samtykke, og meget ofte maa først Domstolenes Afgørelse paakaldes. Udgiften hertil maa Debitor betale. Kommissionen foreslaar, at der ved Lov skal fastsættes lettere og

billigere Betingelser med Hensyn til Laans Afløsning, samt at det gøres mindre byrdefuldt og dyrt at sælge en Del af en prioriteret Ejendom. Den mener, at det i mange Tilfælde vil være det fordelagtigste for Skyldneren, hvis han kan sælge en Parcel af sin Ejendom og derved frigøre sig for en Del af Prioritetsgælden.

Endvidere foreslaar Kommissionen en Lettelse af Tiende-Afgiften og at Staten skal give billige Driftslaan for at hjælpe Landmændene til at gennemføre Driftsforbedringer, indrette bedre Arbejderboliger, anlægge Markbaner osv.

Fremdeles fremhæver Kommissionen stærkt Betydningen af en Forbedring af det engelske Mælkeribrug. Naar det fremmede Smør nyder en saa stor Yndest i England, skyldes det den Ensartethed, der præger det med Hensyn til Textur, Smag og Farve, og som det engelske Smør mangler. Dertil kommer, at det, navnlig i Vintermaanederne, er vanskeligt at erholde tilstrækkelige Mængder af fint engelsk Smør. Det britiske Mælkeribrug bør ophjælpes navnlig gennem Andelsdriften, og Kommissionen peger her paa Danmark som lysende Forbillede. Ved Forsøg, Udsendelse af Vandrelærere, Oprettelse af Mælkeriskoler osv. kan den tekniske Smørproduktion hæves. Den britiske Landmand bør lægge mere Vægt paa Racen end hidtil, thi, som bekendt, give nogle Racer en bedre, en mere fedtrig Mælk end andre. Fedtindholdet af enhver Kos Mælk bør periodisk undersøges. Køernes Fodring foregaar ikke efter rationelle Principper, de faa ofte langt mere Foder, end de kunne udnytte, eller Foder

der giver daarlig Mælk. I Danmark, Landet der flyder med Mælk og Smør, have Andelsmælkerierne udstedt Regulativer, som give Forskrifter m. H. t. Malkekvægets Fodring og Røgt for derved at fremme Smørrets Egalitet, og de have forbudt visse Foderstoffer, fordi de have en uheldig Indflydelse paa Smørrets Kvalitet (Lugt). Den engelske Landmand bør følge dette Exempel saa vel som den »pinlige Renlighed«, der i Danmark er gennemført i Mælkeribruget. For dette har England lige saa gode, naturlige Betingelser som Danmark, og det staar i den britiske Landmands Haand at hæve Mælkeribruget til en omfattende og indbringende Forretning.

Det britiske Landbrugs historiske Udvikling har, som før fremhævet, medført, at den egentlige Bondestand omtrent helt er forsvundet, 2 Klasser, der økonomisk og socialt ere skarpt adskilte, staa overfor hinanden: Ejendomsbesidderne og Forpagterne paa den ene Side og Landarbejderne paa den anden. Privat og ad Lovgivningsvejen har man søgt at faa et Mellemlid af smaa Ejendomsbesiddere skudt ind imellem disse 2 Klasser, dels ved at købe Jord til Udstykning for at faa dannet en Mellemstand af Bønder, dels ved paa de større Ejendomme at udlægge Huse med Jord for derved at raade Bod paa den manglende Arbejdskraft. Men hidtil ere Forsøgene ikke kronede med videre Held. Hovedvanskeligheden har været den nødvendige Kapitals Tilvejebringelse, navnlig til Opførelsen af Bygninger. For at fremme Oprettelsen af et større Antal mindre Landbrug foreslaar Kommissionen billige Statslaan og lette Afbetalingsvilkaar.

Efter at have foreslaaet forskellige Ændringer i Jagtlovene — særlig ønsker Kommissionen, at Retssager vedrørende den af Vildtet foraarsagede Skade skal kunne afgøres paa den lettest mulige Maade — samt fremhævet Ønskeligheden af forskellige Nedsættelser i Jærnbanelaxterne uden dog at ville fremkomme med Forslag om at faa Tarifspørgsmaalet ordnet ad Lovgivningsvejen, gaar Kommissionen over til at behandle Spørgsmaalet om Differenceforretninger med Korn. Det er jo ofte blevet paastaat, at saaledes som disse drives i New York, Liverpool og andre Handelscentra have de i væsentlig Grad bidraget til at trykke Kornpriserne. For at faa dette Forhold belyst har Kommissionen æsket en Række Sagkyndiges Mening. De fleste Udsagn gaa ud paa, at Differenceforretningerne have bidraget til det store Prisfald paa Korn, enkelte paa, at de ingen Indflydelse have haft. Kommissionen indrømmer vel, at som alle andre Former for Spil kunne ogsaa Differenceforretningerne drage saare mislige Forhold med sig, naar de overdrives, men den vil ikke nærmere komme ind paa Spørgsmaalet, om de bør søges hæmmet ad Lovgivningsvejen, thi den har kun at behandle Forhold, der vedrøre Landbrugskrisen, og den kan ikke indse, at der mellem denne og den spekulative Forretning i »Fremtidshvede« er nogen virkelig Forbindelse. Kommissionen begrundet ikke nærmere denne Opfattelse.

For at hæmme Salget af forfalskede Produkter foreslaar Kommissionen en strængere Haandhævdelse af de bestaaende Love. Det bør forbydes at farve Margarine som Smør. For at forhindre, at

indførte Varer sælges som engelske tilraader Kommissionen bl. a., at enhver, der handler med indført Kød, skal indføres i et Register og være forpligtet til over sin Butik at anbringe et Skilt, der underretter Folk herom; Inspektører skulle da føre Tilsyn med Købutikkerne.

Kommissionen tilraader indtrængende Landmændene at veje deres Kvæg, før det sælges, da Salg efter levende Vægt utvivlsomt er den fordelagtigste for Sælgeren, men den vil ikke stille Forslag om ved Lov at gøre Kvægsalg efter levende Vægt obligatorisk, hvad der er blevet fremsat Ønske om.

For at bringe Landbrugsdepartementet (Board of Agriculture) i nærmere Forbindelse med det praktiske Landbrug og sætte det i Stand til i højere Grad end nu at blive bekendt med Landbrugets Anskuelser og Ønsker, Forhold og Stilling i Landets forskellige Egne foreslaar Kommissionen, at Board of Agriculture skal træde i Forbindelse med et Antal, i praktisk Landbrug dygtige Lokalkorrespondenter, der imod Honorar skulle indsende periodiske Beretninger og nærmere udtale sig om specielle Forhold, om hvilke der ønskes Oplysning. Den henviser her bl. a. til Danmark, hvor 17 saadanne Sagkyndige ere i Virksomhed i de forskellige Distrikter (?). Endvidere anbefales Udsendelsen af teknisk og videnskabelig uddannede Landbrugs-Repræsentanter til Udlandet, navnlig til de Forenede Sater, Rusland og Argentina, der skulle indsende regelmæssige Beretninger om Høstudsigter, nye Kulturmetoder, Forsøgsresultater, Udviklingen af Handelen med Kvæg, Korn, Mælkeriprodukter etc. Ogsaa

her henvises til Danmarks Exempel: for Tiden holder Danmark i Udlandet Specialagenter, der sende Meddelelse hjem om alt, der er af Interesse for Producenterne. Kommissionen sigter her formentlig til de faa Consules missi, der ere sendte ud i Henhold til Loven af 14. April 1893. Endelig fremhæver Kommissionen, at Savnet af en paalidelig og tilstrækkelig omfattende Statistik over Landbrugsprodukternes Markedspriser føles i høj Grad. Den foreslaar derfor, at Board of Agriculture faar flere Midler til Raadighed, for at det ved Hjælp af Korrespondenter paa de vigtigere Markedspladser kan erholde fyldige og paalidelige Oplysninger vedrørende Landbrugsprodukternes Prisbevægelser.

Det sidste Forslag, den samlede Kommission fremkommer med, vedrører Landbrugsundervisningen. Den unge Landmands specielle Uddannelse betegnes som lidet tilfredsstillende, fordi dens Omfang og den Maade, hvorpaa den finder Sted, er utidsvarende og ufuldstændig. Navnlig gælder dette den store Mellemklasses Uddannelse. Mange engelske Landmænd nære den Anskuelse, at theoretisk Uddannelse og Viden er værdiløs, men nu om Stunder er en saadan Anskuelse saare farlig, fordi den stiller Landmanden uforstaaende og uvidende overfor det store og nyttebringende Arbejde, som Videnskaben udfører i og for Landbruget. Vel bør Grundlaget for en udvidet Landbrugsundervisning være det praktiske Livs Krav, men den unge Landmand bør ogsaa tilegne sig sit Erhvervs »videnskabelige Elementer«: Kemi, Botanik, Geologi, Dyrefysiologi etc. For at udvide Landmandens Horizont maa Lovgivningsmagtens Hjælp paakaldes, og til Landbrugs-

undervisningens Fremme bør der ydes betydelig større Statstilskud end hidtil.

— Selvfølgelig mener Kommissionen ikke, at de Forholdsregler, den har anbefalet, ville kunne hæve Landbrugskrisens Virkninger, de ere kun at betragte som Palliativer, der, gennemførte, ville lette Landmændenes Stilling noget og stille Driften under gunstigere økonomiske Betingelser.

Hovedvægten lægger Kommissionen — efter engelsk Sæd og Skik — paa hvad der kan udrettes ved Selvhjælp, og her er det da navnlig ved en Udvikling af Andelsvæsenet, at den venter sig store Resultater. I anden Række lægger den Vægt paa en bedre Drift og en mere udviklet Teknik paa Grundlag af en solid landøkonomisk Uddannelse. I tredje Række kommer endelig en Udvikling og Forbedring af Landbolovgivningen i de af Kommissionen nærmere fremhævede Tilfælde.

I et Tillæg til Betænkningen have 10 Kommissionsmedlemmer (3: en Majoritet indenfor Kommissionen) fremsat endnu et Forslag, som de tillægge en videre gaaende Betydning end de ovenfor opstillede. En omfattende international Svækkelses-Tilstand kan ikke hæves ved nationale Forholdsregler, men en international Transaktion er nødvendig, og de 10 Kommissionsmedlemmer fremhæve som en saadan Bimetallismens Indførelse. Paa Grundlag af Kvantitetsteorien udvikle de, at en Aarsag til Prisfaldet maa søges i den stærke Efterspørgsel efter Guld, og at Producenterne i Sølvfodslandene (og i Landene med Papirspenge) ved den lave Kurs paa Sølv faktisk faa en Exportpræmie ved Udførsel til Guldlandene.

»Vi raade ikke til — hedder det — at opgive Guld-møntfoden i England, men vi tro, at naar en Konference af Magterne traadte sammen og traf en international Overenskomst, i Følge hvilken Prægningen af Sølv i Udlandet og i Indien enten helt eller delvis blev ført tilbage til Forholdet i 1873, da vilde dette være af den største Nytte for Industri og Landbrug«. Altsaa, karakteristisk nok, England selv skal ikke opgive Guldmøntfoden!

Som man ser, er det ikke store indgribende Forslag, Landbokommissionen fremkommer med, eller nye Synsmaader, den gør gældende. England hører sikkert til de Lande, der ere ramte føleligst af Landbrugskrisen, men i hvilke der fra Statens Side er gjort mindst for at hjælpe Landbruget. Den øst-europæiske og transatlantiske Konkurrences Opstaaen betegner et Vendepunkt i det kontinentale evropæiske Landbrugs Historie. En dybere Værdsættelse af Grundbesiddelsens Natur, af Landbefolkningens Betydning har fundet Sted, den rene Liberalismes Tider ere forbi, og den individualistisk farvede Landbolovgivning omdannes og udvikles gennem sociale Ideer. Men i England er det tildels anderledes. Endnu har Manchesterøkonomien et saadant Herredømme over Sindene, at man selvbevidst og stolt henviser Landmændene til at klare sig mod Konkurrencens Stormflod væsentligst ved egne Kræfter, selv er Landbruget i dets Helhed stemt for Frihandel, og Landbokommissionen afviser Tanken om Beskyttelsestold for Landbrugsprodukterne. I Tyskland og Frankrig vilde dette være utænkeligt.

Boganmeldelser.

Oplysninger om Skolebørns Arbejde udenfor Hjemmet i København og Købstæderne samt paa Landet. Ved Danmarks Lærereforenings Bestyrelse.

Naar man en Morgen kommer gennem Københavns Gader før den vanlige Tid, vil man have Udsigt til at træffe en eller flere af de bekendte Mælkevogne, betjent af en enkelt voxen Mand i Spidsen for en Skare uniformerede Drengene. Størstedelen af disse Smaafyre have en meget lang Arbejdstid, idet nogle af dem maa begynde om Morgenen før Kl. 4, Flertallet mellem Kl. 4 og 5, og desuden have de deres daglige Skolearbejde at passe. Langt større er dog Antallet af de Skolebørn, Drengene og Piger, der ere beskæftigede ved Bygang, Husgerning, Arbejde i Fabriker, ligesom ogsaa et mindre Antal, mest Drengene, benyttes paa Beværtninger, Kaglebaner og lignende. Alt dette har man nok i store Træk vidst Besked om, men det er Fortjenesten ved det i Overskriften nævnte, af Danmarks Lærereforening udgivne Værk, at det har skaffet os et mere indgaaende Kendskab til dette Emne. Ved Siden af den Interesse, som Værkets Oplysninger i og for sig besidde, vil det ogsaa muligvis kunne komme til at danne et betydningsfuldt Grundlag for Lovgivnings-

magtens Overvejelser, om og hvorledes den bør gribe ind i dette vigtige, men saare vanskelige Samfundsspørgsmaal, hvori saa mange krydsende Hensyn væve sig ind. Af Betydning er det her, at Bogen kaster Lys baade over de med Skolebørns Arbejde forbundne Ulemper og Farer, men tillige over de økonomiske Ofre, med hvilke et saadant Arbejdes Ophør vilde være forbundet.

Værket er delt i 3 Afdelinger, omfattende: I. København med Frederiksberg og Sundbyerne, II. Købstæderne, III. Landet. Naturligvis havde det været ønskeligt at faa Oplysninger for samtlige Danmarks kommunale Skoler; men for Landets Vedkommende er der fra de 3000 Skoler, som dér findes, kun indkommet 480 brugelige Beretninger. Bliver Arbejdet ad Aare fornyet, vil man forhaabentlig naa videre.

Betragter man først København i Forbindelse med de nævnte tilstødende Kommuner, var Antallet af arbejdende Kommuneskolebørn saa nær 10,000. Gennemsnitlig er det 22 af 100 Kommuneskolebørn, der maa søge erhvervsmæssigt Arbejde. Omtrent to Tredjedele af disse Børn ere Drengene og en Tredjedel Piger. Forholdsvis talrigst ere de arbejdende Børn i de ældre Aldersklasser. De nævnte Tal vedrøre Kommuneskolerne under ét, men stor Forskel er der mellem Betalings- og Heldagsskoler paa den ene Side, — hvor Antallet af arbejdende Drengene udgjorde henholdsvis 17,3 og 16,4 pCt. — og Friskoler samt Halvdagsskoler paa den anden, hvor de tilsvarende Tal vare 34,7 og 40,1 pCt. Endnu dybere er Skillelinien mellem Betalings- og Friskoler med Hensyn til Pignernes Arbejde.

En ny Tabel viser os Børnenes Fordeling efter Beskæftigelsens Art. Den vigtigste Rolle spiller for Drengene Bygang, for Piger denne i Forbindelse med Husgerning. I anden Række kommer saa Fabriksarbejdet, i tredje Mælkeforsyningen. Karakteristisk er her Forskellen mellem Betalingsskoler og Friskoler, som det ses af nedenstaaende Tabeller, der udelukkende vedrøre København.

	Betalingsskoler		Friskoler	
	Antal	pCt.	Antal	pCt.
Drengene:				
1. Bygang	1023	90,3	3031	70,0
2. Fabriksarbejde	71	6,3	922	21,3
3. Mælkeforsyning	26	2,3	336	7,8
4. Teatre, Kaglebaner og Beværtninger	13	1,1	40	0,9
	1133	100,0	4329	100,0
Piger:				
1. Bygang	111	42,7	712	27,7
2. Fabriksarbejde	18	6,9	324	12,6
3. Husgerning	125	48,1	1492	57,9
4. Teatre, Beværtninger m. m.	0	0,0	8	0,3
5. Vaskerier og Stryge- rier	6	2,3	39	1,5
	260	100,0	2575	100,0

Vigtig for et Indblik i disse Forhold er Kundskaben om, hvor længe disse Børns Arbejde varer og paa hvilken Tid af Dagen det falder. Gennemsnitsvarigheden af en Drengs Arbejde er c. 6 Timer, af en

Piges lidt mindre. *) Naar Skoletiden tages med, repræsenterer dette en daglig Sysselsættelse paa 10 à 12 Timer. I et meget stort Antal Tilfælde ligge Forholdene imidlertid endnu uheldigere; 1447 Børn arbejde mellem 6 og 7 Timer, 754 mellem 7 og 8 Timer, 191 mellem 8 og 9 Timer, 53 mellem 9 og 10 Timer, 26 endog over 10 Timer. Som Følge af det lange Arbejde maa mange Børn meget tidligt op eller komme sent hjem; 1226 Drengene og 468 Piger skulle møde paa Arbejdet inden Kl. 6, 1306 Drengene og 418 Piger komme hjem efter Kl. 8. I Forbindelse hermed kan det nævnes, at 884 Børn maa arbejde baade før og efter Skoletid og for 1071 Børn er Hjemmet nærmest kun det Sted, hvor de sove.

I det Forespørgselsskema a, der ligger til Grund for Tabel 10, er man gaaet løs paa det vigtige Punkt, hvorvidt har Børnenes Arbejde skadet Skoleundervisningen. Naturligvis er man her inde paa et Skøn, og Besvarelserne har været en Del forskellige, men deres Hovedsum kan dog samles deri, at Bygningen, naar Arbejdstiden ikke er for lang, er den Arbejdsart, som medfører de færreste Ulemper, at Fabriksarbejdet heller ikke virker saa hæmmende, hvorimod der klages over Mælkeforsyningen og udtales en absolut Fordømmelsesdom over Børnenes Beskæftigelse ved Keglbaner, Theatre eller Varietéer. I selve Beskæftigelsens demoraliserende Karakter og i den i ikke faa Tilfælde overdrevent lange Arbejdstid ligger utvivlsomt Børnearbejdets saareste Punkt.

---

*) I disse Tal er ikke medtaget Fabriksarbejdet, da Arbejdstiden her er fastsat ved Lov.

Men Værket lader, som sagt, heller ikke uoplyst Børnearbejdets økonomiske Betydning for Forældrene. Dette viser Tabel 6, der grupperer Dreng og Piger efter Beskæftigelsens Art og den faste Fortjenestes Størrelse, og Tabel 7, der giver lignende Oplysninger for Drikkepengenes Vedkommende. Gennemsnittet for den faste ugentlige Pengeløn er for en Dreng 2,3 Kr., for en Pige 1,4 Kr. Hertil kommer saa Drikkepengene og Kosten, der navnlig spiller en Rolle for det store Antal Piger, der beskæftiges ved Husgerning. Bedst lønnede ere Drengene ved Mælkeforsyningen, de faar 3 Kr. om Ugen foruden Drikkepenge, vel tilsammen 200 Kr. om Aaret.

Ogsaa for Købstæderne foreligger en interessant Statistik om Skolebørns Arbejde, omfattende med et Par Undtagelser samtlige kommunale Friskoler. Af 35581 Børn, som Undersøgelsen omfattede, arbejdede paa Fabriker 2244 og i Byplads 9284 eller noget over 32 af 100 Børn. Paa mange interessante Enkeltheder tør jeg ikke komme ind her. Kun nogle Tal, der angive Børnearbejdets Skyggesider, skulle fremdrages. Saaledes er der 3358 Børn, som ere beskæftigede med Bygang baade før og efter Skoletiden, og 632 Børn have 2 Bypladser. Ligesom i København er der mange Børn, der kun have Hjemmet til at sove i. Spurgt er der paa de udsendte Skemaer, om Børn i Bypladser anvendes til Nattjeneste. Kun for 10 Skoler er Svaret et absolut ja, men dette gælder kun for Januar—Februar. Helt anderledes vilde — efter Beretningen — Svaret blive for Sommermaanederne, da mange Børn maa gøre Tjeneste i Beværtninger, som Keglerejsere m. m. ofte efter Midnat.

To Oplysninger, som ikke direkte vedrøre Skolearbejdet, fortjene at omtales. Man har søgt at faa at vide, om der spores nogen Forandring i Fattigdommen hos Smaakaarsfolk. Fra 20 Byer er intet bestemt Svar givet, for 52 Byer lyder Svaret, at den er i Aftagen, og kun for 5 lyder det ugunstigt. For Skolerne har dette den Betydning, at Friskolebørnene ere mere velklædte og bringe bedre og rigeligere Mad med i Skolen. Men dernæst gives der den Oplysning, der vækker Opmærksomhed, fordi Forholdet i Hovedstaden har været det stik modsatte, at Børnetallet i kommunale og andre Betalingsskoler er i Tiltagende, men i Aftagen i Friskolerne.

For Landet ere Oplysningerne, som berørt, mere begrænsede, men ogsaa her har man Udbytte af at læse Bogen. Jeg skal kun omtale en enkelt Udtalelse, der resumerer en forstandig Mands Opfattelse af Sagen: »Der kan næppe indvendes noget imod, at Børn, hvis Lod det bliver at fortjene deres Ophold som voxne Mennesker ved legemligt Arbejde, tidlig begynde at øve deres Kræfter, naar der blot tages Hensyn til, at de faa tilbørlig Søvn og Hvile, at der ikke kræves Arbejde af dem, der er over deres Kræfter, at de stadig passe Skolen og faa fornøden Tid til at forberede sig samt at der vaages over, at Tyende og Arbejdsfolk ikke have en skadelig Indflydelse paa deres Moralitet«.

Cordt Trap.

Theodor Green: Danske Fonds og Aktier 1899. Medarbejdere: Holmer Green, Hendrik P. S. Stein. Fuldstændig ny Udgave, afsluttet sidst i Juli 1899. København 1899.

En ny Udgave foreligger her af denne fortræffelige Haandbog. Medens Forfatteren i Forordet til den foregaaende Udgave, af 1896, skrev, at der ingensinde tidligere var sket saa store Forandringer som i de fem Aar, der laa imellem Udgaven af 1896 og den foregaaende, af 1891, — maa han nu i 1899 skrive, at i de tre Aar 1896—99 har Udviklingen atter været overordentlig. Antallet af Aktieselskaber bliver Aar for Aar større, Kapitaludvidelserne voxer og Obligationsmassen stiger; dertil komme Omslagene for Rentefodens Vedkommende. I 1896 maatte Forfatteren skrive, at Rentefoden var nedadgaaende, at næsten alle 4 og $4\frac{1}{2}$ pCts. Obligationer efterhaanden forsvandt af Markedet og erstattedes af 3 og $3\frac{1}{2}$ pCts., ligesom det almindelig antoges, at $3\frac{1}{2}$ pCts. vilde naa pari Kurs; — men i 1899 maa det bemærkes, at nu kommer 4 og $4\frac{1}{2}$ pCts. Papirer atter frem, og de $3\frac{1}{2}$ pCts. staa nu et godt Stykke under pari.

Af Aktieselskaber har Forf. noteret i de forskellige Udgaver af sin Bog

i Udgaven af 1883	180 Aktieselskaber
— 1887	229
— 1891	247
— 1896	444
— 1899	596

Aktieselskabernes samlede Kapital udgjorde i 1899 411 Mill. Kr., hvoraf paa

Banker	114,5	Mill. Kr.
Fabriks- og Værftsselskaber ..	113,0	—
Dampskibsselskaber	49,8	—
Telegraf- og Telefonselskaber	34,5	—
Jernbaneselskaber	25,0	—
Sporvejsselskaber	13,5	—
Assuranceselskaber	8,9	—
Byggeselskaber	5,3	—
Ud tørringsselskaber	3,4	—
Forlystelsesselskaber	2,7	—
Brønd- og Badeselskaber	1,8	—
Diverse	39,0	—

tilsammen circa 411 Mill. Kr.

Dertil kommer saa c. 1132 Mill. Kr. i Fonds,
nemlig

Statsobligationer ..... ca. 199 Mill. Kr.

Kommuneobligationer.. — 91 —

Kreditf.-og Hypothekobl. — 761 —

Partialobligationer..... — 82 —

I Bogens forskellige Udgaver gjordes der Rede
for følgende Kapitalmængder

	Fonds		Aktier
Udgaven af 1883....	563 Mill. Kr.		207 Mill. Kr.
— 1887....	718 —		223 —
— 1891....	783 —		244 —
— 1896....	984 —		309 —
— 1899....	1132 —		411 —

A. P.-St.

Miscellanea.

Den 6te internationale Landbrugskongres afholdes i Paris den 1.—8. Juli 1900 — 11 Aar efter, at den første Kongres afholdtes i Paris. I Mellemtiden har der været afholdt Kongresser i Haag (1891), Lausanne (1893), Bryssel (1895) og Lausanne (1898). Den forhenværende franske Første- og Landbrugsminister J. Méline er den egentlige Fader til disse Kongresser, der have vundet betydelig Tilslutning fra Evropa, mindre fra Amerika og Australien. Hensigten med Kongresserne er en dobbelt: først at faa knyttet personlige Forbindelser mellem ledende Landøkonomer i de forskellige Lande, dernæst at paavirke Staterne til fælles Optræden i Sager, hvor en saadan med Udbytte kan gennemføres. Imellem Kongresserne virker en permanent international Landbrugskommission, der dels planlægger og forbereder Kongresserne, dels foranstalter Udgivelsen af Skrifter af almen landøkonomisk Interesse, fremmer Undersøgelsen af Spørgsmaal af almindeligere Interesse osv. En Dansk, Prof. ved Landbohøjskolen, T. Westermann, er Medlem af den permanente Kommission, og danske Landøkonomer have dels deltaget i Kongresserne, dels indsendt forskellige Betænkninger m. m. til dem og foranlediget Spørgsmaal optaget paa deres Dagsorden. Der er næppe Tvivl om, at Henvendelser fra Kongresserne til Regeringerne vedrørende Spørgsmaal om Fredning af nyttige Fugle, Forholdsregler mod Forfalskning dels af Levnedsmidler, dels af Foderstoffer, Frø og Gødning etc. have haft deres

Betydning overfor de Love, ikke faa Stater have vedtaget vedrørende disse Sager.

Næste Aars Landbrugskongres, der afholdes under Verdensudstillingen og til hvilken man venter et stort Besøg, vil omfatte 7 Sektioner. Den første af disse skal beskæftige sig med Landbrugsøkonomi, og følgende Æmner ere satte paa Dagsordenen: 1. Fiskale Afgifter af enhver Art, der hvile paa de forskellige Staters Landbrug. Undersøgelse af de Metoder, ved Hjælp af hvilke Afgifterne kunne nedsættes. 2. Den landøkonomiske Andels-Kredit. 3. Praktiske Midler til at undertrykke Vagabond- og Betleruvæsenet paa Landet. De forskellige Staters Forholdsregler mod dette Uvæsen. 4. Lovgivningen vedrørende Handelen med landøkonomiske Produkter. Terminhandelen og Spekulationsmisbrug. Midler herimod. 5. Forskellen mellem de af Landmændene opnaaede og de af Forbrugerne betalte Priser. Grunden til den store Forskel og Midler til at formindske den. 6. Hagelskade-, Kreatur- og Ulykkesforsikring paa Grundlag af Gensidighed og faste Præmier. 7. Oprettelsen og Udviklingen af Andels-selskaber. 8. De forskellige Staters Jordebogs-System: dets nuværende Indretning og dets delvise eller fuldstændige Fornyelse. 9. Erstatning til Forpagterne ved Forpagtningstidens Udløb for Ejendommens Værdiforøgelse. 10. Agrarspørgsmaal. 11. Midler ved Hjælp af hvilke smaa Landejendomme kunne fremhjælpes.

— Der findes sikkert paa denne Dagsorden Spørgsmaal, der før eller senere ville komme til Forhandling i de forskellige evropæiske Stater og paakalde Lovgivningsmagts Hjælp til deres Løsning.

H. H.

Tyske Bøger.

- Abhandlungen**, volkswirtschaftliche, der badischen Hochschulen, hrsg. v. Carl Johs. Fuchs, Gerh. v. Schulze-Gävernitz, Max Weber, 2. Bd. 3. Hft. Freiburg i/B., J. C. B. Mohr. — 3. Blum, Ernst: Die Feldbereinigung auf der Gemarkung Merdingen. Eine agrarpolit. Studie. 2.50.
- Dehn**, Paul: Die Grossbazare u. Massenzweiggeschäfte. (116 S.) Berlin, Trowitzsch & Sohn. — 80.
- Forschungen**, staats- u. socialwissenschaftliche. Hrsg. v. Gustav Schmoller. 16. Bd. 5. Hft. Leipzig, Duncker & Humblot. — 5. Ballo d, Carl: Die mittlere Lebensdauer in Stadt u. Land (141 S.) 3.60. — dasselbe. 17. Bd. 1. Hft. Ebd. — 1. Schneider, Geo.: Die finanziellen Beziehungen der florentinischen Bankiers zur Kirche von 1285 bis 1304. (78 S.) 2 —
- Frage**, die sociale, beleuchtet durch die »Stimmen aus Marie Laach«. 12. u. 13. Hft. Freiburg i/B., Herder. — 12, 13. Pesch, Heinr., S. J., Liberalismus, Socialismus u. christliche Gesellschaftsordnung. 2. Thl. Die philosoph. Grundlagen des ökonom. Liberalismus. 1. u. 2. Aufl. (395 S.) 3 —
- Hand- u. Lehrbuch** der Staatswissenschaften in selbständigen Bänden. Begründet v. Kuno Frankenstein, fortgesetzt von Max v. Heckel, 1. Abtlg.: Volkswirtschaftslehre. XII. Bd. Leipzig. C. L. Hirschfeld. — XIII. Stephan, Reg-R. Dr.-R., u. Rechtsanw. Paul Schmid: Der Schutz der gewerblichen Urheberrechte des In- und Auslandes. (532 S.) geb. 18.50.
- Hoffmeister**, Dr. Karl: Die wirtschaftliche Entwicklung Roms. Eine socialpolit. Studie. (96 S.) Wien, Manz.
- Kley**, Dr. W.: Bei Krupp. Eine socialpolit. Reiseskizze unter besond. Berücksicht. der Arbeiter-Wohnungsfürsorge. (165 S.) Leipzig. Duncker & Humblot. 3.60.
- Landolt**, Karl: Die Wohnungs-Enquête in der Stadt Bern von 17. II. bis 11. III. 1896. Im Auftrage der städt. Behörden bearb. (711 S.) Bern, Neukomm & Zimmermann in Komm. 12 —

- Masaryk**, Prof. Th. G.: Die philosophischen u. sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage. (600 S.) Wien, C. Konegen. 12 —
- Neumann**, Dr. Carl: Die kleine Lebensversicherung (Volks-, Arbeiter- u. Sterbekassen-Versicherung) 1899. (88 S.) Berlin, (E. S. Mittler & Sohn). Kart. 1,25.
- Philippovich**, Prof. Dr. Eug. v.: Grundriss der politischen Oekonomie. 2. Bd. Volkswirtschaftspolitik. 1. Thl. 1. u. 2. Auflage. [Aus: »Handb. d. öffentl. Rechts, Einleitungsbd.«]. (325 S.) Freiburg i/B., J. C. B. Mohr. geb. 8 40.
- Sammlung nationalökonomischer u. statistischer Abhandlungen des staatswissenschaftlichen Seminars zu Halle a. d. S.**, hrsg. v. Prof. Dr. Joh. Conrad. 22. Bd. Jena, G. Fischer. — 22. Mendelson, Dr. Max: Die Stellung des Handwerks in den hauptsächlichsten der ehemals zünftigen Gewerbe. (240 S.) 2.50.
- Slonimski**, Ludw.: Versuch e. Kritik der Karl Marx'schen ökonomischen Theorien. Aus dem Russ. v. Max Schapiro. (203 S.) Berlin, J. Råde. 2.50.
- Sommerlad**, Priv.-Doc. Dr. Theo: Die sociale Wirksamkeit der Hohenzollern. (120 S.) Leipzig, J. J. Weber. 3 —
- Sozialismus**, der, u. die Frau in Vergangenheit, Gegenwart u. Zukunft. Von Germanicus. Bebel im Lichte der Bibel 2. Thl. (254 S.) Leipzig, A. Deichert Nachf. 3 —
- Troeltsch**, Prof. Walt.: Über die neuesten Veränderungen im deutschen Wirtschaftsleben. Vortragscyklus. (156 S.) Stuttgart, W. Kohlhammer. 2 —
- Weigert**, O.: Arbeitsnachweise u. Schutz der Arbeitswilligen. (93 S.) Berlin, F. Dümmler's Verlag. 2 —
- Willgren**, Dr. Karl: Das Staatsbudget, dessen Aufbau u. Verhältnis zur Staatsrechnung. (137 S.) Helsingfors. (Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht.) 5 —
- Zeitfragen**, volkswirtschaftliche. Vorträge u. Abhandlgn., hrsg. v. der volkswirtschaftl. Gesellschaft in Berlin. 163—165. Hft. 21. Jahrg. 3.—5. Hft. Berlin, L. Simion. — 163. Tobias, Dr. Herm.: Der Anarchismus u. die anarchistische Bewegung. (42 S.) 1 —. — 164. 165. Arndt, Handelsk.-Assist. Dr. Paul: Wirtschaftliche Folgen der Entwicklung Deutschlands zum Industriestaat. (62 S.) 2 —
- Zycha**, Prof. Dr. Adf.: Das Recht des ältesten deutschen Bergbaues bis ins 13. Jahrh. Eine Studie aus der deutschen Rechts- und Wirtschaftsgeschichte. (172 S.) Berlin, F. Vahlen. 4 —

Den store Lockout.

Af

Cand. mag. H. L. Bisgaard.

Den 19. Maj 1899 erklæredes General-Lockouten.

Inden vi gaar over til at anstille i al Fald nogle af de Betragtninger, som denne kolossale Arbejdsstandsning i saa rigt et Maal giver Anledning til, skal vi i saa sammentrængt en Form som muligt gengive de væsentlige Træk af dens Historie.

I Løbet af Vinteren havde der Landet over været ført Forhandlinger mellem Mestre og Svende indenfor Snedkerfaget om nye Priskuranter. Medens disse Forhandlinger i den største Del af Landet forløb ret fredelig og ikke syntes at skulle give Anledning til nogen synderlig stor Uoverensstemmelse, var Svendene i Jylland vanskeligere at komme til Rette med, og det endte da ogsaa med, at Forhandlingerne her afbrødes, idet Svendene i 7 af de jyske Byer (Kolding, Fredericia, Horsens, Aalborg, Silkeborg, Hjørring og Thisted) erklærede Strike fra 1. April. Sagen, der hidtil havde verseret mellem de jyske Organisationer indbyrdes, indankedes nu for de to Hovedorganisationer: Arbejdsgiver- og Mesterforeningen og

de samvirkende Fagforbund, og det lykkedes her at tilvejebringe en Overenskomst af 15. April, i Følge hvilken Svendene i de 7 jydske Byer skulde gaa i Arbejde. Ved denne Overenskomst ordnes Forholdene definitivt for Øernes Vedkommende, medens Forhandlingerne for Jyllands skulde fortsættes. Overenskomsten vedtoges af de jydske Mestre, men forkastedes af Svendene, og da Fagforbundene lader foretage en ny Afstemning, forkastedes den paany, hvorefter Arbejdsgiverforeningen erklærede Lockout overfor alle Medlemmer af Snedkerforbundet, regnet fra den 2. Maj, Kl. 6 Morgen.

Strax herefter lod Fagforbundenes Overledelse foretage en tredje Afstemning i de jydske Byer og fremtvang ved denne under Trusel af Exklusion Vedtagelse af Overenskomsten af 15. April, hvilket meddeltes Arbejdsgiverforeningen. Herpaa svarede denne imidlertid, at en Overenskomst, der to Gange var brudt af Svendene, ikke kunde betragtes som værende i Kraft mere; og da nu tilmed Bygnings-snedkerne i København havde udmeldt sig af Snedkerforbundet og krævede, at Arbejdsgiverne særskilt skulde forhandle med dem, erklærede Arbejdsgiverforeningen, at den maatte betragte Situationen for at være ganske den samme som før, og opstillede nu — 15. Maj — de bekendte 8 Punkter, i Spidsen for hvilke stod Fordringen om, at Overenskomster, der maatte blive sluttede mellem de to Hovedorganisationer ikke længer maatte gøres afhængige af underordnede Organisationers Afstemning. Hertil svarer Repræsentantskabet for de samvirkende Fagforbund under 18. Maj: »De opstillede Fordringer,

som det er indlysende for enhver, at ingen Organisation kan gaa ind paa, maa vi dertor tage bestemt Afstand fra. Repræsentantskabet er dog villigt til endnu en Gang at optage en Forhandling med Arbejdsgiverforeningen om den staaende Strid i Snedkerfaget for om muligt at faa denne bilagt.

Arbejdsgiverforeningens Svar paa denne Skrivelse var Resolutionen af 19. Maj*), hvori den erklærer General-Lockout fra den 24. Maj Kl. 6 Morgen. Herved udelukkedes foruden de alt udelukkede 4000 Snedkere, henimod 30,000 Arbejdere, henhørende til forskellige Fag (se Noten); og et Par Dage senere udelukkedes c. 3,000 Kuske, Værfts- og Betonarbejdere, saa at Lockouten allerede nu omfattede godt 35,000 Mand.

Dagen efter forlanger Fagforbundenes Forretningsudvalg i Skrivelse til Arbejdsgiverforeningen Sagen henvist til det ved Overenskomsten af 26. April

*) Resolutionen lød i sin Helhed saaledes:

»Generalforsamlingen paabyder, at alt Arbejde for Svende og Arbejdsmænd, for saa vidt disse henhøre under Fagorganisationerne, skal indstilles senest Onsdag d. 24. ds. Kl. 6 Morgen i alle under Arbejdsgiverforeningen hørende Virksomheder i følgende Fag: Københavns Tømrerlav, Københavns Murerlav, de samvirkende Maskinsnedkerier og Savværker, Malerlavet i København, Foreningen af Fabrikanten i Jernindustrien i København og Foreningen af Fabrikanten i Jernindustrien i Provinserne, Klejnsmedemester- og Mekanikerforeningen for København og Omegn, Dansk Træhandlerforening, Foreningen af Arbejdsgivere i Stukkaturfaget, Københavns Blikkenslagerlav, Foreningen af Provinssavværker og Høvlerier, Centralforeningen af Murer- og Tømrermestre i Østifterne, Centralforeningen af Malermestre i Østifterne, Centralforeningen af Murer- og Tømrermestre i Jylland,

og at dette Arbejde først genoptages, naar der fra Arbejdsgiverforeningens Generalforsamling gives Tiladelse til, at den herved erklærede Lockout atter kan hæves.

1898*) oprettede Fællesudvalg til Afgørelse af Arbejdsstridigheder, og da der intet Svar indløber herpaa**), anmodede Formanden for de samvirkende Fagforbund, Folketingsmand J. Jensen, under 24. Maj Formanden for det nævnte Fællesudvalg, Professor Deuntzer, om at sammenkalde Udvalget, for at det kunde afgive sit Skøn over Lockoutens Berettigelse. Samtidig indsendes til Udvalget Klager fra 11 Fagforeninger, der alle havde Overenskomster med de tilsvarende Mesterforeninger om, at ingen

---

Endvidere paabydes det samtlige, under Arbejdsgiverforeningen hørende Teglværker samt Kalk-, Mørtel- og Cementfabrikker ikke at udlevere Varer forinden Lockouten er afsluttet.

Endvidere paabydes det samtlige Medlemmer af Arbejdsgiverforeningen at drage Omsorg for, at de i Lovenes §§ 22 25 givne Regler for kollegial Støtte nøje overholdes, og da navnlig, at al Forbindelse afbrydes med de Forretninger, der handle mod de Medlemmers Interesser, hos hvem Arbejdsstandsning finder Sted. Generalforsamlingen giver herved Forretningsudvalget Bemyndigelse til at varetage det Fornødne i saa Henseende, ligesom ogsaa til — forsaavidt, og i det Omfang, som det maatte finde det fornødent — at paabyde Arbejdsstandsning i de øvrige under Arbejdsgiverforeningen hørende Fag og Virksomheder.

*) Dette Udvalg oprettedes som et foreløbigt Hjælpemiddel, der kun skulde bestaa, til man kunde faa oprettet en paatænkt Arbejderdomstol. Derfor var det først bestemt til at bortfalde ved Udgangen af 1898, men da man den Gang endnu ikke var bleven enig om en saadan Domstol, forlængedes Udvalgets Existens til Slutningen af 1899. Dets Mission er at skønne om, hvorvidt og af hvem, der er begaaet Brud paa indgaaede Overenskomster.

**) Svaret indløb forøvrigt et Par Dage senere (26. Maj) og gik ud paa, at Arbejdsgiverforeningen ikke havde noget imod, at de samvirkende Fagforbund henviste Spørgsmaalet om Lockoutens Berettigelse til Fællesudvalget. »Men Arbejdsgiverforeningen kan for sit Vedkommende ikke tiltræde en saadan Henvi-
ning, før det nærmere er præciseret, hvad det er man ønsker indanket for Udvalget«.

Arbejdsstandsning maatte finde Sted, før vedkommende Strid havde været gjort til Genstand for Mægling eller Voldgift; og Klagerne gik da ud paa, at den stedfundne Lockout var et Brud paa disse Overenskomster.

Fællesudvalget erklærede sig villigt til at tage de indsendte Klager under Overvejelse, afholdt Mandag d. 29. Maj sit første Møde, hvori det opfordrede Arbejdsgiverforeningen til at varetage sine Interesser under Sagens Behandling, og 1. Juni erklærede saa den nævnte Forening sig villig til saavel skriftlig som mundtlig at forsvare sig overfor de fremkomne Klager.

Med Hensyn til Fællesudvalgets Virksomhed i det hele taget turde det være overflødigt at gaa i Detailler. Det turde være tilstrækkeligt at minde om, at Udvalget den 15. Juni tilbyder at mægle, og at det den 24. Juni afsiger sin Kendelse over de ovennævnte Klager, en Kendelse, der lød saaledes:

I Sagerne »Arbejdsmændenes Forbund« og »Trælagerarbejdernes Afdeling« imod »De samvirkende Maskinsnedkere og Savværker«, samt »Blikkenslagerforeningen af 1873« imod »Blikkenslagerlavet« findes ikke tilstrækkelig Grund til Klage.

I de øvrige syv Sager kendes som følger:

Den stedfindende Lockout skønnes ikke at indeholde Retsbrud, som kan medføre Erstatning eller Bøde, men derimod for saa vidt at være i Modstrid med de mellem Parterne sluttede Overenskomster, som Lockouten skønnes at være i Uoverensstemmelse med de Forudsætninger, som

Klagerne kunne have haft Føje til at gaa ud fra ved Overenskomsternes Oprettelse.

Kendelsen afgaves enstemmig.

De Foreninger, der saaledes havde faaet delvis Medhold af Fællesudvalget, var: 1) Smede- og Maskinarbejdernes, Formernes og Støberiarbejdernes Fagforeninger, 2) Murersvendenes Understøttelsesforening, 3) Dansk Tømrer- og Murerforbund, 4) Murersvendenes Forbund, 5) Tømrerforbundets faglige Afdeling, 6) Malernes Fagforening og 7) Dansk Arbejderforbund samt Jord- og Betonarbejdernes Forbund.

Hermed er Fællesudvalgets Virksomhed tilende, uden at man derved er kommen Stridens Løsning et eneste Skridt nærmere; thi som man vil se, og som det da ogsaa strax gjordes gældende, indeholder Kendelsen ikke nogetsomhelst om Lockoutens Afslutning. Imidlertid havde Udvalget Dagen i Forvejen med den foreslaaede Mægling for Øje vedtaget et af et Underudvalg (nuværende Indenrigsminister Bramsen og Landsthingsmand C. C. Andersen) udarbejdet Forslag angaaende det Grundlag, paa hvilket det skulde kunne fungere som Enighedskammer, og da Fagforbundene den 24. og Arbejdsgiverforeningen den 28. Juni havde erklæret sig villige til at modtage den tilbudte Mægling — den sidste dog med udtrykkelig Fastholdelse af de 8 Punkter — konstituerer Kamret sig den 1. Juli og holder endnu samme Dag sit første ordinære Møde.

Dette Møde blev mærkeligt. Det blev mere: det blev epokegørende i Lockoutens Historie. Først fremsatte nemlig Arbejdsgivernes Ordfører, Direktør L. Christensen, 5 nye Fordringer, hvoriblandt de

vigtigste er Retten for Hovedorganisationerne til at erklære General-Strike eller General-Lockout, Oprettelsen af Arbejdsanvisningskontorer og Indførelsen af Forbud mod Nydelsen af Spiritus paa Værksteder og Arbejdspladser udenfor Maaltiderne. Og som Svar herpaa opstiller Folketingsmand J. Jensen paa Arbejdernes Vegne Fordringen om Indførelsen af en 9 Timers Arbejdsdag — og en tilsvarende Forhøjelse af alle Timelønninger — fra 1. April 1900 som Betingelse for Arbejdets Genoptagelse. Der var hermed — og unægtelig aldeles overvejende som Følge af sidstnævnte Fordring — rejst en Skillevæg mellem alle Bestræbelser for at opnaa Forlig. Der var stødt saa eftertrykkeligt i Krigsbasunen, at Enighedskamrets første Møde maatte siges snarere at have animeret Kampen end at have gjort Udsigterne til Fred lysere. Og Tiden viste, at de, der da stod som Skeptikere overfor Kamrets Formaaenhed i denne Henseende, fik Ret.

Det blev klart allerede i næste Møde. Paa dette fremsætter L. Christensen 6 nye Fordringer, saaledes at de oprindelige 8 Punkter nu var blevne til 19. Dagen efter skrev da ogsaa Social-Demokraten, at al Interesse for Enighedskamret nu var forbi. Og i Kamrets Møde samme Dag erklærede J. Jensen paa Fagforbundenes Vegne de hidtil tilkomne 11 Punkter for »absolut uantagelige og ganske unødvendige, medens de 8 første Punkter i hvert Fald maatte omarbejdes ganske væsentligt for at kunne antages af Fagforbundene«, ligesom han paany fremsatte Fordringer om 9-Timersdagen.

I Mødet den 6. Juli fastsloges det dernæst efter

nogen Debat, at Forhandlingerne mellem Parterne maatte betragtes som afsluttede, hvorefter Kamret skulde forsøge en Mægling, som dog tørst vilde kunne komme istand, naar Referatet af Forhandlingerne forelaa trykt. Mod denne Udsættelse protesterer Arbejdernes Repræsentanter; men dens Nødvendighed hævdes af Formanden, Professor Deuntzer.

Da en Mægling paa Grundlag af de opstillede Fordringer snart viste sig absolut haabløs, fremsatte Arbejdernes Repræsentanter den 12. Juli Forslag om, at man skulde gaa helt bort fra disse og ved Forhandling mellem de stridende Parters Delegerede søge at skabe et nyt Grundlag, hvortil ingen af Parterne forud havde taget Stilling. Dette vedtoges, men viste sig frugtesløst. Dagen efter fremsatte da først Arbejderne et Forligstilbud, og da der ikke kunde opnaas Enighed herom — navnlig fordi Fordringen om 9-Timersarbejdsdagen var fastholdt deri — stiller Direktør Bramsen paa egne og flere Medlemmers Vegne sit bekendte Forligsforslag, der i en noget ændret og mildnet Form indeholdt de 8 Punkter. Om dette Forslag nægter Arbejdernes Delegerede at forhandle og dermed er Mæglingen bristet.

Endnu en Gang gjorde dog Kamrets Formand et Forsøg paa at naa et Resultat, idet han i Kamrets sidste Møde den 15. Juli stillede Forslag om Indankelse af de Punkter, hvorom man ikke var bleven enig i Kamret, for en Voldgiftsdomstol. Da Arbejdsgivernes Repræsentanter imidlertid nægter at lade Fordringen om 9-Timersarbejdsdagen afgøre ved Voldgift, nedlægger Formanden sit Mandat, og Enighedskamret er sprængt.

Efter dette har vi altsaa blot Krigen, den aabne, brutale Krig, og der er ingen Udsigt til Slutning paa den ad anden Vej end Magtens.

Den 24. Juli fremsætter dog Arbejdsgiverne paa ny et Forligstilbud; men da dette indeholder de op-
rindelige 8 Punkter, kun ledsagede af forklarende og
supplerende Anmærkninger og Tilføjelser — blandt
hvilke sidste forøvrigt flere af de senere tilkomne
Fordringer — og da det tilmed opstiller en bestemt
Frist, indtil 28. Juli, indenfor hvilken det — under
Trusel af »videregaaende Foranstaltninger« — skal
tiltrædes af Arbejderne — har det egentlig nær-
mest Karakteren af et Ultimatum og opfattes ogsaa
saaledes. Paa et Møde, som de samvirkende Fag-
forbund afholder den 26. Juli, forkastes det da ogsaa,
og Arbejderne fremsætter til Gengæld deres Tilbud
om Forlig. Da dette imidlertid Ord til andet er en
Gentagelse af det, der fremsattes den 13. Juli, og
altsaa navnlig indeholder Fordringen om 9 Timers
Arbejdsdagens Indførelse fra 1. April 1900 samt For-
dringen om den samtidig indtrædende Forhøjelse af
Timelønnen, har det selvfølgelig lige saa lidt som
det foregaaende nogen Udsigt til at kunne gøre Ende
paa Striden, maa tværtimod nærmest opfattes som
en Gentagelse af en Krigserklæring, og man er lige
vidt.

De videregaaende Foranstaltninger, som Arbejds-
giversnes nysnævnte Forligstilbud havde truet med,
viste sig at være en Udvidelse af Lockouten, en Ud-
videlse, der bl. a. vilde drage Textilarbejderne med
ind under denne. Imidlertid synes Textilfabrikant-
erne ikke synderlig villige til at bøje sig for Paa-

buddet om Lockout, og inden den nye Udvidelse kunde foretages, dukkede nye Mæglere frem, hvorved Udvidelsen foreløbig hindres. De nye Mæglere var d'Hrr. Bing, Trier og Heide.

Disse Herrer fremsatte et Forslag, der paany gik ud fra de 8 Punkter som Grundlag. Dog var disse nu ændrede en Del, dels saaledes, at Ordlyden var bleven mildnet, dels saaledes, at de mest anstødvækkende — navnlig det omstridte Punkt 4 om, at Opsigelsestiden for Priskuranter skulde fastsættes til den 1. Januar — var udeladte og erstattede med andre, mere akceptable. Dette Forslag vedtoges pure af Fagforbundenes Forretningsudvalg, hvorimod Repræsentantskabet tilføjede nogle Ændringer, om hvilke man derpaa indbød Arbejdsgiverne til Forhandling. Forhandlingen brast imidlertid, da de sidstnævnte efter nøjere Prøvelse fandt Ændringerne uantagelige. Derimod vedtog først Arbejdsgiverforeningens Hovedbestyrelse (den 4. August) og dernæst dens Generalforsamling (den 5. August) Forslaget som det forelaa fra Forslagsstillerne, og Generalforsamlingen be- myndigede »derfor Forretningsudvalget til at afslutte Lockouten paa de i Forslaget angivne Vilkaar, saafremt det omhandlede Forslag maatte blive vedtaget af »De samvirkende Fagforbund« og tillige af de Arbejderorganisationer, som ere berørte af Lockouten, men som ikke kunde bindes af »De samvirkende Fagforbunds« Underskrift ved Forligets Afslutning, inden Forløbet af 7 Dage fra Dato.« Og Resolutionen tilføjede: »Sker dette ikke, forbeholder Generalforsamlingen sig fuld Frihed«.

To Dage herefter holdtes af de samvirkende

Fagforbunds Hovedbestyrelse det store Møde, der med en kort Afbrydelse varede fra Kl. 8 Aften til Kl. 4 $\frac{1}{2}$ Morgen, og som efter en meget varm Debat — hvori, saa vidt Udenforstaaende kan skønne, de øverste Ledere lagde hele deres Indflydelse i Vægt-skaalen til Fordel for Forslaget — endte med Forligets Vedtagelse, men rigtignok kun »under det udtrykkelige Forbehold, at der ikke paa noget Værksted eller Arbejdsplads indføres noget nyt Reglement vedrørende Arbejdernes Forhold, som ikke er fremgaaet af en Forhandling mellem de respektive Organisationer i Henhold til Forligets Forudsætninger.«

Til den her citerede Resolution føjede Fagforbundenes Hovedbestyrelse i den Skrivelse til Arbejdsgiverforeningen, hvormed den oversendte denne Resolution, med Hensyn til Forbeholdet følgende:

»Denne Beslutning er vedtagen, efter at det var bekendt, at Arbejdsgiverforeningen havde ladet trykke forskellige reglementariske Bestemmelser vedrørende Arbejdsforholdet, og den maa derfor betragtes som en bestemt Indsigelse imod, at Arbejdsgiverne uden Forhandling med Arbejdernes Organisationer fastsætte Reglementer, som berøre Arbejderne.«

Grunden til det nævnte Forbehold, til Mødets Længde og Hidsighed og formodentlig — man burde vel sige: forhaabentlig — ogsaa til, at Forliget kun vedtoges med 29 Stemmers Majoritet (128 mod 99), var Opdagelsen af det meget omtalte Udkast til Værkstedsregler, der paa en eller anden Maade var spillet Arbejderne i Hænde. Hvormeget af dette Udkast der nogensinde var bleven gjort til Regel, derom har intet Menneske Ret til at dømme, og

hvorvidt det derfor med Føje kunde benyttes til derud fra at tage Forbehold med Hensyn til Vedtagelsen af Forliget, derom kan der vel disputeres; men som det var, blev det — eller om man vil: det Forbehold, det havde fremkaldt — den Sten, hvorover Forliget væltede; thi Arbejdsgiverne nægtede (9. August) plad ud at afslutte »nogen Overenskomst om Lockoutens Ophør, forinden de i Resolutionen og Skrivelsen tage Forbehold tages tilbage«.

Dagen efter holdt de samvirkende Fagforbund Møde paany, men nøjedes med at tage Arbejdsgiverforeningens Skrivelse til Efterretning. Dermed var Forliget igen strandet.

Det blev imidlertid ikke herved. Den 12. August holdt Hovedbestyrelsen for den sidstnævnte Forening et nyt Møde, der endte med følgende Resolution:

»Den tidligere besluttede Udvidelse af Lockouten iværksættes snarest muligt, senest Mandag den 21. August Kl. 6 Morgen«.

Udvidelsen, der omfattede Skrædderne, Grov- og Klejnsmedene, Cementfabrikernes og Entreprenørforeningens Arbejdere, iværksættes dels før, dels til det nævnte Tidspunkt. Herved steg de Udelukkedes Antal med 10—15,000, saa at Lockouten nu omfattede c. 50,000, hvortil nogle Dage senere kom de kvindelige Herreskrædere.

Atter kommer et Mæglingsforslag (25. August), udarbejdet af Landstingsmand C. C. Andersen og Overretssagfører Orthmann. Det gaar ud paa, at de stridende Parter skal tiltræde det Bing-Heide-Trierske Forligsforslag samtidig med, at Arbejdsgiverne fremsætter et Værkstedsreglement, der »sluttede sig til

Forligets Ordlyd og Aand« — og at paa alle de Steder, hvor i det nysnævnte Forslag Hof- og Statsretten var nævnet, dette Ord skulde slettes og erstattes med Ordet Voldgift. Heller ikke dette Forslag bragte dog Fred, idet Arbejdsgiverne ansaa det for rigtigst at blive ved det Bing-Heide-Trierske Forslag. Vel fik d'Hrr. Overretssagførere Busch og Orthmann tilvejebragt en direkte Forhandling mellem de to Hovedorganisationers Forretningsudvalg; men Forhandlingerne førte ikke til noget Resultat.

Umiddelbart herefter tog imidlertid d'Hrr. Bing, Trier og Heide igen fat, og denne Gang kronedes deres Bestræbelser med Held. Allerede 1. Septbr. vedtog de to Forretningsudvalg et Par Tilføjelser til det oprindelige Forslag — Tilføjelser, der atter indvarsler Oprettelsen af en Voldgiftsdomstol —, den 4. September vedtoges de af Generalforsamlingerne, og den 9. genoptoges Arbejdet.

Angaaende Snedkerkonflikten — den Tue, der havde væltet det store Læs — vedtoges paa et Møde den 2. September af Delegerede fra begge Sider en Overenskomst, hvis Hovedindhold var, at denne Strid skulde afgøres ved Voldgift.*)

Hermed var Krigen endt og Freden sluttet.

At ledsage ovenstaaende historiske Beretning med Kommentarer Punkt for Punkt er alene af Plads-

---

*) Voldgiftskendelsen faldt den 11. Oktober og lød saaledes:

Fra 15. Oktober 1899 til 1. April 1901 er Timelønnen henholdsvis indenfor Møbelsnedker- og indenfor Bygningssnedkerfaget i

hensyn en Umulighed. Jeg vælger derfor at lade Beretningen staa som det, den er, og i Stedet for at ledsage den med Kommentarer fremsætte et Par Betragtninger, som muligvis vil forekomme Læseren ret overflødige, især da de paa det afgørende Punkt stadig ender med et Spørgsmaalstegn, men som jeg anstiller netop for at kunne sætte dette Spørgsmaals-tegn, for at kunne pege paa det Problem, der først og fremmest fra arbejdervenlig Side burde have været søgt besvaret under Lockouten, og som det endnu ikke er for sent at stille og at — løse.

Det blev under Lockouten sagt — og gentaget indtil Trivialitet —, at de jyske Snedkersvendes Forkastelse af Overenskomsten af 15. April var Anledningen, men ikke Aarsagen til Lockouten. Rent afset fra, at denne Paastand logisk set er uheldig, fordi en Anledning blot er den nærmeste Aarsag,

---

Thisted.....	30 & 33 Øre
Aalborg	33 - 35 —
Kolding	32 - 35 —
Silkeborg	31 - 34 —
Fredericia	32 - 35 —
Hjørring.....	31 - 34 —
Horsens.....	33 - 35 —

Det Tillæg, der betales for Søndags- og Overarbejde, forhøjes i samme Forhold som Timelønnen, dog at der for Arbejde efter Kl. 9 Aften og for Søndagsarbejde efter Kl. 4 betales dobbelt Timeløn.

Denne Kendelse slutter sig nøje til Overenskomsten af 15. April. Kun for 3 Byers Vedkommende forhøjer den Lønsat-serne en Ubetydelighed over, hvad de da blev ansatte til. De 3 Byer er Kolding, Fredericia og Horsens, hvor Timelønnen ved Aprilforliget var bleven sat til 32 à 34 Øre.

altsaa dog en Aarsag, saa er det umuligt for et Menneske, der ser nøgternt paa hele denne store Strid, at opdage, hvori det forfærdelige for Arbejdsgiverne heri skulde ligge. Har Arbejdsforholdene været saadanne, at de maatte fremtvinge en Lockout — og det er i al Fald ikke bevist, at de ikke har været det — saa er Anledningen til dens Udbrud en forholdsvis ligegyldig Sag. Naar Bægeret er fuldt, er det uden Betydning, hvilken Draabe der faar det til at flyde over. Da nu tilmed Arbejderledelsen ikke selv synes at staa engleren i denne Affære, saa turde dette med »Anledningen« være en Bebrejdelse, som Arbejdsgiverne kan tage sig let.

Set fra et Arbejdsgiverstandpunkt er der derimod ved Lockoutens Erklæring i Aar begaaet en Fejl, som en Nationaløkonom ikke kan undlade at bebrejde Arbejdsgiverne. Det er en bekendt Sag, at Striker mislykkes i daarlige Tider. Arbejdsudbudet er da for stort, Sammenholdet ringere end ellers, og af begge Grunde vil derfor Striken i Almindelighed mislykkes. Heraf har man Lov til omvendt at slutte, at en Lockout vil mislykkes i gode Tider. Og naar Tiderne nu tilmed har været saa exeptionelt gode, som de faktisk har været ifjor og iaar, naar der før Lockoutens Udbrud baade her og i Udlandet var Mangel paa Arbejdskraft, trods det at Revl og Krat var taget med for at opnaa Tilfredsstillelse af Efterspørgselen, saa var der al Anledning til at vente, at Lockouten vilde forfejle sit Maal. Og Arbejdsgiverne kan ene og alene takke deres beundringsværdige Sammenhold for, at Resultatet endda blev saa godt, som det blev.

Kan man som Nationaløkonom rette denne Bebrejdelse mod Arbejdsgiverne, saa kan man som Samfundsborger fremsætte en anden, og det er efter min Mening den væsentligste Anke, der overhovedet kan rettes mod Arbejdsgiverne i Anledning af Lockouten. Det er denne, at de ved Erklæringen af den fuldstændigt glemte at spørge sig selv, hvad Samfundet vilde sige dertil. De synes virkelig ikke at have haft nogensomhelst Anelse om, at der fra Samfundets Side vilde blive krævet Bevis for Lockoutens Nødvendighed. Og dog maatte dette ske. Rent bortset fra den yderst vigtige Omstændighed, at en meget stor Del af Samfundet, ovenikøbet den Del, hvortil det store Flertal af Arbejdsgiverne selv hører, vilde komme til at lide betydelige økonomiske Tab ved en saa kolossal Arbejdsstandsning og derfor maatte have Ret til at fordre Bevis for, at den ogsaa virkelig var nødvendig, saa var selve Udelukkelsen af 40—50,000 Arbejdere en saa alvorlig Sag, at al human Følelse, al ethisk Følelse, al Retfærdighedssans maatte komme i Bevægelse og maatte give sig Luft i et mægtigt: Hvorfor dette?

Arbejdsgivernes Svar herpaa var en Forsikring om Arbejdsforholdenes Utaalelighed.

I denne Utaalelighed laa nu for det første ikke noget Bevis for Nødvendigheden af en Lockout, et Bevis der — hvad vi senere skal komme tilbage til — maaske ogsaa var vanskeligt at levere. Det værste var imidlertid, at selve den paastaaede Utaalelighed ikke blev bevist af Arbejdsgiverne. Og dog var det dette, der burde være sket, og det strax. Her var det ikke nok blot at forsikre. Vel fremkom der i

en Del Dagblade nogle saakaldte »Beviser«; men de kom uden Autoritetens Stempel. Det var Arbejdsgiverne, der skulde have leveret Beviserne, ikke nogle mere eller mindre vel underrettede Journalister. Men Arbejdsgiverne levede aabenbart i den Tro, at Publikum var lige saa godt inde i Forholdene som de selv, og undlod derfor al Bevisførelse. Dette var en Fejl, og denne Fejl var for en væsentlig Del Skyld i, at Lockouten blev bedømt, som den blev.

Det lyder underligt efter dette at sige, at der dog blev ført Bevis for, at Arbejdsforholdene var uudholdelige for Arbejdsgiverne, ja, endmere, at det ovenikøbet ogsaa var disse, der førte det. Og alligevel tror jeg, at det forholder sig saaledes. Det forekommer mig, at der er leveret et Bevis saa kraftigt, saa slaaende, at al Tvivl maa blegne lige over for det. Dette Bevis er — Lockouten selv.

Thi tror da virkeligt noget Menneske, at vore Arbejdsgivere bærer Tabet ved en 15 Ugers Arbejdsstandsning — et Tab, der løber op i mange Millioner Kroner — uden at der foreligger de mest tvingende Grunde dertil? Man erindre, hvad det var, der forlangtes! Her var jo ikke Tale om at tvinge Lønnen nedad, ikke Tale om ved en Lønforringelse at opnaa en Vinding. Her var heller ikke Tale om at knuse Fagforeningerne. Alle Paastande herom har fra først til sidst vist sig at være Agitationsnumre og intet-somhelst andet. Der er ikke leveret Skygge af Bevis for, at noget saadant har været Meningen. Tvertimod var jo den allerførste Fordring, der blev stillet, den, at Hovedorganisationen skulde have saa megen Myndighed, at den kunde garantere de med den

indgaaede Overenskomster respekterede af de underordnede Foreninger. I denne Fordring ligger dog saa langt fra et Forsøg paa at træde Organisationsretten under Fødder, at den langt snarere kan siges, at indeholde Kravet om en Organisationspligt, for saa vidt nemlig som den kræver Organiseringen gennemført fuldt ud og fastholdt i sin yderste Konsekvens. Det vil sikkert ogsaa vise sig, at det her berørte Punkt I i Fremtiden vil blive anvendt som Mile- og Mærkepæl, naar det gælder at markere vore Arbejderes Vinden fremad. En mere uskrømtet Anerkendelse af den før saa stærkt bekæmpede Organisering skal man dog virkelig vanskelig kunne paavise.

Nej — Lockoutens Formaal var, som det atter og atter er fremhævet, udelukkende en tilfredsstillende Ordning af de indre Arbejdsforhold. Og naar der med Taalmod bæres Tab af Millioner for at opnaa dette — ja, saa maa Forholdene have været uudholdelige. Her maa Tabet selv, Lockouten selv, kunne være Bevis nok. Gør dem til Arbejdsgivere, der ikke vil tro det!

Lad mig sige det strax: Jeg hører ikke til dem, der anerkender Arbejdsgivernes Eneret ved Arbejdsordningens Fastsættelse. I Arbejdsforholdet er der som i alle andre Forhold 2 Parter. Der er ingen paaviselig Grund til, at den ene af disse Parter blot har at diktere, den anden blot at lystre. Det er jo almindelig anerkendt, at vi her staar overfor et frit Kontraktsforhold. Ingen vil bestride dette. Men hvorfor skulde da i dette Forhold Sælgeren ikke have samme Ret som Køberen til at stille sine Betingelser? Hvorfor skulde ikke Arbejderen have Ret

til at være medbestemmende i Reguleringen af de Forhold, hvorunder han skal arbejde? Jeg indser det ikke. Naar man en Gang er naaet saa vidt, at man stiller Arbejderen politisk og socialt lige med Arbejdsgiverne, saa maa man vide at tage Konsekvenserne.

Altsaa: Arbejderens Ret til at være medbestemmende ved Arbejdsforholdets Ordning maa anerkendes. Samfundet vil komme til at gøre Indrømmelser her, saaledes som det alt har gjort Indrømmelser med Hensyn til Arbejdsløn og Arbejdstid. Og jeg skulde næsten tro, at den nævnte Ret selv før Lockouten var et meget langt Stykke paa Vejen til sin Anerkendelse, og at det egentlig ikke var Kravet om denne Ret, men derimod dels en Overskridelse af dens naturlige Begrænsning, dels den Maade, hvorpaa Kravet søgtes gennemført i Praxis, der var Lockoutens sande Aarsag. Forholdet paa vore Værksteder og Arbejdspladser er — eller var — nemlig efter min Formening det, at der er altfor mange af disse, paa hvilke Arbejdsgiveren akkurat er taalt, og en ikke saa ringe Del, hvor han næppe en Gang er det. Forholdet er det, at Arbejderens Krav om Medbestemmelsesret i Praxis giver sig Udslag af at være et Krav paa Eneret. Forholdet er det, at Arbejderne — hvad eller deres Ledere — ikke har forstaaet at sætte Grænse, hverken for deres Krav eller for den — skal vi sige: Kraft, hvormed de har søgt at gennemføre det.

Denne Paastand er ikke grebet ud af Luften og er navnlig ikke bygget paa de ovenfor omtalte »Beviser«, der blev fremsat under Lockouten. Den er Udtryk

for en Overbevisning, bygget paa saa godt et Kendskab til Arbejdsforhold, som man kan have, naar man er Søn af en Arbejder og selv har været Arbejder og Fagforeningsmedlem.

Lockouten har peget paa vore Arbejderorganisationers svage Side, og de Mennesker, der under Kampen har skreget op om Arbejdernes Ret og Arbejdernes Medgørlighed, de skulde nu, hvis de virkelig har Sympathi med vore Arbejderes Kamp opad og Forstaaelsen af dens Betydning ud over den rent materielle Vinding for Arbejderne, være de første til at sætte Fingeren paa det ømme Sted og hjælpe Arbejderen med at faa Fejlen rettet, selv om det skulde koste Ord, der ikke just var smigrende.

Man har henvist til vore Arbejderes beundringsværdige Holdning under Lockouten og spurgt: Og det er disse Arbejdere, der skulde være umedgørlige? — Jeg vender Problemet om og spørger: Hvor kan det være, at den danske Arbejder, der som Samfundsborger er saa besindig, saa taktfuld, saa stilfærdig, som Fagforeningsmedlem snarest synes at have de modsatte Egenskaber?

Her er det nemlig, at Tampen brænder.

Ja vist — vil man maaske sige — det anførte gør Lockouten forstaaelig. Men var den derfor nødvendig? Var den berettiget? Man kan forstaa, at Arbejdsgivernes længe opsparede Forbitrelse kan have givet sig Luft ved en saa voldsom Eruption; men var denne nødvendig for at raade Bod paa de uheldige Forhold? Var der ikke andre, fredeligere

Midler forhaanden og vilde disse ikke have ført os Maalet nærmere? Var, kort sagt, ikke Lockouten blot et Udslag af Forbitrelse, af Hævnfølelse, uden at være det rette Middel?

Om Lockouten var berettiget? — Set fra et ethisk Synspunkt var den det vel næppe, saa lidt som Krig overhovedet kan kaldes berettiget, naar man blot spørger om den ethiske Begrundelse. Men iøvrigt? Jeg mener jo! Jeg tror, at selv de mest ethisk tænkende Mennesker vilde have haft en anden Mening om Lockouten end den, de maaske nu har, hvis de selv havde staaet som Arbejdsgivere. Man lægge ogsaa Mærke til, at ikke en af vore store Arbejdsgivere, ikke en af dem, der kommer i direkte Berøring med Arbejderne, ikke en selv blandt dem, der ikke har nogetsomhelst med Arbejdsgiver- og Mesterforeningen at gøre, har taget Ordet for at bestride dennes moralske Ret til at erklære Lockouten. Dette er ganske vist et negativt Bevis; men det tyder dog i al Fald paa, at de, der har haft Skoen paa, har været enige om, at den trykkede.

Det er blevet sagt, at Lockouten var et brutalere Kampmiddel end Striken. Dette er kun rigtigt, for saa vidt man stiller den nuværende store Lockout i Modsætning til de sædvanlige Fagstriker. Der er her en Forskel i Brutalitet, men kun en Gradsforskel; og den vedrører ikke Spørgsmaalet om Berettigelse eller Ikke-Berettigelse. Er det berettiget af Arbejderne at udsætte Mestrene for økonomiske Vanskeligheder ved en Arbejdsnedlæggelse, maa det være lige saa berettiget af Arbejdsgiveren at gøre det samme overfor Arbejderen ved en Lockout. Og naar

man ikke bebrejder Arbejderen, at han »smider sig selv paa Gaden« ved en Strike, der ofte har rent reaktionære eller — hvad Fordringernes Størrelse angaar — meningsløse Formaal — man tænke paa Kularbejder- og Bagerstriken — saa har man ikke Lov at kalde Arbejdsgiveren brutal og hensynsløs, naar han sætter Arbejderen paa Gaden for at opnaa saadanne Arbejdsbetingelser, som han anser for nødvendige. Og har endelig Arbejderen moralsk Ret til at udsætte Hustruer og Børn for de Kalamiteter, der for dem lige saa vel kan blive Følgen af en Strike som af en Lockout, saa er det urimeligt at fordre, at Arbejdsgiveren skulde vise et større Hensyn.

Ethiske Hensyn er en udmærket Vare; men det er ulige lettere at fordre dem iagttagne af Andre end selv at tage dem, særlig naar andre og meget væsentlige Interesser synes krænkede, eller endnu mere: ere det.

Men nu Lockoutens Nødvendighed! For den skyldes stadig Beviset. Ja, og det værste er, at det vel egentlig aldrig kan leveres; thi vel kan man paa den ene Side henvise til Manglen paa tilstrækkeligt garantiydende Voldgiftsinstitutioner og paa den anden Side til Arbejdernes altfor ofte udviste Mangel paa Respekt for indgaaede Overenskomster — man huske Striken paa Titan, Maskinarbejderstrikerne i forskellige Provinsbyer, Murersvendenes aabenlyse Brud paa Forpligtelsen til ikke at ryge eller drikke paa Arbejdspladserne, de strax efter Lockoutens Afslutning indledede Forfølgelser mod Ikke-Fagforeningsmedlemmer, som havde arbejdet under Lockouten, paa Trods af Overenskomsten om ikke at boycotte o. s. fr. — men

det vilde selvfølgelig dog være meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at bevise, at der slet intet andet Middel vilde have været til at komme ud over Vanskelighederne end selve Krigen, særlig naar man havde givet sig tilstrækkelig Tid dertil. Og dog tror jeg, at Lockouten var en Nødvendighed, ganske paa samme Maade som et vulkansk Udbrud er det, som den franske Revolution var det, og en Nødvendighed i den Forstand, at dette Opgør maatte til for at lære begge Parter Grænserne for deres Magtfuldkommenhed at kende. Lockouten var en historisk Nødvendighed, en psykologisk Nødvendighed, og tidligere eller senere maatte den være kommen. Det var netop ogsaa derfor, at Anledningen var en ligegyldig Sag.

Det sørgelige er netop, at denne Nødvendighed var forhaanden. Og her staar vi atter ved det Hvorfor?, som det er disse Linjers Maal at fremsætte men ikke at besvare.

I Borgerrepræsentationens Møde den 11. Septbr. blev det af Formanden for de samvirkende Fagforbund, J. Jensen, udtalt, at (Soc. Dem.s Referat) »der ikke er Spor af Udsigt til, at Arbejdsforholdene herhjemme skal blive mere fredelige og idylliske, end de har været det i Sommer«. Det var jo en ganske overordentlig sørgelig Forsikring, tilmed da den kommer fra en Mand, om hvis personlige gode Vilje til at holde Fred, man næppe har Grund til at tvivle. Dog tror jeg ikke, at der er Anledning til at se sort paa Fremtiden. Det er sandt, at Lockouten har

skabt Bitterhed, maaske ogsaa, blandt de mindre besindige blandt Arbejderne, Hævnlyst; men hvorfor tro, at disse Følelser skulde være evindeligt? Og hvorfor tro, at blot Følelsen skulde være sat i Sving under Lockouten? Der er forhaabentlig Grund til at forudsætte, at ogsaa Arbejdernes Tænkeevne kan være bleven vakt. Og det er min Tro, at naar Bitterheden og Hævntørsten har sat sig, og det nøgterne Ræsonnement vundet Raaderum, saa vil det være Tankens Tur til at tage Tøjlerne, og den vil tage dem.

Hvad vore Arbejdere trænger til, er først og fremmest Selvkritik. Heldet har dysset denne i Søvn, om de ellers nogen Sinde har ejet den. Lockouten vil forhaabentlig have vækket den. Arbejderne maa forstaa, at det ikke blot gælder at se Fejl og »Fjender« udadtil, men at der ogsaa kan være Grund til en Gang at vende et kritisk Blik indad.

Danmark var i Slutningen af forrige Aarhundrede et af de Lande, der gik i Spidsen for den sociale Frigørelse. Det er interessant at se, at vi ogsaa i Slutningen af vort Aarhundrede i saa Henseende er blandt de fremmeligste. Den Gang var det »Mellemlasserne«, nu er det Underklassen, Emancipationen gælder; men det er næsten ogsaa den hele Forskel. Vi staar nu i Henseende til Organiseringens Konstruktion og Omfang med en af de bedst gennemarbejdede Arbejderbefolkninger i al Fald i Europa. Og vi har utvivlsomt den solideste og dygtigst sam-

arbejdede Arbejdsgiverorganisation i den civiliserede Verden. Vi har endvidere det forud for den øvrige Del af denne, at vi har det store — og jeg gentager det: uundgaelige — Sammenstød mellem disse Magter bag os. Maatte Fremtiden nu bære Fredens og Fremskridtets Frugter i sit Skød!

Frikonkurrencen.

Af

A. Peschcke Kædt.

VI.

Det ny System.

I Jordklodens forskellige Egne staar de nulevende Mennesker paa saa forskellige Udviklingstrin, at man i den gradvise Stigning fra de laveste til de højeste Samfundsformer har Billedet af mange Slægtleds Kulturudvikling. Fremskridtets Talsmænd kan saaledes med fuld Berettigelse angribe »det Bestaaende« paa mangfoldige Punkter. Men naar der i den civiliserede Del af Verden ganske i Almindelighed er Tale om en Reform af den bestaaende Samfundsorden, maa man fornuftigvis tage sit Udgangspunkt til Forbedringer der, hvor Kulturudviklingen nu staar højest. En Englænder vil have let ved at kritisere Forholdene i Rusland, og Russeren vil føle sig overlegen, naar han kritiserer Forholdene i Tyrkiet. Men den Opgave at anvise Angelsaxerne Vejen til højere Samfundsformer er langt vanskeligere, fordi man her bevæger sig paa Kulturudviklingens Højdepunkter.

Vel kan man ogsaa i England rette mange Angreb og paapege mange Forbedringer indenfor de bestaaende Rammer. Dette gælder saaledes om Agerbruget, der økonomisk set stagnerer under et Overformynderisystem, ifølge hvilket $\frac{2}{3}$ af Englands, $\frac{9}{10}$ af Irlands og $\frac{19}{20}$ af Skotlands Jord med Udelukkelse af den fri Konkurrences Princip holdes samlet paa store Jorddrotters Hænder. *)

England har lige som andre Stater store sociale Opgaver at løse. Men naar der er Tale om en fuldstændig Systemforandring, naar der fremsættes Forslag om Nedrivningen af den gamle og Rejsningen af en ny Samfundsbygning paa et formentlig bedre, bredere og retfærdigere Grundlag, saa nøjes den bestaaende Samfundsordens Haandhævere hverken i England eller andetsteds med Fremtidsperspektiver, hvis humanitætsfarvede Hovedpartier skæmmes af fejle Beregninger og uklare Tanker. Før Nutidens Kulturfolk indlader sig paa fundamentale Systemforandringer, vil de fordre en solid Reformbasis. De vil kræve fyldestgørende Beviser for, at den nye Ordning, der foreslaas, er bedre end den gamle.

Praktisk ordnede Forsøgsstationer vejleder Nutidens Landbrug, hvor der er Tale om at ombytte lavere med højere Driftsformer.

Kan Socialdemokraterne ad Erfaringens Vej gennem en Række af konsekvent gennemførte, heldkronede Forsøg godtgøre, at det af dem foreslaaede Samfundssystem betegner et Fremskridt i den menneskelige Kulturudvikling, saa vil deres Ideer gaa

---

*) Mulhall: „Industries and wealth of Nations“, S. 64.

af med Sejren, hvor megen Modstand der end bliver rejst imod dem. Men de maa finde sig i, at det Flertal af Jordklodens civiliserede Befolkning, der vrager deres Program og ikke tror paa deres Løfter, fordrer praktiske Beviser for Rigtigheden af deres Theorier. Den bestaaende Samfundsorden lukker ikke Adgangen til en saadan Bevisførelse.

I mange af Nutidens Kulturstater hindrer Loven ikke Arbejderne*) i at indføre økonomisk Fællesdrift. Socialdemokraterne kan etablere Forsøgsstationer paa de fleste af Handelens, Søfartens, Fiskeriets, Agerbrugets og Industriens Arbejdsfelter. De kan i deres egne Foretagender ordne Forretningsgangen efter Behag og indsætte og afsætte Lederne i Kraft af Partiafstemninger, uden at de behøver at nære Frygt for Lovens Indblanding. De kan i deres egne Virksomheder fordele Arbejdet og Udbyttet efter kommunistiske Principer. De kan efter eget Valg indføre eller udelukke tekniske Fremskridt og tage eller vrage nye Opfindelser, der erstatter Haandarbejde med Maskinkraft. De kan arbejde lang Tid eller kort Tid og holde Fridag, saa ofte de ønsker det. De kan paa hele Omraadet for deres egen Erhvervsvirksomhed udelukke den socialistiske Fremtidsstats værste Hindring: den økonomiske Frikonkurrence.

For at naa dette Resultat behøver de kun blandt deres egne Meningsfæller at fremelske den Fælles-

---

*) Naar der i nærværende Afhandling tales om Arbejderne, menes dermed de under Socialdemokratiets Fane samlede Arbejder-Organisationer.

følelse, som de saa dybt beklager at savne hos andre Samfundsklasser.

Er Troen paa det socialdemokratiske System stærk og ægte, vil Medlemmer af Arbejdernes Organisationer ikke lade sig friste af konkurrerende fremmede Godtkøbstilbud. De vil samvittighedsfuldt ordne deres Indkøb og Forbrug med det store fælles Fremtidsmaal for Øje og konsekvent støtte deres egne Foretagender i Stedet for at styrke deres Modstandere i Frikonkurrencens Lejr. De vil resolut unddrage disse deres Støtte og overlade dem til den triste Skæbne, der ifølge Socialdemokratiets Dom i en nær Fremtid maa ramme samtlige i Privatkapitalismens Sump rodfæstede Producenter, som uden Tro paa den alt ordnende og styrende Statskontrol blindt og letsindigt fortsætter den vilde indbyrdes Kappelstrid under de gamle overlevede Væddeløbsformer.

Det forbavser øjensynligt Socialdemokraterne, naar de opdannede af den stærke Tilgang til deres Rækker med Begejstringens Varme fremsætter de her antydende og mange andre lignende Spaadomme, at der i det hele taget endnu findes Talsmænd for det paa Individets Frihed og Selvstændighed baserede Omsætningssystem, som Slægtled efter Slægtled trods mangfoldige gamle og nye Protester har taget i Arv efter Fortiden i mere eller mindre forkrøblet Skikkelse. Mange af Socialdemokraternes begavede Førere forstaar slet ikke, at man trods deres sønderlemmende og formentlig dræbende Kritik vedblivende lader frit omkring løbende Producenter, Købmænd og Konsumenter, handle og prutte og vælge og vrage under de idelig skiftende, alle Forudberegninger spot-

tende Indflydelser, der under Frikonkurrencens »ødelæggende Regime« affødes af det lovløse Forhold mellem Tilbud og Efterspørgsel.

Hvor let vilde ikke hele Produktionen og For-
delingen kunne ordnes, hvis man blot sorterede
Menneskeheden efter Kvaliteten, indførte en klædelig
Fællesuniform for Han- og Hunkønnet og etablerede
det af Socialdemokraterne anbefalede, hele Samfunds-
udviklingen styrende, Stats-Overformynderi, der
simpelt hen under alle Bredegrader anviser hvert
Individ fra Barnet op til Oldingen sine bestemt af-
stukne Rettigheder og Pligter.

Frikonkurrencens Udskejelser vilde være utænke-
lige under et saadant System, hvis Ledere efter at
have ordnet Verdensomsætningens Aarsager og Virk-
ninger som Hjulene i et Urværk gemte Nøglen
dertil i Overformynderiet.

Man vil maaske mod denne Kritik af det social-
istiske System fremsætte den nærliggende Indvending,
at Gennemførelsen af Social-Demokratiets Program
ikke nødvendigvis behøver at føre til det her skit-
serede absurde Overformynderi, under hvilket Indi-
videts frie Udvikling paa alle Kanter hindres af
lammende og sløvende Tvangsforholdsregler. Mange
Socialdemokrater skyder allerede nu i Diskussionen
om deres System »den socialistiske Stat« fra sig som
et Fantasibillede, der skifter Form og Farve, efter-
haanden som man ad Lovgivningens Vej afhjælper
flere og flere af de Ulemper, som Arbejderne hidtil
med Rette har beklaget sig over. De erklærer sig
uenige med den Betragtning, at det sociale Spørgs-
maal kun kan løses gennem en Revolution og peger

paa Arbejdernes fremskredne faglige og politiske Organisation i Nordevropa som et Bevis paa, at Social-Demokratiet i sine højest udviklede Former tilstræber Virkeliggørelsen af sit Reformprogram ad den sociale Lovgivnings fredelige Vej.

Naar man fra liberal Side trænger ind paa vor Tids oplyste Socialdemokrater paa den her antydede Maade, opgiver de hyppigt den ene Skandse efter den anden, indtil de tilsidst fuldstændig forlader Forsvaret for »den socialistiske Stat« og nøjes med at tale for en gradvis gennemført Forbedring af Samfundsforholdene ved Hjælp af frisindede og humane Reformer, der letter det Tryk, under hvilket endnu alt for mange Arbejdere lider.

Socialdemokrater, der fuldt ud vedkender sig disse Anskuelse, hører i Grunden slet ikke længere hjemme i Partiet. De maa nærmest henregnes til venstre Fløj af den liberale Skole, som i Hævdelsen af den personlige Frihed ser det bedste og sikreste Værn mod alle Udskejelser af vildledede Reformatorer og Lovgivere, uden Hensyn til, hvilket Samfundslag disse repræsenterer.

En meget interessant Kamp mellem to begavede Repræsentanter for Social-Demokratiets højre og venstre Fløj er i den senere Tid bleven udfægtet af den moderate Ed. Bernstein og den radikale Karl Kautsky.

Bernstein, der i England har været Vidne til Arbejder-Organisationernes mægtige Fremskridt paa Lovens Grund under de liberale Partiers Medvirkning, har forladt sit tidligere revolutionære Standpunkt og er nu bleven en varm Talsmand for Social-

demokraternes loyale Samarbejde med Bourgeoisiets frisindede Grupper. I sit Opsigt vækkende Værk: »Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie« siger han, S. 139, angaaende dette Punkt:

»Man erzieht schlechte Bundesgenossen, wenn man ihnen erklärt, wir wollen euch helfen, den Feind fressen, aber gleich hinterher fressen wir euch.«

Og for at neddæmpe de tyske Arbejderes alt for sangvinske Overvurdering af Social-Demokratiets Fremgang siger han andet Steds:

»Mehr als die Hälfte der gewerblichen Arbeiterschaft Deutschlands steht zur Zeit der Socialdemokratie noch theils gleichgiltig und verständnisslos, theils aber sogar gegnerisch gegenüber.«

Kautsky bestrider heftigt Rigtigheden af denne sidste Paastand og søger i sin Antikritik: »Bernstein und das socialdemokratische Program«, S. 195, at opflamme sine Partifæller til tortsat usvækket Begejstring for Socialdemokraternes oprindelige rene Proletar-Ideal i følgende genialt formede Paamindelse:

»Sorgen wir dafür, dass nicht Kleinheitswahn das Proletariat und seine Ziele degradirt, dass nicht an Stelle einer weitausblickenden grundsätzlichen Politik das Fortwursteln von Fall zu Fall eintritt, mit anderen Worten, dass nicht die nüchterne Alltäglichkeit den Idealismus überwuchert, dass nicht das Bewusstsein der grossen historischen Aufgaben verloren geht, die dem Proletariat gestellt sind.«

Der er dog trods Kautsky's Forventninger meget ringe Udsigt til, at de to Retninger, hvis Modsatninger her ere antydede, atter vil smelte sammen paa en radikal Basis. Langt snarere kan man vente, at den stigende Oplysning, som følger med Arbejdernes faglige Organisationer, i Forening med Arbejderklassens forbedrede Livsvilkaar vil styrke den moderate og svække den radikale Fløj.

Selvfølgelig kan det kun glæde Social-Demokratiets Modstandere, at Talsmændene for den sociale Revolution og den socialistiske Stat efterhaanden mister Terræn blandt deres mere oplyste Partifæller. Saa snart man gaar bort fra Fraserne og holder sig til den saglige Drøftelse af Realpolitiken, er der altid Mulighed for Enighed og Fremskridt. Men endnu holder Social-Demokratiets Flertal officielt fast paa Programkrav, der konsekvent gennemførte er og stedse vil være aldeles uantagelige for andre Partier. I Gotha-Programmet af 1875, der trods enkelte senere af taktiske Grunde foretagne Modifikationer i Ordlyden fremdeles udtrykker Social-Demokratiets Grundsyn, erklæres det bl. a. rent ud, at Arbejderne selv maa frigøre sig, og at alle andre Klasser over for dem kun er en sammenklumpet reaktionær Masse.*) Det forlanges udtrykkeligt, at alle Arbejdsredskaber og Produktionsmidler paa Samfundets Vegne skal tages i Besiddelse af Staten, der med Udelukkelse af den fri Konkurrence ordner Produktionen, udnytter

---

*) Die Befreiung der Arbeit muss das Werk der Arbeiterklasse sein, der gegenüber alle andern Klassen nur eine reaktionäre Masse sind.

den til Stede værende Arbejdskraft og fordeler Arbejdet og Udbyttet efter Fortjeneste. *)

Programmet er meget righoldigt og omfatter en Mængde forskellige Punkter. Men de her nævnte Grundprinciper er tilstrækkelige til at vise Systemets Karakter. Gotha-Programmet er, konsekvent gennemført, dræbende for det personlige Initiativ, lammende for Individets frie Udvikling og uforeneligt med Udøvelsen af selvstændig Erhvervsvirksomhed. Man kan pynte paa dette System, saa meget man vil, og fortolke det hele Kompasset rundt; det er og bliver dog kun et fanatisk Udtryk for Kravet om et ensidigt Klassetyranni.

Vel lyder det meget smukt, naar man i samme Program taler om Afskaffelsen af alle Love, der hindrer Presse-, Forenings- og Ytringsfriheden. Men naar samtlige Produktionsmidler, selve Trykkesmaskineriet iberegnet, er Samfundsejendom, og al exekutiv Magt og Myndighed lægges i Statsstyrelsens Hænder, saa vil Ytringsfriheden i et paa denne Maade ordnet Samfund meget snart faa samme Karakter som i Rusland. Ogsaa der kan man frit ytre sig, saa længe man siger, hvad Avtoriteterne ønske at høre. Det er først, naar man er af modsat Mening, at Knuten kommer til Syne.

---

*) In der heutigen Gesellschaft sind die Arbeitsmittel Monopol der Kapitalistenklasse; die hierdurch bedingte Abhängigkeit der Arbeiterklasse ist die Ursache des Elends und der Knechtschaft in allen Formen. Die Befreiung der Arbeit erfordert die Verwandlung der Arbeitsmittel in Gemeingut der Gesellschaft und die genossenschaftliche Regelung der Gesamtarbeit mit gemeinnütziger Verwendung und gerechter Vertheilung des Arbeitsertrags.

Naar man taler om det socialistiske System, maa man holde sig til Partiets officielt foreliggende Program. Man mister Fodfæstet i Diskussionen ved at fordybe sig i de utallige Afskygninger, der betegner Vejen bort fra Centrum tilbage til den liberale Lejr. At denne Vej i de senere Aar er bleven befærdet af et stadig voxende Antal af fredsæle Socialdemokrater er en af de Kendsgerninger, der med tiltagende Klarhed fuldbyrder sig for Nutidens Øjne trods alle partipolitiske Forsøg paa at tilsløre dem.

Set i store Træk er Social-Demokratiet i Nord-europa i Færd med at forlade den revolutionære Basis, medens Bevægelsen i Sydevropa, trods Valgkarteller med de liberale Grupper, nærmest gaar i modsat Retning.

Samfundet i sin Helhed er bedst tjent med, at Arbejderne hurtigst mulig kommer bort fra Illusionen om den socialistiske Fremtidsstats Velsignelser. Denne Kursforandring fremmes ved andre Samfundsklassers upartiske Bidrag til Bedømmelsen af de Vanskeligheder, som den stædige Fastholden af Partiprogramets revolutionære Krav ophober paa Arbejdernes Vej fremad til bedre Kaar. De store Fremskridt, der hidtil er naaede, er Frugten af Arbejdernes Organisationer inden for den bestaaende Samfundsordens Rammer.

Den hidtil fulgte Vej har bevislig ført til en mægtig Forbedring i Arbejdernes Livsvilkaar, og der er endnu overordentlig meget at opnaa ved en Fortsættelse af Reformarbejdet i samme legale Spor. Men dersom en Del af Socialdemokraternes Hær

skulde foretrække at realisere Partiets oprindelige Program efter Ordlyden, er Vejen til praktiske Forsøg paa i stor Stil at løse det socialistiske Statsproblem ikke lukket.

VII.

Den socialistiske Stat.

Det foregaaende Afsnit indeholdt en Paavisning af alle de mange socialistiske Sammenslutninger, der kan gennemføres i Nutidens Kulturstater paa den gamle Samfundsordens Basis.

Gaar vi uden for den gamle og ny Verdens civiliserede Stater, kan Socialdemokraterne, hvis de har Mod og Vilje dertil, føre deres Forsøg endnu langt videre end ovenfor antydnet. De kan i mange Egne af Kloden mod et ringe Udlæg skaffe sig Adgang til store frugtbare Jordstrækninger, mægtige Landomraader, hvor de i Praxis kan experimentere med den Samfundsorden, som de i Theorien erklærer for at være den rette. De kan i saadanne af dem selv etablerede Samfund med meget faa Indskrænkninger realisere de fleste af deres Fremtidsplaner.

De kan der, om de vil, frigøre sig for enhver nedarvet kirkelig, politisk og privatkapitalistisk Paa-virkning. De kan leve uden Arbejdskøbere, uden Politi, uden Præster, uden Dommere og uden Soldater. De kan basere deres Løn- og indre Skatteforhold paa Arbejdstegn i Stedet for at benytte Penge som Omsætningsmiddel. De kan indskrænke den personlige Ejendomsret, ophæve Arven og afskaffe Renten. De kan begrænde Pressens Udskej-

elser og indføre store Beparelser paa denne Konto ved at erstatte frit konkurrerende Blade med et af Staten avtoriseret Samfundsorgan. De kan nationalisere Jorden, appropriere samtlige Arbejdsredskaber og Produktionsmidler paa Samfundets Vegne og indføre Fællesdrift i videste Udstrækning. De kan efter Flertalsafstemninger udfylde skabelonmæssigt tilskaarne og rubricerede Rammer med Lærere, Læger, Redaktører, Opfindere, Kunstnere, Videnskabsmænd, Driftsledere, Opsynsmænd, Ladegaardslemmer, Pensionister, Droner og Arbejdere. De kan afstikke faste Grændser for det personlige Initiativ, kvadrere hele det menneskelige Virkefelt og gøre Forsøg paa fuldstændig at udelukke Frikonkurrencen og Privatkapitalismen fra deres Magtomraade. De kan, hvis de godkender deres afdøde Meningsfælle, Fouriers haarde Fordømmelse af det ægteskabelige Samliv*), ophæve Ægteskabet, afskaffe Familielivet og indføre fælles Forplantnings-, Fødsels- og Opdragelses-Centrer.

»Alle consequenteren Socialisten stehen der Weibergemeinschaft so nahe wie der Gütergemeinschaft«.

siger Roscher, der anfører Udtalelser af Proudhon, Fourier m. fl. til Støtte for sin Paastand.**)

Men hvorledes end vore Dages Socialdemokrater vil dømme om dette sidst nævnte Fællesskab — og Menerne er her vistnok stærkt delte — er det

*) Fourier karakteriserer Ægteskabet som »un groupe essentiellement faux, faux par le nombre borné à deux, par l'absence de liberté et par les dissidences du goût, qui éclatent dès le premier jour.«

**) Wilhelm Roscher: »Die Grundlagen der Nationalökonomie«. S. 140.

sikkert, at de allerede nu har Adgang til at lede den økonomiske og aandelige Udvikling mod et højere Maal, hvis de blot kan anvise Verden en sikker Vej dertil.

En socialdemokratisk Henvisning til, at der heller ikke foreligger haandgribelige Beviser for Tilstanden i det Paradis, man lover os efter Døden, er af nærliggende Grunde fuldstændig misvisende. De sociale Forhold i den Verden, vi lever i, er underkastede vor egen Kontrol. Tilstanden efter Døden ligger indenfor Troens men udenfor Reformpolitikens Omraade.

Saa længe den socialistiske Stats Forkæmpere i Stedet for efter Selvhjælpens Princip at operere paa egen Grund og under eget Ansvar haardnakket fastholder Fordringen om, at de vil experimentere paa andres Grund og disponere over Aktiver, som de hverken lovligt eller moralsk har Medejendomsret til, vil de møde kraftig Modstand mod deres sociale Omvæltningsbestræbelser. Og denne Modstand er fuldt ud berettiget, ikke mindst, fordi der endnu ikke foreligger noget som helst Bevis for, at en sund Udvikling lader sig forene med det af Socialdemokraterne anbefalede, statsavtoriserede Tvangs-Kollektivsystem.

De Tilløb til den socialistiske Stat, Arbejderne hidtil har gjort, er enten mislykkede, eller de har udviklet sig under privatkapitalistiske, kooperative Former, der som det senere vil blive paavist, ikke er en Protest imod men et Led i »det bestaaende Samfunds« Udvikling.

Hvis man herimod vil rejse den nærliggende Indvending, at Arbejderne gennem mange Slægtled har bidraget til at skabe og vedligeholde de økonomiske Værdier, der nu er til Stede i Jordklodens civiliserede Stater, og at det derfor er uberettiget at henvise dem til uopdyrkede, øde Egne for der paa bar Bund at realisere deres Samfundsplaner, saa er denne Indvending ikke holdbar. I det nuværende Samfund har Arbejderne faktisk saa mange Rettigheder fælles med andre Statsborgere, at det er vanskeligt at drage en Rets-Grændse, der adskiller det ene Samfundslag fra det andet.

Statens Jernbane-, Post- og Telegrafvæsen, offentlige Samfundsinstitutioner, som Skolen, Kirken, Politio- og Retsvæsenet, Havne, Flod og Landeveje, Hospitaler, Sindssygeanstalter, Museer, Samlinger o. m. a. staar Arbejderne aaben paa samme Vilkaar, som gælder for andre Samfundsklasser.

Arbejderne har ogsaa gennem Valget af deres Repræsentanter til Statens og Kommunens lovgivende Forsamlinger Meddispositionsret over samtlige offentlige Aktiver, iberegnet Statskassens Midler. Denne Ret hviler ikke paa en Naadesakt. Den bunder naturligt i Arbejdernes direkte og indirekte Bidrag til Statens og Kommunens Kasse. Særlig de betydelige ukontrolable Bidrag — Arbejdernes Forbrugsskatter i Form af Told m. m. — er de øvre Samfundsklasser ofte tilbøjelig til at overse, naar de protesterer mod den af Arbejderne foreslaaede, rundhaandede Brug af Statens Penge i humane Øjemed.

Principielt ophører Arbejdernes Ligestilling først

der, hvor Privatejendommens lovhjemlede Særrettigheder begynder. Men denne Grændse gælder ikke for Arbejderne alene. Den er fælles for alle. Den private Ejendomsret i dens forskellige Former bunder hos Arbejderne som hos deres Medborgere i de lovligt bestaaende Retsforhold. Disse er hverken stedsevarende eller uforanderlige. De kan ændres og begrændses og er ofte bleven begrændsede, især paa saadanne Punkter, hvor Udviklingen kræver, at den enkeltes Interesser maa vige for Samfundsinteresser. Statens og Kommunens Expropriationsret er et af mange Exempler paa, at den private Ejendomsret er underkastet samfundsnyttige Indskrænkninger. Ogsaa Individets Ret til at bortgive eller borttestamentere private Formuer er begrændset. I mange Stater konfiskeres en Del af de afdødes efterladte Formuer i Form af høje Arveafgifter til Fordel for Statskassen. Men der, hvor Loven til enhver Tid har sat Grændsen for den private Ejendomsret, maa Socialdemokraterne lige som andre Statsborgere respektere den. I en offentlig Park har Arbejderen samme Ret som andre. Ønsker han Adgang til en Privatmands Have, maa han spørge om Tilladelse, og hvis den nægtes ham, lider han den af Lovene fastsatte Straf, hvis han med Magt tiltvinger sig Adgang.

Socialdemokratiske Trusler om en Revolution, der kun høres svagt i Nordevropa, accentueres stærkere og mere truende, jo længere man gaar syd paa til mindre oplyste og slettere regerede Egne. Der ligger heri et Fingerpeg om, at Socialdemokraternes Krav mildnes og afdæmpes under den dobbelte Virkning af en stigende Oplysning blandt de lavere Samfunds-

lag og en højere Retsopfattelse blandt dem, der bærer Ansvaret for Statsstyrelsen.

Saa længe Socialdemokraterne nøjes med i videste Udstrækning at udnytte deres lovhjemlede Rettigheder, samtidig med at de respekterer den private Ejendomsret, staar de med deres Reformbestræbelser paa Lovens Grund. Revolutionære Forsøg paa at tiltvinge sig Dispositions- og Medejendomsret over andres Aktiver i Henhold til Erstatningskrav, der baseres paa en Arbejderklassen tidligere tilføjet Uret vil kun føre til Skuffelser og Nederlag. Mange andre end Arbejderne vilde paa samme Grund kunne opstille lignende Krav.

Forøvrigt er de Forestillinger, der i Arbejderkredse næres om de blandt Samfundets øvre Klasser fra Slægtled til Slægtled ophobede Rigdomme som oftest overdrevne. Den langt overvejende Del af de til enhver Tid producerede økonomiske Værdier forbruges aarlig af Samfundets brede Lag. Kun en meget ringe Brøkdel konserveres under forskellige Former paa private Hænder som opsparet Kapital til fremtidig Brug.

Amerikaneren, Edward Atkinson, har i et under Harpers Serier optaget Skrift efter officielle Kilder for Aaret 1875 opgjort Massachusetts, en af den amerikanske Unions rigeste Staters, Nationalformue. Efter en detailleret Beregning over samtlige realisable eller i Penge taxable Aktiver kommer Forfatteren til den Slutning, at der paa det daværende Tidspunkt kun behøvedes 3 Aars Arbejde for at Massachusetts Befolkning, naar den præsterede de senere Aars Gennemsnits-Produktion, fuldt ud kunde erstatte

samtlige denne rige Stats i Løbet af 250 Aar accumulerede økonomiske Værdier. *)

Vil Arbejderne vedblivende udnytte de Rettigheder, den bestaaende Samfundsorden hjemler dem, maa de ogsaa finde sig i at underkaste sig den samme Samfundsordens øvrige Bestemmelser, deri medindbefattet Retten til ad lovlig Vej at søge den bestaaende Tilstand ændret.

Værdsætter de det Plus, der nu bydes dem, til en lavere Værdi end den Vinding, en efter Socialdemokratiets Program indrettet, ny Samfundsorden lover dem, saa maa de finde sig i at give Afkald paa de gamle Rettigheder og begynde Nybygger-Gerningen paa bar Bund, som mange andre har været nødt til at gøre før.

Man ser af og til i Pressen rosende Beskrivelser af de smaa spredte amerikanske Samfund, der inden for snævre Grændser har realiseret socialistisk-kommunistiske Ideer. Der henvises til disse Selskabers Velstand og Medlemmernes almindelige Tilfredshed med deres Kaar. Her maa dog erindres, at den vigtigste Sekt, Shakerne, forbyder kønslige Forbindelser og kun skaffer sig ny Tilgang ved Indmeldelser ude fra. Det er indlysende, at en slig klosteragtig Ordning hverken er ny, tidssvarende eller anbefalelsesværdig. De andre Selskaber stagnerer under en lignende Forkrøbling af Medlemmernes Handlefrihed, og den ringe Tilgang vidner om, at disse lige som

---

*) »Under the safest estimate, therefore, the whole capital of the State, the saved labor of two and a half centuries, is but equal in present value to three years production.« Edward Atkinson. »Labor and Capital«. S. 60.

Englænderen Owens beslægtede Forsøg i Aarhundredets Begyndelse kun kan samle saa faa Tilhængere, at de ikke egne sig for en bred Basis. Det er smaa harmløse Bikuber, der nærmest kan karakteriseres som frivillige Abnormanstalter. Man kan paa disse Forsøg ikke bygge Slutninger, der taler til Fordel for Socialdemokraternes Program.

En manglende Tro paa den socialistiske Stats Velsignelser er, som gentagende fremhævet, ikke enstydig med en Underkendelse af det betydelige Fremskridtsarbejde, Socialdemokraternes faglige og politiske Organisationer har udrettet. Arbejderne har i vort Aarhundrede ved deres taktfaste reformatoriske Gaa-paa-Politik indlagt sig store Fortjenester, som hele Samfundet skylder dem Tak for. Men lige som Socialdemokraterne frit og i skarpe Ord kritiserer andre Partiers formentlige Fejl, maa de finde sig i, at deres Reformprogram bliver underkastet en lige saa uforbeholden Modkritik.

Efter utallige mislykkede eller betydningsløse Experimenter med forskellige socialistiske og kommunistiske Tvangssystemer bærer alle Erfaringer, lige fra Spartanernes Forsøg frem efter til den seneste Tid, Vidnesbyrd om, at Menneskeheden hidtil kun har fundet et eneste sikkert Middel til over hele Linien at skabe en sund og varig Fremgang. Dette Middel er nu som før Individets størst mulige Udviklingsfrihed i Forening med den fri Konkurrencens paa alle Haandens og Aandens Virkefelter gennemførte Kappelstrid mellem det gode, det bedre og det bedste.

Vel fremmer Frikonkurrencen ogsaa en Kappel-

strid mellem slette Kræfter og uheldige Bestræbelser, men hvis Beviset for, at Friheden kan misbruges, skulde være afgørende for Godkendelsen eller Forkastelsen af Frihedens Principer, vilde vi aldrig være naaede ud over russiske Tilstande.

Socialdemokraternes egne Beregninger over den sidste Snes Aars mægtige Fremgang i Arbejdernes Løn og Livsvilkaar er et uomtvisteligt Bevis for, at »den bestaaende Samfundsorden« ikke har været en Hindring for denne Fremgang. Den stærkt stigende Oplysning, der i vort Aarhundrede under Frikonkurrencens sejrende Indflydelse er gaaet Haand i Haand med Løftelsen af de lavere Samfundslag, Arbejdernes politiske Frigørelse og et i tidligere Perioder ukendt Opsving i alle Erhvervsgrene vidner om, at der trods mangfoldige iøjnefaldende Brøst er en beundringsværdig Levedygtighed i den Samfundsorden, der har vist sig i Stand til at bære hele denne mirakuløse Udvikling.

Og netop der, hvor Frikonkurrencens Princip og det deri bundende Krav om Individets Udviklingsfrihed er bleven gennemført i videste Udstrækning, har Samfundet i sin Helhed opnaaet de største Fremskridt og de bedste Resultater. I England, hvor selvstændige Mænd og Kvinder inden for den mest liberale Lovgivnings Grændser frit kan tænke, tale, tro og handle, og hvor endog Nutidens værste Landeplage, Militærtjenesten, er en frivillig Sag, staar Samfundet legemligt og aandeligt paa et højere Niveau end i Stater, hvor Politi, Præster, Officerer og Embedsmænd ved idelige Indgreb i Borgernes private Anliggender hindrer den fri Konkurrence og

indsnævrer den personlige Dispositions- og Handlefrihed.

Englands heldkronede Erfaringer under en stadig udvidet Frihed vidner i Overensstemmelse med hele den foregaaende Udvikling imod den socialistiske Stats Tvangssystem. Trods alle berettigede Protester mod Konkurrencens Udskejelser indeholder Fortidens Historie lige som Nutidens Hændelser en fortsat Bevisførelse for, at Frikonkurrencen nu som før er Fremskridtets bærende Kraft.

VIII.

Den militære Konkurrence.

Enhver Ret, enhver Kraft og enhver af Frihedens Sejre kan misbruges. Desværre mødes Frikonkurrencens sunde Kappelstrid, der bevislig bidrager saa mægtigt til at øge det menneskelige Velvære, af en anden Kappelstrid, som med Tilsidesættelse af Hensynet til Samfundets Fællesinteresser fremmer personlige eller Klasseformaal, skaber nye og forsværer gamle Særrettigheder og rejser og støtter Magtkrav, der hyppigt paa uforsvarlig Maade øger det arbejdende Samfunds Byrder og Bekymringer i Stedet for at lette dem.

Vi har som allerede berørt fornylig set Ruslands Kejser optræde energisk mod en enkelt, særlig ondartet Form af den usunde Konkurrence: Nutidsstaternes ødelæggende Kappelstrid om til Lands og til Vands at møde med den størst mulige Krigsmagt.

Ingen Pest har nogensinde hærget Jorden med saa ødelæggende Virkninger som Militærpesten. Old-

tidens Spøgelser gaar igen i moderne Skikkelser. Millioner af Fortidens nøgne Slaver byggede Ægyptens Pyramider. Millioner af Nutidens spraglede Soldater vil efterlade sig endnu ringere Resultater. Paa det militære Omraade er der selv i de bedst regerede Stater rig Anledning til at indføre økonomiske Forbedringer. Der foregaar i de fleste Nationers Militæretater et Spild af Tid og Stof og Kræfter, som nødvendigvis maa skabe Utilfredshed og hemme Udviklingen.

Denne Sandhed erkendes nu fra saa godt som alle Sider, og naar den hidtil ikke har formaaet at vinde Fodfæste blandt Verdens ledende Statsmænd og Politikere, maa Aarsagen søges i en hos alle Samfundsklasser fremherskende Uvidenhed om de simpleste økonomiske Love. Næppe et af tusind Mennesker fra Husmandens Hytte op til Kongens Borg er f. Ex. fuldt klar over, at en Forøgelse af Statsgælden har nøjagtig samme Virkning for det paagældende Samfund som en Forøgelse af Privatgælden for den paagældende Familie. Derfor ødsles der alle Vegne med Statens Penge; derfor oprettes der stadig flere statslønnede Embeder; derfor bebyrdes Statsbudgetterne med letsindige Forøgelser af Udgifterne til Hær og Flaade; derfor opkræves der aarlig voxende Skatter, uagtet hvert tænkende Menneske burde vide, at man ad den Vej med ufejlbar Sikkerhed lægger stadig større Byrder paa det produktive Erhvervsliv, der dog i sidste Instans skal bære hele den nationale Udvikling.

Flertallet af Verdens ledende Statsmænd har maattet aflægge Examen i mangfoldige lærde Fag,

hvis videnskabelige Tilegnelse kræves som Betingelse for at udfylde de højeste Stillinger i Samfundet. Hvis de ved Siden af alt det andet modtog grundig Undervisning i den beskedne Kunst paa korrekt Maade at opføre et Driftsregnskabs Debet og Kredit efter almindelige Købmandsregler, vilde de egne sig bedre til at styre Staten.

Italien og Spanien er af Naturen udstyrede med enestaaende heldige Betingelser for Udviklingen af et rigt økonomisk Velvære. Rækker af højt ansete Statsmænd har ved Hjælp af æggende nationale Kampraad under Vaaben- og Trompetklang ført de to stolte Nationer frem fra Skandse til Skandse, indtil Befolkningens Flertal nu sultende og lidende staar og stirrer paa økonomisk Ruin.

Hvis Sandheden raadede ved Valget, burde Løven, Ørnen og Kronen i mangt et Vaabenskjold ombyttes med den lille Tabel, Nathuen og Bettelstaven. Løgnen forandrer ikke Karakter, fordi den bliver ægte forgyldt. Symboler, der anskueliggør Sandheden, har en opdragende Betydning.

Italiens og Spaniens Exempel er desværre ikke enestaaende. Mange andre Stater styres med Vælgerflertallets Samtykke med fulde Sejl mod samme Maal. Det maa siges til Socialdemokraternes Ros, at de paa det militære Omraade har talt den sunde Fornufts Sag, længe før Ruslands Kejser forbavsede Verdens Statsmænd med sin samstemmende Kritik.

Den Kunst at gennemføre en fornuftig Stats-husholdning har trods skiftende Regeringsformer aldrig naaet et højt Udviklingstrin. Ved Siden af den gængse Uvidenhed om økonomiske Spørgsmaal

finder dette sin Forklaring i den Kendsgerning, at den menneskelige Skrøbelighed som en aldrig svigtende Ledsager følger ethvert — sikkert ogsaa et socialdemokratisk — Systemskifte. Fejlsyn og Fordomme, Sløvhed og Magtstræv, Dyder og Laster overflyttes simpelt hen fra gamle til nye Rammer.

Mange fødte Fyrster og folkevalgte Præsidenter har loyalt overtaget Magten med det faste Forsæt gennem en vis Lovgivning og en økonomisk Styrelse at gavne det Samfund, de var kaldede til at styre. Egne eller andres Fejlgreb i Valget mellem ondt og godt og Plus og Minus har krydset deres som deres Forgængeres Planer.

Vismanden havde Ret, da han udtalte den bedrøvelige Sandhed, at Menneskeheden maa være meget tilfreds, naar Statskunsten i hvert Aarhundrede blot naar et Hanefjed fremad.

Den Kendsgerning, at Ligevægten er den samme, hvad enten to krigsførende Magter stiller 10,000, 100,000 eller en Million Soldater mod hverandre, burde, hvis Fornuften raadede inden for Staternes Styrelse, for længe siden have ført til en Reduktion af de store staaende Hære. Men Udviklingen er desværre i mange Aar gaaet i modsat Retning, og ingen Stand lider mere under Militarismens Udskejelser end Arbejderklassen, der i Krigs- og Fredstid alle Vegne maa stille det største Kontingent til Hærens Rækker. Den tvungne Militærtjeneste griber meget forstyrrende ind i de fleste borgerlige Erhverv, men det er forstaaeligt, at der særlig i Befolkningens brede Lag, hvor Kampen mod økonomiske Sorger griber hyppigst og haardest

ind i det daglige Liv, rejser sig en Følelse af berettiget Harme mod Militærsystemets uforsvarlige Misbrug af den menneskelige Arbejdskraft.

Saa længe der var Fare for vilde Horders fjendtlige Indfald i fredelige Samfund, var det nationale Forsvar en selvfølgelig Borgerpligt for alle vaabenføre Mænd. Men efter at Indførelsen af den almindelige tvungne Værnepligt har fremkaldt en fortsat Forøgelse af de konkurrerende Hæres »Fredsstyrke«, ligger Faren for voldelige Overfald paa fredelige Nationer netop i den stadige Tilstedeværelse af de i Forsvarets Navn ophobede, overflødige Krigsmidler.

Et af Kulturstaterne godkendt System, under hvilket man alle Vegne forøger Soldaternes Antal under Paaskud af, at man kun har til Hensigt at styrke Forsvarsevnen, har nøjagtig samme ødelæggende Virkning paa Statshusholdningen som Barbarernes Forøgelse af Kampmidlerne under Førernes Trusel om, at de vil gaa angrebsvis til Værks mod Nabostammerne. Det er for Befolkningens store Flertal fuldstændig ligegyldigt, om man anfører Freds- eller Krigsmotiver, naar man dog ender Ræsonnementet med at opstille enslydende Fordringer om stadige Forøgelser af de militære Udgifter.

De her antydede Tanker staar ikke i Modstrid med den Erkendelse, at Militærtjenesten ved Siden af det Tab, Systemet paafører Samfundet, den Raahed, der i mange Tilfælde resulterer af Ungdommens Sammenstuvning i Kaserne, og den dyriske Mordmani, der udvikles paa Slagmarken, ogsaa viser os forsonende Træk.

Soldaten vænnes til Orden, Præcision og Lydig-

hed, og mangt et forkælet og forsømt ungt Menneske forlader den strenge militære Skole som et mere brugbart Medlem af Samfundet, end han var i Forvejen. Ensidede Beskrivelser af Soldaternes Raaheder giver heller ikke et korrekt Billede af Krigen. Denne er ikke altid et Udslag af raa eller urene Bevæggrunde. Den kan i Rettens og Sandhedens Navn føres til Forsvar for Hjemmet og Bevarelsen af den borgerlige og nationale Selvstændighed. En fejg Underkastelse under et fremmed Magtsprog højner ikke Nationalkarakteren og gavner i sidste Instans ikke Menneskehedens Fredsbestræbelser, selv om en enkelt Krig derved midlertidigt undgaaes.

Endog selve Kampen har trods alle sine Rædsler ikke faa Lyspunkter. Midt under et Folks sorgløse Hengivelse til Livsnydelsen med aftagende Lyst hos Individet til at kæmpe for lyse Idealers og bringe personlige Ofre for store Samfundsspørgsmaal, kan Krigen virke som et rensende Tordenvejr. Store Tanker, der slumre i Fredstid, vaagner og griber Mennesker, der syntes sløvede og uduelige til at øve en Stordaad. Og rundt om i de kæmpende Hæres Rækker rejser der sig Karakterer, som med Døden for Øje udfører Heltegerninger i et begejstret Forsvar for Fanen, Friheden og Fædrelandet. Fejge Pjalte konkurrerer med hverandre om at yde mindst. Noble Karakterer kappes om at yde mest. De glemmer under Kanonernes Torden Hverdagslivets Sneversyn og ofrer alt, selv Livet, for at tjene det Land, de elsker, og højne det Samfund, de tilhører.

Fredsvenner, der vænner sig til altid kun at se og fremdrage de mørkeste Sider af Militærsystemet,

lider ofte et Nederlag, fordi de i deres hensynsløse Ensidighed saarer deres Modstandere i Stedet for at overbevise dem.

Men sammenholder man fordomsfrit de Goder, den tvungne Militærtjeneste i Fredstid medfører, med det Tab, det samme System paafører Samfundet, maa man nødvendigvis komme til den Slutning, at den Konkurrence, vi paa dette Omraade trænger til, er en Kappelstrid mellem Kulturstaterne om Rustningernes Indskrænkninger, Hærenes Reduktion og Tjenestetidens Forkortelse.

(Slattes).

Nationaløkonomisk Forening.

Møde Torsdagen d. 19. Oktober 1899.

Professor, Dr. Will. Scharling holdt Foredrag om Pengemarkedet og den økonomiske Situation:

Enhver — bemærkede Taleren — der med Opmærksomhed følger den økonomiske Udvikling, vil have lagt Mærke til, at den bevæger sig i en vis Bølgegang. Efter forholdsvis rolige Perioder kan der komme et stærkt Forretningsrøre, og det ofte, uden at Forandringen kan ses. Tidt er Grunden et subjektivt Moment. Det er en vis »Mening«, der fremkalder den nye Situation, for saa vidt de ydre Betingelser ere forhaanden. Det er dette, der har været Tilfældet i de senere Aar. For bedre at forstaa dette vil jeg kaste et Tilbageblik paa de sidste 25 Aars Historie.

Disse Aars Udvikling har været bestemt ved Prisforholdene og disse atter ved Guldforholdene, 3: ved Guldproduktionen. Midt i 80'erne begyndte Forhandlingen herom, og Spørgsmaalet »Guldknaphed« har været omtvistet. Jeg maa derfor akcentuere, at jeg, naar jeg taler om »Guldknaphed«, forstaar dette Ord relativt. Den Omstændighed, at Pengebevægelsen er voxet i et

vist Tidsrum, forhindrer ikke, at der kan tales om Guldknaphed, nemlig naar Befolkningen og Omsætningen er voxet i endnu stærkere Forhold.

Paa ethvert givet Tidspunkt eksisterer der en vis, i Tidernes Løb sukcessivt opsamlet Pengemængde, som overfor den til samme Tid givne Produktion og Omsætning skaber et vist Prisniveau. Til at besørge en større Omsætning til samme Prisniveau kræves der en forholdsvis Forøgelse af Pengemængden; man kan ikke med den samme Købesum købe en større Mængde Varer end før, uden at disse maa være billigere. Overfor den stadige Tilvæxt i Befolkningen og den allerede dermed følgende forøgede Produktion, staar den Forøgelse, som den aarlige Guldproduktion, for saa vidt den udmøntes eller bliver Dækning for nye Banksedler, giver Pengemængden, som derfor ogsaa som Regel stadig voxer. Til ethvert senere Tidspunkt vil man da i Reglen kunne paavise, at Pengemængden nu er større end for nogle Aar siden. Men Spørgsmaalet er, om Pengemængdens Forøgelse har holdt Skridt med Tilvæksten i Produktion og Omsætning, saa at den større Omsætning nu besørges lige saa godt som før den mindre. Er dette ikke Tilfældet, har særlig nye Opfindelser og forbedrede Produktionsmetoder bragt Produktmassen til at voxe stærkt i kort Tid, kan der meget vel til Trods for, at Guldsmængden og Pengemængden absolut taget er endog maaske betydeligt større end før, tales om »Guldknaphed«, d. v. s. Pengemængden er ikke voxet tilstrækkeligt til at opretholde det tidligere Prisniveau, besørge den langt større Omsætning til de samme Priser som før.

Aarene 1874—79 dannede Udgangspunktet for de

daarlige Tider, og i Begyndelsen kunde man ikke forklare sig Grunden til Tilbagegangen. Der er imidlertid ikke Tvivl om, at den hele Bevægelse var en Reaktion mod den, der havde fundet Sted i Begyndelsen af 70'erne. Den store Prisstigning, som da gik for sig, havde sin Grund i Milliardbevægelsen, Forøgelsen i den franske udækkede Seddelmængde, samt i den paa Grundlag af det modtagne Guld stærkt forøgede tyske Seddeludstedelse, og den havde til Virkning et stærkt økonomisk Opsving. Dette standser 1873—74, og Grunden er nu, at Frankrig vender tilbage til Kontantbetalingen og inddrager sine udækkede Sedler. Tyskland sigter i samme Retning ved sin Banklov af 1875, og Bevægelsen forstærkes meget derved, at Amerika stræber mod det samme som Frankrig, Genoptagelse af kontant Betaling. I denne Periode er der da en ret betydelig Nedgang i Mængden af Cirkulationsmidlerne. Europas 5 Hovedbanker formindsker deres Seddelcirkulation med 1300 Millioner Kroner, og samtidig formindskes Guldproduktionen. Den aarlige Guldproduktion, som i 1866—70 gnsntl. havde været ca. 195,000 kg. aarlig, dalede efterhaanden til 163,000 kg. i 1880. Disse Bevægelser fremkalder det betydelige Prisfald, der gik for sig i Aarene 1874—79. Hvor stort Omfang dette havde, er omstridt, den laveste Beregning (Soetbeers) ansætter Nedgangen til at være fra 100 til 85, medens forskellige engelske Beregninger ansætte en Nedgang til 79 eller endog 75. Denne stadige og stærke Prisnedgang trykkede overordentlig haardt, fordi Produktionen ofte bragte Tab, da de nedadgaaende Priser ikke kunde dække de paa et tidligere Tidspunkt ved højere Priser afholdte Produktionsomkostninger.

Det er sagt, at Pengemængdens Størrelse kun har ringe Betydning, da det i vor Tid er Kreditmidlerne, der spiller Hovedrollen. Men hertil maa dog bemærkes, at Forholdet er det, at Krediten vel er villig til at strække sig ud i en opadgaaende Periode, men svinder ind, naar Forholdene er af modsat Natur. I en nedadgaaende Periode, naar dalende Priser medføre mange Tab baade for Producenter og Handlende, svækkes Tilliden til disse og dermed Tilbøjeligheden til at give Kredit. Derfor udfylder Kreditmidlerne ikke de Huller, der fremkommer i Pengemængden; tværtimod; de trækker sig netop sammen med den sidstnævnte. Derfor gaar ogsaa Omsætningen i Londons Clearinghouse ned samtidig med, at Prisfaldet finder Sted. Medens de i 1873 havde udgjort 6071 Mill. £, beløb de sig i 1879 kun til 4886 Mill. £. Og de i England stemplede Vexler gik fra 807 Mill. £ i 1873—74 ned til 636 Mill. £ i 1876—77.

Prisfaldet standser 1879. Frankrigs og Tysklands Efterspørgsel efter Guld er nu mættet, og Frankrig, som havde reduceret sin udækkede Seddelmængde til 39 Mill. fr., forøger den fra 1879—81 med over 900 Mill. fr. Ialt forøges Seddelmængden i Evropa med over 900 Millioner Kroner. Samtidig stiger Omsætningen i Clearinghouse igen til over 6000 Mill. £, og i Aarene 1879—81 finder der et betydeligt økonomisk Opsving Sted. I 1881 søger Italien imidlertid at blive af med sin Papircirkulation og optager et stort Guldlaan; fra April 1882—Febr. 1883 modtager det henvend 500 Mill. fr. i Guld. Herved bliver Banque de France bange og begynder at drage Guld til sig, og ogsaa de Forenede Stater i Amerika forstærker deres Guld-

beholdning. Samtidig gaar Guldproduktionen fremdeles nedad (Minimum naas i 1883 med 144,000 kg.). I de følgende Aar, 1883—86, kommer da Kampen om Guldet mellem de ledende Banker, hvorved disses Guldbeholdning (ifølge Soetbeer) voxer med 1168 Mill. R $\mathfrak{f}$. Heraf yder Guldproduktionen kun den ene Halvdel, den anden tages af den cirkulerende Pengemængde. Da samtidig Arbejderbesparelser og forbedrede Produktionsforhold og Samfærdselsmidler forøger Produktionen og Omsætningsgenstandene overordentlig, bliver Følgen et stærkt Prisfald, der naar Bunden 1886—87. Til Trods for den i 1879—82 stedfundne Opgang, angives Priseniveauet i 1886—87 af Soetbeer at være gaaet ned til 75, af Englænderne endog helt ned indtil 61 — Alt i Forhold til Priseniveauet af 1873, sat = 100. Derefter begynder igen en opadgaaende Bevægelse, der støttes af en Stigning i Guldproduktionen, særlig ved Opdagelsen af de nye Miner i Sydafrika. Den bekendte Witwaterrand alene, der aabnedes 1887 med et Udbytte af 23,000 Unzer, gav allerede i 1888 over 200,000 Unzer, 1890 henved $\frac{1}{2}$ Mill. U. og 1894 2 Mill. U. Den samlede Guldproduktion naar nu op til 274,000 kg. eller 80,000 kg. mere, end den udgjorde før Nedgangen begyndte. 1888 begynder da Forretningslivet igen at vaagne, og det er atter den begyndende Prisstigning, der kalder det tillive.

Det stærke Tryk, som den stadige Prisnedgang lagde paa Forretningslivet og paa al Spekulation, og den dermed følgende Mangel paa Efterspørgsel efter Kapital til nye Foretagender, bevirkede i Midten af 80'erne, at de ny tilkomne Kapitaler ikke kunde finde Anbringelse nok; der kommer altsaa en ret betydelig

Kapitalopsamling, og Følgen af denne er atter en stærk Dalen i Rentefoden. Tiltrods for Kampen om Guldets Diskontoen altsaa lav, saa lav, at den fremkalder en Række af Konverteringer.

I 1888 begynder, som sagt, Forretningslivet paany at vaagne, Omsætningen i Clearinghouse stiger indtil 7800 Mill. £ i 1890, og det skønt Diskontoen paa Grund af den stigende Efterspørgsel efter Kapital nu atter er i opadgaende og fra ca. 3 % i 1886 voxer til ca. 4½ % i Gennemsnit for 1890. Saa kommer i November 1890 Baringkrisen i England med store Tab og Mistillid til oversøiske Kapitalanbringelser, og England trækker sine Kapitaler tilbage fra Kolonierne og Amerika, hvorfor Rentefoden hurtigt daler stærkt. Herved opmuntres imidlertid i 1892 Østrig-Ungarn til Overgang til Guldmøntfoden, i hvilken Anledning der optages et Laan paa 500 Mill. R.₤ i Guld, der dels tages fra Evropa, dels fra Amerika. Til Gengæld trækker Amerika i den følgende Tid Guld til sig fra Evropa. Og da samtidig Rusland søger at komme bort fra sin Papircirkulation og i det Øjemed drager omtrent al den Forøgelse, som den aarlige Guldproduktion i disse Aar har faaet, til sig (alene i 1892—94 ikke mindre end 33 Mill. £), vedblive Priserne til Trods for den stærkt stigende Guldproduktion at dale, og Prisniveauet synker nu vedvarende, til det i Slutningen af 1894 staar paa sit laveste Punkt. Og samtidig synker Diskontoen, men ikke fordi der herskede Pengerigelighed, men kun af Mangel paa Efterspørgsel efter Penge. Med Prisfaldet følger Arbejdsløshed: Antallet af Arbejdsløse i Englands Fagforeninger, der i 1890 kun havde udgjort 2,4 % af disses Medlemsantal, steg i 1893 til 9½ %.

En Række Striker fremkaldes ved de af Prisfaldet nødvendiggjorte Nedsættelser af Arbejdslønnen. Skibsbygningen aftog fra 1,300,000 Tons i 1889 til 880,000 Tons i 1893, og Omsætningen i Clearinghouse gik atter tilbage til 6300 Mill. £ i 1894. Englands Pengeanbringelser i Laan og Aktieforetagender gik fra 189 Mill. £ i 1889 successiv ned til 81 Mill. £ i 1892 og 49 Mill. £ i 1893, og Frankrig har lignende Fænomener at opvise. Det er dette, der til Trods for Bankernes »Kamp om Guldet« gør Diskontoen lav og fremkalder nye Konverteringer.

Guldproduktionens Stigning i disse Aar er bleven opfattet som et Bevis paa, at de ovenfor fremsatte Theorier er urigtige. Det kan dog ikke paastaas, at der i disse Aar har fundet en saadan Forøgelse af Guld-mængden i Nordvestevropa Sted, at det maatte medføre en Prisstigning i Steden for et Prisfald. Economist har selv oplyst, at Driften af de nye Guldminer har slugt meget Guld, saa at Guld-mængden kun i langt ringere Grad, end man kunde ventet, er kommen paa det evropæiske Pengemarked. Og af det Guld, som naaede hertil, trak i disse Aar Østrig-Ungarn og Rusland en saa stor Mængde til sig, at der faktisk Intet blev til Disposition for det øvrige Evropa. Dette op-hørte først henimod 1896. Østrig slutter nu sine Guld-opkøb og Rusland ligeledes. Omtrent fra denne Tid begynder derfor først Guldproduktionens Forøgelse at virke — saa meget mere, som Stigningen nu blev særdeles betydelig: fra 40 Mill. £ i 1895 til 60 Mill. £ i 1898 —, og samtidig indtræder det stærke Opsving i Forretningslivet, som har kendetegnet Aarene 1895—99.

Spørger man om Grundene til dette, kan der sær-

lig peges paa følgende: 1) det forudgaaende Prisfald, der havde varet saa længe, havde omsider fæstnet sig til et jævnt, lavt Prisniveau, der i sig selv indbød til at tage fat paany. 2) De betydelige Kapitalopsamlinger, der var Følgen af Stilstanden, søgte ivrigt en Anbringelse og 3) Konverteringerne i Slutningen af 1894 bidrog yderligere til, at man saa sig om efter nye Kapitalanbringelser. Der var altsaa Betingelser til Stede for et Opsving, og det, der gjorde Udslaget, var den Rolle, som Elektriciteten kom til at spille som bevægende og producerende Kraft. Den mentes at ville være i høj Grad besparende og kunde derfor love betydelig Vinding. Saavel i Tyskland som i England fandt da nu en meget stærk Kapitalanbringelse i elektriske Anlæg Sted, og med denne følger ogsaa en stærkere Kapitalanbringelse i Aktieforetagender af enhver Art (Anbringelsen heri og i offentlige Laan steg i England fra ca. 74 Mill. £ i 1892—94 til gnstl. 155 Mill. £ i 1896—97, i Tyskland fra 1200 Mill. R.₣ til 1930 Mill.), der naturligvis ledsages af en tilsvarende Udvidelse af private Foretagender. 4) Dertil kommer endnu et Moment: Bankernes Politik. Bankerne begyndte nu at lade deres Guldbeholdninger strømme ud; saaledes formindskede Banque de France fra 1894—98 sin Guldmængde med 300 Mill. fr. og forøgede samtidig sin samlede Seddelmængde lige saa meget, og Tysklands Rigsbank gør noget Lignende. Fra 914 Mill. M₣ i Septbr. 1895 er dens Metalbeholdning suksessivt svundet til knap 700 Mill. Der har altsaa været Mulighed nok for, at en Udvidelse af Produktionen har kunnet finde Sted.

Herhjemme har vi fulgt med i den almindelige

Bevægelse. Særligt stemmer det med denne, at her fra 1895 er kommen et meget betydeligt Opsving; og store Kapitaler er anlagte i nye Foretagender. Men man er her gaaet ud over, hvad Landets egen Kapital har kunnet magte. Man har trukket fremmed Kapital herind, forøget Statsgælden med over 24 Mill. Kr., og samtidig har Konverteringen bragt mange Millioner af udenlandsk Kapital til Landet. Det er væsentlig den nævnte Adgang til fremmed Kapital, der har muliggjort Konverteringerne. Uden den vilde vi ikke have haft den lave Rentefod. Var det kommen an paa vort eget Kapitalmarked, var vi næppe kommen ned under 4 %. Det er da naturligt nok, at Kurserne falder. Dette Kurstab er kun et Udtryk for, at man ved Konverteringen har berøvet Kreditorerne $\frac{1}{8}$ af deres Formue.

Med Hensyn til Udsigterne for Fremtiden, tror jeg ikke, der er nogen Fare. Vi gaar næppe mod en Krise. Nægtes kan det dog ikke, at vi har disponeret over mere Kapital end Landets egne Kapitalforhold har givet Anledning til, og at vi derved har ladet os friste til forskellige uproduktive Foretagender, som vor virkelige Kapitalrigdom maaske næppe gav os Raad til at indlade os paa, navnlig Ombygningerne i København. Der er Grund til nu at vise mere Tilbageholdenhed; gøres dette, ville Forholdene nok rette sig af sig selv.

Til Indledningsforedraget knyttede der sig en Diskussion, som aabnedes af Kontorchef i Nationalbanken E. Meyer.

Kontorchef Meyer var mere enig med Professor

Scharling i Konklusionen end i Præmisserne. Professorens havde lagt særlig Vægt paa Guldspørgsmaalet, men paa dette saa Taleren anderledes. Ganske vist havde Pengeforholdene en indgribende økonomisk Virkning, men Taleren var dog endnu ikke bleven overbevist om, at Bølgegangen i 80'erne havde sin Grund i Guldforholdene. Man havde i Professorens Udvikling savnet Beviser for, hvad der var Aarsag og hvad Virkning. Naar Seddelmængde og Kreditmidler iøvrigt trak sig sammen samtidig med at Varepriserne sank, var det ikke sikkert, at det første var Aarsagen til det sidste. Man maatte ogsaa erindre, at Amerikas Konkurrence i de omtalte Aar traadte stærkere frem end før. Det havde gjort Spekulationen i Landbrugsprodukter ængstelig, derfor et mindre Brug af Kreditmidlerne. Den rigelige Produktion havde ogsaa Rentenedsættelsen til Følge. Samtidig med at der var rigelig med flydende Kapital, var Anledningen til Fastgørelse af Kapital ringe. Dette bidrog til at skabe en lav Rentefod, og herimod er den nuværende Bevægelse en Reaktion. En Mængde Kapitalfastgørelser, der tidligere ikke havde lovet Udbytte, blev under den lave Diskonto rentable, fordi Kapitalen var saa billig. Men nu har Kapitalfastgørelsen formindsket den flydende Kapital. Elektriciteten spillede ogsaa en væsentlig Rolle. I 80'erne kunde man ogsaa fastgøre Kapital i elektriske Anlæg, men man mødte den Gang den eksisterende Kapital, og kunde man ikke skaffe sig ny Kapital paa meget billige Betingelser, blev derfor Anlægget let for kostbart. Nu var Forholdene i saa Henseende gunstigere.

Herhjemme havde vi været generede af den Hurtighed, hvormed Omslaget var kommet. Dette kunde

være undgaaet. Det stærke Kursfald f. Ex. behøvede ikke at være kommet saa pludseligt. Men nogle af vore ledende Pengeinstituter havde holdt Kurserne for meget oppe ved at holde en stor Obligationsbeholdning. Ogsaa Taleren ansaa vore økonomiske Forhold for at være sunde.

Professor Scharling havde ikke villet rejse Guldspørgsmaalet og havde derfor ikke lagt an paa særlig at føre Beviser for sine Paastande. Det, som det havde været ham magtpaaliggende at paavise, var, at en lang Tids Udvikling havde tenderet hen imod Vendepunktet i 1895, og at der netop paa dette Tidspunkt var bragt Betingelser tilveje for et Opsving, som derfor ogsaa var bleven saa stærkt, at det skød noget over Maalet og trak altfor stærke Vexler paa den virkeligt disponible Kapitalmængde. — Med Hensyn til den udækkede Seddelmængde og Varepriserne kunde man ikke føre Bevis for, hvad der her var Aarsag og hvad Virkning, derfor vilde disse Forhold altid forblive omstridte. Naar Taleren havde dvælet ved Guldspørgsmaalet, havde det bl. a. været, fordi det nu igen kunde komme til at øve Indflydelse ved Krigen i Transvaal.

Direktør Rubin vilde, i Anledning af Prof. Scharlings Bemærkning om Konverteringen, fremsætte følgende. Staten kunde stille sig paa det Standpunkt at holde saa meget som muligt igen overfor en Konvertering og begrunde dette med, dels at de, der tabte i Indtægt, i stort Omfang var Smaakapitalister, Enker og Faderløse, velgørende Stiftelser og lign., dels at det for Staten maatte være af Betydning, at dens Obligationer betragtedes som en Pengeanlæggelse, hvor man kunde gøre Regning paa en maadeholden, uforanderlig

Indtægt. — Et saadant konservativt Standpunkt var der overmaade meget, som talte for, og det var f. Ex. dette, som med Styrke var gjort gældende i preussiske Regeringskredse.

Men Sagen havde ogsaa andre Sider. Taleren vilde lægge mindre Vægt paa, hvad Staten positivt tjente i Renteindtægt ved Konverteringen, thi om end Skatteyderne naturligvis kunde forlange, at Staten ikke i Længden skulde betale sine Kreditorer urimelige Renter, skulde der paa dette Omraade — hvis Forholdet ikke var af stor fiskal Betydning for Statskassen — endel til at veje op imod de Ulemper, der tilføjedes Smaakapitalisterne m. m., og paa en Maade Statens egen Kredit, naar man saa Staten træde op som enhver anden Forretningsmand og hurtigst muligt opsige et Kontraktsforhold, saa snart han ikke lige havde Vederparten nødig, og der var en lille Gevinst at stryge derved. Af største Betydning blev det derimod, at hele det arbejdende Samfund tjente ved Rentens Nedgang (hvad Konverteringen bidrog til), og der skabtes herved forøget Liv i merkantile og industrielle Foretagender, hvor ogsaa mange af de tidligere Obligationspenge søgte hen. Men naar Kapitalen søgte bort fra lav og sikker Rente for at faa en højere Rente ved Foretagsomhed, da gik den sit lovlige og rette Ærinde. Kapitalens økonomiske Hverv var at være Indsats i Produktionens Tjeneste, ganske vist med Chance for delvis at gaa tabt, men ordentligvis med større Chance for at komme forøget hjem. Ikke den sikre, men — lidt paradoxalt sagt — den usikre Anlæggelse var Kapitalens Opgave, thi kun derved blev der Mulighed for det økonomiske Fremskridt. — Dette princip-

ielle Syn paa Kapitalens Betydning havde Taleren ønsket at faa nævnt som et formentligt væsentligt Moment i de principielle Overvejelser over Konverteringers Tilladelighed eller Utilladelighed.

Professor Scharling vedkendte sig den Anskuelse, at en Stat burde sige: Jeg haster ikke med at foretage en Forandring i Rentefoden, førend en saadan maa siges af sig selv at være kommen tilstede og at være et sandt Udtryk for de virkelige Forhold. Men vor Konvertering kom netop forhastet. Man kunde ikke en Gang sige, at Statskassen havde vundet en klækkelig Fordel ved den; Fordelen havde tværtimod været meget problematisk.

Den officielle Del af Diskussionen sluttede hermed. Ved det paafølgende Aftensmaaltid genoptoges Diskussionen om Pengemarkedet og den økonomiske Situation.

Paa Mødet d. 19. Oktober, afholdtes Foreningens aarlige Generalforsamling. Bestyrelsens Formand, Professor Scharling, fremlagde Regnskabet. Den afgaaende Bestyrelse (Prof. Dr. Falbe-Hansen, Redaktør Hertel, Grosserer Muus, Direktør Rubin og Prof. Dr. Scharling) genvalgtes.

Boganmeldelser.

Gustave le Bon: Psychologie du Socialisme. Paris, Felix Alcan. 1898. (496 S.).

Forfatteren lægger et særligt stærkt Eftertryk paa Race-Indflydelsen. Ved Germanerne dvæler han ikke længe. Han henviser til, at den tyske Militarisme har haft sin Indflydelse paa den tyske Aand (l'âme allemande), — skønt han fra sit Standpunkt snarere burde have vist, at det er den tyske Race-Aand, der har muliggjort den tyske Militarisme; selvfølgelig finder der her en Vexelvirkning Sted. Militarismen i Tyskland omformer, mener han, efterhaanden de tyske Socialdemokrater til skikkelige Statssocialister, af »borgelig« Art. Ret har han i, at det tyske Socialdemokrati i de senere Tider har vist stærk Tendens til at iklæde sig »des formes anodines« (jfr. det bernsteinske Skrift og Diskussionen om det, »Bernstein-Spørgsmaalet«).

Men det er især — siger han — ved en Sammenligning mellem Angelsaxer og Latinere, at Race-Indflydelsen springer i Øjnene. Ældre Theoretikere (Montesquieu o. m. Fl.) diskuterede vidtløftigt Betydningen af de forskellige Regeringsformer, Republik, Monarki osv. Men sammenlign, f. Ex., de nordamerikanske

Fristater med de spansk-amerikanske Republiker! Hvilken Forskel, trods Ligheden i politiske Former! Hist den største Velstand, Oplysning og Fremskridt, — her, trods den frugtbareste Jord og uudtømmelige naturlige Rigdomskilder, det ynkeligste Forfald! Det er Race-Forskellen! Etiketten paa Samfundsbygningen, »Republik« eller »Monarki«, har ikke noget at sige, — det kommer an paa, hvem der bor i Bygningen. Og i de engelske Lande bor der — baade der, hvor Regeringsformen er monarkisk, og der, hvor den er republikansk — en energisk, foretagsom, viljestærk Befolkning, der forstaar at staa paa sine egne Ben, og ikke raaber paa Statens Hjælp til Dette eller Hint. Naturligvis findes der ogsaa i disse Lande socialistiske Partier; — men Forf. tillægger dem kun en forbigaaende Betydning. I de Forenede Stater findes der f. Ex. en stor Hær af socialistiske Sekterer, der med hver Dag blive talrigere og mere truende. Denne Hær faar sin Tilgæng fra den store Strøm af Indvandrede af fremmede og blandede Nationaliteter, uden Hjælpkilder, uden Energi, uvante med Forholdene i det ny Fædreland. Det er Bundfaldet i den nordamerikanske Befolkning. Det vil kunne berede Nordamerika store Vanskeligheder; det vil maaske komme til blodige Kampe, — men Forf. nærer ingen Tvivl om, at det tilsidst vil lykkes en saa dygtig Nation som den nordamerikanske at knuse disse Horder under sin Jernhæl.

Forf. vender sig derefter til Betragtningen af den latinske Race; — og her er han mindre fortrøstningsfuld.

De latinske Folk have en livlig Aand, men mangle Udholdenhed og Viljestyrke. Gaar det galt, søger

Folket altid Skylden hos sine Førere, aldrig hos sig selv. Allerede Cæsar skrev om Gallerne, at de ere hastige til at indlade sig paa Krig, — men strax ved de første Nederlag tabe de Modet. De lide af en kvindagtig Omskiftelighed og forstaa ikke at beherske deres øjeblikkelige Indskydelser. De have i Historien kun spillet en stor Rolle, naar de tilfældig have haft store Mænd i Spidsen, og instinktmæssig søge de da ogsaa bestandig at komme ind under en stor Mands Ledelse. Til enhver Tid have de været »de grands discoureurs«; Ordet øvede altid en stor Magt over dem; altid begejstredes de for de store, almindelige Ideer, naar de forkyndtes dem i et smukt Sprog. De nøgne Fakta interessere dem mindre; »les mots et la logique ont toujours été les plus terribles ennemis des peuples latins«. I høj Grad skader det dem, at de mangle Solidaritets-Følelse; deres »sociabilité« er stor, deres »solidarité« ringe. Hos Englænderne er Forholdet netop det modsatte. Latinerne ledes af individuel Egoisme, Angelsaxerne af kollektiv Egoisme.

Den latinske overfladiske Letbevægelighed har bragt saa mangen en Regering til Fald, har ført til saa mange Etikette-Forandringer, — men ogsaa kun Etikette-Forandringer. Franskmændene have saa let ved at formulere Theorier, at gøre Revolution, at holde Taler, — men Folkets hundredaarige Sjæl forandres ikke dermed. Man kan med Vold gennemføre nye Institutioner, — men snart igen vende de gamle tilbage, fordi de alene stemme med Folkets mentale Forfatning. Allerede Tocqueville paaviste, at det, den store Revolution fældede, var gennemraadne Forhold, der ogsaa uden denne Begivenhed vilde være styrtede sammen

af sig selv. De Institutioner, der stemmede med Race-Ejendommeligheden, kunde kun for en Tid fjernes; — de vendte atter tilbage. Og det, som den latinske Race saa stærkt holder paa, er Stats-Centralisationen, Stats-Almagten, Functionarismen. »Man har«, skrev f. Ex. Tocqueville, »undret sig over den overraskende Lethed, med hvilken den konstituerende Forsamling med et Slag ødelagde alle de gamle franske Provinser, af hvilke flere var ældre end Monarkiet, og methodisk inddelte Riget i 83 særskilte Dele, som om det havde drejet sig om den ny Verdens jomfruelige Jord. Intet har mere forfærdet Evropa, der ikke var belavet paa et slikt Skue. Det er første Gang — sagde Burke — at man saa Folk skære deres Land itu paa en saa barbarisk Maade. I Virkeligheden saa det jo ogsaa ud, som om man sønderrev levende Legemer, medens man dog kun skar i Lig«. »Lad os ikke,« tilføjer Tocqueville, »falde i Forbavselse over den vidunderlige Lethed, med hvilken Stats-Centralisationen genoprettedes i Frankrig i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Mændene fra 89 havde nedrevet Bygningen, men i selve Nedrivningsmændenes Bevidsthed forblev Bygningens Fundament urørt, og paa dette Fundament kunde man hurtigt genopføre Bygningen, ja bygge den solidere, end den nogensinde havde været.« Atter skrev Tocqueville: »Denne Franskmændenes ynkelige Ærgerrighed [at opnaa Ansættelse under Staten] har skadet Agerbruget og Handelen mere end Lavsvæsenet og den uretfærdige Beskatning.«

De statssocialistiske Bestræbelser række langt tilbage i Frankrigs Historie og hænge uadskilleligt sammen med Franskmændenes hele Aandsretning. Naar

Nutidens Socialister daglig forkynde os deres Ideers nærforestaaende Sejr, saa svarer G. le Bon, at inden disse Socialister blev fødte, havde Franskmændene alt længe været Ofre for de socialistiske Forestillinger. Statssocialismen har altfor dybe Rødder hos de latinske Nationer. Og Dag for Dag breder Statsindblandingen sig mere og mere. Om Et ere alle Partier — hvor uenige de end ellers ere — enige: i at anraabe Staten om Hjælp, i at gøre den ansvarlig for Alt, i at tro den i Stand til at lede Alt, i at anse dens Kasse for uudtømmelig. Le Bon nævner som et »typisk Exempel« paa Franskmændenes Afhængighed af Staten, at en lille By, hvis Vandledninger vare komne i Uorden, i Stedet for selv at lade nogle Arbejdere udbedre Skaden henvendte sig til Regeringen desangaaende; — der blev skrevet og skrevet om den Sag; Ministre, Rigsdagsmænd, Amtmænd, Ingeniører osv. osv. maatte afgive deres Betænkninger, og to Aar efter at Ulykken var sket, naaede Regeringens Resolution endelig den paagældende Kommune. I al den Tid havde Beboerne med Resignation drukket det forurenede Vand; at de selv kunde have ordnet Sagen, var ikke et Øjeblik faldet dem ind; »c'était une idée trop peu latine pour qu'elle s'imposât au conseil municipal reuni pour discuter sur l'accident«. Saaledes er det nu under Republiken; Tocqueville anfører Exempler, der vise, at under »l'ancien régime« herskede ganske den samme Tingenes Tilstand. Man har — siger le Bon, der forøvrigt i sin Skildring af Franskmændene, ligesom i sin Bogs øvrige Kapitler, gør sig skyldig i betydelige Overdrivelser — man har aabenbart her at gøre med »un état d'esprit special«, et særligt Racetræk. Staten

gør vel nogen Modstand; den maa gøre det, fordi det overhovedet vilde være uoverkommeligt for den at gøre Alt, hvad der forlanges af den. Man forlanger af den, at den skal tvinge Pebersvendene til at gifte sig, at den skal paabyde de store Varemagasiners Lukning, at den alene skal lave Svovlstikker osv. osv. Alt kan den ikke gøre; den værger sig derfor efter Evne; men den bestormes i den Grad fra alle Sider, at den dog i stort Omfang maa give efter, maa beskytte og ordne, »protéger et réglementer«.

Virkningerne af denne »absorption par l'Etat«, af denne stadige Stats-Indblanding, af alle disse af Staten ydede Tjenester ere ødelæggende. Al Ansvarsfølelse dræbes hos Individerne; en »abâtardissement des volontés« bliver Følgen; en bureaukratisk Trældoms-aand, en parlamentarisk Cæsarisme, svækkende og demoraliserende det hele elendige Land, bliver stedse mere fremtrædende. Og Ulykken er, at naar man først har betraadt denne farlige Vej, tvinges man næsten til at gaa videre ad den: Reglementation forlanger mere Reglementation. De, der forlange, at man skal vende om, præke i Ørkenen; man giver dem maaske rent theoretisk Ret; i Praxis gaar man videre ad den betraadte Vej. Ingenting kan ordnes, uden at et stort Apparat skal sættes i Bevægelse; Kommission paa Kommission nedsættes. En Kommission nedsættes for at udarbejde et nyt Droske-Reglement, hvorved den bestaaende Orden kan simplificeres; — Resultatet bliver et nyt Reglement paa 425 Paragrafer. Denne vidunderlige Trang til Reglementer har ogsaa i tidligere Tider nu og da gjort sig gældende, hos Romerne og Byzantinerne, især i de politiske Forfaldsperioder. Gaston

Boissier bemærker, at da Romerriget nærmede sig sin Ende, var »la minutie administrative« blevet drevet til Yderligheder; man kan sige om den Tid, at den fremfor Alt var »paperassière«; en romersk Embedsmand viste sig aldrig uden Ledsagelse af Skrivere og Stenografer. Nu er det lige saa galt i Frankrig. Exempelvis omtales den franske Marine-Administration, hvor Skriverier, Reglementer, Kontorer med talløse Funktionærer etc. etc. i den Grad gro op, at man næppe kan tænke sig noget værre. Alligevel — eller rettere: netop derfor er Marinens Forplejningsvæsen i et fuldstændigt Virvar. En skøn Dag opdages det, at der mangler 23,000 Skeer og Gafler; de købes saa til en Pris fem Gange højere end den sædvanlige Detailpris; — men med andre Sager er Marinen forsynet saa rigeligt, at Forsyningen vil kunne forslaa i tredive Aar; ja i nogle Tilfælde vil Forsyningen kunne dække 68 Aars Forbrug. De Priser, Marinen maa betale, ere ofte rent fantastiske. Reglementerne og alt Skriveriet er saa vidtløftig, at Administrationen ikke opdager, før det er for sent, at den betaler to Gange dyrere, end en Privatmand vilde gøre. I Orienten, paa selve Produktionsstedet, har den opkøbt Ris og betalt 60 pCt. mere derfor, end der betales i Toulon.

De sydevropæiske Stater, Spanien, Portugal osv., ere mer eller mindre i Forfald; de sydamerikanske Stater ere det endog i endnu højere Grad, — og hvad Frankrig angaar, er det træt. Sammenlign — skriver en tysk Forfatter — det franske Bourgeoisie med det engelske og det tyske! Hvilken Forskel! Det franske Bourgeoisie synes alderdomssvækket: det individuelle Initiativ svinder bort, Foretagelsesaanden synes lammet,

Længselen efter Ro og stillesiddende Arbejde stiger, Alle hige efter Statsembeder; endog Fødslerne tage af; — overalt Træthed, Mathed, Alderdom. Le Bon udvikler denne Opfattelse vidtløftigt, og tegner tilsidst et meget mørkt Billede af de romanske Nationers, særligt Frankrigs sandsynlige Fremtid: deres intellektuelle, industrielle, kommercielle Forfald; gradvis Nedsinken i Socialisme; derefter Cæsarisme, og saa Fremmedinvasion. Det er haarde Ord, han lader sine Landsmænd høre, ofte gaar han for vidt, er ensidig og bruger overdrevne Udtryk, — men der er ogsaa meget sandt i, hvad han siger.

— I et andet af Bogens Hovedafsnit karakteriseres Socialismen som »Tro«, »le socialisme comme croyance«. Man taler i vor Tid saa ofte om »Socialismen som Videnskab«. Udtrykket er meningsløst. Socialismen er lige saa lidt som Liberalismen, Monometalismen, Bimetalismen etc. etc. »Videnskab«; alle disse »ismer« ere kun Retninger. Men Socialisterne staa overhovedet i et Modsætnings-Forhold til Videnskaben; de have derimod en Religion, en Tro. Socialismen er Dogmatisme.

— Forf. belyser fremdeles de socialistiske Adepters mentale Tilstand. De socialistiske Arbejdere behøver man, efter hans Fremstilling, ikke videre at frygte; deres »Socialisme« er rent overfladisk; det, de hige efter, er at blive Kapitalister, Storborgere; Socialismen give de, naar det kommer til Stykket, en god Dag. Man skulde, ved en flygtig Betragtning, tro, at Socialismen maatte finde sine troeste Tilhængere i Arbejderklassen. Den saakaldte socialistiske Ide fremtræder jo, saaledes som de socialistiske Ledere forklare den,

for de lavere Klasser under denne meget elementære, letforstaaelige Form: mindre Arbejde, flere Nydelser. Alligevel vil man ved en nærmere Betragtning se, at Socialismen ikke stikker dybt i Arbejderbefolkningen. Arbejderne — Forf. tænker særligt paa Pariser-Arbejderne — kunne lejlighedsvis lade sig forføre til Voldsomheder mod Storbørgerne, — men i Almindelighed er deres Had til Storbørgerne temmelig overfladisk. Jage efter et Ideal er ikke deres Sag; have de tilfældigvis noget »Ideal«, er det dette: selv at blive Storbørger. Deres Spot, naar Talen er om de bestaaende Institutioner, har heller ikke meget at betyde; for Religionen have de i Virkeligheden, trods al socialdemokratisk Agitation, Respekt; borgerlige Ægteskaber betragtes oftest som ikke rigtige Ægteskaber; Arbejderne ønske deres Børn døbte og undvære nødigt Gejstlighedens Bistand ved Begravelser. Regeringen, ligegyldigt af hvilket Parti den er udgaaet, staar for dem som en hemmelighedsfuld Magt. Den har Ansvaret for Arbejdslønnens Stigen eller Falden; er Arbejdslønnen lav, er Grunden den, at Regeringen holder med Arbejdsgiverne; den gode Regering er den, der faar Arbejdslønnen til at stige, som generer Arbejdsgiverne og beskytter Arbejderne. »Socialismen« antages at være en Regering, der faar Lønnen til at stige og Arbejdstiden til at falde; til denne meget populære »Socialisme« slutter man sig. Det er lykkedes den socialdemokratiske Agitation at udsaa Misfornøjelse, Had og Misundelse, — men nogen virkelig, positiv Overbevisning har den ikke vakt hos Arbejderne. Fuldt paalidelige ere Arbejderne i Virkeligheden ingenlunde; det vil under særlige Forhold kunne lykkes de

socialdemokratiske Ledere at faa dem med til en Revolution, — men kommer der en Cæsar med vajende Fjerbusk, en Cæsar, hvem det lykkes at faa Bugt med Revolutionen, saa samler han snart igen Befolkningens lavere Lag om sig. Som sagt, det er særligt franske Arbejdere, Forf. har for Øje.

Mere Fare kommer der ovenfra. Blandt »les classes dirigeantes« findes der ærlige Sjæle, der sværme for det socialistiske Ideal og drømme om Retfærdighed og Lykke for Alle i den socialistiske Stat. Tildels ved Smitte have de socialistiske Ideer udbredt sig blandt Filosofer, Literater, Kunstnere; en sentimental Socialisme trænger her mere og mere igennem. — Frygten spiller ogsaa en Rolle: mange ængstelige Politikere tro at kunne afværge den formentligt truende Storm ved at gøre Indrømmelse paa Indrømmelse, — glemmende at en saadan Indrømmelsespolitik plejer at gøre Ondt værre.

Endelig er der den i mange Kredse herskende Indifferentisme. »*Le je m'enfichisme est la grande maladie de la bourgeoisie moderne.*« Det er — siger Forf. — et Spørgsmaal, om hvem der er Samfundets værste Fjender: de, der direkte angribe det, eller de, der ere for ligegyldige til at forsvare det.

— Forf. siger ikke blot sine Landsmænd, men overhovedet det moderne Demokrati mange drøje Sandheder. Disse høres ikke altid gerne, og hans Bog har derfor fundet mindre Paaskønnelse, end den fortjener. Ogsaa ved sine Paradoxer og Overdrivelser støder han an. I sin tidligere Bog »*La psychologie des foules*« — en særdeles læseværdig Bog med mange gode Iagttagelser og træffende Bemærkninger — fandt

man alt saadanne Paradoxer og Overdrivelser (f. Ex. om Historieskrivnings Unytte og Oversættelsers Umulighed); — han gentager dem her, og kommer f. Ex. atter og atter tilbage til den fuldstændige »incompréhension«, der efter hans Mening maa bestaa fra Land til Land, og indenfor det samme Land fra Klasse til Klasse. Meningen kan være god nok, — men den formuleres altfor skarpt. En betydelig Fejl ved Bogen er dens Vidtløftighed og de hyppige Gentagelser, der gør Læsningen af den noget trættende. De fleste af Forf.s tidligere Bøger have erhvervet sig en betydelig Læserkreds; hans »Psychologie des foules«, hans »Lois psychologiques de l'évolution des peuples« og endnu flere af hans Bøger udkom i flere Oplag, og ogsaa det her foreliggende Værk fortjener, trods sine iøjnefaldende Mangler, opmærksomme Læsere.

A. P.-St.

Dr. med. Hugo Hoppe, Oberarzt an der Prov. Irrenanst. Allenberg O. Pr.: Die Thatsachen über den Alkohol. Dresden, Verlag von O. V. Böhmert. 1899. (158 S. + 56 Tabeller).

Forf. begynder sit særdeles flittige og fortjenstfulde Arbejde med at meddele en Mængde statistiske Oplysninger over Alkoholforbrugets Størrelse og Stigning i de sidste Decennier i de fleste Kulturlande. Øl-Forbruget udgjorde eksempelvis i Nordtyskland i Halvfjerdserne omtrent 60 Liter pr. Hoved aarlig, steg derefter til 70, 80, 90, og udgør nu omtrent 100 Liter. I Bayern derimod udgør det ca. 240 (i München endog omtrent det Dobbelte af Gennem-

snitstallet for Bayern), i Württemberg henimod 200, i Baden omtrent 150 Liter osv. I det tyske Brændevinskat-Gebot er Forbruget af Brændevin pr. Individ aarligt 4,2 Liter, foruden 1,6 Liter til industrielt Forbrug. I Nordamerika steg Øl-Forbruget i de sidste tyve Aar, Aar for Aar, fra 6,58 i 1877 til 15,16 Gallons pr. Hoved aarlig i 1896. I Danmark steg Forbruget af skattepligtigt Øl fra 33,6 Potter pr. Individ aarlig i 1892—94 til 38,0 i 1895—97, Forbruget af skattefrit Øl fra 55,5 til 58,8, medens Brændevinsforbruget forblev omtrent konstant (resp. 16,1 og 16,2).

Af sin omfangsrige Forbrugs-Statistik uddrager Forf. den Slutning, at Øl-Forbruget er voxet »ins Riesenhafte«; Brændevins-Forbruget er ikke derfor blevet mindre, hist og her er det endog steget, enkelte Steder — især hvor en stærk Anti-Alkohol-Bevægelse har været i Gang — er det vel taget noget af, — men det samlede Alkohol-Forbrug er taget mægtigt til.

Efter at have meddelt nogle Oplysninger om Tallet af Udskænkingssteder gaar Forf. over til at beregne, hvad Befolkningen betaler for sine Alkoholica. Forf. beregner, at i Tyskland ofres der aarligt henimod 3 Milliarder Mark til Alkoholica, nemlig til Øl omtrent 1600 Mill., til Brændevin, Kognak, Likører o. lgn. mindst 700 Mill. og til Vin mindst 500 Mill. M. Deraf gaar omtrent 2 Milliarder til det benyttede Raastof, til Arbejds løn for de i Bryggerierne og Brænderierne beskæftigede Arbejdere, overhovedet til den egentlige Produktion. Til Ølskat gik 92 Mill. M. i 1897, til Brændevinsafgift 150 Mill. M. I 1890 regnede man Udgiften til Alkoholica at ud-

gøre omtrent 40 M. pr. Hoved aarligt, nu er den stegen til over 50 M. Den tyske Rigshær og -Flaade er ikke billig, — men Alkoholismen koster dog alene i direkte Pengeudgift, fem Gange mere end Militarismen; — det henstilles, hvad man vil foretrække: Militarismen, der koster noget over $\frac{1}{2}$ Milliard M. eller Alkoholismen, hvis direkte Pengeudgift rækker op imod 3 Milliarder.

En Tysker anvender af sin Aars-Indtægt omtrent $\frac{1}{8}$ til Alkoholica, — d. v. s. dette er Gennemsnittallet for den hele Befolkning, alle Samfundsklasser, begge Køn, alle Aldre. Blandt Arbejdere, der blandt deres Kammerater anses som ganske maadeholdne Personer, er det helt almindeligt, at $\frac{1}{7}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{4}$, ja endnu mere af Indtægten gaar til Øl og Brændevin. At Arbejdere for Øl og Brændevin betale det Dobbelte af, hvad de give ud til Kød, er noget ganske sædvanligt. Efter de meget omhyggelige Undersøgelser, som Fabrikinspektionen i Baden har anstillet, finder man Cigararbejdere, der til Husholdningsudgifter ialt ofre 456 M. aarlig, men til Øl 104 M. og til Kød kun 45 M. — — Lignende Forhold i mange andre Lande!

Og hvad faar man saa for de mange Penge, man giver ud til Drik? Forf. meddeler et overvældende statistisk Materiale til Belysning af Alkoholismen. I indholdsrige Kapitler omhandler Forf. Alkoholens fysiologiske Virkninger, Alkoholen som Sygdomsaarsag, Alkohol og Morbiditet, Alkohol og Mortalitet, Alkohol og Sindssygdом, Alkohol og Forbrydelser, Alkohol og Familielivet, Alkohol og Degeneration etc. etc.

Kampen mod Alkoholismen er tilvisse forbunden med store Vanskeligheder. En Vane, der er trængt saa dybt ned som Drikkevanen, er det ikke let at faa Bugt med. Hvorfor drikker Folk? Først for at »være med«, dernæst af Vane. »Folk drikke, fordi andre Folk drikke. Har man først vænnet sig til at drikke, vil der altid findes Anledning til at drikke. Folk drikke, naar de mødes; de drikke, naar de skilles. De drikke, naar de ere sultne for at bedøve Sulten, og naar de ere mætte for at vække Appetiten. De drikke, naar det er koldt for at varme sig, og naar det er varmt for Afkølingens Skyld. De drikke, naar de ere søvnige, for at stramme sig op, og de drikke, naar de lide af Søvnløshed, for at falde i Søvn. De drikke, naar de ere bedrøvede, de drikke, naar de ere i godt Humør. De drikke ved Daab, de drikke ved Begravelse. De drikke, drikke, drikke«. Aldrig mangle de et Paaskud for Drikkeriet.

At Alkoholismen bør bekæmpes, viser det foreliggende Skrift tydeligere end noget andet. Kampen er vanskelig, det er sikkert nok; men haabløs behøver den ikke at være, — naar man blot vil føre den, føre den med Energi og Eftertryk. Det synes imidlertid, at Viljen til at bekæmpe Alkoholismen kun er svag. Forholdsregler mod Øl- og Brændevinsdrikkeriet anses ikke for »demokratiske«. Det anses for udemokratisk at ville fordyre »den fattige Mands Snaps«, skønt den sande Folkeven ikke vilde sky noget Middel til Alkoholismens Bekæmpelse.

A. P.-St.

Tyske Bøger.

- Abhandlungen**, volkswirtschaftliche, der badischen Hochschulen, hrsg. v. Carl Johs. Fuchs, Gerh. v. Schulze-Gävernitz, Max Weber. Freiburg i B., J. C. B. Mohr. — 1. Liefmann, Dr. Rob.: Über Wesen u. Formen des Verlags (der Hausindustrie). Ein Beitrag zur Kenntnis der volkswirtschaftl. Organisationsformen. (132 S.) Einzelpr. 3 40. — 2. Kopp, Finanzprakt. Adf.: Zehentwesen u. Zehentablösung in Baden. (151 S.).
- Achelis**, Th.: Sociologie, Göschen's Sammlung. (148 S.).
- Apelt**, Dr. Kurt: Die Konsumtion der wichtigsten Kulturländer in den letzten Jahrzehnten. Eine statistisch-volkswirtschaftl. Studie. (245 S.) Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht. 3 60.
- Arbeitertag**, der schweizerische, in Luzern am 3. IV. 1899. (103 S.) Zürich, Buchh. des schweiz. Grüttilvereins in Komm. 1 —
- Berndt**, Paul: Die Arbeitslosigkeit, ihre Bekämpfung u. Statistik. (103 S. m. graph. Darstellgn.) Berlin, Verlag der Arbeiter-Versorgg. A. Troschel. 2 —
- Bernhard**, Bruno: Österreich-Ungarns Zettelbankinstitut u. seine Beziehungen zu den Geld- u. Valutaverhältnissen der Monarchie. Diss. (60 S.) Berlin, M. Günther. 1 —
- Eulenburg**, Priv.-Doz. Dr. Frz.: Zur Frage der Lohnermittelung. Eine methodologisch-krit. Untersuchg. (150 S.) Jena, G. Fischer. 3 —
- Forschungen**, socialgeschichtliche. Ergänzungshefte zur Zeitschrift f. Social- u. Wirtschaftsgeschichte. Hrsg. v. DD. Steph. Bauer u. Ludo Mor. Hartmann. Berlin, E. Felber. — IV. Claassen, Walt.: Schweizer Bauernpolitik im Zeitalter Ulrich Zwinglis. (168 S.) Einzelpr. n. 5 —
- Hertz**, Frdr. Otto: Die agrarischen Fragen im Verhältnis zum Socialismus. Mit e. Vorrede v. Ed. Bernstein. (143 S.) Wien, L. Rosner. 2 —
- Huber**, Prof. Dr. F. C.: Warenhaus u. Kleinhandel. (90 S.) Berlin J. Guttentag. 1 50.

- Ingwer, Dr. I.:** Die Rechtsstreitigkeiten vor dem Gewerbegerichte. (360 S.) Wien, C. Konegen. 3 —
- Josephi, Guido:** Der Gesellschafts-Ausbau. (116 S.) Dresden, E. Pierson. 2.50.
- Körösy, Dir. Dr. Jos. v.:** Zur internationalen Nomenclatur der Todesursachen. Kritische Bemerkgn. zu Dr. Bertillon's Vorschlägen. (42 S.) Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht. 1 —
- Lembke, Joh. C.:** Ueber einige Bestimmungsgründe des Arbeitslohnes. (128 S.) Jena, G. Fischer. 2.50.
- Lombroso, Prof. Cesare:** Kerker-Palimpseste. Wandinschriften u. Selbstbekenntnisse gefangener Verbrecher. In den Zellen u. Geheimnissen der Verbrecher gesammelt u. erläutert. Vom Verf. deutsch hrsg. in Verbindg. m. Dr. H. Kurella. Mit 20 Text-Illustr. (318 S.) Hamburg, Verlagsanstalt u. Druckerei. geb. 12. —
- Parisius, Ludf.:** Schulze-Delitzsch u. Alwin Sörgel. Beiträge zur Geschichte der deutschen Genossenschaftsbewegg. (78 S.) 1.25.
- Schuster, Karl:** Die Entwicklung der russischen Währungsverhältnisse seit dem Krimkriege. Diss. (103 S.) Berlin, M. Günther. 1.50.
- Schwiedland, Dr. E.:** Ziele u. Wege e. Heimarbeitsgesetzgebung. Gutachten, dem k. k. Handelsministerium erstattet. (199 S.) Wien, Manz. 4 —
- Steinmetz, Dr. S. R.:** Der Krieg als sociologisches Problem. (59 S.) Amsterdam, (J. Müller). 1.25.
- Studien, Münchener volkswirtschaftliche.** Hrsg. v. Lujo Brentano u. Walth. Lotz. 31. u. 32. Stück. Stuttgart, J. G. Cotta Nachf. — 31. Boch, Dr. Roger v.: Geschichte der Töpferarbeiter v. Staffordshire im 19. Jahrh. (332 S.) 7 —. — 32. Hallgarten, Dr. Rob.: Die kommunale Besteuerung des unverdienten Wertzuwachses in England. (206 S.) 4.80.
- Vollmar, Geo. v.:** Ueber die nächsten Aufgaben der deutschen Sozialdemokratie. 2. Aufl. (51 S.) München, M. Ernst. 40 —
- Wernsdorf, Jul.:** Das kapitalistische Konzentrationsgesetz in der Pforzheimer Bijouterieindustrie. (133 S.) Stuttgart, W. Kohlhammer. 2.50.
- Zuchthausvorlage, die, vor dem Reichstage.** Nach dem offiziellen stenograph. Bericht üb. die Verhandlgn. des deutschen Reichstages am 19., 20., 21. u. 22. VI. 1899. (192 S.) Berlin, Buchh. Vorwärts. 25 Pf.

Københavnske Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgifter.

Af

Poul Sveistrup.

For en halv Sned Aar siden besluttede Dansk Kvindesamfunds Styrelse efter mit Forslag at foretage en Undersøgelse af københavnske Arbejderskers Erhvervs- og Livsforhold. Man begyndte med Syerskerne — den talrigste Klasse — og Oplysningerne indsamledes af Kvinder med Forstaaelse af Opgaven, der opsøgte Syersken i hendes Hjem, udspurgte hende i Henhold til et af det nedsatte Udvalg udarbejdet meget udførligt Skema og strax opførte Svarene paa dette. At det lykkedes at gennemføre Undersøgelsen saa vidt, som sket er, skyldes navnlig den med rund Haand ydede Understøttelse, jeg hertil modtog — takket være særlig Professor Harald Westergaards varme Interesse for Sagen — fra Carlsbergfondet. Oplysningerne indsamledes navnlig i Vinteren 1891—92. En Del af Resultaterne meddeltes i 1894 i mit Skrift »Syersker«, efter at et Afsnit af dette allerede havde været offentliggjort i Nationaløkonomisk Tidsskrift.

Bearbejdelsen af det øvrige Materiale er af forskellige Grunde bleven forsinket, og det er et Afsnit heraf, der nedenfor meddeles. Hvad der her fremstilles, viser altsaa Tilstanden for 7—8 Aar siden, før Fagforeningsbevægelsen havde øvet Indflydelse paa Forholdene. Ved Materialets Bearbejdelse har jeg haft Bistand af Frøken S. Rubin og cand. mag. H. C. Olsen.

Jeg benytter Lejligheden til at bringe den ærede Redaktion min Tak for, at den har villet imødekomme mit Ønske om dette Afsnits Offentliggørelse i Nationaløkonomisk Tidsskrift.

Materialiets Omfang og Inddeling.

En særlig Del af Undersøgelsen om de københavnske Syerskers Erhvervs- og Livsforhold har været rettet paa at udfinde, hvad de udgive til Kost, Brændsel og Belysning. De Damer, der gik omkring til Syerskerne, medbragte et særligt Skema, i hvilket der søgtes Oplysning om de ugenlige Udgifter til følgende Fødevarer:

Rugbrød — Fint Brød (Sigtebrød, Franskrød osv.) — Fedt, Margarine, Smør — Kød — Flæsk — Fisk (tør, fersk) — Kartofler — Grøntsager (Kaal, Ærter osv.) — Mel og Gryn — Andre Spisevarer (Paalæg) — Sukker — The — Kaffe og Cikorie — Mælk (skummet, sød), Fløde — Øl (hvidt, bajersk) — Andre Drikkevarer.

Derhos spurgtes om Udgifterne til Brændsel (Kul, Brænde) samt Petroleum og anden Belysning.

Hvis da Syersken var villig til at besvare ogsaa disse Spørgsmaal, blev Skemaet udfyldt i Henhold til hendes Svar. Disse Spørgsmaal rettedes ikke blot til Syersker, som førte Husholdning for sig selv alene, men ogsaa til dem, der havde Husholdning sammen med andre. Forholdet kunde da enten være det, at flere selvstændige Personer bidrog ligelig til den fælles Husholdning (samboende Syersker), eller at Syersken af sine beskudne Indtægter maatte helt eller delvis forsørge flere Personer, være sig voxne, idet hun t. Ex. havde sin Moder hos sig, eller Børn, naar hun enten var Enke med Børn eller havde Børn udenfor Ægteskab. Fremdeles blev Spørgsmaalene i stort Omfang besvarede af gifte Syersker, der førte Hus for Mand

og Børn. Medens Hovedundersøgelsen om Syerskernes Erhvervsforhold omfattede flest ugifte Syersker, omfatter Kostundersøgelsen forholdsvis flest gifte.

I Kostundersøgelsen ere af 340 Syerskers Husstande:

gifte	146	eller	43	pCt.
selv forsørgende.....	111	—	33	—
andre forsørgende ...	83	—	24	—

Da Undersøgelsen omfatter saa mange gifte Syersker, faa vi derigennem et ret fyldigt Billede, ikke blot af selvstændig arbejdende Kvinders, men ogsaa af Arbejderfamiliers Kostforbrug. Vi faa Lejlighed til at sammenligne de økonomiske Vilkaar for Arbejderfamilierne med de ikke gifte arbejdende Kvinders Vilkaar, dels naar disse kun skulle sørge for sig selv, dels naar de tillige have andre at sørge for. Som Grundlag for Sammenligningen og i det Hele for Værdsættelsen af de foreliggende Oplysninger er i hvert enkelt Tilfælde udregnet Kostudgiften for en voksen Person. For Husstande med Børn har man da i Lighed med tidligere statistiske Undersøgelser anslaaet Forbruget saaledes, at et Barn paa højest 10 Aar regnes lig med $\frac{1}{2}$ Voxen og et Barn fra 11 til 15 Aar lig med $\frac{3}{4}$ Voxen, hvorimod der ikke er paaregnet nogen Forskel mellem en voksen Mands og en voksen Kvindes Forbrug. Kostundersøgelsen omfatter 340 Husstande med 965 Personer, og naar Børnene paa den angivne Maade reduceres til Brøkdele af voxne Personer, svarer det til $798\frac{3}{4}$ voxne Personer (reducerede Personer).

Materialet er grupperet paa to Maader, dels alene efter Velstanden, dels efter Husstandens Art.

Ordnet efter Velstanden — Kostudgiftens Størrelse — fordeler Stoffet sig saaledes:

Daglig Kostudgift for en Voxen	Antal Husstande	Antal Personer	Antal re- ducerede Personer	Gnsntl. Antal Per- soner i Husstanden
højest 30 Øre	37	128	98 ¹ / ₄	3,5
over 30—40 Øre...	59	208	168 ¹ / ₄	3,5
— 40—50 — ...	76	254	203	3,3
— 50—65 — ...	82	212	184	2,6
— 65—80 — ...	57	127	109 ³ / ₄	2,2
— 80 — ...	29	36	35 ¹ / ₂	1,2
Ialt...	340	965	798 ³ / ₄	2,8

Man vil se, at det er de mellemste Velstandstrin med en daglig Kostudgift paa 40—50 Øre for en voxen Person, der ere de hyppigst forekommende, og at det er de store Husstande, der have det laveste Velstandstrin, medens Antallet af Personer i Husstanden tager stærkt af paa de højeste Velstandstrin.

Efter Husstandens Art er Fordelingen følgende: (se omstaaende Tabel).

Hvad vi før fremhævede, at de gifte Syersker, altsaa Familier med en mandlig Forsørger ved Siden af den kvindelige, ere stærkt repræsenterede i Undersøgelsen, træder endnu tydeligere frem, naar man ser hen til Antallet af Personer. Af de 965 Personer, Undersøgelsen omfatter, tilhøre 567 eller 59 pCt. de gifte Syerskers — Smaakaarsfamiliernes — Husstande.

Som det vil ses, er blandt de enlige Syersker som en særlig Gruppe udsondret de, der helt eller delvis tage deres Middagsmad paa eller fra et Spisehus.

Husstandens Beskaffenhed	Antal Husstande	Antal Personer	Antal reducerede Personer
A. Syersker, der kun sørge for sig selv:			
a. eneboende Syersker, der (helt eller delvis) tage Middagsmad fra et Spisehus	42	42	42
b. eneboende Syersker, der lave Mad i Hjemmet	56	56	56
c. samboende Syersker	13	31	31
Ialt selvforsørgende...	111	129	129
B. Syersker, der sørge for andre:			
a. som hjælpe andre Voxne	11	24	24
b. som forsørge Børn	72	245	186 $\frac{1}{4}$
Ialt andre forsørgende...	83	269	210 $\frac{1}{4}$
C. Gifte Syersker:			
a. uden Børn	32	70	70
b. med 1 Barn	46	150	132 $\frac{1}{2}$
c. med 2 Børn	37	155	121 $\frac{1}{4}$
d. med 3 Børn	15	77	56 $\frac{1}{4}$
e. med over 3 Børn	16	115	79 $\frac{1}{2}$
Ialt gifte...	146	567	459 $\frac{1}{2}$

For disse ere Besvarelserne mindre oplysende end for de øvrige, idet der ikke gøres Rede for den fra Spisehuset leverede Middagsmads enkelte Bestanddele, og i Vederlaget for Middagsmaden er ogsaa indbefattet Vederlag for Brændsel og Tillavning. Ved de fleste af Undersøgelserne maa de derfor lades ude af Betragtning.

1. Velstandens Indflydelse paa Ernæringen.

a. Næringsmidlernes Art.

Sammenfatte vi alle Husstande med Undtagelse af de 42 enlige Syersker, som tage Middagsmad ude, fordeler Syerskernes og deres Familiers gennemsnitlige Kostudgift sig paa følgende Maade mellem de enkelte Spise- og Drikkevarer.

Det ugenlige Forbrug for en voksen Person:

	Øre	pCt. af hele Kostudgiften
Rugbrød.....	42,5	12,6
Fint Brød.....	29,9	8,9
Fedt	14,0	4,2
Margarine.....	14,2	4,2
Smør.....	29,3	8,7
Paalæg	21,5	6,4
The	4,8	1,4
Kaffe.....	18,9	5,6
Cikorie	1,6	0,5
Fløde	8,9	2,7
Sukker	15,9	4,7
Mælk.....	11,8	3,5
Hvidt Øl	7,5	2,2
Bajersk Øl.....	0,6	0,2
Andre Drikkevarer	2,6	0,8
Mel og Gryn	11,4	3,4
Grøntsager.....	7,2	2,1
Kartofler.....	15,3	4,6
Kød.....	33,1	9,8
Flæsk	34,3	10,2
Fisk.....	11,0	3,3
Ialt Kostforbrug...	336,3	100,0

Det maa her strax bemærkes, at der er to Poster, om hvilke der i alt Fald for de gifte Husstandes Vedkommende maa antages at foreligge ganske utilstrækkelige og følgerig upaalidelige Oplysninger, nemlig Udgifterne til bajersk Øl og til andre Drikkevarer, hvorved i Reglen maa forstaas Brændevin. Her er et af de faa Punkter, om hvilke Syerskerne ikke have ønsket at give Oplysninger.

Iøvrigt vil det ses, at næst efter Rugbrødet, den største Udgiftspost, følger Udgiften til Flæsk og Kød og derefter Udgiften til Smør og fint Brød, at Udgiften til Kød er omtrent lige saa stor som Udgiften til Flæsk, og disse to Poster tilsammen næsten lige saa store som Udgiften til Brød (Rugbrød og fint Brød), samt at Udgiften til Smør er nok saa stor som den samlede Udgift til Fedt og Margarine.

Det Billede, man herigennem faar af Syerskernes Ernæring, former sig imidlertid meget forskelligt for de forskellige Velstandstrin. Der er Varer, der indtage omtrent samme Plads i Forbruget paa alle Velstandstrin, medens der er andre, hvis Forbrug i væsenlig Grad bestemmes ved Velstandsgraden.

De Varer, der i denne Sammenhæng frembyde den største Interesse, ere de, der danne de udprægede Velstandsmaalere, og til disse hører paa den ene Side Rugbrød, Fedt og Margarine, paa den anden Side Kød, Fisk, Smør og Paalæg.

Gennemgaa vi de enkelte Næringsmidler, idet vi begynde med dem, der forbruges mest paa det laveste Velstandstrin, dernæst betragte dem, der bruges omtrent i samme Forhold paa alle Velstandstrin, og slutte

med dem, der fortrinsvis bruges af de gunstigst stillede, var Forholdet følgende:

Husstande, hvis daglige Kostudgift for en voksen Person var	Antal Personer	Procent af Kostudgiften for			
		Rugbrød	Fedt	Margarine	Til- sammen
højest 30 Øre	128	21,4	7,2	7,5	36,1
over 30 til 40 Øre.....	205	18,7	5,4	7,6	31,7
— 40 — 50 —	250	14,5	4,3	4,5	23,3
— 50 — 65 —	197	10,3	3,9	3,4	17,6
— 65 — 80 —	117	8,2	2,7	2,1	13,0
over 80 —	26	5,2	2,3	1,1	8,6
Alle Husstande...	923	12,6	4,2	4,2	21,0

Det vil ses, at der her er en regelmæssig og stærk Synken af Procenten ved stigende Velstand. Udgiften til Rugbrød er forholdsvis fire Gange saa stor paa det laveste som paa det højeste Velstandstrin, og naar Fedt og Margarine, de to omtrent lige billige Surrogater for Smør, sammenfattes under et, bliver Forholdet for disse Varer omtrent det samme, Forbruget af dem synker fra 14,7 til 3,4 Procent af det samlede Kostforbrug. Alt ialt udgør Udgiften til Rugbrød med Fedt og Margarine for de uheldigst stillede over en Tredjedel af den hele Kostudgift.

Mindre stærkt, men dog ikke ubetydelig synker ved stigende Velstand Brugen af fint Brød, Sukker og The. (Se omstaaende Tabel).

I to Henseender afviger denne Tavle fra den foregaaende. For det første er den Nedgang, som stigende Velstand medfører, langt ringere. Paa den første Tavle var det en Nedgang som fra 4 til 1, her som fra 3 til

Daglig Kostudgift for en voxen Person	Procent af Kostudgiften for			
	Fint Brød	Sukker	The	Til- sammen
højest 30 Øre	12,7	6,2	2,1	21,0
over 30 til 40 Øre.....	9,8	5,3	1,7	16,8
— 40 — 50 —	9,0	4,8	1,4	15,2
— 50 — 65 —	8,3	4,3	1,2	13,8
— 65 — 80 —	8,2	4,5	1,3	14,0
over 80 —	7,4	4,1	1,3	12,8
Alle Husstande...	8,9	4,7	1,4	15,0

2. Dernæst er Nedgangen paa denne Tavle overvejende at søge paa de lavere Velstandstrin. Der er en ret betydelig Forskel paa den Plads, Forbruget af fint Brød, Sukker og The indtager paa det laveste og paa de mellemste Velstandstrin, medens Procenten for de øverste Velstandstrin er for Theen den samme, for Sukkeret næsten den samme som for de mellemste, og heller ikke for fint Brød er Forskellen her saa betydelig.

Overgangen fra denne til den næste Gruppe er derfor ret flydende. Paa denne findes samlet en Del Varer, der vise en ringe Overvægt for de lavere, navnlig for det laveste Velstandstrin, nemlig Cikorie, Kaffe, Fløde, Mælk, Mel og Gryn. (Se omstaaende Tabel).

Se vi paa hele Gruppen af de her nævnte Fødemidler, finde vi en ikke uvæsenlig højere Procent for det laveste Velstandstrin, medens Procenten for de øvrige Velstandstrin er omtrent den samme, dog med lidt Synken for de højere Trin. Herfra danner det øverste Velstandstrin en Undtagelse, idet Procenten

Daglig Kostudgift for en voxen Person	Procent af Kostudgiften for					
	Cikorie	Kaffe	Fløde	Mælk	Mel og Gryn	Til- sammen
højest 30 Øre	0,9	7,0	3,0	4,0	3,7	18,6
over 30 til 40 Øre.....	0,4	5,3	2,9	3,6	3,5	15,7
— 40 — 50 —	0,5	5,4	2,6	3,7	3,6	15,8
— 50 — 65 —	0,5	5,8	2,5	3,4	3,2	15,4
— 65 — 80 —	0,3	5,2	2,5	2,9	3,3	14,2
over 80 —	0,4	6,0	2,8	4,4	3,1	16,7
— 65 —	0,3	5,4	2,6	3,2	3,3	14,8
Alle Husstande...	0,5	5,6	2,7	3,5	3,4	15,7

her atter stiger. Men da denne Klasse kun omfatter 26 Personer, er der næppe Anledning til at tillægge dette nogen Betydning, og naar man sammenfatter de to Klasser med daglig Kostudgift »65—80 Øre« og »over 80 Øre« til en Enhed, viser ogsaa dette øverste Velstandstrin lidt Nedgang i Procenten, sammenholdt med alle de lavere Trin. Ses paa de enkelte Varer, er det navnlig Kaffe og Cikorie, der vise en særlig høj Procent for det laveste Velstandstrin i Modsætning til alle de øvrige, og noget lignende gælder, om end i ringere Grad, for Mælk, medens for Fløde samt Mel og Gryn den ubetydelige Nedgang i Procenten ved stigende Velstand fordeler sig mere jævnt over alle Trin.

Vi have nu gennemgaaet alle de Fødemidler, der have Overvægten paa de laveste Velstandstrin. Den første og største Plads blandt disse indtager Fedte- og Margarinebrød — Udgiften til Rugbrød og fint Brød med Fedt og Margarine. Den udgør for det laveste

Velstandstrin 48,8 Procent, altsaa nær op til Halvdelen af hele Kostudgiften, medens den for de mellemste Velstandstrin udgør fra 32 til 26 Procent, altsaa fra en Tredjedel til en Fjerdedel af det hele Forbrug, og for det øverste Velstandstrin synker til 16 Procent, altsaa en Sjettedel af Kostudgiften. I næste Række komme de Drikkevarer, der faa Fedtebrødet til at glide ned, nemlig The, Cikorie og Kaffe med Sukker og Fløde. Denne Gruppe udgør for det laveste Velstandstrin 19,2 Procent af Kostudgiften, for de mellemste og højeste Velstandstrin er den omtrent ens, omkring ved 14 Procent. Tilbage staar da kun de to Vareposter: Mælk samt Mel og Gryn, det eneste Bidrag til Middagsmaden, der findes blandt de Fødemidler, der have Overvægten — for disse en ringe Overvægt — paa de lavere Velstandstrin. Udgiften til Fedte- og Margarinebrød samt The og Kaffe med Tilbehør udgør for det laveste Velstandstrin ialt 68 Procent, altsaa lidt over to Tredjedele af hele Kostudgiften. Den Luxus, der findes paa dette Trin, bestaar af fint Brød, vel i Reglen Sigtebrød, og en Kop Kaffe med Sukker og Fløde, og det er interessant at se, at en saa udpræget Luxusartikel som Fløde hævder sin Plads ogsaa for de ringest stillede. Den vel ofte ret tarvelige Vare, der sælges i København som Fløde i Mængder for 3 eller 5 Øre, hører med til den Levelfod, der kun slippes i den yderste Nød.

Rettes Opmærksomheden særlig paa dem af de opregnede Fødevarer, der her i Landet ere toldbeskyttede, da ses det, at Udgiften til disse kun nogenlunde svarer til Velstanden, thi dels indtage alle disse Varer — Sukker, The, Cikorie og Kaffe — en forholdsvis

lidt større Plads indenfor Kostudgifterne paa de lavere end paa de højere Velstandstrin, dels indtage som bekendt Kostudgifterne en forholdsvis større Plads paa det samlede Udgiftsbudget hos Smaakaarsfolk end i de bedre stillede Samfundslag. Dernæst er det af Interesse at se, fordi det strider mod tidligere fremsatte, vist ikke hidtil gendrevne Opfattelser*), at Sukker i saa Henseende er et mindst lige saa uheldigt Skatteæmne som Kaffe, idet Sukkeret fuldt saa meget som Kaffen »vender den tunge Ende nedad«. Iøvrigt er det vel muligt, at den betydelige Nedsættelse af Sukkertolden, der indtraadte den 1. Oktober 1891, allerede den Gang, Materialet til vor Undersøgelse indsamledes, havde bevirket en væsenlig Forøgelse fortrinsvis af de daarligst stillede Sukkerforbrug.

Inden vi gaa over til de Varegrupper, der tynges mest paa de højeste Velstandstrin, møde vi to Poster, Flæsk og Kartoffler, af hvilke der forholdsvis bruges mest paa de mellemste Velstandstrin.

Daglig Kostudgift for en voksen Person	Procent af Kostudgiften for		
	Flæsk	Kartofler	Tilsammen
højest 30 Øre	7,8	4,1	11,9
over 30 til 40 Øre	11,1	5,2	16,3
— 40 — 50 —	10,8	5,3	16,1
— 50 — 65 —	10,2	4,5	14,7
— 65 — 80 —	9,9	3,8	13,7
over 80 —	8,6	3,3	11,9
Alle Husstande...	10,2	4,6	14,8

*) Jfr. Falbe Hansen og Scharling: Danmarks Statistik IV. S. 327.

Det er første Gang, vi støde paa Eftermad. Naar undtages det laveste Velstandstrin, vise ogsaa disse to Varer en lidt synkende Procent ved stigende Velstand. Men det kan ingenlunde anses for tilfældigt, at for den ringest stillede Klasse svinder Brugen af Flæsk og Kartoffler ikke uvæsenlig ind. De, der maa leve af højst 30 Øre daglig, maa knappe af paa Eftermaden, selv den billigste.

Vi vende os nu til de Varer, der fortrinsvis bruges paa de højeste Velstandstrin. En mindre fremtrædende Plads blandt dem indtage Grøntsager og Hvidt Øl.

Daglig Kostudgift for en voxen Person	Procent af Kostudgiften for		
	Grøntsager	Hvidt Øl	Tilsammen
højst 30 Øre	1,2	1,1	2,3
over 30 til 40 Øre	2,1	1,1	3,2
— 40 — 50 —	2,3	2,3	4,6
— 50 — 65 —	2,1	2,5	4,6
— 65 — 80 —	2,1	2,7	4,8
over 80 —	2,6	2,1	4,7
Alle Husstande...	2,1	2,2	4,3

Det vil ses, at naar undtages for Grøntsager (herunder Kaal, Ærter m. m.) det laveste, for hvidt Øl de to laveste Velstandstrin, er Procenten iøvrigt omtrent den samme. Desuagtet er der en væsenlig Forskel fra den forrige Gruppe, Flæsk og Kartoffler, hvor det forholdsvis største Forbrug fandtes blandt Personer med daglig Kostudgift fra 30 til 50 Øre, medens det største Forbrug her findes blandt Personer med en daglig Kostudgift fra 40 til over 80 Øre daglig.

Tilbage staa nu kun de Varer, hvis Forbrug til-
tager stærkt og regelmæssig med den stigende Velstand,
navnlig Kød, Fisk, Smør og Paalæg.

Daglig Kostudgift for en voksen Person	Procent af Kostudgiften for						
	Fisk	Kød	Smør	Paalæg	Bajersk Øl	Andre Drikkev.	Til- sammen
højest 30 Øre	1,1	3,8	3,3	1,7	0,0	0,2	10,1
over 30 til 40 Øre.....	2,1	5,5	3,9	4,2	0,0	0,6	16,3
— 40 — 50 —	2,9	8,3	8,4	4,7	0,4	0,3	25,0
— 50 — 65 —	3,5	11,4	9,9	8,0	0,1	1,0	33,9
— 65 — 80 —	4,8	13,3	11,6	8,9	0,3	1,4	40,3
over 80 —	3,8	15,2	14,8	9,0	1,6	0,9	45,3
Alle Husstande...	3,3	9,8	8,7	6,4	0,2	0,8	29,2

Denne Gruppe danner Modstykket til den første Gruppe, Fedtebrødet. Medens hist Procenten sank regelmæssig med den stigende Velstand til en Fjerdedel, stiger den her med Velstandens Stigning til det tredobbelte og derover. Posterne bajersk Øl og andre Drikkevarer (o: Brændevin) ere kun nævnte for Fuldstændigheds Skyld, idet der, som allerede nævnt, for disse ikke kan drages sikre Slutninger af de utilstrækkelige Opgivelser. Tilbage staa som Velstandsmaalere de fire Vareposter Fisk og Kød, Smør og Paalæg. At Forbruget af Smør tager af nedefter i samme Forhold som Forbruget af Fedt og Margarine voxer, gør vel næppe stor Skade. Mere beklageligt er det, at det paa de lavere Velstandstrin bliver knapt med Paalæget. Men mest betydningsfuldt og beklageligt er det, at Forbruget af Kød og Fisk — hvorunder jo ogsaa falder det billige Næringsmiddel tør Fisk — tager saa

stærkt af med Velstanden, at det paa de nederste Trin næsten bliver borte. Hvad det betyder, at der af en Kostudgift paa højst 30 Øre anvendes 5 Procent, altsaa højst $1\frac{1}{2}$ Øre daglig til Kød og Fisk, tiltrænger ingen nærmere Forklaring.

Hvor stor en Del af den samlede Kostudgift der anvendes til Middagsmad, kan ikke med fuld Sikkerhed oplyses. Det fremgaar nemlig ikke af de foreliggende Oplysninger, hvor meget der t. Ex. af hvidt Øl anvendes til Øllebrød, og hvor meget der nydes som Drikkevarer, hvor meget af Sukkeret eller af Smør og Fedt der finder Anvendelse ved Middagsmadens Tilberedning, eller om al Mælken bruges til Formad. Formentlig anvendes paa de højere Velstandstrin en ikke ringe Del af Smør og Fedt til Middagsmaden, medens Fordelingen er en anden for de ringere stillede. Men naar man under Smørrebrød henfører Rugbrød, fint Brød, Fedt, Margarine, Smør og Paalæg, under Drikkevarer: The, Kaffe, Cikorie, Fløde, bajersk Øl og andre Drikkevarer samt Halvdelen af hvidt Øl og to Tredjedele af Sukker, til Formad henfører Mælk, Mel og Gryn, Grøntsager (Kaal og Ærter) samt Halvdelen af hvidt Øl og en Tredjedel af Sukker, og endelig til Eftermad Kød, Flæsk, Fisk og Kartofler, bliver Fordelingen følgende: (Se omstaaende Tabel).

Det vil ses, at der er et bestemt Forhold mellem Velstandstrinet og den Plads, Middagsmaden indtager i Forbruget. Jo større Velstanden er, desto større en Del af Kostudgiften anvendes til Middagsmad. Imidlertid er det kun den ene Del af Middagsmaden, nemlig Eftermaden, der er Velstandsmaaler. Til Formaden anvendes gennem alle Velstandstrin omtrent den samme

Daglig Kostudgift for en voksen Person	Procent af Kostudgiften for						
	Smørre- brød	Drikke	tør Kost	Formad	Eftermad	Middags- mad	Til- sammen
højest 30 Øre	53,8	17,8	71,6	11,6	16,8	28,4	100,0
over 30 til 40 Øre.....	49,6	14,9	64,5	11,6	23,9	35,5	100,0
— 40 — 50 —	45,4	14,9	60,3	12,4	27,3	39,7	100,0
— 50 — 65 —	43,8	15,2	59,0	11,4	29,6	41,0	100,0
— 65 — 80 —	41,7	15,3	57,0	11,2	31,8	43,0	100,0
over 80 —	39,3	16,7	56,5	12,6	30,9	43,5	100,0
Alle Husstande...	45,0	15,4	60,4	11,7	27,9	39,6	100,0

Procentdel af Kostudgiften. Hvad den tørre Kost angaar, er det Udgiften til Smørrebrød (herunder Fedtebrød og Margarinebrød), der viser nogen Stigning af Procenten paa de laveste Trin. Man maa her i større Omfang nøjes med det billigste Fødemiddel: Fedtebrødet. Derimod er Drikkevarernes Plads i Forbruget ingen Velstandsmaaler. Kun paa det allernederste Trin spores en væsenlig Stigen, hvad der ved det store Forbrug af Fedtebrød og Middagsmadens Indskrænkning er meget naturligt. Men iøvrigt er Drikkevarerne vel en Post, hvor der baade paa de mellemste og øverste Velstandstrin findes nogen Luxus, idet de t. Ex. spille en Hovedrolle, naar der er Gæster, og denne Omstændighed turde muligvis indeholde Forklaringen af, at Udgiften til Drikkevarer ikke synker ved stigende Velstand i stigende Omfang som Udgiften til Smørrebrød, hvis naturlige Udfyldning den danner.

Skønt Smørrebrød og Eftermad er Velstandsmaalere, er de det i langt ringere Grad end de før udpegede enkelte Fødevarer. Dette er en nødvendig Følge af,

at Smørrebrødet ogsaa omfatter Smør og Paalæg, Fødemidler, der fortrinsvis bruges af de bedre stillede, medens Eftermaden ogsaa omfatter enkelte Bestanddele, der nydes nogenlunde ligelig gennem alle Velstandstrin, nemlig Flæsk og Kartofler.

Paa den anden Side er det værdt at lægge Mærke til, at der ifølge vor Undersøgelse ikke findes nogen Klasse, der helt maa undvære Middagsmad eller dennes kostbareste Bestanddel, Eftermaden, den bekræfter altsaa ikke den temmelig almindelige Opfattelse, at Syerskerne i stort Omfang maa undvære varm Mad og alene ernære sig af Smørrebrød og Kaffe.

Fremdeles vil det ses, at det kun er for de lavere Velstandstrin, og da navnlig for det allerlaveste, at Procentforskellen for tør Kost og for Middagsmad er betydelig. Kommer man op til en daglig Kostudgift af 40—50 Øre, anvendes de to Femtedele af Kostudgiften til Middagsmad, og herfra til det øverste Trin, Personer, der have omtrent dobbelt saa meget at leve af, stiger Udgiften til Middagsmaden kun med ca. 4 Procent, medens Forskellen nedefters til det laveste Velstandstrin er betydelig større, godt 11 Procent. Det tyder da paa, at allerede ved en daglig Kostudgift af 40—50 Øre spises der som oftest to Retter varm Mad hver Dag.

b. Næringsmidlernes Mængde.

Hvad det ved Undersøgelsen om Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgift fortrinsvis kommer an paa, er jo imidlertid ikke, om de faa mest af den ene eller den anden Slags Føde, men om de i det hele faa nok, ikke blot til at fylde Maven og fremkalde

Mæthedsfornemmelse, men ogsaa til en tilfredsstillende Ernæring. Som en Maalestok for den Kost, Syerskerne faa, har jeg udbedet mig hos Bestyrelsen af Christianshavns Kvindefængsel Oplysning om Forplejning og Kostudgifter for de kvindelige Fanger, og saadanne Oplysninger ere med stor Imødekommen stillede til min Raadighed. Fremdeles har jeg udarbejdet en Liste over Varepriserne i 1891—92, da Materialet til vor Undersøgelse indsamledes, ved Indkøb i smaa og i store Partier. Hvad Detailpriserne angaar, give selve de udsendte Skemaer Svaret for de fleste og vigtigste Varer, idet der opgives dels, hvor meget der ugenlig er forbrugt, dels hvad det har kostet. For Fødemidlerne: Rugbrød, Fedt, Margarine, Smør, Kaffe, The, Sukker, Mel, Mælk, Kartofler, Kød og Flæsk foreligger herom lange Rækker af næsten ganske overensstemmende Opgivelser. For andre Fødevarer, saasom Sigtebrød, Ost, Gryn, Ærter og Fisk indeholde Skemaerne ikke fyldestgørende Opgivelser, og det har heller ikke været mig muligt ad anden Vej at tilvejebringe aldeles sikre Oplysninger om Detailpriserne for disse Varer i 1891—92. Men naar de daværende en gros Priser, om hvilke jeg har faaet Oplysning, dels fra Christianshavns Kvindefængsel, dels gennem de trykte Beretninger fra Københavns Kommunehospital, sammenholdes med de nuværende en gros og Detailpriser, kan man, idet man gaar ud fra, at Forholdet mellem en gros og Detailpris ikke er blevet væsenlig forrykket i de forløbne Aar, drage temmelig sikre Slutninger om Detailpriserne i 1891—92, og jeg har da paa nedenstaaende Prisliste angivet Detailpriserne for disse Varer saaledes, at de i hvert Fald ikke kunne

Liste over Middelpriis i 1891—92.

Ved Christianshavns Kvindefængsels (C) eller Københavns Kommune- hospitals (K) Indkøb				Ved Syerskernes Indkøb			Detailprisen udgjorde følgende Procent af en gros Prisen
Vare	Sted	Vægt eller Maal	Øre	Opgivelsens Grundlag	Vægt eller Maal	Øre	
Rugbrød	K	Ø	6,5	egne Opgivelser	Ø	9	138
Sigtebrød	C	»	12	anslaaet	»	14	—
Franskbrød	C	»	13	»	»	16	—
Fedt	C	»	43	egne Opgivelser	»	60	140
Margarine	—	»	—	»	»	64	—
Smør	C	»	98	»	»	119	121
Ost	C	»	20	anslaaet	»	26	—
Spegepølse	C	»	44,5	»	»	55	—
Kaffe	K	»	142,5	egne Opgivelser	»	164	115
The	K	»	154	»	»	208	135
Cikorie	—	»	—	anslaaet	»	40	—
Fløde	K	Pot	50	»	Pot	50	—
Puddersukker	C	Ø	22	egne Opgivelser	Ø	23	105
Melis	K	»	28	»	»	31	111
Hvidt Øl	C	Tønde	500	—	—	—	—
—	—	Fl.	2,6	egne Opgivelser	Fl.	7	269
Bajersk Øl	—	—	—	»	1/2 Fl.	10	—
Brændevin	—	—	—	»	1 Pægl	11	—
Mælk, skummet....	C	Pot	6	»	Pot	6,5	108
—, sød	C	»	12	»	»	14	117
Byggryn	C	Ø	9	anslaaet	Ø	12	—
Mel	K	»	11,3	egne Opgivelser	»	14	124
Ærter	C	»	9	anslaaet	»	14	—
Kartofler	C	—	—	egne Opgivelser	Fdk.	29	—
—	—	Ø	3,75	—	pr. Ø	4,5	120
Fersk Fisk, Torsk .	K	»	19	anslaaet	»	25	—
—, Rødsp.	K	»	24	»	»	30	—
Fisk, Klip-	K	»	23	»	»	30	—
Flæsk	C	»	43	egne Opgivelser	»	48	112
Oxekød	C	»	38	»	»	49	129
Hestekød	C	»	15	—	—	—	—

antages at være satte for højt. Paa Prislisten er vedføjet Prisen paa de enkelte Fødevarer ved Christianshavns Kvindefængsels eller Københavns Kommunehospitals Indkøb, og der er tillige for de Varer, hvis Pris Syerskerne selv have opgivet, anført, med hvor mange Procent Syerskernes Indkøbspris har overskredet Fængslets eller Hospitalets. (Se Tabellen S. 595).

Den Sum, Syerskerne paa de forskellige Velstandstrin gennemsnitlig udgav til Kosten, udgjorde:

Daglig Kostudgift for en voxen Person	Antal Personer	Gennemsnitlig Udgift for en voxen Person		Antal Per- soner, naar de der tage Mad fra Spiseshus, medregnes	Procent af Syersker
		ugentlig	daglig		
højest 30 Øre	128	Kr. Øre 1 64,5	Øre 23,5	128	13
over 30 til 40 Øre...	205	2 47,1	35,3	208	22
— 40 — 50 — ...	250	3 14,3	44,9	254	26
— 50 — 65 — ...	197	4 03,5	57,6	212	22
— 65 — 80 — ...	117	5 05,0	72,1	127	13
over 80 — ...	26	6 42,9	91,8	36	4
Ialt...	923	3 36,3	48,0	965	100

Til Sammenligning kan anføres, at for hver kvindelig Fange i Christianshavns Fængsel udgjorde i 1891—92 Udgiften til de i store Partier indkøbte Levnetsmidler $34\frac{1}{2}$ Øre daglig. En væsenlig Del af Fangekosten udgjorde dengang Hestekød. Dette er ved det nugældende Fængselsreglement ombyttet med Oxekød, ligesom Sild tildels er ombyttet med tør Fisk, og med denne Ændring i Forplejningen vilde efter Priserne i 1891—92 den daglige Kostudgift for kvindelige Fanger være omtrent 4 Øre dyrere (38,4 Øre). Sammenholdes

Fængslets Indkøbspris med Syerskernes, maa der til den Udgift af henholdsvis 34,5 og 38,4 Øre, en Fanges Forplejning androg, lægges omtrent 25 Procent for at naa til det Beløb, det i 1891—92 maatte koste en københavnsk Syerske at leve paa almindelig Fangekost. Man kommer herefter til en Udgift af 43 eller 48 Øre daglig som det Beløb, det i 1891—92 maatte koste en københavnsk Syerske at faa lige saa god Ernæring som de kvindelige Fanger — henholdsvis efter Fængslets daværende og nuværende Spisereglement. Dette stemmer ogsaa med det Resultat, som en Udregning af, hvad en kvindelig Fanges Forplejning vilde koste efter Spisereglementet af 1898 og vore Syerskers Priser i 1891—92, fører til. Men der maa tillige tages Hensyn til, at Syerskerne — de daarlignst stillede lige saa vel som de bedre stillede — anvende en Syvendedel af deres Kostudgifter til Nydelsesmidler, der enten aldeles ikke eller saa godt som ikke findes paa Fangernes Spiseseddel, og som enten ere uden Næringsværdi eller dog i Forhold til Prisen have meget ringe Næringsværdi, nemlig Kaffe, The, Cikorie, spirituøse Drikke, Fløde og Sukker. Man kommer da til det Resultat, at alle de Syersker, der udgave indtil 50 Øre til Kosten, det vil sige tre Femtedele af vore Syersker, fik en ringere Ernæring, end kvindelige Straffanger nu faa. Flertallet af vore Syersker vilde selv ved Afkald paa alle tilvante Nydelsesmidler ikke kunne skaffe sig almindelig Fangekost. Og dog maa det vel antages, at den almindelige Fangekost kun er beregnet paa, hvad der anses for fornødent til at tilfredsstille Legemets Behov. De kvindelige Fanger faa efter

Spisereglementet af 1898 en god og rigelig Middagsmad, bestaaende af: Søndag: Oxekødssuppe og Oxekød eller Ærtesuppe og Flæsk, Lørdag: Vælling og kogt Flæsk med Kartofler eller Øllebrød og Sild med Kartofler, og paa de fem andre Ugedage: Byggrynsgrød med Mælk og Klipfisk — Rumfordsuppe og Oxekød — Ærtesuppe og Oxekød — Blodbudding — Kaalsuppe og Oxekød. Men den tørre Kost er meget tarvelig, om Morgenens Rugbrød med lidt Svinefedt og varmt Øl, om Aftenen bart Rugbrød og lidt Ost samt en Pægl varm skummet Mælk.

Paastanden om, at Flertallet af vore Syersker og Smaakaarsfamilier, hvor Hustruen syr, faar ringere Ernæring end almindelig Fangekost, bekræftes, naar vi betragte Kostens enkelte Bestanddele. Vi ville da først undersøge Eftermaden. Som det fremgaar af den meddelte Oversigt over Fangernes Bispisning, faa disse dyrisk Føde hver Dag, men man maa langt op indenfor Syerskerne, før det samme bliver Tilfældet.

Eftermaden,

forsaavidt samme bestaar af dyrisk Føde med Tillæg af Kartofler, omfatter for vore Syersker og deres Familier følgende Bestanddele: (Se omstaaende Tabel).

For en Fange indkøbes til en Portion Eftermad gennemsnitlig af Kød 41 Kvint, af Flæsk 30 Kvint*), af Klipfisk 20 Kvint, af Kartofler 53 Kvint. Syerskernes Forbrug af Fisk er paa Tavlen udregnet efter Prisen paa Klipfisk.

---

*) Herved maa dog bemærkes, at der af det indkøbte Kød og Flæsk paaregnes et paafaldende stort Svind. Naar der pr. Fange t. Ex. indkøbes 37,5 Kvint fersk Oxekød, paaregnes hun kun at faa udleveret 12 $\frac{1}{2}$ Kvint.

Daglig Kost- udgift for en voxen Person	Ugenligt Forbrug af									
	Kød		Flæsk		Fisk		Ialt Sul	Kartofler		
	Øre	℥	Øre	℥	Øre	℥	℥	Øre	℥	
højest 30 Øre ...	6,3	0,13	12,9	0,27	1,8	0,06	0,46	6,6	1,47	
over 30 til 40 Øre	13,6	0,28	27,7	0,58	5,3	0,18	1,04	12,7	2,82	
— 40 - 50 —	26,1	0,53	33,9	0,71	9,1	0,30	1,54	16,6	3,69	
— 50 - 65 —	46,1	0,94	41,1	0,86	13,9	0,46	2,26	18,2	4,04	
— 65 - 80 —	67,5	1,38	49,9	1,04	24,5	0,82	3,24	19,1	4,24	
over 80 —	97,8	2,00	55,4	1,15	24,5	0,82	3,97	21,3	4,73	
Alm. Fangekost	—	1,45	—	0,42	—	0,27	2,14	—	1,84	

Beregnes Størrelsen af en Portion Eftermad her-
 efter, ville vore Syersker og deres Familier, naar de
 udgive højest 30 Øre daglig for en voxen Person til
 Kosten, i en Uge kunne faa $\frac{1}{3}$ Eftermad af Kød, $\frac{1}{3}$
 Eftermiddag af Fisk, 1 Eftermad af Flæsk og hertil
 Kartofler henved 3 Gange. Der er altsaa ikke engang
 Sul til 2 Dage ugenlig.

De Personer, der udgive 30—40 Øre daglig til
 Kosten, ville i en Uge kunne faa Kød $\frac{2}{3}$ Gang, Fisk
 1 Gang, Flæsk 2 Gange. Der er saaledes Sul til om-
 trent 4 Gange Eftermad, medens der er Kartofler til
 over 5 Gange.

For Personer, der udgive 40—50 Øre daglig til
 Kosten, er der i en Uge Kød til $1\frac{1}{4}$ Gang, Fisk til
 $1\frac{1}{2}$ Gang, Flæsk til $2\frac{1}{3}$ Gang — altsaa Sul til godt
 og vel 5 Gange Eftermad, medens der er Kartofler til
 alle Ugens syv Dage.

Først naar man i Rækken naar op til de Per-
 soner, der udgive 50—65 Øre daglig til Kosten, er

der fuldt saa meget Sul til Eftermaden som for en Fange, nemlig i en Uge Kød til $2\frac{1}{3}$ Dag, Fisk til $2\frac{1}{3}$ Dag og Flæsk til 3 Dage. Disse Personer kunne altsaa hver Dag faa en fuldt saa rigelig Eftermad som en Straffange. Tavlen viser jo ogsaa, at de faa lidt mere Sul end en Straffange, men at de Personer, der udgive 40—50 Øre daglig for Kosten, faa mindre Sul end Fangerne.

Formaden

omfatter følgende Poster, naar vi til den henregne alt, hvad Syerskerne og deres Familier bruge af Grøntsager, Mel og Gryn, Mælk og hvidt Øl, altsaa i det allergunstigste Tilfælde:

Daglig Kostudgift for en voksen Person	Ugenligt Forbrug af							
	Gryn		Ærter		Mælk		Hvidt Øl	
	Øre	℥	Øre	℥	Øre	Pot	Øre	Fl. (3 P.)
højest 30 Øre	6,0	0,50	2,0	0,14	6,6	1,01	1,8	0,26
over 30 til 40 Øre	8,6	0,72	5,3	0,38	8,8	1,35	2,7	0,39
— 40 — 50 —	11,5	0,96	7,1	0,51	11,6	1,78	7,3	1,04
— 50 — 65 —	12,9	1,08	8,5	0,61	13,6	2,09	10,0	1,43
— 65 — 80 —	16,5	1,38	10,5	0,75	14,7	2,26	13,6	1,94
over 80 —	19,9	1,66	16,9	1,21	28,7	4,40	13,4	1,91
Fangelkost . . .	—	0,90	—	1,48	—	0,71	—	0,47

Paa denne Tavle er alt, hvad der anvendes til Mel og Gryn, henført under Gryn, hvad der efter Prislisten er det billigste, for Grøntsager er sat Ærter, der er den mest nærende Art af Grøntsager, under Mælk er Forbruget udregnet efter Prisen paa skummet Mælk,

hvortil i Virkeligheden ogsaa syv Ottendedele af vore Syerskers Mælkeforbrug hører. Der er med andre Ord forudsat den for Ernæringen gunstigste Anvendelse af Pengene.

For Fangerne bruges af Gryn 20 Kvint til en Portion Grød, 10 Kvint til en Portion Vælling, af Ærter 50 Kvint til en Portion, af Øl til Øllebrød knap en Flaske (0,7 Pot), af Mælk til Vandgrød $\frac{1}{3}$ Pot sød Mælk, til Vælling tre Pægle skummet Mælk. Den mindre solide Formad, Vælling og Øllebrød, faa de kun tilsammen en Gang ugenlig.

Sammenligne vi hermed Syerskernes Formad, da kunne de, der udgive højst 30 Øre daglig, faa 2 Gange ugenlig Vandgrød med skummet Mælk, 1 Gang Vælling med halvt skummet Mælk, halvt Vand, henved $\frac{1}{3}$ Gang Ærter og ligesaa tidt Øllebrød — altsaa Formad henved 4 Gange ugenlig.

Den næstnederste Klasse, med daglig Kostudgift 30—40 Øre, kan faa Vandgrød med skummet Mælk 3 Gange og Vælling med Mælkevand 1 Gang, fremdeles Ærter $\frac{3}{4}$ Gang og Øllebrød henved $\frac{1}{2}$ Gang, — ialt Formad godt 5 Gange ugenlig.

Med en daglig Kostudgift af 40—50 Øre kan faas 5 Gange Vandgrød med Mælk, 1 Gang Ærter og godt og vel 1 Gang Øllebrød — altsaa Formad hver Dag. Men da en Fange forbruger næsten den samme Mængde Gryn og omtrent tre Gange saa meget af Grøntsager, i Reglen Ærter, bliver hendes Formad adskillig kraftigere. Ganske vist er Fangens Forbrug af Mælk og Øl til Formaden ikke halvt saa stort som det, der paa Tavlen er opført for denne Klasse Syersker. Men for Syersker er opført hele Forbruget, for Fangen kun den

Del af Forbruget, der anvendes til Middagsmaden. Betragte vi Fangens hele Forbrug, da udgør det ugenlig 2,46 Potter Mælk og omtrent 4 Flasker Øl, altsaa adskillig mere, for Øllet flere Gange saa meget, som den nævnte Klasse Syersker forbruge.

I det hele er der ingen af Syerskerne, der naa op til Fangernes Ølforbrug, og naar undtages de faa Syersker med over 80 Øre i daglig Kostudgift, faa heller ingen af vore Syersker saa meget Mælk som Fangerne. Dette er en naturlig Følge af, at den Drik, Fangerne faa til deres tørre Kost, kun bestaar af varmt Øl hver Morgen og varm skummet Mælk hver Aften, hvorimod de ganske maa undvære Kaffe og The med Tilbehør af Fløde og Sukker.

Nedenstaaende Tavle viser, naar Mælk og Øl henregnes til Middagsmaden, Syerskernes Drikkevarer

Daglig Kost- udgift for en voxen Person	Ugenligt Forbrug af									
	Sukker		Kaffe		The		Fløde		Cikorie	
	Øre	℥	Øre	℥	Øre	℥	Øre	Pot	Øre	℥
højest 30 Øre ...	10,2	0,44	11,5	0,07	3,4	0,02	4,9	0,10	1,5	0,04
over 30 til 40 Øre	13,2	0,57	13,1	0,08	4,2	0,02	7,2	0,14	1,0	0,03
— 40 - 50 —	15,0	0,65	17,2	0,10	4,3	0,02	8,1	0,16	1,5	0,04
— 50 - 65 —	17,3	0,75	23,4	0,14	5,0	0,02	10,2	0,20	2,1	0,05
— 65 - 80 —	22,7	0,99	26,3	0,16	6,7	0,03	12,7	0,25	1,7	0,04
over 80 —	26,3	1,14	38,4	0,23	8,4	0,04	17,8	0,36	2,6	0,07
Fangekost...	—	0,04	—	0	—	0	—	0	—	0

Paa denne Tavle er ikke medtaget det ubetydelige Forbrug, vor Undersøgelse udviser af bajersk

Øl og Brændevin. Den Smule Sukker, der hører til Fangekosten, anvendes ligesom 8 Kvint Sirup ugenlig ved Middagsmadens Tilberedning. Til Drikkevarer anvendes for Fanger ugenlig $3\frac{1}{2}$ Flasker Øl og $1\frac{3}{4}$ Pot skummet Mælk. Det Forbrug for alle Klasser af Syersker af Drikkevarer, ovenstaaende Tavle udviser, betyder med Hensyn til Næringsværdi for Kaffe og The intet, for Sukker og Fløde meget lidt, Men som Nydelsesmiddel betyder det sikkert overmaade meget, og det er rimeligt nok, at selv den daarligst stillede Klasse af Syersker, trods den utilstrækkelige Ernæring, i Reglen ikke vil bytte med den langt mere kraftige og værdifulde Fangekost, fordi de ikke vil give slip paa de faa tilvante Nydelsesmidler, de have forud for Fangerne, og næppe heller har nogen klar Følelse eller Erkendelse af, hvor utilstrækkelig deres Ernæring er.

Sluttelig kommer vi da til den tørre Kost. (Se omstaaende Tabel).

Det vil ses, at Brødforbruget omtrent er lige stort for alle Klasser af Syersker, naar undtages den daarligst stillede Klasse, der uagtet de faa mindre end halv Ration Middagsmad, dog maa nøjes med mindre Brød end de øvrige. At dette er Sulteføde, i alt Fald for en Del af dem, kan næppe betvivles, thi vel hører der til denne Klasse en Del svagelige eller gamle Stakler, der ikke kunne spise mere, men der findes ogsaa mellem dem — og det er den overvejende Bestanddel — Enker og gifte Husstande med mange Børn, for hvilke denne Forklaring ikke slaar til. Dog er det rimeligt nok, at den utilstrækkelige Ernæring sjeldnere føles som Sult, i alt Fald for de Voxne, thi da vilde de ved at spare paa Nydelsesmidlerne kunne skaffe sig mere

Brød. Forholdet er vistnok i de fleste Tilfælde det, at Legemet ved længere Tids knap Ernæring er tilpasset til denne, saa at der ikke føles Trang til mere, men dette gaar vel i Længden ud over Kræfter og Helbred.

Iøvrigt bruge alle Syersker betydelig mindre Brød, end Fangerne faa, men da dette gælder selv de mest velstillede, maa det antages, at Fangernes Brødration er en Del større, end Kvinder i Almindelighed have Brug for.

Det ses, at Sigtebrød, som Fangerne kun faa, naar Lægen anordner det, bruges af Syerskerne i ikke ringe Omfang selv paa det laveste Velstandstrin. Hvad der paa Tavlen kaldes Sigtebrød, omfatter al Slags finere Brød end Rugbrød, men for de laveste Velstandstrin passer vistnok Betegnelsen Sigtebrød i det væsenlige. Derimod er det sandsynligt, at de bedrestillede Klasser ogsaa bruge finere og dyrere Brødsorter (Franskbrød, Tvebakker, Hvedebrød), saa at Brødforbruget her i Virkeligheden er mindre end paa Tavlen angivet, og mindre paa de højeste end paa de mellemste Velstandstrin, hvad der i og for sig er rimeligt ved det større Forbrug af andre Levnedsmidler.

Forbruget af Smør og Surrogater for Smør er paa alle Velstandstrin meget større end for Fangerne, for den daarligst stillede Klasse dobbelt saa stort. Fangerne faa kun en sparsom Ration af Fedt til deres Morgenmad, medens de om Aftenen maa spise bart Brød med Ost. De fattigste Syersker kunne til hvert Maaltid smøre noget mindre tyndt paa Brødet end Fangerne om Morgen, idet disse Syersker jo fortære mindre Brød. Her er altsaa et Næringsmiddel, der

tilflyder alle Syerskerne rigeligere end Fangerne. Da derhos Flæsket har Overvægten blandt de ringere stillede Syerskers Forbrug af Sulevarer, maa det antages, at det ved deres Ernæring skorter mindst paa Fedtstoffer.

Hvad Paalæg angaar, er Fordelingen af Udgiften mellem Ost og Pølse foretaget efter et Skøn. Da Ost er det billigste Paalæg, er det formodenlig det, der bruges paa det laveste Velstandstrin, hvor der kun kan anvendes 3 Øre ugenlig. Efterhaanden som Velstanden stiger, kommer der andet Slags Paalæg til — Kødspiser af forskellig Slags, der paa Tavlen betegnes som Pølse og beregnes efter Prisen paa Spegepølse som den billigste Art. Paalæget er for Syersker med Kostudgift paa højst 30 Øre kun en Fjerdedel af, hvad det er for Fangerne, for Syersker med Kostudgift 30—40 Øre er der en Stigning næsten til det firdobbelte, altsaa omtrent ligesaa stort Forbrug som for Fangerne. Endelig er for Kostudgiften 40—50 Øre Forbruget af Paalæg noget større end for Fangerne, men dette Merforbrug kan dog paa ingen Maade veje op mod Mindreforbruget af Sul til Eftermad. Forbruget af Kød, Flæsk og Fisk til Eftermad udgjorde for Fangerne 2,16 R ugenlig, for Syersker med daglig Kostudgift 40—50 Øre var det 1,54 R . Selv om alt, hvad de sidstnævnte Personer udgive til Paalæg, blev anvendt til Kødspiser, vilde det dog kun forøge Forbruget af disse med 0,25 R efter Prisen paa Spegepølse eller 0,30 R efter Prisen paa Oxekød. Men gaar vi som paa Tavlen ud fra, at Halvdelen af Udgiften til Paalæg anvendes til Ost, hvad der giver et Osteforbrug lig med $\frac{2}{3}$ af Fangernes, bliver der til Forøgelse af Kød-

forbruget højst 0,15 R . Med andre Ord, alle de Syersker og Smaakaarsfamilier, der udgive indtil 50 Øre daglig til Kosten, det vil sige 61 Procent af de Personer, som Undersøgelsen omfatter, faa mindre af dyrisk Føde end Straffefanger.

c. Næringsværdien af Syerskernes Kost.

Undersøgelsen af Syerskernes Ernæring kan føres et Skridt længere frem ved Hjælp af de Tabeller, der foreligge om de enkelte Fødemidlers Indhold af de forskellige Næringsstoffer. Udregnes Indholdet af Syerskernes Føde paa Grundlag af de af Læge Chr. Jürgensen udgivne Tabeller*), faa vi følgende Resultat:

Dagligt Forbrug af Næringsstoffer.

for Syersker med daglig Kostudgift af	Indholdet i Kvint af		
	Æggehvide- stof	Fedtstof	Kulhydrat
højst 30 Øre	9,6	7,8	54,5
over 30 til 40 Øre.....	15,1	12,0	73,8
— 40 - 50 —	18,9	14,1	83,6
— 50 - 65 —	23,7	18,4	88,8
— 65 - 80 —	29,9	21,6	101,5
Der antages at udkræves til			
tarvelig Kost	20,0	10,0	80,0
middelgod Kost	26,0	16,0	90,0
Fangekost for Kvinder	26,0	7,0	100,0

*) Ved Udregningen er den i Tabellerne opførte Decimal efter Forfatterens Anvisning bortkastet eller afrundet opefter. For Margarine, der ikke findes i Tabellerne, er efter hans Opgivelse beregnet følgende Procent: Æggehvidestof 0, Fedtstof 85, Kulhydrat 0.

Denne Tavle bekræfter, hvad der tidligere er udtalt om de ringest stillede Syerskers og Smaakaars-familiers utilstrækkelige Ernæring. De 13 Procent af vore Syersker, hvis daglige Kostudgift for en voksen Person udgør højst 30 Øre, faa af Æggehvdestof kun Halvdelen og af Kulhydrat kun to Tredjedele af, hvad der antages at udkræves til en tarvelig Ernæring, medens de med Hensyn til Fedtstof faa lidt over tre Fjerdedele af, hvad der hertil udkræves. De 22 Procent, der anvende 30—40 Øre daglig til Kosten, faa af Æggehvdestof tre Fjerdedele af, hvad der kræves til tarvelig Ernæring, af Kulhydrat mangler der kun lidt — 8 Procent, og af Fedtstof faa de 20 Procent mere, end der behøves. Kommer man op til en Kostudgift af 40—50 Øre daglig, er den tarvelige Ernæring overskredet lidt med Hensyn til Kulhydrat, meget med Hensyn til Fedtstof, og der fattes kun lidt af Æggehvdestof. For saa vidt er Billedet altsaa meget gunstigere, end man efter Sammenligningen med Straffangernes Kost kunde vente. Men dette hidrører, som Tavlen ogsaa udviser, fra, at Straffangernes Kost er adskillig rundeligere, end der kræves til tarvelig Ernæring, og nærmest maa jævnstilles med middelgod Kost. Tage vi da den middelgode Kost til Udgangspunkt for Sammenligningen, vil det ses, at den daglige Kostudgift af 40—50 Øre paa alle Punkter giver under middelgod Ernæring — med Hensyn til Æggehvdestof mangler der over en Fjerdedel. Selv ved en daglig Kostudgift af 50—65 Øre naas for Æggehvdestof og Kulhydrat ikke fuldt ud Middelkost, men denne Kostudgift svarer dog i det væsentlige til middelgod Kost. Resultatet bliver altsaa, at alle de 61 Procent af vore

Syersker, hvis daglige Kostudgift er indtil 50 Øre, faa en ringere Ernæring end middelgod Kost, men kun for de 35 Procent, hvis daglige Kostudgift ikke overskrider 40 Øre, maa Ernæringen betegnes som utilstrækkelig, idet den ikke naar op til, hvad der udkræves til tarvelig Kost.

For en Del hidrører ganske vist den utilstrækkelige eller mindre gode Ernæring fra, at en Del af Kostudgiften anvendes til Nydelsesmidler, ligesom ogsaa, bortset derfra, en noget bedre Ernæring kunde opnaas for samme Udgift ved Valg af billigere Næringsmidler. *) Men naar Syersker trods de smaa Midler foretrække et i Forhold til Næringsværdien dyrere Næringsmiddel for et billigere, skyldes dette ikke altid Hensynet til Velsmag eller Sædvane, men vistnok spiller her ogsaa Hensynet til den lettere Fordøjelighed en væsenlig Rolle. Syerskens stillesiddende Arbejde kræver her

*) Som et Tankeexperiment kan anføres, at det endog er muligt at konstruere en Spiseseddel, der for en Kostudgift af $23\frac{1}{2}$ Øre — Gennemsnitsudgiften for dem, hvis Kostudgift er højst 30 Øre — leverer de til tarvelig Kost tilstrækkelige Næringsstoffer.

Dagligt Forbrug af	Pris i Øre	Indhold i Kvint af		
		Æggehvide- stoffer	Fedt	Kul- hydrat
Rugbrød 1 $\mathcal{W}$	9	6	0	48
Fedt 9,5 Kvint ...	5,7	0	9,4	0
Ærter $\frac{3}{8}$ $\mathcal{W}$	8,8	14	1,2	33
Tilsammen...	23,5	20	10,6	81
Til tarvelig Kost udkræves	—	20	10	80

særlig Hensyntagen, der ikke vilde være fyldestgjort, om Spisesedlen indskrænkedes til at omfatte de billigste Næringsstoffer.

2. De forskellige Husstandes Ernæring.

Vi have hidtil behandlet under et de selvforsørgende, de gifte og de andre forsørgende Syerskers Husstande. Men som allerede antydet knytter en væsentlig Interesse ved vor Undersøgelse sig til den Sammenligning, den giver Lejlighed til at foretage mellem de ugifte arbejdende Kvinders og Smaakaarsfamiliernes Kaar. Vi gaa da over til denne Sammenligning og ville først meddele, hvorledes de forskellige Velstandstrin, saaledes som de fremtræde i Kostudgiftens Størrelse, fordele sig mellem de enlige Syersker, de gifte Syersker og de Syersker, der sørge for eller bo sammen med andre.

Daglig Kostudgift for en voksen Person	Husstande, bestaaende af				
	enlig boende Syersker	gifte Syersker		Syersker, der sørge for andre og samboende Syersker	
		Antal af		Antal af	
	Antal af Personer	Hus- stande	Personer	Hus- stande	Personer
højest 30 Øre	6	10	47	21	75
over 30 til 40 Øre	10	23	112	26	86
— 40 - 50 —	12	39	165	25	77
— 50 - 65 —	27	41	150	14	35
— 65 - 80 —	20	27	80	10	27
over 80 —	23	6	13	0	0
Tilsammen...	98	146	567	96	300

Et Blik paa denne Tavle vil vise, at de enlige Syersker ikke blot ere, som det var at vente, langt gunstigere stillede end de ikke gifte Syersker, der leve sammen med andre, og som for den langt overvejende Del ere Forsørgere for disse, men at de ogsaa ere ikke lidet gunstigere stillede end de Smaakaarsfamilier, hvor Hustruen syr. Af de enlige Syersker har mere end de to Tredjedele (71 Procent) en daglig Kostudgift af over 50 Øre, af de gifte Syerskers Husstande har kun Halvdelen (51 Procent) en lige saa høj Kostudgift. Det ligger nu ganske vist nær at tænke, at den større Kostudgift maaske dog ikke betegner nogen bedre Ernæring for den enlige Syerske, da det koster forholdsvis mere at lave Mad for en enkelt end for flere Personer. Dertil kommer, at af de 98 enlige Syersker faa de 42 helt eller delvis deres Middagsmad fra et Spisehus, og her er da Udgiften til Brændsel og Vederlag for Madens Tilberedelse indbefattet under Kostudgiften.

Men at den ugifte Syerske, der kun har sig selv at sørge for, virkelig faar en bedre Ernæring end de gifte Syersker og deres Familier, viser sig, naar man undersøger, hvad de spise og drikke.

a. Næringsmidlernes Art.

Vi sondre her mellem fire Slags Husstande, idet vi indenfor Kredsen af de Syersker, der kun forsørge sig selv, sondre mellem dem, der helt eller delvis tage Middagsmad fra et Spisehus, og dem, hvis Mad laves i Hjemmet, i Reglen af Syersken selv, og disse to Grupper sammenligne vi dels med de gifte Syerskers

Husstande, dels med de Enker og ugifte, der maa sørge for andre Personer.

Betragte vi da først de Næringsmidler, der bruges forholdsvis mest paa de laveste Velstandstrin, er Resultatet følgende:

	Procent af den samlede Kostudgift for						
	Rugbrød	Fedt	Margarine	Fint Brød	The	Sukker	Til-sammen
1. Syersker, der kun sørge for sig selv og som a. tage Middagsmad ude....	7,5	1,2	1,0	11,6	2,7	5,0	29,0
b. selv lave Mad	7,2	2,0	1,4	10,0	1,9	5,1	27,6
2. Gifte Syersker.	12,7	4,3	4,7	8,2	1,2	4,5	35,6
3. Syersker, der sørge for andre	15,9	5,3	4,6	10,2	1,8	5,2	43,0

Denne Tavle viser, at de Næringsmidler, der indtog den største Plads paa de laveste Velstandstrin, alt i alt bruges forholdsvis mindre af de ugifte Syersker, der kun sørge for sig selv, end af de gifte Syersker og deres Husstand. Og Afstanden er endda større for de selvforsørgende Syersker, der selv lave Mad, end for dem, der faa Middagsmad fra Spisehus. Der er en Trinfølge fra de selvforsørgende som mindst forbrugende og altsaa gunstigst stillede gennem de gifte til de andre forsørgende.

Den samme Trinfølge genfinde vi, naar vi betragte den Række af Næringsmidler, der fra den anden Side ere Velstandsmaalere, idet de indtage den største Plads paa de højere Velstandstrin. (Se omstaaende Tabel).

Altsaa de Syersker, der kun sørge for sig selv, kunne til de kostbarere, kraftigere eller mere velsmag-

	Procent af den samlede Kostudgift for						
	Smør	Paalæg	Kød	Fisk	Hvidt Øl	Grøntsager	Spiritøse Drikke
1. Syersker, der kun sørge for sig selv og som a. tage Middagsmad ude	13,3	7,9	—	—	—	—	2,1
b. selv lave Mad	13,3	6,7	14,3	4,0	1,7	1,8	0,0
2. Gifte Syersker.	8,2	7,0	9,9	3,6	2,7	2,2	1,4
3. Syersker, der sørge for andre	7,6	4,8	7,2	1,8	1,4	2,0	0,0
							Til-sammen

ende Næringsmidler anvende et noget større Beløb end de gifte, deres Ernæring er dels kraftigere ved et større Kødforbrug, dels mere velsmagende, idet de bruge mere Smør, mindre Fedt og Margarine end de gifte. Derimod ere de gifte Syersker, som rimeligt er, adskilligt bedre stillede end de Syersker, der have flere Munde at mætte, de faa forholdsvis mere af Kød, Fisk og Paalæg. Det billigste Næringsmiddel, Rugbrød med Fedt og Margarine, indtager en meget større Plads hos de Gifte end hos de Selvforsørgende og en noget større Plads hos de andre forsørgende end hos de Gifte.

Hvilken Plads de forskellige Husstande indtage med Hensyn til Ernæringen, fremgaar tydelig, naar man sammenstiller dem med de forskellige Velstandstrin. (Se omstaaende Tabel).

Det vil ses, at hvad enten man ser paa den ene eller den anden Klasse af Velstandsmaalere iblandt Kostudgifterne, og hvad enten man drager Grænsen noget snævrere ved kun at medtage de Fødemidler, ved hvis Brug Velstanden giver sig stærkt Udslag, eller medtager alle de Varer, der her kunne komme i

	Procent af Kostudgiften for					Gennemsnitlig daglig Kostudgift i Øre
	Rugbrød, Fedt og Margarine	Rugbrød, Fedt, Margarine, fint Brød, The og Sukker	Kød, Fisk, Smør og Paalæg	Kød, Fisk, Smør, Paalæg, Grøntsager, Øl og Spirituosa		
Syersker, der kun sørge for sig selv og selv lave Mad (ene- og samboende)	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.		Øre
	10,6	27,6	38,3	41,8		57,3
Syersker med daglig Kostudgift 50—65 Øre	17,6	31,4	32,8	38,5		57,6
Giftede Syersker	21,7	35,6	28,7	35,0		50,2
Syersker med daglig Kostudgift 40—50 Øre ...	23,3	38,5	24,3	29,6		44,9
Andre forsørgende Syersker	25,8	43,0	21,4	24,8		39,4
Syersker med daglig Kostudgift 30—40 Øre	31,7	48,5	15,7	19,5		35,3

Betragtning, bliver Resultatet det samme. De selvforsørgende Syersker, som selv lave Mad, faa gennemsnitlig en bedre, kostbarere Ernæring, end der bliver de Personer til Del, som forbruge fra 50 til 65 Øre daglig til Kosten. De giftede Syersker faa ringere Ernæring, end der gennemsnitlig faas med en daglig Kostudgift af 50—65 Øre, men bedre Ernæring, end der faas ved en daglig Udgift af 40—50 Øre. Endelig faa de andre forsørgende Syersker gennemsnitlig en ringere Ernæring, end der faas for en Udgift af 40—50 Øre, men en bedre, end der faas for 30—40 Øre. Til stigende Kostudgift svarer bedre Ernæring, og for de selvforsørgende Syersker er Forholdet endda det, at Ernæringen er bedre, end det efter Kostudgiftens

Størrelse kunde ventes. De staa med Hensyn til Kostudgiften lige med Velstandsklassen 50—65 Øre, men med Hensyn til Ernæringens Godhed eller Finhed højere, formentlig fordi Kvinder spise lidt mindre end Mænd, og dette mere end opvejer den Omstændighed, at de fleste af dem kun lave Mad til en.

Ved Siden af, at Oversigten over de forskellige Husstandes Ernæring i det Store og Hele bekræfter Theorien om, hvilke Næringsmidler der ere Velstandsmaalere, modificerer den dog denne paa den Maade, at man maa benytte de Grupper af Næringsmidler, der ere Velstandsmaalere, som Helhed, drager man en enkelt Varepost ud af Gruppen, kan der gøre sig andre krydsende Hensyn gældende. Til yderligere Oplysning herom maa vi endnu kaste et Blik paa Forbruget af de Fødemidler, der forholdsvis bruges omtrent lige meget af de forskellige Velstandstrin.

	Procent af Kostudgiften for						
	Cikorie	Kaffe	Fløde	Mælk	Gryn	Flæsk	Kartofler
1. Syersker, der kun sørge for sig selv, og som							Til-
a. tage Middagsmad ude	0,7	8,4	4,4	—	—	—	sammen
b. selv lave Mad	0,6	7,6	3,3	4,3	4,0	7,6	3,2
2. Gifte Syersker.	0,4	5,0	2,3	3,1	3,0	10,6	5,0
3. Syersker, der sørge for andre	0,6	6,0	3,2	4,0	4,0	10,3	4,1
							32,2

Gennemgaa vi alle Tavlerne over den Procent, de enkelte Næringsmidler udgør af den hele Kostudgift, viser det sig, at der er en Del Næringsmidler, der fortrinsvis bruges af de kvindelige Husstande — de

Husstande, hvor den økonomiske Hovedperson er Syerske, og som med ganske enkelte Undtagelser enten bestaa af Kvinder alene eller af Kvinder og Børn —, medens de ikke benyttes saa meget af de Husstande, hvor der er en mandlig Forsørger ved Siden af Syersken. Dette gælder om fint Brød, The, Sukker, Cikorie, Kaffe, Fløde, Mælk og Gryn. Paa den anden Side forbruge de gifte Husstande forholdsvis mest af Margarine, Paalæg, hvidt Øl, Flæsk, Kartofler og Grøntsager (o: Kaal og Ærter). For fint Brød, The og Sukker paa den ene Side, for Margarine og Paalæg paa den anden Side har Husstandens Beskaffenhed som kvindelig eller mandlig større Vægt ved Velstandstrinet. For andre Varer giver vel Velstanden det største Udslag, men ved Siden heraf øver Husstandens Art som kvindelig eller mandlig ogsaa en kendelig Indflydelse. De kvindelige Husstande bruge noget mindre af Fedt, Rugbrød, Fisk og mere af Smør, end der vilde svare til Velstandstrinet. Der er ved disse Forhold noget, der vistnok beror paa Kvindernes Smag — deres Forkærlighed for Kaffe og The med Tilbehør —, men ogsaa noget, der hænger sammen med Syerskens stillesiddende Levevis, hun trænger mere, end de mandlige Arbejdere i Reglen gøre, til letfordøjelige Fødevarer, saasom Sigtebrød, Mælk og Smør, hvorimod hun finder sig mindre vel tilpas ved Flæsk, Ærter, tør Fisk, Rugbrød og Fedt. At de kvindelige Husholdninger brugte mindre Margarine, skyldes maaske Kvindens større Konservatisme, at de mandlige havde Brug for mere Paalæg, beror vel paa, at Manden faar tør Kost med Paalæg med paa Arbejdspladsen.

Hvilken Plads Middagsmaden indtager i Forbruget, ses af følgende Tavle:

Den daglige Kost- udgift for en voxen Person	Procent af den samlede Kostudgift			
	Enlige Syersker		Syersker, der sørge for andre og samboende Syersker	Gifte Syersker
	der tage Mad fra Spisehus	der selv lave Mad		
		Midd- mad	Middagsmad	Middagsmad
højest 30 Øre . . .	—	32	26	30
over 30 til 40 Øre	38	35	36	36
— 40 - 50 —	29	33	37	41
— 50 - 65 —	30	38	40	41
— 65 - 80 —	38	43	43	43
over 80 —	42	47	—	40
Ialt . .	37	41	37	40

		For- mad	Efter- mad	For- mad	Efter- mad	For- mad	Efter- mad
højest 30 Øre . . .	—	16	16	10	16	12	18
over 30 til 40 Øre	—	16	19	13	23	10	26
— 40 - 50 —	—	17	16	12	25	12	29
— 50 - 65 —	—	11	27	12	28	11	30
— 65 - 80 —	—	10	33	13	30	11	32
over 80 —	—	13	34	—	—	11	29
Ialt . .	—	13	28	12	25	11	29

Det vil ses, at Middagsmaden gennem alle Velstandstrin lige ned til de laveste, indtager en væsenlig Plads — ogsaa hos de kvindelige Husstande, baade de enlige og dem, der bestaa af flere Personer. Forholdsvis mindst Plads indtager Middagsmaden hos de enlige Syersker, der tage Middagsmad fra et Spisehus.

Disse Syersker bruge trods deres højere Velstandstrin i det Hele ikke mere af deres Kostudgift til Middagsmad end de Syersker, der sørge for andre. Men de enlige Syersker, der selv lave Mad, anvende omtrent en lige saa stor Del af Kostudgiften til Middagsmad som de gifte Husstande. Ogsaa Eftermaden følger i alle Husstande med ned til det laveste Velstandstrin, men den spiller en lidt større Rolle i de gifte end i de kvindelige Husstande, hvorimod Formaden har lidt Overvægt i de kvindelige Husstande.

b. De forskellige Husstandes Kostudgift.

Den gennemsnitlige daglige Kostudgift udgjorde følgende Beløb. (Se omstaaende Tabel).

Størst er Kostudgiften altsaa for de Syersker, der helt eller delvis tage deres Middagsmad fra Spisehus. Disse 42 Syersker ere imidlertid indbyrdes meget forskellig stillede. 16 af dem faa Middagsmad fra Spisehus saa godt som hver Dag og have en gennemsnitlig daglig Kostudgift af 81,5 Øre, andre 15 tage med en daglig Kostudgift af 56,7 Øre Middagsmad ude omtrent 3 Gange ugenlig, og endelig tage de 11 med en daglig Kostudgift af 58,8 Øre kun Middagsmad ude omtrent 2 Gange ugenlig. Det er altsaa kun de første 16, der ere særlig velstillede, med den efter Syerskernes Forhold anselige daglige Kostudgift af over 80 Øre anvende de 35,3 Øre daglig til Middagsmad. Deres Overdaadighed indskrænker sig altsaa for Middagsmadens Vedkommende til den Mad, man kan faa for 35 Øre fra et Spisehus. Men ved Siden deraf faa de en god tør Kost, deres Udgifter til Smør, Paalæg, Kaffe, The og Fløde overskrider betydelig, hvad de enlige Syersker

1. Syersker, der kun sørge for sig selv:	Antal Husstande	Antal Personer	Antal reducerede Personer	Dagl. Kostudg. for	
				en voksen Person	den hele Husstand
a. enlig boende Syersker, der tage Middagsmad ude....	42	42	42	Øre 66,7	Øre —
b. enlig boende Syersker, der selv lave Mad	56	56	56	60,8	—
c. samboende Syersker....	13	31	31	51,0	—
Tilsammen...	111	129	129	60,4	—
2. Gifte Syersker:					
a. uden Børn ..	32	70	70	62,3	136,3
b. med 1 Barn.	46	150	132 $\frac{1}{2}$	51,0	146,9
c. med 2 Børn.	37	155	121 $\frac{1}{4}$	50,4	165,2
d. med 3 Børn.	15	77	56 $\frac{1}{4}$	48,6	182,2
e. m. o. 3 Børn	16	115	79 $\frac{1}{2}$	39,3	195,3
Tilsammen...	146	567	459 $\frac{1}{2}$	50,2	158,0
3. Syersker, der forsørge andre:					
a. Husst. uden Børn	11	24	24	44,7	97,5
b. do. med Børn	72	245	186 $\frac{1}{4}$	38,7	100,1
Tilsammen...	83	269	210 $\frac{1}{4}$	39,4	99,8
Ialt...	340	965	798 $\frac{3}{4}$	49,0	—

anvende, som selv lave deres Mad. De øvrige, der tage Middagsmad fra Spisehus i Reglen 2 eller 3 Gange ugenlig, fordele sandsynligvis en Portion Middagsmad paa to Dage, og de, der kun tage Middagsmad udefra 2 Gange ugenlig, udfylde den med lidt hjemmelavet Middagsmad, mest Formad. Disse Personer anvende

gennemsnitlig ugenlig til Indkøb af Øl 17,7 Øre, Mælk 8,4 Øre og Gryn 9,9 Øre — de kunne da paa de Dage, de ikke faa Middagsmad udefra, lave sig en Portion Grød, Vælling eller Øllebrød, men til Kød, Flæsk, Fisk og Kartofler anvende de — udenfor Spisehusets Middagsmad — ialt kun 8,9 Øre ugenlig. Dette Tal viser altsaa, hvor hyppig de lave en Ret Eftermad hjemme, det bliver ikke een Gang ugenlig. Til Middagsmad fra Spisehuset bruge de 66,8 Øre ugenlig. De, der faa Middagsmad fra Spisehuset i Reglen 3 Gange ugenlig, anvende gennemsnitlig hertil 103,4 Øre ugenlig. Hvad de bruge til selv at lave Middagsmad, er ganske forsvindende.

Det synes da, at den højere Kostudgift for Fler-tallet af dem, der tage Middagsmad ude, ikke betegner nogen bedre Ernæring, men da Næringsindholdet af den Middagsmad, der tages fra Spisehuset, unddrager sig vor Undersøgelse, mangle vi en bestemt Maalestok for en Sammenligning mellem dem og de øvrige Husstande, t. Ex. de gifte Syerskers Ernæring.

Derimod have vi i det foregaaende set, at for de øvrige Husstande indeholder Kostudgiften en virkelig Maalestok for Ernæringen. Og det vil da ses, at iblandt de Syersker, der kun sørge for sig selv, faa de, der bo alene, den bedste Forplejning, hvad der er ganske naturligt, da de bedrestillede have bedst Raad til at bo alene. De enlig boende Syersker, der selv lave deres Mad, faa altsaa en bedre Forplejning end de gifte Syersker.

Iblandt de Gifte anvendes der, naar man ser paa hele Husstandens Forbrug, desto mere paa Kosten, jo større Børneflokkene bliver, formodenlig fordi man

saa sparer mere paa andre Udgifter. Men Resultatet bliver alligevel, at efterhaanden som Børnetallet stiger, bliver Ernæringen tarveligere, idet der bliver mindre til hver Person. De gifte Husstande uden Børn er fuldt saa vel stillede som de selvforsørgende Syersker, men det første Barn bringer en betydelig Nedgang i Levefoden. Den daglige Kostudgift, man her er kommen til, omtrent 50 Øre for en voxen Person — Lavmaalet for, hvad der kræves til middelgod Ernæring — lykkes det omtrent at bevare, uagtet Børneflokkens øges til to og tre, og først naar Børnetallet overstiger de tre, synker Kostudgiften atter meget betydelig. Dette kan ikke undre, da de 16 Husstande, der have mere end 3 Børn, omfatte 115 Personer — 17 Mænd, 18 Kvinder og 80 Børn, deraf 5 over 15 Aar, 8 fra 11 til 15 Aar og 67 indtil 10 Aar. Der er altsaa i hver af disse Husstande gennemsnitlig henved 5 Børn at forsørge, deraf 4, der ikke ere over 10 Aar.

Men at der ogsaa med Børneflokkens Væxt fra et til tre Børn følger en betydeligere Nedgang i Levefoden, end den beregnede Kostudgift tyder paa, synes at fremgaa af følgende Tavle. (Se omstaaende Tabel).

Da dalende Forbrug af Kød, Fisk, Smør og Paa-læg osv. ligesaavel som stigende Forbrug af Rugbrød, Fedt, Margarine osv. betegner dalende Levefod, ses det, at Levefoden daler jævnt og temmelig regelmæssig efterhaanden, som Børnetallet tager til, hvad der jo ogsaa er det naturlige, da der i disse Samfundslag som Regel ikke kan paaregnes nogen samtidig Forøgelse af Indtægten ved Forældrenes Erhverv.

Medens de gifte Syersker uden Børn omtrent have samme Levefod som de Syersker, der kun sørge for

Giftes Husstande	Procent af Kostudgiften for		
	Rugbrød, Fedt, Margarine, fint Brød, The og Sukker	Kød, Fisk, Smør, Paa-læg, Grøntsager, Øl og Spirituosa	Andre Fødevarer
uden Børn	28,9	44,0	27,1
med 1 Barn	32,5	38,9	28,6
— 2 Børn....	35,3	31,9	32,8
— 3 Børn.....	40,2	29,5	30,3
— over 3 Børn.....	47,2	24,0	28,8
Selvforsørgende Syersker, der selv lave Mad	27,6	41,8	30,6
Andre forsørgende Syersker	43,0	24,8	32,2

sig selv, og som selv lave deres Mad, saa have paa den anden Side de gifte Syersker med mange Børn samme tarvelige Levefod som de Syersker, der have andre at sørge for. Disse sidste sondre sig atter i to Grupper, en mindre Gruppe af Syersker, der bo sammen med andre voxne Personer, som de helt eller delvis sørge for, og en større Gruppe, der som Enker eller Mødre udenfor Ægteskab have Børn at sørge for. De 72 Husstande, der høre til denne sidste Gruppe, omfatte 90 Kvinder, 4 Mænd og 151 Børn, deraf 14 paa over 15 Aar, 39 fra 11 til 15 Aar og 98 paa indtil 10 Aar. Selv om man gaar ud fra, at alle de Voxne, der bo hos disse Syersker, deriblandt ogsaa deres egne voxne Børn, sørge for sig selv, bliver der dog tilbage næsten 2 Børn i hver Husstand, for hvilke Syersken er Ene- eller Hovedforsørger. Det maa da snarest overraske, at Levefoden er omtrent den samme som i

Familier med mange Børn, hvor den mandlige Forsørger lever og Hustruen som Syerske deltager i Forsørgelsen.

c. Kostudgiftens Størrelse i Forhold til
Indtægten.

Et Hovedspørgsmaal er det, om de Tal, vi i denne Undersøgelse have fremført, ere fuldt ud repræsentative, om der er Grund til at antage, at de svare til Virkelighedens gennemsnitlige Forhold. I saa Henseende turde det være oplysende at sammenligne Syerskernes Kostudgift med deres Indtægt. Betragte vi først de Syersker, der kun have sig selv at sørge for, og sammenligne deres Kostudgift med en Syerskes gennemsnitlige Aarsindtægt, da udgjorde denne jo 343 Kr. (Se Syersker, S. 36). De nævnte Syerskers gennemsnitlige Kostudgift var 60,4 Øre daglig, hvad der svarer til en aarlig Udgift af 220 Kr. 46 Øre. Dette er 64 Procent af de 343 Kr. Men da der under den anførte Gennemsnitsindtægt indbefattes et stort Antal Gifte, hvis Indtægt er betydelig lavere end de Ugiftes, bør de Gifte udskydes, og det vil formentlig ogsaa være det rigtigste at udskyde Enkerne, der som oftest have Børn at forsørge, og alene holde sig til den gennemsnitlige Aarsindtægt for den ugifte Syerske, hvilken udgjorde 370 Kr. (Syersker, S. 57). Heraf vilde da de 220 Kr. 46 Øre udgøre 59 Procent. Kan det nu antages, at de københavnske Syersker kunde anvende 59 Procent af deres Indtægt til Kosten? Dette Spørgsmaal maa vistnok besvares benægtende.

Ifølge A. Jensen og M. Koefoed: »Meddelelser om danske Elitearbejderes Forbrug« (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1895) udgav Haandværkere i København til

Føde (derunder ikke indbefattet spirituøse Drikke) 49,5 Procent af deres Indtægt, medens Haandværkere og Arbejdsmænd i Provindserne hertil kunde bruge 60 Procent eller derover af Indtægten. Det er fortrinsvis den dyre Husleje i København, der betinger denne Forskel. Nu er det vel muligt, at de Syersker, der nok sørge for sig selv, men bo hos Forældre eller andre Slægtninge, kunne anvende 59 Procent af deres Indtægt til Kosten, fordi de gennemgaaende slippe med en billigere Husleje, ja endog ofte for Kost og Logis — efter Omstændighederne med Lys og Varme — ikke betale mere, end hvad Kosten alene vilde andrage hos Fremmede. Men betragte vi de Syersker, der fuldt maa staa paa deres egne Ben, da gælder det sikkert, i alt Fald for det Flertal i Hovedstaden, der bo alene, at deres Husleje tager et endnu større Hul i deres Indtægter end i en Haandværkerfamilies. De Oplysninger, vor Undersøgelse giver, pege for eneboende Syersker i Retning af en Udgift af 26 Procent af Indtægten til Husleje og 9 Procent til Lys og Brændsel. For Elitehaandværkerfamilierne var den tilsvarende Udgift mindre, nemlig henholdsvis 19,1 Procent til Husleje og 7,5 Procent til Brændsel, Petroleum og Sæbe. Det er da ganske uantageligt, at den enlig boende Syerske kunde anvende mere end Halvdelen af sin Indtægt til Kosten. For de enlig boende Syersker (Tabel S. 619, 1 a og b) udgjorde den opgivne Kostudgift 63,3 Øre daglig eller 50 Procent af en Aarsindtægt paa 462 Kroner. Men selv om de enlig boende Syerskers Aarsindtægt maa antages at andrage noget mere end den for alle ugifte Syersker gennemsnitlige, idet det fortrinsvis er de bedre stillede, der bor alene,

kan det dog ikke antages, at den naar op til et tilnærmelsesvis saa stort Beløb som 462 Kr. Det vilde formentlig være højt regnet at antage for disse Syersker en aarlig Indtægt af 400 Kroner, og i saa Fald vilde den daglige Kostudgift 63,3 Øre være 57 Procent heraf. At de kunne anvende en saa stor Del af deres Aarsindtægt til Kosten, kan ikke antages. Der er saaledes god Føje til at formode, at det Billede, vi gennem det foregaaende have givet af Syerskernes Kostudgift og Ernæring, er noget for lyst. Dette kunde enten hidrøre fra, at de uheldigst stillede Syersker have været mindre tilbøjelige end de bedre stillede til at gøre Rede for deres Kostudgifter. Eller ogsaa kunde det være begrundet i, at Syerskerne i deres Opgivelse af Kostudgiften toge Sigte paa de Tider af Aaret, da de have fuldt Arbejde. Begge Dele er uden Tvivl i nogen Maade Tilfældet. De Damer, der indhentede Oplysningerne, havde gennemgaaende den Opfattelse, at Syerskerne var tilbøjelige til at fremstille deres Forhold i noget for gunstigt Lys, idet navnlig de fattigste trykkede sig ved at røbe deres Elendighed. Denne Tilbøjelighed har næppe haft nogen videre Indflydelse paa Opgivelsen om Dagløn og Arbejdsløshed. Men den kunde ganske naturlig føre til, baade at de ringest stillede hyppig undslog sig for at besvare Spørgsmaalene paa Kostskemaet, og at de, der besvarede Spørgsmaalene om den ugenlige Kostudgift, opgav Udgiften i en Uge paa den Tid, de havde Arbejde. I det Store og Hele er der formentlig Føje til at antage, at vor Fremstilling af Syerskernes Kostudgift giver et troværdigt Billede af Forholdene i den gode Tid af Aaret. Til en Aarsindtægt af 370 Kr. svarer med det gennem-

snitlige Antal Arbejdsdage (256, se Syersker S. 35) en Dagløn af 1 Kr. 44 Øre eller med 6 Arbejdsdage ugenlig en Ugeindtægt af 8 Kr. 64 Øre. Af denne Ugeindtægt kunde der nok anvendes 60,4 Øre daglig — 4 Kr. 23 Øre ugenlig — til Kosten, det er kun 49 Procent. Antydes skal det her kun, at det er rimeligt, at en Del af de selvforsørgende ugifte Syersker faar nogen økonomisk Støtte af deres Kærester, hvad der kan bidrage til at holde Levefoden oppe i den ledige Tid. Den Art Indtægter vil man ikke finde oplyste i vore Undersøgelser.

Hvad dernæst angaar den samlede Indtægt i de Familier, hvor Hustruen syr, da foreligger der fra samme Tid, paa hvilken vore Oplysninger ere indsamlede, udførlig Oplysning om københavnske Arbejd-eres Indtægt i »Meddelelser om Arbejdslønnen i København i Aaret 1892«, udgivne af Stadens statistiske Bureau. Den gennemsnitlige Dagløn opgives her for en Haandværker til 3 Kr. 32 Øre, for en Arbejdsmand til 2 Kr. 59 Øre (S. 11)*). Lægges hertil den gennemsnitlige Dagløn for en gift Syerske, 1 Kr. 10 Øre, faa vi altsaa henholdsvis 4 Kr. 42 Øre og 3 Kr. 69 Øre som gennemsnitlig Dagsindtægt for en Familie, hvor Hustruen syr. Vore gifte Syerskers Husstande bestod gennemsnitlig af $3\frac{1}{7}$ reducerede (voxne) Personer. Det bliver da en gennemsnitlig Indtægt af henholdsvis 1 Kr. 41 Øre og 1 Kr. 17 Øre for hver hel Person i Husstanden. Sammenlignes disse Tal med den ugifte Syerskers Dagløn af 1 Kr. 44 Øre, da er der intet

---

*) Gennemsnitlig Dagløn for en arbejdende Kvinde opgives til 146 Øre — altsaa næsten ganske lig med vor Opgivelse af Daglønnen for en ugift Syerske (144 Øre).

orunderligt i, at den sig selv alene forsørgende Syerske har en lidt bedre Lefefod end den Familie, hvor Hustruen syr. Thi vel kunde det synes, at den ugifte Syerske maatte bruge forholdsvis mere til Husleje og Brændsel, men dette gælder dog væsenlig kun om den enlig boende, og paa den anden Side bør det ikke overses baade, at en Mands personlige Behov er lidt større end en Kvindes, og navnlig, at der for de gifte Husstandes Vedkommende maa regnes med et ofte betydeligt Forbrug for Manden udenfor Hjemmet, t. Ex til Drikkevarer. Dernæst er der Grund til at antage, at det overvejende er de mindre gunstig stillede Haandværkssvendes Hustruer, der ved at sy bidrage til at øge Familiens Indtægter.

Ønsker man Oplysning om Aarsindtægten for en københavnsk Haandværker eller Arbejdsmand i 1892, da kan den i det anførte Skrift foretagne Beregning heraf formentlig næppe være vejledende, idet der ved denne er set bort fra den ledige Tid. Denne var i Følge Jensens og Koefoeds Meddelelser af 1895 for københavnske Elitearbejdere ikke meget mindre end for vore Syersker. *) Da Elitearbejdernes gunstigere Stilling vel i en ret væsenlig Grad beror paa, at de gaa mindre Tid ledig end andre Arbejdere, kommer man formentlig det rigtige saa nær som muligt ved at beregne for almindelige københavnske Haandværkere og Arbejdere det samme Antal Arbejdsdage som for vore Syersker, nemlig 256. Herefter vilde Haandværkssvendenes Aarsindtægt i 1892 udgøre 850 Kr., Arbejdsmandens 663 Kr., og med Tillæg af Hustruens, den

*) For Syerskerne var der $1\frac{3}{4}$ Maaned ledig Tid, for Elitearbejdere 1 Maaned helt ledig, $\frac{4}{5}$ Maaned delvis ledig.

gifte Syerskes, Indtægt vilde de udgøre henholdsvis 1133 og 946 Kr. Vore gifte Husstandes gennemsnitlige Kostudgift udgjorde 1 Kr. 58 Øre daglig eller for et Aar 577 Kr. Herefter vilde den opgivne Kostudgift udgøre 50 Procent af en Haandværkerfamilies, 60 Procent af en Arbejderfamilies Indtægt. Henset til, at Mandens Forbrug udenfor Hjemmet ikke er indbefattet herunder, maa det vistnok antages, at Kostudgiften ogsaa for de gifte Husstande alt ialt er opgivet lidt over det gennemsnitlige, om end maaske ikke saa meget som for de selvforsørgende Syersker.

Hvad sluttelig angaar de Syersker, der forsørge andre, vil det være umuligt for dem af deres Indtægt ved Syning at anvende den opgivne Gennemsnitsudgift for Husstanden, 1 Kr., til Kosten. Nu have vi allerede gjort opmærksom paa, at der til disse Syerskers Husstand ogsaa kan antages at henhøre en Del Personer, som de ikke forsørge. Men selv om hver af disse Syersker kun skulde sørge for 1 à 2 mindre Børn, altsaa for en Husstand svarende til $1\frac{1}{2}$ à 2 Voxne, vilde deres Arbejdsindtægt, der for en Enke gennemsnitlig udgjorde 333 Kr. aarlig, altsaa 90 Øre daglig, hertil være utilstrækkelig. Den daglige Kostudgift vilde udgøre for $1\frac{1}{2}$ Person 59 Øre, for 2 Personer 79 Øre, og de vilde af deres Indtægt næppe kunne anvende over 50 Øre daglig til Kosten. Det maa da antages, enten at vore Oplysninger om Kostudgiften hidrøre fra de heldigst stillede indenfor Gruppen, eller at deres Arbejdsindtægt i betydeligt Omfang udfyldes ved offentlig og privat Hjælp, at de i ikke ringe Omfang leve af Understøttelse. Begge Dele er formentlig Tilfældet.

Vi kunne saaledes sammenfatte de Betragtninger, vi her have fremført, i det Resultat, at det Billede, vi i det foregaaende have givet af københavnske Syerskers og Smaakaarsfolks Kostudgifter og Ernæring, er ikke mørkere, snarest noget lysere end de virkelige Forhold.

Den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

At den tydske Rigsbank's Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelser.

Den tyske Rigsbanks Tilblivelse og Banklovens successive Fornyelse.

Af

Dr. Will. Scharling.

Da der hidtil ikke har været Lejlighed til her i Tidsskriftet at omhandle den i indeværende Aar stedfundne Fornyelse af Bankloven af 1875 og de derom førte Forhandlinger, hidsættes af Forf.s i næste Maa-
ned udkommende »Bankpolitik« med Forlæggerens, Universitetsboghandler G. E. C. Gads Tilladelse de Dele af Afsnittet: »Bankordningen i Tydskland«, som omhandle disse Forhandlinger, idet da, til bedre Forstaaelse, den forudgaaende Fremstilling af selve Bankloven, dens Tilblivelse og Virkninger er medtaget.

1873—75.

Rigsbankens Oprettelse. Bankloven af 1875.

Først tog man fat paa Møntreformen, hvortil det første Skridt gjordes i Slutningen af 1871 ved Loven af 4. Decbr. angaaende Udprægning af Rigsguldmønter saaledes, at 1 Rmk. = $\frac{1}{3}$ Thaler afløste denne som

Møntenhed i Nordtydskland og derhos blev gjældende Enhed for hele Riget. Møntloven af 9. Juli 1873 ordnede nærmere Enkelthederne i Møntreformen. Dernæst tog man fat paa at ordne Statspapirspengene, hvoraf Smaastaterne havde udstedt ret betydelige Beløb; ialt circulerede ca. 184 Mill. Mk. i Kassenscheine, udstedte af de forskjellige Stater. Og endelig tog man fat paa Ordningen af Bankforholdene og Seddeludstedelsen.

Forholdet var da det, at der i Tydskland bestod 33 Banker med Ret til Seddeludstedelse, hvis Statuter gave meget forskellige Bestemmelser om Dækningens Størrelse, Indløsningen o. s. v.; 6 af dem, nemlig den preussiske, to sachsiske og tre Smaastatsbanker, havde ubegrændset Seddelemissionsret. Hvor generende for Omsætningen disse Forhold vare, vil fremgaa af, at der circulerede ikke mindre end 140 forskjellige Bank- og Pengesedler, mange af dem i en forfærdelig slidt og medtagen Tilstand.

Ordningen af Bankforholdene hang imidlertid nøje sammen med en Ordning af Statspapirspengene, og begge Dele atter med Ordningen af Møntvæsenet. Imidlertid var der ikke ringe Uenighed om den Rækkefølge, hvori disse Reforme burde søges gennemførte. Det stod dog klart for de mest Sagkyndige, at den nye Møntordning ikke vilde kunne gennemføres tilfredsstillende, medmindre der samtidig fandt en Inddragning Sted ikke blot af Sølvpenge, men ogsaa af Sedler. Men alle tre Spørgsmaal vare derhos nøje sammenknyttede med politiske Spørgsmaal, og Hensynet til de politiske Forhold kom derfor til at øve en væsentlig Indflydelse paa Ordningen af disse rent økonomiske Forhold.

Den højst uheldige Tilstand, hvori Sedlerne befandt sig (ogsaa rent udvortes set, lasede etc.) fremkaldte ogsaa hos det store Publikum Ønske om Forandring;

men særlig var den Tids Økonomer afgjorte Modstandere af uindløselige Statspapirspenge og mente overhovedet, at den store Forøgelse af Seddelmængden, som i de sidste Aar var indtraadt, var en Ulykke for Tydskland, ligesom man ønskede at sætte Grændser for adskillige af Smaabankernes hensynsløse Seddelpolitik. Men paa den anden Side mødte de hertil sigtende Foranstaltninger ikke ringe Modstand hos en Del af Forbundsraadet, idet de enkelte Stater saae deres Interesser true, dels derved, at de af dem udstedte Papirspenge nu erklæredes for en svævende Statsgjæld, der burde indfries, og dels derved, at adskillige af dem, saaledes ogsaa selve Preussen, havde havt Fordel af de Bankkoncessioner, de havde givet, og tildels en blivende Indtægt, som de nu frygtede skulde gaae tabt. Og politiske Hensyn bevirkede, at særlig Rigskantsleren, Bismarck, paa den Tid var ængstelig for at paatvinge Enkeltstaterne Foranstaltninger mod deres Villie, hvorfor blot en eller to af disse, men navnlig Bayern, fik en meget stærk Stilling i Forbundsraadet overfor disse Spørgsmaal. Desto stærkere stod Rigsdagen paa, at alle disse Spørgsmaal skulde løses paa engang, og benyttede navnlig den Omstændighed, at den franske Krigsskadeerstatning skulde fordeles paa de enkelte Stater, til at øve et Tryk paa disse ved at fastholde, at denne Fordeling først skulde finde Sted, naar samtlige Spørgsmaal vare løste. Det lykkedes tilsidst at opnaa et Kompromis, hvorefter ingen saadan formel Beslutning toges, men Rigsdagen nøjedes med i Møntloven af 1873 at indsætte en Bestemmelse om, at alle Statspapirspenge skulde være inddragne inden 1. Januar 1876, og at der efter den Tid ikke maatte udstedes Banksedler, lydende paa anden Mønt end den nye Rigsmønt eller paa mindre end 100 Mk. Ved denne sidste Bestemmelse, der var særlig generende for Smaa-

bankerne, vilde man allerede naae til en Indskrænkning af Seddelmængden og til at styrke de større Banker i Konkurrencen med de mindre.

Af Statspapirspenge viste der sig, som nævnt, at existere ca. 184 Mill. Mk. Skjøndt man helst havde ønsket at blive helt fri for Statspapirspenge, indsaar man, at dette næppe ved denne Lejlighed lod sig gjøre, men at det allerede vilde være en stor Fordel at faae de mange forskellige Staters Pengesedler afløste af Rigspapirspenge, og der bødes herved en Lejlighed til at befrie Enkeltstaterne for denne Gjæld uden synderligt Offer, idet de nye Reichskassenscheine skulde fordeles mellem de enkelte Stater til Indløsning af deres Papirspenge. Opgaven var dog ikke saa ganske let, idet de i ret forskjelligt Maal havde benyttet deres Ret til at lave Penge, og det derhos var Meningens samtidig at formindske denne Papirmængde. Man blev enig om, at der af Reichskassenscheine skulde udstedes 120 Mill. Mk. (40 Mill. Thaler), idet man herved tog Hensyn til 1) Folkemængden $\propto$ ca. 1 Thaler pr. Individ og 2) at der af de franske Milliarder var henlagt en Krigsskat i Spandau paa 40 Mill. Thaler i Guld. De nye Papirspenge kunde saaledes siges blot at være Erstatning for dette hengjemte Metalbeløb, der dog paa ingen Maade kunde betragtes som henlagt til Dækning for Papirpengene. Det var da nærmest Meningens at fordele Beløbet imellem de enkelte Stater efter Folketallet; men herimod protesterede navnlig Bayern, der netop i Krigen 1866 var bleven nødsaget til at udstede Papirspenge, hvad det ikke tidligere havde brugt. Og af denne Grund mente man at maatte tage alt muligt Hensyn til Bayern i denne Sag. Bayern foreslog, at de 120 Mill. Mk. kun skulde fordeles mellem de Stater, som havde udstedt Papirspenge, og i samme Forhold, som de havde gjort dette; men at derhos, for saa vidt

det Beløb, den enkelte Stat fik, ikke svarede til, hvad den havde udstedt, skulde der yderligere gives den et Forskud, svarende til $\frac{2}{3}$ af denne Forskjel. Hertil vilde der yderligere behøves 54 Mill., som dog skulde indtages successivt i Løbet af 15 Aar med lidt over $3\frac{1}{2}$ Mill. om Aaret. Den hele Indskrænkning i Statspapirspengene ved Loven af 30. Apr. 1874 blev saaledes foreløbig kun 10 Mill. Rmk.; og en Bestemmelse, som Rigsdagen indsatte om, at disse 54 Mill. kunde ydes i kontante Penge, for saa vidt Rigskassen tillod det, blev uden praktisk Betydning. Man naaede saaledes først i 1891 ned til et Beløb af 120 Mill. Mk.

Rigsdagens Uvillie mod Statspapirspenge yttrede sig fremdeles deri, at det bestemtes, at de ikke skulde have Tvangskurs overfor Private, hvorimod saavel Rigets som alle Enkeltstaters Kasser skulde være forpligtede til at modtage dem, og det tilføjedes endog, at Righovedkassen skulde være forpligtet til paa Anfordring at indløse dem med rede Penge 3: Guld. Da senere en Bekjendtgørelse af 29. December 1875 har gjort Rigsbankens Hovedkasse til Finantsernes Hovedkasse, er Forpligtelsen til at indløse disse Papirspenge altsaa gaaet over til Rigsbanken, hvis Metalbeholdning saaledes faktisk skal tjene til Fundering ikke blot for dens egne Sedler, men tillige for de 120 Mill. Reichskassenscheine. Da disse skulde lyde paa 5, 20 og 50 Mk., og da Bankerne ikke maatte udstede saa smaa Sedler, var der imidlertid al Udsigt til, at Circulationen altid vilde fastholde det hele Beløb.

Man skred derefter til Ordningen af Bankforholdene. Her frembød sig den store Vanskelighed, at man gjerne vilde respektere de velerhvervede Rettigheder, hvoraf enhver Bank var i Besiddelse, men at en Respekteren af disse faktisk vilde umuliggjøre en ensartet Ordning. Man fulgte derfor den Vej, saa at sige at tvinge Ban-

kerne til „frivillig“ at give Afkald paa deres Ret, idet man nemlig opstillede den Hovedgrundsætning, at enhver Banks Seddelcirculation maatte være begrændset til den Stat, som havde givet den Koncessionen, og betingede Retten til at lade Sedlerne circulere i hele Riget af, at Banken gik ind paa at underkaste sig Banklovens almindelige Forskrifter for Seddeludstedelse.

Stemningen overfor Spørgsmaalet om Bankfrihed og dermed overfor de private Seddelbanker havde nemlig i de sidste 20 Aar i Tydskland, ligesom i Frankrig, forandret sig en Del. Medens der allerede i Aarhundredets Midte var en ret almindelig Misstemning overfor Statspapirspenge og et levende Ønske om ialtfald at tilvejebringe større Ensartethed paa dette Omraade, var Stemningen hos mange Økonomer og Politikere gunstig for Bankfrihedens Princip, idet dette ikke alene var i Samklang med den Tids almindelige politiske Ideer, men man tillige af Privatbankernes Seddeludstedelse ventede sig en virksom og kraftig Støtte for den økonomiske Udvikling.

Blandt Forkæmperne for Bankfrihed havde ogsaa Otto Michaëlis været, der paa Møntreformens Tid var Direktør for Rigets Finantsdepartement. Dog var han allerede dengang stemt for at komme bort fra de forskjelligartede Koncessioner og naae til en almindelig Lovgivning med fælles Regler for alle Banker. Som foran anført aftog Stemningen for Bankfrihed allerede en Del efter Krisen 1857, under hvilken en Del af Smaabankerne aldeles ikke gjorde Fyldest og tildels selv maatte holdes oppe ved Staternes Hjælp. Dette viste sig allerede i Begyndelsen af 60'erne, idet den i Stuttgart 1861 afholdte „Kongress deutscher Volkswirthe“ indskrænkede sig til at indtage en rent negativ Holdning overfor det af Preussen fremsatte Forslag til en fælles Seddelbanklov og den senere i Dresden 1863

afholdte kun fastholdt Fordringen om Bankfrihed under Forudsætning af ubegrændset solidarisk Ansvarlighed for alle Aktionærer — Noget, hvorom der næppe vilde kunne blive Tale. Dette motiveredes af Michaëlis ved Henvisning til, at det netop for dem, der fordrede Bankfrihed, var nødvendigt at fjerne den herskende Bekymring for, at den vilde føre til en altfor stærk Forøgelse af Omløbsmidlerne og dermed til en kunstig Prisstigning, som atter førte til Kriser. Imidlertid udtalte Kongressen sig enstemmig for, at en Fixering af Seddelemmissionen ved en Maximumsgrændse var ugjærlig. Men samtidig anbefalede den, indtil en rationel Ordning af Seddelemmissionen kunde gennemføres, Oprettelsen af Diskonto- og Depositobanker, „hvorved næsten alle de samme økonomiske Fordele kunne naaes som ved Seddelbanker.“ At der ved Oprettelsen og Udviklingen af saadanne Banker ganske naturlig skabtes en Række fødte Modstandere af Seddelbankernes Emissionsret, synes man ikke at have gjort sig ret klart.

Efter den dansk-tydske Krig fremkom den preussiske Regering med Forslag om Oprettelse af Filialer for den preussiske Bank paa ikke-preussiske Pladser, hvad der særlig sigtede dels paa de Danmark fratabne Hertugdømmer, dels paa Hamburg. Ved denne Lejlighed viste det sig, hvor meget de politiske Forhold og Hensyn greb ind i Afgjørelsen af Bankspørgsmaalene. Thi paa Grund af den da stedfindende politiske Konflikt søgtes Lovforslagets Gjennemførelse forhindret, uagtet dets Tendents havde Befolkningens og tildels selve Repræsentationens Sympathi. Man valgte derfor ogsaa den Udvej at godkjende Forslaget, men kun under en Betingelse, der faktisk gjorde dets Gjennemførelse umulig, nemlig at der samtidig skulde sættes en bestemt Maximumsgrændse for Bankens Seddelmængde (60 Mill. Thal.), hvoraf Følgen blev, at Forslaget

maatte opgives. Men da et lignende Forslag efter Krigen i 1866 fremsattes for nu at komme til Anvendelse paa de ny erhvervede Landsdele, vedtoges det, uden at der blev Tale om at fastsætte nogen Maximumsgrændse.

Mere og mere trængte nu imidlertid den Erkjendelse igjennem, at Seddeludstedelsen hængte nøje sammen med Møntordningen, at man, naar man vilde stræbe henimod Møntenhed, ogsaa maatte stræbe henimod en ledende Centralbank. Dertil kom, at den preussiske Bank baade under Krisen i 1857 og under Krigen 1866 havde ydet meget væsentlige Tjenester, og dermed vist, hvad en stor og kraftig Centralbank kan udrette i vanskelige Tider. Følelsen heraf traadte endnu langt stærkere frem, da man saa, hvilken overordentlig Støtte den franske Stat i 1870—71 havde i Banque de France.

De her berørte Forhold havde ført til, at Reformbevægelsen, medens den var begyndt med Fordringen om Seddelfrihed for Privatbankerne, paa dette Tidspunkt omtrent var slaaet over i sin Modsætning, en almindelig Fordring om Oprettelse af en stor Centralbank, en Rigsbank. Hertil medvirkede ogsaa de Bekymringer, som den stærkt tiltagende Seddeludstedelse fremkaldte hos Mange. Da derfor Fyrstendømmet Reuss i Begyndelsen af 1870 vilde oprette en ny Seddelbank i Reuss, vedtog det nordtydske Forbund den saakaldte „Banknotensperrgesetz“ af 27. Marts 1870. Loven gjorde Oprettelsen af nye Seddelbanker og Udvidelsen af de bestaaendes Seddeludstedelsesret afhængig af Forbundslovgivningen, og efter Rigets Oprettelse udvidedes Loven til ogsaa at gjælde Sydtyskland, dog først fra 1. Januar 1872, idet man ikke vilde forhindre Würtemberg og Baden, der hidtil ingen Seddelbanker havde havt, fra at faa oprettet hver en. Af denne Frist be-

nyttede imidlertid Hessen-Darmstadt sig til at forøge sin Banks Seddelmængde til det Tredobbelte, fra ca. 9 til over 29 Mill. Thaler.

Det var givet, at, naar der skulde skabes en Centralbank, maatte det være den preussiske Bank, der gik over til at blive det, og dette var ogsaa tilsigtet i det allerede i Slutningen af 1872 af „Reichskanzleramt“ udarbejdede Udkast til en Banklov. Men dette fandt bestemt Modstand hos den preussiske Finantsminister, Camphausen, og det blev derfor paalagt Michaëlis, hvem det overdroges at udarbejde en ny Banklov, ikke deri at fremsætte noget Forslag om en Rigsbank. Bortset fra dette Hovedpunkt var det af ham udarbejdede Forslag, der imidlertid først i Slutningen af 1874 kom frem for Rigsdagen, meget sindrigt og indeholdt meget godt; det undergik da ogsaa i det Følgende kun uvæsentlige Ændringer, for saa vidt angik Privatbankerne.

Forslagets Hovedformaal var som nævnt at bevæge Seddelbankerne til at underkaste sig en fælles, almindelig Ordning, men derhos samtidig at faa Seddeludstedelsen væsentlig begrændset. For at opnaa dette Sidste opstillede man da følgende almindelige Hovedregler, som uvægerlig skulde gjælde for alle Seddelbanker:

- 1) at der af hele den udækkede Seddelmængde skulde betales en Afgift af 1 % til Rigs-kassen, og
- 2) at der skulde anvises enhver Bank et bestemt Beløb, som kun maatte overskrides mod, at der betales 5 % af det overskydende Beløb, samt
- 3) at Bankens Status skulde offentliggjøres en Gang maanedlig i Reichsanzeiger.

Derimod vilde man ikke gjøre den tilsigtede Ensartethed i Bankernes Virksomhed og Forretningsførelse til en ligefrem Tvangssag, men overlod til dem selv, om de vilde underkaste sig et af de to forskellige Normalstatuter, som Forslaget indeholdt, dog saaledes

at de Banker, som ikke vilde underkaste sig et af disse Statuter, kun skulde kunne udøve deres Seddelret indenfor den Stats Grændser, som havde givet dem Koncession, altsaa blive rene Lokalbanker, idet det tillige var dem forment at have Filialer udenfor deres egen Stat.

Hvad derimod angik de Banker, som vilde have Ret til at lade deres Sedler circulere i hele Riget, søgte Forslaget at formaae dem til at indskrænke deres Seddelbeløb til samme Beløb som deres Grundkapital ved at opstille et Normalstatut for dem, der væsentlig kun gik ud paa, at $\frac{1}{3}$ af Sedlerne skulde være dækkede med Metal eller med Reichskassenscheine og Resten med Vexler, hvorhos hver Bank skulde have mindst to Indløsningssteder, hvoraf Berlin skulde være det ene, og derhos et ved Filialer i Byer med over 100,000 Indb. Iøvrigt skulde de kun forpligte sig til gjensidig at modtage hinandens Sedler og efter Modtagelsen ikke lade dem gaa videre, men præsentere vedkommende Bank dem til Indløsning, og endelig skulde de give Afkald paa alle særlige Privilegier, som vilde kunne hindre en fremtidig Omordning af Bankvæsenet.

De Banker derimod, der ikke vilde indskrænke Seddelmængden til at svare til deres Kapital, skulde underkastes et strengere Statut, som foruden alt det Anførte tillige 1) krævede Tilvejebringelsen af en Reservefond, hvortil 20 % af Nettogevinsten, efter Fradrag af $4\frac{1}{2}$ % af Grundkapitalen til Aktionærerne, skulde henlægges, indtil den var lig $\frac{1}{4}$ af Grundkapitalen, samt 2) overhovedet indskrænkede deres Virksomhedsomraade til Diskonto- og Lombardforretninger, hvorhos 3) de skulde offentliggjøre deres Status 4 Gange om Maaneden. Men selv med disse Begrænsninger kunde de kun faae Lov til at drive Bankforretninger udenfor deres hidtidige Koncessionsomraade, naar vedkommende Landsregering androg derpaa og Forbundsraadet tillod det.

Det vil ses, at disse Bestemmelser vare stærkt paa-virkede af den engelske Bankakt, idet man navnlig fra den havde optaget Fastsættelsen af et bestemt Seddel-beløb for hver Bank, der ligesom i England tænktes normeret med det hidtidige Gjennemsnitsbeløb. Men bortset fra, at man derhos tillod dem — ligesom de skotske og irske Banker — at udstede Sedler, der vare dækkede af Metal, indeholdt Forslaget paa et væsentligt Punkt noget Nyt, idet Grændsen ikke som i England skulde være absolut, hvad der jo allerede havde vist sig uheldigt og ikke til at opretholde. Bankerne skulde altsaa være berettigede til at gaae ud over Grændsen, men kun mod at betale 5 % af det overskydende Beløb. Man gik herved ud fra, at dette ordentligvis ikke vilde svare Regning, og at det altsaa kun vilde ske, naar Diskontoen var mindst 5 %. I saa Fald vilde formentlig den høje Diskonto være et Vidnesbyrd om en uafviselig Trang til en Forøgelse af Omløbsmidlerne, og samtidig vilde den baade indskrænke Laanebegjæringerne og hidlokke Metal fra Udlandet, saa at Overskridelsen kunde ventes kun at ville blive kortvarig og nødtvungen. Det var altsaa en Ventil, der aabnedes under særlig spændte og vanskelige Forhold.

Afgiften af 1 % af de udækkede Sedler skulde derhos gjøre det mindre tillokkende at udstede saadanne i stort Omfang og ved at forringe Fortjenesten paa Sedlerne bringe Bankerne over imod Bestræbelser for at udvide deres Deposito- og Girovirksomhed og hellere skaffe sig Virkemidler ad den Vej end gennem Seddeludstedelse. Forpligtelsen til at modtage hinandens Sedler og derefter præsentere dem til Indløsning vilde ligeledes begrænde Omløbet og derhos tvinge Banken til stedse at være belavet paa at kunne indløse Sedler i et større Omfang.

Endnu bemærkes, at der selvfølgelig for de Banker

hvis Sedler skulde have frit Omløb i hele Riget, skulde gjælde ensartede Regler for Seddelfunderingen, medens disse hidtil havde været ret forskellige, og navnlig fastholdtes den saakaldte Trediedelsdækning med Metal, Reichskassenscheine eller andre Bankers Sedler, samt at Resten skulde dækkes af Vexler, idet man tillige, for saa vidt Bankerne ikke vilde gaae ind paa at begrænde deres Seddelmængde til Grundkapitalens Beløb, søgte at indskrænke de Forretningsarter, som skulde være dem tilladte, for derved at undgaa, at Midlerne skulde bindes fast i lidet bankmæssige Foretagender. Krisen 1857 havde godtgjort, at dette var Tilfældet med adskillige af de private Seddelbanker, og det strengere Normalstatut vilde derfor begrænse de paagjældende Bankers Virksomhed til Diskonto- og Lombardforretninger. Derhos stræbte man særlig efter at faa Giro- og Depositovirksomheden udvidet hos de forskellige Banker, og de nye Seddelfunderingsregler opmuntrede ikke lidet hertil, idet Bankerne vilde kunne udstede desto flere Sedler, jo mere deres Deposita gav Dækning herfor.

Her viser det sig da, hvad foran er fremhævet, at Banklovene hyppig saa udelukkende tage Sigte paa Sedlernes Sikkring, at der hertil lægges Beslag paa de Midler, som skulde tjene til Dækning ogsaa for andre Forpligtelser og tildels endog skulde synes i første Linie bestemte hertil.

I Forbundsraadet fandt Forslaget i alt Væsentligt Tilslutning, og Forhandlingerne der drejede sig mest om det Spørgsmaal, hvor stort et Seddelkontingent der skulde tildeles hver Bank. Det var fuldt saa meget politiske som økonomiske Hensyn, der her kom i Betragtning, idet man i særlig Grad lagde an paa at vinde Sydtysklands, navnlig Bayerns, Stemning for Loven.

Da Lovforslaget derefter forelagdes Rigsdagen, viste det sig hurtigt, at Spørgsmaalet om Oprettelse af en Rigsbank her var Hovedsagen. Det var særlig Bamberger, som strax meget bestemt betonedede, at Rigsbanken var den nødvendige Forudsætning for Opretholdelsen af det ny Møntsystem, idet man navnlig behøvede en saadan Bank til at regulere Landets Forsyning med Guld. Alle de øvrige Spørgsmaal vare derfor kun Biting; men uden Rigsbank havde Loven ingen Betydning. Medens Bamberger navnlig gjorde dette gjældende ud fra økonomiske Betragtninger, betonedes Fordringen om en Rigsbank af Lasker fra et rent politisk Synspunkt, idet Rigsbanken var det naturlige Udtryk for den tyske Enhedstanke.

Begges Udtalelser hilstes med saa stærkt Bifald, at Rigsdagens Stemning derved traadte tilstrækkelig klart frem, og den viste sig endnu bestemtere, da Fremskridtpartiets Fører, Eugen Richter, baade af økonomiske og politiske Grunde atgjort bekæmpede Rigsbanken. Eugen Richter hævdede Bankfrihedens Princip og de Anskuelser, som i 50'ne deltes af de fleste Økonomer; men det viste sig, at hans Tale kun fandt forholdsvis ringe Tilslutning.

Det Udvalg, hvortil Forslaget henvistes, tog strax med stor Stemmemæflerhed den Beslutning, at det ikke ønskede at forhandle Sagen, førend der var fremkommet Forslag om Oprettelsen af en Rigsbank, og Camphausen nødsagedes derved til at opgive sin Modstand og fremsætte et Forslag om den preussiske Banks Omdannelse til Rigsbank. Dermed gik Sagen glat, saa meget mere som det foreslaaede Kontingentsystem i høj Grad vandt Flertallets Tilslutning, idet man mente derved at faae raadet Bod paa den overdrevne Seddeludstedelse, som havde fundet Sted i de sidste Aar. At denne havde sin egentlige Grund i den hele uheldige

Ordning af Bankvæsenet, der var opstaaet ved Enkeltstaternes meget forskjelligartede Koncessioner, og da navnlig i den derved fremkomne Mangel paa gjensidig Kontrol, som atter for en væsentlig Del skyldtes den mangelfulde Opfyldelse af Indløsningspligten saa vel som Mangelen paa regelmæssig og ensartet Regnskabsaflæggelse, og at Hovedsagen derfor burde være at raade Bod paa disse Mangler, synes ikke at have staaet Flertallet tilstrækkelig klart. Man slog sig derfor ogsaa til Ro med Lovforslagets Bestemmelser, hvorefter den faktiske Sikkring af Indløsningspligten ikke paalagdes som en absolut Pligt for alle Seddelbanker, men kun gjordes til Led i et Normalstatut, som det — formelt — stod Bankerne frit at underkaste sig eller ej, men som man ganske vist ventede, at alle Banker vilde underkaste sig. Forslaget undergik derfor ogsaa kun mindre væsentlige Ændringer; dog maa mærkes, at man opgav 1 % Afgiften af det udekkede Seddelbeløb, og at Forskjellen mellem de to Normalstatuter omtrent blev opgivet, saa at Fordelene ved at begrænde Seddeludstedelsen til Grundkapitalens Beløb bleve for ubetydelige til at friste Bankerne til at undergive sig en saadan Begrænsning. Paa den anden Side overførtes en Del af det strængere Normalstatuts Bestemmelser til det mildere, saa at der nu til alle Banker, som vilde kunne lade deres Sedler circulere i hele Riget, stilledes ret indsnævrende Fordringer med Hensyn til deres Forretningsvirksomheds Art og Omraade, — Fordringer, som snart viste sig altfor vidtgaaende og generende for et stort Antal Seddelbanker, som derfor foretrak at opgive Seddelemmissionen. Det var tildels netop den Omstændighed, at Rigsbanken i alt Væsentligt skulde stilles lige med Privatbankerne, hvor den kom til at optræde som deres Konkurrent, der medførte, at man da ogsaa til samtlige Seddelbanker stillede Fordringer, som vistnok

kunde være paa deres Plads overfor en Rigsbank, men næppe vare det overfor private Seddelbanker, som derved blev altfor ugunstigt stillede i Konkurrencen med de almindelige Aktiebanker, der ikke udstedte Sedler.

Paa ét Punkt skete en væsentlig Tilføjelse, idet Bamberger fik indsat en Bestemmelse (Banklovens § 14) om, at Rigsbanken skal være forpligtet til at købe Guldbarrer, som tilbydes den, til en Pris af 1392 Mk. pr. $\mathbb{G}$ Guld (1 $\mathbb{G}$ Guld = 1395 Mk). Herved sikkedes, at alt det Guld, som kom ind i Landet, strax vilde blive forvandlet til Penge i Form af Sedler, hvad der i Forbindelse med Bankens Indløsningspligt sikrede en Circulation, der ubetinget hvilede paa Guldets.

Spørgsmaalet om, hvilke Forandringer den preussiske Bank skulde undergaae, naar den gik over til at blive Rigsbank, fremkaldte endel Strid, idet Nogle holdt paa, at den helt burde gaae over til at blive Statsbank, idet Midlerne da skulde tilvejebringes ved et Statslaan. Særlig fra Socialdemokratiets Side fremkom Udtalelser om, at Banken burde være en Statsbank. Spørgsmaalet herom blev dog hurtig tilbagevist, idet Rigsdagens Fler-tal rejste en levende Modstand derimod. Det maatte da ogsaa indrømmes, at Forslaget om en 5 % Afgift som Skranke for en overdreven Seddeludstedelse blev ganske upraktisk, naar det var Staten selv, der skulde erlægge den af sin egen Seddeludstedelse. Desuden stred Tanken om, at Staten skulde drive Bankvirksomhed, dengang endnu imod de almindelig anerkjendte og herskende økonomiske Principer. Men det har senere vist sig, at Spørgsmaalet er traadt frem med større Styrke under de stedfundne gjentagne Forhandlinger om Banklovens Fornyelse, idet den i 70'ne endnu fremherskende Uvillie imod at lade Staten udføre økonomisk Virksomhed senere har tabt sig endel, og Statsbanken

nu ogsaa paakaldes fra andre Sider end Socialdemokratiets.

Det blev derefter endnu et Spørgsmaal, om man skulde opretholde den hittidige Ordning, hvorefter Staten var Andelsejer i Bankens Kapital. Men ogsaa dette blev opgivet, og det bestemtes, at Bankens Grundfond udelukkende skulde tilvejebringes ved privat Kapital.

Med de Ændringer, som Lovforslaget kom til at undergaae i Rigsdagen, fik Bankloven af 14. Marts 1875 følgende Hovedindhold:

§§ 1—11 give de almindelige Bestemmelser, hvoriblandt de vigtigste ere:

- (§ 1.) Beføjelsen til at udstede Sedler kan kun erhverves ved en Rigslov, ligesom den nu givne Beføjelse kun kan udvides ved en saadan.
- (§ 2.) Ingen er pligtig at modtage Sedler som lovlig Betaling, og de enkelte Landslove kunne ikke paalægge vedkommende Statskasse en saadan Pligt.
- (§ 3.) Banksedlens Minimum er 100 Mk. — Ved at sætte den mindste Seddels Beløb saa højt har man villet begrænde Kredsen af dem, blandt hvilke Banksedler circulere, til Saadanne, der i Almindelighed selv kunne danne sig nogen Forestilling om vedkommende Banks Solvents og derhos maa antages at have økonomisk Selvstændighed nok til at kunne nægte at modtage den. Desuden sikkrer man herved Existentsen af en betydelig Guldcirculation i selve Befolkningen, ud over hvad der ligger i Bankernes Kjældere.
- (§ 4.) Enhver Bank er forpligtet til strax at indløse sine Sedler og skal derhos modtage dem i Be-

taling ikke blot ved Hovedsædet, men ogsaa ved sine Filialer.

- (§ 7.) Seddelbanker maa ikke acceptere Vexler og ikke købe eller sælge Varer og Effekter paa Tid.
- (§ 8.) De skulle offentliggjøre Status 4 Gange maanedlig (senest 5te Dagen efter den 7., 15., 23. og 30. eller 31.) og deres Aarsstatus senest 3 Maaneder efter Aarets Udløb, efter et nærmere specificeret Skema.
- (§ 9.) For hver Bank bestemmes det Seddelbeløb, som kan være udækket af Metal; udsteder den flere, har den at erlægge 5 $\frac{1}{2}$ % af det overskydende Beløb, beregnet ugevis (jfr. § 10). Som Dækning regnes gangbar tysk Mønt, Reichskassenscheine, andre Bankers Sedler, Guldbarrer og fremmed Mønt (beregnete til 1392 Mk. pr. R fint Guld). Bortfalder en Banks Seddelret, tilfalder hele dens udækkede Beløb Rigsbanken.
- (§ 11.) Udenlandske Sedler ere forbudte, for saa vidt de lyde paa tysk Mønt, enten alene eller ved Siden af anden Værdiangivelse.

§§ 12—41 omhandle Rigsbanken, hvis Forhold til den hidtidige preussiske Bank derhos ordnedes i §§ 61—65. Fra den 1. Januar 1876 skulde den preussiske Bank blive tysk Rigsbank og: „en under Rigets Opsyn og Ledelse staaende Bank, som besidder en juridisk Persons Egenskaber og har den Opgave at regulere Pengeomløbet i hele Rigsomraadet, lette Betalingsudligninger og sørge for den disponible Kapitals Frugtbargjørelse.“

Det hidtidige Fællesskab imellem Staten og private Andelsejere skulde ophøre og et tilsvarende Fællesskab imellem disse og det tyske Rige ikke sættes istedet. Preussen fik derfor sine ca. 1,9 Mill. Thaler udbetalte samt Halvdelen af Reservefondet og derhos en Skades-

løshedsholdelse af 15 Mill. Mk., som skulde udbetales af Rigsbanken. Denne skulde derhos overtage den preussiske Banks førnævnte Forpligtelse til aarlig at betale ca. 622,000 Thaler (1,865,730 Mk.) indtil 1925 incl. Aktionærerne i den preussiske Bank fik — imod at give Afkald paa alle deres „verbriefte Rechte“ — Ret til et tilsvarende Antal Aktier i Rigsbanken, og Rigskansleren skulde, for saa vidt de ikke gjorde Brug af denne Ret (hvad de saa godt som alle gjorde), tilbagebetale dem deres Kapital med deres Andel i Reservefonden samt derhos realisere Restbeløbet af den nye Aktiekapital, der blev sat til 120 Mill. Mk., fordelte paa 40,000 Andele. De nye Aktier (ca. 60 Mill. Mk.) bleve dels tegnede med en Opgjæld af 30 %, dels solgte paa Børsen til samme Pris. Denne Opgjæld tilfaldt ifølge Lovens § 24 Reservefonden.

Uagtet Riget ikke saaledes som tidligere den preussiske Stat blev Andelsejer i Banken, skulde det dog — som Betaling for Seddel-Privilegiet — have Andel i det aarlige Udbytte. Af dette skulde da ifølge § 24 Andelsejerne først have $4\frac{1}{2}$ % af Grundkapitalen, og efter at der dernæst var henlagt 20 % af Resten til Reservefonden, saa længe den ikke udgjorde $\frac{1}{4}$ af Grundkapitalen, skulde Restbeløbet deles lige imellem Riget og Andelsejerne, dog kun indtil disse havde faaet 8 %; derefter fik de af det Øvrige kun $\frac{1}{4}$, Riget $\frac{3}{4}$.

Medens Rigsbanken saaledes blev en juridisk Person, tilhørende private Andelsejere, fik den — ligesom tidligere den preussiske Bank — en fuldstændig Statsstyrelse, idet Rigsbankens Embedsmænd have Rigs-embedsmænds Rettigheder og Pligter; de lønnes af Banken, men saaledes, at Direktionens Lønning fastsættes paa de aarlige Rigsfinantslove, de øvrige Lønninger af Kejseren i Forbindelse med Forbundsraadet efter Rigskanslerens Indstilling. Rigskansleren leder

den samlede Bankforretning gennem et Rigsbankdirektorium, bestaaende af en Præsident — den egentlig administrerende Bankdirekteur — og et i Statutterne fastsat Antal Medlemmer; de udnævnes paa Livstid af Kejseren efter Forbundsraadets Forslag og have i deres Forvaltning overalt at følge Rigskantslerens Forskrifter og Anvisninger. Tilsynet med Styrelsen øver ligeledes Rigskantsleren gennem et Rigsbankcuratorium, bestaaende af Rigskantsleren selv som Formand og 4 Medlemmer, hvoraf et udnævnes af Kejseren og de 3 af Forbundsraadet. Det holder fjerdingaarlige Møder, i hvilke der forelægges det en Beretning om Bankens Status og et almindeligt Regnskab over alle Bankens Operationer.

Aktionærerne øve deres Indflydelse paa Forvaltningen gennem Generalforsamlingen*), hvis Opgave dog kun nærmest er at vælge et permanent Centraludvalg paa 15 ulønnede Medlemmer (og 15 Suppleanter), der hver skulle eje mindst 3 paa deres Navn lydende Andele (altsaa 9000 Mk.) og hvoraf mindst 9 skulle bo i Berlin; det holder mindst en Gang maanedlig under Rigsbankpræsidentens Forsæde Møder, i hvilke de ugentlige Beretninger om Virksomheden m. m. forelægges, saa vel som Direktionens Anskuelser om og Forslag angaaende Forretningernes Gang i Almindelighed. Derhos bliver dets Betænkning at indhente over forskellige (i § 32) nærmere angivne Forhold. Det vælger af sin Midte 3

---

*) I Banklovens § 40⁶ er bestemt, at Uøvelsen af Stemmeret paa Generalforsamlingen ikke maa betinges af Besiddelse af mere end én Andel, samt at ikke mere end 100 St. tør være forenede paa én Haand. Den første Bestemmelse er opretholdt i den i 1899 vedtagne Lov om Ændringer i Bankloven, uagtet den fastsætter, at de nye Andele kun skulle lyde paa 1000 Mk.; i den sidste Bestemmelse er derefter 100 forandret til 300, idet de ældre Andele nu give 3 Stemmer.

paa et Aar valgte Deputerede, der ere berettigede til at bivaane alle Rigsbankdirektoriets Møder med raadgivende Stemme (se nærmere § 34).

Rigsbankens Virksomheds Art er nøje fastsat i Loven (§§ 13—19) og væsentlig begrændset til Vexeldiskontering og Lombardlaan efter nøje angivne Regler samt til at købe og sælge Guld og Sølv samt Værdipapirer efter nærmere fastsatte Bestemmelser*) og indtil et vist foreskrevet Beløb, endvidere Deposito- og Girovirksomhed samt Modtagelsen af Værdigjenstande i Forvaring og Forvaltning og endelig Incassoforretninger samt Kjøb og Salg af Effekter for privat Regning. Den er paa den ene Side forpligtet til at købe Guldbarrer til en Pris af 1392 Mk. pr. $\mathfrak{G}$ og paa den anden Side forpligtet til at indløse sine Sedler med gangbar, tydsk Mønt strax ved Hovedkassen i Berlin og derhos ved Filialerne, for saa vidt deres Kasse tillader det. Banken er derhos forpligtet til at modtage andre Bankers Sedler i Betaling til deres paalydende Værdi, saalænge disse Banker punktlig efterkomme deres Indløsningspligt, og det saavel i Berlin som ved sine Filialer i Byer paa over 80,000 Indbyggere, eller i den By, hvor den udstedende Bank har sit Sæde. Rigsbanken tør atter kun udgive disse Sedler paa sidstnævnte Sted og ellers kun præsentere dem ved den paagjældende Bank enten i Betaling eller til Indløsning.**)

*) Hvor vanskeligt og derfor ogsaa lidet heldigt det er i en almindelig Lovforskrift at give saadanne Regler, oplystes under Forhandlingerne i Rigsdagen bl. A. af Siemens, der paaviste, at Banken efter de givne Regler ikke turde give Laan paa engelske Consols, som lyde paa Navn, medens den derimod kan give Laan paa tyrkiske Statsobligationer, der ikke lyde paa Navn.

**) Ved denne Bestemmelse har man villet tvinge de private Seddelbanker til altid at være beredte paa at kunne indløse et ret betydeligt Quantum Sedler. Rigsbanken har ikke altid just

Rigsbankens Seddelemmission er uden Begrænsning; men den skal have Dækning for $\frac{1}{3}$ af sine circulerende Sedler i gangbar, tydsk Mønt, Guldbarrer, Reichskassensscheine eller udenlandske Guldmonter, og Resten skal være dækket med Vexler med en Forfaldstid af højst 3 Maaneder og forsynede med 3 eller mindst 2 Navne. For saa vidt det ved Vexler dækkede Beløb overstiger 250 Mill. Mk., erlægges 5 $\frac{0}{10}$ af det overskydende Beløb.

Rigsbanken er forpligtet til uden Betaling at fungere som Kasserer for Riget og berettiget til at overtage de samme Forretninger for Forbundsstaterne (§ 22), hvorimod iøvrigt Forretninger med Rigets eller de tydske Forbundsstaters Finantsforvaltninger kun tør gjøres, for saa vidt de falde indenfor Banklovens og Bankstatuternes Bestemmelser (§ 35).

Banken skal have Filialer i de større Byer; den havde ved Udgangen af 1898 17 Hovedfilialer (Reichsbank-Hauptstellen), 52 Bankstellen, 195 Nebenstellen med og 12 do. uden Kasseindretning samt 16 Waarendepots og 1 Kommandite, i alt 293 Filialer. Rigsbanken og dens Filialer ere i hele Riget fritagne for Stats- Indkomst- og Nærings-Skatter.

Riget forbeholdt sig Ret til, første Gang til d. 1. Jan. 1891 og derefter hvert tiende Aar efter forudgaaende 1 Aars Opsigelse, enten at ophæve Rigsbanken

---

vist sig nænsom i Anvendelsen af denne Bestemmelse, men oftere opsamlet en Banks Sedler i længere Tid for derefter pludselig at kunne præsentere en saa meget større Mængde til Indfrielse. Saaledes skal den særlig i 1880 i Løbet af et Fjerdingaar ihærdigt have opsamlet de af Bank für Süddeutschland udstedte Sedler for derefter paa to efter hinanden følgende Dage pludselig at præsentere ikke mindre end 5,3 Mill. Mk. til Indløsning. (W. Lotz, Geschichte u. Kritik des deutschen Bankgesetzes, S. 266—67).

og erhverve dens Grundejendomme til deres bogførte Værdi eller at erhverve samtlige Andele i Rigsbanken til den nominelle Værdi. I begge Tilfælde skulde Reservefonden deles imellem Riget og Andelsejerne.

De private Banker, der havde Seddelret, maatte ikke have Filialer eller Agenturer og deres Sedler ikke bruges til Betalinger udenfor deres egen Stads Territorium, med mindre de underkastede sig de i §§ 44 og 45 fastsatte Bestemmelser. Ifølge disse skulde de 1) indskrænke Anbringelsen af deres Midler til de for Rigsbanken i § 13¹⁻⁴ foreskrevne Forretninger (nemlig a. Kjøb og Salg af Guld og Sølv, b. Diskontering af Vexler (3 Maaneders, forsynede med 2 à 3 Navne) m. v., c. Lombardlaan paa højst 3 Maaneder samt d. Kjøb og Salg af de i Loven angivne Fonds og Effekter, i hvilke der dog kun højst tør anbringes det Halve af Bankens Kapital og Reservefond).

2) Dernæst skulde de aarlig henlægge 20 % af Overskuddet udover $4\frac{1}{2}$ % Udbytte til en Reservefond, saalænge indtil denne udgjør $\frac{1}{4}$ af Grundkapitalen.

3) De skulde altid have deres Sedler dækkede efter samme Regler som Rigsbanken, og

4) de skulde indløse deres Sedler i Berlin eller Frankfurt a/M senest Dagen efter Præsentationen. Derhos skulde de 5) forpligte sig til at modtage andre Bankers Sedler paa lignende Maade som Rigsbanken og

6) give Afkald paa Privilegier, der stride mod det foran Anførte, samt endelig 7) indvilge i at miste deres Seddelret til samme Terminer, som Rigsbankens Seddelret kan tilbagekaldes, efter et Aars Opsigelse.

For saa vidt Bankerne opfyldte disse Betingelser blev der dog kun givet dem Tilsagn om, at der paa vedkommende Landsregerings Andragende af Forbundsraadet kan gives dem Tilladelse til at drive Bank-

forretninger ved Filialer eller Agenter udenfor deres eget Lands Territorium. Kun saafremt de tillige inden 1. Jan. 1876 efterviste, at deres Seddelemmission var begrændset til det Beløb, som deres indbetalte Grundkapital udgjorde d. 1. Jan. 1874, fritoges de for foranævnte Punkt 2 og fik derhos i Forbindelse med Retten til at lade deres Sedler circulere i hele Riget tillige Bemyndigelse til at have Filialer og Agenter der.

De fastsatte Betingelser for at kunne udstede Sedler, der havde Omløb i hele Riget, var imidlertid saa strænge, at det for Banker, hvis tilladte udækkede Seddelmængde kun var lidet betydelig, næppe svarede Regning at underkaste sig dem, idet de da maatte forandre deres hele Forretningsførelse og opgive Virksomhedsgrene, som flere af dem allerede havde udviklet ret betydeligt. *) Dette var saaledes Tilfældet med Rostocker Bank, der ganske havde maattet opgive en af sine vigtigste Forretninger, Udlaan paa Hypotheker; den erklærede derfor, ikke at ville underkaste sig Betingelserne og forblive lokal Seddelbank. Men da den mecklenburgske Regering forbød Modtagelsen af dens Sedler i de offentlige Kasser, nødsagedes den til at bøje sig, og i 1877 opgav den Seddelretten. Derimod har Banken i Braunschweig, der heller ikke vilde gaa ind paa de opstillede Betingelser, fortsat sin Seddelemmission, hvoraf 2,8 Mill. Mk. kunde være udækket. Den forblev derfor ogsaa rent lokal, og dens Seddelcirculation er begrændset til Braunschweig.

Af de andre ialt 30 private Seddelbanker opgav

---

*) I hvilken Grad Bankloven har generet de private Seddelbanker, turde tilstrækketigt fremgaae deraf, at selv de større Seddelbanker som Sächsische, Württembergische, og Badische Bank samt Bank für Süddeutschland i de 12 første Aar kun have kunnet give deres Aktionærer en gennemsnitlig Dividende af henholdsvis 5,63 — 5,07 — 4,89 og 4,88 $\frac{0}{10}$.

derimod 12 strax deres Emissionsret, hvorved Rigs bankens skattefrie udækkede Seddelbeløb forøgedes til 271,9 Mill. Mk. Senere kom efterhaanden andre til den Erkjendelse, at Seddelretten var for dyrt kjøbt med Opgivelsen af de tilvante Virksomheder, og efter et Tiaars Prøvelser opgav de den derfor; og de preussiske Seddelbanker nægtedes der — med Undtagelse af Frankfurter Bank — simpelt hen ved Koncessionens Udløb Fornyelse af denne. Ialt have saaledes nu 25 Banker opgivet Seddelretten*). Disse 25 Bankers udækkede Seddelbeløb blev saaledes overført til Rigsbanken, som derefter kunde udstede 293,4 Mill. Mk. udækket. Af de tilbageblivende 6 Banker (foruden Braunschweigische) tilhøre de 5 Mellem- og Sydtysklands souveraine Stater, nemlig: Bayerische Notenbank med 32 Mill. Mk., Würtembergische do. med 10 Mill. Mk., Badische Bank med 10 Mill., og Bank für Süddeutschland i Darmstadt med 10 Mill. samt Sächsische Bank i Dresden med 16,7 Mill. Mk. — tils. en udækket Seddelmængde paa 78,7 Mill. Mk. I Preussen findes foruden Rigsbanken kun Frankfurter Bank med 10 Mill. Mk., der opretholdes som en Modvægt mod de sydtyske Banker, hvis Sedler ellers let vilde finde Indgang i det sydvestlige Preussen. Dens Koncession er derfor ogsaa kun forlænget paa ubestemt Tid med en Opsigelsesfrist af 1 Aar.

Det samlede udækkede Beløb var 385 Mill. Mk. Ved Trediedelsdækning kom hertil altsaa $192\frac{1}{2}$ Mill. Mk. dækket med Metal. For saa vidt Seddelmængden oversteg disse $577\frac{1}{2}$ Mill., behøvede fremdeles kun $\frac{1}{3}$ af det Overskydende at være dækket med Metal; men i saa Fald skulde der af det Øvrige erlægges en Afgift

---

*) Allerede i 1879 var Antallet af private Seddelbanker gaaet ned til 17; 1887 gik det ned til 15, 1890 til 12, 1891 til 8 og 1894 til 7

af 5 %. Skulde dette undgaaes, maatte altsaa Beløbet fuldt dækkes med Metal.

Det maa sikkert erkjendes, at den saaledes trufne Ordning var særdeles sindrigt udtænkt, og efter Omstændighederne maa den ogsaa siges at have været vel skikket til at naae sin Hensigt: Tilvejebringelsen af en stor Central-Seddelbank og Indskrænkning af de private Seddelbanker og deres Seddelemission. Men ved Siden heraf kan det ikke nægtes, at den kun har naaet dette Maal ved en vel formelt uangribelig, men reelt meget haard Fremfærd overfor de private Seddelbanker, og at den hele Ordning havde sine svage Sider.

Trediedelsdækningen, som giver Seddelcirculationen den fornødne Elasticitet, idet den frembyder Mulighed for i et givet Øjeblik at forøge Seddelmængden med indtil det Tredobbelte af det Beløb, hvormed Circulationen ellers vilde være bleven forøget ved selve den tilkomne Metalmængde, frembyder i sig selv ingen Fare overfor de Forøgelser, som den periodiske Tilvæxt i den indenlandske Omsætnings Krav paa Grund af Terminer, Høstopkjøb, Saisonudgifter, Udbetaling af Tyendeløn og Husleje m. v. foranlediger. De til disse Øjemed udstedte Sedler ville atter strømme tilbage til Bankerne igjennem Tilbagebetaling af Laan eller som Deposita, uden at de kræves indløste med Guld.

Men noget anderledes bliver Forholdet, naar Seddelmængdens Forøgelse paakræves af Spekulationsopkjøb, der medføre Forpligtelser overfor Udlandet, Forpligtelser, som maa opfyldes ved Forsendelse af ædelt Metal, som altsaa maa søges erholdt i Banken ved Præsentation af dens Sedler til Indløsning. For hvert 1000 Mk., der saaledes præsenteres Banken, maa den da sørge for yderligere at drage 2000 Mk. i Sedler ud af Circulationen, dersom Trediedelsdækningen skal opretholdes. En klog og forsigtig Bankbestyrelse vil derfor heller

aldrig lade sig friste til at gaae til den yderste Grændse af den Ret, som Trediedelsdæknings-Systemet giver den til at udstede Sedler, men altid sørge for en meget stærkere Dækning for at have en passende Reserve og afpasse denne efter Forholdene i det enkelte Øjeblik. Har man nu imidlertid ikke den Tillid til Bankbestyrelserne, at de ville være deres Opgave i saa Henseende voxen, yder det efter Englands Mønster optagne faste Kontingentsystem et paalideligt Korrektiv, idet Bankbestyrelsen — trods Principet om Trediedelsdækning — tvinges til at forøge sin Metalreserve i samme Forhold, som den samlede Circulation voxer. Med det i Bankloven for Rigsbanken normerede Kontingent af 250 Mill. Mk. vilde denne saaledes efter det engelske Kontingentsystem kun kunne blive staaende ved Trediedelsdækning, saa længe dens samlede Seddelmængde ikke oversteg 375 Mill. Mk. *) Alt, hvad der gik ud herover, maatte dækkes fuldt med Guld, og Dækningen saaledes blive forholdsvis stedse stærkere, jo mere Om sætningens Krav voxede. Allerede ved en Seddel emission af 500 Mill. Mk. maatte den have halv Dækning, og den vilde da ikke paa nogen Maade være udsat for at komme i Forlegenhed eller blive nødsaget til at inddrage circulerende Sedler, fordi et Beløb af indtil 125 Mill. Mk. i Sedler præsenteredes den til Indfrielse med Guld. Men faktisk var da hermed ogsaa Trediedelsdæknings-Principet opgivet.

Man blev imidlertid i Tydskland ikke staaende ved dette engelske Kontingentsystem, der — man kunde næsten sige: brutalt — gjør Seddeludstedelsen helt automatisk og Seddelbanken til en blot og bar Maskine.

*) Da en eventuel Indløsning af Reichskassenscheine ogsaa paa hviler Rigsbanken, vil der i Virkeligheden ved en saadan Seddelmængde snarere være en Fjerdedels- end en Trediedelsdækning.

Belært af Erfaringerne fra England indsaæ man Nødvendigheden af at give Bankbestyrelsen noget friere Hænder til at afpasse Seddelemmissionen efter Forholdenes Krav og af at skabe en Ventil, der forhindrede Maskinen fra under visse Omstændigheder at gaæ helt i Staa. Dette skete ved Indførelsen af den 5 %'s Afgift, der ikke just indførtes af fiskale Grunde for at skaffe Staten en Indtægt, men nærmest som den fornødne Kontravægt paa Ventilen. Bankbestyrelsen fik fuldstændigt frie Hænder til at gaæ saa ofte og saa langt ud over det normerede Kontingentbeløb, som Forholdene efter dens Skjøn krævede; men af det overskydende Beløb skulde der erlægges 5 % i Afgift til Staten. Banken vilde saaledes kun kunne gaæ til en saadan Forøgelse uden Tab, naar Bankdiskontoen var 5 %, og den vilde kun opnaæ en Fordel ved at gaæ ud over Kontingentbeløbet, saafremt Bankdiskontoen kunde holdes over 5 %.

Med denne Bestemmelse gjengav man da Seddel-circulationen en Del af den Elasticitet, som Kontingentbestemmelsen berøvede den og som en Seddelemmission, der skal opfylde sin Hensigt, ikke kan undvære, — men ogsaa kun en Del. Det hele System vilde være ikke blot sindrigt, men virkelig godt og tilfredsstillende, dersom det var muligt at afpasse det afgiftsfrie Kontingent saaledes, at det fuldt ud svarede til den indenlandske Omsætnings Krav paa de Tider, da dette periodisk naaer sit Maximum. Men det er klart, at, selv om dette virkelig havde været Tilfældet i det Øjeblik, Bankloven gaves, vilde det ikke vedblivende kunne være Tilfældet, efterhaanden som Aarene gik og Befolkningens stadige Forøgelse bragte den indenlandske Omsætnings normale Krav til ligeledes at voxe, og end mindre, dersom denne sidste endog viste sig at voxe stærkere end Befolkningen paa Grund af den tiltagende

Velstand og den hele økonomiske Udvikling. Det maatte simpelt hen blive et Tidsspørgsmaal, hvornaar Banklovens Bestemmelser vilde ophøre at være tidssvarende — og dette er da ogsaa nu ved Banklovens Fornyelse i 1899 bleven erkjendt.

Dertil kommer endnu, at Banklovens Bestemmelser maatte forudses at ville berøve Privatbankernes Seddel-emission saa godt som al Elasticitet og gjøre den til et fast Led i Rigets samlede Circulation. De vilde fornuftigvis — som det ogsaa i Anmærkningerne til Lovforslaget af 1899 fremhæves at være bleven Tilfældet — „i pengeknappe eller kritiske Tider overlade til Rigsbanken at sørge for Trafikens Forsyning med Betalingsmidler og iøvrigt simpelthen udnytte de dem tildelte Seddelkontingenter som rentefrie Driftskapitaler. Medens de i sædvanlige Tider stedse vilde vide at holde deres Seddelomløb saa umiddelbart ved Grænsen af det afgiftsfrie Beløb som muligt, vilde de omtrent indstille den yderligere Seddeludstedelse, saa snart den ikke mere gav noget Udbytte.“ Det angives da ogsaa, at „deres samlede Seddelomløb ikke har føjet sig efter Erhvervslivets Spændinger, men i Reglen holdt sig indenfor den afgiftsfrie Grændse og kun sjældent overskredet denne og da kun med ringe Beløb.“ Privatbankernes Seddelemmission have derved i det Væsentlige tabt Bankseddel-Karakteren og ere nærmest blevne et Sidestykke til den Circulation af „Reichskassenscheine“, som det er indrømmet Riget at have.

Paa den anden Side naaedes herved, hvad der var Flertallets Ønske, at Rigsbanken alene kom til at regulere Pengeomløbet. Men Byrden herved, baade ved Anskaffelsen af den fornødne Guldbeholdning og ved Erlæggelsen af den 5 %'s Afgift, maatte da ogsaa falde udelukkende paa den og stundom føles ret tungt. Thi da de private Seddelbanker som Regel ikke holde

stort større Metalbeholdning, end der er absolut nødvendig for ikke strax ved en Indfrielse af Sedler at bringe den ned under det legale Forhold — altsaa gennemsnitlig 40 à 45 % af Seddelcirculationen —, er i Tydskland som andre Lande med en Centralbank Rigsbankens Metalbeholdning det eneste Reservoir, hvorfra der kan faaes Guld til de nødvendige Afgjørelser af Mellemværender med Udlandet. Den nødsages da allerede herved til at holde en langt stærkere Metaldækning end den legale Trediedelsdækning, og dette saa meget mere, som det ogsaa bliver den alene, som ved en forøget Seddelemmission maa fyldestgøre den indenlandske Omsætnings til Tider stærkt voxende Krav til forøgede Omløbsmidler og endog maa være beredt paa, at begge Krav kunne blive gjorte samtidigt. Men naar den saaledes for eventuelt at kunne fyldestgøre dem jævnlig maa holde en saa stor Metalbeholdning, at den endog bliver større end Seddelcirculationen, saa at der slet ingen udækkede Sedler findes*), og paa den anden Side jævnlig maa forøge sin Seddelmængde ud over det afgiftsfrie Kontingent paa Tider, da Diskontoen er under 5 %, saa at denne Forøgelse bliver en ret betydelig positiv Udgift for den — saaledes i 1896 ca. 464,000 og i 1897 ca. 767,000 Mk., uagtet Diskontoen ikke naaede op over 5 %; i 1898, da Diskontoen fra 15. Novbr.—31. Decbr. var over 5 %, blev Afgiften endog 1,927,000 Mk. —, saa bliver dette „Seddelprivilegium“ tilvisse en saa ringe Fordel for Banken, at det synes meget højt betalt med den Andel i Gevinsten, som den maa afstaae til Staten**).

*) I 1888 var dette Tilfældet ved ikke mindre end 28 Ugeopgjørelser, i 1892 ved 27, i 1894 ved 22 og i 1895 ved 20.

**) I de 22 Aar 1876—97 har Banken i Alt — naar Afstaaelsessummens 15 Mill. Mk. og den i Banklovens § 61^b fastsatte aarlige Betaling af ca. 1,00 Mill. Mk. sammenregnes med Sta-

Værre er det dog, at den hele Ordning tiltrods for den sindrigt opfundne Ventil frembyder samme Fare som den engelske Bankordning, om end i noget fjærrere Perspektiv: at der paa en Tid, da indre Forhold, særlig en Krise, kræver en betydelig Forøgelse af Omløbsmidlerne samtidig med, at betydelige Guldexporter til Udlandet blive nødvendige, kan komme det Øjeblik, da Banken er ude af Stand til at fyldestgøre begge Krav indenfor den lovbestemte Dækningsregel*).

1876—1899.

Banklovens Fornyelse i 1889 og 1899.

Som foran anført tilsigtede Banklovens Bestemmelser en Indskrænkning af de i Aarene 1870—73 stærkt forøgede Seddelbeløb i Tydskland, der fra 1870—72 var voxet fra ca. 840 til ca. 1360 Mill. Mk., af hvilket sidste Beløb ca. 600 Mill. vare udækkede. Endnu ved Udgangen af 1873 var Seddelmængden 1357 Mill., hvoraf 444 Mill. udækkede Sedler. Derefter indskrænkedes successive Seddelmængden, saa at den allerede før

---

tens Andel i den aarlige Gevinst (indtil Udg. af 1897 tils. 81,3 Mill. Mk.) samt Seddelafgiften — betalt Riget ca. 140 Mill. Mk. (Jfr. Helfferich: Zur Erneuerung des deutschen Bankgesetzes, S. 53—56).

- *) Jfr. Kaemmerer: Reichsbank und Geldumlauf, 2. Udg. 1898, hvor det (S. 50 og 73) paapeges, at to Gange i en enkelt Uge — 23.—30. Septbr. henholdsvis 1896 og 1897 — Bankens Metalbeholdning er bleven formindsket med 74,5 à 85,8 Mill. Mk., samtidigt med at Seddelomløbet har maattet forøges med henholdsvis 208,6 og 206,1 Mill. Mk., — en Forringelse af Status med 283,1 à 291,9 Mill. Mk. i en eneste Uge. Noget Lignende, om end i lidt mindre Omfang (62,1 + 189,7), gjentog sig i Ugen 23—31. Decbr. 1898, uagtet Diskontoen da alt i en Maaned havde staaet paa 6 0/0.

Banklovens Ikrafttræden var nedbragt til ca. 1050 Mill. i 1875, hvoraf knap 400 Mill. udækkede. Man gik da ved Banklovens Vedtagelse ud fra, at der fremtidig vilde behøves en Seddelmængde af omtrent en Milliard for hele Riget, hvoraf 385 Millioner kunde forblive udækkede, medens ca. 60 Mill. vilde blive dækkede med Reichskassenscheine eller andre Bankers Sedler; der vilde da udkræves en Metalbeholdning af 555 Mill. Mk., hvorved altsaa $55\frac{1}{2}\%$ af Sedlerne vare dækkede med Metal. Indrømmelsen af Trediedelsdækningen vilde saaledes blive mere nominel end reel og vilde blive det endnu mindre, jo mere den samlede Seddelmængde maatte voxe paa Grund af Omsætningens stigende Krav. Foreløbig syntes Bevægelsen dog snarest at gaae i modsat Retning. I Begyndelsen af 1876 nedbragtes Seddelmængden endogsaa saa stærkt, at den i April 1876 var gaaet ned under 700 Mill. Mk., hvoraf 372 udækkede. Men efter 1876 voxede den atter og gik allerede i 1880 op over de 1000 Mill., 1886 over 1200 Mill. og har i Gjennemsnit 1895 udgjort 1273, 1896: 1261, 1897: 1266 og 1898: 1306 Mill. Mk., medens alene Rigsbankens Seddelomløb i Gjennemsnit fra 1895—98 har udgjort 1097,³ Mill. Mk.

Metalfonden har derfor maattet forøges meget betydeligt og det saa meget mere, som den i de senere Aar som Regel er holdt en Del over det nødvendige Beløb, saa at den stundom endog har overskredet den hele Seddelmængde. I 1894 var saaledes i Gjennemsnit kun 30 Mill. udækkede, senere er dette Gjennemsnittsbeløb steget, var i 1896: 158, 1897: 180 Mill., 1898: 238 Mill. Mk., men altsaa dog betydeligt nedenfor den tilladte Grændse.

Dette gjælder dog kun om det aarlige Gjennemsnit; betragter man derimod de forskellige Tider af Aaret, stiller Sagen sig endel anderledes, idet det normerede

skattefrie Kontingent da ingenlunde har vist sig tilstrækkeligt. Det var dog først 1881, at det viste sig nødvendigt at overskride det afgiftsfrie Beløb af udækkede Sedler (med 26 Mill. Mk.); men derefter har dette de fleste Aar været Tilfældet og tildels i stigende Omfang, saa at medens Afgiften for Aarene 1881—88 ialt kun var ca. 130,000 Mk., udgjorde den i 1896 ca. 464,000, 1897: 767,000 og 1898 endog henved 2 Mill. Mk., og dog har Diskontoen i al denne Tid kun ganske undtagelsesvis oversteget 5 % og kun i kortere Perioder været 5 %.*) Dette peger henimod Hovedfejlen ved Bankanordningen, at man absolut fastslog det udækkede Seddelbeløb, og dette i Virkeligheden uden nogen Undersøgelse af, om det fastsatte Tal netop maatte siges at ramme det Rette, medens det ingen Plads lod aabent for Omsættningens vekslede Krav, der altsaa helt maatte fyldestgøres med Metal.

Ganske vist har man ment, at Afregningen mellem Bankens mange Filialer og det derved udviklede Giro-system skulde supplere Seddelcirculationen og i voxende Grad erstatte andre Omsætningsmidler. Dette System

---

*) I de enkelte Aar har Afgiften udgjort:

1881—85: 27,179 — 32,718 — 0 — 34,040 — 2,724 Mk.

1886—90: 35,584 — 0 — 0 — 235,966 — 338,628 Mk.

1891—95: 0 — 0 — 40,122 — 0 — 224,041 Mk.

1896—98: 464,801 — 767,916 — 1,927,414 Mk.

Indtil 1888 fandt en Overskridelse af Rigsbankens Kontingent kun i ét Aar (1882) Sted ved mere end én Ugeopgjørelse og i Alt 1881—88 kun 6 Gange; derefter have Overskridelserne vist sig i følgende Antal Ugeopgjørelser: 1889: 3, 1890: 6, 1893: 1, 1895: 3, 1896: 6, 1887: 9, 1898: 16. Ved disse 50 Ugeopgjørelser, da Banken maatte betale Riget 5 % af Overskridelsen, var Bankens egen Diskonto de 21 Gange under 5 % (indtil kun 3 %), og kun 8 Gange oversteg den 5 % (3 Gange i Oktbr.—Decbr. 1890 og 5 Gange i Novbr.—Decbr. 1898).

har ogsaa virket til ikke ringe Gavn, og Giroomsætningen er fra 16 Milliarder i 1876 efterhaanden voxet til 115 Milliarder i 1897. Denne Udvikling har da gjort Seddelmængdens faste Begrænsning noget mindre følelig, saa meget mere, som de paa Girokonto deponerede Beløb kunne medregnes til Dækningsfonden, og fra forskellige Sider peges der da ogsaa stærkt paa denne Giroomsætning som et virksomt Middel til at erstatte Penge i Omsætningen. Det viser sig imidlertid, at Forventningen herom er overdreven (jfr. foran S. 16—20), og det fremhæves nu i selve Anmærkningerne til Lovforslaget af Jan. 1899, at „omendskjøndt Tydscklands Metalforraad siden Møntreformens Begyndelse har mere end fordoblet sig, og de stedse betydningsfuldere Betalingsudligninger ved Checks, Bogoverførelser og Afregninger have udviklet sig overordentlig, . . . er ikke blot Seddelomløbet i og for sig, men navnlig Forskjellen imellem Maximum og Minimum af de udækkede Rigsbanksedler i de sidste Aar tiltaget overordentlig. Medens denne Forskjel i 1876—78, i hvilke Aar ingen Overdækning fandt Sted, kun beløb sig til 212,⁴ Mill. Mk., steg den i de følgende Femaars-Perioder til

1879—83: 325,³ Mill. Mk.

1884—88: 479,⁶ — —

1889—93: 535,⁶ — —

1894—98: 754,¹ — — “

Systemets Mangel paa Elasticitet har dermed klart lagt sig for Dagen, og Nødvendigheden af i hvert Fald at forøge den udækkede Seddelmængde, efterhaanden som Befolkningen og Omsætningerne voxe, paatrængt sig saa stærkt, at man omsider i 1899 har stræbt at raade nogen Bod paa Manglerne.

Ved Rigsbankloven (§ 41) havde Riget, som anført, forbeholdt sig Ret til først fra 1. Januar 1891 og siden hvert 10de Aar efter forudgaaende Opsigelse med 1

Aars Frist at ophæve Rigsbanken imod at købe dens faste Ejendomme til bogført Værdi (nu ca. 35 Mill. Mk.) eller at købe samtlige Rigsbankaktier til pari. I begge Tilfælde tilfaldt kun Halvdelen af Reservefonden Aktionærerne. Og for saa vidt noget Saadant skete, skulde Riget være berettiget til at fratage Privatbankerne Seddelretten (§ 44⁷). Ved denne Bestemmelse er altsaa Spørgsmaalet om en monopoliseret Statsseddelbank sat paa Dagsordenen hvert 10de Aar.

Første Gang Spørgsmaalet laa for, bestemte man sig, navnlig efter at de sydtyske Regeringer havde erklæret deres Landsbanker for uundværlige, baade i Forbundsraadet og senere i Rigsdagen, til at lade Alt blive uforandret (Lov af 18. Septbr. 1889) dog med følgende Ændringer til Rigets Gunst:

- 1) at Aktionærernes forlods Dividende nedsattes fra $4\frac{1}{2}\%$ til $3\frac{1}{2}\%$,
- 2) at 20 % af Restudbyttet skulde henlægges til Reservefonden, indtil denne naaede 30 Mill., hvad den gjorde 1891,
- 3) at det Overskydende skulde deles lige mellem Riget og Aktionærerne, indtil disse havde faaet 6 %, hvorefter $\frac{3}{4}$ tilfaldt Riget og kun $\frac{1}{4}$ Aktionærerne.

I og for sig vare disse Ændringer — til Fordel for Riget og til Ugunst for Aktionærerne — ganske ubegrundede, da Seddelprivilegiet ikke udvidedes, og al den Forøgelse, som Bankens Gevinst fik, skyldtes dens Udvikling af de frie Grene af Bankvirksomheden. De kunde nærmest kun forsvares dermed, at Riget gav Afkald paa sin Ret til helt at tilegne sig Banken, og for saa vidt kan det da betragtes som ret heldigt, at Rigets voxende Andel i Bankoverskudet har gjort Fristelsen til at forvandle Banken til Statsbank betydelig mindre. Resultatet af de nævnte Bestemmelser har nemlig været, at, medens Aktionærerne 1876—90 havde

faaet et gennemsnitligt Udbytte af 7,59 Mill. eller 6,33 %₀, og Staten 2,31 Mill. = 1,93 % af Aktiekapitalen, have Aktionærerne 1891—98 vel paa Grund af Bankens forøgede Virksomhed faaet et lidt større Udbytte, nemlig 8,62 Mill. eller 7,19 %₀; men Staten har faaet gennemsnitlig 7,32 Mill. eller 6,10 % af Aktiekapitalen, og dette Forhold har været voxende: i 1896 var Bankens Nettofortjeneste 17,4 Mill., 1897: 19,39 Mill., 1898: 22,27 Mill.; deraf fik Aktionærerne henholdsvis 9, 9,5 og 10,2 Mill. = 7,5, 7,9 og 8,5 %₀, medens Staten fik 8,40, 9,89 og 12,05 Mill. = 7, 8,2 og 10 % af Aktiekapitalen — uagtet den aldeles ingen Kapital har anbragt i Banken.

Sammenlignes det Udbytte, som Rigsbankens Aktionærer faa, med det tilsvarende fra andre lignende Banker, viser der sig end mindre Grund til en saadan Beskjæring af Aktionærernes Udbytte, særlig naar det erindres, at Aktierne tegnedes til en Kurs af 130 %₀; thi i Tiaaret 1884—93 fik Rigsbankens Aktionærer gennemsnitlig 6,6 %₀,

Østrig-Ungarns Banks Aktionærer	7,11 % ₀ ,
Bank of Englands	— 10 % ₀ ,
og Banque de France's	— 15,8 % ₀ .)

Desuagtet synes man fra flere Sider stærkt opsat paa at lade Riget overtage Rigsbanken som Statsbank. Antallet af dem, der interessere sig herfor, er nemlig i Tidens Løb efterhaanden voxet, idet de — ifølge W. Lotz**) — kunne henregnes til 4 forskellige Grupper:

1) De, der overhovedet forstaa sig lidt paa Bankvæsen og mene, at Aktionærerne have en ublu Fordel af Seddelretten, som Staten selv kunde tiltage

) Det maa ikke overses, at Udbyttet tildels er nominelt, da vel de færreste Aktionærer have erhvervet deres Aktier til pari. Jfr. foran S. 256).

**) Der Streit um die Verstaatlichung der Reichsbank (Annalen des Deutschen Reichs 1898 S. 161—83).

sig. Hertil bemærker nævnte Forf., at denne Fordel hyppig overdrives betydeligt. Selve Udgifterne ved Seddeltilvirkningen ere større, end det almindelig antages. Det maa derhos erindres, at Seddeludstedelsen og Indløsningen kræve et betydeligt større Personale end ellers nødvendigt, særlig i Tydskland, hvor de strænge Bestemmelser om Dækning ved Vexler alene nødvendiggjøre et stort, sagkyndigt Personale. Endvidere maa det erindres, at Seddelbanken altid maa holde en forholdsvis stor Kassebeholdning, af hvilken den ingen Rente faar. Forf. fremhæver derfor ogsaa, at det gennemsnitlige Beløb af udækkede Sedler langt fra udgjør de tilladte 385 Mill. Mk., men i 1896 kun var 240 Mill., i 1894 endog kun 107 Mill. for samtlige Banker (jfr. foran S. 308). Og da de udækkede Sedler skulle dækkes med Vexler, kan Beløbet kun regnes forrentet med den gennemsnitlige Diskonto for bedste Vexler, som i de to nævnte Aar var henholdsvis 3,6 og 3,1 %. I 1894 kunde saaledes Fordelen ved Seddelprivilegiet for samtlige Seddelbanker tilsammen højst kun udgjøre lidt over 3 Mill. Mk. — ikke 20—25 Mill., som det paastaaes af Privilegiets Modstandere.

2) Socialdemokraterne, som efter deres almindelige Principer sværme for en Statsbank, samt de, der ere ubetingede Beundrere af Statsbanesystemet, og derfor med samme Tillid vilde se Banken i Statens Haand.

Overfor de Sidstnævnte maa det gøres gjældende, at Bankvirksomhed langt mindre end Jernbaner kan drives efter almindelige, for længere Tid fastslaaede, Regler og ganske anderledes maa afpasses efter hurtigt vexlende økonomiske Forhold og Situationer. Men iøvrigt maa det erkjendes, at Rigsbankens hele Ordning under Statsembeds mænd som de helt igjennem Ledende og Styrende og med en meget ringe Indflydelse for Aktionærernes Repræsentanter (Centraludvalget) giver

Statsbankprincipets Modstandere en svag og vanskelig Stilling*). Dog maa man sikkert give Forf. Ret i, at allerede det, at Banken og ikke Staten lønner Bankembedsmændene (undtagen Reichsbankdirectoriums Medlemmer), har sin store Betydning ved at holde disse Lønningsspørgsmaal udenfor de parlamentariske Partikampe. Og ligeledes har han sikkert Ret i, at Staten finansielt kun vilde vinde overordentlig lidet ved at overtage Rigsbanken.

3) Agrarerne, som mene, at deres parlamentariske Indflydelse vilde kunne gjøre sig stærkere gjældende overfor en Statsbank til Fordel for Laan til Landmænd.

Overfor disse hævdes det med Grund, at det som Regel vil ligge ganske udenfor en Banks naturlige Opgave at give Landbruget de lange, faste Laan, som det overvejende har Brug for (jfr. foran om Banque de France), og at det i hvert Fald ikke kan være en Rigsbanks Opgave at give Laan til dem, som ikke andetsteds kunne forskaffe sig Laan.

4) Bimetallerne, idet de mene, at den nuværende Rigsbank er Monometallismens vigtigste og mest energiske Støtte.

Det var derfor at vente, at Bestræbelserne for at gjøre Rigsbanken til Statsbank i Tidens Løb snarest vilde voxe, og at den Omstændighed, at der herved vilde opnaaes en forøget Indtægt for Riget, der kunde anslaaes til 4 Mill. Rmk. om Aaret, vilde øve ikke saa ringe Indflydelse paa mange Rigsdagsmænds Stemning, naar Spørgsmaalet om Rigsbanklovens Fornyelse atter

---

*) Et i Rigsdagskommissionen angaaende Bankloven fremsat Forslag om kun at forlænge den bestaaende Lov et Aar begrundedes ved, at „Banken er faktisk allerede en Statsbank, den ledes kun af Statseembedsmænd, og der er ingen Grund til at befrygte, at den som Følge af, at den formelt gjøres til Statsinstitut, skulde kunne blive ledet endnu mere bureaukratisk.“

kom til Forhandling. Dette skete i Januar 1899, da Forslag til Forandringer i Bankloven af 1875 forelagdes Rigsdagen. De 4 Hovedpunkter heri vare:

1) Rigsbankens Grundkapital forøges til 150 Mill. Mk.; de nye Andelsbeviser, lydende paa 3000 Mk. hver, tilbydes de gamle Andelsejere, saaledes at de for hver 4 Andelsbeviser kunne tegne et nyt.

2) Rigsbankens afgiftsfrie Seddelkontingent forhøjes til 400 Mill. Mk., saa at det samlede afgiftsfrie Kontingent fremtidig bliver 491,6 Mill. Mk.

3) Rigsbankens Nettoudbytte fordeles fremtidig saaledes, at a) Andelsejerne først faae $3\frac{1}{2}\%$ af Grundkapitalen, b) derefter 20% af det Overskydende henlægges til Reservefonden, indtil den udgjør $\frac{2}{5}$ af Grundkapitalen (60 Mill. Mk.), og c) Restbeløbet deles lige imellem Andelsejerne og Riget, indtil hine have faaet i Alt 5% i Dividende, hvorefter der af det endnu Overskydende tilfalder dem $\frac{1}{4}$, Riget $\frac{3}{4}$.

4) De private Seddelbanker skulde fra 1. Jan. 1901 tilpligtes ikke at diskontere under Rigsbankdiskontoen. Vilde de ikke inden 1. Decbr. 1899 give Tilsagn herom, skulde Seddelemissionsretten opsiges dem til 1. Januar 1901.

I det Væsentlige forblev altsaa den hidtidige Ordning uforandret, og dette Standpunkt fandt Tilslutning hos Rigsdagens Flertal, idet navnlig Angrebene paa Rigsbankens hidtidige Styrelse bestemt tilbagevistes og Statsbankprincipets Forfægttere ikke kunde sætte deres Ønsker igjennem. Derimod undergik de ovennævnte Forslag forskjellige Forandringer.

Det første Forslag, der (se foran S. 93—94) begrundedes ved, at nu ikke blot et Beløb, svarende til Reservefonden, men endog 5 Mill. Mk. mere var anbragt fast i Grundejendomme, fremkaldte forskjellige Ændringsforslag om en Forhøjelse indtil 200 Mill. Mk.,

idet man derhos vilde have, at de nye Andele enten skulde overtages af Riget selv eller kun lyde paa 1000 Mk. hver. Begge Dele forkastedes; men ved 3die Behandling vedtoges et Kompromisforslag om at forhøje Kapitalen til 180 Mill. Mk., saaledes at Halvdelen af de nye Andele, der alle skulde lyde paa 1000 Mk. hver, skulde emitteres inden 31. Decbr. 1900 og Resten inden 31. Decbr. 1905. Det betonedes dog af endel af Forslagsstillerne, at de vedblivende ikke fandt Grund til saa stor en Udvidelse, men gik med til denne Indrømmelse for at kunne faae den nye Lov gennemført. Ligeledes blev det gjort gjældende, at det slet ikke var ønskeligt, at Smaafolk eller Middelstandsfolk skulde tilskyndes til at anbringe deres Penge i saadanne Dividendepapirer, og at de jo dog ikke vilde kunne øve Indflydelse paa Valget af Centraludvalget*). Endvidere lod Kommissionen Bestemmelsen om de ældre Andelsejeres Fortrinsret til at tegne de nye Andele bortfalde og fastholdt, at de burde fremlægges til offentlig Tegning til en passende Kurs, som fastsættes af Rigs-kantsleren; det ved Kursagioen indvundne Beløb skulde tilfalde Reservefonden.**)

Da Regeringsforslagets Bestemmelse om, at Reservefonden vedblivende skulde forøges, indtil den udgjorde $\frac{2}{5}$ af Grundkapitalen, efter det saaledes Vedtagne vilde

---

*) Det oplystes, at de hidtidige 40,000 Andele vare fordelte blandt 8040 Ejere, af hvilke de $\frac{5}{6}$ ($83\frac{2}{3} \%$) kun ejede fra 1—5 Andele ($64\frac{1}{2} \%$ kun 1—2 Andele). Kun 30 indtegnede Ejere besad over 100 Andele hver, men dette var navnlig Banker og Bankiers, der kun nominelt, som Repræsentanter for Depo- nenter o. A., optraadte som Ejere.

**) Da Kursen mentes at skulle være 130, vilde der ved det første Udbud tilfalde Reservefonden 9 Mill. Det antoges, at denne da allerede ved det andet Udbud i 1905 vilde kunne naae op til de 60 Mill.

føre til en Reservefond paa 72 Mill., forandredes denne Bestemmelse formelt fra „ $\frac{2}{5}$ “ til „60 Mill. Mk.“, da det bestemt hævdedes af Forbundsraadets Repræsentant, at der absolut ingen Trang var til en yderligere Forøgelse, hvis Tilvejebringelse tilmed let kunde reducere Andels-ejernes Udbytte saa stærkt, at det blev vanskeligt at finde Tegnere for de sidste 30 Mill. Mk. En samlet Ejendoms kapital af 240 Mill. Mk. maatte absolut være tilstrækkelig.

Heller ikke Regeringsforslagets andet Hovedpunkt fandt fuld Tilslutning i Kommissionen. Vel forkastede denne med stor Majoritet de ved første Behandling fremsatte Forslag om at forhøje Rigsbankens afgiftsfrie Kontingent til 500 istedenfor til 400 Mill. Mk. „for at sætte Banken i Stand til at skabe en billig Diskontering“. Men ved tredje Behandling vedtoges et Kompromis-forslag, hvorefter Bankens Kontingent forhøjedes til 450 Mill. Mk. og samtlige Bankers afgiftsfrie Kontingent til 541,600,000 Mk.

Denne Kontingentforhøjelse gav naturligvis betydelig mere Grund, end der i 1889 havde været, til at forøge Rigskassens Andel i Bankens Udbytte paa Andels-ejernes Bekostning. Men endskjønt Regeringsforslaget skulde synes at gaa vidt nok i saa Henseende, fandt det dog ikke Tilslutning, men man besluttede sig til at benytte Lejligheden til at beskatte Andelsejerne endnu yderligere. Forskjellige herpaa sigtende, ved Kommissionens første Behandling fremsatte Forslag, der dels gik ud paa at fastsætte en Maximumsgrænse af 5 % for Andelsejernes Udbytte, dels paa at nedsætte den ordinære Dividende fra $3\frac{1}{2}$ til 3 %, dels endelig paa at forbeholde Rigskassen hele Overskudet ud over $5\frac{1}{2}$ % for Andelsejerne, forkastedes vel, efter at det var gjort gjældende, at man dog burde tage noget Hensyn til Andelsejere, hvem man ved Aktiernes Udstedelse havde

ladet betale 30 % Opgjæld for disse. Men ved anden Behandling vedtog man et Forslag om, at Andelsejernes Udbytte ikke kunde overstige 6 % (o: 4,6 % af Emissionsprisen) og at det overskydende Restbeløb skulde tilfalde Rigskassen. Ved tredje Behandling blev det imidlertid gjort gjældende, at den saaledes fastsatte Maximalgrændse „dog mere eller mindre gav Rigsbanken Karakter af en Statsbank og derfor ogsaa vilde berøve den den Privatejendom folkeretlig tilsikrede Beskyttelse i Tilfælde af en Krig.“ End mindre kunde man gaae ind paa det nu til 3die Behandling stillede Forslag om at sætte Maximalgrændsen allerede ved 5 %, da „det dog var meget tvivlsomt, om der fandtes Nogen, der vilde overtage de nye Andele til en Kurs af 130, naar der kun stilledes ham i Udsigt at faae $3\frac{1}{2}$ indtil højst 5% af det nominelle Beløb, altsaa ca. $2\frac{7}{10}$ indtil højst $3,85$ % af den effektivt indbetalte Kapital — eller, naar Hensyn tages til den eventuelt efter 10 Aars Forløb indtrædende Tilbagebetaling med kun 120 %, kun $2,04$ indtil højst $3,19$ % af hans udlagte Penge.“ Fra Forbundsraadets Repræsentant var det derfor ogsaa udtalt, at det nu til tredje Behandling stillede Ændringsforslag om, at der af Restbeløbet ud over $3\frac{1}{2}$ % til Andelsejerne og Henlæggelsen til Reservefonden skulde tilfalde Andelsejerne $\frac{1}{4}$, Rigskassen $\frac{3}{4}$, var den yderste Grændse for det Tiladelige; dette Forslag vilde begrænde Andelsejernes Udbytte til $3,77$ % af den effektivt indbetalte Kapital og højst ved en Bedring af Forholdene lade det stige til 4 à $4\frac{1}{2}$ %. „Videre gaaende Forslag sigtede paa at gjøre Banken til Statsbank; men de forbundne Regeringer vare enige om til det Yderste at ville bekjæmpe en saadan Forandring af politiske, økonomiske og finansielle Grunde.“ Herefter vedtoges da det sidstnævnte

Forslag om Fordelingen, medens førstnævnte Forslag forkastedes med 17 mod 10 Stemmer.

Den haardeste Kamp stod i Kommissionen om det fjerde Hovedforslag vedrørende Privatbankernes Forhold til Rigsbanken og dennes Diskontopolitik. Rigsbankens Privatdiskonto, d. v. s. Anvendelsen af en lavere Diskontosats end den officielt noterede paa særlige Tilfælde og Kunder, blev stærkt angreben som stridende imod den Bestemmelse i Bankloven af 1875, at (§ 15) Rigsbanken har til enhver Tid offentlig at bekendtgjøre den Procentsats, hvortil den diskonterer, og strax ved første Behandling fremkom der Forslag om helt at forbyde den som en utilbørlig Begunstigelse af enkelte Privatpersoner, formentlig særlig de store Børs- og Finantsmænd. Det blev imidlertid hævdet, at denne Privatdiskonto paa ingen Maade var en særlig Begunstigelse for nogle Enkelte, men at de Betingelser, under hvilke den kom til Anvendelse, gjaldt for alle Kreditsøgende, idet de bestode i en vis Højde for Vexelbeløbet, en bestemt Minimalfrist af Løbetid og en bestemt Kreditværdi hos de for Vexler hæftende Personer. Den var derfor ogsaa kommen til Anvendelse paa et stort Antal Forretningsmænd af Middelklassen, særlig ogsaa paa Foreninger (Genossenschaften) og derigjennem paa Haandværkere, Landbrugere og mindre Erhvervsdrivende.

Det blev yderligere gjort gjældende, at det var nødvendigt for Rigsbanken at kunne anvende en saadan Privatdiskonto paa Tider, da der var stor Pengerigelighed, da det ellers blev den umuligt at konkurrere med de private Banker netop om de bedste Sikkerheder. Det var ogsaa kun til saadanne Tider, at den kom til Anvendelse; saasnart der blev lidt større Pengeknaphed, anvendtes den ikke, saaledes navnlig ikke, naar Dis

kontoen gik op over 4 %^{*)}). Indtil 1880 havdes kun den officielle Diskontosats; men i 1880 havde Forbundsraadet erklæret Privatkonto for tilladelig baade for Rigsbanken og de private Seddelbanker, da de ellers ikke kunde konkurrere med de ikke-seddeludstedende Banker, som havde fuld Frihed i saa Henseende.

Herefter enedes man om en Bestemmelse, hvorefter Rigsbanken fra 1. Jan. 1901 ikke tør diskontere under den i Henhold til Banklovens § 15 offentlig bekendtgjorte Procentsats, saa snart denne Sats naaer eller overstiger 4 %^{**)}. Naar Rigsbanken diskonterer til en ringere Procentsats end den offentlig bekendtgjorte, har den at bekendtgjøre denne Sats i Reichsanzeiger.

En bestemt Modstand mødte Regeringsforslagets Bestemmelse om, at de private Seddelbanker ikke — under Straf af Seddelrettens Fortabelse — maatte diskontere til lavere Satser end Rigsbanken, baade under Rigsdagens Forhandling og i Kommissionen. I denne udtalte baade den bayerske og den württembergske Forbundsraads-Repræsentant sig med stor Styrke til Gunst for deres Landes Seddelbanker, hvis Opretholdelse ansaaes for nødvendig, og de lod skimte igjennem, at de kun nødig ere gaaede med til det foreliggende Forslag,

---

*) Det oplystes, at der i Tidsrummet 1890—98 ingen Privatkonto var bleven anvendt i Aarene 1891 og 1897—98; i 1890 anvendtes den i 76 Dage, 1892 i 339, 1893 i 200, 1894 i 345, 1895 i 267 og 1896 i 61 Dage. Af samtlige indenlandske Vexler, som Rigsbanken diskonterede, var kun i 1892 og 1894 mere end 20 % bleven købt til Privatkonto.

**) Om disse sidste Ord førtes en haard Kamp; ved første Behandling vedtoges det med 15 mod 13 Stemmer at udelade Ordene: „naaer eller“; ved anden Behandling vedtoges det med 16 mod 12 Stemmer at gjenindsætte dem; men endnu ved tredje Behandling foresloges det atter at stryge dem, hvilket dog nu forkastedes med 23 mod 4 Stemmer.

der imidlertid maatte betragtes som et Kompromisforslag, hvis Forkastelse kunde bringe den hele Lov i Fare. „Kunde det imidlertid lykkes Kommissionen at finde en anden og mere hensigtssvarende Affattelse, saa meget desto bedre.“ Det anførtes, at Forbundsraadet allerede i 1880 udtrykkelig havde anerkjendt Seddelbankernes Ret til at diskontere under den officielle Diskonto, netop fordi de ellers i pengeregelige Tider ganske vilde blive fortrængte fra Markedet af Privatdiskonteurerne, Storkapitalen (o: Aktiebankerne og de store Finantsmænd).

Tilsidst vedtoges Bestemmelsen saaledes affattet, at de private Seddelbanker fra 1. Jan. 1901 skulde forpligte sig til ikke at diskontere under Rigsbankens officielle Diskonto, saasnart denne naaer eller overstiger 4 $\frac{1}{2}$ %, og iøvrigt ikke at diskontere til mere end $\frac{1}{4}$ % under Rigsbankens officielle Diskonto eller, hvis Rigsbanken selv diskonterer til en lavere Sats, ikke mere end $\frac{1}{8}$ % under denne Sats.

Der blev endvidere i Kommissionen gjort Forsøg paa at faae Rigsbanken forpligtet til at modtage de private Seddelbankers Sedler ikke blot, som i Bankloven fastsat, ved sine Filialer i Byer med mere end 80,000 Indb., men ved alle Filialer, idet man under Paaberaabelse af 27 foreliggende Petitioner henviste til de mindre Byers Krav paa i denne Henseende at stilles lige med de større og overhovedet til Samhandelens Krav. Det blev imidlertid med megen Styrke gjort gjældende fra modsat Side, at et saadant Forslag kun vilde føre til, at de private Seddelbanker søgte at sprede deres Sedler i Egne, som aldeles ikke hørte til deres naturlige Omraade, og at det allerede nu voldte Rigsbanken megen Ulejlighed og Bekostning (40 à 47,000 Mk. aarlig) at tilbagesende de modtagne Privatbank-sedler, som i stedse større Mængde præsenteredes den (1893: 263 Mill., 1898: 325 Mill.). Det hævdedes, at

„der slet ikke forelaa nogen Trang til at skaffe sydtyske Banksedler Indgang i Tydsklands nordlige og østlige Provindser, og at Forslaget betød et stort Tilbageskridt til Skade for Enheden.“ Iøvrigt strakte Rigsbanken sig saa langt, som det var naturligt, idet den indenfor hver Banks naturlige Forretningsomraade — og dette fortolket ret vidt — modtog dens Sedler ved alle Rigsbankanstalter med Kasseindretning. Ved anden Behandling forkastedes Forslaget derefter med 15 mod 13 Stemmer.

Et Forslag om at udstrække Lovens Varighed til 20 Aar istedenfor 10 — i Lighed med de nylig stedfundne Vedtagelser i Frankrig og Belgien — blev med den Ændring, at Rigsdagens Tilslutning udkrævedes til en Forlængelse ud over 1. Jan. 1921, vedtaget, men atter senere forkastet, efter at Forslagsstilleren selv havde frafaldet det, fordi nogle af de nu vedtagne Bestemmelser gjorde det betænkeligt for ham at se Lovens Revision udsat i 20 Aar. Spørgsmaalene om Rigsbankens fortsatte Bestaaen som privat Institut og om de private Seddelbankers Opretholdelse ville altsaa fremdeles hvert 10de Aar komme paa Dagsordenen og sandsynligvis give Anledning til Fremkomsten af nye mere eller mindre vidtgaaende Krav paa en Udvidelse af Rigsbankens Virksomhed til mindre bankmæssige Omraader.

Bog anmeldelse.

Th. G. Masaryk: Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage. Wien, Verlag von Carl Konegen. 1899. (600 S.). (12 M.).

Denne Bog rager højt op over hele den øvrige store Marxisme-Literatur. Dens Forfatter er en uhyre belæst Mand, en udmærket Videnskabsmand, der tilfulde er fortrolig med det store Emne, han har valgt sig. Som Bogens Titel angiver, har det været Forfatterens Opgave at forklare Marxismens Betydning som filosofisk og sociologisk System. Professor Masaryk er derfor gaaet dybere ned end de fleste tidligere Forfattere, der beskæftigede sig med Marxismen, og som i Almindelighed overvejende holdt sig til dennes nationaløkonomiske Side. Han har fremdraget vigtige Problemer, som de tidligere Forfattere lod ligge. Han har heller ikke blot holdt sig til selve Hovedmændene, Marx—Engels, men har ogsaa taget Hensyn til de yngre Marxister, for at Læserne kunne danne sig en Forestilling om den hele Marxismes videnskabelige Situation.

Paa Titelbladet har Forf. skrevet: »Studien zur socialen Frage«, skønt dette Udtryk »wegen seiner Vieldeutigkeit« er »ufordelagtigt«. Det sociale Spørgs-

maal er — bemærker han — Spørgsmaalet om al økonomisk og samfundsmæssig, materiel og moralsk Nød, som vi Alle se, hvorhen vi saa rette vort Blik, i de Riges Paladser, med den overdrevne Luxus, i de Fattiges Hytter, i Byerne og paa Landet, i Husene og paa Gaderne. »Det sociale Spørgsmaal« betyder Tusinders, Millioners Uro og Utilfredshed, Længsel og Frygt, Haab og Fortvivlelse, Lidelse og Vrede ...» Konkret og praktisk taget er«, siger Forf., »det sociale Spørgsmaal Socialismens Problem, og under vore Forhold er Socialismen atter overvejende Marxisme«. Derfor holder Forfatteren sig til Marxismen, — men i dette første Bind søger han særligt at udfinde og redegøre for Marxismens sociologiske og filosofiske Grundlag. »Det er forstaaeligt«, fortsætter Forf., »at enhver af de forskellige Fagmænd ved Studiet af Socialismen anser sit Standpunkt for det vigtigste. Juristen (f. Ex. Menger) mener, at Socialismens Problemer bør formuleres juridisk; Nationaløkonomerne lægge Hovedvægten paa de økonomiske Spørgsmaal; — jeg vil prøve Socialismen og specielt Marxismen sociologisk og filosofisk, og tror at have Anledning dertil, naar henses til, at den nationaløkonomiske Betragtningssmaade i den Grad har Overvægten, at det ser ud, som om Socialismen faktisk blot var et økonomisk Spørgsmaal. Socialismen blot et Mavespørgsmaal, et Kniv- og Gaffelspørgsmaal! Ja for sociale Kelnere, af hvilke der jo rigtignok i vor »sociale« Tid er nok! ... De mest fremragende Socialister have ogsaa altid gjort gældende, at Socialismen theoretisk er en fuldstændig og ny Verdensanskuelse, praktisk

Bestræbelse efter at naa en ny Samfundsorden. Ubestrideligt ere de nationaløkonomiske Anskuelser og Indretninger her af stor Vigtighed, — men de udtømme aldeles ikke Socialismen. Socialismens Problemer ere overvejende filosofiske. Nutidens Socialisme tvinger med sin Praxis og sin Theori Enhver til at prøve sin egen Verdensanskuelse og Livsførelse«.

Dette er altsaa den Opgave, Forfatteren har sat sig, da han tog fat paa de Forelæsninger, ud af hvilke denne store Bog er fremgaaet, — en meget lærd og dybtgaaende Bog, meget omfattende med Hensyn til sit Indhold, meget kompakt i ydre Henseende. Dens Indholdsmasse er i Virkeligheden overraskende stor og større end Titlen lader formode.

Prof. Masaryk begynder, efter de rent indledende Afsnit, med at skildre Marxes videnskabelige og filosofiske Udvikling. Særligt interessant er her hans Paavisning af Forholdet mellem Marx og Feuerbach. Saa ofte og saa meget er der blevet skrevet og talt om Hegels ubestridelige og dominerende Indflydelse paa Marx, at Feuerbachs Indflydelse næsten helt er bleven overset. Prof. M. har troet, at det havde sin Interesse at konstatere denne, uden at hin derfor benægtes. Feuerbach var, tildels, et Mellemlid mellem Hegel og Marx. Rækkefølgen ser, efter Masaryks Fremstilling, saaledes ud: Hegel, Feuerbach, Marx; Pantheisme, Humanisme, Socialisme; Gud, Menneske, Proletar. Fremfor Alt har Marx hos Feuerbach hentet den Anskuelse, at Religion er Anthropomorphisme; Mennesket idealiserer sit eget

Væsen og forvandler det til Gud. Marx udfører Tanken videre, filosofisk og økonomisk (Varens Fetisch-Karakter i »Das Kapital«). Hvad Masaryk anfører herom, giver adskilligt Stof til Eftertanke.

Dernæst er der »den materialistiske Dialektik«. Marx og Engels skatte hos Hegel fremfor Alt den dialektiske Methode. Dog forklarer Engels i sit Skrift om Feuerbach, at Dialektiken i den hegelske Form er ubrugelig; Marx og Engels have, forklares det, erstattet denne med en »materialistisk Dialektik«. Marx og Engels have, forsikrer Engels, vendt op og ned paa den hegelske Dialektik. »Efter Engelses Anskuelse har Marx pillet den sunde Kærne ud af Hegels dialektiske Skal: Verden er ikke noget Komplex af færdige Ting, men et Komplex af Processer, hvorved de tilsyneladende stabile Ting ikke mindre end Afbillederne af dem i vor Hjerne, Begreberne, undergaa en uafbrudt Forandring, Vorden og Undergang, i hvilken Forandring trods al tilsyneladende Tilfældighed og trods al momentan Tilbagegang en fremadskridende Udvikling sluttelig fuldbyrdes. Denne store Grundtanke er, siden Hegel lærte, gaaet over i den almindelige Bevidsthed, og Ingen vil vægre sig imod den i denne almindelige Form: men det er Et — tilføjer Engels — at anerkende den som Frase, og noget Andet virkeligt at gennemføre den i det Enkelte paa alle videnskabelige Omraader. Konsekvent gennemført betyder denne Tanke, at alle absolute Løsninger og evige Sandheder høre op. Modsætningerne Sandt og Falsk, Godt og Ondt, Ens og Forskelligt, Nødvendighed og Tilfælde osv. faa kun en relativ Gyldighed; thi det,

som anses for sandt, har sin skjulte, senere fremtrædende falske Side, medens det som nu betragtes som usandt, har sin sande Side, hvorfor det tidligere gjaldt for at være sandt.

»Jeg ved ikke«, siger Masaryk, »om Læseren føler sig tilfredsstillet ved denne Engelses Forklaring; — jeg tilstaar, at mig synes den hegelske Dialektik ogsaa i den materialistiske Form at være slet og ret Hocus-Pocus.

Efter Hegel er det, som er, samtidigt ikke, thi, som den gamle Heraklit lærte, »Alt flyder«, er i Begreb med at opstaa. Den almindelige Forstand ser overalt Modsigelser, men den højere Fornuft opfatter Modsigelserne i en højere Enhed. Dette er den hegelske Dialektik, som Marx og Engels skulle have udformet materialistisk. Nogle Exempler ville anskueliggøre denne materialistisk-dialektiske Proces:

These: Fevdalmonopol, Konkurrencens Forløber.
— Antithese: Konkurrence. — Synthese: det moderne (Bourgeoisie-) Monopol. Dette moderne Monopol er Fevdalmonopolets Negation, forsaavidt det forudsætter Konkurrencen; men samtidigt er det Konkurrencens Negation, idet det er Monopol. Derfor er det moderne Monopol et syntetisk Monopol, eller Negationens Negation, Modsigelsernes Enhed.

Eller:

Bygkornet: det spirer, voxer op til Plante (Kornets Negation), blomstrer, befrugtes, bærer Bygkorn; naar disse ere modne, dør Planten (Negationens Negation).

Eller:

Oprindelig Kommunisme — Privatejendom (Kom-

munismens Negation) — fremtidig Kommunisme (Negationens Negation).

Eller efter Rousseau:

Menneskenes oprindelige Lighed — senere Ulighed — atter højere Lighed.

Af disse Exempler ser Læseren, at det i Grunden drejer sig om en ganske ligefrem Sag, »som ethvert Barn kan forstaa, saasnart man bortfjerner Krusedullerne, »den Geheimniskram«, hvormed den gamle idealistiske Filosofi dækker den til« (Engels). Den dialektiske Udvikling er, saaledes som Engels selv udtrykker det, ikke andet end »den kausale Sammenhæng i den gennem alle Zigzagbevægelser og momentane Tilbageskridt fremadskridende Udvikling fra det Lavere til det Højere.« Men naar Sagen er saa ligefrem, hvorfor saa al den Snak og Forklaren? spørger Masaryk. Ja den »Geheimkram«, som Engels spotter, acceptere netop selve Marx og Engels. De have gjort sig til Idealismens Debitorer, trods deres materialistiske Standpunkt. De have ikke forstaaet, at den hegelske Dialektik ikke passer for dem. Ikke blot have de i Enkeltheder gjort sig skyldige i Selvmodsigelser: men de have for deres hele System overhovedet valgt et Grundlag, der ikke passer. Udførlig forklarer Engels »Negationens Negation«, og tilføjer saa strax efter, at hele denne Dialektik i Virkeligheden er — ganske overflødig: Marx har bevist Negationens objektive Negation, d. v. s. Marx har rent empirisk og historisk paavist Udviklingen fra det lavere til det højere Trin, og efter at have ført sit historiske Bevis betegner han »desuden« (!) Udviklingen som et Fænomen, der »fuldbyrdes efter

en bestemt dialektisk Lov« (Engels). Masaryk siger, at dette er: »im Pelz sich mit Spinnweben wärmen oder, besser verglichen, den Pelz gegen Kälte tätowiren.«

»En objektiv Dialektik«, fortsætter Masaryk, »gives der overhovedet ikke. I Tingene selv er der ingen dialektisk Modsigelse. Vi kunne tale om Tiltrækning og Frastødning i naturvidenskabelig Forstand, om Kærlighed og Had, Krig og Fred i det menneskelige Samfund; — men alt dette er hverken hegelsk eller marxistisk Dialektik. Tværtimod — den moderne Verdensanskuelse er væsentlig udialektisk. Naar vi derfor opmærksomt prøve de Exempler, Engels anfører til Belysning af den dialektiske Verdensproces, saa indser man snart, at det i Virkeligheden drejer sig om noget Andet end, hvad Engels vil bevise. Se for Exempel Engelses Bygkorn: i gunstig Jord, under Paaavirkning af Varme og Fugtighed, forandrer Kornet sig og spirer; Kornet forgaar som Korn, i dets Sted træder den deraf udviklede Plante (»Kornets Negation«); — under normale Forhold voxer og blomstrer denne Plante, befrugtes og giver Frø; — saasnart disse ere modne, dør Straaet (»negeres«). Frugten af denne »Negationens Negation« er det oprindelige Korn, dog ikke i et enkelt Exemplar, men i det 10-, 20-, 30-dobbelte Antal. »Korn forandrer sig yderst langsomt, og vor Tids Byg er omtrent som det Byg, man havde for hundrede Aar siden. »— — Jeg vil«, siger Masaryk, »ikke dvæle videre ved Exemplet; det er dog klart, at det ikke passer, — i ethvert Fald er Befrugtning, Væxt, Udvikling, Formering noget Andet end den hegelske

These—Antithese—Synthese. Det er en Udviklingsproces, og den er netop ved sin stadige Fortsættelse væsentlig forskellig fra den treledelede Dialektik. Og alle de andre Exempler fra forskellige Omraader give ligeledes et Billede af den ikke-dialektiske Udvikling. Hegel kendte vel Udviklings- og Fremskridts-Begrebet, — men hans Begreb stemmer endnu ikke med de rigtigere, nyere Anskuelser. I Zoologien slutter han sig vel til Lamarcks Lære, men han forestiller sig alligevel Udviklingen katastrofemæssig, gennem store Revolutioner og Modsætninger. Heri følger Feuerbach ham. Og Marx følger begge disse ... Marx og Engels søgte vel at slutte sig til Darwinismen, — men Darwinismen og den moderne Evolutionisme passe ikke sammen med Marxes Lære. Vel have Marx og Engels i Darwinismen anerkendt Evolutionstanken, men de have ikke bemærket, at denne modsiger deres Dialektik og deres historiske Materialisme ... Bebel — og mange andre Marxister — have gjort et mislykket Forsøg paa at acceptere Darwinismen, naturligvis fordi de misforstod eller opfattede den som »revolutionær«, — men ingen af dem har formaaet at paavise en virkelig Overensstemmelse mellem Socialismen og Darwinismen, der tværtimod passe til hverandre som Vand til Ild. Den moderne Naturvidenskab er overhovedet snarere antirevolutionær og aristokratisk end revolutionær og demokratisk. Socialdemokraternes Forkærlighed for Naturvidenskaben er saaledes temmelig ubegribelig; derimod passer Marxes hele Aandsretning godt sammen med Atheismen, den revolutionære Atheisme. Ogsaa herpaa kommer Masaryk ind i sin Fremstilling

af Marxes »positivistiske Materialisme«. Han belyser her skarpt Marxes og Engelses frappante Mangel paa Kriticisme, — hvormeget de end kritiserede. Han karakteriserer deres Materialisme som rent vulgær. Han dadler deres overdrevne og ukritiske »Historisme«. »Realismen«, Betragtningen af de eksisterende Ting, forsømte de; — kun Bevægelsen saa de. Overdreven Nyhedssyge, Revolutionisme, bragte dem til at overse det statiske Moment i Verden til Gunst for det dynamiske.

I Bogens næste Afsnit gaar Forf. ind paa de marxistiske Definitioner af »den historiske Materialisme«. Som bekendt citeres i Almindelighed Definitionen af 1859 i Marxes »Zur Kritik der politischen Oekonomie« som den særligt »klassiske«. Masaryk viser, at Adjektivet »klassisk« her passer meget slet: Definitionen mangler i altfor høj Grad Nøjagtighed og Klarhed. Ser man paa Marxes senere Definitioner, opdager man snart, at Marx bestandigt modificerer i den Retning, at den oprindelige materialistiske Radikalisme bliver stedse svagere. Paa Grund af Marxes vaklende Holdning bliver det naturligvis vanskeligere at udfinde, hvad egentlig Meningen med den »historiske Materialisme« er. Masaryk mener at kunne sammenfatte den i følgende Sætninger: Historien er en dialektisk Proces, der forløber uafhængigt af Menneskenes Vilje. Denne dialektiske Proces er en politisk Klassekamp. Disse Kampe ere ifølge deres Væsen økonomiske Revolutioner. Overhovedet have kun økonomiske, nøjagtigere sagt: Produktionsforholdene en real Betydning for Menneskene og for Samfundet. Ideologien — Stat, Reli-

gion, Moral, Filosofi, Kunst — er ureal, illusorisk, og har kun en symptomatisk Betydning. Eller, som det paa et andet Sted hedder, »Ideologien« er kun en Art Reflex af de økonomiske Forhold. — Ligesom Marx, ændrede og læmpede Engels Definitionerne til der tilsidst blev meget lidt tilbage af den oprindelige Radikalisme; — Engelses Svar, at det er Modstanderne, som ikke kunne eller ville forstaa, er øjensynligt en tom Udflugt. — Med de yngre Marxister er det ikke bedre fat; deres Holdning er i den Grad vaklende, at man tilsidst »an der Lehre des historischen Materialismus irre wird«. Skridt for Skridt indskrænkes den oprindelige Lære, saa at der tilsidst lævnes næsten intet (»fast nichts«) af den.

Om Marxismen har man — rosende — sagt, at den er ren Amoralisme; den indeholder, siger f. Ex. Sombart, »ikke et Gran Ethik«. Sombart — svarer Masaryk — har Ret, dog kun i den Forstand, at Marxes Hensigt var at skabe et rent amoralsk System. »Men dette lykkedes ham ikke, og dette ganske simpelt, fordi et saadant System overhovedet er en Umulighed. Den extreme Positivism og Objektivisme er i sig selv umulig. Mennesket har ikke blot en passiv Hjerne, men ogsaa Hjærte og Lever. Ja, Leveren er større end Hjærtet. Særlig hos Marx. Vi erkende ikke blot Verden; vi bedømme den ogsaa; vor Verdensanskuelse er tillige en Verdensdom. Ogsaa Marx begynder med at dømme Verden, og slutter dermed. Han dømmer og fordømmer Verden. Han ærgrer sig over Verden. Da han blev Positivist, vil han af sin Ærgrelse forme en rent objektivistisk Dialektik, men en saadan psykologisk Kemi

er endnu aldrig faldet godt ud. Forsøget lykkedes heller ikke for Marx. Hvorledes ivrer han ikke i det kommunistiske Manifest mod den sociale Usædelighed, og hvorledes truer han ikke Modstanderne! Aabenbart troede Marx og Engels paa de ideologiske Motiver! Hele »Das Kapital«, Bogens hele Grundvold er — ethisk. Allerede Begrebet Merværdi er ikke udelukkende økonomisk, men tillige ethisk, og til Syvende og sidst drejer hele Kapitalismen sig derom, at Kapitalisterne udbytte Arbejderne. Hele Historien gøres til de Underkuedes Kamp imod Udbytterne, og trods alle positivistiske Love viser i »Das Kapital« den hele Historie sig som en Kamp om Retfærdighed. Drivfjederen til alle historiske Begivenheder er til Syvende og sidst den berettigede Utilfredshed med den sociale Ordning. Naar den kapitalistiske Epoke er udkæmpet, vil, efter hvad Marx og Engels haabe, Retfærdigheden komme i Højsædet, ligesom i Guldalderen, i Tiden før Kapitalismen; men, som Engels siger, efter Klasse modsætningernes Opkomst er det de slette Lidenskaber, Havesyge og Herskesyge, der have bestemt den historiske Udvikling. Men er Havesyge og Herskesyge ikke netop — Ideologi? Hos de yngre Marxister ser man det ligeledes: i samme Aandedrag afvises og antages de moralske Forestillinger. — — Efterhaanden som Marxisterne have modificeret den oprindelige radikale Formulering af »den historiske Materialisme«, er denne bleven reduceret til et Gradsprogsmaal, et Spørgsmaal om det Omfang, i hvilket den »materialistiske« Opfattelsesmaade bør gøres gældende. De yngre Marxister ere nu ofte blevne beskedne, og

forlange blot, at Historikerne skulle lægge større Vægt end tidligere paa »de økonomiske Forhold«. Men ogsaa disse beskednere Marxister gøre sig stadig skyldige i den gamle Fejl: De ere altfor hurtige til fra deres materialistiske Standpunkt i de sociale og historiske Fremtoninger at se Kausalforbindelser; uden Bevis og ganske ukritisk paastaa de, at der her og der bestaa en Kausalforbindelse, en Kausalforbindelse, som netop først skulde bevises. Masaryk anfører adskillige Exempler. Særligt karakteristiske er vel de marxistiske noksom bekendte Forsøg paa at reducere de største religiøse Bevægelser til banale Geschäftsaffærer. Men ogsaa i de andre mindre udprægede Tilfælde vil man erkende, at den marxistiske Forklaring tilslører det sociale Livs og de historiske Begivenheders Brogethed. Marxes historiske Materialisme er — »ideologisk«, og dette i Ordets sletteste Forstand.

I et følgende Afsnit omhandles »Klassesamfundets« Organisation, Engelses »Drivkræfternes Drivkræfter«: Klassekampen. Masaryk viser, at det ikke forholder sig saa, at Samfundet er delt i blot to, med hinanden kæmpende Klasser, heller ikke saa at Udviklingen stiler her henimod; tværtimod: med Udviklingen bliver Samfundsordningen stedse mere kompliceret. Endog Kautsky har udtalt, at man gør sig Historieskrivningen altfor let ved i Samfundet at se blot to Klasser. De socialdemokratiske Begreber »Bourgeoisie«, »Proletariat«, »Klassekamp«, ere overhovedet altfor ubestemte, og de i Samfundet raadende Kræfter ere for en stor Del: ikke-kæmpende Kræfter. Den herskende Konkurrence vilde man i

mange Tilfælde karakterisere bedre ved at kalde den ædel Kappelstrid, »Æmulation«. Masserne og Klasserne ere ikke Historiens afgørende Drivkræfter. Selvfølgelig have de en stor og praktisk ofte afgørende Magt; men indenfor dem raader atter Individer. Marx og Engels have aldeles ikke præciseret Forholdet mellem Individualisme og Kollektivism. Masaryk hylder aldeles ikke »den Aberglauben der grossen Zahlen«; — ingenlunde, forsikrer han, er Grunden den, at han skulde lide af »Aristokratisme«; — men han kan ikke se den sande Storhed i det blot Masseagtige; særlig modbydelig er ham de talrige socialistiske, demokratiske og — aristokratiske Demagoger. Selvfølgelig kunne og skulle vi lære af Folket; »aber das Volk darf uns nicht Götze und — Melkkuh sein«.

I Værkets »tredje Del« gives en Analyse af Marxes Billede af »den moderne Kapitalisme«; hans »Merværditheori« kritiseres og særligt paapeges Modsigelserne mellem »Das Kapitals« Bd. I og Bd. III. Fremdeles omhandles her »Fremtidens Kommunisme« og »Urkommunismen«. Engelses Skrift om Familien kritiseres, og Spørgsmaalet om »den fri Kærlighed« fremdrages. Masaryk gaar bestemt mod Marx og Engels, baade mod deres saakaldte historiske Deduktioner og mod de skønne Fremtidsperspektiver. Masaryk er imod enhver Kommunisme, altsaa ogsaa mod den seksuelle. Den hele hidtidige Udvikling — siger han —, de største Morallovgiveres Lærdomme, Kristendommen, de bedste Mænds og de bedste Kvinders Idealer, — Alt peger i samme Retning: det absolute Monogami. For at dette kan naas, er

ikke blot økonomiske, men ogsaa ethiske og aandelige Reformer nødvendige.

Dermed have vi naaet »de ideologiske Systemer«, der ere »fjerde Dels« Genstand. Her omhandles bl. a. Nationalitets-Spørgsmaalet. Der citeres forskellige Udtalelser, hvorefter man ser, at Arbejderne stedse mere vende sig bort fra den Art »Internationalitet«, der er ensbetydende med Anti-Nationalisme eller Anationalisme. Det gaar op ogsaa for Socialdemokraterne, at det unationale Standpunkt er uholdbart. I de forskellige Lande ser man Arbejderne — ogsaa dem der mene sig at være Socialdemokrater — indtage udpræget nationale Standpunkter. Men Marx selv manglede ganske Forstaaelse af den moderne nationale Udvikling. Hans historiske Materialisme forslog ikke til Forklaring af denne Udvikling: af blot økonomiske Interesser lader den nationale Følelse sig ikke forklare. Marx taxerede de forskellige Nationer i Forhold til deres større eller mindre Revolutionisme; — øjensynligt en meget ufuldkommen Maalestok. I de principielle Spørgsmaal vedrørende Nationalitetssagen var han uklar; i de konkrete Dagspørgsmaal utilstrækkeligt orienteret; gamle Fordomme, ja rent personlige Antipathier paavirkede ham stærkt. — Ligesaa grundigt Marx misforstod Arbejdernes Forhold til den nationale Følelse, ligesaa afgjort tog han fejl af deres religiøse Følelser. For Marx og Engels var Religionen »abgethan«, færdig, — for Arbejderne ikke. Marxes Ven og Medkæmper Heine veg dog tilbage for Atheismen, naar den begyndte at lugte for ubehageligt af Ost, Snaps og Tobak; — ikke engang i denne Form veg

Marx og Engels tilbage for Atheismen. Saasnart blot en Præsts Navn blev nævnt, kunde Marx ikke styre sig. De største religiøse Bevægelser skildres — lavpandet — af Marx og hans Ildtilbedere som slet og ret »Reflex« af de økonomiske Bevægelser, som intetsigende »Kostume-Forandringer«, ja som simple Geschäfts-Operationer. Marx misforstod Religionen saa grundigt som vel muligt, og dannede sig ogsaa en aldeles urigtig Forestilling om Muligheden af at faa Bugt med den. Religionen viste sig — ikke at være »færdig«, og i den nyere Tid har man da ogsaa ofte fundet det hensigtsmæssigt at give de socialdemokratiske Agitatorer, i alt Fald paa Landet, Paalæg om at vogte sig for at saare Befolkningens religiøse Følelser. — Ogsaa den marxistiske Stats- og Retsfilosofi er ikke tænkt igennem. Staten og Retsvæsenet, disse »ideologiske« Magter, ere efter den marxistiske Filosofi udelukkende bestemt af de økonomiske Forhold, nøjagtigere Produktionsforholdene eller Ejendomsforholdene: hvor i det økonomiske Liv Storbørgerne, Kapitalisterne, Exploitørerne raade, der er ogsaa Staten en Storbørger-, Kapitalist-, Exploitør-Stat, og hele Retsvæsenet er paa samme Maade blot en Reflex heraf: Privatretten — siger Engels — »sanktionerer i det Væsentlige blot de bestaaende, under de givne Omstændigheder normale økonomiske Forhold mellem Individerne«. Men i Virkeligheden skuer Retsvæsenet ud herover. Loven ordner kirkelige Forhold, mange sociale, ikke-økonomiske Forhold, fastsætter Straf for Forhaanelse af anerkendte Trossamfund, for Æresfornærmelser osv. Det er heller ikke rigtigt, at Produktionsforholdene

betinge Ejendomsforholdene, eller — som Marx udtrykker det — at Ejendomsforholdene kun ere det juridiske Udtryk for Produktionsforholdene. Historien viser os ikke en saadan Parallelisme, der jo heller ikke er forenelig med Katastrofetheorien. Selvfølgelig medføre Forandringer i Produktionsforholdene, f. Ex. Indførelsen af Maskiner og ny Arbejdsmethoder, at Nogle tjene og Andre tabe, — men Ejendomsbegrebet forandres ikke, fordi Nogle vinde ny Ejendom, medens Andre tabe, hvad de ejede. Heller ikke de nutidige monopolagtige Foretagender betegne nogen Ændring af Ejendomsbegreberne. Den marxistiske Udviklingsrække Feudalisme — økonomisk Frihed — Ny-Monopolisme er ingenlunde blot økonomisk motiveret. Marx-Engels forstaa aldrig at gøre os det indlysende, hvorfor vi skulle acceptere deres sociale Idealer; disse Ideologi-Hadere ere jo selv de værste Ideologer. Hvad deres Ligheds-Ideal er, præciseres ikke, og det gøres overhovedet ikke indlysende, hvorfor politisk, økonomisk, social Lighed skulde være noget Ideal. Marxes Revolutionisme var af religiøs-politisk Oprindelse, og den — men ikke en Analyse af de økonomiske Tilstande — førte ham til Socialismen. Han ærgrede sig over det Bestaaende, var opfyldt af Bitterhed og Hadefuldhed, beherskedes af en revolutionær Stemning — hvilket Alt tildels forklares ved hans Livsskæbne, — men det er jo ikke nogen Grund for Andre til at acceptere hans System. Dette System er ren og skær Dilettantisme. Det søger at holde sig oven Vande ved at klamre sig til de forskellige Mode-Theorier: Materialisme, Positivism, Naturalisme, Darwinisme,

Zola-isme osv., Alt i broget Virvar. Men jo mere man — med videnskabelig Alvor — beskæftiger sig med det, des utaalmodigere bliver man over dets gennemgaaende Løshed og Unøjagtighed. Marxismen er Fatalisme: Katastrofetheorien er en fatalistisk Lære, — og til Syvende og sidst tro Marxisterne dog ikke paa Katastrofen! Marxismen synes, efter sine Forudsætninger, saa pessimistisk, — alligevel opretholder den hos sine Tilhængere en optimistisk Tro paa en skøn Fremtid. Marxismen anslaaer de revolutionære Streng, — alligevel henviser den Menneskene, endog meget ensidigt, til Arbejdet, og berigtiger derigennem sin Revolutionisme. Unøjagtighed, Ufærdighed, Vaklen frem og tilbage, Selvmodsigelser, overfladisk Kritik, først og sidst Dilettantisme, — saaledes lyder Masaryks »Endurtheil«, en Dom, der udførligt begrundes. Under sin Vurdering af Marxismen har det øjensynligt ikke altid været ham let at bevare Videnskabsmandens Ro; Modparten har ofte været ham for provocerende.

Det kan ikke betvivles, at det marxistiske System — forsaavidt der overhovedet kan tales om et saadant — ikke er bestemt til at følge os langt over i det tyvende Aarhundrede. Marxismen er alt i fuld Opløsning. De yngre Marxister, der ikke ganske og aldeles ere Slavesjæle, sige sig løs fra Marxes metafysiske Materialisme; de opgive den strengt gennemførte historiske Materialisme; de lade den marxistiske Værditheori falde; de indse, at den økonomiske Udvikling ikke fører til en saadan Kapital-Koncentrering, en saadan Underminering af Mellemklasserne, som Marx deducerede og ventede; de forstaa derfor, at

Arbejderstanden og Samfundet ikke proletariseres, saadan som Marx antog; de opfatte ikke Kommunismen saa utopisk som deres tidligere Mester, der trods sine Angreb paa sine utopistiske Formænd selv var en stor Utopist; de anerkende Nationalitetens Ret og forlange Religionen behandlet med Varsomhed; i det praktisk parlamentariske Liv slaa de ind paa en maadeholden Forhandlingspolitik; Marxes gamle Revolutionstaktik og Katastrofepolitik lades i Stikken. Ja, allerede selve Marx og selve Engels vare godt paa Veje til at lade den hele Marxisme i Stikken.

A. P.-St.

Nationaløkonomisk Forening.

Nationaløkonomisk Forening afholdt Møder Torsdagen d. 23. November og Mandagen d. 4. December. Paa det første Møde indledede Professor Harald Westergaard en Diskussion om »Den store Lockout«; paa det andet holdt Kaptajn, Konsul A. Leigh-Smith Foredrag om politiske og økonomiske Forhold i Østasien.

I Tidsskriftets næste Hefte ville Indledningsforedragene og Referat af den offentlige Del af Diskussionen blive meddelte.

Miscellanea.

I.

Danmarks Haandværk og Industri
ifølge Tællingen den 25. Maj 1897.

Det vilde være en Skam at paastaa, at der ikke er Flugt og Fart i vort statistiske Bureaus Arbejde. Værk følger paa Værk med en beundringsværdig Præcision, i dem alle ser man nedlagt samme betydelige Arbejde, alle bærer de det samme Præg af Soliditet, og tydeligt nok sporer man samme Aands Svæven over alle Vande. En umiskendelig Stræben efter større og større Klarhed og Overskuelighed, en stadig forøget Gennemarbejden af det tunge Stof, en mere og mere koncis og sammentrængt Ordning af dette — en Sammentrængthed, der paa en Gang letter den praktiske Anvendelse og giver Plads for en stadig forøget Mængde Oplysninger — konstaterer man med Fornøjelse. At vor statistiske Aarbog f. Ex. ikke er bleven en almindelig brugt Haandbog, skyldes utvivlsomt ene og alene Publikums indgroede Sky for Statistik. I Virkeligheden indeholder dette lille Pragtexemplar af en Aarbog jo flere og mere let tilgængelige Oplysninger af Interesse for Alle end Alverdens Julekalendere og Nytaarshaandbøger tilsammen.

Det her foreliggende Arbejde bærer samme Præg som alle de øvrige. De Mangler, der knytter sig til Stoffet, gør det omhyggeligt Rede for. Dets egen Mangel — en Mangel, som man paa de allerfleste Punkter har Grund til at beklage — er Manglen paa — Forgængere.

I korte Træk skal her søges gengivet de Hovedresultater, som Værket er kommet til.

Med Hensyn til Antallet af Haandværks- og Industriforretninger viser det sig, at der paa Tællingsdagen fandtes 77,256, hvoraf dog henved en Femtedel var Bierhverv. Disse Forretninger sysselsatte ialt 270,600 Personer, hvoraf 176,600 som egentlige Arbejdere. Herved maa dog erindres, at der paa Tællingsdagen fandt en Del Striker Sted, saaledes navnlig Skrædderstriken, der alene omfattede c. 1300 Arbejdere, og det heri indviklede Personel er altsaa ikke talt med.

7139 Forretninger arbejdede med mekanisk Bevægkraft, deraf atter 4,000 med anden Kraft end Vind og Vand. Maskinernes samlede Hestekraft var 52,212, hvoraf dog 3,021 faldt paa Reservemaskiner, der ikke til Stadighed blev benyttet.

Interessant er Fordelingen mellem By og Land. Absolut taget er Landdistrikterne vore største — Industridistrikter. De omfatter $\frac{2}{3}$ af samtlige Forretninger (51,216), $\frac{2}{5}$ af Personnellet (106,600) og $\frac{7}{10}$ af samtlige Forretninger med mekanisk Bevægkraft ($\frac{2}{5}$ af den anvendte Maskinstyrke). Efter dem følger Provinsbyerne, og sidst kommer København. I Forhold til Folketallet bliver derimod Provinskøbstæderne Nr. 1, medens Landdistrikterne kommer sidst i Rækken. Hvorledes Forholdene endelig vilde stille sig i Henseende til Ydedygtighed kan ikke

oplyses; men det erklæres med Rette for sandsynligt, at København her vilde blive den overlegne.

Hvad angaar Fordelingen efter Størrelse, finder vi naturligvis den lille Bedrift den store numerisk overlegen. Forretninger med fra 1—5 Arbejdere møder nemlig op med et Antal af 29,251, medens Forretninger med 6 Arbejdere og derover kun findes i et Antal af 5,446. Til Gengæld stiller de sidste med en Arbejderstab af 118,000, medens de første kun beskæftiger 58,000. Kun 425 Forretninger havde over 50 Arbejdere, men sysselsatte dog ikke mindre end 30 % af den hele Arbejdsstyrke.

Navnlig her savner man Tilknytningspunkter til Fortiden. Hele det store Spørgsmaal om Middelstandens Stilling i Nutiden ligger jo her gemt bag de her omhandlede Tal. Overfor Oplysning i saa Henseende maa man altsaa resignere. Jeg skal dog minde om A. Jensens oplysende lille Undersøgelse angaaende Situationen i København (Tidsskriftets 9. Hæfte 1898), en Undersøgelse, der netop var bygget paa det her foreliggende Materiale.

Hvilke Fag der kan henregnes til den lille eller den store Industri, faar man Oplysning om ved at studere Tabellen over Forretningernes Fordeling efter Fag. Mest udpræget viser Forskellen sig mellem Beklædningsindustrien og Papirindustrien, idet den førstnævnte tæller 23,557 Forretninger med en Maskinstyrke af kun 303 Hestes Kraft, medens de tilsvarende Tal for den sidstnævnte er 82 og 1690. Ligesom det ogsaa klart viser sig i Forholdet mellem Antal af Forretninger og Arbejdere, hvilket i Beklædningsindustrien er som 40, i Papirindustrien som $3\frac{1}{2}$ til 100. Beklædningsindustrien er forøvrigt den, der møder op med den største Arbejdsstyrke (bortset fra den meget uensartet sammensatte Gruppe IV:

Jordarbejder, Bygnings- og Møbelindustri), medens den Industri, der beskæftiger sig med Tilvirkning af Næringsmidler staar som Nr. 1 i Henseende til Anvendelsen af mekanisk Kraft (19,000 Hestes Kraft eller 39 % af den samlede Maskinstyrke) og vilde rage endnu mere frem over alle Industrier i saa Henseende, hvis man havde et Udtryk for Størrelsen af den Kraft, der leveres af Vind og Vand, hvad man imidlertid mangler.

Noget mere i det enkelte gaar paa dette Omraade en følgende Tabel, der angaar Industrier med over 1000 Forretninger hver. Det fremgaar bl. a. af denne, at af Skomagerforretninger drives de 66 % uden Arbejdere, af Murerforretninger de 62 %, af Tømrerforretninger 64 %, af Snedkerier 56 % og af Væverier ikke mindre end 80 %, hvad der vistnok vil forekomme overraskende.

En af de mest interessante Oversigter er en lille Tabel, der angiver Personellets Fordeling efter sociale Grupper. Da denne Fordeling har en saa speciel — eller maaske snarere: almindelig — Interesse, aftrykker jeg den Del af Tabellen, der angiver Procentfordelingen. Den behøver ingen Kommentar.

	København	Købst. og Handelspl.	Landdistrikt.	Det egentl. Danmark
Arbejdsgivere og hermed socialt ligestillede.....	8,7	12,7	16,5	13,2
Selvstændige, der arbejder uden Medhjælpere....	4,0	6,9	31,0	15,6
Uselvstændige.....	87,3	80,4	52,5	71,2
Ialt...	100,0	100,0	100,0	100,0

Interessant er ogsaa Arbejdernes Fordeling efter Køn. Af de 176,608 egentlige Industriarbejdere var 139,848 Mænd og 36,760 Kvinder. Forholdet mellem Mænd og Kvinder er altsaa som 4 til 1, hvorved

dog maa erindres, hvad Tabelværket gør udførlig Rede for i sin Indledning, at Tællingen netop for Kvindeerhverv og kvindelige Arbejdere paa adskillige Punkter er og maa være ufuldstændig. Med Hensyn til den geografiske Fordeling er, som man kunde vente, Kvindens Deltagelse i det industrielle Arbejde større i Hovedstaden end i Købstæder og Landdistrikter (henholdsvis 30,3, 18,5 og 14,5 %). Dels er jo Fabriksvirksomheden med sin større Anvendelse af kvindelig Arbejdskraft mere udpræget for Københavns end for de andre Pladers Vedkommende, dels er ogsaa Hjemmearbejdet, der lægger Beslag paa saa mange Kvinders Arbejdskraft, mere udbredt her end ellers.

Indenfor de forskellige Fag spiller Kvindearbejdet den største Rolle i Textilindustrien samt Beklædningsindustri og Toiletvirksomhed, hvor det endogsaa er det mandlige Kontingent overlegent (i de to Grupper henholdsvis 62,1 og 52,4 %); derefter følger Papirindustrien, hvor der paa det nærmeste er Ligevægt mellem Kønnene (49,9 % Kvinder). Tilvirkning af Levnedsmidler, hvor det mandlige Element vel er det overvejende (76 % mod 24), spiller dog absolut set en meget væsentlig Rolle for Kvindearbejdet (7,400 Kvinder) og sysselsætter sammen med de to førstnævnte Grupper c. 29,000 Kvinder eller henimod 80 % af alle kvindelige Industriarbejdere.

Hvad Fordelingrn efter Alder angaar, knytter Hovedinteressen sig ganske naturligt til Børnearbejdet. Det oplyses, at der i Haandværk og Industri — afset fra de Børn, der benyttes til Budtjeneste o.l. — anvendtes ialt 4,672 Børn mellem 10 og 14 Aar, saa at der altsaa paa hver 1,000 Arbejdere af begge Køn kom 27 Børn. Det er navnlig Provinsbyerne, der anvender Børnearbejdet. Af hver 1,000 Arbejdere

var nemlig her de 40 Børn under 14 Aar. I København var af 1,000 mandlige Arbejdere de 23 Børn, af kvindelige de 11. Paa Landet var de tilsvarende Forholdstal 16 og 28.

Den Faggruppe, der baade absolut og relativt set, anvender Børnearbejde i størst Udstrækning er Gruppe I, der omfatter Tilvirkning af Næringsmidler og andre Fortæringsgenstande. Ialt beskæftigede denne Gruppe 2,409 Børn (7.9 % af dens samlede Arbejderantal). Indenfor den rager atter Tobaks- og Cigarfabrikationen højt op over alle andre Fag, idet denne Industrigren alene anvendte 1,942 Børn, hvoraf 186 Piger. Tager man Hensyn til denne Industris Sundhedsfarlighed, og dernæst til den endnu større Fare for Moraliteten, som den rummer ved den daglige Samværen af Mænd og Kvinder (den beskæftigede ialt 4,183 Mænd og 2,525 Kvinder), kan det ikke skjules, at de anførte Tal i høj Grad er egnede til at vække alvorlig Bekymring, der ikke bliver mindre ved den Oplysning, at den nævnte Industri desuden omfattede 538 Mænd og 180 Kvinder mellem 14 og 18 Aar.

Overhovedet er det de store Forretninger, der især anvender Børn. Henimod 7 Tiendedele af alle de ved Industrien sysselsatte Børn havde Beskæftigelse ved Forretninger med over 20 Arbejdere hver.

Med Hensyn til Arbejdernes ægteskabelige Stilling skal her blot anføres, at af samtlige kvindelige Arbejdere over 22 Aar var 8722 eller 39.5 % gifte.

Endnu skal det blot nævnes, at for hver 100 Mennesker i alle Aldersklasser er i Byerne 15, paa Landet kun 3 á 4 beskæftigede ved Haandværk og Industri, at Antallet af dem, der leve af industrielle Erhverv, kan anslaaes til mindst 548.200 eller 24 % af Folketallet i 1897, at Hjemmearbejdet —

hvorved stadig maa erindres, at dette mere end noget andet skjuler sig for Tællingen — omfattede 9,800 Kvinder og ca. 2,800 Mænd (henholdsvis 266 og 20 pro mille af samtlige Arbejdere), samt endelig med Hensyn til Forholdet mellem Maskiner og Arbejdere, at mekanisk Bevægkraft og stort Arbejdersantal følges ad, og at det sidste stiger med Forøgelsen af den første.

Ovenstaaende er selvfølgelig kun et yderst kort Resumé af de Oplysninger, som Tabelværket giver. Der er meget, som slet ikke er nævnt her. Saaledes findes en Mængde interessante Oplysninger om Arbejdsmaskiner, Produktionsmængde og Produktionsværdi, som det dog vilde blive altfor vidtløftigt her at gaa ind paa. At der foruden det statistiske Materiale tillige findes en kortfattet og dog fyldig Oversigt over tidligere industri-statistiske Arbejder skal dog nævnes.

Naar man har gennemlæst denne fortrinlige Redegørelse for Tilstanden i dansk Industri og Haandværk, kan man ikke andet end at beundre den Udholdenhed, hvormed Stoffet er gennemarbejdet, den Overskuelighed, hvormed det er ordnet, og det Skarpsyn for det væsentlige, der har ledet Fremdragelsen af Resultaterne. — I et og alt er det et smukt Stykke Statistik, man her har stiftet Bekendtskab med, og det er kun at ønske, at det ret snart maa finde Efterfølgere i andre Undersøgelser med det social-økonomiske Liv for Øje.

H. L. Bisgaard.

II.

Jernbane-Statistik.

Om Udviklingen af Jordens Jernbaner indeholder Majheftet af det gennem det prøjsiske Ministerium for offentlige Arbejder udgivne »Archiv für Eisenbahnwesen«, en indgaaende Fremstilling, hvorfra følgende Talangivelser ere hentede.

Ved Slutningen af Aaret 1897 havde Jordens Jernbanenet naaet en Udstrækning af 732,255 km., hvilket med omtrent 1,000 km. overstiger en Længde, som er 18,25 Gange Jordens Omfang ved Ækvator (4070 km.), og med omtrent 12,000 km. en Længde, der er 1,9 Gange Maanens Middelfastand fra Jorden.

Blandt de enkelte Dele af Jorden staar med Hensyn til Banelængden Amerika øverst med 380,384 km. — altsaa med mere end Halvdelen af den samlede Længde, som Jordens Jernbaner strækker sig over. Derefter følger Europa med 263,145 km. og med betydelig mindre Tal Asien, Afrika og Australien.

Af de enkelte Stater paa Jorden har de Forenede Stater i Nord-Amerika det største Jernbanenet — 296,745 km. Derefter følger det tyske Rige med 48,116 km., medens det uhyre Flademaal, som det russiske Rige med Finland og det samlede asiatiske Rusland indtager, kun opviser 45,576 km. Jernbane. Frankrig raader over 41,342 km. De næste i Rækken blive Storbritannien og Irland med 34,445 km., Britisk-Ostindien med 33,820 km., Østrig-Ungarn, Bosnien osv. med 33,668 km., Britisk-Nordamerika med 26,866 km., Italien med 15,643 km., den argentinske Republik med 15,172 km.

En sikrere Maalestok for et Lands økonomiske Udvikling frembyder Forholdet mellem Jernbanernes Længde og Landets Størrelse. Gunstigst er dette Forhold i Kongeriget Belgien, hvor der kommer 20 km. Banelængde paa hver 100 □ km. Fladerum. Kun lidt anderledes stiller Forholdet sig i Kongeriget Sachsen med 18,3 km. paa hver 100 □ km. Derefter følge: Storhertugdømmet Baden med 12,3 km., Elsass-Lothringen med 11,9, Storbritannien og Irland med 10,9, det tyske Rige i Gennemsnit med 8,9, Nederlandene med Luxemburg ligesom ogsaa Schweiz med 8,8, Württemberg med 8,3, Preussen med 8,1, Frankrig med 7,8 km. Jernbane paa hver 100 □ km.

Forholdet mellem Jernbanernes Længde og Folketallet er størst i de tyndtbefolkede Lande. Øverst staar under dette Synspunkt Kolonien Syd-Australien, hvor der kommer 84,3 km. Jærnbane paa hver 10,000 Indb. Ganske nær ved denne Koloni staar Kolonien Queensland med 83,7 km. Jernbane paa hver 10,000 Indb. Derefter følge Oranje-Fristaten med 63,8, Britisk-Nordamerika med 51,8, Ny-Zeeland med 49,8, Tasmanien med 47,9, Newfoundland med 43,3, Kolonien Viktoria med 43,0, de Forenede Stater i Nord-Amerika med 42,2, den argentinske Republik med 33,5 km. Jernbane paa hver 10,000 Indb. — I Evropeas tættere befolkede Lande er dette Forhold overalt væsentligt mindre. Nr. 1 er Sverrig med 20,5 km. Jernbane paa hver 10,000 Indb., derefter følge Schweiz med 12,0, Danmark med 11,1, Frankrig med 10,8, Tyskland og Norge med 9,2, Belgien med 9,1, Storbritannien og Irland med 8,5 km. Jernbane paa hver 10,000 Indbyggere.

Den Tilvæxt i Længde, som Jordens Jernbaner have faaet i Tiden fra Slutningen af 1893 til Slutningen af 1897, andrager 60,362 km. Denne Tilvæxt

er — om end kun omtrent 100 km. — mindre end den i Tidsrummet 1892—96. Tilbagegangen i Tilvæxt træder særlig stærkt frem i de Forenede Stater i Nord-Amerika, hvor Forøgelsen i Længde fra 52,179 km. i 1885—89 stadig er sunket og 1893—97 var 10,562 km.

Bestemmelsen af de til Anlæg af Jordens Jernbaner medgaaede Kapitaler er forbunden med den største Vanskelighed. Paalidelige Angivelser af de virkelig anvendte Summer foreligge kun for enkelte Lande, de enkelte Jernbaneselskabers Aktie- og Obligationskapitaler afvige for det meste meget fra de virkelig anvendte Omkostninger. Anlægsomkostninger for Jernbaner i de Forenede Stater i Nord-Amerika blive for 1897 angivne næsten 1,350,000,000 Kr. lavere end for 1895. Denne Formindskelse hidrører fra, at ved talrige Baner, som vare komne under Konkurs, mange Millioner af Aktie- og Obligationskapital ganske simpelt bleve afskrevne, da Banerne efter Konkursens Slutning vare gaaede over paa andre Hænder. Naar herefter en ubetinget rigtig Fastsættelse af de paa Jordens Jernbaner anvendte Anlægsomkostninger ikke synes tænkelig, turde dog en Beregning af disse Omkostninger efter de givne Oplysninger komme Sandheden saa nær, som det efter Sagens Natur overhovedet er muligt.

Af en Opgivelse i »Archiv für Eisenbahnwesen« viser det sig, at for Evropeas Vedkommende Omkostningerne ved 231,787 km. beløbe sig til 60,073,200,000 Kr.; for 1 km. i Gennemsnit altsaa 259,174 Kr. Antages denne Gennemsnitspris for alle de Jernbaner i Evropa, som ved Slutningen af Aaret 1897 var i Drift, beløbe deres Anlægsomkostninger sig til

$$259,174 \times 263,145 = 68,200,342,230 \text{ Kr.}$$

For Jernbaner paa den øvrige Del af
Jorden beløbe Anlægsomkostninger sig til

$$132,335 \times 469,110 = 62,079,671,850 \text{ Kr.}$$

De samlede Anlægsomkostninger for de
Jernbaner, som ved Slutningen af Aaret 1897
var i Drift, beløbe sig til

$$130,280,014,080 \text{ Kr.}$$

Efter Zeitung des Vereins deutscher Eisenbahnverwaltungen.

R. Haarlev.

III.

Statistisk Bureaus 50-aarige Bestaaen.

Ved kgl. Resolution af 1. December 1849 oprettedes det danske Statistiske Bureau og d. 1. Decbr. d. A. kunde det altsaa fejre sin 50-aarige Bestaaen. I den Anledning har Bureauet udarbejdet og offentliggjort et Værk (184 Sider stort), betitlet »Statistisk Bureaus Historie«. Vi henlede vore Læseres Opmærksomhed paa dette særdeles læseværdige, smagfuldt udstyrede Værk, der først beretter om Bureauets Oprettelse, indre Forhold, Personel og Budgetter, og dernæst redegør for Bureauets Publikationer. Værket indskrænker sig ingenlunde til en blot faktisk Fremstilling, men der knyttes ogsaa interessante Betragtninger til denne.
